

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

İSTANBUL'DA SİYASİ, EKONOMİK VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM (1960-1980)

DOKTORA TEZİ

İBRAHİM YILMAZ

İSTANBUL 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

İSTANBUL'DA SİYASİ, EKONOMİK VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM (1960-1980)

DOKTORA TEZİ

İBRAHİM YILMAZ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. SÜLEYMAN BEYOĞLU

İSTANBUL 2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VIII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR.....	XI
TABLolar LİSTESİ.....	XIII
1. BÖLÜM GİRİŞ: İSTANBUL’UN TARİHSEL GELİŞİMİ (1923-1960)	1
2. BÖLÜM: İSTANBUL’DA SİYASİ DEĞİŞİM (1960-1980)	21
2.1. İDARE VE YÖNETİCİLER.....	22
2.1.1. İstanbul İl Özel İdaresi ve Şehrin Valileri	26
2.1.2. İstanbul Belediyesi ve Başkanları.....	29
2.1.3. Meclis, Bütçeler, Teşkilat Yapısı ve Kadrolar.....	48
2.2. SİYASİ PARTİLER VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	57
2.2.1. Parti Teşkilatları.....	57
2.2.2. Mitingler ve Seçimler	58
2.2.3. Sivil Toplum Kuruluşları	65
2.3. EMNİYET, ASAYİŞ VE ADALET	68
2.3.1. Emniyet, Zabıta ve Bekçiler	68
2.3.2. Asayiş, Gençlik Hareketleri ve Grevler	72
2.3.3. Adalet, Baro ve Cezaevleri	84
3. BÖLÜM: İSTANBUL’DA DEMOGRAFİK VE EKONOMİK DEĞİŞİM (1960-1980).....	94
3.1. NÜFUS VE GÖÇ	96
3.1.1. Demografik Yapı ve Nüfusun Değişimi	97
3.1.2. Kırdan Kente Göçün Şehir Dokusuna Etkisi	109
3.2. İMAR VE RESTORASYON.....	111
3.2.1. İmar ve İskân Faaliyetleri	111

3.2.2.	Gecekondulaşma ve Şehre Etkisi.....	118
3.2.3.	Tarihi Eserlerin Korunması, Bakımı ve Restorasyonlar	126
3.3.	EKONOMİ VE TİCARET.....	128
3.3.1.	Temel İhtiyaçların Karşılanması.....	131
3.3.2.	Tarım, Hayvancılık, Ormancılık ve Balıkçılık	165
3.3.3.	Sanayi ve Ticaret	179
3.4.	ULAŞIM VE HABERLEŞME	189
3.4.1.	Ulaşımın Ana Çözümleri	192
3.4.2.	Şehir İçi Ulaşım Araçları	195
3.4.3.	Limanlar ve Havaalanı.....	206
3.4.4.	Posta, Telgraf ve Telefon Hizmetleri.....	208
3.5.	SAĞLIK VE ÇEVRE.....	209
3.5.1.	Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri.....	213
3.5.2.	Hastaneler ve Eczaneler.....	218
3.5.3.	Temizlik Hizmetleri, Gürültü ve Haşarat ile Mücadele.....	222
3.5.4.	Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri	225
4.	BÖLÜM: İSTANBUL'DA TOPLUMSAL DEĞİŞİM (1960-1980).....	230
4.1.	EĞİTİM VE BİLİM	231
4.1.1.	Halk Eğitimi ve Okuryazarlığı Artırma Çalışmaları.....	233
4.1.2.	Okul Öncesi, İlk, Orta, Lise Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayıları ...	234
4.1.3.	Üniversiteler, Öğrenci Sayıları ve Mezuniyetler	253
4.1.4.	Yüksek Öğretim Kuruluşları.....	262
4.2.	KÜLTÜR VE SANAT	265
4.2.1.	Düşünsel İklim ve Kütüphaneler	267
4.2.2.	Vakıflar, Müzeler, Sergiler ve Festivaller	272
4.2.3.	Basın, Yayın, Tiyatro ve Sinema	276
4.2.4.	Opera, Bale, Resim ve Müzik.....	289

4.3. TURİZM VE SPOR	292
4.3.1. Turizm Yatırımları ve Ziyaretçi Sayıları	295
4.3.2. İstanbul’u Ziyaret Eden Ünlüler	299
4.3.3. Kulüpler	301
4.3.4. Müsabakalar	302
4.4. YAŞAM VE ÖLÜM	304
4.4.1. Resmi Kutlamalar ve Dini Bayramlar	305
4.4.2. Mezarlıklar, Nakil ve Cenaze Hizmetleri	310
4.4.3. Türbeler ve Ziyaret Yerleri	311
4.4.4. Kültürel Hayatta Yer Edinmiş Bazı Kayıplar ve Cenaze Törenleri.....	312
SONUÇ.....	318
KAYNAKÇA.....	326
ÖZGEÇMİŞ	343
EKLER.....	344

ÖNSÖZ

Tez çalışmamızda 1960-1980 yılları arasında İstanbul'un siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimi ele alınmıştır. İki ihtilal arasındaki bu dönemde bir de askerî muhtıra yaşanmıştır. 1950'li yıllarda başlayıp 2000'li yılları aşan bir süreçte şehir eski görünümünden sıyrılmış ve yeni kimliklere bürünmüştür. Bu çerçevede İstanbul mekânsal olarak genişlemiş, siyasi kültür marjinalleşmiş, sosyoekonomik yapı çeşitlenmiş, nüfus yoğunluğu artmış, üretim ve tüketim biçimlerinin etkileşimi yeni boyutlar kazanmıştır.

Çalışmamızın sınırlarını oluşturan 1960-1980 yılları arasındaki İstanbul'un siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimi; şehrin insanların ve varlık bileşenlerinin çevre ile ilişkisi ve etkileşimi kıymetli bir örneklem teşkil etmiştir. Bu yönüyle tezin kapsamı ve satır araları, şehrin ilişkiler yapısını bize çözümlemiştir. Diğer taraftan çalışma, büyük çerçeveden Türkiye'nin içinden geçtiği tarihsel sürecin betimlenmesine katkı sunmuştur. 1960-1980 yılları arası aynı zamanda İstanbul'un tarihi açısından muhtarak ve yoğun bozulma sürecine tanıklık etmiştir. Bu hususiyet bütüncül yaklaşımla ele alınmış ve tasavvur edilmiştir. Tezin ana kurgusunu teşkil eden bozulmanın parametreleri ortaya konmuş, bu bağlamda nelerin neden ve nasıl değiştiği açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Metnin akışı boyunca bozulmanın dinamikleri; söz konusu dinamiklerle etkileşimde olan tercihler, yaklaşımlar ve uygulamalar bütün insani boyutuyla ele alınmıştır. Çalışmanın ana başlıkları olan siyasi, ekonomik ve toplumsal konuların her birine ayrı bölüm hasredilmiş ve söz konusu bölümler kendi içinde irdelenmiştir.

Ana başlıklar alt başlıklarda ayrıntılandırılmış, iklim ve flora, politika ve yönetim, merkezi yönetim ile yerel yönetim ilişkisi, kamusal ve özel alanların yapısı, belediye hizmetleri, bütçe ve kadrolar, siyasi örgütlenmeler ve toplumsal gruplar, sivil toplum örgütleri ve sendikalar, imar çalışmaları ve çevre sorunları, şehrin iktisadi ve idari gelişimi, sanayi ve ticaret, nüfusun yapısı ve azınlıklar, iâşe sorunları ve geçim standartları, eğitim, bilim, sağlık, ulaşım ve asayiş alanları, mahalle olgusu ve mekânların kullanımı, gündelik hayat, şehrin maddi ve manevi kültür varlıkları, vs. tarihsel çevre içinde etrafıca ele alınmıştır. Bu kurgusal metodolojiden elde edilen veriler, tespitler ve tanımlamalar şehir tarihçiliği bakımından anlamlı hale getirilmiştir. Bu yaklaşım, şehrin inceleme kesitinin (1960-1980) öncesi ve sonrasına zaman zaman atıf yapılarak zenginleştirilmiştir.

İstanbul, sözünü ettiğimiz değişimde aktif, etkileyici ve yön verici olarak rol almıştır. Temsil ettiği güçlü mekân olgusu ile de bu değişim sürecinde açığa çıkan bilgi birikimini anlamlandırılmasına katkı sunmuştur. Bu birikimin bütün sosyal ve siyasi yönleriyle okunması bizlere geniş perspektif imkânı sağlamıştır. İstanbul, bütün varlığı ile önemli bir güç imgesi olarak çalışmanın özünde konumlanmıştır. Şehrin formu, coğrafyası, bu coğrafya içindeki ilişki ağı, topografyası, nüfus yoğunluğu, sosyolojik boyutu, kültürel zenginliği, mimari yelpazesi vs. güç imgesinin zengin parçaları olarak gözetilmiş ve işlenmiştir. Bu her bir parçanın geçmişi üzerine düşünerek yeniden tanımlamak şehrin bugünü ve geleceği için fayda sağlamıştır. Çalışmanın şehrin bu geniş anlam dünyasının küçük bir yapı taşı olarak yerini alması ümit edilmiştir.

Tezin giriş kısmında, söz konusu tarihsel süreci anlamlandırmak için cumhuriyetin ilan tarihi olan 1923'ten 1960 yılına kadar devam eden Atatürk, İnönü ve Demokrat Parti dönemlerinin şehir tarihi çerçevesinde İstanbul'un tarihsel görünümü kaleme alınmıştır. Tezin ilk bölümünü oluşturan bu metin içinde İstanbul-Ankara arasındaki var olma ve çekişme mücadelesi, fikir verici özet şeklinde okuyucuya sunulmuştur.

Çalışmanın ilk ana bölümünü oluşturan ikinci bölümde, siyaset ve şehirdeki düzen bütün yönleri ile serdedilmiştir. Yönetim biçimi ve anlayışı, yerel ve merkezi yetkililer, siyasi parti teşkilatları ve şehrin artan siyasi ağırlığı kendine has iklim içinde izah edilmiştir. İkinci ana bölümün alt başlıklarında yer alan nüfus, ekonomi, ticaret, imar işleri, ulaşım, haberleşme, sağlık, çevre ve şehir kavramları ayrıntılandırılmış ve şehrin anlam dünyasındaki etkileşimi ön plana çıkarılmıştır. Üçüncü ana bölüm şehrin toplumsal değişimine ayrılmıştır. Bu bölüme eğitim faaliyetleri ile başlanmış, bilim, kültür ve sanat alanları ile devam edilmiştir. Bölümün son iki alt başlığında ise turizm ve spor ile yaşam ve ölüm üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde, değerlendirme, tartışma ve tespitler çerçevesi okuyucu ile paylaşılmış ve literatüre katkı sunacak perspektifler paylaşılmıştır. 1980, 2023 gibi yıllar gözetilerek şehrin geleceği, modern şehir parametreleri üzerinden okunmaya çalışılmış; ayartıcı sorular, dilek ve temenniler ile bu bölüm tamamlanmıştır. Bütün bölümlerle ilgili şehir tarihi açısından anlamlı verilere tablolar içinde yer verilmiş ve tablo okumaları yapılmıştır. Tez sonunda dönem akışının algılanmasına katkı sunması için ekler adı altında harita, arşiv belgesi, fotoğraf, gazete kupürü ve karikatürler derlenmiştir.

İstanbul'un bu trajik değişiminin insanına, idaresine, ekonomisine, sosyal yapısına, şehir kimliğine yansımaları somut veriler ve okumalar ışığında metin içinde serdedilmiştir. Resmi sayısal verilerden fotoğraflara, arşiv belgelerinden monografilere, hatıralardan gazete haberlerine kadar yapılan tarama sonucunda ulaşılan şehrin sorunları, çıkmazları, açmazları, kronik rahatsızlıkları bunlara mukabil geliştirilen politikalar, iyileştirmeler, çözümler vs. ortaya konmaya çalışılmıştır. İncelenen zamansal kesit öncesi ve sonrası ile bir anlam bütünlüğü olacak şekilde tarihsel şehir mekânında yeniden çerçevelenmiştir.

Çalışma sonunda, İstanbul'un politik çeşitliği ve etkinliği, bunun siyasi imge olarak gücü ortaya çıkartılmıştır. Şehrin ülke ekonomisindeki payı, katma değeri, insanına sunduğu yaşam koşulları açıkça ifade edilmiştir. Sosyal yapı içinde bireyin varlığı, toplumsal sınıflar içinde yeri, çevre ile olan ilişkisi ve nasıl ne şekilde var olup bunu idame ettirdiği tartışılmıştır. Bu yaklaşım ile ele alınan konular çözümlenmiş ve şehrin hafızası toplumsal hafızaya eklenmiştir.

Tezin yazımı için arşivler, resmi yayınlar, süreli yayınlar, kitap ve makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri ile dijital kaynaklar başlıklarında geniş bir yelpazedeki literatür taranmıştır. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nin Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk koleksiyonlarında farklı alt konularda 600'ü aşkın İstanbul ile ilgili belge edinilmiş ve metinde değerlendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde 1960-1980 yılları arası ile ilgili taramalarında binlerce belge tetkik edilmiş ve 3.000'i aşkın doküman çalışmamızda kullanılmıştır. Diğer önemli bir arşiv kaynağı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi'nin koleksiyonlarındaki belgeler ile tezin yazımı zenginleştirilmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü ile birlikte diğer kurumsal veri sağlayıcılardan azami ölçüde istifade edilmiştir. İki ulusal gazete Hürriyet (1960-1980) ve Son Havadis (1960-1980), belirtilen dönemlerdeki bütün nüshaları taranmıştır. Bununla birlikte Yeni gazete gibi bazı gazetelerin belli sayılarına göz atılmıştır. Konumuzla ilgili YÖK Tez'deki yüzlerce yüksek lisans ve doktora tezi taranmış ve bunların bir kısmından faydalanılmıştır. Şehre kıymet katan üç kütüphane Bayezid, Atatürk Kitaplığı ve İSAM Kütüphaneleri ile birlikte diğer kitaplıkların süreli yayın, kitap ve diğer koleksiyonları titizlikle çalışılmış ve bunlardan istifade edilmiştir.

Bu çalışmanın sunduğu bilgi birikimi, veri üretimi ve analizlerle İstanbul'un şehir belleğine ve şehrin dönemsel kimliğinin gün yüzüne çıkmasına küçük de olsa katkı yapması umulmaktadır. Bugün merkezi idare, yerel yönetimler, meslek kuruluşları, sivil

toplum örgütleri ve sakinleri şehrin geçmişini tam hakkıyla bilmeden şehrin üzerinde tasarruf yapmaktadırlar. Bu keyfiyet İstanbul için oldukça tehlikeli bir hal arz etmektedir. Şehir sakinlerinin ihtiyacı olan ise tam tersine birçok şey bilip şehrin üzerinde bildikleri doğrultusunda dikkatli tasarruf yapmaktır. Bu anlamda faydası olur kaygısı gözetilmiş, tez ile İstanbul'un zengin tarihsel varlığının kesiti bir kez daha dikkatlere sunulmuştur.

Tez çalışmasının, İstanbul'un yapı envanterinin çıkarılmasına, tarihsel topografyasının resmedilmesine, kent kimliğinin okunmasına ve değişim süreçlerinin izlenmesine tanıklık etmiştir. Aynı şekilde bu noktadaki fikri yoğunluk ile şehrin dönemsel kimliğinin çıkartılması amaçlanmıştır. Diğer taraftan, İstanbul'un tarihinin yazımında, 20. Yüzyıl'ın 2. ve 3. çeyreklerindeki veri fazlalığı, verilerin dağınıklığı ve tasnif edilmemesi, özetlerin yetersizliği ve tarihsel malzemenin sınıflandırılmamış olması araştırma aşamalarını zorlaştırmıştır.

Tez hazırlık sürecinde yardımını esirgemeyen İBB Arşivi'nin değerli arşiv uzmanı Nihat KARADUMAN'a ve yukarıda isimlerini zikrettiğim kütüphanelerin emektar çalışanlarına şükranlarımı sunarım. Doktora programı ders aşamasında keyifli ve keyfiyetli zaman bahsettikleri için Prof. Dr. Ali SATAN ve Prof. Dr. Şerafettin Can ERDEM'e; yüksek lisans tez danışmanlığı, doktora ders dönemi ve tez izleme komitesinde bizleri hep yolda tutan özverisi ve içtenliği için Prof. Dr. Bülent BAKAR'a; tez izleme komitesi üyeliği esnasındaki nezaketi ve yönlendirici fikirleri için Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK'a ve her daim varlığını yanımızda hissettirdiği için tez danışmanım Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU'na teşekkür ederim. Süleyman Hocamın, düşünce seyrimizi zenginleştiren yalın, sade ve asil tavrını hep saygıyla anacağız. Son olarak eşim Canan'a, evin neşeleri Letafet Nur'a ve Ayşe Neva'ya çalışma süresince gösterdikleri sabır için müteşekkirim.

Daha yaşanabilir bir İstanbul'un gelecek nesillere aktarılması dileğiyle.

ÖZET

İstanbul, 1923-1960 yılları arasında siyasi ilginin birçok boyutunu görmüş fakat bu yaklaşımlar şehrin sağlıklı gelişimine pozitif katkı sunmamıştır. 1960-1980 yılları arasında ise şehir, nüfus artışı ve sanayileşmenin etkisiyle eski karakteristik özelliklerini geride bırakmaya başlamıştır. Doğal ve tarihi güzelliği, şehrin yeni yüzleri ile değişime uğramış, kadim yerleşim mekânları dönüşmüş ve şehir doğu-batı, kuzey-güney istikametlerinde gelişim göstermiştir.

1960'lı yıllar sonrasında gecekondulaşma alanlarının önlenemez bir biçimde artması, atölye ve üretim alanlarının hızla çoğalması süreç yönetimlerini zorlaştırmıştır. Vilayet ve belediye, yasal ve vicdani sorumluluklarını organize edememiş, şehrin gelişimini yönlendirememiştir. İstanbul, temsil oranının artışı ile birlikte ülke siyasetindeki ağırlığını hissettirmiş ve politik bir şehre dönüşmüştür. Siyasi gerilim içinde sağ-sol, öğrenci ve işçi olayları şehrin yaşam konforunu zedelemiştir. Bu atmosfer içinde 27 Mayıs İhtilali, 12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül İhtilali demokratikleşmeyi ve sivilleşmeyi defaten kesintiye uğratmıştır. Söz konusu tecrübeler şehrin kuşatıcı, koruyucu ve anaç yapısını örselemiş, yerine güvensiz, acımasız ve yıkıcı özelliklerini büyütüp beslemiştir. Göç ve siyasal tercihler sonucunda oluşan yeni demografik yapı, eski zenginliğini yetirmiş, meslek sahibi olup değer üretmek kıymetsizleşmiş, kısa ve keskin, sonuç odaklı geçim dertleri itibar görmüştür. Yeme, içme, barınma, sağlık, eğitim, kültür, sanat ve spor imkânları sürdürülebilir iklimini bir türlü bulamamış, bilakis yokluk, enflasyon, çevre şartları ve bilinçsizlik sakinlerinin mahrumiyetini ağırlaştırmıştır.

Şehir insanı siyasi, ekonomik ve sosyal baskıları aşmak için küçük mutlulukların, hayallerin ve arayışların peşine düşmüştür. Sokak gösterileri, resmi kutlamalar, dini bayramlar ve şehre gelenler İstanbullular için yaşam sevinci haline gelirken, hayata bir çatı ve bir ocak üzerinden her defasında sınıksız sarılmışlardır. Dönem, ulaşım da bütünlüğün sağlanması ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasının da etkisiyle insan ilişkilerinin değişmesine tanıklık etmiştir. Boğaziçi Köprüsü, 3. Haliç Köprüsü ve çevre yolları, merkez ve çevre arasındaki etkileşimi artırmış, eski ve yeni alışkanlıklar her alanda kıyasıya mücadele etmiştir. Sebep ve sonuçları itibarıyla İstanbullular için şehrin yeni çehresini anlamlandırmak, tanımlamak ve kabullenmek zor bir hal almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent tarihi, İstanbul, Cumhuriyet Dönemi, Siyasi hayat, Ekonomik değişme, Sosyal değişme.

ABSTRACT

Istanbul saw many dimensions of political interest between 1923 and 1960, but these approaches did not contribute positively to the healthy development of the city. Between the years 1960-1980, the city started to leave its old characteristic features behind with the effect of population growth and industrialization. Its natural and historical beauty has changed with the new faces of the city, ancient settlements have been transformed and the city has developed in east-west, north-south directions.

After the 1960s, the inevitable increase in slum areas and the rapid proliferation of workshops and production areas made process management difficult. The province and the municipality could not organize their legal and conscientious responsibilities and could not direct the development of the city. With the increase in the representation rate, Istanbul made its weight felt in the country's politics and turned into a political city. In the political tension, right-left, student and worker events damaged the comfort of life of the city. In this atmosphere, the May 27 Revolution, the March 12 Memorandum and the September 12 Revolution interrupted democratization and demilitarization more than once. The experiences in question damaged the encompassing, protective and maternal structure of the city, and instead magnified and nurtured its insecure, ruthless and destructive features. The new demographic structure formed as a result of immigration and political preferences has sufficed its old wealth, having a profession and producing value has become worthless, short and sharp, result-oriented livelihoods have been respected. Eating, drinking, sheltering, health, education, culture, art and sports opportunities could not find a sustainable climate, on the contrary, poverty, inflation, environmental conditions and unconsciousness aggravated the deprivation of the residents.

City people have pursued small happiness, dreams and pursuits to overcome political, economic and social pressures. While street demonstrations, official celebrations, religious holidays and those who come to the city have become the joy of life for Istanbulites, they have always embraced life tightly over a roof and a hearth. The period witnessed a change in human relations with the effect of ensuring integrity in transportation and the spread of mass media. The Bosphorus Bridge, the 3rd Golden Horn Bridge and the ring roads have increased the interaction between the center and the periphery, and old and new habits have fought fiercely in every field. It has become

difficult for Istanbulites to make sense of, define and accept the new face of the city due to its reasons and consequences.

Keywords: Urban History, Istanbul, Republican Period, Political life, Economic change, Social change.

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

AP : Adalet Partisi

BCA. : Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi

bkz. : bakınız

b.t.y. : basım tarihi yok

b.t.y.y. : basım tarihi ve yeri yok

b.y.y. : basım yeri yok

B. : Birleşim

Bel. : belge

Bil. : bildiri

çev. : çeviren

C. : cilt

CCSA. : Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi

CFKA. : Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP : Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CMP : Cumhuriyetçi Millet Partisi

daa. : dekar

Dan. : danışman

DP : Demokrat Parti

drl. : derleyen

D. : dönem

dzl. : düzenleyen

DBİA : Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

ed. : editör

fih. : fihrist

ha. : hektar

haz.: hazırlayan

HP : Hürriyet Partisi

IDA : Uluslararası Kalkınma Birliği

İA : İslam Ansiklopedisi

İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İBBA : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi

İSO : İstanbul Sanayi Odası

İTO : İstanbul Ticaret Odası

l. : litre

Kar. : karar

km : kilometre

kWh : kilowatt saat

m² : metre kare

m³ : metre küp

MBK : Milli Birlik Komitesi

MTTB : Milli Türk Talebe Birliği

Nr. : numara

O. : Oturum

s. : sayfa/sayfalar

S. : sayı

t. : ton

T. : toplantı

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TEKSİF : Türkiye Tekstil, Örmeye ve Giyim Sanayi İşçileri Sendikası

TMFT : Türkiye Milli Talebe Federasyonu

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

U.I.A. : Uluslararası Mimarlar Birliği

vb. : ve benzeri

vs. : ve saire

YTP. : Yeni Türkiye Partisi

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2.1. İstanbul ili ilçe adları ile bucak, mahalle, köy ve belediye teşkilatı verileri, (1967 ve 1973).	25
Tablo 2.2. İstanbul Valileri'nin göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri, (1960-1980).	28
Tablo 2.3 İstanbul Belediye Başkanlarının göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri, (1960-1980).	40
Tablo 2.4. İstanbul ili belli başlı sıkıyönetim uygulama tarihleri ve açıklamalar, (1960-1980).	55
Tablo 2.5. İstanbul ili 9 Temmuz 1961 ve 7 Kasım 1982 Anayasa oylamalarının sonuçları ve verileri.	60
Tablo 2.6. İstanbul ili seçim sonuçları, partilerin oy sayısı, oy oranı ve kazandığı vekil verileri, (1960-1980).	62
Tablo 2.7. İstanbul ili avukat ve dava vekilleri toplamı, erkek ve kadın sayıları, (1960-1980).	87
Tablo 2.8. İstanbul ili noterlik sayıları, noterliklerin tasdik ettikleri toplam işlem adedi, noterlik gelir ve giderleri, (1960-1980).	89
Tablo 3.1. İstanbul'da nüfus sayıları, şehir ve köy, erkek ve kadın nüfus verileri, (1960-1980).	103
Tablo 3.2. İstanbul ili daimi ikametgâha göre evlilik ve boşanma verileri, (1960-1980).	104
Tablo 3.3. İstanbul ili ölüm sayıları, erkek ve kadın ölümleri, şehir ve köy verileri, (1960-1980).	107
Tablo 3.4. İstanbul ili gecekondü alanlarının nüfus değişimleri, (1960-1980).	124
Tablo 3.5. İstanbul piyasası altın fiyatları ve ABD Doları yıllık ortalama satış fiyatları, (1960-1980).	142
Tablo 3.6. İstanbul toptan eşya fiyatlar endeksi ve ücretliler geçinme endeksi verileri ve değişim oranları, 1963=100, (İTO).	143
Tablo 3.7. Toptan eşya fiyatları endeksi, 1958=100 (İTO); 1963=100 (Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü).	145
Tablo 3.8. İstanbul ili toptan eşya fiyatları endeksi, 1958=100, 1963=100, 1968=100, (1960-1980-), (İTO).	147

Tablo 3.9. İstanbul ili ücretliler geçinme indeksi / tüketici fiyatları 1958=100, 1963=100, 1968=100, (1960-1980), (İTO).....	149
Tablo 3.10. İstanbul ili geçinme indeksi / tüketici fiyatları I, 1958=100, 1963=100, (1960-1980), (Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesi).....	151
Tablo 3.11. İstanbul ili borsalarında hububat ve bakliyat toptan fiyatlar, yıllık ortalamalar (kg/kuruş), (1960-1980).....	154
Tablo 3.12. İstanbul ili borsalarında nebati yağlar ve fındık içi toptan fiyatlar, yıllık ortalamalar (kg/kuruş), (1960-1980).....	156
Tablo 3.13. İstanbul ili gıda maddeleri perakende fiyatları I, yıllık ortalamalar (kg-adet/kuruş), (1960-1980).	158
Tablo 3.14. İstanbul ili gıda maddeleri perakende fiyatları II, yıllık ortalamalar (kg-adet/kuruş), (1960-1980).	160
Tablo 3.15. İstanbul ili gıda maddeleri perakende fiyatları III, yıllık ortalamalar (kg-adet/kuruş), (1960-1980).	162
Tablo 3.16. İstanbul ili tüketim maddeleri perakende fiyatları IV, yıllık ortalamalar (kg-adet/kuruş), (1960-1980).	164
Tablo 3.17. İstanbul ili traktör sayısı, buğday, arpa ve mısır ekim alanı, üretim miktarları ve randımanı, (1960-1980).	167
Tablo 3.18. İstanbul ili koyun, kıl keçisi, sığır, manda ve arı kovanı sayıları, süt, yapağı ve bal miktarları, (1960-1968).	169
Tablo 3.19. İstanbul ili mezbahalarında kesilen koyun, kuzu, kıl keçisi, oğlak, sığır, dana ve manda sayıları, et ve deri miktarları, (1960-1980).....	171
Tablo 3.20. İstanbul ili horoz, tavuk, hindi, tavuk yumurtası, at, katır, eşek sayıları ve mezbahalarında kesilen domuz verileri (adet/ton), (1960-1980).	173
Tablo 3.21. İstanbul ili su ürünleri, balık türlerine göre üretimi (ton), (1960-1965)... ..	176
Tablo 3.22. İstanbul ili iş kanuna bağlı iş yerleri sayısı; İş ve İşçi Bulma Kurumu'na yapılan başvurular ve işe yerleştirilenler; işçi ve işveren sendika ile grev ve katılım sayıları, (1960-1980).	182
Tablo 3.23. İstanbul ili kara taşıtları, hususi, resmi, taksi, belediye toplam verileri, (1960-1980).	191
Tablo 3.24. İstanbul ili trafik kazası, yaralı ve ölü sayısı, (1960-1980).	198
Tablo 3.25. İstanbul ili tünel ve tramvay verileri, (1960-1965).	200
Tablo 3.26. İstanbul ili belediye, halk otobüsleri araba ve yolcu sayıları, trolleybüs verileri, 1960-1965).	201

Tablo 3.27. İstanbul ili Şehir Hatları ve Denizcilik Bankası vapur hatları, taşınan yolcu sayıları, aylık ortalama verileri, (1960-1971).	205
Tablo 3.28. İstanbul Yeşilköy Havaalanı yolcu ve yük verileri, (1960-1980).	207
Tablo 3.29. İstanbul ili hastane, doktor, dış doktoru, ebe, hemşire, sağlık memuru, yatak, ayakta ve yatakta tedavi ve şahıs eczane sayıları, (1960-1980).	221
Tablo 4.1. İstanbul ili anaokulu, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları, (1960-1980).	236
Tablo 4.2. İstanbul ili resmi ilkokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ile diploma alanların verileri, (1960-1980).	238
Tablo 4.3. İstanbul ili özel Türk ilkokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1967-1972).	239
Tablo 4.4. İstanbul ili azınlıkların (E: Ermeni, M: Musevi, R: Rum ve Toplam) özel ilkokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1967-1972).	241
Tablo 4.5. İstanbul ili resmi ortaokul (bağımsız, bağlı, kolej, akşam, sağır-dilsiz ve kör), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1959-1980).	243
Tablo 4.6. İstanbul ili özel ortaokul (Türk, azınlık, yabancı), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1959-1980).	245
Tablo 4.7. İstanbul ili azınlıkların (E: Ermeni, M: Musevi, R: Rum ve Toplam) özel ortaokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1971-1973).	247
Tablo 4.8. İstanbul ili resmi lise (liseler, kolejler, akşam liseleri), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1959-1980)...	248
Tablo 4.9. İstanbul ili özel lise (Türk, azınlık, yabancı), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1959-1980).	250
Tablo 4.10. İstanbul ili azınlıkların (E: Ermeni, M: Musevi, R: Rum ve Toplam) özel lise, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1967-1971).	252
Tablo 4.11. İstanbul Üniversitesi, öğretim üyesi erkek ve kadın, öğrenci erkek ve kadın öğrenci ve diploma sayıları, (1960-1980).	255
Tablo 4.12. İstanbul Teknik Üniversitesi, öğretim üyesi erkek ve kadın, öğrenci erkek ve kadın öğrenci ve diploma sayıları, (1960-1980).	257

Tablo 4.13. İÜ, İTÜ yıllık bütçeleri, cari masraflar, yatırımlar ve hazine yardımları (x1000), (1960-1978).....	259
Tablo 4.14. Boğaziçi Üniversitesi, öğretim üyesi erkek ve kadın, öğrenci erkek ve kadın öğrenci ve diploma sayıları, (1971-1980).....	260
Tablo 4.15. İstanbul yükseköğrenim öğrenci yurtları, sayı ve verileri, (1973-1977)...	261
Tablo 4.16. İstanbul ili halk kütüphanesi sayısı, kitap, okuyucu ve personel verileri, (1960-1980).	269
Tablo 4.17. İstanbul ili çocuk kütüphanesi sayısı, kitap, okuyucu ve personel verileri, (1968-1980).	271
Tablo 4.18. İstanbul müzeleri, ziyaretçi, personel sayı ve verileri, gelir durumları, (1975-1980).	274
Tablo 4.19. İstanbul ili matbaa sayıları, (1960-1980). (Veriler: Emniyet Genel Müdürlüğü).	280
Tablo 4.20. İstanbul ili hanelerinin ruhsatlı TV ve radyo sahiplik sayıları ve İstanbul radyo programlarının yayın süresi oranları (%), (1960-1974).....	282
Tablo 4.21. İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları temsil olunan eser, telif, tercüme ve adapte, seans ve seyirci sayıları, (1960-1980).	285

1. BÖLÜM GİRİŞ: İSTANBUL’UN TARİHSEL GELİŞİMİ (1923-1960)

Şehir tarihi yazımı, alanın keyifli bir uğraşısı olarak var olagelmıştır. Şehir tarihçiliği, batıda 1900’lü yıllardan itibaren başlamıştır. Asıl ivmesini ise 1960’lı yıllardan sonra başta Amerikalı tarihçiler olmak üzere batı tarihçileri arasında gelişim göstererek kazanmıştır. Bu tetkiklerde şehirler sosyal bir vakıa olarak ele alınmış ve özgün eserler ortaya konmuştur. Ülkemizdeki şehir tarihçiliği geleneği belediye ve vilayet üzerine yapılan araştırmalarla başlamıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Bursa, Trabzon, Şam gibi Osmanlı şehirlerini konu alan çalışmalar ön plana çıkmıştır. Batı tarihçiliği ile eş zamanlı olarak 1960’lı yıllarda Halil İncalcık ve yabancı tarihçiler sicil kayıtlarını ve arşiv malzemesini kullanarak başta Bursa ve Kayseri olmak üzere diğer şehirlerin geçmişini konu edinmiştir. İncalcık ve diğerlerinin açtığı yol 70’li, 80’li yıllarda başkaca yerli ve yabancı tarihçilere ilham olmuştur. Bu tarihçiler şehirlerin varlıklarını kategorize edip boyutlandırmışlardır. Çalışmalarda şehirlerin coğrafyası, ekonomisi, iş ağı, merkez-çevre etkileşimi, mahalle yapısı, konut dokusu, siyasi, kültürel ve toplumsal yapıları, taşra-merkez ilişkisi, yakın şehirlerin birbiri ile bağı ve şehirlerin hinterlandı içindeki rolleri alt başlık olarak etraflica irdelenmiştir.¹ Kaynak zenginliği ile doğru orantılı bir şekilde Osmanlı şehirleri üzerine birçok çalışma yapılmış fakat aynı derecede Osmanlı öncesi ve cumhuriyet dönemi şehirlerine, araştırmalarda yer verilmemiştir.² İstanbul tarihinin kesitlerinde Osmanlı, Doğu Roma ve Roma dönemleri görece daha fazla araştırılmış, yayın yapılmış ve ilmi çalıştaylar düzenlenmiştir. Şehrin cumhuriyet dönemi henüz yeterince tetkik edilmemiş, mikro ve makro tarih araştırmalarının odağında yer almamıştır.

Şehir üzerine tarih araştırmaları ve yazım süreçleri kendi içinde tarihsel bir gelişim izlemiştir. Carl Abbott, şehir tarihçiliğindeki bu seyri dört aşamaya ayırmıştır: 1840 ile 1875 yılları arası birinci nesil tarih yazıcılığı dönemi, 1875’ten 1930’a değin elli beş yıllık süreç ikinci nesil ve sonraki otuz yılı kapsayan 1930-1960 arası kesit yeni şehir tarihçiliği ve 1960 sonrasını ise “karşılaştırmalı nesil” olarak adlandırmıştır.³

Türk tarihinde şehircilik, Türklerin yerleşik hayata geçmesi ile başlamıştır. Hunlar ve Göktürkler, şehir hayatlarını bilmekle birlikte kendileri için göçebe bozkır hayatını

¹ Neslihan Ünal, “Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi Bağlamında Kent Tarihçiliğinin Sorunları”, *İdealkent Dergisi*, 1, Mayıs 2010, s. 113-114, 119-120.

² Özgür Yılmaz, “Tanzimat Dönemi Şehir Tarihi Çalışmaları Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 218, Ekim 2015, s. 3.

³ Yunus Uğur, “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği, Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Türk Şehir Tarihi Özel Sayısı*, III, 6, 2005, s. 11.

tercih etmişlerdir. İlk defa Uygurlar Ordu Balık yerleşim yerini kurmak suretiyle şehir hayatını tecrübe etmişlerdir. “Balık” kelimesi eski Türk dilinde “şehir” anlamına karşılık kullanılmıştır. Bu kelime Karahanlı ve Oğuz Türkleri’nde, Soğdca dilinden geçen “kend” sözüyle değişmiştir. Uygurları takiben, Türgiş Kağanları 8. Yüzyıl’da Sûyâb ve Talas şehirlerini mesken tutmuşlardır. Türk şehirciliği, Moğol istilasına kadar mesafe kat etmiş, şehirlerde medeni faaliyetler ve zanaat dalları gelişmiştir.⁴ Moğol istilasını ile şehir odaklı kültür, sosyal ve ekonomik hayat yer yer kesintiye uğramış, sonrasında ise şehircilik anlayışında yeniden toparlanma süreci yaşanmıştır.

Türk şehirlerinin tarihsel gelişimi cumhuriyet döneminde çeşitli dönemlere ayrılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarına karşılık gelen 1923-1928 yılları arasındaki plansız dönemde, 1882 tarihli Ebniye Kanunu yürürlükte kalmıştır. Yol ve yapı işlerine ilişkin düzenlemeleri içeren Ebniye Kanunu, modern anlamda bölge ve şehir planlaması beklentisini karşılayamamıştır. Şehircilikte ikinci aşama olan plan mecburiyeti dönemi (1928-1956), 25 yılı aşkın bir süre ile devam etmiştir. Özellikle 30 Nisan 1930 tarihinde yürürlüğe giren Belediye Kanunu ile imar yasası şehir yönetimlerine zorunlu kılınmıştır. Yaklaşım olarak iyi niyeti göstermekle birlikte bu ikinci dönemdeki planlama çalışmaları şehirciliği “yol ve bina” yapım işlerine indirgemıştır. Şehirciliğin geleceğine elli yıllık projeksiyonları öngören planlama anlayışı ile bakılmış fakat bu planlamalar dar çerçeve içinde kalmış, çevresel yerleşimleri göz ardı etmiş ve bölgesel verileri sağlıklı bir şekilde kullanmamıştır. Planlama işleri, 1950’lere kadar yerli şehir ve bölge planlamacılarından ülkenin yoksun olmasından dolayı Alman ve Fransız şehircilere bırakılmıştır. Bu süreçteki bütün planlama çalışmaları ve uygulama çabaları, şehirciliğin “siyasal güç ile birlikte” düşünülmesi gerçeğini, Türk siyasal yaşamına kabul ettirmiştir. 1956 yılı sonrasında şehircilik düzenlemeleri için yeni yasa çıkartılmış ve eski yasaların aksayan yönleri giderilmeye çalışılmıştır. Yeni yasa ile birlikte belediyelere “mücadir alanlarda” denetim yetkisi verilmiş böylece şehir çevrelerindeki “spekülatif girişimler” önlenmeye çalışılmıştır. Bütün bu düzenlemelere karşın belediye ve bakanlıkların planlama çalışmaları akılcı bir yaklaşım ve karşılıklı fikri beslemelerden uzak kalmıştır. Diğer taraftan planlamalarının iktisadi çözümlemeleri zayıf tutulmuş veya bu hususlara hiç yer verilmemiştir. Yerel, bölgesel ve ulusal planlamaların ne şekilde birbirini gözeteceği ve nasıl uyum içinde bütünleşeceği belirsiz kalmıştır.⁵ Şehrin ne zaman, nereye kadar ve ne

⁴ Faruk Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik*, 1. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1984, s. VII-VIII, 1-2.

⁵ Ruşen Keleş, *Şehirciliğin Kuramsal Temelleri*, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972, s. 164-169.

kadar genişleyebileceğine sağlıklı bir projeksiyon çizilememiş, planlamalar gündelik sıkışmaları açmak ve akışı etkileyen düzensizlikleri gidermek için çerçevelenmiştir. Bu yaklaşım ile şehrin kadim mekânlarına modern şehir hayatını yerleştirmek adına özensizce müdahale edilmiştir. Diğer taraftan şehrin gelişimine pozitif etki edecek bazı güzel planlama önerileri ise uygulama iradesinden ve mali imkânlardan yoksun kalmıştır.

Türk şehirciliği bu sorunlarla beraber yaşarken kadim geleneğine sahip İstanbul da bu şansızlıklardan kıymetlenmiştir. Asya ve Avrupa kıtalarının köprübaşlarına yayılmış bir coğrafyada konumlanan İstanbul'un adı, genel kanaate göre Grekçe "eis tin polin" veya "stin poli" kavramlarından bozulmuş ve yerleşik dile oturmuştur. Bu iki kavram da, "şehirde" anlamının karşılığı olarak kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesine "Stambol" şeklinde geçmiş ve bu kavram ile ilgili on beşten fazla ifade farklılığı zaman içinde görülmüştür. Stambol kavramının izi 12. yüzyıla kadar sürülmüş, o tarihlerden günümüze kelimenin telaffuzu Türkçeye uyumlu olacak şekilde İstanbul'a dönüşmüştür.⁶ Orta Avrupa'dan Morova, Meriç nehirleri aksından gelen doğu-batı ve Uzi ile Tuna nehirleri aksından gelen kuzey-güney yolları bu coğrafyada kesişmiştir. Topoğrafyası düz alanlardan, koyun sırtı oval tepelerden, hafif yükseltili sırtlardan ve tatlı inişli yokuşlardan oluşmuştur. Şehri ikiye ayıran eski ırmak yatağı olan Boğaziçi'ne ulaşan Kâğıthane, Ali Bey, Büyükdere, Kasımpaşa, Göksu ve Kurbağlıdere gibi akarsular topoğrafyayı zenginleştirmiştir. Başta Haliç olmak üzere İstinye, Kalamış gibi doğal limanlar ve Arnavutköy, Bebek, Baltalimanı, Beykoz gibi doğal koylar şehrin yerleşim cazibesini güçlendirmiştir.⁷ İstanbul bu keyfiyetiyle 5.591 km² izdüşüm ve 5.773 km² gerçek alana sahip topoğrafyası üzerinde serpilmiştir.⁸ Haliç şehre korunma avantajı sağlamış, kartal burunlu tarihi yarımada da şehrin doğal savunmasına katkı sunmuştur. Konum itibarıyla ticari geçiş yolları üzerinde olması siyasi ve iktisadi kimliğini diri tutmuştur. Coğrafi alımlılığı, tarihsel zenginlikle yoğrulmuş ve gözde bir şehir kimliği kazanmıştır.

Şehir tarihçisi Lewis Mumford 1961 tarihinde kaleme aldığı *Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği* adlı eserini şehirlerin gelişim seyrine göre planlamıştır. Birinci bölümü oluşturan, "Kutsal Sığınak, Köy ve Müstahkem Yer" başlığı ile şehirlerin var olmadan önceki halini konu edinmiştir. "Kent'in Kristalleşmesi" ile

⁶ Yavuz Kartallıoğlu, "İstanbul Şehir Adının Telaffuzunun Tarihi Süreç İçinde Gelişmesi", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 7, Bahar 2016, s. 119-121.

⁷ Şeref Kayaboğazı, "İstanbul ve Dolaylı Coğrafyası", *Yenitürk İstanbul Halkevleri Mecmuası*, IX, 94, Ağustos 1940, s. 389.

⁸ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 3.

devam eden bölümler “Megalopolis Miti” ve nihayetinde on sekizinci bölümde “Geçmişte ve Geleceğe Bakış” bölüm başlıkları ile sonlandırılmıştır.⁹ Mumford’un dünya ölçeğindeki bu şehir tarihi okumasına İstanbul kendi tarihi ile tipik bir örneklik teşkil etmiştir. İstanbul; tarih öncesinden ilk yerleşimlere, köy halinden antik çağa, ortaçağdan yakın çağa ve zamanımıza kadar gelen bir süreci bizlere sunmuştur. Her yeni güne ve zamana dair söyleyecekleri olan bir şehir hüviyetini benliğinde taşımış, masalları, efsaneleri, menkıbeleri ile de zihnin, hayalin ve dilin uçlarını yoklamıştır.

Bu şehirde coğrafya, bir kimlik mekânına dönüşmüştür. İsmail Coşkun, “İstanbul: Edebiyatın Başkenti” makalesinde bu gerçekliği, “İstanbul, büyük dönüşümün mekânıdır. Büyük kırılmanın, yitip gitmenin, yerine bir türlü yeni konulamayanın, ucube mimarinin, çözülen ya da bir türlü şekil şemail kazanamayan, müesseseseleşemeyen toplumsal ilişkilerin mekânıdır.” şeklinde aktarmıştır.¹⁰ Coşkun, çok az şehirde şahit olabileceğimiz türden ifadeleri İstanbul adına kaleme almıştır. Şehir ile şehirlinin kader ortaklığı, özdeşliği, düşüşü ve kalkışı; soyut ile somutun kaynaşması İstanbul’da başkaca bir anlam taşımıştır.

1963 yılı başında *Hürriyet* gazetesinde, şehir halkına “İstanbul’un en güzel semti, en güzel ayı ve en güzel şeyi nedir?” sorusu yöneltilmiş ve cevapları yayımlanmıştır. Şöyle ki:¹¹

Mehmet Dönmez, 45 yaşında, mobilyacı, Mecidiyeköy;

“Doğanın incisi Tarabya’yı severim, haziran ayını kızımın dünyaya geldiği ay olması dolayısıyla, Yedikule’nin marulu ile kavak incirini severim.”

Alaettin Özkay, 32 yaşında, döşemeci, Tarlabası;

“Umumiyetle İstanbul’un her semtini severim. Tercihen muhitim olan Beyoğlu’nun hayranıyım. Nisan ayını severim, bahar başlangıcı olması itibarıyla eğlence yerlerini severim.”

Adviye Özcan, 46 yaşında, ev kadını, Mecidiyeköy;

“Güzel İstanbul’umuzun her semti birbirinden ayırt edilemeyecek kıymette ve güzelliكتedir. Ben bunların arasında Tarabya’yı çok severim, memba sularının hayranıyım.”

Senih Orkan, 31 yaşında, aktör, Mecidiyeköy;

⁹ Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği*, Çev. Gürol Koca, Tamer Tosun, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2007, s. 5-8.

¹⁰ İsmail Coşkun, “İstanbul: Edebiyatın Başkenti”, *Hece Dergisi*, 150-151-152, 2009, s. 330.

¹¹ *Hürriyet*, 14 Temmuz 1963.

“Ben İstanbul'u gri olarak yani sonbaharda eylül ayında çok severim. Semt olarak da Büyükkada'yı beğenirim İstanbul'umuzun en çok sevdiğim şeyi de güzel kadınlarıdır.”

Armağan Şenol, 30 yaşında, orkestra şefi ve şantör, Şişli;

“Denize nazır olan Ayaspaşa'yı beğenirim. Temmuz ayını çok severim zira daha renkli ve hareketlidir. Mimari bakımdan camilerini severim.”

Filiz Akın, 20 yaşında, aktris, Teşvikiye;

“Koca İstanbul'un ortasında insanın kendini hür ve her şeyden uzak hissedebileceği yer: Büyükkada'yı severim. İlkbaharın sonu yazın başı canlı varlıklara canlılık getiren ay mayıs ayını çok severim. İstanbul'un en güzel şeyi: şiiriyeti.”

Fikret Hakan, 29 yaşında, aktör, Nişantaşı;

“Cihangir Sormagir Sokağı. İçki, şiir, avarelik ve arkadaşlık ile dolu yıllarımın geçtiği yer. Ay hususunda ayrılık yapmıyorum insanları mutlu kılan ayları severim. En güzel şeyimiz Emirgan'ın köhne bir kahvesinde taze bir akşam çayı.”

Efgan Efehan, 28 yaşında, aktör, Bakırköy - Bahçelievler;

“Doğanın incisi Yeniköyü, ağustos ayını deniz mevsimi olduğu için severim. En güzel şeyi olarak Emirgan'da içilen akşam çayıdır.”

Farklı meslek, yaş ve cinsiyet gruplarına ait İstanbullular'ın kurduğu cümlelerden anlaşılacağı üzere her biri kendisi ile şehri özdeşleştirmiş, kendisine yakıştırmış ve özümsemiştir. Şehir her biri için, beklentileri ve yaşam biçimleri için liman mesabesinde tanımlanmıştır.

Sakinlerine canlı bir hayat sunan şehir, biteviye olduğu gibi durmamış, hep yoluna değişerek, dönüşerek devam etmiştir. Bu yolculuk da aslında şehrin kendi var olma mücadelesinin bizlere yansıyan görünümü olmuştur. Çelik Gülersoy, 1983 tarihli *İstanbul Estetiği* adlı eserinde şehrin vaziyetini bir bütün olarak ele almış ve değişimlerin altını çizmiştir. Gülersoy, şahit olduğu son 20-30 yıl içinde şehrin karakteristik yapısının geride kalarak nasıl yozlaştığını kendisince yedi başlıkta toparlamıştır. Birinci olarak nüfus artışı üzerinde durmuş, hızlı bir şekilde kısa süredeki yoğunluğun şehrin eski dokusunu kapladığını belirtmiştir. Şehrin maruz kaldığı bu baskıyı karşılayacak “alt ve üst yapı finansman” imkânsızlığını okuyucu ile paylaşmıştır. İstanbul'u son yüz yılda önce Fransız, sonra Alman ve son dönemlerinde de Amerikan kültür istilasına maruz kaldığını, şehir hayatını idame ettirmesine katkı sunacak yetkin bir aydın kadroya ve yetenekli bir bürokratik mekanizmaya sahip olamadığını iddia etmiştir. Ona göre sağlıklı kentleşmeleri halkçılık adına arızı düşüncelerle aydınlar desteklemiş, plansız ve

programsız iş akışlarından bürokrasi nemalanmıştır. Gülersoy son olarak siyasetçilerin şehrin kronik sorunlarını “parti menfaatleri” çerçevesinde değerlendirmesini ele almış, bu yaklaşımın şehre ağır bedel ödettiğini vurgulamıştır. Çelik Gülersoy, şehrin kayıplarının muhasebesinde “doğu gitti”, “batı da gelmedi” değerlendirmesini yapmış, bu veciz ifade ile de İstanbul’un hal-i pür melalini ortaya koymuştur. Gülersoy, eserinde sadece eleştirilerini ve serzenişlerini sıralamamış, İstanbul’un güzelliklerinin korunarak çirkinliklerini nasıl izale edileceğini de önermiştir. Yaz aylarında toz, kış mevsiminde çamur ile kaplanan sokaklarının öncelikle altyapısının yapılarak taş döşenmesini istemiştir. Eski yapıların bütün bütün gözden çıkarmak yerine kısım kısım onarılmasını tavsiye etmiştir. Şehir dokusunun ana karakterini yansıtan doğal güzellikteki yeşil alanlarının yağma ve kaçak yapılaşmaya teslim edilmeden kontrollü ve sağlıklı yerleşime açılmasını alternatif olarak sunmuştur. Tarihi alan içindeki dar yolları araç trafiği için genişletmektense buraların yaya yolları olarak düşünülmesini dile getirmiş ve üretim, depolama ve lojistik için şehrin dışındaki yeni alanların değerlendirilmesini dikkatlere sunmuştur. Gülersoy, şehrin tarihine, dokusuna ve geleceğine saygı gösterilmemesini “toplumsal özveri yoksunluğuna”, “şehircilik deneyimsizliğine” ve “kent görgüsü ile disiplin anlayışının olmayışına” bağlamıştır.¹² Tezin bu girizgâhının satır aralarında değindiğimiz düşünen, akıl eden, düzenleyen şehir ve bölge planlamacılarımızın olmayışı şehrin şanssızlığı olmuştur. Fakat bu eksikliğin ötesinde incelememize konu olan dönemde Gülersoy gibi şehir üzerine fikir serdeden “şehir âşıklarını” da siyasi irade ve kamuoyu duymamış, kâale almamış ve görmemiştir.

Üç binyılı aşkın müktesebata sahip olan İstanbul, yukarıda söz konusu ettiğimiz duyarlılık anlayışının elinde tarihsel sürecine devam etmiştir. Fatih, fetih ile beraber şehri aldıktan sonra Türk-İslam şehir geleneğine göre imar işlerini yönlendirmiştir. Halil İncılık, kendisi için “sevgili” olarak tanımladığı, İstanbul’un bu keyfiyetini, “İstanbul’a bakın, bugün her yerde camiler, türbeler, imaretler... İstanbul’u biz yeniden inşa etmişiz. Burası bir Türk-İslam şehri olmuş, yani Osmanlılar bir Müslüman’ın yaşayabileceği bir çevre yaratmıştır.” sözleri ile ifade etmiştir.¹³ Bu tarihi tespitleri yapan İncılık, Emine Çaykara’ya ile yaptığı nehir söyleşilerinde Ortaköy gezintisini de paylaşmış ve değerlendirmesi ile şehrin değişen yüzünü ifade etmekten de geri durmamıştır. Şöyle ki:¹⁴

---

¹² Çelik Gülersoy, *İstanbul Estetiği*, İstanbul 1983, s. 16-25.

¹³ Emine Çaykara, *Tarihçilerin Kutbu, Halil İncılık Kitabı*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Ekim 2005, s. 440-441.

¹⁴ Çaykara, *a.g.e.*, s. 435.

Emine aykara;

- Hay Allah! Ne oldu?

Halil İnalçık;

- (Ortaköy'deki) ... ayhanelerden birinde oturmak istedim, öndeki boş yere oturamazsınız, dediler, iki kabadayı genç beni adeta iterek uzaklaştırdılar. On dakika oturup bir çay içeceğim, öndeki yerleri kalabalık müşteri yahut oyun oynayanlar için saklıyorlarmış. Ötekine gittim aynı şey... Havam bozuldu, kaba, acımasız bir toplum olduk. Demek daha insan olmamışız, dedim. Bir ihtiyar gelmiş, oturmak istiyor, ne olacak ki. Sonra muhteşem Ortaköy eşmesi'ne gittim; yüzyıllardan kalmış bir hatıra; pırıl pırıl. Geçen yüzyıllara ağlar gibi damlıyor.

İnalçık'ın ifadesinde izini sürebileceğimiz gibi İstanbul, son yüzyılını, 20. yüzyılı bir zaman sıkışması ve mekân genişlemesi imgesi içinde yaşamıştır. Bu önerme bir bakıma şehrin sakinlerinin nezaketsizliğini, soğukluğunu ve vurdumduymazlığını anlaşılır kılmıştır. Son yüzyılda, şehir ülkenin genel siyasi, iktisadi ve kültürel kırılmalarını kendi bünyesinde görmüştür. 1910-1923 yılları arasını payitahtlığını yaptığı üçüncü imparatorluğun savaş karargâhı olarak geçirmiştir. Son beş yılındaki mütareke dönemi ikilemlerin, ölüm ile hayatın, varlık ile yokluğun, gitme ile kalmanın, taraf ile tarafsızlığın, dostluk ile düşmanlığın, hayal ile gerçeğin, ümit ile karamsarlığın sahnesine dönüşmüştür. Şehir, 1923-1950 yılları arasında yeni cumhuriyetin kıyısında, geçmişin kayıp gölgesinde ve II. Dünya Savaşı'nın korkusunda kimlik arayışı ile var olmuştur. 1950-1960 yılları arasında iktidar ve muhalefet arasında ortaya çıkan yüksek siyaset geriliminin arenasına dönüşmüştür. Bu dönemde kırdan kente göç olgusu belirginleşmiş ve bunun sonucu olarak şehir hayatı yeniden alt-üst olmuştur.¹⁵

Cumhuriyetin ilanından 20. yüzyılın ortalarına kadar şehrin nüfus yapısı, ekonomik durumu ve yönetim anlayışı başlıklarında değişiklikler gözlemlenmiştir. Şehir cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus ve ekonomik alanlarda çözülmeye maruz kalmıştır. Şehrin eski kültürel ve iktisadi ihtişamı zayıflamış, kurucu, inşacı ve idareci vasıflarını kaybetmiştir.¹⁶ Kaybedilen coğrafyalardan gelen göçmenler, şehir dokusunu etkilemiş ve muhacirlerin Anadolu'ya transferi yerel ve merkezi yönetimleri uğraştırmıştır. İşgal kuvvetlerinin gelişi ve gidişi, İstanbul'daki azınlıkların durumu, Anadolu'daki azınlıkların hareketliliği şehrin düzenini sarsmıştır.

¹⁵ İpek Akpınar, *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent 1910-2010*, III. İstanbul Sempozyumu, 1. Baskı, Osmanlı Bankası Müzesi Arşivi Yayınları, İstanbul Aralık 2010, s. 1-2.

¹⁶ Özlem Sila Durhan, *Erken Cumhuriyet İstanbul'unda Kentsel Değişim (1928-1950)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 6-7.

İstanbul, 1920’li yıllarda nüfus yapısının kozmopolit özelliği ile ön plana çıkmıştır. Bu demografik yapısı, 1950’li yıllara kadar homojenleşme sürecini yaşamıştır. Bu dönemde her bir meslek alanı ağırlıklı olarak farklı bir millet mensubu veya Anadolu’dan göç edenler tarafından icra edilmiştir. Şehrin sosyoekonomik dinamiklerinden olan meslek grupları, “Bulgar sütçü, Karamanlı Rum bakkal, Arnavut bostancı, Eğinli kasap, Karadenizli manav, Balat ve Hasköy’ün fakir tenekeçisi, Rum meyhanecisi, İtalyan inşaat ustası ve Ermeni kuyumcu ...” şeklinde tanımlanmış ve babadan oğula sürdürülmüştür.”¹⁷ Bu yönüyle söz konusu meslek grupları şehrin belleği ve tarihi kimliğinin taşıyıcısı olmuşlardır. Aynı şekilde 1925 yılı İstanbul’unun dini nüfus yapısı çeşitlilik arz etmiştir. Toplam bir milyonu aşan nüfusun 682.801’i Müslüman Türk, 181.188’i Rum, 69.831’i Ermeni, 57.532’si Musevi, 487’si Rum Katolik, 10.228’si Ermeni Katolik, 1.302’si Protestan, 3.194’ü Bulgar, 3.512’si Latin, 675’i Süryani, 564’ü Kaldani, 43’ü Katolik, 6’sı Rus ve 2’si Ulah olarak kayda geçmiştir.¹⁸ Neredeyse her millettten ve inançtan insan profili sokakların, çarşı pazarın ve mahallelerin yüzlerini meydana getirmiştir. Bu insanlar kendi kültürlerini, geleneklerini, göreneklerini, ritüellerini ve ekonomik döngülerini aynı yerleşim çatısı altında sürdürmüşlerdir.

İstanbul, Osmanlı Devleti’nin başkenti olması sebebiyle vilayet teşkilatına 22 Temmuz 1909 tarihinde kavuşmuştur. Şehir, fetihten 1826 tarihine kadar İstanbul Efendisi denilen “Kadı” ve onun emrindeki “İhtisab Ağası” (ihtisab kelime anlamı olarak genel ahlâkı, kamu düzenini korumak ve denetlemekle görevli) marifetiyle idare edilmiştir. 1826’da ihdas edilen İhtisab Nezareti şehrin hem vilayet hem de belediye işlerine bakmıştır. Teşkilat, 1846 tarihinde Zaptiye Müşürlüğü ile güçlendirilmiş mülki idare ve zabıta işleri bu kuruma devredilmiştir. Vilayet yapısı, 1866 tarihinde bir meclis ilavesi ile değiştirilmiştir. Bu tarihte kurulan İdare-i Liva-i Zaptiye ile Çatalca, Kartal, Şile ve Gebze ilçelerinin idari ve inzibat işleri yürütülmüştür. 1870-1878 yılları arasında vali yetkili Zaptiye Müşiri ile şehrin işleri devam ettirilmiştir. 1878 yılından itibaren Paris modeli örnek alınarak şehir belediye dairelerine sonra da şube müdürlüklerine bölünmüştür. İstanbul’un vilayet yönetim yeri, cumhuriyetin ilanından sonra eski ismi ile “Babîâsafi”, “Paşakapısı” ve nihayet Tanzimat ile “Babîâli” olan “Sadrazam Konağı” olmuştur. 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile il haline getirilmiştir.¹⁹ Bahsi

¹⁷ İlber Ortaylı, *İstanbul’dan Sayfalar*, 24. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul Temmuz 2022, s. 192.

¹⁸ İlbeyi Özer, *İstanbul’da Sosyal Değişim (1920 – 1930)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 111.

¹⁹ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 59-64.

geçen bu uygulamalarla Tanzimat'tan itibaren şehre hem bir çerçeve içinde iç düzen verilmeye çalışılmış hem de işleyiş mekanizmaları hukuksal olarak temellendirilmiştir. Aksayan ve eksik kalan yönlerine rağmen süreç içindeki örgütsel ve yasal düzenlemeler şehrin gündelik hayatına katkı sunmuştur.

İstanbul Belediye teşkilatının adı da Tanzimat ve sonrasındaki yasal düzenlemeler ile konmuş ve şekillenmiştir. Osmanlı şehir yönetimi kadı, vakıflar ve lonca örgütlenmesi üzerinden yürütülmüştür. 1864 Vilayet Nizamnamesi ve 1877 Vilayet Belediye Kanunu belediye yapısını, alt birimleri, yetki ve sorumluluk alanlarını düzenlemiştir. Cumhuriyet dönemi belediyecilik usul ve esasları 1912 tarihli Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkındaki Kanun-ı Muvakkata'ya göre tanzim edilmiştir. Aksayan yönler Hafta Tatili Kanunu (2 Ocak 1924), Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu (26 Şubat 1924), Mektep Vergisi Kanunu (13 Nisan 1925) gibi bir dizi kanuni düzenleme ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde hükümete, şirketlerden aktarılan hisse payları, temizlik ve aydınlatma gelirleri belediyelere aktarılmıştır. Belediyelere düzen veren asıl çalışma ise 30 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanunu olmuştur. Kanunun mecliste kabul edilmesi ile belediyelerin bütçe kalemleri, kadro yapıları, hizmet alanları, görev tanımları gibi ana başlıkları açıklığa kavuşmuştur.²⁰ Kanuni düzenleme ile Tanzimat'tan itibaren sürdürülen modern şehir yönetimi uğraşısı yüzyıl sonra anlamlı bir noktaya gelmiştir.

İstanbul, 20. yüzyıl başlarında maruz kaldığı, işgalden, savaşımlardan, yangınlardan ve göçlerden derin bir şekilde etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine yıkıntılar içinde bir şehir geçişi yaşanmıştır. Saltanat ve hilafet merkezi olma ayrıcalıklarını kaybetmiş, başkentlik kimliğini yitirmiş ve yeni ulus devletinin vilayeti olarak varlığını devam ettirmiştir. İmar plan ve uygulamalarının eksikliği, şehrin doğal güzelliğinin ve zengin topoğrafyasının gözetilmeden yapılaşması telafisi zor sorunlar yumağını meydana getirmiştir. Plan ve proje aşamaları gözetilmeksizin uygulanan ulaşım ağları ve trafik düzenlemeleri şehrin merkezlerini ve ana koridorlarını düğümlemiştir. Şehir eski mahalle dokusunun yaşadığı küçük ev yapı hüviyetinden çıkmış, yerine tekdüze, renk, ölçü ve biçim olarak çirkin bir görünüm arz eden apartman yapı modeline geçmiştir. Yerleşim alanlarının içlerine kadar sarkan plansız endüstri sahaları nüfusu tetiklemiş ve bunun sonucunda asgari belediye hizmetleri aksamıştır.²¹

²⁰ Selçuk Ural, Hazine Doğualp, "Kars Belediyesi Tarihi (1920-1970)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 12, Bahar 2012, s. 58-61.

²¹ Semavi Eyice, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", *Atatürk Konferansları VII 1975*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980, s. 146.

6 Ekim 1923'te şehir düşman işgalinden kurtulmuştur. Halkın sevinçle karşıladığı bu yeni süreçle birlikte İstanbul, kaybettiklerini iktisadi gücünde ve kültür kurumlarının diriltici enerjisinde aramıştır. Öyle ki şehir metropol kimliğine bürünerek büyümeye çalışmıştır. Geçen yüzyılın ortalarından itibaren Trakya ve Anadolu'nun yerel kimlik bileşenlerinin hayat bulduğu mekânsal bütünlüğü kucaklamıştır.²²

23 Nisan 1923 tarihinde, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile birlikte, Ankara-İstanbul ikilemi gün yüzüne çıkmıştır. Saltanat ve hilafet makamlarının merkezi olan İstanbul, Meclis-i Mebûsan ile Meclis-i Âyan kurumlarının da kaldırılması sonucunda bütün temsil kimliklerinden soyutlanmıştır. 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın yeni devletin başkenti olması ile beraber Cumhuriyetin ilan yolu açılmıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı, İstanbul'daki imparatorluk kurumlarını açığa çıkarmıştır. İki şehir arasındaki gerilim hilafet makamının temsil merkezi kimliği üzerinden devam etmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde hilafetin kaldırılması ile ikili mücadelede İstanbul'un alternatif merkez olma ihtimali ortadan kaldırılmıştır. Hilafetin kaldırılması ile İstanbul, Osmanlı dönemi kurumlarından arındırılmıştır. Bu yeni durum Ankara'daki vekiller arasında İstanbul'un yeniden başkent olabilme tartışmasını başlatmıştır. Bu alandaki fikir çatışmaları, 20 Nisan 1924'te kabul edilen anayasa ile sonlandırılmış, Ankara'nın başkent oluşu hukuki olarak da teminat altına alınmıştır.²³ İstanbul-Ankara ikileminde siyasi ve hukuki süreç tamamlandıktan sonra seri bir şekilde eski başkentteki resmi kurumlar yeni başkente taşınmıştır. Bu dönüşümde bina devirleri gerçekleşmiş ve şehrin yapı stoku üzerinde yeni Cumhuriyetin il yönetim ihtiyaçlarına göre işlevsel düzenlemeler yapılmıştır.²⁴

Lozan Antlaşması görüşmelerinde başlayan “pay-ı taht meselesi” tartışmaları, 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent olmasına kadar devam etmiştir. İstanbul basını arasında, Ankara'nın başkentlik edebilme özellikleri sıkça söz konusu edilmiş ve İstanbul ile Ankara arasında kıyaslamalara gidilmiştir. Ankara'nın temsil gücünün zayıflığı üzerinde durulmuş ancak bir savunma merkezi olabileceği iddia edilmiştir. Diğer taraftan

²² Feridun Emecen, “Fetih Sonrası İstanbul: Cumhuriyet Dönemine Kadar Kısa Bir Tarihçe”, *Akademik Araştırmalar Dergisi, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul Özel Sayısı*, 47-48, Kasım 2010-Nisan 2011, s. 66.

²³ Emin Alp Malkoç, *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 165-172.

²⁴ Malkoç, *a.g.e.*, s. 173-182.

İstanbul ise büyükelçilik temsilciliklerini ve diğer başkent olma şartlarını bünyesinde bulundurduğu için basın tarafından ideal aday özellikleriyle ön plana çıkartılmıştır.²⁵

İki şehir arasında 1922-1924 döneminde izlenen mücadele, Ankara'nın galibiyeti ile sonuçlanmış, İstanbul eski konumunu ve ayrıcalıklarını kaybetmiştir. Keskin çekişmeler siyasi parametreler üzerinde yoğunlaşmış fakat bu alandaki restleşmeler belli bir akış içinde başarı ile nihaytendirilmiştir. Siyasi enstrümanlara bağlı kurum ve kuruluş yapılanmaları ile dönüşümleri de bir derece kolaylıkla atlatılmıştır. Bu aşamada Ankara Hükümeti'ni Darülfünun uğraştırmıştır. Darülfünun, Ankara ile yaşadığı gerilimi yumuşatmış olsa da yeni rejime yeterince destek vermemiş ve genç cumhuriyet kadrolarının beklentilerini karşılamamıştır. Bu ilişki şekli ilerleyen yıllarda üniversite reformuna zemin hazırlamıştır.²⁶

Mustafa Kemal Atatürk, cumhuriyetin ilanından sonra ilk defa 1 Temmuz 1927'de İstanbul'u ziyaret etmiştir. Bu ilk gelişinden ölüm tarihi olan 10 Kasım 1938 tarihine kadar farklı zamanlarda yirmi dokuz defa İstanbul'a gelmiştir. Ziyaretlerinde genel olarak yaz mevsimlerini tercih etmiş, sıklıkla haziran ve temmuz aylarında İstanbul'da bulunmuştur. Seyahatlerinde uzun süre kaldığında ise sonbahar mevsiminde eylül vakitlerinde şehirden ayrılmıştır. 1927 yılındaki ilk ziyaretinde aynı zamanda seçim hazırlığı çalışmalarını yürütmüş, uzun ayrılığının sonrasındaki bu buluşmada şehrin genel durumunu gözlemlemiştir. İkinci ziyareti, Sarayburnu'ndaki harf inkılabı tanıtımına sahne olmuş ve basın ile yakın iletişim kurmuştur. 1929 yılındaki İstanbul çalışmalarında Yalova'nın bir turizm merkezi olarak doğal güzelliğini, şifalı kaplıcalarını ve sağlık merkezi özelliğini basın mensuplarına anlatmıştır. 1930 yılında şehrin önemli noktalarını denetleme fırsatı bulmuş, günlük programında Vilayet, Kolordu, Halk Partisi, Harbiye, Harp Akademisi, Mülkiye, Darülfünun, Galatasaray Lisesi, Türk Ocakları, Cerrahpaşa Hastanesi, Darülaceze ve çeşitli sanayi alanlarını ziyaret etmiştir. Geniş kapsamlı bu şehir tetkiklerinin sonrasında İstanbul'un yönetim ve ekonomik vaziyeti ile ilgili rapor hazırlatmıştır. Atatürk, bu dönem ziyaretlerinde sayfiye yerlerinde ve plajlarda vakit geçirmeyi tercih etmiş, fırsat buldukça da tiyatro gösterilerini izlemiştir. 1932 yılında Dolmabahçe'de organize edilen I. Türk Dil Kurultayı'nı takip etmiş ve çalışmalar ile ilgili fikir alış verişinde bulunmuştur. Cumhuriyetin ilanın onuncu yılı olan 1933'te Topkapı Sarayı'nı, Müze Müdürü Tahsin (Öz) Bey'in rehberliğinde gezmiş ve kendisinden bilgi

²⁵ Haluk Çağlar, *Türk Basınına Göre Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetleri (01 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 8.

²⁶ Malkoç, a.g.e., s. 201-202.

almıştır. Aynı yıl yine Darülfünun meselesi ile alakadar olmuş, reform için görevlendirdiği Prof. Malche ile görüşmeler yapmıştır. Afgan Eski Kralı Amanullah Han'ı ve Fransız Eski Başbakanı Édouard Herriot'u kabul etmiştir. 1933 yılının yoğun İstanbul gündeminde hem Yunanistan Eski Başbakanı Eleftherios Venizelos'u hem de Yugoslav Kralı II. Aleksandr'ı Dolmabahçe'de ağırlamıştır. 1934 yılında şehre İran Şahı Rıza Pehlevi ile gelmiş ve birlikte İstanbul gezileri, basında büyük ilgi görmüştür. Aynı yıl içinde düzenlenen II. Türk Dil Kurultayı hazırlıklarını izlemiş ve kurultaya altı gün boyunca katılmıştır. 1935 yılındaki gelişinde Hürriyet-i Ebediye Şehitliği'ni ziyaret etmiştir. 1935 yılı sonrasında Atatürk, İstanbul'da bulunduğu sürelerde hükümet işlerini ağırlıklı olarak buradan yürütmüş, kabullerini yapmış ve Bakanlar Kurulu'nu defaten toplamıştır. 22 Şubat 1938 tarihli ziyaretinde sağlığı ile ilgili şikâyetleri değerlendirilmiş, Dr. Nihat Reşat Belger kendisini tetkik etmiş ve rahatsızlığı ilk kez teşhis edilmiştir. 1938 yazını 1 Hazirandan itibaren kendisi için alınan Savarona Yatı'nda dinlenerek geçirmiş ve kabullerini gerçekleştirmiştir. Sağlık durumu ağırlaşınca 24 Temmuz 1938'de Dolmabahçe'ye nakledilmiş ve tedavisine burada devam edilmiştir. Ölümüne kadar burada kalmış, sağlığı elverdiği vakitlerde de hem şehrin işleri ile hem de memleket meseleleri ile ilgilenmiştir.²⁷

1923-1950 döneminde tarım alanında nüfus baskısı henüz ortaya çıkmamıştır. Bu duruma karşılık, 1927-1950 yılları arasında sanayideki istihdam %88 oranında artmıştır. Aynı dönemler içerisinde ise sınırlı kentleşme izlenmiştir. 1927 yılında 10.000 ve daha fazla nüfuslu yerleşim yerlerinin ülke içindeki nüfus barındırma oranı %6.4'te kalmış ve bu oran 23 senede ancak %8.5'e yükselebilmektedir. 100.000 ve üzeri yerleşim yerlerindeki yerleşik nüfus oranları yıllara göre 1913 (%9.1), 1927 (%6.2) ve 1950 (%8.2) şeklinde dalgalanmıştır. Bütün bu veriler, kır-kent değişiminin kısıtlı kaldığını göstermiştir.²⁸ Yoğun sürekli göç ile tanışmadığı 1950 yılı itibariyle İstanbul, ülke nüfusunun %6'sını barındırmıştır. Okuryazarlık oranı ise 1927 yılında %45'lerde iken bu oran geçen 23 yıl içinde %28 artış göstermiş ve %73'e yükselmiştir. İnsanların yaşam standartları açısından bizlere fikir veren doktor ve diş hekimi sayısında 1953 yılı ülke oranının %45'i İstanbul'da görevli olarak hizmet vermiştir. Aynı şekilde motorlu kara taşıtlarının %28'i ve radyoların %36'sı, 1950 verilerine göre İstanbul'da kullanılmıştır.²⁹

---

²⁷ Çağlar, a.g.e., s. I-XII.

²⁸ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Eylül 2000, s. 130-131.

²⁹ Tezel, a.g.e., s. 502-503.

İstanbul'un son yüz elli yıllık geçmişinde farklı özellikler gösteren dört kesit gözlemlenmiştir. Bu dönemlerden ilki 1870'lerden 1922'ye uzanmıştır. Dönemin başında gayrimüslim çoğunluğu barındıran şehir dönem sonunda tersine çevrilmiştir. Balkan göçleri ve taşradan gelen gayrimüslim göçleri şehrin yapısını ve gündelik yaşamını etkilemiştir. 1923'lerden 1950'ye değin geçen zaman diliminde, gayrimüslimlerin şehirden uzaklaşması devam etmiş ve bu kaçış süreci politik olarak da desteklenmiştir. Bunun sonucudur ki şehirde iktisadi hareketlilik zaafa uğramış ve genç cumhuriyetin devlet yatırımları da kıymetlenememiştir. İthal ikamesi politikalar ve II. Dünya Savaşı tedbirleri gündelik hayata şekil vermiş ve zaman adeta durağanlaşmıştır. 1950 ile 1980 arası yaşanan üçüncü dönemde çeşitli sebeplerden mütevellit şehre göçün yoğun yaşanmasına tanıklık edilmiştir. Şehrin dışa dönük yüzü bir dizi turizm yatırımları ile desteklenmiş ve yabancı ünlü misafirler ağırlanmıştır. Tarım alanında makineleşmenin artması ile açığa çıkan iş gücü fazlalığı şehirlerdeki "emek yoğun" iş sahalarında istihdam edilmiştir. 1970'lere gelindiğinde bu yeni istihdam alanının Türkiye genelinin %51'ini İstanbul karşılamıştır. Üretim ile birlikte tüketim artmış, bu durum şehrin iktisadi karakterini etkilemiştir. İstanbul'un alt yapısı ve belediye hizmetleri artan nüfusun ve gelişen sanayi sahalarının ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmiş ve çözüm için gerekli mali kaynaklar sağlanamamıştır. 1980 sonrasında "ithal ikamesi" politikalarından vazgeçilmiş ve Türk girişimciliği dünya ile rekabete maruz bırakılmıştır. Liberal iktisadi açılımlar şehrin varoşlarında, "konfeksiyon ve tekstil alanlarında" istihdam sahalarını beslemiştir. Bu yeni ekonomik olgu, İstanbul'un varoşlarında alt kimlik ve kültürlerin iklimini hazırlamıştır.³⁰

Diğer taraftan Cumhuriyet kadroları şehirleri uygarlıkla ilişkilendirmiş ve bu iki kavramın arasındaki güçlü bağı vurgulamışlardır. 1927-1938 yılları arasında İçişleri Bakanlığı yapan Şükrü Kaya, serdettiği cümlelerle "kent yaratma" ve "ulus yaratma" kavramlarını iç içe tutarak modernizm içinde değerlendirmiştir. Şöyle ki:³¹

Medeniyet ve terakki şehirlerin mahsulüdür. Bir milletin irfan, sanat ve ticaret membaı şehirlerdir. Devlet, bahusus demokrasi vatandaşların medeniyet, terakki, saadet ve refah kabiliyetlerine azami imkân hazırlamakla yükümlüdür. Bu mükellefiyet demokrasinin zaruret ve vazifesidir.

³⁰ Elâ Güngören Gönen, *İstanbul Mimari Dokusunda Modern Sonrası Uygulamalar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 33-37.

³¹ Mehmet Bengü Uluengin, Ömer Turan, "İmparatorluğun İhtişam Arayışından Cumhuriyet'in Radikal Modernleşme Projesine: Türkiye'de Kentsel Planlamanın İlk Yüz Yılı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Türk Şehir Tarihi Özel Sayısı*, III, 6, İstanbul 2005, s. 385.

Köylerin dağınık ve küçük olması oraya medeniyetin girememesi için en büyük sebeptir. Maatteessüf, bizim köylerimizin yarısı böyle küçük ve dağınıktır. Küçük köylere asayiş, irfan, maarif, milli terbiye giremez. Ancak büyük şehir ve kasabalar ki, milli irfan ve medeniyet teessüs edebilir. Şehir ne kadar büyük olursa, medeniyetin oradaki tecellisi de o kadar geniş olur.

Cumhuriyetin ilanını izleyen süreçte, İstanbul'un kimliksel görünümünü değiştirecek uygulamalara rastlanmamıştır. 1923-1930 yılları arasında Mimar Asım Kömürçüoğlu'nun çalıştığı Bayezid Meydanı ve Mimar Giulio Mongeri'nin tasarladığı Taksim Meydanı ele alınmıştır. 1930 sonrasında Herman Elgötz, Alfred Agache, Jacques Henri Lambert ve Henri Prost gibi dönemin şehir planlamacılarının görüşleri belediye tarafından değerlendirilmiştir. Essen Şehri'nin de planlamacısı olan Alman Herman Elgötz, İstanbul'un tarihi dokusunu ve karakterini korumayı önermiştir. Bu noktadan hareketle İstanbul'un modern ihtiyaçlarını karşılamak için işlevsel yerleşim, ticaret, üretim, yönetim, kültür ve sanat, liman ve serbest ekonomi bölgelerinin kurulmasını istemiştir. Elgötz'den sonra bir diğer Alman şehirci Martin Wagner ise şehri geniş bir çevre içine oturtmuş ve hinterlandı ile olan bağlarını betimlemiştir.³² Bu dönemde Fransız şehir planlamacısı Henry Prost da, İstanbul üzerine planlama çalışmaları yapmıştır. II. Dünya savaşının çıkması onun planlarının uygulanmasını sekteye uğratmıştır. Mamafih, planladığı şekilde Beyoğlu'ndan Unkapanı aksını izleyen Atatürk Bulvarı açılmıştır. Şehrin ikinci ve dördüncü Tepeleri arasında uzanan bu yeni bulvar aynı zamanda eski Theodosius Surları'na paralel uzanmıştır.³³

Prost, 1936-1937 yılları arasında, nazım planı öncesinde, şehrin Avrupa yakasında ayrıntılı bir araştırma sürecini tamamlamıştır. Fransız şehir planlamacısı, çalışmasında aşağıdaki başlıkları şu şekilde ayrıntılandırmıştır:³⁴

Demir yolu ve deniz yolu ulaşımı, mahalli kabotaj, taşıma teşkilatı salhaneler, haller, balık halleri,
Çarşı teşekkülü,
Küçük sanayi ve küçük sanatlar, bunların intişar suretleri,
Umumiyetle sanayi ve ticaretin intişar sureti,
Mülklerin inkısam sureti,
Modern binaların teşekkül suretleri ve sıhhi nizamlar,
İstanbul topluluğunu teşkil eden bütün mahallerin müteakib inkişafı,

³² Gönen, a.g.e., s. 38 – 41.

³³ Reinhard Stewiğ, *İstanbul'un Bünyesi Doğulu Osmanlı Bünyeden Avrupalı Kozmopolit Bünyeye Geçiş*, İstanbul 1965, s. 20.

³⁴ Henri Prost, *İstanbul'un Nazım Planını İzah Eden Rapor*, T.C. İstanbul Belediyesi Yayınları, 15 Ekim 1937, s. 84.

Arkeolojik araştırmaların bugünkü hali ve başlıca eserlerin, sitlerin ve abidelerin tanınması.

Prost, söz konusu başlıklardaki araştırmalarını takiben nazım planının temeli olan bir program çıkarmıştır. Programında Galata Limanı, Sarayburnu Limanı, Galata Köprüsü, Atatürk Köprüsü, Haliç Kıyıları, Atatürk Bulvarı, Sirkeci Garı, Yenikapı Limanı, Eminönü arşısı, Bayezid-Şehzade Hattı, Şehremini-Topkapı Hattı Yenibahçe Parkı, Tayyare Meydanı (etüt edilmemiş), Florya Plajlarının Tanzimi, Sarayburnu-Küükayasofya Hattında Arkeolojik Park Tesisi, Sarayburnu, At Meydanı ve Taksim Meydanı gibi sahaların muhafazası ve dönüşümü üzerinde durmuştur.³⁵

Hermann Jansen ve diğeri şehir planlamacıları, farklı zaman dilimlerinde İstanbul için çalışmalar yapmıştır. Jansen'in 1935 tarihli Fenerbahçe Yarımadası Planı ile Fener'den başlayarak yat limanı, kulüp, kiralık villalar, I. ve II. sınıf otel-gazino yerleri ve plaj alanları yeniden tasarlanmıştır. Oktay Aslanapa, 1972 yılında konuyu irdilemiş, gelinen noktada büyük ve yoğun yapı alanlarıyla hem Fenerbahçe'nin hem de Moda Burnu'nun sevimsiz durumunu vurgulamıştır. Aslanapa, "Şehircilik Yolunda Hayaller ve Acı Gerçekler" adını verdiğı makalesinde, planlamaların ve uygulamaların makale adı gibi ayrı uçlarda yer aldığını şehrin farklı mekânlarını ele alarak izah etmiştir. Park, bahçe ve korulardan sonra şehrin meydanlarının da birer birer ortadan kaldırılmış olmasına dikkatleri çekmiş bu keyfiyetin şehir insanının yaşam standartlarını bozduğunu belirtmiştir. Yazısında, açık bir şekilde şehre kimlik katan eşme, türbe, medrese, imaret, mescit gibi yapılar semtlerden silinip gittiğini, bu kaybedişlerin de semtleri boğucu, niteliksiz ve karamsar bir görünüme soktuğunu iddia etmiştir.³⁶

Çalışmanın başlangıcında şehre düzen ve istikamet verme kaygısının, modern anlamda Tanzimat Dönemi ile başladığını ve bu kaygıları giderecek hukuksal düzenlemelerin ve şehir planlamalarının yapıldığı belirtilmiştir. Geçmişteki bu yaklaşım Cumhuriyet Dönemi'nin daha ilk yıllarında, konuya duyarlı kalemler tarafından gündeme getirilmiştir. Mimar Sedat etintaş, 1922-1928 tarihleri arasında *İkdam* gazetesindeki köşesinde konuyu defaten ele almış ve "İstanbul Büyümüyor Şişiyor", "İstanbul Tam 100 Senedir Şişiyor", "Bu Şehir Plansız Projesiz Bir Ur Gibi Nasıl Şişmeye Başladı", "İstanbul'u Birkaç Milyonluk Bir Şehir Olarak Şimdiden Planlamazsak İleride Göreceğiniz Manzara Yüreklerinizi Sızlatacaktır" makaleleri ile fikirlerini okuyucusuna

³⁵ Prost, *a.g.e.*, s. 84-85.

³⁶ Oktay Aslanapa, "Şehircilik Yolunda Hayaller ve Acı Gerçekler", *Türk Kültürü Aylık Dergi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 115, X,7, Mayıs 1972, s. 426.

aktarmıştır. Çetintaş'ın üzerinde durduğu “şişme” kavramı, şehir üzerine düşünen ve alternatif yaklaşımlar kaleme alan Doğan Kuban'da İstanbul'un isim tanımlamasına dönüşmüştür. Kuban, İstanbul'u bir “Megalopolis” olarak betimlemiş, şehrin uygarlık kıstasları içinde gelişiminden uzak olduğunu vurgulamıştır. Ona göre gelişim kontrolsüz ve suni bir şekilde sürmüştür.³⁷

Cumhuriyetin ilk çeyreğinde insan kaynağı gelişim göstermiş, beslenme ve sağlık alanındaki iyileşmeler nüfus artışına katkı sunmuştur. Özellikle DTT (Dikloro Difenil Trikloroetan) İlacı ve penisilin ilaçları ölüm oranlarının düşmesinde etkili olmuştur. 1940-1950 arasındaki dönemde ölüm oranında %4.3 düşüş gözlemlenmiştir. 1950 yılı doğum ortalaması ise %36.6 olarak kaydedilmiştir. Kırsal nüfus artarken, nüfus yoğunluğu ile birlikte tarımda makineleşme, ekilebilir arazi arzının sınırlı kalışı, radyonun yaygınlaşması, ulaşım imkânlarının gelişmesi, sosyal güvenlik kaygıları ve şehirlerin cazip yönleri gibi sebepler iç göçün altyapısını hazırlamıştır. 1945'te ülke genelinde şehir nüfus oranı %8.3 iken bu oran beş yıl sonra ancak %8.5'e çıkabilmiştir. 1950 sonrasının göç yoğunluğu bu ortamın hemen sonrasında başlamış ve İstanbul, kırdan kente insan akışının önemli bir son durağı haline gelmiştir.³⁸

Atatürk'ten sonra cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü döneminde şehir, Dr. Lütfi Kırdar'a emanet edilmiştir. Kırdar, Vali ve Belediye Başkanı olarak 1938-1949 yılları arasında hizmet vermiş ve şehrin yeniden inşasına hareketlilik kazandırmıştır. Bu dönemde Kırdar ile Şehir Planlamacısı Prost birlikte çalışmış ve başarılı projeleri hayata geçirmişlerdir. Dr. Lütfi Kırdar, Post'un bölgesel planlamaları doğrultusunda icraatlarını yürütmüştür. Eminönü Meydanı düzenlemiş ve İstanbullular için büyük saray bahçelerine dinlenme mekânları kimliği kazandırılmıştır. Su ve kanalizasyon alt yapısının ıslah çalışmalarında yol alınmıştır. Boğaz sahil yolu iyileştirilmiş ve şehrin diğer ulaşım alanları da yatırım görmüştür. Sultanahmet Adliyesi için yapım girişimleri başlamış ve mimari yarışma açılmıştır. Taşkışla, İstanbul Teknik Üniversitesi olarak yeniden düzenlenmiştir. Taksim-Harbiye hattındaki mezarlık alanları ortadan kaldırılmış ve modern apartman yerleşimi için inşaat faaliyetleri yürütülmüştür. Belli başlı kamu yapıları Açık Hava Tiyatrosu, Stadyum, Radyo Evi, Sergi Sarayı, Taksim Gazinosu, Fen

³⁷ Sinan Güler, “Kent ve Tarihsel Kimlik”, Haz. Firdevs Gümüsoğlu, *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, 1. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul Kasım 2001, s. 82.

³⁸ Sait Dokuyan, *1945-1950 Yılları Arasında Türkiye (Eğitim, Sosyo-Kültürel Yapı, Ekonomi, Din, Askeri Yapı ve Basın II. Cilt*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul Haziran 2013, s. 96-99.

ve Edebiyat Fakültesi şehre kazandırılmıştır.³⁹ Prost, İstanbul Nazım Planı'nda üç ana ilke üzerinden hareket etmiştir. Birincisi “ulaşım ve dolaşım”, ikincisi “çevre sağlığı” ve üçüncüsü ise “estetik” kaygılarını raporunda izah etmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda yeni yolların açılmasına ağırlık vermiş ve az sayıda da olsa bazı caddeleri genişletmiştir. Vatan ve Millet Caddeleri, Sarayburnu-Yenikapı Sahilyolu ve şehri bir uçtan diğer uca duraksamaksızın kat edecek otoyol, onun planlamasının ana öğelerini meydana getirmiştir. Prost tramvay hatlarını kullanışsız bulmuş, kaldırılmasını önermiş ve yerine trolleybüs hatlarını alternatif sunmuştur.⁴⁰ Bu önerisi ile şehrin ulaşım kaderine çizik atmıştır. Sonraki süreçte, 1960'lı yıllarda bu alternatif değerlendirilmiş, tramvay hatları kaldırılmış ve yerine trolleybüs hatları çekilmiştir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminde şehrin mutat işlerinin yanı sıra, güvenlik kaygıları da yöneticileri meşgul etmiştir. II. Dünya Savaşı süreci, şehrin güvenliğini tehdit etmiş ve bu tehditlere karşı “pasif korunma” tedbirleri geliştirilmiştir. Hava saldırılarından sivilleri korumak amacıyla alınan önlemler, pasif korunma olarak nitelendirilmiştir. Bu doğrultuda ilk ışık karartma tatbikatı, 20 Aralık 1935 tarihinde Beyoğlu Kaymakamlık sahasında uygulanmıştır. Hasköy, Kasımpaşa, Galata, Merkez, Taksim ve Şişli mıntıklarında belirtilen tarihin gecesinde ışıkların maskelenmesi talimatı verilmiştir. Talimat planlandığı gibi otuz dakika süresince Beyoğlu cihetinde ve izleyen süreçte İstanbul ve Kadıköy yakalarında da başarı ile tatbik edilmiştir. Pasif korunma tatbikatlarına dört yıl aradan sonra 1939 yılında devam edilmiştir. Konu etraflıca ele alınmış ve hava hücumunda izlenecek yol ve alınacak tedbirler sıralanmıştır. Savaşın devam ettiği 1940 yılı içinde şehrin yapı stokunun yarısını oluşturan ahşap evlerin tehlikesi gündeme gelmiş ve hava taarruzlarında çıkabilecek yangınlardan korunmanın hal çareleri tartışılmıştır. Ahşap yapılar şehrin geneline dağılmış olmakla birlikte Eminönü, Fatih, Eyüp, Kasımpaşa ve Hasköy semtlerindeki yoğunluk tedirginliği artırmıştır. 1941 yılı ilkbaharında hükümetin aldığı bir dizi önlem şehirde panik havası estirmiş ve Anadolu'ya geçişler yaşanmıştır. Savaş süresince şehrin hava taarruzuna maruz kalma ihtimali, İstanbulluları sürekli korku içinde bırakmıştır. 1944 yılı nisan ve mayıs aylarında şehrin semalarında yabancı uçaklar görünmüş ve insansız sahalara etkili olmayan birkaç bomba atılmıştır. Savaşın sona ermesi ile birlikte pasif korunma tedbirleri, “sivil savunma” başlığında şehrin ve Türkiye'nin gündemindeki yerini

³⁹ Handan Keskin Belivermiş, *İstanbul'un Kimliği ve Planlama*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 160.

⁴⁰ Belivermiş, *a.g.e.*, s. 163-165.

korumuştur. Savaş dönemindeki zehirli gazlara ilave olarak yeni dönemde atom ve hidrojen bombalarına karşı önlemler çalışılacak başlıklar arasına girmiştir.⁴¹

Prost'un planlama anlayışı ve öngörülerini 1950'li yıllara gelindiğinde tıkanmış, ihtiyaçları cevaplayamaz hale gelmiştir. Kendisi şehir ile ilgili planlama yaparken henüz nüfus akını olmadığı için planlamaları, yeni göç dalgalarının karşılanması, yerleştirilmesi ve şehre entegre edilmesini sağlayamamıştır. Demokrat Parti, Prost ile çalışma akdini yenilememiş, şehir bir süre, plansız ve programsız bir şekilde “siyasi müdahaleye” açık gelişimini sürdürmüştür. Şehrin maruz kaldığı bu kontrolsüz müdahale süreci şehirliiler arasındaki “eski” ve “modern” gerilimini beslemiştir. Demokrat Parti iktidarını temsil eden Başbakan Adnan Menderes'in şehrin işlerini ele alması ve şehrin düzeni ile doğrudan ilgilenmesi beraberinde yeni sorunları getirmiştir. Menderes, Prost'tan arta kalan imar planlamalarını, “teknoloji”, “para” ve “siyasi güç” enstrümanlarını kullanarak özensiz bir biçimde sahada uygulamıştır. Bu süreç şehir bünyesinde yabancılaşmayı neden olmuş ve diğer taraftan kırdan kente göçün cazibesini artırmıştır. Şehirdeki yeni iki anlayış, arsa rantı (gecekondulaşma) ve siyasi rant (oy depoları) şehrin dokusunu zedelemek pahasına, birbirine hayat vermiştir. Dönemin yönetim erklerinin zihin koridorlarındaki sembolizm savaşı İstanbul'da onulmaz yaralar açmıştır. “İstanbul kutsalsa Ankara laik”, “İstanbul hantalsa Ankara dinamik” ve “İstanbul 19. yüzyıl Batıcılığını, Ankara ise 20. yüzyıl Batıcılığını” temsil etmektedir, anlayışı arazi şehir uygulamalarını ateşlemiştir. Menderes, yürüttüğü bir dizi imar faaliyetinin motivasyonunu İstanbul ile Demokrat Parti iktidarının meşrutiyet eşleştirmesinde bulmuştur. Diğer taraftan kendisini, İstanbul'u yeniden “Doğu Akdeniz'in simge merkezi” haline getirmeye inandırmıştır. Bu iklim içinde Prost'un arta kalan bazı planlamaları da, Prost'suz, “ölçü” ve biçime” riayet edilmeksizin abartılı bir şekilde uygulanmıştır.⁴²

1956 yılında Alman Şehir Planlamacısı Hans Högg İstanbul üzerine planlama çalışmaları yürütmüştür. Högg, planlamasında ring cadde sistemi, kesici caddeler ve satranç tahtası modelinde yangın sahalarının yeniden düzenlemesi parametrelerini gözetmiştir. Çıkmaz sokakları azaltmayı hedefleyen satranç modeli, 19. yüzyıldan

---

⁴¹ Bülent Bakar, *Hava Taarruzuna Karşı Türkiye'de Pasif Korunma (1935-1945)*, 2. Baskı, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul Aralık 2019, s. 11, 155-159, 179, 183, 245-246, 414-419, 435.

⁴² Murat Şentürk, *Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 218-226.

itibaren şehirde kendine uygulama imkânı bulmuştur. Högg, bu modeli daha fazla içselleştirerek şehrin doğulu kimliğini silikleştirmiştir.⁴³

İstanbul'un görünümündeki bu değişim, 1950-1960 arasında geçmiş zamanlarla kıyaslandığında hiç olmadığı kadar hızlanmış ve boyutlanmıştır. Bu değişimi hem içeriden bir bakış açısı hem de tarihsel bir değerlendirme ile Semavi Eyice şu şekilde aktarmıştır:⁴⁴

Eski şehirde, mahalle aralarında ise önceleri tek ailenin yaşadığı kendine göre bir mimarî havası ve güzelliği olan küçük evleri ortadan kalkmış, yerlerine ruha sıkıntı veren bir monotonluğun hâkim olduğu, zevksiz, hatta renkleri, ölçüleri ve biçimleri ile çirkin küçük apartmanlar yapılmıştır. Yoğun biçimde şehrin içini ve etrafını saran plânsız bir endüstri, nüfusun olağanüstü artmasına yol açmış, bu da belediye hizmetlerini yerine getirilemez duruma sokmuştur. Yeşil bölgelerin tamamen yok olması, bir gece içinde bazen küçük barakalardan ibaret bir mahallenin doğuvermesi, büyük binaların kurulması ve bazı caddelerin şehrin bütün özelliklerini yok ederek genişletilmesi İstanbul'un pitoresk (göz alıcı) güzelliklerinden çok şey alıp götürmüştür.

Eyice özelinde, şehrin dokusunu önemseyen, tarihe duyarlı entelektüel bir kuşak yine bu şehrin bağrından çıkmıştır. O ve diğerlerinin tez içinde yer yer haklı serzenişleri ve dikkate alınmayan önerileri paylaşılmıştır.

1923-1960 yılları arası, şehrin geçmişindeki yerini almış ve bu döneme ilişkin birçok ayrıntılı inceleme yapılmıştır. Bu tetkikler okundukça şehre saygının önemi çıkmıştır. Nasıl bir saygı? Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın konuya yaklaşımı ve Cemil Paşa ile ilişkisi bu konuda sorunun cevabı ile ilgili fikir vermiştir. Sadrazam, Tıp Fakültesi Dekanlığını bırakan Dr. Cemil Topuzlu'ya İstanbul Şehremini görevini tevdi etmiştir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Topuzlu'ya, İstanbul Şehremini teklifinin gerekçesini kendisine şu şekilde aktarmıştır:⁴⁵

Bir ay önce Göztepe Fener yolu tarafında geziyordum. Senin Çiftelhavuzlar'daki köşkünü o zamana kadar görmemiştim. Binanın mimarî tarzı, bahçenin tanzim şekli o kadar dikkatimi celbetti ki, 'Bu Avrupâvârî köşk kimin?' diye meraklandım. Senin olduğunu söylediler. O zaman düşündüm ki evinin içinde ve dışında küçücük bir Avrupa yaratan adamı şehremini yaparsam, İstanbul'u imar eder.

⁴³ Reinhard Stewiğ, *İstanbul'un Bünyesi Doğulu Osmanlı Bünyeden Avrupalı Kozmopolit Bünyeye Geçiş*, İstanbul 1965, s. 20, 26.

⁴⁴ Elâ Güngören Gönen, *İstanbul Mimarî Dokusunda Modern-Sonrası Uygulamalar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Aralık 2007, s. 47.

⁴⁵ Erkin Akan, "Şehremini Cemil Paşa'nın İstanbul'un Çehresine Katkıları Üzerine Bir İnceleme", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 125, 246, Mayıs-Haziran 2020, s. 199.

Topuzlu, Muhtar Paşa'nın teklifini kabul etmiş ve 21 Ağustos 1912 tarihinde İstanbul Şehremini olarak görevine başlamıştır. Görevi süresince şehrin görünümünü iyileştirmiş ve sosyal hayatın korunmasını önemsemiştir.

Cemil Paşa'nın şehreminliğini ve şehre katkısını Mazhar Osman aşağıdaki satırlarla değerlendirmiştir:⁴⁶

Onu beğenerek şehreminliğine tayin eden Ahmed Muhtar Paşa'nın pek büyük isabeti olmuştur. Cemil'in yoktan yarattığı Gülhane ve Sultanahmet parkları, mezbahalar, kolera salgını esnasında yaptığı hizmetler, şehremanetine aslanağzından koparak temin ettiği varidat, fakülte binası, yolları, hastanelerde yarattığı yenilikler, açtığı meydanlar, pek ince zekânın ve görüş yapış kabiliyetinin eseridir.

Bu tarihi anekdotlar, gösteriyor ki, maddi imkânsızlıklar, insan kaynağı kıtlığı, gerekli araç ve gereçlere sahip olamamak bir yere kadar tolere edilebilmiştir. Fakat şehre saygı yoksunluğu, anlayış zayıflığı ve benmerkezcilik İstanbul'a iyi gelmemiştir. Bu muhasebenin örnek alınacak satır araları, hikâyeleri ve sesleri şehrin geçmişinde küllenmiş vaziyette yerini almıştır.

---

⁴⁶ Akan, *a.g.e.*, s. 220.

2. BÖLÜM: İSTANBUL'DA SİYASİ DEĞİŞİM (1960-1980)

27 Mayıs 1960 İhtilali ekonomik ve sosyal nedenlerden ziyade siyasi saiklerle yapılmıştır. Demokrat Parti'nin baskıcı hükümet etme süreci, muhalefeti ve gençlik hareketlerini bilemiştir. Başta İstanbul olmak üzere ülkenin birçok yerindeki olağandışı gelişmeler hükümeti sıkıyönetim ilanına zorlamıştır. Bu durum askeriye politik sahaya çekmiştir. Askeri bürokrasi, gergin atmosferi değerlendirmiş, orta rütbeli (yüzbaşı-tümgeneral arası) subaylar öncülüğünde hükümet devrilmiştir. Yeni rejim, "iktidarı sınırlandırmak" üzerine hukuksal bir alt yapı ve zemin kurma çabasına girişmiştir. 28 Mayıs 1960'ta İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerine hazırlattığı, "Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunun Tespit Ettiği Esaslar" başlıklı rapor ile kendini meşrulaştırma yolunda ilk teşebbüsünü ortaya koymuştur. Milli Birlik Komitesi'nin 1 Nolu Kanunu, 12 Haziran 1960 tarihinde çıkarılmış ve bu metin ile ikinci meşruluk arayışı gerçekleştirilmiştir. Son olarak 1961 Anayasası ve içinde metin olarak yer alan "Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti" ibaresi ile son meşruluk çabasını tamamlamıştır.⁴⁷

1960-1980 döneminin ilk on yılında 15 yeni belediye ve 1970 sonrasında ise ilave 9 yeni belediye ile İstanbul'daki hizmetler yürütülmüştür. Anayasanın uygulanmasının öngördüğü alt kanun ve yönetmelik düzenlemeleri zamanında ve gereğince hazırlanamadığı için sahadaki işleyişte aksamalar yaşanmıştır. Diğer taraftan yasal düzenlemeler; gelişen şehrin ihtiyaçlarını karşılayamamış, görev tanımlamalarında ve mali kaynak üretiminde zafiyet meydana gelmiştir. Köyden kente göç ile birlikte şehirlerin belediye sınırları içindeki nüfusu artarken, belediyelerin kamu gelir payları azalmıştır. Yıllara göre 1968 yılında kamu gelir payı %14.7 iken, 1977 yılında %4.4'e ve 1980 yılında ise %3.6'ya gerilemiştir.⁴⁸ Gelir kısmındaki orantısız düşüş belediye hizmetlerinin sürdürülmesini zorlaştırmıştır. Bütçe içindeki personel giderleri oranının da zaman içinde artması ile belediye bütçesi yönetilemez hale gelmiştir. Bu durum, gündelik şehir hayatına olumsuz yansımış, belirli hizmetlerin aksamasının yanı sıra gerekli alt yapı çalışmalarına yeterli bütçe ayırlanamamıştır.

⁴⁷ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 4. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Aralık 1999, s. 365-367.

⁴⁸ Ali Mazak, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde İnsan Kaynakları Yönetimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 23.

2.1.İDARE VE YÖNETİCİLER

İstanbul'un yerel yönetimini vali, il özel idaresi ve belediye üstlenmiştir. 1960-1980 yılları arasında 8 vali ve 8 de belediye başkanı görev almıştır. Vali, il genel meclisi ve il daimi encümeni ile birlikte il özel idaresinin yönetimini üstlenmiş, idarenin başı ve temsilcisi olarak yeni teşkilat yapısı düzeni içinde özel idare (muhassebe) müdürlüğü vasıtasıyla icrasını sürdürmüştür. İstanbul İl Özel İdaresi, şehrin sağlık ve sosyal yardım hizmetlerini, bayındırlık (yol, su, elektrik) işlerini, eğitim, tarım, veteriner ve diğer gerekli hizmetleri yapmakla görevli kılınmıştır. Bu dönemde il özel idaresinin özerk bir yapıya sahip olmaması, görev sınırlarının kesin tayin edilmemesi ve beklenen hizmetlere göre kaynak ayrılması gibi ana sorunlar gündemde kalmıştır.⁴⁹

1960 yılı itibariyle Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, Eyüp, Fatih, Gaziosmanpaşa, Kadıköy, Sarıyer, Şişli, Üsküdar ve Zeytinburnu merkez ilçeler olarak tanımlanmıştır. Diğer gruptaki Çatalca, Silivri, Kartal, Şile ve Yalova ise mülhak ilçeler olarak sınıflandırılmıştır. Şehir idari yönden de üç grupta yapılandırılmıştır. I. Gruba belediye sınırları içindeki Adalar, Beşiktaş, Beyoğlu, Eminönü, Fatih ve Zeytinburnu alınmıştır. Bu ilçelere bağlı bucak ve köy teşkilatları kurulmamış küçük birimler mahalle olarak tanımlanmıştır. Belediye hizmetleri belediye şube müdürlükleri aracılığı ile sağlanmıştır. Bu gruptaki ilçelerin ekonomileri sanayi ve ticaret üzerinden şekillenmiştir. Şehir yerleşmesi görünümüne sahip bu gruptaki ilçelerin iskân alanı dışındaki yerlerde gecekondulu mahalleri gelişmiştir. II. Grupta kısmen belediye sınırları içinde kalan Bakırköy, Beykoz, Eyüp, Gaziosmanpaşa, Kadıköy, Sarıyer, Şişli ve Üsküdar sınıflandırılmıştır. Bu ilçelerin kendisi de müstakil belediye teşkilatına sahip olmamış, bucak ve köy teşkilatı olan yerleşim yerlerinin bazılarında belediye teşkilatı kurulmuştur. Son grup olan III. Grupta belediye sınırları dışındaki Çatalca, Silivri, Kartal, Şile ve Yalova ilçeleri yer almıştır. II. ve III. Grup yerleşim alanlarında geçim kaynağı olarak tarım ve kısmen hayvancılık ön plana çıkmıştır.⁵⁰ Tanımlanan bu yapı, 1960-1980 yılları arasının ilk 10 yıllık diliminden itibaren değişime uğramıştır. Belediye sınırları dışında kalan ilçelerde atölye ve sanayi alanları teşekkül etmiş ve bu sahaların etrafı yapılaşmaya açılmıştır. Eski karakteristik görünümün değişimi, turizm için elverişli olan köylerin tabii güzelliğini bozmuş ve bu sahalar gecekondulaşmaya teslim olmuştur.

⁴⁹ Cumhurbaşkanlığı Fahri Kütüphane Arşivi, Fih. No:7095-200, 202.

⁵⁰ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 64-66.

1966 yılında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, göreve gelişinin ilk günlerinde şehrin sorunlarına eğilmiş ve bilgilendirme istemiştir. Şehir yönetimi bir aylık bir hazırlık sürecinden sonra harita, plan, pankart ve listelerden oluşan, “vilayet brifingini” hazır hale getirmiştir. İstanbul’un yönetimindeki daire müdürleri; Sunay ve ona eşlik eden İçişleri, İmar ve İskân, Ulaştırma ve Bayındırlık Bakanları’nın huzurunda, alanları ile ilgili açıklamalarda bulunmuşlardır. Cumhurbaşkanı, soruları ile ilgilileri zorlamış birçoğundan tatminkâr cevap alamamıştır. Dört saatlik brifingi, Vali Vefa Poyraz’ın “Bir teneke suyun 75 kr’a temin edildiği bir şehirde, caddelerde her gün suya ihtiyaç gösteren refüjler yapılmıştır. Şehrin 600.000’i gecekondularda yaşamaktadır. Boğaz trafiği derhal ele alınmalıdır. Haliç dolmasına devam etmektedir. Velhasıl İstanbul rasyonel bir idare rejiminden yoksundur.” cümleleri özetlemiştir.⁵¹

Vilayet brifinginde aşağıdaki sorunlar üzerinde mutabık kalınmış ve çalışılması için not edilmiştir, şöyle ki:

- Devlet hizmetleri günün şartlarına göre ayarlanmalı,
- İstanbul belediye hudutları dışındaki Jandarma çalışmaları Emniyet Müdürlüğü'ne intikal ettirilmeli,
- Belgrad Ormanları Milli Park haline getirilmeli,
- Polisin kadro vasıtası ve cihaz meselesi halledilmeli,
- Polisin çalışmasına yardımcı olmak için polis köpekleri verilmeli,
- İstanbul’un okul ve öğretmen meselesini halletmek için 200 milyon lira sağlanmalı,
- Bulaşıcı hastalıklara mani olunması için İstanbul’un yüzde yetmişine kanalizasyon yapılmalı,
- 200 yataklı bir bulaşıcı hastalıklar hastanesi kurulmalı,
- Hastalıklara sebep olan mikroplu sular ortadan kaldırılmalı,
- Boğazdan ekonomik ve emniyetli geçişi temin için bir köprü yapılmalı,
- 150.000 gecekondunun meseleleri halledilmeli,

Cumhurbaşkanı Sunay’ın huzurunda adı konulan bu meseleler ile birlikte şehir yönetimi tarafından yapılacak projeler ise şu şekilde aktarılmıştır:

- Fındıklı ile Kabataş arasına sadece turist gemilerinin yanaşması için bir rıhtım yapılacak,
- Zeytinburnu’nda bir koltuk liman kurulacak, bu koltuk limanın bulunduğu yere Kuruçeşme’deki kömür depolarının üçte biri, Sirkeci’deki ambarlar, meyve ve sebze hali nakledilecek,
- Gecekondularda oturanlar için 1.200 sosyal bina kurulacak,

---

⁵¹ *Hürriyet*, 27 Temmuz 1966.

12 adet spor salonu yapılacak,

1.000 dershaneyi (dersliği) bulacak ortaokullar yapılacak,

Beyoğlu ilk yardım sitesi yapılacak,

Yüksek İslam Enstitüsü meydana getirilecek,

20 yıldan beri bitirilemeyen ve bina inşaatına en uzun zaman harcanarak bir rekor kıran Opera inşaatına 30.000.000 TL sarfı ile 1969 yılında bitirilmesine çalışılacak, bugüne kadar inşaatta 40.000.000 milyon lira sarf edilmiştir,

1966 yılı sonunda üniversite ilgilerinin de iştirakiyle vilayette akademik çalışmalara girişilecek, İstanbul'un dertlerine ilmi bir zaviyeden bakılacak.

Cumhurbaşkanı Sunay, vilayet brifingden sonra ertesi gün İstanbul Belediyesi'ne geçmiş ve burada Belediye Başkanı ve ilgili birim yöneticilerini dinlemiştir. Belediye Başkanı Haşim İşcan, şehrin dertlerini sıralamış, konuşmasında “para ve borç” kelimelerini sık sık vurgulamıştır. İşcan, gecekondulaşma, borç stoku, içme suyu, kanalizasyon, elektrik, çöp, İETT ve personel giderleri başlıklarını açmış ve tiyatro, opera ve konservatuvarın belediyeye ekonomik yük olduğunu ifade edip bakanlıklara devredilmesini istemiştir. Başkan İşcan, iki buçuk saatlik brifingin sonunda “İşi devlet büyüğümüze arz ettik. Bizim belediye olarak takatimiz yok. Benden bu kadar!” diyerek sözlerini tamamlamıştır.⁵²

---

⁵² *Hürriyet*, 29 Temmuz 1966.

Tablo 2.1. İstanbul ili ilçe adları ile bucak, mahalle, köy ve belediye teşkilatı verileri, (1967 ve 1973).

Sıra No	İlçe Adı	Bucak 1967	Bucak 1973	Mahalle 1967	Mahalle 1973	Köy 1967	Köy 1973	Belediye Teşkilatı 1967	Belediye Teşkilatı 1973
1	Adalar	-	-	5	11	-	-	-	-
2	Bakırköy	2	1	8	20	17	19	1	1
3	Beyoğlu	-	-	41	41	-	-	-	-
4	Beşiktaş	-	-	17	21	-	-	-	-
5	Beykoz	-	1	13	15	22	22	-	-
6	Çatalca	3	3	-	-	65	64	2	2
7	Eminönü	-	-	33	33	-	-	-	-
8	Eyüp	2	1	10	10	11	11	2	3
9	Fatih	-	-	69	70	-	-	-	-
10	Gaziosmanpaşa	-	-	4	6	10	11	1	1
11	Kadıköy	-	-	16	18	1	1	-	-
12	Kartal	1	1	18	-	17	23	6	7
13	Sarıyer	-	-	13	13	9	9	-	-
14	Silivri	1	1	4	-	26	25	2	3
15	Şile	3	3	3	-	47	58	1	-
16	Şişli	-	-	26	22	1	2	1	1
17	Üsküdar	-	-	45	46	7	9	-	1
18	Yalova	2	2	6	-	32	11	-	1
19	Zeytinburnu	-	-	10	12	-	-	-	-
Toplamlar		14	13	341	338	265	265	16	20

Kaynak: *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 66; *İstanbul İl Yıllığı 1973*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 102.

Tablo 2.1.'de belirtildiği 1967 ve 1973 kayıtlarında İstanbul on dokuz ilçeden meydana gelmiştir. 1967 yılında 14 bucak, 341 mahalle, 265 köy ve 16 belediye teşkilatı; 1973 yılında 13 bucak, 338 mahalle, 265 köy ve 20 belediye teşkilatı kaydedilmiştir.

2.1.1. İstanbul İl Özel İdaresi ve Şehrin Valileri

İstanbul'un yerel yönetimini vali, il özel idaresi ve belediye üstlenmiştir. 1960-1980 döneminde sivil ve askeri valiler tarafından şehir idare edilmiştir. Dönemin ilk valisi Ethem Yetkiner (14 Mayıs 1958-27 Mayıs 1960), İçişleri Bakanlığı'nda müsteşar görevindeyken 14 Mayıs 1958 tarihinde İstanbul Vali ve Belediye Başkanlığı'na atanmıştır. 8 Temmuz 1958 tarihinde il özel idaresi ile belediye ayrılınca 27 Mayıs 1960'a kadar sadece vali olarak görevine devam etmiştir.⁵³ 27 Mayıs 1960 askeri ihtilali sonrasında Orgeneral Refik Tulga (27 Mayıs 1960-26 Şubat 1962) İstanbul vali ve belediye başkanı olarak tayin edilmiştir.⁵⁴ İstanbul Belediye Başkanlığı'nın valilik uhdesinden alınması 28 Şubat 1962 yılında 937 sayılı karar ve üçlü kararname ile yürürlüğe konulmuştur. Böylece belediye başkanlığı ayrı bir kişi tarafından ifa edilmiştir.⁵⁵ İstanbul Valisi Korgeneral Refik Tulga, Konya'daki 2. Ordu komutanlığına tayin olmuş ve İstanbul'daki görevlerinden ayrılmıştır.⁵⁶ Tulga veda konuşmasında, 27 Mayıs sabahından itibaren İstanbul'un ırz, can ve mal güvenliği ile gıda ve sağlık emniyeti için çalıştığını ifade etmiş, duygulu bir şekilde mesai arkadaşlarını selamlamıştır.⁵⁷

İstanbul vilayeti ile belediyesinin ayrılmasından sonra, hükümet vali ve belediye başkanlığı görevlendirmeleri için çalışmalara başlamıştır. Valilik makamı için Amasya Valisi Niyazi Akı ve Belediye Başkanlığı için İETT Umum Müdürü Profesör Kamuran Görgün düşünülmüştür.⁵⁸ Niyazi Akı (06 Mart 1962-18 Ocak 1966), Amasya valisi iken aynı maaşla 6 Mart 1962 tarihinde İstanbul valisi olarak atanmıştır.⁵⁹ Akı, 1913'te Bilecik'te doğmuş ve 1934'te siyasal bilgiler fakültesini bitirmiştir. Ankara Cebeci Nahiye Müdürlüğü, Alanya, Midyat, Safranbolu, Devrekâni, Ilgın ve Demirköy Kaymakamlığı görevlerini ifa etmiştir. İçişleri Bakanlığı tetkik kurulu müşavirliği, Tunceli, Kars, Kastamonu, Erzurum, Antalya ve Diyarbakır Valiliği görevlerinde

⁵³ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 14.

⁵⁴ *a.g.e.*, s. 14.

⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030-11-1-290-7-17-2, 28 Şubat 1962; BCA, 030-18-1-2-163-72-8, 24 Şubat 1962.

⁵⁶ *Hürriyet*, 24 Şubat 1962.

⁵⁷ *Hürriyet*, 27 Şubat 1962.

⁵⁸ *Hürriyet*, 28 Şubat 1962.

⁵⁹ BCA, 030-18-1-2-163-73-19, 3 Mart 1962; *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 14.

bulunmuştur.⁶⁰ Akı, 6 Mart 1962 tarihinde görevine başlamış, “çok çalışmak ve en iyi hizmetleri görmek” için vazife başında olduğunu açıklamıştır. Sözlerini, “İstanbul’da her ses, varlığımızla ilgili bir sestir. Burada vereceğimiz her çeşit imtihan, memleket çapında olacaktır. Çalışanın hakkını mutlaka ve cömertçe vereceğim” şeklinde bitirmiştir.⁶¹ Akı, İstanbul’un sorunları ile yakinen ilgilenmiştir. Zaman zaman şehrin mahalli idarecileri ile toplantı yapmış, sorumluluk alanlarındaki aksaklıkları bire bir paylaşmıştır. Şehrin düzeninin, bakımının ve emniyetinin gözetilmesini istemiş ve denetimlerini devam ettireceğini belirtmiştir. Askeri idare dönemine göre basın toplantılarını sıklaştırmış ve şehrin geneli ile ilgili bilgilendirmelerde bulunmuştur.⁶²

Akı’dan sonra Bursa Valisi Vefa Poyraz, 18 Ocak 1966 tarihinde İstanbul valiliğine tayin olmuştur. Maltepe Askeri Lisesi, Harp Okulu (1937), Halıcıoğlu Topçu Okulu (1939) ve Harp Akademisi (1952) kurumlarında eğitimini tamamlamıştır. 1960 yılı öncesinde askeriyede harekât şubesi müdürlüğü ve akademide harekât öğretmenliği yapmıştır. 27 Mayıs İhtilali ile beraber İçişleri Bakanlığı’na geçerek 1966 tarihine kadar sırasıyla Bitlis, Trabzon ve Bursa valilik görevlerini ifa etmiştir.⁶³ Poyraz, yeni görevini öğrenince şaşkınlığını ifade etmiş “bu tayin benim için büyük sürpriz oldu” demiştir. İlk demecinde, trafik sorununa dikkat çekmiş ve hükümetin desteği ile şehrin büyük sorunlarını çözeceklerini beyan etmiştir.⁶⁴ Vali Vefa Poyraz, 30 Eylül 1967 tarihinde, şehir yöneticileri ile bir toplantı yapmış ve “işlerin iyi gitmediğini” ifade etmiştir. Kaymakam ve şube müdürlerini uyaran Poyraz, haksız taleplere karşı durmalarını ve kanun çerçevesinden ayrılmamalarını istemiştir.⁶⁵ Vali Poyraz, görev yaptığı dönemde İstanbul’un sorunları ile yakinen ilgilenmiş, çeşitli alanlarla ilgili ihtiyaçları, çözümleri, iş ve işlemleri merkezi hükümet ile paylaşmıştır.⁶⁶ Poyraz, Şubat 1968 tarihinde Irak Hükümeti’nin daveti üzerine T.C. Hükümeti’ni temsilen Irak ziyaretinde bulunmuştur.⁶⁷

Poyraz’dan sonra İzmir Valisi Namık Kemal Şentürk, 4 Haziran 1973 tarihinde İstanbul valiliğine atanmıştır. Şentürk’ün kadro, aylık, derece ve kademesi aynen korunmuştur.⁶⁸ Vali Şentürk, göreve başladıktan sonra İstanbul’un sorunlarını ve vaziyet

---

⁶⁰ *Hürriyet*, 28 Şubat 1962.

⁶¹ *Hürriyet*, 7 Mart 1962.

⁶² *Hürriyet*, 19 Temmuz 1962.

⁶³ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 15.

⁶⁴ *Hürriyet*, 14 Ocak 1966.

⁶⁵ *Hürriyet*, 1 Ekim 1967.

⁶⁶ BCA, 030-1-0-0-116-736-8-11, 2 Nisan 1969.

⁶⁷ BCA, 030-18-01-02-216-14-7, 17 Şubat 1968.

⁶⁸ BCA, 030-18-02-02-300-46-7, 4 Haziran 1973.

planını geniş bir rapor ile Cumhurbaşkanı'na brifing dosyası şeklinde sunmuştur.⁶⁹ Poyraz'dan sonra sırasıyla İhsan Tekin (07 Şubat 1978-09 Nisan 1979), Orhan Erbuğ (29 Mayıs 1979-06 Aralık 1979) ve Nevzat Ayaz (07 Aralık 1979-18 Ocak 1988) İstanbul Valisi olarak görev yapmıştır.

Tablo 2.2. İstanbul Valileri'nin göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri, (1960-1980).

Sıra No	Adı-Soyadı	Göreve Başlama	Görevden Ayrılma
1	Ethem Yetkiner	14 Mayıs 1958	27 Mayıs 1960
2	Refik Hamit Tulga	27 Mayıs 1960	26 Şubat 1962
3	Niyazi Akı	6 Mart 1962	18 Ocak 1966
4	Vefa Poyraz	18 Ocak 1966	2 Haziran 1973
5	Namık Kemal Şentürk	25 Haziran 1973	21 Ekim 1977
6	İhsan Tekin	7 Şubat 1978	9 Nisan 1979
7	Orhan Alaettin Erbuğ	29 Mayıs 1979	6 Aralık 1979
8	Nevzat Ayaz	4 Aralık 1979	18 Ocak 1988

Kaynak: Metin içinden derlenmiş ve metin içinde kaynaklar gösterilmiştir.

Tablo 2.2.'de görüldüğü gibi şehir yaklaşık iki yıl süre ile askeri vali yönetiminde kalmış, 1962 ilkbaharında Vali Niyazi Akı'nın atanması ile süreç normalleşmiştir. 1960-1980 döneminde Akı, Poyraz ve Şentürk uzun dönem görev yapmışlar ve şehrin sorunları ile daha çok iştigal etmişlerdir. Dönem sonunda Nevzat Ayaz vali tayin edilmiş, hem 12 Eylül İhtilalini atlatmış hem de 9 yıl şehre hizmet vermiştir.

Mahalli idare kuruluşu olan İstanbul İl Özel İdaresi, tüzel kişiliğe sahip ve ayrı bütçesi ile idare edilmek üzere yapılandırılmıştır. 1956 tarih ve 6349 sayılı kanunla özel idare belediyeden ayrılarak bağımsız bir kimliğe kavuşmuş ve hizmet vermeye

⁶⁹ CFKA, Fih. No: 7095-1-192.

başlamıştır. İstanbul İl Özel idaresi, yıllık bütçe ve program dâhilinde bayındırlık, milli eğitim, sağlık, tarım ve veteriner hizmetlerini yürütmüştür. Özel idarenin yetki ve sorumluluk alanındaki konular İl Genel Meclisi ve İl Daimi Encümeni organlarında tartışılıp karara bağlanmıştır. Şehrin valisi meclis ve encümenden çıkan kararları uygulamıştır. İl Genel Meclisi şehrin ana idari organı olarak il sınırları içindeki ilçelerden seçilen üyelerden meydana getirilmiştir. İl Daimi Encümeni de yine bu İl Genel Meclisi üyelerinden seçilerek oluşturulmuştur. Mahalli idare olarak il özel idaresi bu dönemde genel yönetim altında on dört müdürlük ile güçlendirilmiş, sevk ve idaresi iyileştirilmiştir. 1967 yılında teşkilat bünyesinde 862'si maaşlı, 2.877'si ücretli olmak üzere toplam 3.739 personel istihdam edilmiştir. İdarenin yıllık bütçesi içindeki gelir kalemleri bina vergileri, temizlik ve aydınlatma vergileri, taş ocakları vergi ve harçları ile akaryakıt ve trafik vergilerinden meydana gelmiştir. Toplanan bu gelirler yatırım harcamaları, kamulaştırma harcamaları, bina yatırımları, bina bakımları, mülhak belediyelere yardım, köylere yardım ve derneklere yardım şeklinde pay edilmiştir.⁷⁰

2.1.2. İstanbul Belediyesi ve Başkanları

İstanbul şehrinin belediye hizmetleri, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren “imtiyaz yöntemi” ile sürdürülmüştür. Şirket-i Hayriye (1851), Haliç Vapurları (1857), İstanbul Tramvay (1869), Tünel (1871), İstanbul Havagazı (1888), İstanbul Su (1889), Üsküdar-Kadıköy Su (1889), Kadıköy Havagazı (1891), Beyoğlu Havagazı (1913), İstanbul Elektrik (1911) ve Üsküdar Tramvay (1928) imtiyazları şehrin hizmetlerini yürütmüştür. Tercih edilen uygulama şekli ile sermaye, teknoloji ve işletme bilgisinin transferi sağlanmıştır. Bu yönetim modeli, sermaye yetersizliğinin ötesinde devletin yapısal tutumuyla ilişkili görülmüş, merkezi yönetim işletmecilikten ziyade hizmetlerin denetimini öncelemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı'dan kalan yönetim anlayışına devam edilmiştir. 1930'lu yıllardan itibaren imtiyaz süreleri yenilenmemiş ve var olan imtiyazlar satın alma yoluyla devletleştirilmiştir. Bu süreç 1964'e kadar otuz yıl devam etmiş, en son Beyoğlu Havagazı imtiyazı sonlandırılmıştır. Klasik devletleştirme modelinden ziyade satın alma işlemleri süreçleri işlettirilmiş ve İSKİ, İETT gibi yarı özerk statülü kamu hizmeti kuruluşları meydana getirilmiştir.⁷¹

⁷⁰ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 93-97.

⁷¹ Ali İhsan Öztürk, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İmtiyaz Usulüyle Yürütülen İstanbul Belediye Hizmetleri (Yap-İşlet-Devret Uygulaması) (1852-1964)*, 1. Baskı, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010, s. 279, 305-309.

Cumhuriyet'in ilk çeyreğine karşılık gelen bu dönemde imtiyazlı yönetim anlayışından devletleştirme ve özerk yapı ihlas süreçlerinde şehir birleşik idare (valilik ve belediye başkanlığı vazifelerinin bir görevli uhdesine verilmesi) ile yönetilmiştir. 1 Mart 1957 tarihi itibarıyla belediye ve özel idare ayrılmış böylece hem vali hem de belediye başkanı şehir yönetiminde görevlendirilmiştir. 27 Mayıs İhtilali ile 71 üyeli belediye meclisi feshedilmiştir. Geçiş döneminde 1963'e kadar 3,5 yıl süresince belediye, belediye başkan yardımcısının başkanlığında 8 adet belediye müdürünün katılımıyla oluşturulan belediye meclisi yetkisine haiz belediye encümeni tarafından kararlar alınmıştır. 17 Kasım 1963 tarihli yerel seçimlerle beraber belediyenin yönetim organları Belediye Meclisi, Belediye Encümeni ve Belediye Başkanı şeklinde tekrardan vazifelerine başlamışlardır.⁷²

1963 yılı başında *Hürriyet* gazetesinde İstanbul halkına "1963'ün belediye reisi olsanız İstanbul'da ilk iş ne yaparsınız?" sorusu yöneltilmiş ve cevapları okuyucu ile şu şekilde paylaşılmıştır.⁷³

Ferhan arkan, 43 yaşında, serbest hesap uzmanı, Suadiye.

"Başta kanalizasyon olmak üzere, umumi helalardan, çöplerden tutun da çöpçülere kadar, evvela bu şehre yakışır bir şekilde elini, yüzünü temizlerim."

Cevat Cevatoğlu, 48 yaşında, mezeci, Kadıköy.

"Evvela şehrin temizliğini ele alırım sonra çok acıdığım o çilekeş çöpçülerin maaşlarını artırırım."

Korope Karalı, 67 yaşında, demir tüccarı, Sirkeci.

"Evvela belediye tahsisatı ile gider Viyana'yı görürüm gelince oradaki bütün yenilikleri aynen tatbik ederim. Bu arada ilk iş olarak metroyu ve yeraltı geçitlerini ele alırım."

Tevfik Özeren, 22 yaşında, hukuk talebesi, Nişantaşı.

"İstanbul'un nazım planını yaptırır, bu plan dâhilinde imarının düzenlenmesine çalışırım. Belediyenin masraflarını gelirine göre ayarlarım."

Asım kınayla, 41 yaşında, müteahhit, Kadıköy.

"Evvela narhı kaldırırım. Ucuzluk ancak böyle olur."

Ahmet Erol, 41 yaşında, serbest meslek, Kadıköy.

"Gıda maddelerini ucuzlatır. Esnafı çok sıkı bir kontrole tabi tutarım."

Enis Sine, 43 yaşında, avukat, Cihangir.

⁷² *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 112-113.

⁷³ *Hürriyet*, 1 Ocak 1963.

“Ben bir spor adamıyım evvela belediyenin statlardan aldığı eğlence resimlerini kaldırıyorum. Adından da anlaşılacağı gibi belediye müsabakalarından eğlence resmi alıyor. Hâlbuki spor spordur, üstelik prim vermek lazımdır.”

Şehrin yönetimi ile ilgili fikirlilerini ileten İstanbullular, çöp ve temizlik konusunu öncelemişler, şehre düzen verilmesini dikkatlere sunmuşlar ve gündelik hayata dokunulmasını istemişlerdir.

1960 yılı askeri ihtilaline kadar Belediye Başkanı Kemal Aygün (24 Aralık 1958-27 Mayıs 1960) görevde kalmıştır. 27 Mayıs ihtilali sonrasında şehir askeri ve sivil bürokrat Belediye Başkanları (27 Mayıs 1960-9 Aralık 1963) tarafından yönetilmiştir. 27 Mayıs 1960-9 Aralık 1963 döneminde İstanbul Belediye Başkanlığı valilik uhdesinde yürütülmüş veya askeri belediye başkanları nezaret etmiştir. Bu dönemde General Refik Tulga (27 Mayıs 1960-14 Haziran 1960), Kurmay Albay Şefik Erensü (14 Haziran 1960-24 Eylül 1960), General Refik Tulga (Vekil) (24 Eylül 1960-6 Ocak 1961), General Refik Tulga (Asil) (24 Eylül 1960-6 Ocak 1961), Vali Niyazi Akı (Vekil) (5 Mart 1962-16 Mart 1962), Prof. Kamuran Görgün (17 Mart 1962-30 Ocak 1963), Vali Niyazi Akı (Asil) (31 Ocak 1963-28 Şubat 1963) ve Mustafa Necdet Uğur (28 Şubat 1963-9 Aralık 1963) dönem aralıklarında merkezi hükümetçe Belediye Başkanlığı görevi tevdi edilmiştir. Başkanlık görevi yapan toplam on beş bürokrat ve siyasetçinin doğum, göreve geliş ve ayrılış ile ölüm tarihleri Tablo 2.3.’te paylaşılmıştır.

Prof. Kamuran Görgün (17 Mart 1962-30 Ocak 1963), 17 Mart 1962 tarihinde görevi Belediye Başyardımcısı Kurmay Yarbay Turhan Ertuğ’dan devralmış ve vazifesine başlamıştır. Böylece, Tulga’dan sonra Ertuğ’un da kışlaya dönmesiyle birlikte, 27 Mayıs İhtilali’nden sonra vazifelendirilen askeri görevliler şehir yönetiminden ayrılmıştır. Görgün, İTÜ’de öğretim üyesi iken İETT Umum Müdürlüğü görevini sürdürmüş ve hükümetçe yeni Belediye Başkanı olarak atanmıştır.⁷⁴ Şehir, 1963 Şubatını belediye başkanı olmaksızın geçirmiş, Vali Akı, başkanlığa vekâlet etmiştir. Prof. Kamuran Görgün, Kasım 1962’de şehrin durumunu hükümete arz etmiş ve çözülmesini istediği konuları altı başlıkta toparlamıştır. Gecekondu problemi, belediyede reorganizasyonu, işlerin ehil ellere verilmesi, tarife meselesi, gelirlerin artması için varidat kanununun kabulü ve şehrin kaybolan otoritesinin tekrar sağlanması için belediye ceza kanunun yürürlüğe girmesini raporlaştırmıştır. Görgün, taleplerinin üst makamlarda karşılık bulmadığına kanaat getirmiş ve “mevcut şartlarla İstanbul’un karanlık olan

---

⁷⁴ *Hürriyet*, 18 Mart 1962.

istikbalinin mesuliyetine daha fazla iştirak edemeyeceği” gerekçesini sunarak Belediye Başkanlığı görevinden istifa etmiştir. Müstafi başkan son demecinde “ortaya konulan meseleler halledilmedikçe, İstanbul’u istikbalde kurtarmak mümkün olmayacaktır” cümlelerini sarf etmiş ve İTÜ’ye dönme hazırlıklarına başlamıştır. İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata “şehre enerjisi yüksek, genç, ayağı çarıklı ve parasız da hizmet üretebilen” bir başkan için İstanbul’da temaslarda bulunmuş ve muhtemel aday namzetleri ile bire bir görüşmüştür. Bekata, şehri ve yönetim biçimini tanıdıktan sonra “İstanbul’un bir belediye reisi meselesi yok, fakat önemli bir belediye meselesi vardır” kanaatini gazetecilerle paylaşmıştır. Bakan, belediyenin zihinsel dönüşüme ihtiyacı olduğunu belirtmiş ve belediye başkanlığı ataması konusuna çalışmaya devam edeceğini ifade etmiştir.⁷⁵ Bakanın arayışları sonuç vermiş ve Belediye Başkanı olarak Necdet Uğur atanmıştır. Uğur, ilk iş olarak belediye borçlarının hazine tarafından üstlenilmesi için çaba sarf etmiş ve belediye gelirlerinin artırılmasına yönelik hükümet nezdinde girişimlerde bulunmuştur.⁷⁶

17 Kasım 1963 tarihinde yapılan mahalli seçimleri AP Adayı Nuri Eroğan kazanmıştır. Seçim sonuçlarına CHP, Eroğan’ın seçilme yeterliliği olmadığı yönünde itiraz etmiş ve il seçim kurulu itirazı değerlendirmeye almıştır.⁷⁷ İl seçim kurulu, itirazı haklı bulmuş ve mazbatayı seçimlerde ikinci olan Haşim İşcan’a vermiştir. 10 Aralık 1963 tarihinde Haşim İşcan (10 Aralık 1963-11 Mart 1968) İstanbul’un ilk seçilmiş başkanı sıfatı ile koltuğa oturmuştur. İşcan, General Ahmet Cevdet’in oğlu olarak 1901 yılında dünyaya gelmiştir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ni bitirmiş, öğretmenlik, gazetecilik, çiftçilik ve çeşitli kamu görevleri yapmıştır.⁷⁸ İşcan görev süresince belediyenin bütçe yetersizliğinden sıkça dert yanmış ve bunu basın toplantılarında, radyo konuşmalarında dile getirmiştir. 1964 yılı sonunda radyoda İstanbullular’a seslenmiş ve şehrin ana sorunlarını paylaşmıştır. Belediyenin borçlarını kapatıp imar faaliyetlerine girişmesi için milyarlarca liraya ihtiyaç olduğunu belirtmiş, şehrin kanalizasyon, içme suyu, trafik ve çöp sorunlarını ön plana çıkarmıştır. İşcan, konuşmasında ilerleyen yaşına atıf yapmış fakat gönlünün taze, iradesinin genç ve hizmet aşkının yepyeni olduğunu ifade etmekten geri durmamıştır.⁷⁹ Başkan İşcan, görevi süresince şehrin sorunlarının çözümü için merkezi hükümet ile ilişkilerini geliştirmeye

⁷⁵ *Hürriyet*, 8 Şubat 1963; *Hürriyet*, 11 Şubat 1963.

⁷⁶ *Hürriyet*, 3 Mayıs 1963.

⁷⁷ *Hürriyet*, 4 Aralık 1963.

⁷⁸ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 102.

⁷⁹ *Hürriyet*, 29 Aralık 1964.

çalışmıştır. Belediyenin var olan sorunların üstesinden gelemeyeceğini ifade etmiş ve %48 gelirini İstanbul üzerinden alan merkezi bütçede şehre daha çok kaynak aktarılmasını istemiştir. Başbakan Süleyman Demirel'e kanalizasyon, yol ve çöp işlerinin acileyetini aktarmıştır. İşcan, Başbakan'a Haliç ve Boğaz üzerinde birer köprü ve köprüler aksı üzerinde çevreyolu düzeninin gerekliliğini iletmiştir.⁸⁰

İstanbul Belediyesi Başkanı İşcan, parasızlıktan ve şehir yönetimine politika karıştırılmasından zaman zaman da şikâyetçi olmuştur. Basın demeçlerinde, kabul edilen bütçelerin üç katı meblağlar ile ancak şehrin su, elektrik, metro, asma köprü ve yol sorunlarının çözülebileceğini izah etmiştir. 1924 ve 1930 tarihli Belediye Gelirleri ve Belediye Cezaları Kanunları ile İstanbul'un yönetiminin mümkün olmadığını dile getirmiş, Büyük Millet Meclisi'nin genel mutabakat ile belediye kanunu çıkarmasının önemini vurgulamıştır. Başkan, belediye kapısından içeri politikanın sokulmamasını ve hazırlanacak kanunun da İstanbul'a özgü olması gerektiğini belirtmiştir.⁸¹ İşcan, başkanlığının 4. senesi içinde beyin kanaması geçirmiş ve henüz altmış sekiz yaşında iken vefat etmiştir. Cenaze namazı Cumhurbaşkanı Sunay'ın da katılımı ile Şişli Camii'nde kılınmış ve naaşı Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸² Saraçhane'de inşa edilen geçidin altına ve üstüne belediye meclisi kararıyla Haşim İşcan'ın ismi verilmiştir. Ölümünden sonra gerçekleşen meclis görüşmesinde ele alınan konu bütün meclis üyelerinin ittifakıyla kabul edilmiştir.⁸³ İşcan'dan sonra üç aylığına belediye başkanlığı görevini Faruk Ilgaz (12 Mart 1968-6 Haziran 1968) yürütmüştür.

1968 yılı yerel seçimlerinde, Adalet Partisi İstanbul Belediyesi başkan adaylığı için Dr. Fahri Atabey ve Faruk Ilgaz yarışmış ve delegeler tarafından Atabey aday olarak gösterilmiştir. Atabey, aday seçilmesi ile birlikte ilk demecini “bu şehre hizmet edeceğim” sözleri ile vermiş ve öncelendiği dört meseleyi aktarmıştır. İlk önce şehrin %46'sını oluşturan gecekonduyla ilgileneceğini, gecekondu alanlarının elektrik, yol, su ve kanalizasyon işlerini ele alacağını ifade etmiştir. Başkan aday ikinci sorun olarak trafik meselesini önemseyeceğini dile getirmiştir. Şehrin temizlik ve gıda teminini gündemine aldığını ve halkın rahat iletişim kurması için de “yıldırım servis” düzenini belediye hizmetlerine katacağını izah etmiştir.⁸⁴ Seçimler sonucunda yeni belediye

---

⁸⁰ *Hürriyet*, 28 Nisan 1966.

⁸¹ *Hürriyet*, 12 Ekim 1967.

⁸² *Hürriyet*, 14 Mart 1967.

⁸³ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi (İBBA), Bel. No: 2081723, İstanbul Belediye Meclisi, Kar. 1968/545, Geçit İsmi, Haşim İşcan Geçidi, 26 Ekim 1968.

⁸⁴ *Hürriyet*, 30 Nisan 1968.

başkanı seçilen Fahri Atabey (8 Haziran 1968-9 Aralık 1973), görevi Başkan Vekili Faruk Ilgaz'dan devralarak vazifeye başlamıştır. Atabey, Saraçhane'de yer alan Belediye Sarayı'ndaki devir teslim töreninden önce hocası, Ord. Prof. Dr. Tefvik Remzi Kazancıgil'i ziyaret etmiş ve duasını almıştır.⁸⁵ Dr. Fahri Atabey döneminde İstanbul'un kardeş şehir sayısı beşe çıkmıştır. Rio da Janeiro (Brezilya), Hue (Vietnam), Shimonoseki (Japonya), Magosa (Kıbrıs) kardeş şehirlerinden sonra İsfahan (İran) İstanbul'un kardeş şehri olmuştur. İsfahan Belediye Başkanı Emekli General Behman Rezanian, Atabey'e mektup yazmış ve belediye meclislerinin Eylül 1971 tarihinde İstanbul'u kardeş şehir seçtiğini ifade etmiştir. Rezanian, mektubun satır aralarında İstanbul'un doğal ve tarihi güzelliklerine atıf yapmış, İsfahan ile İstanbul'un birbirini tamamladığını kaleme almıştır.⁸⁶

Belediye Başkanı Fahri Atabey hakkında belediyece alınan bağışlar ve bazı belediye hizmetlerinden dolayı gensoru verilmiştir. Verilen birinci gensoruda nakdi yardımların belediye bütçesine kaydedilmemesi, yardım yapanların bazılarının belediye ile sorunlu işlerinin bulunması, özel ve tüzel kanaldan yardımlarla yapılan işlerle belediyenin kendisinin yaptığı işlerin birbiriyle çakışması, yardımların alınmasında ve harcanmasında hukuk dışı durumların görülmesi gibi başlıklar sıralanmıştır. İkinci gensoruda temizlik işleri, kati hesap cetvelleri ve idare hesabı işleri, gecekondü tapu ve fonları, bu fonların teşkili ve kullanılması, eğlence yerleri vergi paylarının dağıtımı hususları, tanzim satışları ve ihale işleri gündeme alınmıştır. Konular etraflıca meclis birleşimlerinde görüşülmüş, Başkan Atabey ve yardımcıları meclisin yönelttiği soruları ayrıntılı bir şekilde cevaplandırmışlardır. Oylamada 60 kırmızı itimatsızlık, 32 beyaz itimat oyu çıkmıştır. Azil için, 3/2 oranında oy bulunamadığından başkan görevine devam etmiştir.⁸⁷

Atabey, 1580 sayılı Belediye Kanunu (1930) ile 5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu (1948) güncellemek için uğraş vermiş, meclis encümenlerinden ve meclis komisyonlarından geçirmeyi başarmıştır. Fakat taslak metni ulusal meclisin gündemine alıramamış ve bu uğurdaki çabaları boşa gitmiştir. Atabey, İstanbul'un geleceği için gelir kalemlerinin önemini, şehrin sorunlarının ele alındığı seminerde bir kez daha üzerinde durmuştur. Başkan, verdiği izahata göre 1973 yılı itibarıyla metropoliten alan

---

⁸⁵ *Hürriyet*, 9 Haziran 1968.

⁸⁶ *Hürriyet*, 9 Kasım 1971.

⁸⁷ İBBA, Bel. No: 2084338, İstanbul Belediye Meclisi, Kar. 1.3.1973/65, Belediye Başkanı Gensorusu, Denetim Fahri Atabey, 1 Mart 1973.

içinde şehrin 32 belediyeyi bünyesinde bulundurduğunu, “yoğun göçün devamlılığı, şehrin genişlemesi, sanayi merkezlerinin çoğalması, gecekondu semtlerinin meydana gelmesi” gibi makro sorunlar, işleri çıkmaza sürüklediğini iddia etmiştir. Şehri mer’i kanunlar çerçevesinde beş yıldır idare ettiğini, bu kanunların belediyeye yetmiş altı başlıkta görev tanımlaması yaptığını açıklamış, bu çerçeve içinde belediye hizmetlerinin sürdürülemeyeceğini itiraf etmiştir. Şehrin hâlihazırda önünde duran “boğaz köprüsü, metro meselesi, su ve elektrik arzı, pahalılık ve fiyat artışları” gibi sorunlarının merkezi hükümet ölçeğinde çözümlenebileceğini belirtmiştir. Başkan Atabey, 1927 yılında şehri ziyaret eden Atatürk’ün “... İstanbul’a iyi bakmalıyız. Onu dünyanın en mamur, en medeni şehri haline koymalıyız. İstanbul’u, böyle bir medeniyet merkezi haline getirmek, hepimiz için bir vazifedir” sözlerini dinleyicilere hatırlatmıştır. Başkan, Atatürk’ün direktiflerinin o güne değin yerine getirilemediğini belirttikten sonra vazifenin herkesin omuzlarında olduğunu ifade etmiştir. Belediye Başkanı Dr. Fahri Atabey yakın zamanda Atina’yı, İsfahan’ı ve Tahran’ı gördüğünü her şehrin İstanbul’dan temiz olduğunu üzümlere paylaştığını ve “herkes evinin önünü lütfen kirletmesin” sloganı ile çözüm için iyi bir başlangıç yapabileceklerini önermiştir. Belediye Başkanı, uzun izahatının sonunda şehrin sorunlarını ve buna karşı çaresizliğini şu sözlerle ifade etmiştir:⁸⁸

İstanbul’umuzda hemşeriyi rahat yaşatacak şehir uygarlığının gerektirdiği ana ihtiyaçlar maalesef bazı yerlerde hiç yoktur. Bazı yerlerde de yetersizdir. Mesela Havaalanı’ndan çıktıktan sonra Sarayburnu’na doğru sahil yolunu takip ettiğimiz zaman sahilin turistik ve dünyada eşini az tesadüf edilen tabiat güzellikleri yanında kötü yerleşmeleri kaldıramamanın ve düzeltmemenin ıstırabı içindeyiz. Ve bu kötü yerleşmeler güzel sahil yolunun kıymetini azaltmaktadır. Eski senelerden beri devam ede gelen 13 yerdeki kum depoları sahilde, denizde nizamsız kır kahveleri, meyhaneler, turistik yerlerdeki kamyon ve otomobil park yerleri ve dört yerde pis koku neşreden kanal ağızları, –Ataköy Ayamama Deresi, Bakırköy Vita deşarjı, Ayvalıdere Kanalı Ağzı ve nihayet Kazlıçeşme’deki deri sanayi imarethaneleri– bu güzel sahil şeridinin kıymetli hüviyetini kaybettirmektedir. Bu mukadder ve yanlış yerleşmelerin kötülüğünü bildiğimiz halde büyük çaba ve gayretimize rağmen hatta Sayın Vali’nin de müzaheretine rağmen mevzuat ve mali imkânsızlıklar yüzünden bu aksaklıkları düzeltmeye imkân bulamıyoruz. Çevre sağlığı sorunu bugün bir memleket ve şehir sorunu olması yanında artık uluslararası bir sorun olarak bütün dünyayı etkilemektedir. Çevre sağlığı sorunu bugün her kademe tarafından ehemmiyeti anlaşılmış bu husustaki çalışmalar ile çabalar ile çevre sağlığının düzeltilmesine gayret sarf edilmektedir.

Atabey’den sonra 1973 yılı yerel seçimlerinde Ahmet İsvan (14 Aralık 1973-11 Aralık 1977) ve 1977 yerel seçimlerinde Aytekin Kotil (14 Aralık 1977-12 Eylül 1980)

⁸⁸ *Cumhuriyetin Ellinci Yılında İstanbul’un İdari Sorunları Semineri (14-17 Mayıs 1973), Raporlar-Tartışmalar*, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1973, s. 73-79.

seçilmiş ve belediye hizmetlerini yürütmüşlerdir. 12 Eylül 1980 askeri ihtilali ile göreve Korgeneral İsmail Hakkı Akansel (12 Eylül 1980-30 Ağustos 1981) getirilmiştir.

Ahmet İsvan, Robert Koleji'nden Bülent Ecevit'in okul arkadaşı, CHP kademelerinde çeşitli görevlerde bulunmuş ve 1973 yerel seçimlerinde başkan adayı gösterilmiştir. Eski Başkan Atabey'e karşı verdiği siyasi mücadele sonucunda yüksek bir oy oranı ile seçilmiştir.⁸⁹ İsvan, şehrin sorunları ile ilgilenmiş, halkın şikâyetçi olduğu dolmuş fiyatları ve çöplerin denize dökülmesi konularında çalışmalar yapmıştır. Yolcu ücretlerinde belediye olarak yaptırımlarının yetersizliğinden dert yanmış, çöplerin de eski zamanlardan beri denize döküldüğünü beyan etmiş ve bugünden yarına çözümün zor görüldüğünü hemşerilerine açıklamıştır.⁹⁰ 18 Temmuz 1975 tarihinde İsvan, Başbakan Süleyman Demirel'i makamında ağırlamış ve şehrin sorunlarını kendisine iletmıştır. Demirel, Belediye Başkanı'nın bakanlıklara ve kendisine ilettiği dosya ile yakından ilgileneceğini taahhüt etmiştir. Başbakan, zorlukların farkında olduğunu, İstanbul gibi büyük bir şehrin yaşanabilir olması için elbirliği ile çalışacaklarını kendisini takip eden gazetecilere beyan etmiştir.⁹¹

1977 yılı ilkbaharında İstanbul'daki ekmek arzı sorunu büyümüş ve Kartal'da konu krize dönüşmüştür. Fırıncılar ve bakkallar vilayetin narhlarından ve kar hadlerinden şikâyetçi olmuşlar, 63 fırın ve 117 ortakten meydana gelen Kartal Fırıncılar Derneği, 8 belediye mıntikasına ekmek sevk eden Kartal Belediyesi'ne savaş açmıştır. Bakkallar kar oranın kurtarmadığını ileri sürmüş ve ekmek satışına yanaşmamışlardır. Fırınlardaki ekmekler satılamadığı için de denize dökülmüştür. Kartal Belediye Başkanı Mehmet Ali Büklü, hal çaresini Yalova ve İzmit fırınlardan ekmek tedarik ederek bulmuştur. Büklü, sorunun kesin çözümü ve sürdürülebilir olması için halk ekmeği fabrikasının kurulumunun kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Ahmet İsvan, Belediye Başkanlığı döneminde fırıncılarla il genelinde yürütülen bu mücadeleyi organize etmiş, ilçe belediyelerinin elini güçlendirmek, fırıncılara meydanı bırakmamak için belediye ait İstanbul Halk Ekmeği Fabrikası'nı kurmuştur.⁹² Böylece, İstanbul Halk Ekmeği üretim geleneği sağlıklı bir başlangıç yapmış ve bu günlere kadar gelmiştir.

İsvan, görevinin bitiminde veda ederken dört yıllık belediye başkanlığı dönemini basın mensupları huzurunda değerlendirmiştir. "Görevimi eksiksiz yaptım" diye söze

---

⁸⁹ *Son Havadis*, 25 Eylül 1974.

⁹⁰ *Son Havadis*, 20 Mart 1974.

⁹¹ *Hürriyet*, 19 Temmuz 1975.

⁹² *Hürriyet*, 5 Mart 1977.

başlayan İsvan, “İstanbul’un en parasız başkanıyım” cümlesi ile devam etmiştir. Kendisinin döneminde personel maaşlarının hayli arttığını ifade etmiş ve bütçe kısıtlılığına rağmen birçok şeyi başardıklarını izah etmiştir. Belediye yetkilerini halkın lehine kullandığını, şehrin arsalarına el koyan nüfuzlu kişilerle amansız mücadele ettiğini vurgulamıştır. Gecekonduculara su ve elektrik vermesinin yasak olmasına karşın kendisinin buralardaki insanların yaşam koşullarını iyileştirme adına kuralları dikkate almadığını belirtmiştir. Basın toplantısında İsvan, uygulamalarını ve arkasında yatan niyetleri açıklarken eşi Reha Hanım söze karışmış, “Ekmek fabrikasını da söyle Ahmet” diye hatırlatmada bulunmuştur. İsvan, bu hatırlatma üzerine günde ortalama 450.000 üretim kapasiteli ekmek fabrikasının kurulum sürecini, karşılaştığı zorlukları dinleyicilere aktarmıştır. Belediye Başkanı üzerinde çalıştığı ve Dünya Bankası ile projelendirdiği otobüs alımı, kanalizasyon işi ve Haliç’in temizlenmesi çalışmalarının da akim kaldığını ifade etmiş ve bu konuda merkezi hükümeti suçlamıştır. İsvan, son cümle olarak, gelinen noktada hâlihazırdaki belediye yetkilerinin şehri idare etmeye yetmediğini gerekçeleri ile birlikte izah etmiş ve mutlak surette İstanbul’a uygun hukuksal yeni bir çerçevenin yürürlüğe konmasını istemiştir.⁹³

Nisan 1977 tarihinde, CHP Genel Kurulu dönemin Belediye Başkanı İsvan’ı ve CHP il başkanı Aytekin Kotil’i Ankara’ya çağırarak ve şehrin son durumu ile parti içi çekişmeleri ele almışlardır. İsvan ve Kotil’in belediye işlerindeki anlaşmazlıkları artık saklanamaz olduğu için Genel Başkan Ecevit ve Parti İdare Kurulu duruma vaziyet etmişlerdir. Ecevit, İsvan’dan yeni dönemde belediye başkan adayı olmamasını istemiş ve kendisini milletvekili olarak değerlendireceğini ifade etmiştir. Bu öneri İsvan cephesinde sıcak karşılanmamış, İstanbul’a yaptığı hizmetlerin devamı için bir dönem daha başkanlık isteğini dile getirmiştir. Kotil, belediye işlerinin Başkan’ın aktardığı gibi gitmediğini, düzelmesi gereken birçok konunun olduğunu beyan etmiştir. Kulis bilgilerine göre görüşmede son olarak başkan adına iş çevirenlerden teşkilatın rahatsızlık duyduğu bu sebeptendir ki konunun ayrıntılı incelenmesine karar verildiği, konuşulmuştur.⁹⁴

1977 yılı yerel seçimlerine CHP, eski il başkanı Aytekin Kotil ile katılmıştır. Kotil, seçim çalışmalarına başlamış ve vaatlerini seçmene anlatmıştır. Şehri iki ay içinde tertemiz yapacağını, sahillere düzen vereceğini, plajların halk için sunulacağını ve

---

⁹³ *Hürriyet*, 26 Kasım 1977.

⁹⁴ *Hürriyet*, 4 Nisan 1977.

pahalılık ile amansız mücadele edileceğini deklare etmiştir. Başkan adayı, çöp imha istasyonlarının şehre uzak olmasından dolayı nakliye işini yapan araçların yetersiz kaldığını, şehir belediye hudutlarına yakın yeni imha istasyonları kurarak sorunu halledeceğini açıklamıştır. Kotil, iyi fiyata erişim noktasında vatandaşa alternatif imkân sunan pazarların zabıtaca düzenleneceğini belirtmiştir. Pazar yerlerinin denetimlerini yine pazarbaşlarında konumlandıracağı sabit zabıta kulübeleri aracılığı ile yapacağını ve çözüm işlerini hızlandıracağını beyan etmiştir.⁹⁵ Aytekin Kotil, 11 Aralık 1977 tarihindeki başkanlık yarışını zaferle sonuçlandırmış ve İstanbul Belediye Başkanlığı koltuğuna oturmuştur. Seçim galibiyeti evde coşkuyla karşılanmış ve başkan ailesi ile birlikte yeni görevini kutlamıştır.⁹⁶ Kotil, başkanlığının ilk aylarında günlük mesaisini belediye şube müdürlüklerindeki işlere ayırmış ve her gün bir şube müdürlüğünü gözeterek süreç yönetimlerine müdahil olmuştur.⁹⁷ Belediye Başkanı, görevinin ilk ayını atlattıktan sonra bütçe gerçeği ile yüzleşmiş ve belediyenin personel giderlerini karşılamaktan uzak olduğunu idrak etmiştir. Kotil, bütçe bulmak için Ankara'nın yollarına düşmüş ve kapı kapı para talebini dile getirmiştir. Belediye Başkanı, şehirle ilgili özellikle üç konuyu, Ecevit Hükümeti'nin gündemine taşımak için gayret sarf etmiştir. Birincisi, şehir içi toplu taşımayı rahatlatmak adına yüz otobüs tedarik edilmesini, ikincisi belediye sağlık merkezlerinin sağlık bakanlığına devrini ve metro alt yapısının yatırım programlarına alınmasını istemiştir.⁹⁸

Belediye Başkanı Aytekin Kotil, görevinin ilk yılı içinde Marko Paşa'lığa soyunmuş ve her hafta Perşembe gününü hemşerilerinin dertlerini dinlemeye ayırmıştır. Başkan, belediye birim sorumlularını yanına oturtarak vatandaşların istek ve şikâyetlerini not aldırılmış ve imkân dâhilinde olanlar için sığağı sığağına çözüm emirlerini vermiştir. Susuzluk, inşaat ruhsatı, doktorsuzluk, yolların bakımsızlığı, otobüs seferleri, sağlık tesislerinin hali, yerleşim alanlarının dibinde yükselen çöp birikintileri ve esnafın fiyat kısıtlamalarından şikâyetleri bu dert günlerinde Kotil'i zorlamıştır. Öyle ki, dert dinleme geleneğinin birinci yılının sonunda kendisi de dert yakınmaya başlamıştır. Yerli "Tom Alkala" lakaplı Başkan, "Herkes bana dert anlatıyor. Birisi de çıkıp, derdin var mı kardeşim diye sormuyor." sözleri ile duygularını dışa vurmuştur. Kotil, gazetecilerle Florya Tesisleri'ndeki sohbetinde de yine içini dökmüş, sıkışık ruh halini, "Ne umutlarla

---

⁹⁵ *Hürriyet*, 15 Kasım 1977.

⁹⁶ *Hürriyet*, 12 Aralık 1977.

⁹⁷ *Hürriyet*, 12 Ocak 1978.

⁹⁸ *Hürriyet*, 14 Ocak 1978.

geldik buraya. Sözde yasalar çıkartılacaktı, özerklik verilecekti, yardımlar yapılacaktı. Hiçbiri olmadı.” cümlelerine yansıtmıştır. Toplantıda, son olarak kendi partisinin hükümeti döneminde Milli Cephe Hükümetleri dönemi kadar kaynak aktarılmadığını, itiraf etmiştir.⁹⁹

---

⁹⁹ *Hürriyet*, 22 Temmuz 1978; *Hürriyet*, 23 Temmuz 1979.

Tablo 2.3 İstanbul Belediye Başkanlarının göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri, (1960-1980).

Sıra No	Adı-Soyadı	Göreve Başlama	Görevden Ayrılma
1	Kemal Aygün	25 Aralık 1958	27 Mayıs 1960
2	General Refik Tulga	27 Mayıs 1960	14 Haziran 1960
3	Kurmay Albay Şefik Erensü	14 Haziran 1960	24 Eylül 1960
4	General Refik Tulga (Vekil)	24 Eylül 1960	6 Ocak 1961
5	General Refik Tulga (Asil)	24 Eylül 1960	6 Ocak 1961
6	Vali Niyazi Akı (Vekil)	5 Mart 1962	16 Mart 1962
7	Prof. Kamuran Görgün	17 Mart 1962	30 Ocak 1963
8	Vali Niyazi Akı (Asil)	31 Ocak 1963	28 Şubat 1963
9	Mustafa Necdet Uğur	28 Şubat 1963	9 Aralık 1963
10	Haşim İşcan	10 Aralık 1963	11 Mart 1968
11	Faruk Ilgaz	12 Mart 1968	6 Haziran 1968
12	Fahri Atabey	8 Haziran 1968	9 Aralık 1973
13	Ahmet İsvan	1973	1977
14	Aytekin Kotil	14 Aralık 1977	12 Eylül 1980
15	Korgeneral İsmail Hakkı Akansel	12 Eylül 1980	30 Ağustos 1981

Kaynak: Metin içinden derlenmiş ve metin içinde kaynaklar gösterilmiştir.

İstanbul Belediyesi üst yönetimi başkan ile onun adına ve yerine hareket eden beş yardımcından oluşmuştur. Bu dönemde İETT ve Sular İdaresi Genel Müdürlükleri şehrin gündelik hayatında önemli yer edinmiştir. Belediye teşkilatı içinde 31 adet müdürlük birimi ve 1 adet teftiş birimi yapılandırılmıştır. Belediyenin ana görevlerinden olan sağlık, veteriner, emlak ve istimlak, fen işleri, makine, elektrik ve sanayi işleri, imar ve planlama, mesken, harita, levazım, park ve bahçeler, zabıta, kütüphane ve müzeler, sebze ve meyve

halleri, balık halleri, itfaiye, mezarlıklar ve temizlik işleri müdürlükler adı altında organize edilmiştir. Belediye hudutları içinde bulunan Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, Eyüp, Fatih, Gaziosmanpaşa, Kadıköy, Sarıyer, Şişli, Üsküdar ve Zeytinburnu'ndan oluşan 14 ilçede belediye şube müdürlükleri kurulmuştur. Belediye sahip olduğu kurumları müdürlükler aracılığı ile yönetmiş ve şehirlilere hizmet vermiştir. Belediye bünyesinde özerk bir şekilde faaliyetlerini yürüten Karaağaç Kurumları, Konservatuar, Şehir Tiyatroları, Şehir Operası, Florya Turistik Tesisler Kurumu ve Darülaceze şehrin hayatında ve kimliğinde yer edinmiştir.¹⁰⁰

İstanbul ili içindeki mülhak ilçe ve bucaklarda da müstakıl belediye yapıları kurulmuştur. Şehrin merkezinden uzakta iki mülhak ilçede Çatalca Belediyesi ve Kartal Belediyesi hizmet vermiştir. Büyükçekmece Belediyesi, kendisine bağlı 13 köy ile birlikte bir bucak merkezi olarak 1958'den itibaren teşkilatlanmıştır. Sağmalcılar, Eyüp ilçesine bağlı köy iken 1 Mart 1963'te belediye teşkilatına kavuşmuştur. Şişli ilçesine bağlı Kâğıthane'de belediye teşkilatı 1963 yılında kurulmuştur. Bakırköy ilçesine bağlı Küçükçekmece'de belediye teşkilatı 1 Mart 1965 tarihinde örgütlenmiştir. Küçükyalı Belediyesi, Küçükyalı ve Yenikariye köylerinin birleşimi ile belediye teşkilatına kavuşmuştur. 1963 yılında Anadolu yakasında Ümraniye'de belediye teşkilatı kurulmuştur. Kartal İlçesi sınırları içindeki yerleşim yerleri olan Yakacık, Maltepe, Pendik ve Tuzla'da da Belediye teşkilatları yapılandırılmıştır. Gaziosmanpaşa ilçesine bağlı bir köy olan Küçükköy'de belediye 1965 yılında hizmet vermeye başlamıştır. İstanbul'un uzak ilçe merkezleri Silivri, Şile ve Yalova'da belediye teşkilatları örgütlenmiştir.¹⁰¹

Gaziosmanpaşa, 27 Ağustos 1963 tarihinde uzun uğraşlar sonucunda ilçe haline getirilmiştir. Köyün sakinleri tarafından kurulan Taşlıtarla'yı İlçe Yaptırma Derneği, beldelerinin ilçe olması için örgütlenmiştir. Dernek Başkanı Rıfat Tacettinoğlu ve idare heyeti birlikte, İsmet İnönü'yü Ankara'da ziyaret etmiş ve Başbakan'a ilçe olma taleplerini arz etmişlerdir. İnönü, konuya duyarlı yaklaşmış ve göçmen halkın bir arada bulunduğu beldenin işgücüne ve üretime katkısını övmüştür. Heyeti, ümitli bir şekilde uğurlamış ve başkana, hemşerilerimize güzel kararlarımızı sabırla beklemelerini müjdelemiştir. Başkan Tacettinoğlu ise konuyu 1951 yılından beri siyasilerin gündemine taşıdıklarını fakat ilk defa bu derece kabul gördüklerini dile getirmiştir.¹⁰² Haber,

¹⁰⁰ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 104-108.

¹⁰¹ *a.g.e.*, s. 157-162.

¹⁰² *Hürriyet*, 1 Mayıs 1963.

Taşlıtarla'da sevinçle karşılanmış, kurulacak ilçe için Gazi Osman Paşa adı kulaktan kulağa yayılmıştır. Taşlıtarla, Yıldıztabya, Yenidoğan, Sarıgöl, Bağlarbaşı ve Karlıtepe ilçenin mahalleri olarak planlanmıştır. Belde halkı göçmen evleri sorunu, içmesuyu temini, kanalizasyon sisteminin inşası işlerinin halledeceğini ümit ederek Ankara'dan gelen güzel haberi davullu zurnalı oynayarak karşılamıştır.¹⁰³ İstanbul ili, Eyüp ilçesine bağlı Göktepe Bucağı'nda Gaziosmanpaşa adıyla bir ilçe kurulması Cumhuriyet Senatosu'nun 27 Ağustos 1963 tarihli oturumunda ele alınmıştır. Konu çeşitli komisyonlarda değerlendirilmiş ve olumlu raporlanmıştır. İstanbul Senatörü Rıfat Öztürkçine, eski adıyla Taşlıtarla olarak bilinen bu yerleşim yerinin Eyüp'e bağlı bir köy olduğunu belirtmiştir. Köyün sahipsiz insanların zaman içinde bir araya gelmesi ile meydana geldiğini izah etmiş, şehirde adli vaka denilince akla gelen ilk yer özelliği taşıdığını açıklamıştır. Bu yerleşim yerinin ilçe yapılması ile şahsiyetini ve kimliğini kazanacağını dile getirmiş, hükümete kıymet bilirliğinden dolayı teşekkür etmiştir. Yeni ilçenin mücavir alanın ve teşkilatlanmasının yer aldığı tasarı maddeleri tek tek oylanmış ve kabul edilmiştir.¹⁰⁴

İstanbul'daki belediye hizmetleri bazı yerleşim birimlerinde şube müdürlükleri aracılığı ile yürütülmüştür. Şube müdürlükleri merkezi belediyelere bağlı olarak hizmet vermişlerdir. Söz konusu müdürlükler, kazalardaki belediye hizmetlerinden birinci derecede sorumlu tutulmuştur. Şube müdürlükleri belediye başkan yardımcıları arasında pay edilmiş ve kontrolleri ve denetimleri sağlanmıştır.¹⁰⁵ 1972 yılında belediye şube müdürlüklerinin kuruluş, görev, yetki ve çalışma usulleri yönetmelik değişikliği ile yeniden tanzim edilmiştir. Yönetmelik değişiklikleri uygulamadaki kanun ve tüzüklere uygun hazırlanmış ve şube müdürlüklerinin yürüttüğü hizmetlerin hepsini karşılayacak şekilde düzenlemeler ve gerekli ilaveler yapılmıştır. Böylece, şube müdürlükleri İstanbul Belediyesi tüzel kişiliği içinde değerlendirilmiş ve Belediye Başkanı ve/veya başkan yardımcılarının denetim ve gözetiminde hizmet etmeleri sağlanmıştır. Şube müdürlük birimleri yazı işleri, evlendirme, muhasebe, başhekimlik, veterinerlik, fen işleri, imar işleri, merkez memurluğu, temizlik işleri, tahsil şefliği, tahakkuk şefliği ve daire amirliğinden meydana gelmiştir. Bütün bu birimlerdeki kadrolar İstanbul Belediye Başkanlığı yıllık bütçesi içinde düzenlenmiştir.¹⁰⁶

¹⁰³ *Hürriyet*, 2 Mayıs 1963.

¹⁰⁴ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, B:101, O:2 C:14 D:1 T:2, 27 Ağustos 1963, s. 20.

¹⁰⁵ İBBA, Bel. No: 7003817, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil.: 57, Şubelerin Beledi Hizmetleri, 7 Nisan 1971.

¹⁰⁶ İBBA, Bel. No: 2083880, İstanbul Belediye Meclisi, Kar. 1972/107, Yönetmelik Tasarısı, Görev, Yetki, Sorumluluklar, Çalışma Biçimleri, 7 Mart 1972.

Belediye hizmetlerinin şehir genelinde yürütülmesi için bir diğer metot da yerel belediye teşkilatlarını örgütlemek olmuştur. 1960 yılından 1979 yılına kadar şehrin ana belediye sınırları dışında kalan yerleşim birimlerinde 24 adet belediye teşkilatı kurulmuştur. 19 Şubat 1960 tarihinde Küçükalyalı Belediye teşkilatı oluşturulmuştur. Kartal kazasına bağlı Küçükalyalı ve Yenikariye köyleri birleştirilerek merkezi ve adı Küçükalyalı olmak üzere belediye teşkili devlet şurası umum hey'etince verilen 14 Ocak 1960 tarihli ve 60/2-5 sayılı karar gözetilerek uygun görülmüştür.¹⁰⁷ 29 Mart 1962 tarihinde Şişli ilçesine bağlı Kâğıthane Köyü'nde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 22.818 nüfusu ve 12.319 seçmeni olan Kâğıthane'de belediye teşkili oylanmış ve 270 hayır oyuna karşı 4.698 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir. Valilik, köyün ekonomik, kültürel, sosyal ve sıhhi durumunu gözeterek uygun görüş bildirmiştir.¹⁰⁸ Yine 29 Mart 1962 tarihinde Eyüp ilçesine bağlı Küçükköy'de belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 5.216 nüfusu ve 2.930 seçmeni olan Küçükköy'de belediye teşkili oylanmış ve 91 hayır oyuna karşı 840 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir.¹⁰⁹ Aynı günde, 29 Mart 1962 tarihinde Üsküdar ilçesine bağlı Ümraniye Köyü'nde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 7.224 nüfusu ve 4.242 seçmeni olan Ümraniye'de belediye teşkili oylanmış ve 414 hayır oyuna karşı 418 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir.¹¹⁰

Eyüp ilçesinin Rami Bucağına bağlı Sağmalcılar Köyü'nde 3 Nisan 1962 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 29.110 nüfusu ve 9.753 seçmeni olan Sağmalcılar'da belediye teşkili oylanmış ve 104 hayır oyuna karşı 5.056 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir. Sağmalcılar köy gelirlerinin belediye hizmetlerini karşılayacak nitelikte olduğu dönemin Danıştay raporunda belirtilmiştir.¹¹¹ 20 Mart 1971 tarihinde Eyüp ilçesinin Sağmalcılar Beldesi'nin adı Bayrampaşa olarak değiştirilmiştir.¹¹²

Silivri ilçesine bağlı Değirmen Köyü'nde 28 Şubat 1963 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 3.131 nüfusu ve 1.570 seçmeni olan Değirmen Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 87 hayır oyuna karşı 263 evet oyu ile belediye

¹⁰⁷ BCA, 030-11-1-0-280-5-17, 19 Şubat 1960.

¹⁰⁸ BCA, 030-11-1-0-290-9-6, 29 Mart 1962.

¹⁰⁹ BCA, 030-11-1-0-290-9-7, 29 Mart 1962.

¹¹⁰ BCA, 030-11-1-0-290-9-8, 29 Mart 1962.

¹¹¹ BCA, 030-11-1-0-290-9-19, 3 Nisan 1962.

¹¹² BCA, 030-18-1-2-263-17-12-11, 20 Mart 1971.

teşkilatı kurulması kabul edilmiştir. Köyde belediye teşkilatının kurulmasıyla halk üzerinde külfeti olacağının propagandası yapılmış bu sebepten katılım düşük kalmıştır.¹¹³

Bakırköy ilçesine bağlı Güngören Köyü'nde 8 Mart 1965 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 3.070 nüfusu ve 2.721 seçmeni olan Güngören Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 40 hayır oyuna karşı 460 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir.¹¹⁴

Kartal ilçesine bağlı Yakacık Köyü'nde 8 Mart 1965 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 3.304 nüfusu ve 1.801 seçmeni olan Güngören Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 27 hayır oyuna karşı 625 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması için onay sürecini geçmiştir.¹¹⁵

Bakırköy ilçesine bağlı Avcılar Köyü'nde 5 Nisan 1965 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 3.109 nüfusu ve 1.334 seçmeni olan Avcılar Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 27 hayır oyuna karşı 662 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması tasdik olunmuştur.¹¹⁶

Eyüp ilçesine bağlı Alibey Köyü'nde 27 Temmuz 1966 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 15.116 nüfusu ve 5.288 seçmeni olan Alibey Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 116 hayır oyuna karşı 440 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir.¹¹⁷

Bakırköy ilçesine bağlı Kocasınan Köyü'nde 29 Kasım 1966 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 3.905 nüfusu ve 3.613 seçmeni olan Kocasınan Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 144 hayır oyuna karşı 169 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması karara bağlanmıştır.¹¹⁸

Bakırköy ilçesine bağlı Safra Köyü'nde 28 Şubat 1967 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 10.124 nüfusu ve 4.167 seçmeni olan Safra Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 88 hayır oyuna karşı 1.411 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir. Safra Köyü sınırları içinde 60 fabrika, 1 mezbaha, 5 akaryakıt deposu olduğu bütün bunlardan köyün yıllık 100.000 TL geliri belirtilmiştir. Bu gelirlerin

¹¹³ BCA, 030-11-1-0-296-7-8, 28 Şubat 1963.

¹¹⁴ BCA, 030-11-1-0-310-6-11, 8 Mart 1965.

¹¹⁵ BCA, 030-11-1-0-311-8-12, 31 Mart 1965.

¹¹⁶ BCA, 030-11-1-0-311-9-9, 5 Nisan 1965.

¹¹⁷ BCA, 030-11-1-0-320-30-13, 27 Temmuz 1966.

¹¹⁸ BCA, 030-11-1-0-323-43-20, 29 Kasım 1966.

belediye hizmetlerini karşılayacağı hesap edilmiştir.¹¹⁹ 28 Mart 1975 tarihinde Bakırköy İlçesi'nin Safra Belediyesi'nin adı Sefaköy olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikte Safra isminin halk arasında tuhaf karşılanması etkili olmuştur.¹²⁰

Kartal ilçesine bağlı Soğanlık Köyü'nde 5 Temmuz 1968 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 5.283 nüfusu ve 2.533 seçmeni olan Soğanlık Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 97 hayır oyuna karşı 776 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir.¹²¹

7 Kasım 1968 tarihinde Silivri ilçesine bağlı Celaliye ve Kamiloba Köylerinin birleşerek Celaliye Köyü merkez olmak üzere Celaliye-Kamiloba adı ile belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde Celaliye Köyü'nün nüfusu 1.415 ve Kamiloba Köyü'nün 702 olarak kayıt edilmiştir. 792 seçmeni olan Celaliye Köyü'nün 41 hayır ve 579 evet oyu çıkmıştır. 328 seçmeni olan Kamiloba Köyü'nün 23 hayır ve 90 evet oyu sayılmıştır. Bu sonuçlara göre belediye teşkiline karar verilmiştir.¹²²

Çatalca ilçesine bağlı Boyalık Bucağı'nın merkezi Hadımköy'de belediye 26 Şubat 1969 tarihinde teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 8.279 nüfusu ve 1.849 seçmeni olan Hadımköy'de belediye teşkili oylanmış ve 65 hayır oyuna karşı 332 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir.¹²³

Bakırköy ilçesine bağlı Esenler Köyü'nde belediye 28 Kasım 1969 tarihinde teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 10.709 nüfusu ve 7.449 seçmeni olan Esenler Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 193 hayır oyuna karşı 1.155 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması süreci başlamıştır.¹²⁴

Kartal ilçesine bağlı Dolayoba Köyü'nde 23 Şubat 1971 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 3.478 nüfusu ve 2.760 seçmeni olan Dolayoba Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 97 hayır oyuna karşı 1.362 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması tasdik edilmiştir.¹²⁵

Silivri ilçesinin merkez bucağına bağlı Selimpaşa Köyü'nde 27 Şubat 1971 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 2.243 nüfusu ve 1.093 seçmeni

¹¹⁹ BCA, 030-11-1-0-326-13-9, 28 Şubat 1967.

¹²⁰ BCA, 030-18-1-2-329-26-7-11, 28 Mart 1975.

¹²¹ BCA, 030-11-1-0-335-24-11, 29 Kasım 1966.

¹²² BCA, 030-11-1-0-339-41-4, 7 Kasım 1968.

¹²³ BCA, 030-11-1-0-342-9-10, 26 Şubat 1969.

¹²⁴ BCA, 030-11-1-0-350-49-4, 28 Kasım 1969.

¹²⁵ BCA, 030-11-1-0-361-7-10, 23 Şubat 1971.

olan Selimpaşa Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 92 hayır oyuna karşı 507 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir.¹²⁶

Eyüp ilçesinin Kemerburgaz bucağının merkezi Kemerburgaz Köyü'nde 28 Temmuz 1971 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 3.546 nüfusu ve 1.546 seçmeni olan Kemerburgaz Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 65 hayır oyuna karşı 536 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması onaylanmıştır.¹²⁷

Bakırköy ilçesinin Mahmutbey Bucağı'na bağlı Yenibosna Köyü'nde 12 Kasım 1971 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 8.507 nüfusu ve 3.830 seçmeni olan Yenibosna Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 531 hayır oyuna karşı 714 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması için geçerli rey alınmıştır.¹²⁸

Bakırköy ilçesinin merkez bucağına bağlı Halkalı Köyü'nde 23 Mayıs 1975 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 5.580 nüfusu ve 3.440 seçmeni olan Halkalı Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 407 hayır oyuna karşı 759 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir.¹²⁹

8 Aralık 1975 tarihinde Bakırköy ilçesine bağlı Bağcılar Köyü'nde Yeşilbağ adı ile belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 6.314 nüfusu ve 4.062 seçmeni olan Bağcılar Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 416 hayır oyuna karşı 682 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması halk nezdinde onaylanmıştır.¹³⁰

Beykoz ilçesinin merkez bucağına bağlı Tokat Köyü'nde 9 Nisan 1979 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 3.292 nüfusu ve 2.168 seçmeni olan Tokat Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 32 hayır oyuna karşı 1.582 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir.¹³¹

Kartal ilçesinin merkez bucağına bağlı Yayalar Köyü'nde 9 Nisan 1979 tarihinde belediye teşkiline karar verilmiştir. Bu dönemde 3.838 nüfusu ve 3.604 seçmeni olan Yayalar Köyü'nde belediye teşkili oylanmış ve 28 hayır oyuna karşı 2.367 evet oyu ile belediye teşkilatı kurulması süreci başlamıştır.¹³²

¹²⁶ BCA, 030-11-1-0-362-9-4, 27 Şubat 1971.

¹²⁷ BCA, 030-11-1-0-366-33-18, 28 Temmuz 1971.

¹²⁸ BCA, 030-11-1-0-371-55-7, 12 Kasım 1971.

¹²⁹ BCA, 030-11-1-0-412-27-6, 23 Mayıs 1975.

¹³⁰ BCA, 030-11-1-0-420-65-2, 8 Aralık 1975.

¹³¹ BCA, 030-11-1-0-499-26-1, 9 Nisan 1979.

¹³² BCA, 030-11-1-0-499-26-3, 9 Nisan 1979.

Bütün bu belediye teşkilatları nüfus sayılarına göre İller Bankası'ndan pay almış ve hizmetlerin sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Planlı ve ithal ikameci politikanın etkin olduğu bu dönemde ulusal kalkınma başat hedef gözetilmiştir. Ülkenin sanayi gelişimini ve bu gelişimin kar marjını artıran belediye alt yapıları İller Bankası kaynakları ile finanse edilmiştir. Belediyeler ve İller Bankası arasındaki finans ilişkisi dönemin istatistiklerine de yansımış, 1960-1979 yılları arasında belediyelerin ödediği reel borç yükü üç kat artmıştır. Bu borç yükü belediye bütçelerinin ortalama %7.17'sine denk gelmiştir.¹³³ İstanbul Belediyesi ile İller Bankası arasındaki bu finans ilişkileri zaman zaman açmaza girmiştir. 3 Mayıs 1965 tarihinde Belediye Başkanı Haşim İşcan durumu dönemin Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel'e arz etmiştir. İşcan, maruzatında belediyenin mali sıkıntı içinde olduğunu izah etmiştir. Borçlar karşılığında kefalet rolündeki belediye gelirlerinin alıkonulmasının belediye hizmetlerini durdurma noktasına sürüklediğini belirtmiştir.¹³⁴

İstanbul ili sınırları içinde yerleşke sınırlarını belirleme, yerleşkeler arasında ayrılma ve birleşmeler zaman zaman yeniden değerlendirilmiştir. Bakırköy ilçesinin Safra Köyü'ne bağlı olan Kanarya Mahallesi 21 Aralık 1961 tarihinde Küçükçekmece Belediyesi sınırları içine alınmıştır. Bu tasarrufta Kanarya'nın Safra'dan ziyade Küçükçekmece'ye yakın olması etkili olmuştur. İdari, iktisadi, coğrafi ve sosyal yönler göz önünde bulundurularak bu karara varılmıştır. Kanarya'da ikamet eden 933 seçmenden 288'i oy kullanmış ve 285'i beyaz oy vererek seçimlerini değişim yönünde tercih etmişlerdir.¹³⁵

Kartal ilçesinin Samandıra Bucağı'na bağlı olan Sarıgazi köyü 30 Haziran 1966 tarihinde Üsküdar merkez bucağına bağlanmıştır. Yerleşke Kartal'a daha yakın olmasına rağmen, Üsküdar'a ulaşımın daha kolay olması, köylünün ürünlerini Üsküdar pazarında satması vs. gibi sebeplerden dolayı değişiklik uygun görülmüştür.¹³⁶

Eyüp İlçesi'nin Rami Bucağı'na bağlı olan Topçular Numune Bağları semti 31 Ekim 1966 tarihinde Sağmalcılar Belediyesi sınırları içine alınmıştır. Semtin 468 seçmeninden 6 hayır 121 evet oyu çıkmış ve karar için tercih değişim yönünde beyan edilmiştir.¹³⁷

¹³³ Ayşegül Yakar Önal, "Türkiye'de Belediyelerin Borçlanma Süreci: 1960-2006", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39, Ekim 2008, s. 191-193.

¹³⁴ BCA, 030-1-0-0-116-736-6-11, 3 Mayıs 1965.

¹³⁵ BCA, 30-11-1-0-288-32-16, 21 Aralık 1961.

¹³⁶ BCA, 030-11-1-0-319-26-10, 30 Haziran 1966.

¹³⁷ BCA, 030-11-1-0-323-39-13, 31 Ekim 1966.

Kartal İlçesi'ne bağlı olan Soğanlık Köyü'nün Gülsuyu kısmı 2 Kasım 1967 tarihinde Maltepe Belediyesi sınırları içine alınmıştır. Sementin 372 seçmeninden 2 hayır 369 evet oyu çıkmış ve karar için tercih değişim yönünde karar verilmiştir.¹³⁸

Çatalca İlçesi'ne bağlı olan Esenyurt Köyü'nün Saadetdere kısmı 13 Mayıs 1968 tarihinde Avcılar Belediyesi sınırları içine alınmıştır. Sementin 753 seçmeninden 25 hayır 336 evet oyu çıkmış ve karar için tercih değişim yönünde beyan edilmiştir.¹³⁹

Çatalca İlçesi'nin Boyalık Hadımköy Bucağı'na bağlı olan Tayakadın Köyü 5 Temmuz 1968 tarihinde Gaziosmanpaşa İlçesi'nin Merkez Bucağı'na bağlanmıştır. Sementin 631 nüfusundan 223 seçmen oy kullanmış ve 10 hayır 223 evet oyu çıkmış ve karar için tercih değişim yönünde olmuştur.¹⁴⁰

Kısıklı Mahallesi sınırları içinde bulunan Tantavi Çiftliği 4 Ağustos 1972 tarihinde Üsküdar İlçesi'nin Ümraniye Belediyesi sınırları içerisine alınmıştır. Sementin 501 seçmenden 270'si oy kullanmış ve tamamı evet oyu vermiştir.¹⁴¹

2.1.3. Meclis, Bütçeler, Teşkilat Yapısı ve Kadrolar

İstanbul'un belediye idaresi geçmişinde şehreminin yanında danışmanlık ile vazifeli şehremaneti meclisi meydana getirilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında gözlemlenen bu uygulamada meclis üyeleri, Babıali veya padişah tayini usulü ile esnaf ve önde gelen memurlar arasından seçilmiştir. Söz konusu meclis üyeleri idari özerklikten, şehir yönetimi ile ilgili gerekli bilgi ve tecrübeden yoksun bir şekilde hizmet etmişlerdir. 8 Ekim 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi, yönetimde belediye meclislerinin varlığına yer vermiş ve gerekli görmüştür. 5 Ekim 1877 tarihli Dersaadet ve Vilayet Belediye Kanunu ile belediye meclisinin görev tanımlamaları şekillenmiş ve belediye organı olarak hukuku varlığı belirginleşmiştir. 1877 yılını takip eden süreçte tayinle göreve gelmeye devam eden belediye meclisi, belediyenin işlerini müzakere edip karara bağlamıştır. Meclis, şehrin imar işlerinde, mali kontrolde, yıllık bütçe çalışmalarında inisiyatif almıştır.¹⁴²

Belediye Meclisi, belde seçmeni tarafından dört yıllığına seçilen üyelerden oluşmuş ve yıl içinde ekim, şubat ve haziran dönemlerinde on beşer günlüğüne toplanmıştır. Meclis yoğun çalışma temposu içinde bütçe, bütçede değişiklikler ve

¹³⁸ BCA, 030-11-1-0-331-42-8, 2 Kasım 1967.

¹³⁹ BCA, 030-11-1-0-334-18-13, 13 Mayıs 1968.

¹⁴⁰ BCA, 030-11-1-0-335-24-13, 5 Temmuz 1968.

¹⁴¹ BCA, 030-11-1-0-380-42-3, 4 Ağustos 1972.

¹⁴² İlber Ortaylı, "Belediye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, V, (1992), s.400-401.

aktarmalar, kesin hesap raporları ve iş programları, borç vermek ve borç almak, belediye vergi ve resimleri ile harçların ve ücretlerin oranlarını tespit etmek, beldenin su, elektrik, havagazı, nakil vasıtaları gibi ihtiyaçlarını karşılamak, belde halkının sağlığı ile ilgili mezbahaları, sebze ve meyve halleri gibi mekânlarının tahlil ve kontrollerini yapmak, şehir, kasaba ve bölge imar planlarını tetkik ve tasdik etmek, başkan, meclis üyeleri ve halk tarafından yazılı veya sözlü istekleri gibi konuları gündemine alıp değerlendirmiştir. Belediye Meclisi kararları şehrin mülki amirinin veya Danıştay'ın tasdiki ile yürürlüğü girmiştir. Uzun vadeli borçlanmalar ve geniş çaplı belediye sınır tespit kararlar ise Bakanlar Kurulu onayıyla kesinleşmiştir. Normal tüzük çerçevesinde işleyen meclis kendi içinde konuların etraflıca incelemesini sağlamak için ihtisas encümenleri ihdas etmiş, encümenler de tevdi edilen konuları belli olgunluğa erdştirip meclis müzakeresine sunmuştur. Meclis, üye adedinin yarısından bir fazlası ile toplanmış yine katılan üye sayısının bir fazlası ile kararlarını almıştır.¹⁴³

Belediye encümenleri hem meclis üyelerinden hem de belediyenin ana birimlerinin merkez müdürlerinin katılımı ile teşkil edilmiştir. Belediyenin hesap işleri, sağlık işleri, yazı işleri, zat işleri, veteriner işleri, fen işleri, hukuk işleri ve teftiş heyeti amirleri ana birim olarak encümenliklerde görev almıştır. Belediye Encümeni, başkanlık tarafından sunulan bütçenin ilk incelemesini yapmak, personel ihtiyaçlarını tetkik edip karara bağlamak, belediye adına uyarıları yayımlamak ve gerekli görülen ürünlerle ilgili narh koymak, belediye cezaları içinde yer alan hafif para cezalarını uygulamak, bütçe içindeki ödenek aktarmalarını yapmak, belediye menkul mallarını değerlendirmek, belediye gereksinimi ürünlerinin alım-satımını düzenlemek ve belediye gayrimenkullerini kiralama veya satış yoluyla kıymetlendirmek başlıklarını çalışıp karara bağlamıştır.¹⁴⁴

İstanbul şehrinin mahalli bir yönetim organı olan belediye kendine ait bütçe ile hizmetlerini organize etmiştir. Bütçe vergi ve vergi dışı gelir kalemlerinden oluşmuştur. Vergi diliminde gelir ve servet vergileri, gider ve gümrük vergileri ve tekel gelirleri ile diğer vergilerden meydana gelmiştir. Vergi dışı gelir diliminde belediyece işletilen işletmelerin hasılatı, payları ve karları, belediye malları gelirleri, özel gelirler ve fonlardan teşekkül etmiştir. Belediye giderleri cari harcamalar, yatırım harcamaları ve sermaye teşkili ve transfer harcamalarından oluşmuştur. Cari harcamalar kaleminde

¹⁴³ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 113-114.

¹⁴⁴ *a.g.e.*, s. 114-115.

ödenekler, personel giderleri, yönetim giderleri, hizmet giderleri, kurum ve diğer giderler toplanmıştır. Yatırım harcamaları kaleminde etüt ve proje giderleri, yapı, tesis ve büyük onarım giderleri, makine, teçhizat ve taşıt alımları ve onarımları yer almıştır. Sermaye teşkili ve transfer harcamalarında kurumlara katılma payları ve sermaye teşkilleri, kamulaştırma ve taşınmaz mal satın almaları, mali, sosyal transferler ve borç ödemelerinden meydana gelmiştir.¹⁴⁵

Bütçe gelir gider dengesi bu dönemde yerel yönetimin imkânlarını aşınca, genellikle merkezi idareden destek istenmiştir. 1962 yılı şubat dönemindeki hükümet içi yazışmalara yansısı bunun tipik bir örneğini teşkil etmiştir. İstanbul Belediyesi'nin Başbakan İsmet İnönü'ye ilettiği sorunlar Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Necdet Calp tarafından İçişleri ve Maliye Bakanlıkları ile paylaşılmıştır. Bu dönemde gündeme alınan Silahtarğa Elektrik Santrali Takviyesi, istimlak borçları, temizlik, yol ve kanalizasyon işleri için 200.000.000 TL'yi aşkın ilave bütçe talep edilmiştir. Konu müzakere edildikten sonra Maliye Bakanı Şefik İnan istenen ek bütçenin ancak 25.000.000 TL'sine onay vermiştir.¹⁴⁶

Şubat 1962 tarihindeki bütçe bunalımı, dönemin gazetelerine yansımış, *Hürriyet*'in manşetinde konu "İflas Halindeki İstanbul Belediyesi Mucize Bekliyor" şeklinde haberleştirilmiştir. Gazete şehrin yedi tepesine atıf yaparak İstanbul'un yedi büyük sorunun spotlaştırmış ve tek tek izah etmiştir. Yol bakım ve onarımı, istimlak borçları, elektrik ihtiyacı, temel gıda ihtiyaçları, çöplerin bertaraf edilmesi, içme suyu temini ve şehir içi ulaşım imkânları kalem kalem ayrıntılandırılmıştır. Vali ve Belediye Başkanı Korgeneral Refik Tulga, Başbakan İnönü'nün vilayeti ziyaretinde, kendisine altı başlıktan oluşan 12 sayfalık bir rapor sunmuştur. Tulga, raporunda değindiği kanalizasyon sorunun Doğu Roma zamanından bu tarafa şehrin sağlığını tehdit ettiğini belirtmiştir. Hali hazırda şehrin ancak %25'inde sistematik kanalizasyonun var olduğunu ve bu sistemin de %20'sinin eski zamandan cumhuriyet dönemine kaldığını ifade etmiştir. Cumhuriyet döneminde yapımı tamamlan %5'lik kısmın ihtiyacı karşılamadığını, şehrin %75'nin halen fosseptik çukurlarını kullandığını belirtmiştir. Vali Tulga sorunların çözümü için gerekli yatırım miktarını Başbakan İnönü'ye iletmiş, İnönü, durumu Maliye Bakanına aktaracağını ve konunun takipçisi olacağını paylamıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ a.g.e., s. 116.

¹⁴⁶ BCA, 030-1-0-0-71-449-8-11, 11 Nisan 1962.

¹⁴⁷ *Hürriyet*, 5 Şubat 1962.

İstanbul Belediyesi, 1965-1972 yılları arasında iyi bir bütçe performansı sergileyememiştir. Belediye, girdiği kısır döngüden çıkmak için sürekli merkezi idarenin kapısını çalmıştır. 1965 yılında 85.000.000 TL olan borç yükü 1972 yılına gelindiğinde 129.600.000 TL'ye çıkmıştır.¹⁴⁸ İstanbul Belediyesi bütçe dönemleri itibarıyla bazı yıllarda açık vermiştir. Bütçe açıklarını büyütmemek için yatırımlar ertelenmiş veya hepten iptal edilmiştir. Diğer taraftan belediyenin piyasa borçları düzenli ödenememiştir. Belediye, bütçesinin kısır döngüsünü kırmak için defaten merkezi hükümetin kapısını aralamanın yanı sıra uluslararası kurumlardan proje bazlı kaynak transferi için uğraşı vermiştir.

Şehrin belediye ve şube belediye müdürlükleri bir teşkilat yapısı içinde organize olmuş ve alanları ile ilgili birimlere ayrılmıştır. Bu birimler müdürlük yönetiminde başkan yardımcısı ve başkana bağlı olarak çalışmıştır. Yazı İşleri Müdürlüğü, bütün iç yazışmaları ve dışa dönük bildirimleri düzenlemekle görevlendirilmiştir. Özel kalem müdürlüğü protokol işlerini ve başkanın özel emirlerini takip etmiştir. Teftiş Heyeti Müdürlüğü müdür ve müfettiş kadrolarından meydana gelmiştir. 30'u aşkın müfettiş başkan adına belediye birimlerini inceleme ve teftiş ile görevlendirilmiştir. Zabıt ve Muamelat Müdürlüğü, belediye meclis ve encümen bürolarının sekreteryası olarak bu ofislerin işlerini sürdürmüştür. Zat İşleri Müdürlüğü, belediye kadrolarında istihdam edilen bütün memur ve işçilerin terfi, tayin, nakil, emeklilik işlerini düzenlemiş ve özlük haklarını takip etmiştir. Hesap İşleri Müdürlüğü, belediyenin bütçe ile ilgili alt birimlerini de kontrol ederek bütün gelir, gider ve bütçeleme işlerini yürütmüştür. Mesken Müdürlüğü, gecekonduların sorununu odaklı çalışmış, hazineden belediye aktarılan arazilerin planlarını düzenlemiş ve yeni yapılaşma alanları üzerine çalışmıştır. Makine, Elektrik ve Sanayi İşleri Müdürlüğü, şehrin güvenliği açısından kıymetli görevleri ifa etmiştir. İstanbul ili dâhilindeki fabrika, imalathane, atölye, benzin istasyonu, fırın, yazlık ve kışlık sinema, resmi ve özel ruhsatlı asansör gibi müesseselerin fenni muayene ve kontrollerini raporlamışlardır. Daire Müdürlüğü, belediye sarayının emniyet, bakım ve onarım işlerini üstlenmiştir. Genel Evrak Müdürlüğü, belediyenin bütün yazışmalarının akışını gözetip evrakları sistematik içinde muhafaza etmiştir. Levazım Müdürlüğü, belediyenin alış-veriş işlerini, muayene, ambarlama ve muhasebe işlerini düzenlemiştir. Temizlik İşleri Müdürlüğü, şehrin cadde ve sokaklarının süpürülmesi, sulanıp yıkanması, çöplerin toplanması ve imha edilmesi, başboş kedi ve köpeklerin takip edilmesi işleri

¹⁴⁸ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 390.

uhdesine verilmiştir. Mezarlıklar Müdürlüğü, şehirdeki cenazelerin hıfzıssıhha kanuna göre kaldırmak ve mezarlıkların bakım, onarım ve düzenlenmesi ile meşgul olmuştur. İstanbul genelinde Fatih, Beyoğlu ve Kadıköy’de üç adet cenaze kaldırma istasyonu kurulmuştur. İşçi, Personel ve Sosyal İşler Müdürlüğü, temizlik işleri, fen işleri, atölye ve garajlar, park ve bahçeler, haller, sosyal ve kültürel tesisler, harita ve sağlık işleri, levazım ve mezarlıklar ile şehir operasında çalışan 10 bin civarındaki işçilerin tayin, nakil, izin, terfi ve işten ayrılma iş ve işlemlerini takip etmiştir. Emlak ve İstimlak Müdürlüğü, emlak, istimlak, enkaz ve reklam servislerinden oluşmuştur. Hukuk işleri müdürlüğü, belediye ile ilgili bütün sözleşme projelerini, talimatnameleri ve kararları inceleyip değerlendirmelerini raporlamıştır. İstatistik Müdürlüğü, 1962 yılında kurulmuş, belediyeye ait sosyal, ekonomik, idari, kültürel, turizm verilerini düzenlemiştir. Veteriner Müdürlüğü, belediye hayvan hastanesi ve belediye gıda muayene laboratuvarı bu birime bağlı olarak hizmet vermiş, hasta hayvanları tedavi, aşı ve biyolojik madde uygulamaları ve salgın hastalık önlemleri ile görevlendirilmiştir. Harita Müdürlüğü, 1962 yılında imar müdürlüğünden ayrılmış, şehrin yeni gelişim sahalarını haritalandırmıştır. Basın-yayın ve turizm müdürlüğü, belediye ile ilgili farklı kaynaklardan gelen dilek ve şikâyetleri takip etmiş, belediyenin kültürel etkinliklerini organize etmiştir. Sağlık İşleri Müdürlüğü, tedavi kurumları, tedavi ve koruyucu hekimlik kurumları ve koruyucu hekimlik kurumları şeklinde yapılandırılmıştır. Fen İşleri Müdürlüğü, belediye yapılarının tamir ve inşası, şehrin sokak ve meydan düzenlemeleri, altyapı ve kanalizasyon sistemi, iskele, rıhtım ve köprü alanları görev alanları içine alınmıştır. İmar ve Planlama Müdürlüğü, 1961 yılında kurulmuş ve imar durumu, ruhsat onayı, iskân izni, yapı kontrolü gibi işleri takip etmiştir. İktisadi Teftiş Heyeti Müdürlüğü, 1967 yılında kurulmuş ve lokanta, birahane, gazino, kahvehane, meyhane, pastahane, kafeterya, muhallebici, pavyon, bar, kokteyl salonu ve kulüp gibi halka yönelik yeme, içme ve eğlenme mekânlarını denetlemiştir. İktisat İşleri Müdürlüğü, şehrin temel ihtiyaçlarının fiyat takibi, tartı ve ölçü kontrolleri, esnaf ve pazar yerleri düzeninin sağlanması işlerini yürütmüştür. Sebze ve Meyve Halleri Müdürlüğü, Eminönü ve Kadıköy halleri üzerinden şehrin yaş sebze ve meyve ihtiyacı organize edilmiştir. Balık Halleri Müdürlüğü, 1964 yılında müstakil birim olarak yapılanmış, hem iç balık tüketimini hem de ihracat balık sevkiyatını düzenlemiştir. Park ve Bahçeler Müdürlüğü, şehrin önde gelen Yıldız, Gülhane, Doğancılar, Abbasğa ve Emirgan

Korusu gibi yeşil alanlarının bakımlarını yapmış ve her yıl lale, yıldız ve gül bayramları adıyla sergiler açmıştır.¹⁴⁹

1961 yılı ocak ayında belediye kadrolarında geniş çaplı değişikliğe gidilmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan düzenleme ile I Sayılı Cetvelde yer alan kadrolar belediye teşkilatından çıkartılmış, II Sayılı Cetvelde yer alan kadrolar belediye teşkilatına dâhil edilmiştir. I. Cetveldeki 294 adet kadronun unvan, derece ve maaş değişiklikleri yapılarak bir kısmı tamamen kaldırılmış veya bir kısmı II. Cetvele eklenmiştir. II. Cetvel ile ihdas edilen 316 adet kadro unvanları reis yardımcısı, belediye şube müdürü ve yardımcısı, belediye meclisi müdür, şef raportör ve murakıp, yazı işleri memur, sivil savunma uzmanı ve katip, evlendirme işleri katip, memur ve yardımcısı, teftiş kurulu müfettiş, zat ve hukuk işleri memur, avukat, muhakemat şefi, avukat katibi ve muakkip, hesap işleri müdür, şef, memur, katip, eğlence bürosu tahsil memuru ve katip, levazım müdürlüğü müdür ve yardımcısı, memur, belediye istatistik ve iktisadi işleri müdür, şef ve memur, belediye sıhhat işleri, Hıfzıssıhha ve Haseki, Cerrahpaşa, Beyoğlu, Zeynep Kamil, Cilt ve Zührevi Hastalıklar Hastaneleri ile dispanserler, muayene ve sağlık merkezleri için çeşitli branşlarda doktor, diş doktoru, ebe, hemşire, röntgen mütehassısı, şef, memur ve katip, veteriner, itfaiye, mezarlık ve temizlik işleri için müdür, veteriner, memur, katip, Darülaceze'nin idare ve sıhhiye işleri müdür, sivil savunma uzmanı, şef ve memur, belediyenin karaağaç, konservatuvar, şehir tiyatrosu ve operası için çeşitli ihtiyaçlara binaen alımlar düzenlenmiştir.¹⁵⁰ 1962 yılı şubat ayında il özel idaresi kadro yapısında küçük bir düzenleme yapılmıştır. İstanbul il özel idaresi kontrol kurulu, merkez muhasebesi, vergi daireleri ve mülhak kazaların memurluklarındaki 11 adet kadro kaldırılmış, derece ve ücret düzenlemesi ile birlikte 11 adet yeni kadro ihdas edilmiştir.¹⁵¹

Belediye Başkan Yardımcısı Kadri İlkay, basın bilgilendirmesinde, 1966 yılı itibariyle belediye bünyesinde 29.000 memur ve işçi çalıştığını belirtmiştir. Toplam çalışanların 1.310'u üniversite, 2.050'si lise, 2.000'i orta ve 2.300'ü ilkokul mezunu olup geriye kalanların ise okuma-yazma bilmediğini ifade etmiştir.¹⁵²

İETT birimlerinde, 12 Ekim 1966 yılında çıkarılan kararname ile kadrolar düzenlenmiştir. Kuruluş kadrolarında yer alan 6 adet mühendislik kadro unvanı kaldırılmış ve yerine 7 adet kadro unvanı tahsis edilmiştir. Yeni kadro alanları Planlama

¹⁴⁹ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 115-124.

¹⁵⁰ BCA, 030-18-01-02-158-37-18-1-30, 13 Ocak 1961.

¹⁵¹ BCA, 030-18-01-02-163-68-15-1-3, 5 Şubat 1962.

¹⁵² *Hürriyet*, 29 Temmuz 1966.

Dairesi Etüt ve Proje Müdürlüğü, Gaz Teknik Dairesi Anadolu Yakası Gaz Fabrikası, İstanbul Yakası Gaz Fabrikası, Taşıtlar Dairesi Tünel Müdürlüğü, Otobüs, Atölye ve Bakım Merkez Amirliği ile Levent Deposu Garaj Amirliği'nde açılmıştır.¹⁵³

1967 yılında İETT ile Sular İdaresi'nin kalemlerindeki kadrolarda çıkarılma ve ilave işlemleri yürürlüğe konulmuştur. Taşıtlar dairesindeki 3 adet daire başkanlığı, trolleybüs atölye şefliği, etüt ve eğitim müdürlüğü kadroları lağvedilmiş, 3 adet taşıtlar dairesine ve 3 adet sular idaresine ait olmak üzere 6 adet kadro ihvas edilmiştir.¹⁵⁴ Sular İdaresi'nde, 1976 tarihinde geniş çaplı bir kadro düzenlemesine gidilmiştir. 14 adet I. derece, 17 adet II. derece, 35 adet III. derece ve 62 adet IV. derece kadro sınıflarında çalışma yapılmıştır.¹⁵⁵

Şehrin genel düzen ve işleyişi sıkıyönetim dönemlerinde daha da zorlaşmıştır. 20-21 Mayıs 1963 tarihi gecesindeki ihtilal teşebbüsünde, İstanbul'da da çatışmalar yaşanmıştır. İstanbul Radyoevi'nin önündeki silahlı müsademeye radyoevi nöbetçileri, emniyet mensupları, EMİNSU* (Emekli İnkılâp Subayları Derneği) mensupları ve radyoevi yakınındaki birinci ordu birlikleri karışmıştır. İstanbul Merkez Kumandanlığı birlikleri duruma müdahale etmiş ve radyoevini emniyete almıştır. Aynı zamanda radyoevi etrafında toplanan kalabalık, ordu ve devrim lehine sloganlar atmıştır. Birinci Ordu Karargâhı'na sızma girişimi de akamete uğratılmıştır. Vali Niyazi Akı, karargâha gitmiş, emniyetteki bütün izinler iptal edilmiş ve polisler teçhizatlanarak hazır bekletilmiştir. Bu ihtilal girişimi üzerine toplanan Milli Güvenlik Kurulu, İstanbul ile birlikte Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etmiştir. EMİNSU Derneği Başkanı emekli General Orhan Türkkan ve kardeşi emekli General Selim Türkkan tevkif edilmiştir. Bu iki general ile birlikte eski 22 Şubatçılardan birçok general gözaltına alınmıştır. İstanbul Emniyet Müdürü Haydar Özkın, emniyetin şehirdeki olayları kısa sürede denetim altına aldığını beyan etmiştir.¹⁵⁶

---

* EMİNSU: 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında mevcut subayların yarısına denk gelen 7.200 subay zorla emekli edilmiştir. Söz konusu emekli subaylar, Emekli İnkılâp Subayları Derneği çatısı altında örgütlenmiştir.

¹⁵³ BCA, 030-18-01-02-200-72-18-1-3, 12 Ekim 1966.

¹⁵⁴ BCA, 030-18-01-02-213-85-3-1-3, 20 Kasım 1967.

¹⁵⁵ BCA, 030-18-01-02-362-180-2-1-6, 11 Ekim 1976.

¹⁵⁶ *Hürriyet*, 21 Mayıs 1963; *Hürriyet*, 22 Mayıs 1963.

Tablo 2.4. İstanbul ili belli başlı sıkıyönetim uygulama tarihleri ve açıklamalar, (1960-1980).

Sıra No	Sıkıyönetim Başlangıç-Bitiş	Açıklamalar/Notlar
1	28 Nisan 1960- 30 Kasım 1961	Hükümet İstanbul'daki tertip ve tahrikleri bertaraf edip huzur ve asayiş sağlamak için örfi idare ilan edilmiştir. Sıkıyönetimin devamını zorunlu kılan bir durum olmadığı için Başbakan İsmet İnönü imzası ile kaldırılmıştır.
2	21 Mayıs 1963- 21 Haziran 1963	20/21 Mayıs 1963 gecesi, önceden tertip edilmiş tertipler sonucunda silahlı ayaklanma hareketi olduğundan sıkıyönetim ilan edilmiştir. İstanbul örfi idare komutanlığına I. Ordu Komutanı Korgeneral Refik Yılmaz getirilmiştir. Sıkıyönetim süresince polis vazife ve sorumlulukları ve karayolları trafik kontrolü, toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili görevler sıkıyönetime devredilmiştir.
3	16 Haziran 1970- 16 Temmuz 1970	Sendikalar kanunun düzenlenmesi sırasında meydana gelen tahrik ve tertiplerin ayaklanma şekline dönüşmesi gerekçe gösterilerek sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim komutanlığına I. Ordu Komutanı Orgeneral Kemal Atalay atanmıştır. Kemal Atalay 27 Ağustos 1970'te görevden alınmış, I. Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türün görevlendirilmiştir.
4	9 Ağustos 1973	İstanbul sıkıyönetim komutanlığına I. Ordu Komutanı Orgeneral H. Doğan Özgöçmen atanmıştır.
5	26 Aralık 1978- 24 Nisan 1979 2 Şubat 1980- 17 Nisan 1980	12 Eylül 1980 öncesi İstanbul'da defaten sıkıyönetim ilan edilmiş ve sıkıyönetimler uzatılmıştır.

Kaynak: BCA, 030-18-01-02-154-91-9, 28 Nisan 1960; BCA, 30-1-0-0-16-86-9, 30 Kasım 1960; T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, İkinci Birleşim, 20.2.1961 Pazartesi; BCA, 030-18-01-02-170-26-7, 21 Mayıs 1963; BCA, 030-11-1-00-298-15-9-1, 21 Mayıs 1963; BCA, 030-18-01-02-170-31-14, 7 Haziran 1963; BCA, 030-18-1-2-252-41-11-11, 16 Haziran 1970; BCA, 30-11-1-0-354-24-11, 16 Haziran 1970; BCA, 030-11-1-0-357-35-7, 27 Ağustos 1970; BCA, 030-11-1-393-42-4-1, 9 Ağustos 1973; BCA, 030-18-1-2-393-71-1-11, 17 Nisan 1980.

Sıkıyönetim dönemlerinde, Tablo 2. 4.'te de paylaşıldığı gibi belediye mutat iş düzenini yeniden organize etmiştir. 16 Haziran 1970 tarihinde ilan edilen sıkıyönetim ile birlikte gece sokağa çıkma yasağı olduğu için gece toplanan çöpler sabah 05.00 ile 21.00

saatleri arasına alınmıştır.¹⁵⁷ Aynı şekilde belediye kademelerinden diğer bütün konularda komutanlık birimlerinin bildirimleri doğrultusunda iş formlarının hazırlanması istenmiş, hareket tarzının bu formların kontrol ve sürecine göre şekilleneceği beyan edilmiştir. Başkanlık, bildirilere göre yapılan ve yapılmayan işlerin raporlanmasına özen gösterilmesini belirtmiştir.¹⁵⁸

Valilikçe, sıkıyönetim dönemlerinde, şehirdeki bakanlık birimlerinin, kamu kuruluşlarının ve belediye imkânlarının komutanlık talepleri doğrultusunda hareket ettirilmesi istenmiştir. İhtiyaç halinde her türlü muhabere ve ulaştırma, alet, teçhizat ve vasıtaların tahsisi, bakım ve tamiri olmak üzere bütün isteklerin karşılanması istenmiştir.¹⁵⁹ Valilik ile birlikte, sıkıyönetim komutanlıkları da zaman zaman belediyeyi ve ilgili birimlerini uyarmış, vazifelerini hatırlatarak gördükleri aksaklıkların acil giderilmesini istemiştir. Sıkıyönetim komutanlıkları bu çerçevede halkın ve devletin mallarının korunmasını, duvar ve yollara yazıların yazılmamasını, şehrin temizlik işlerinin titizlikle yapılmasını, fırınların kontrol ve denetimlerinin aksatılmamasını, zaruri ve temel ihtiyaçların sağlanması için sebze hallerinin ve esnafın denetim ve kontrollerinin yapılmasını vs. iletmişlerdir.¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ İBBA, Bel. No: 7003398, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 83, Sıkıyönetim İlan Edildiği Hakkında, 17 Haziran 1970.

¹⁵⁸ İBBA, Bel. No: 7003965, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 83, Sıkıyönetim Bildirileri, 10 Mayıs 1971.

¹⁵⁹ İBBA, Bel. No: 7002481, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 156, Sıkıyönetim Komutanlığının İstekleri Halinde Her Türlü Yardımın Yapılması, 27 Aralık 1979.

¹⁶⁰ İBBA, Bel. No: 7002792, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bildiri: 105, Belediyeye Ait Görevlerin İvedi Yapılması Hakkında Sıkıyönetim Komutanlığının Emri, 17 Ekim 1980.

2.2.SİYASİ PARTİLER VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1946 yılındaki çok partili hayata geçişten 1980 yılındaki 12 Eylül İhtilali'ne kadar Türk demokrasi tarihinde iki dönem yaşanmıştır. Bu dönemlerden birincisi iki partili yapının etkin olduğu 1946-1960 yılları arasına denk gelmiştir. Çoğunluk seçim sisteminin yürürlükte olduğu bu dönemde CHP-DP ikilisi seçmenlerin %95'ten fazla oyunu mecliste temsil ederek ikili parti yapısını oluşturmuştur. 1960-1980 yılları arasında ise bu yapı kırılmıştır. 1960 sonrasında uygulanan nispi seçim sistemi ile iki partinin meclisteki temsil oranları %95'in altına düşmüştür. Bu dönemde CHP'nin ve DP'nin devamı olan AP'nin meclisteki toplam temsil oranları yıllar itibariyle %73 (1961), %83 (1965), %88 (1969), %74 (1973) ve %89 (1978) şeklinde sıralanmıştır. Bu sıralamada iki on yıllık dilimlerin sonunda yapılan seçimlerde %88 (1969) ve %89 (1978) oranlarının yakalanması dikkat çekmiştir. Birincisi 12 Mart Muhtırası ile ikincisi 12 Eylül İhtilali ile kesintiye uğramıştır. Böylece ikili partinin etkin olduğu 1946-1960 yıllarından sonra ikili partinin hâkim olduğu sistem demokrasi geçmişimizde yerini almıştır.¹⁶¹

2.2.1. Parti Teşkilatları

İstanbul'un siyasi hayatı ve parti teşkilatı faaliyetleri yüksek seviyede seyir izlemiştir. Dönemin renkli siyasi karakterlerinden Fahrettin Kerim Gökay, politik alandaki gerilimin adını, yeni katıldığı partinin etkinliğinde koymuştur. İstanbul eski valisi ve şehir belediyesinin eski başkanı Fahrettin Kerim Gökay, 27 Mayıs ihtilali sonrasında siyasi hayatına Yeni Türkiye Partisi çatısı altında sürdürmüştür. Gökay, 1949 Yılında CHP iktidarında göreve getirilmiş ve DP iktidarında görevine devam etmiştir. Bu iki partide ve geleneğinde siyaseti tercih etmemiş, YTP'de siyasi kariyerini sürdürmüştür. YTP, İstanbul il teşkilatını kendisine teslim etmiş ve il başkanı olarak görevlendirmiştir. Gökay, partinin Karaköy'deki il binasının açılışında, 1908 inkılabından o güne değin süren "sen-ben kavgasının" bitirilmesini dile getirmiştir.¹⁶²

CHP İstanbul il kadın kolu 1962 yılı kongresini, 13 Ekim 1962 Cumartesi günü Beyazıt Nis Salonu'nda icra etmiştir. Çalışma, geniş ve kapsayıcı bir kitapçık şeklinde raporlanmıştır. Bu dönemde kadın kolu idare kurulu başkan, sekreter ve üyelerden oluşan 11 partiliden oluşmuştur. Kongre açılış konuşmasında anayasa için yapılan çalışmalara değinilmiş, evet için verilen uğraşlar ayrıntılandırılmıştır. Konferans, toplantı ve seçim

¹⁶¹ Abdullah Metin, "Türkiye'nin 1960-1980 Dönemindeki Parti Sisteminin Değerlendirilmesi", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, Gümüşhane 2019, s. 603-604.

¹⁶² *Hürriyet*, 30 Mayıs 1961.

çalışmalarının CHP il idare kurulu ve genel merkez kadın kolu ile koordineli bir şekilde yürütüldüğü vurgulanmıştır. Kongrede çocuk sağlığı ve ölümleri, eğitim, okul ve öğrenci işleri, halkevleri ve demokrasi başlıkları ayrı ayrı ele alınmıştır. Toplantı ilçe ilçe çalışmaların özet sunumuyla sonlandırılmıştır.¹⁶³

5 Kasım 1966 tarihinde Adalet Partisi İstanbul 3. İl kongresi toplanmıştır. Başbakan Süleyman Demirel'in konuşma metni il kongresinin ötesinde genel kongre havasında kucaklayıcı özellik taşımıştır. Kongre başında 10 Ekim 1965 tarihli milletvekili ve 15 Haziran 1966 tarihli senato kısmı seçimlerinde AP'nin başarısında katkısı olan bütün partililere ve delegelere teşekkür edilmiştir. Partinin varlık sebepleri hürriyet, hak, meşrutiyet, refah ve kalkınma kavramları ile izah edilmiştir. Milletin bütünlüğü ve devletin bekası vurgulanmış ve vazgeçilmez olduğu belirtilmiştir. Türk devletinin milletin çalışma gücü, zekâsı, yaratma yeteneği, feragat ve fedakârlığı ile işbirliği yaparak istenen medeniyet seviyesine çıkabileceği ifade edilmiştir. İlerlemenin maziden gelen Selçuklu ve Osmanlı tecrübelerinden istifade edilerek Cumhuriyet kazanımlarının batı medeniyet ve tekniği ile kuvvetlendirilerek kabil olabileceği açıkça belirtilmiştir. Demirel, kendine has üslubu içinde halkın kendisinden çalışma imkânı, yol, su, okul, öğretmen, elektrik, fabrika, liman, baraj, yüksek hayat seviyesi, refah, saadet, huzur ve istikrar istediğini dile getirmiştir. Rejimin, hürriyet havasından faydalanarak çıkmaz fikirler, karanlık emeller ve anarşik hevesler eline bırakılmayacağını açıkça belirtmiş ve hukuk devletinin gücünü ve meclisin iradesini teminat olarak göstermiştir. Demirel, CHP'yi yakından izlediğini söyleyip icraatına yardımcı, kalkınmamıza faydalı, eleştiri ve görüşler aradığını fakat bunların hiçbirisini bulamadığını belirtmiştir. Genel Başkan Demirel, iktidarı millete hizmet aracı olarak gördüklerini beyan ederek sözlerini bitirmiştir.¹⁶⁴

2.2.2. Mitingler ve Seçimler

1961 Anayasası, “özgürlük ve demokrasiyi kurumsallaştırmak” amacını felsefe olarak benimsemiş, “hürriyete, adalete ve fazilete” atıf yapmıştır. Klasik; sosyal ve siyasal hak ve özgürlükler başlıklarında içerikli bir anlam bütünlüğü, anayasa metni içinde kendine yer bulmuştur. Yeni anayasa ile temsili demokrasi modeli sürdürülmüş ve “Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletindir.” ibaresi korunmuştur. Metin dili oluşturulurken 1946-1960 yılları arasındaki çok partili demokrasi tecrübesi

¹⁶³ BCA, 030-1-0-0-43-255-4-11, 13 Ekim 1962.

¹⁶⁴ BCA, 030-1-0-0-47-278-6-11, 5 Kasım 1966.

değerlendirilmiş ve bu dönemin aksayan yönlerine dikkat edilmiştir. “Seçme ve seçilme hakkı” anayasal güvence altına alınmış ve seçimlerin uygulanması, “serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılması” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁶⁵

1961 Anayasası, siyasal hayatı şekillendirmiş, 1960-1980 yılları arasında demokratikleşme, istikrarsızlaştırma, kutuplaşma ve sivilleşme kavramlarına rengini vermiştir. Düşünce ve fikir, basın ve yayın, dernek, sendika ve siyasi parti faaliyetleri gelişme göstermiştir. 1961-1965 ve 1974-1980 dönemindeki koalisyon ve azınlık hükümetleri siyasi istikrarı kırılganlaştırmış ve askeri müdahalelere açık hale getirmiştir. Toplum nezdinde sağ ve sol eğilimler birbirinden kopmuş ve siyasal çatışmanın sürekliliğini beslemiştir. Aynı şekilde siyasal kutuplaşma da sokaktaki sağ ve sol gerilimini diri tutmuştur. İhtilal sonrasında askeri komite siyasal hayatı zorlamış ve rejim sivilleşme açısından çetin bir sınava tabi tutulmuştur. 1961-1965 yıllarında demokrasi sivilleşmemiş, askeri direktömlerle (CHP-AP Koalisyonu ve CHP-YTP-CKMP-Bağımsızlar Koalisyonu) yol almış ve iki darbe girişimi (21-22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963) durumu hassaslaştırmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırası-14 Ekim 1973 Genel Seçimleri arasında kurulan İsmail Nihat Erim, Ferit Sadi Melen ve Mehmet Naim Talu kabineleri de yarı askeri rejimin vesayetinde hükümet etmişlerdir. 1961 anayasası ile Türk siyasal hayatına giren Milli Güvenlik Kurulu, sivil irade üzerinde denetim ve yönlendirme imkânını elde etmiştir. Komutanların, 12 Mart Muhtırası’nı Milli Güvenlik Kurulu Üyesi sıfatı ile imzalaması ve 12 Eylül İhtilali’ni MGK’nın askeri kanadının yapması, sivilleşme veya sivilleşememe sorunun boyutları ile ilgili fikir vermiştir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 4. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Aralık 1999, s. 378-385.

¹⁶⁶ Tanör, *a.g.e.*, s. 405-407, 411.

Tablo 2.5. İstanbul ili 9 Temmuz 1961 ve 7 Kasım 1982 Anayasa oylamalarının sonuçları ve verileri.

Sıra No	Yıllar	Türkiye'nin Nüfusu* İstanbul'un Nüfusu**	Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Kabul Edilen Oy Sayısı	Kabul Oyların Sayısı ve Oranı			
							Evet Sayısı	Evet Oranı	Hayır Sayısı	Hayır Oranı
1*	1961	27.818.248	12.747.901	10.321.110	81.0	10.282.036	6.348.092	61.7	3.933.944	38.3
2**	1961	1.882.092	936.915	706.709	75.4	704.752	545.526	77.4	159.226	22.6
3*	1982	44.736.957	20.690.914	18.885.488	91.3	18.841.990	17.215.559	91.4	1.626.431	8.6
4**	1982	4.741.890	2.777.249	2.417.815	87.1	2.412.555	2.146.443	89.0	266.112	11.0

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 201; BDİE, *Anayasa Oylaması Sonuçları 9.7.1961*, Ankara b.t.y., s. 1-2; BDİE, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Halkoylaması Sonuçları 7.11.1982*, Ankara 1983, s. 2-3.

1961 anayasası oylama seçimlerine İstanbul seçmeni Tablo 2.5.'te belirtildiği gibi %75.4 katılım sağlamıştır. Oylama sonucunda %77.4 evet oyu ve %22.6 hayır oyu çıkmıştır. 1982 anayasası seçimlerinde ise katılım %87.1'e yükselmiştir. Evet oyu %89.0 ve hayır oyu %11.00 şeklinde kayıtlara geçmiştir. Her iki anayasa oylamaları karşılaştırdığında İstanbul seçmeni, 1961 anayasasına Türkiye genelinin üzerinde; 1982 anayasasına ise Türkiye genelinin altında destek vermiştir.

1963 yılı öncesine kadar İstanbul belediye başkanlık seçimleri iki türlü uygulanmıştır. Önce meclis üyelikleri seçimi yapılmış, belediye meclis üyelerinin oyları ile de başkanlık seçimi yapılmıştır. 27 Temmuz 1963 tarih 307 sayılı yasa ile belediye başkanları Tablo 2. 6.'da paylaşıldığı gibi direkt, nispi yöntem gözetilerek seçilmiştir. 1963 belediye seçimlerinden sonra Haşim İşcan, ilk doğrudan seçilmiş başkan olarak göreve gelmiştir. İşcan, başkanlık vaatleri olarak geçim derdini, temel ihtiyaç maddelerinin teminini, elektrik, su ve kanalizasyon meselelerinin çözümünü, esnaf ve şoför meslek gruplarının sorunlarının halledilmesini gibi başlıkları sunmuştur.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Nebi Miş, "İstanbul Seçimleri", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Siyaset ve Yönetim-2 Demografi*, 2015, s. 346-352.

2 Haziran 1968 yerel seçimlerinde, şehrin belediye başkanı ile birlikte 22 adet müstakil belediye başkanı seçimi yapılmıştır. Bakırköy'e bağlı Güngören, Kocasınan, Safraköy, Avcılar ve Küçükçekmece; Çatalca'ya bağlı Çatalca ve Büyükçekmece; Eyüp'e bağlı Alibeyköy ve Sağmalcılar; Gaziosmanpaşa'ya bağlı Küçükköy; Kartal'a bağlı Kartal, Küçükyalı, Maltepe, Pendik, Tuzla ve Yakacık; Silivri'ye bağlı Silivri, Değirmenköy; Şile; Şişli'ye bağlı Kâğıthane; Üsküdar'a bağlı Ümraniye belediyelerinde başkanlık seçimleri için seçmenler sandığa gitmiştir.¹⁶⁸

1968 yılı belediye seçimlerini, AP adayı Dr. Fahri Atabey kazanmıştır. Başkan, destekleri için hemşerilerine teşekkür etmiş, vazifesinin şerefli olduğu kadar önemini, ağırlığını ve zorluğunu da bildiğini açıklamıştır. Seçimlerin geride kaldığını vurgulamış ve “Hepimiz artık bir tek kalp halinde gönül ve ruh birliği ile İstanbullu olmanın, İstanbul’u güzelleştirmenin heyecanını yaşamalıyız.” diyerek başlangıç yapmıştır.¹⁶⁹ Atabey, bürokratik iyileştirme, su, kanalizasyon ve çöp sorunlarının çözme, Haliç’e 3. Köprüyü inşa etme, otopark ve alt-üst geçit yapma ve gecekondulaşmayı durdurma vaatleri ile işbaşına gelmiştir.¹⁷⁰

1973 yılı belediye başkanlığı seçimleri, CHP adayı Ahmet İsvan’ın zaferi ile sonuçlanmıştır. İsvan, su, çöp ve gecekondu sorunlarına çözüm üreteceğini vurgulamıştır. Yeni başkanın şeffaflık söylemi halka kendini anlatmakta etkin bir açılım sağlamıştır.¹⁷¹ 1977 yerel seçimlerini yine CHP’nin yeni adayı Aytekin Kotil kazanmıştır. Kotil, atık su, çöp, ulaşım, kaçak yapı gibi İstanbul’un temel sorunları üzerinden propaganda yapmıştır.¹⁷²

---

¹⁶⁸ *Hürriyet*, 2 Haziran 1968.

¹⁶⁹ *Hürriyet*, 3 Haziran 1968.

¹⁷⁰ Miş, *a.g.e.*, 351.

¹⁷¹ Miş, *a.g.e.*, s. 355.

¹⁷² Miş, *a.g.e.*, s. 356.

Tablo 2.6. İstanbul ili seçim sonuçları, partilerin oy sayısı, oy oranı ve kazandığı vekil verileri, (1960-1980).

Seçim Zamanı ve Seçim Türü		Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Partilerin Oy Sayısı, Oy Oranı ve Kazandığı Vekil / Senatör / Belediye Başkanlığı					
					Adalet Partisi			Cumhuriyet Halk Partisi		
					Aldığı Oy	Oy Oranı	Vekil / Senatör / Belediye	Aldığı Oy	Oy Oranı	Vekil / Senatör / Belediye
15.10.1961 Vekil		975.422	725.702	74.4	296.568	41.8	14	270.920	41.2	12
15.10.1961 Senato	Ç I	457.228	349.100	76.0	153.370	45.1	5	127.606	38.3	-
	Ç II	285.656	202.380	71.0	88.857	45.0	3	227.530	39.3	-
	Ç III	233.560	174.059	75.0	67.517	39.7	-	72.617	42.8	2
17.11.1963 Belediye Başkanlığı		832.731	466.729	-	153.597	-	-	128.877	-	Haşim İşcan
17.11.1963 Belediye Meclisi		837.009	462.559	-	161.985	-	-	123.213	-	-
17.11.1963 İl Genel Meclisi		926.964	555.448	-	231.144	-	-	173.412	-	-
17.11.1963 Muhtar ve İhtiyar Heyeti		937.314	556.926	-	-	-	-	-	-	-
7.6.1964 Senato		890.118	362.217	40.7	194.659	54.4	6	144.137	40.3	4
10.10. 1965 Vekil		1.010.051	651.473	64.5	331.447	53.2	16	185.479	29.7	9
5.6.1966 Senato		980.081	425.557	43.4	229.276	55.5	1	120.344	29.1	-
2.6.1968 Belediye Başkanlığı		1.033.744	431.253	41.7	168.604	-	Fahri Atabey	118.485	-	-
2.6.1968 Belediye Meclisi		1.040.372	432.757	41.5	149.963	-	-	104.713	-	-

2.6.1968 İl Genel Meclisi *	1.148.075	500.649	43.6	227.441	48.8	-	140.803	30.2	-
2.6.1968 Muhtar ve İhtiyar Heyeti	1.139.933	499.537	-	-	-	-	-	-	-
12.10.1969 Vekil	1.195.896	626.836	52.4	286.841	47.8	17	203.309	33.8	12
14.10.1973 Vekil	1.749.970	1.066.535	60.9	290.763	28.5	11	499.225	48.9	20
14.10.1973 Senato	1.749.970	1.066.382	60.9	297.139	28.9	3	507.334	49.4	6
9.12.1973 Belediye Başkanlığı	1.643.166	619.654	37.7	160.605	29.3	-	307.205	56.1	Ahmet İsvan
9.12.1973 Belediye Meclisi	1.643.166	622.348	37.9	139.817	26.4	-	291.108	55.0	-
9.12.1973 İl Genel Meclisi	1.784.793	709.871	39.8	181.742	27.4	-	362.768	54.8	-
9.12.1973 Muhtar ve İhtiyar Heyeti	1.749.096	695.513	-	-	-	-	-	-	-
12.10.1975 Senato	1.974.487	987.284	50.0	326.331	33.9	-	560.423	58.2	1
5.6.1977 Vekil	2.518.737	1.572.729	62.4	434.879	28.4	13	891.772	58.2	27
11.12.1977 Belediye Başkanlığı	2.343.673	867.172	37.0	262.701	32.1	-	458.678	56.0	Aytekin Kotil
11.12.1977 Belediye Meclisi	2.343.673	867.004	36.9	247.609	30.8	-	452.676	56.4	-
11.12.1977 İl Genel Meclisi	2.470.660	954.128	38.6	286.115	31.1	-	516.516	56.1	-
11.12.1977 Muhtar ve İhtiyar Heyeti	2.470.660	954.122	-	-	-	-	-	-	-
14.10.1979 Senato	2.173.862	1.300.209	59.8	509.463	40.0	5	483.365	37.9	4
*Yüksek seçim kurulunun 10.7. 1968 gün ve 1355 sayılı karar ile AP'nin İstanbul İlinde aldığı İl Genel Meclisi oyları geçersiz sayılmıştır.									

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara B.t.y., s. 204-207; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara B.t.y., s. 151-152; BDİE, *Mahalli Seçim Sonuçları 17 Kasım 1963*, Ankara 1965, s. 34/2-6-10-14; BDİE, *Kısmi Senato Üyeleri Seçimi Sonuçları 7 Haziran 1964*, Ankara 1965, s. V; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara B.t.y., s. 166-188; BDİE, *Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları 5 Haziran 1966*, Ankara 1967, s. XXIII; BDİE, *Mahalli Seçimler Sonuçları 2 Haziran 1968*, Ankara 1969, s. VI, IX, XII; BDİE, *Mahalli Seçimler Sonuçları 9 Aralık 1973 II*, Ankara 1974, s. 2, 44, 130; BDİE, *Mahalli Seçimler Sonuçları 9 Aralık 1973 II*, Ankara 1975, s. 242; BDİE, *Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Sonuçları*, Ankara 1974, s. 66; BDİE, *Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ve Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları 12 Ekim 1975*, Ankara 1976, s.306; BDİE, *Yerel Seçim Sonuçları 11 Aralık 1977*, Ankara 1979, s. 18, 76, 158, 219; BDİE, *Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçte Bir Yenileme ve*

Tablo 2.6.'da 1960-1980 yılları arasında yapılan seçim sonuçları paylaşılmıştır. Dönemin ilk seçiminde seçmenler, 15 Ekim 1961 tarihinde meclis ve senato üyeleri için sandığa gitmiştir. %74.4 katılım oranı ile vekil seçimleri sonuçlanmış, Adalet Partisi %41.8 oy oranı ile 14 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi %41.2 oy ile 12 milletvekili çıkarmıştır. Senato seçimlerinde AP 8 üye, CHP 2 üye kazanmıştır. 17 Kasım 1963 tarihli belediye seçimlerini AP'nin adayları kazanmış olmakla birlikte adaylığı hukuken geçersiz sayılmış ve seçimlerde ikinci olan CHP'nin adayları Haşim İşcan Belediye Başkanı ilan edilmiştir. 7 Haziran 1964 tarihinde gerçekleşen senato seçimlerinde katılım %40.7 ile çok düşük seviyeyi görmüştür. Seçimlerden %54.4 oy oranı ile AP 6 ve %40.3 oy oranı ile CPH 4 senatör çıkarmıştır. 10 Ekim 1965 milletvekili seçimlerinde katılım oranı %64.5'te kalmıştır. AP, %53.2 ile 16 ve CHP, %29.7 oy oranı ile 9 meclis üyesi kazanmıştır. Haşim İşcan'ın görev sırasındaki ölümünden sonra 2 Haziran 1968 tarihinde belediye başkanlığı seçimlerine gidilmiştir. %41.7 gibi çok düşük bir katılım sonucunda AP'nin adayları Dr. Fahri Atabey, başkanlığı kazanmıştır. Adalet Partisi'nin tek başına iktidar olduğu 1965 seçimlerinden dört yıl sonra seçmenler, 12 Ekim 1969 tarihinde sandığa gitmişlerdir. Neredeyse iki seçmenden ancak biri oy kullanmış ve katılım %52.4'te kalmıştır. AP oyların %47.8'ini ve CHP %33.8'ini almış, 17 AP'li, 12 CHP'li vekil meclise gitmiştir. 14 Ekim 1973 tarihinde hem vekil hem de senato seçimleri yapılmıştır. Son seçimlere göre katılım oranı yükselmiş ve %60.9 olarak gerçekleşmiştir. Seçimlerden CHP zaferle çıkmış, %48.9 oy oranı ile 20 milletvekili kazanmıştır. AP ise 1965 ve 1969 seçim galibiyetlerinden sonra yenilgiyi görmüş, %28.5 ile ancak 11 vekil çıkarabilmiştir. Senato seçimlerinde de CHP 6 üye, AP ise 3 üye kazanabilmiştir. Meclis seçimlerinin iki ay sonrasında belediye seçimleri için halk sandığa gitmiş, %37.7 gibi çok düşük bir katılım gerçekleşmiştir. Ahmet İsvan, CHP adayları olarak girdiği belediye başkanlığı seçimlerini %56.1 gibi yüksek bir oran ile kazanmıştır. Dönemin son meclis seçimleri 5 Haziran 1977 tarihinde gerçekleşmiş ve %62.4 oranında bir katılım sağlanmıştır. Seçim CHP'nin galibiyeti ile sonuçlanmış, %58.2 ile 27 vekil ve AP ise %28.4 ile ancak 13 vekil meclise gönderebilmiştir. Aynı yılın kış mevsiminde, 11 Aralık 1977 tarihinde belediye başkanlığı için sandığa gidilmiştir. CHP'nin adayları Aytekin Kotil, başkanlık yarışında ipi göğüslemiş ve %56.0 ile net bir sonuç elde etmiştir. Dönem, 14 Ekim 1979 senato seçimleri ile kapanmıştır. %59.8 katılım ile gerçekleşen seçimlerde AP %40.0 ile 5 senatör, CHP ise %37.9 ile 4 senatör çıkarmıştır. 1960-1980 yılları arasındaki

vekil, senato ve belediye seçimleri AP ile CHP'nin rekabetine sahne olmuştur. Seçmen katılımı düşük oranlarda seyir izlemiş ve sandığa gitmeyenlerin oranı hatırı sayılır seviyelerde kalmıştır.

2.2.3. Sivil Toplum Kuruluşları

Bu dönemde birçok dernek ve vakıf, toplum yararına çalışma onayını almış ve faaliyetlerini buna göre yürütmüştür. İstanbul Milletlerarası Lions Kulübü, 31 Aralık 1964 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına çalışan derneklerden sayılmıştır.¹⁷³ İstanbul Topkapı Sarayı Müzesini Sevenler Derneği, 1 Haziran 1968 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına çalışan derneklerden kabul edilmiştir.¹⁷⁴ İstanbul-Eyüp ilçesine adliye binası yaptırma ve yaşatma derneği, 4 Temmuz 1969 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına çalışan derneklerden sayılmıştır.¹⁷⁵ Büyük İstanbul Derneği, 8 Kasım 1969 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına çalışan derneklerden onayını almıştır.¹⁷⁶ Hayvanat Bahçesi Kurma ve Yaşatma Derneği, 18 Nisan 1970 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına çalışan derneklerden kabul edilmiştir.¹⁷⁷ İstanbul Kültür Sarayı Derneği, 24 Temmuz 1972 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına çalışan derneklerden sayılmıştır.¹⁷⁸ İlim Yayma Vakfı, 31 Aralık 1974 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile vergi muafiyeti uygulanan vakıflardan olmuştur.¹⁷⁹ Fevziye Mektepleri Vakfı, 10 Ocak 1975 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile vergi muafiyeti tanınan vakıflardan sayılmıştır. Vakıf, gelirlerinin tamamını yine öğretim hizmetlerine kullanacağını beyan etmiştir.¹⁸⁰ 1918 yılında kurulup Türk musikisinin gelişimi, ana tema ve karakterini koruması ve musiki zevkini aşılınması gibi amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren Üsküdar Musiki Derneği, 20 Mayıs 1976 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına çalışan dernekler grubuna katılmıştır.¹⁸¹ İbn'ül-Emin Mahmut Kemal İnal Vakfı, 2 Eylül 1980 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile vergi muafiyeti uygulanan vakıflardan sayılmıştır.¹⁸²

İstanbul Hemşehrileri Cemiyeti, şehrin daha yaşanabilir olması ve “Rahat İstanbul” sloganının hayat bulması için çaba sarf etmiştir. Gazeteci Ahmet Özman, cemiyeti

¹⁷³ BCA, 030-18-01-02-182-81-9, 31 Aralık 1964.

¹⁷⁴ BCA, 030-18-01-02-222-49-11, 1 Haziran 1968.

¹⁷⁵ BCA, 030-18-01-02-236-45-7, 4 Temmuz 1969.

¹⁷⁶ BCA, 030-18-01-02-242-76-10, 8 Kasım 1969.

¹⁷⁷ BCA, 030-18-01-02-248-26-16, 18 Nisan 1970.

¹⁷⁸ BCA, 030-18-01-02-285-55-7, 24 Temmuz 1972.

¹⁷⁹ BCA, 030-18-01-02-324-1-18, 31 Aralık 1974.

¹⁸⁰ BCA, 030-18-1-2-325-4-11, 10 Ocak 1975.

¹⁸¹ BCA, 030-18-1-2-354-141-13, 20 Mayıs 1976.

¹⁸² BCA, 030-18-1-2-405-158-6, 2 Eylül 1980.

ziyaret etmiş, misyonlarını, faaliyetlerini, zorluklarını ve sitemlerini okuyucuya aktarmıştır. İdare heyeti, “Nerede o eski İstanbul? Nasıl birden yok oldu; o yüce bir tarihe kök salmış şehir medeniyeti? O çiçek bahçeleri? O pak yüzlü, tatlı dilli İstanbul efendisi? O ahlak? O temizlik? O düzen? O huzur?” diyerek söze başlamışlar ve sahip oldukları şehrin yeni sakinlerine huzur verecek, onları rahat ettirecek bir düzenin olması için gayret ettiklerini izah etmişlerdir. Cemiyet üyeleri, batı literatürüne geçen, “Gentille comme un Stambolien”, “Bir İstanbullu kadar kibar” sözünün yeniden hayat bulmasını istediklerini dile getirmişler ve sokaklardaki lisanı bozulmuş insanların meydana getirdikleri yeni manzaradan şehri kurtarmak için varlıklarını ortaya koyduklarını vurgulamışlardır. Cemiyet Başkanı Ali Sait Oğuz, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in “Bu cemiyet benim de cemiyetim. Devlet size yardımcı olacaktır.” sözüne rağmen İstanbul Belediyesi’nin ortak çalışma isteklerini görmezden geldiğini üzümlere ifade etmiştir.¹⁸³

Şehrin açık bir alanını kollayan bir grup hayırsever Süreyya Ağaoğlu önderliğinde, 1949 yılında Çocuk Dostları Derneği’ni Çiçek Pazarı’ndaki eski medresede kurmuş ve 1969 yılında 20. kuruluş yıldönümlerini kutlamışlardır. Dernek, geride kalan 20 yıl içinde Ayazağa’da on üç hektarlık bir arazide modern bir yurt binası inşa etmiş ve 40’ı aşkın kimsesiz çocuğu bu çatı altında toplamışlardır. Cemiyetin kurduğu yurt kompleksi içinde tavukçuluk, süt inekçiliği ve sebze yetiştiriciliği faaliyetleri de yürütülmüştür.¹⁸⁴

Şehir için kıymetli çalışmalar yapan İstanbul Şehirliler Derneği, Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken başkanlığında hizmet vermiş ve bilimsel, popüler konularda İstanbul halkının şehirli bilincine katkı sunmuştur. Dernek, Cumhurbaşkanı Sunay ile iletişim kurup hayata geçirmek istedikleri şehir gazetesi yayını ve bütün illeri kapsayacak konfederasyon kurulması projelerine finans desteği istemiştir.¹⁸⁵ Dernek, 7 Ağustos 1970 tarihinde Cumhurbaşkanlığı’na, şehirleşme hareketleri, şehir dernekleri ile şehir sorunlarını etüt ve planlama yüksek kurulu hakkında bir rapor sunmuştur. Raporda kalkınma ile şehirleşme hareketleri arasındaki güçlü bağa dikkat çekilmiştir. Ayrıca, 1969 yılında yürürlüğe giren İkinci Beş Yıllık Kalkınma Programı’nda şehirleşmenin ekonomik ve toplumsal kalkınmanın kıymetli bir unsuru ve taşıyıcı kuvveti olduğunun belirtilmesinden memnuniyet duyduklarını ifade etmişlerdir.¹⁸⁶ Şehrin tertip ve düzenine katkı sunan

¹⁸³ *Son Havadis*, 8 Kasım 1962.

¹⁸⁴ *Son Havadis*, 28 Aralık 1969.

¹⁸⁵ Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi (CCSA), Fih. No:4725-13, 18 Kasım 1968.

¹⁸⁶ CCSA, Fih No:5520-2, 7 Ağustos 1970.

İstanbul’u Temiz Tatalım Derneği, zaman zaman temizlik kampanyalarına öncülük etmiştir. Dernek, vatandaşın temizlik konusunda bilinçlenmesi için çalışmalar yapmıştır. Şehrin çöpünün toplanmasında ve işlenmesinde özel teşebbüsün aktif rol alması için girişimlerde bulunmuştur.¹⁸⁷ Dönem boyunca, şehre faydalı olan birçok dernek ve cemiyet faaliyet göstermiş, kuruluş amaçları doğrultusunda bir açığı kapatmak ve iyileştirmek için çaba sarf etmiştir. 27 Mayıs İhtilali sonrasında, 1960’lı yıllarda başlayan demokratik ortam şehirdeki sokak gösterilerine bağlı bir şekilde zedelenmiştir. 1960-1980 yılları arasının sonuna doğru asayiş olayları arttığı için 1978 yılı İstanbul’unda Belediye Başkanlığı, dernek toplantıları için kiralama işleminden önce valilik güvenlik belgesini istemeye başlamıştır.¹⁸⁸

Şehrin kaderine dokunan Turing Kulübü, İstanbul için farklı çalışmaları hayata geçirmiştir. Kulüpte, dönem dönem yönetsel sıkıntılar yaşanmıştır. 1975 yılı içinde yapılan genel kurul anlaşmazlıkları yargıya taşınmış ve yönetim beş profesörden meydana gelen tarafsız kurula teslim edilmiştir.¹⁸⁹ Türk Turing Kurumu Genel Müdürü Çelik Gülersoy, cemiyetin misyonunu gözeterek Kariye ve civarının çevresel dönüşümünü sağlamıştır. Şahsi gayretleri, uzlaştırıcı kimliği ve serveti ile Kariye Camisi’nin etrafındaki ahşap evler onarılmış, bozuk yollar tamir edilmiş ve yıkık çeşmeler yeniden su ile buluşturulmuştur. Gülersoy, mahallenin dönüşümünü ve eski kimliğine kavuşmasını, kendisi için hayatın anlamı görmüş, “Aşı boyalı, yeşili bol, beyaz duvarlı, alaturka kiremitli ve kırmızı rengin üstündeki beyaz saçakları ile yüz yıl evvelinin İstanbul Mahalleleri”, onun dokunuşlarıyla yeniden canlanmıştır.¹⁹⁰

---

¹⁸⁷ *Son Havadis*, 17 Kasım 1976.

¹⁸⁸ İBBA, Bel. No: 7001998, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bildiri: 47, Dernek Toplantıları, 7 Nisan 1978.

¹⁸⁹ *Son Havadis*, 24 Ağustos 1975.

¹⁹⁰ *Son Havadis*, 28 Ağustos 1978.

2.3.EMNİYET, ASAYİŞ VE ADALET

İstanbul'un yoğun nüfus artışı, büyük bir liman ve geçit şehri olması gibi özellikleri suç oranlarında etkili olmuştur. İç ve dış turizm hareketliliği, eğlence mekânları, ticaret ve sanayi alanlarındaki nüfus dalgalanmaları ve tarihi eserlerin çokluğu şehrin güvenliğinin sağlanmasını zorlaştırmıştır. Bu güvenlik çeşitliliğinin üstesinden gelmek için emniyet teşkilatı ihtisaslaşmış ve şehri güvenlik bölgelerine ayırmıştır. Bu güvenlik bölgeleri gecekondu semtleri, gece ve gündüz eğlence yerleri, plajlar, barlar, gazinolar, tarihi ve turistik yerler, ticaret ve sanayi bölgeleri, doğal güzellikler ve ıssız bölgeler ve ani yoğunlaşma alanlarından meydana gelmiştir. Teşkilat bu dönemde 8 şube müdürlüğü, toplum zabıtası, çevik ve polis süvari kıtası, 15 ilçe emniyet amirliği ve 3 mülhak ilçe emniyet amirliği üzerinden organize olmuştur. Şehir güvenliğinde 1967 yılı itibarıyla toplam 3.324 emniyet mensubu istihdam edilmiştir. Bütün bu yapılanmaya rağmen şehir asayiş bakımından iyileştirilememiştir. 1966 yılı içinde 1.636 hırsızlık, 1.044 yaralama, 153 yankesicilik, 32 dolandırıcılık ve 75 öldürme vakası kayıtlara geçmiştir.¹⁹¹

2.3.1. Emniyet, Zabıta ve Bekçiler

Şehrin belediye sınırları içinde güvenliğinden emniyet teşkilatı mesul tutulmuştur. 1960'lı yılların başında sıkıyönetim komutanlığı nezaretinde askeri emniyet görevlileri de İstanbul'un asayişini gözetmişlerdir. 5 Kasım 1961 tarihinde, İzmir eski emniyet müdürü Mustafa Necdet Uğur valilik kadrosuna yükseltilerek, İstanbul Emniyet Müdürü olarak atanmıştır.¹⁹² Uğur, 18 Aralık'ta vazifeyi şehrin emniyet eski müdürü Kurmay Albay Necati İşcan'dan devralmıştır. Yeni emniyet müdürü, "köşe başı kabadayıları hak ettiği muameleyi görecektir" şeklinde demeç vermiş, sevk ve idarenin iyileştirileceğini beyan etmiştir.¹⁹³

Emniyet teşkilatının araç envanteri geliştikçe karakolları kaldırma planı hayata geçirilmiştir. 1963 yılında Üsküdar ilçesi pilot bölge seçilmiş ve karakollar kaldırılmaya başlanmıştır. Karakolların işlevi polis noktalarına ve devriye polis araçlarına devredilmiştir.¹⁹⁴ Karakol konusu, hem şehrin hem de merkezi hükümetin gündeminde yer almış, ulusal mecliste de zaman zaman tartışma konusu olmuştur. 1967 yılında Cumhuriyet Senatosu'nda İstanbul'un asayiş ve kapatılan karakolların durumu soru

¹⁹¹ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 85-86.

¹⁹² BCA, 030-18-01-02-163-61-10, 5 Kasım 1961.

¹⁹³ *Hürriyet*, 19 Aralık 1961.

¹⁹⁴ *Hürriyet*, 16 Mayıs 1963.

önergesine konu edilmiştir. Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Ekrem Özden karakolların kapatılmasını, bu durumun İstanbul asayişine etkisini ve İstanbul'un asayişini bozuk semtlerinde yeniden karakol tesis edilmesini İçişleri Bakanı'nın cevaplama istemiyle başkanlığa iletmıştır. İçişleri Bakanı Faruk Sükan, karakolun tarihsel işlevine dikkat çekerek izahatına başlamıştır. Karakolların modern zaman içinde yerini koruyamadığını ifade etmiş, sosyal, ekonomik ve teknik şartlara uyum sağlayamadığını açıklamıştır. Şehirlerin büyümesi, toplum olayların artması ve kütle hareketlerinin çoğalması ile ortaya çıkan yeni durumu ve bunlara karşı müdahale şeklinin nasıl olması gerektiğini üyelere anlatmıştır. Az mevcutlu semt karakolları kaldırılarak toplu zabıta birimleri ve merkezi emniyet teşkilatları ile mücadelenin daha sağlıklı yürütüldüğünü beyan etmiştir. Emniyetteki bu sistem değişiminde 1964 yılının kırılma dönemi olduğunu paylaşmıştır. Yeni düzen içinde suç ve suçlu ile emniyetin daha etkin, teşhis, tespit ve yakalamada daha pozitif gelişmeler sağladıklarını ayrıntılı şekilde dile getirmiştir. Sistemin itici gücüne rağmen bina imkânları, teknik malzeme desteği ve motorlu araç envanterinin iyileşmesinin sürece şekil vereceğini söylemiştir. Sükan, özellikle zabıta kadrolarını eski devriye sistemin görevlerini yapacak şekilde dönüştürüp istihdam ettiklerini izah etmiştir. Bakanın verdiği bilgilere göre Aynalıkavak, Söğütözü, Belgratkapı, Haseki, Eskialı, Salmatırmuk, Mehmet Paşa ve Ayazma Karakolları kapatılmıştır. Diğer taraftan Kalyoncu, Bostanbaşı, Tepebaşı, Firuzağa, Arapcamii, Bankalar, Hendek, Fındıklı, Yeniçeşme, Piyale, Kulaksız ve Aynalıçeşme karakolları nokta haline getirilmiştir. İçişleri Bakanı Faruk Sükan sözlerinin sonunda yeni karakolların şehrin gelişen uzak bölgelerinde ve jandarmadan devir alınan mıntikalarda kurulacağını ifade etmiştir.¹⁹⁵

1967 yılı başında şehrin emniyet yapısı yeniden ele alınmış ve teşkilatın görev alanı üçe bölünmüştür. Emniyet müdür yardımcılarının sorumluluğunda Anadolu, Beyoğlu ve İstanbul bölgeleri oluşturulmuştur. Şehrin nüfusunun artması, genişleyip yayılması ve suç ile suçlu sayısının artması bu düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Böylece istihbaratın hızlandırılması, zabıtanın desteklenmesi ve emniyet disiplinin sıkılaştırılması amaçlanmıştır.¹⁹⁶ Emniyet teşkilatı, asayiş ve kaçakçılık olaylarına karşı zaman zaman araç-gereç alımları ile güçlendirilmiştir. Haberleşme altyapısı için 12 Temmuz 1968 tarihinde alınmasına karar verilen verici-alıcı radyo-telefon tesisleri İstanbul bölgesi

¹⁹⁵ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, B:11, O:1, C:44, T:7, 12 Aralık 1967, s. 357-358.

¹⁹⁶ *Hürriyet*, 30 Ocak 1967.

emniyet mensupları arasında süratli iletişime katkı sunmuştur.¹⁹⁷ Emniyet teşkilatının hizmet binası sorunu dönemin yöneticilerini meşgul etmiştir. Bu ihtiyaca binaen İstanbul Emniyet Sarayı inşası için Fatih Vatan Caddesi üzerindeki belli parseller kamulaştırılmıştır. Farklı mülk sahiplerine ait olan toplan 20.000 m² üzerindeki alan emniyete tahsis için pazarlık yoluyla satın alma işlemleri 15 Temmuz 1974 tarihi itibarıyla başlatılmıştır.¹⁹⁸

İstanbul'un güvenliğinde ve şehir düzeninde önemli katkı sunan Belediye Zabıtası, 1 Ağustos 1956 tarihli Belediye Kanunu ile belediye içinde ayrı bir hizmet birimi olarak teşkilatlandırılmıştır. Zabıta, belediye sınırları içinde düzen, sağlık ve huzurdan sorumlu olarak hizmet vermesi, belediye suçlarının önlenmesi ve işlenen suçların izlenmesi ile sorumlu tutulmuştur.¹⁹⁹ 1961 yılındaki talimatname ile zabıta sağlık, yangın, fen ve imar alanlarına ait işleri ile birlikte zabıta işlerini takip etmekle görevli kılınmıştır. Umumi ve umuma açık yerlerin izlenmesi, ikametgâh, işyeri ve diğer müesseselerde bulunan kimselerin uyması gereken belediye emir ve yasaklarının takip edilmesi, umumi nakil vasıtalarında uyulması gereken emir ve yasakların denetimi, bilumum atölye, imalathane ve fabrikaların kontrol edilmesi, ekonomik düzenin, kalıcı ve geçici pazarların düzeni gibi şehrin iç işleyişi ile ilgili görevler zabıta teşkilatının iş tanımına alınmıştır. Talimatname, insanların ortak yaşam alanlarını kurallar çerçevesiyle düzenlemiştir. Bu kuralların saha kontrolü ve takip edilmesi belediyenin icra organı olan zabıtaya bırakılmıştır.²⁰⁰

1969 yılı başından itibaren kadın zabıta da kadroya katılmış ve saha denetimlerine çıkmışlardır. Yeni yılın ilk iş gününde Zabıta Müdürü Öztekmén, kadın zabıta memurları ile toplantı yapmış ve beraber kadın hamamları ile kadın kuaförlerini teftiş etmişlerdir. Günün sonunda 21 kadın hamamına ve 18 kadın kuaförüne baskın yapılmıştır. Öztekmén, zabıta karakollarının şehirden çekilmesi ile birlikte seyyar ekiplerle kontrollerinin devam edeceğini belirtmiş ve kadın zabıtalarının da erkeklerin giremediği işletmelerde ellerini güçlendireceğini vurgulamıştır.²⁰¹

İstanbul Belediye Zabıtası Yönetmeliği, yeniden düzenlenerek 18 Temmuz 1972 tarihli *Resmi Gazete*'de yayımlanmıştır. Yeni yönetmelik tafsilatlı bir şekilde hazırlanmış

¹⁹⁷ BCA, 030-18-01-02-222-53-4-1, 12 Temmuz 1968.

¹⁹⁸ BCA, 030-18-01-02-317-47-14, 12 Temmuz 1968.

¹⁹⁹ Necati Gültepe, "Osmanlıdan Günümüze Belediye Zabıta Teşkilatı", 2. *Uluslararası Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, I. Baskı, İstanbul Ekim 2007, s. 232.

²⁰⁰ İBBA, Bel. No: 2077026, İstanbul Belediye Meclisi, Kar. No: 1961/193, Zabıta Talimatnamesi, 3 Mayıs 1961.

²⁰¹ *Hürriyet*, 1 Ocak 1969.

ve 20 fasla ayrılmıştır. Bu yönetmeliğin yürürlüğü girmesi ile birlikte 1961 yılında Belediye Meclisi tarafından hazırlanan talimatname ve ekleri de geçerliliğini kaybetmiştir. Yeni yönetmelik ile şehirde bir arada yaşamanın olası handikaplarının giderilmesi için bütün alanlar kaide altına alınmıştır. Umumi alanların düzeninden temizlik işlerine, sağlık ve emniyet işlerinden mezarlık alanlarının gözetilmesine, yangınlardan gıda alanlarının düzenine, perakende fiyatlarından sebze, meyve ve balık hallerine, memba sularından plajlara, han, hamam, yüzme havuzlarından motel ve otellere, büfe, kantin ve lokantalardan eğlence mekânlarına kadar kurallar ayrıntılı bir şekilde ilan edilmiştir. Zabıtanın bu kuralları gözeterek şehirdeki asayişe katkı sunması beklenmiştir.²⁰²

Mahalle güvenliği için bekçiler vazife görmüştür. 1960'lı yıllarda şehirde vazifeli bekçilerin ücretleri mahalle sakinleri tarafından karşılanmıştır. “Çarşı ve Mahallat Bekçi Ücretleri Hakkındaki Kanun” gereği toplanan paralarla bekçilerin tahsisatları ödenmiştir.²⁰³ Bekçilerin şehrin genelinde ihtiyaca göre dağıtılmaması zaman zaman mahalle sakinlerinin şikâyetlerine konu olmuştur. Yedikule Hacıevhattin Mahallesi sakinleri, bekçi hizmetinden yararlanamadıklarını ve evlerinin soyulacağı endişesi ile gece gezmelerine çıkamadıklarını ifade etmişlerdir. Sair zamanlarda mahallede göremedikleri bekçileri ancak bayram günleri bahşiş toplarken tanıdıklarını paylaşmışlardır. Mahalleli sitemlerini yetkililere, “civardaki bostanlar parsellenip, yeni binalar yapıldı” fakat ortada hiç bekçi yok diye bitirmişlerdir.²⁰⁴

14 Temmuz 1966 tarih ve 772 nolu Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu ile çarşı ve mahalle bekçilerinin genel durumu, özlük işleri, mali yapıları, ceza hükümleri ve görev tanımlamaları yeniden düzenlenmiştir. Bekçi adayı ve bekçilerden meydana gelen teşkilat yapısı, İstanbul İl Özel İdare bütçesine bağlı ek bütçe içine alınmıştır.²⁰⁵ Bu kanun doğrultusunda İstanbul'daki bekçilerin görevlerine devam kararı verilmiş ve bekçi bürolarındaki paraların il özel idaresine aktarımı sağlanmıştır. Bekçi tayin ihtiyaçları, kaymakamlıklar üzerinden takip edilmiş ve alımlar da il meclisi onayıyla karşılanmıştır.²⁰⁶ Asayiş ve emniyet için çarşı ve mahalle bekçileri istihdam edilmiştir. Bu görevlilerin aylıkları da il özel idare bütçesi içindeki tahsisattan ödenmiştir.²⁰⁷

²⁰² Resmi Gazete, İstanbul Belediye Zabıtası Yönetmeliği, S.: 14249, 18 Temmuz 1972.

²⁰³ Hürriyet, 17 Ocak 1964.

²⁰⁴ Hürriyet, 17 Ocak 1964.

²⁰⁵ Resmi Gazete, Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu, S.:12355, 22 Temmuz 1966.

²⁰⁶ Hürriyet, 4 Ağustos 1966.

²⁰⁷ BCA, 030-18-01-02-202-7-7-17, 20 Ocak 1967.

1971 mali yılı özel idare aylık ödeme cetveline göre İstanbul genelinde 2.518 bekçi vazife görmüştür. Bu bekçiler Çatalca (7), Kartal (95), Silivri (9), Yalova (35), Adalar (21), Bakırköy (199), Beyoğlu (274), Beykoz (99), Beşiktaş (120), Eminönü (201), Eyüp (102), Fatih (285), Gaziosmanpaşa (40), Kadıköy (263), Sarıyer (88), Şişli (200), Üsküdar (173) ve Zeytinburnu (97) ilçelerinde görevlendirilmiştir. Ayrıca jandarma sorumluluk sahası içinde yer alan Bakırköy (56), Çatalca - Büyükçekmece (11), Eyüp - Alibeyköy (9), Şişli - Kâğıthane (27), Kartal (16), Şile (10), Üsküdar – Ümraniye (15), Silivri-Celaliye (5), Gaziosmanpaşa-Esenler (17), Bakırköy-Esenler (3) yerleşim yerlerinde de bekçiler görev yapmıştır.²⁰⁸ 1979 yılında bekçilerin koruma ve güvenlik işlerinin dışında başka alanlarda istihdam edilmemesi konusunda birimler uyarılmıştır.²⁰⁹

2.3.2. Asayiş, Gençlik Hareketleri ve Grevler

İstanbul'un asayişini firariler, gangsterler, hırsızlar, dilenciler ve şehir eşkıyaları olumsuz etkilemiştir. 8 Temmuz 1961 günü bir gangster İstanbul'da ilk defa bir banka soymuştur. Buğday Bankası ve Kazlıçeşme İş Bankası şubesi soygunlarından sonra gangster uzun süre emniyet güçleri tarafından takip edilmiş fakat zanlı izini kaybettirmiştir. Emniyetin büyük uğraşları sonucunda gangster ağustos ayında Darıca'da yakalanmıştır.²¹⁰ Firariler şehrin güvenliğini tehdit etmiş ve emniyet güçlerini uğraştırmıştır. Hem İstanbul il sınırları içinde suç işleyip kaçan suçlular hem de Anadolu'da suç işleyip şehirde saklananlar potansiyel suç işleme eğiliminde olmuşlardır. 1970 yılı itibarıyla 20.000 aşkın firari teşkilat bünyesinde ancak 20 kişilik bir ekip ile takip edilebilmiştir. Firari yakalama ekibi, "Şaşırdık. İğne ile kuyu kazar gibiyiz" diyerek işin zorluğunu dile getirmiştir. Anadolu'dan gelen firarilerin eşkâl tanımı ve fotoğraflarının olmaması emniyet güçlerini ayrıca zorlamıştır.²¹¹

Firarilerin şehirde izini kaybettirmesi kolay olduğu için Sıkıyönetim Komutanlığı, farklı metotlar geliştirerek asayişini temin etmeye çalışmıştır. Bu maksatla İstanbul'u haraca bağlayan kabadayılar ile kumarhane ve fuhuş evi işletenleri tespit çalışmaları yürütmüş ve söz konusu sabıkaları şehir dışına sürme planlaması yapmıştır. Taksim'deki muhabbet tellallarına gece baskını yapılmış ve yakalananlar nezarete atılmıştır. Şehrin haracını yiyen kabadayılara Halıcıoğlu'nda bir kumarhanede baskın

²⁰⁸ BCA, 030-18-1-2-264-26-2-135, 21 Nisan 1971.

²⁰⁹ İBBA, Bel. No: 7002400, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bildiri: 9, Bekçilerin Koruma ve Güvenlik Hizmetlerinden Başka İşlerde Çalıştırılmaması, 22 Ocak 1979.

²¹⁰ *Hürriyet*, 31 Aralık 1961.

²¹¹ *Hürriyet*, 17 Aralık 1970.

yapılmış ve derdest edilmişlerdir. Dönemin meşhur kabadayıları Nizamettin Aytemiz (Laz Nizam), Ahmet Diş, Dünder Kılıç, Şefik Kılıç, Remzi Özdemir, Celal Ersin, Orhan Akgün ve İsmet Kılıç emniyet ve sıkıyönetim ekiplerince gözetim altına alınmıştır.²¹²

23 Ocak 1972 tarihinde gece yarısı başlayıp gün boyu devam eden 03.00-18.00 saatleri arasında sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı, Yalova hariç şehrin tamamını kapsayan arama tarama operasyonu yapmıştır. Operasyon “Fırtına Tatbikatı” olarak adlandırılmıştır. Sıkıyönetim komutanı Orgeneral Faik Türün 12 maddelik ayrıntılı bir bildiri yayınlayarak operasyonun seyrinde dikkat edilecek hususları paylaşmıştır.²¹³ Fırtına 1 Tatbikatı’na 84.855 görevli katılmış ve 15 saat süreyle vazife görmüşlerdir. İstanbul’un geneli Kaplan, Bozkurt, Derya, Yeşilada ve Kartal olarak adlandırılan beş sorumluluk bölgesine ayrılmış ve 15 ilçede 369 mahalle, 268.810 bina ve 512.643 daire aranmıştır.²¹⁴

12 Mart 1971 tarihi sonrasında şehrin yeraltı dünyasının kabadayılarına yönelik operasyonlar devam etmiş, bir kısmı tutuklanmış, bir kısmı şehir dışına kaçmış ve bir kısmı da Beyoğlu’na uğramaz olmuştur. İstanbul’un azılı kabadayılarından Nurettin Örücu (Arap Nasri), Dünder Kılıç, İdris Özbilir (Kürt İdris), İsmail Hacı Süleymanoğlu (Ofu İsmail), Şefik Kılıç, Hüseyin Heybetli, Faruk Örnek (Çamlıcalı Ayı Faruk) Sultan Demircan ve Süleyman Demircan Kardeşler, Hikmet Babikoğlu, Kerem Yalnız Raif Aksaç, Burhanettin Altay (Çinli Burhan), Orhan Bay, Mehmet Kiriş meydanlardan birer birer çekilmiştir.²¹⁵ Bu dönemde şehrin asayiş başlığında otomobil hırsızlığı, önemli asayiş sorunu haline gelmiş, günde ortalama altı ile sekiz arasında araba çalınmıştır. Emniyetin tespitlerine göre çalınan otomobiller ilk etapta Anadolu’nun farklı illerine götürülmek suretiyle işleme tabi tutulmuştur. Şebeke halinde çalışan hırsızlar gümrüklerden aldıkları hurda araçların motor ve şasi numaralarını çalıntı otomobillere aktararak yeniden piyasaya sürmüşlerdir. Emniyet kadrosunda yalnız üç polisin ilgilendiği oto hırsızlığı konusunda gerekli kontroller sağlanamamıştır. Emniyet, otomobil sahiplerini uyarmış ve araba içlerinde eşya bırakılmaması, direksiyon kilidi ve alarm düzenine özen gösterilmesi, park ve garajlara bırakılması, karanlık ve loş sokaklardan kaçınılması konularında sürücülerin dikkatini çekmiştir.²¹⁶ Otomobil hırsızlığı, yoğun olarak Şişli, Nişantaşı, Beşiktaş ve Ataköy semtlerinde gözlemlenmiştir.

²¹² *Hürriyet*, 3 Temmuz 1971; *Hürriyet*, 8 Temmuz 1971; *Hürriyet*, 9 Temmuz 1971.

²¹³ *Son havadis*, 23 Ocak 1972.

²¹⁴ *Son havadis*, 24 Ocak 1972.

²¹⁵ *Hürriyet*, 10 Kasım 1971.

²¹⁶ *Hürriyet*, 6 Ekim 1970.

Günde ortalama 8 adet olmak üzere yılda 2.500'ü aşkın otomobil hırsızlar tarafından çalınmıştır. Emniyet kayıtlarına göre her iki otomobilden ancak biri bulunmuş ve bulunan otomobillerin de çoğunun zarar gördüğü tespit edilmiştir. Emniyet, takip ettiği hırsızlık olaylarından amatör ve profesyonel kişi gruplarının ayrı hareket tarzlarının olduğunu çözümlenmiştir. Amatör hırsızlar otomobilleri zevk, gösteriş ve kadın avcılığı için çalarken, profesyonel hırsızlar otomobillerin nakde dönüşen radyo, teyp, pikap gibi değerli parçaları için hareket etmişlerdir. Profesyoneller otomobil üzerindeki değerli malzemeleri aldıktan sonra terk etmişler, amatörler ise genellikle kaza sonucu otomobilleri terk etmişlerdir. Çalınan otomobillerde alkol, dikkatsizlik ve ehliyetsizlik başlıca kaza sebepleri olarak kayıtlara geçmiştir. Emniyet yetkilileri otomobil sahiplerini hırsızlardan korumak için tavsiyelerde bulunmuştur. Otomobil motorundaki tevzi makasının ve akümülatör başlıklarının çıkarılması, direksiyon kilidinin kullanılması ve otomobil kapısına korna sisteminin yapılması gibi önerileri paylaşmıştır.²¹⁷

Şehrin diğer önemli bir asayiş başlığını dilencilerle mücadele meydan getirmiştir. Dilenciler, zaman zaman şebeke şeklinde örgütlenmişler ve dilenciliği bir meslek olarak icra etmişlerdir. Tophane dilencileri 17 kişilik hiyerarşik bir yapılanma içine girmişler ve orantısız bir şekilde hasılatları paylaşmışlardır. Kendi aralarındaki anlaşmazlık sonrası deşifre olan Tophane dilencileri şehre dağılmış, Galata Belediye Zabıtası arama faaliyetleri başlatmıştır.²¹⁸ Belediye Zabıtası, dilencilik taklidi yapanları yakalamak için cadde ve sokakları kontrol altında tutmuş, 7 Mayıs 1967 tarihinde, Dilenciler Kralı Haydar'ın foyasını ortaya çıkarmıştır. Dilenci Haydar, yakalanıp zabıta bürosuna götürülürken 2 adet koltuk değnek ile gelmiş, işlemleri tamamlanınca elini kolunu sallayarak gitmiştir.²¹⁹ Ramazan ayı yaklaştığı zamanlarda şehre dilenci akınları başlamıştır. Anadolu'nun farklı coğrafyalarından İstanbul'a gelen muhtaç olan olmayan kişiler teşkilatlanarak dilenciliği meslek halinde icra etmişlerdir.²²⁰

İstanbul'un güvenliğini tehdit eden meslek grupları yanında şehirde vuku bulan kazalar da asayiş etkilemiştir. 14 Aralık 1960 tarihinde Yunan ve Yugoslav bandıralı tankerlerin çarpışması İstanbullara korku salmıştır. Bu kaza, Boğaziçi'nin geçiş güvenliğinin İstanbul'un güvenliği ile birebir ilişkili olduğunu göstermiştir. Boğazın iki yakasında yer alan depolarda yer alan 380.000 t akaryakıtın olası facialarda şehre büyük

---

²¹⁷ *Hürriyet*, 30 Temmuz 1972.

²¹⁸ *Hürriyet*, 1 Şubat 1963.

²¹⁹ *Hürriyet*, 8 Mayıs 1967.

²²⁰ *Hürriyet*, 7 Ekim 1967.

zarar verebileceği yetkililerce ifade edilmiştir. 14 Aralık günü meydana gelen ve 52 kişinin öldüğü söz konusu deniz kazasının sonrasında Petar Zoraniç isimli Yugoslav tankeri haftalarca yanmıştır. Vali Tulga kaza ile yakından ilgilenmiş, şehir yönetimi, boğaz hattındaki akaryakıt depolarının Büyükçekmece ile Küçükçekmece arasındaki arazi alanına ve Gebze-Darica sahil şeridine naklini planlamıştır.²²¹ Konuyu, gazeteci Cevat Geray köşesinde ele almış, Boğaz'ın Anadolu yakasındaki akaryakıt depolarının bu facialarda tehlike arz ettiğini vurgulamıştır. Akaryakıt depolarının “meskenlerin behemehâl uzak bulundurulması gereken gayri sıhhi müesseseler” özelliğini hatırlatmış ve şehir dışına taşınmasını önermiştir. Geray, Mimarlar Odası'nın yayınladığı bildiride, “şehrin tabii ve tarihi zenginliğinin en barbar şekilde düşüncesizce harcandığından, şehrin asırlar boyunca meydana gelmiş ananesinin, şahsiyetinin ve yaşama şeklinin bozulduğundan” şikâyet ettiklerini aktarmıştır.²²² Kaza ile ilgili bilirkişi raporu, üç denizci ile 4 İTÜ'lü profesör tarafından Nisan 1961'de tamamlanmıştır. Raporda, rotasından çıkan Yunan şilebi World Harmony'un rotasında seyreden Petar Zoraniç'e Kanlıca Burnu açıklarında bindirme yapması sonucunda kazanın meydana geldiği beyan edilmiştir.²²³

Boğaz'daki gemi kazasından dört buçuk ay sonra 30 Nisan 1961 tarihinde Kartal'da tren kazası meydana gelmiştir. Tren kazası Kartal ile Maltepe istasyonları arasında Cevizli İstasyonu'na yakın mıntıkada meydana gelmiştir. Gebze'den Haydarpaşa yönüne hareket eden banliyö katarı, bozulup yolda kalan Kurtalan Postası'na bindirme yapması sonucunda 14 yolcu yaşamını yitirmiş ve 49 yolcu da ağır yaralanmıştır.²²⁴ Kaza, Kartal istasyonu harekât memuru Sabahattin Ukray'ın yolun açıklığını teyit etmeden trene hareket izni vermesi sebebiyle vuku bulmuştur.²²⁵

Dönemin ikinci büyük boğaz kazası 4 Eylül 1963 tarihinde Rus şilebinin yalıya bindirmesi sonucu meydana gelmiştir. Sovyet bandıralı Arhangelsk Şilebi, Boğaziçi'nde yalıya çarpmıştır. Şilep, Rumelihisarı Baltalimanı Caddesi üzerindeki yalının üzerine çıkmış, yalıyı çökertmiş, yapı içindeki üç kişi ölmüş ve on üç kişi yaralanmıştır. Kazaya boğazdaki yoğun sis sebebiyet vermiştir. Rusya'dan Küba'ya askeri teçhizat götüren geminin kaptanı yardım tekliflerini reddetmiştir.²²⁶

---

²²¹ *Hürriyet*, 3 Ocak 1961.

²²² *Hürriyet*, 8 Ocak 1961.

²²³ *Hürriyet*, 12 Nisan 1961.

²²⁴ *Hürriyet*, 1 Mayıs 1961.

²²⁵ *Hürriyet*, 2 Mayıs 1961.

²²⁶ *Hürriyet*, 5 Eylül 1963.

Son büyük boğaz kazasından 3 yıl sonra, 1 Mart 1966 tarihinde iki Rus gemisi İstanbul Limanı'nda çarpışmış, Tophane ve Kadıköy iskelesi alevler içinde kalmıştır. Rus tankerinden 750 t mazot denize dökülmüş ve yanmıştır. İskele ile birlikte, iskelede bağlı bulunan bir vapur da kül olmuştur. Olayda can kaybı olmamış, itfaiyenin müdahalesi ile yangının yayılması engellenmiştir. Rıhtımda bulunan İtalyan bandıralı San Gorgio yolcu gemisini de alevler tehdit etmiş ve müdahale sonucunda yanmaktan kurtulmuştur.²²⁷ Deniz yüzeyini kaplayan petrol tabakası çevre kirliliğine sebep olmuş, belediye özel bir şirket ile anlaşarak petrolün temizliğine başlamıştır. Şirket petrol tabakası üzerine kimyasal sıkma yöntemiyle akaryakıtın deniz dibine çökmesini sağlamıştır. Tehlike geçene kadar şehrin savunma ekibinin üçte biri olay mahallinde görevlendirilmiş, 5 grup itfaiye birliği, 30 vasıta, 20 motopomp ve 180 itfaiye personeli ile yangın söndürülmeye çalışılmıştır.²²⁸ Boğaz kazaları, Boğaz trafiği ve LPG indirme boşaltma işlemlerinin, şehir güvenliği açısından önemini bir kez daha göstermiştir. 1960'lı yıllarda sorumlu birimler tamimlerle sürekli uyarılmıştır. Bütün bu uyarılara rağmen Emirgan, Tokmakburnu, Baltalimanı, Arnavutköy ve Bebek iskelelerinden özellikle gece vakitlerindeki yükleme ve boşaltmalar yangınlara davetiye çıkarmıştır.²²⁹

İlkbahardaki gemi kazasından sonra aynı yılın yaz mevsiminde, 4 Temmuz 1966 tarihinde Yeni Galatasaray Motoru Boğaz'da batmıştır. Türk-Alman Dostluk Cemiyeti'nin organize ettiği motor gezisi kaza ile sonuçlanmış ve 14 kişi boğazın sularında kaybolmuştur. Kaza, Yeniköy-Beykoz arasında Boğaz'dan Marmara'ya inen kereste yüklü Aksaray Motorunun, Yeni Galatasaray Motoru'na bindirme yapması sonucunda meydana gelmiştir. Boğaz akıntısı ve 57 m'lik boğaz derinliğinden dolayı, kayıplara bir vakit ulaşılamamış ve motor da su yüzüne çıkarılamamıştır. Büyük uğraşlar sonucunda motor iki hafta sonra sudan çıkarılmış ve 3 kişinin daha cesedine ulaşılmıştır.²³⁰ 1966 yılının sonbaharında 18 Kasım 1966 tarihinde bir balıkçı teknesi batmıştır. Romanya bandıralı Ploiesti Tankeri, Bereket adlı balıkçı teknesine çarpmış ve teknedeki 7 kişinin ölümüne sebep olmuştur.²³¹ Diğer bir önemli boğaz kazası 7 Ocak 1968 tarihinde Boğaz'da deneme seferine çıkan Işık adlı geminin Yeniköy açıklarında batması ile meydana gelmiştir. Geminin ikinci kaptanı, seyir halinde iken ters akıntıya

---

²²⁷ *Son Havadis*, 2 Mart 1966.

²²⁸ *Son Havadis*, 3 Mart 1966

²²⁹ İBBA, Bel. No: 7003797, İtfaiye Müdürlüğü, Bil. No: 36, İstanbul Boğazının Sahil Emniyeti ve LPG Hakkında, 26 Ekim 1968.

²³⁰ *Hürriyet*, 4 Temmuz 1966; *Hürriyet*, 18 Temmuz 1966.

²³¹ *Hürriyet*, 19 Kasım 1966.

kapıldıklarını belirtmiş, geminin safrası olmadığı için de alabora olduklarını söylemiştir. Sahilde kazayı görenler, Rum balıkçılardan yardım istemiş fakat “ne olursa olsun, biz bu havada denize açılmayız” demişlerdir. Türk balıkçılar olumsuz hava koşullarına rağmen denize düşen 20 kişiyi kurtarmaya çalışmışlardır. Bütün gayretlere rağmen kaza sonucunda 7 kişi denizde boğulmuştur.²³² 1972 yılı aralık ayı başında Beşiktaş açıklarında bir kum motoru ile Murat adlı dolmuş motoru çarpışmış, 15 yolculu dolmuş motorun kaptanı ölmüş ve 7 kişi de kaybolmuştur.²³³

Boğaz kazalarının yanı sıra şehrin farklı alanlarında yine asayiş olayı yaşanmıştır. 10 Mayıs 1978 tarihinde Tarihi Çiçek Pasajı’nın bir kısmı, sabah 05.45 sularında çökmüş ve pasajda bulunan 6 kişi ölmüş, 12 kişi de yaralanmıştır. Beyoğlu İtfaiyesi, Belediye Fen İşleri ve İl Sivil Savunma yıkılan pasajın enkaz kaldırma çalışmalarını yürütmüş, kaldırılan enkazdan da 4 ölü daha çıkartılmıştır.²³⁴

1960-1980 yılları arasında son büyük boğaz kazası 15 Kasım 1979 tarihinde meydana gelmiştir. Olay, Independenta Tanker Faciası olarak kayıtlara geçmiştir. Bu kaza 14 Aralık 1960 tarihindeki Yunan ve Yugoslav bandıralı tankerlerin çarpışmasından sonra dönemin ikinci büyük faciası olarak nitelendirilmiştir. 15 Kasım 1979 tarihinde Romen tankeri Yunan şilebi ile çarpışmıştır. Kaza sonucu Romen denizcilerden 50’si yanarak can vermiştir. Kaza, Karadeniz’den Akdeniz’e seyir halinde bulunan Romen tankerine, Yunan şilebinin ortadan yardırması ile meydana gelmiştir.²³⁵

1960-1980 yılları arasında öğrenci olayları, gençlik hareketleri ve işçi gösterileri İstanbul’un siyasi ve sosyal hayatına asayiş sorunları olarak yansımıştır. 27 Mayıs 1960 İhtilali öncesinde 27-28 Nisan 1960 tarih aralığında İstanbul öğrenci olayları asayiş tehdit etmiştir. 1960 yılı öğrenci olaylarının iklimi 1956’lı yıllardan itibaren şekillenmiştir. 27 Nisan 1960 tarihindeki İÜ Tıp Fakültesi Öğrenci Derneği Kongre Toplantısı, olayları ateşlemiştir. Toplantıyı izleyen sivil polisler ile öğrenciler arasındaki gerginlik kongrenin dağıtılması ile sonuçlanmıştır. Ertesi gün “hürriyet, adalet ve kanun” söylemleri ile öğrenciler üniversitenin Bayezid yerleşkelerinde gösterilere başlamıştır. Polisin yetersiz kaldığı gösteriler, askeri müdahale ile sonlandırılmış ve 28 Nisan 1960 günü saat 15.00 itibarıyla sıkıyönetim ilan edilmiştir. 29 Nisanda, bir gün önce olaylarda ölen Turan Emeksiz’in cenazesi dolayısıyla nümayişler devam etmiş ve İTÜ’de de

---

²³² *Hürriyet*, 8 Ocak 1968.

²³³ *Hürriyet*, 1 Aralık 1972; *Hürriyet*, 2 Aralık 1972.

²³⁴ *Son Havadis*, 11 Mayıs 1978; *Son Havadis*, 12 Mayıs 1978.

²³⁵ *Son Havadis*, 16 Kasım 1979;

hareketlilik gözlenmiştir. Sıkıyönetim Komutanlığı, İÜ ve İTÜ'yü bir aylığına tatil etmiştir. İstanbul öğrenci olayları, Yassıada mahkeme süreçlerinde ele alınmış, yargılama sonucunda 84 kişi hakkında mahkûmiyet kararı verilmiş ve 34 kişi ise beraat etmiştir.²³⁶ Bu dönemde, İstanbul'un üniversite gençliği özellikle dış kaynaklı siyasi gelişmelere aksiyon alan bir yapıya sahip olmuştur. 1961 yılında Kerkük'te Türklere karşı işlenen eylemler, İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi öğrencileri tarafından protesto edilmiştir. Bayezid ve Taksim merkezli yürüyüşlerde "Türk her zaman affetmez", "Kerkük Türk'tür ve Türk kalacaktır", "Türk Gençliği Irak Türkleri ile beraberdir" ve "Özütürk sözü Türk canım Kerkük" yazılı dövizler gençlik tarafından taşınmıştır. Bu gösteriler sırasında halk alkışlarla yürüyüşe destek vermiştir.²³⁷ Aynı dönemdeki işçi mitingleri sükûnetle geçmiştir. 1961 yılı sonunda Saraçhane'de on binlerce işçi bir araya gelmiş ve isteklerini şuurdu bir şekilde dile getirmişlerdir. İşçiler şartsız grev ve kolektif iş akdi, sendikalar muhtariyeti, düşük ücretler ve Türk işçisine yapılan haksız isnatlar konularında taleplerini dövizlerle iletmişlerdir. Dövizlerdeki "Bizim de sözümüz var", "Hür sendika", "Sosyal güvenlik için toplu sözleşme, adil hizmet için şartsız grev", "Grev hakkı sınıf mücadelesi değildir", "Adil ücret" ve "Mebusa zam memura zam, işçiye sefalet" gibi spot cümlelerle işçiler sesini duyurmaya çalışmıştır.²³⁸

1963 yılında Kıbrıs'ta yaşanan olaylar üniversite öğrencilerinin protesto eylemlerini tetiklemiştir. Üniversite gençliği hükümetin, meclisin ve ordunun aktif rol alması için sloganlar atmış, Makarios'u ve EOKA'cılarını protesto etmiştir. Öğrenciler, "EOKA, başını ezeceğiz", "Dava, siyasetle halledilmez", "Katil Papaz Makarios, kilisene dön" flamaları ile Taksim meydanına yürümüşlerdir.²³⁹ Üniversite öğrencilerinden sonra şehirdeki lise öğrencileri de Kıbrıs Olayları'nı telin için yürüyüş yapmıştır. Vefa Lisesi, Pertevniyal Lisesi ve Kabataş Lisesi öğrencileri protestolara katılmıştır.²⁴⁰ Ülke gündeminde büyük yankı uyandıran Kıbrıs Olayları'na Belediye Meclisi de duyarlılık göstermiştir. Meclis, Fatih'teki "Vatan Caddesi" ismini "Kıbrıs Vatan Caddesi" olarak değiştirmiş ve üyeler huzur hakkı ücretlerini Kıbrıs'a bağışlamıştır.²⁴¹

²³⁶ Firdes Temizgüney, "1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14, 27, Bahar 2018, s. 187-207.

²³⁷ *Hürriyet*, 18 Mart 1961.

²³⁸ *Hürriyet*, 1 Ocak 1962.

²³⁹ *Hürriyet*, 25 Aralık 1963.

²⁴⁰ *Hürriyet*, 29 Aralık 1963.

²⁴¹ *Hürriyet*, 1 Ocak 1964.

12-22 Haziran 1968 tarih aralığında İÜ ve İTÜ binaları öğrenciler tarafından işgal edilmiştir. Üniversite öğrencileri “Sağ sol yok boykot var” sloganları ile üniversite binalarına girmişler, İÜ Rektörü Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli’yi sıkıştırıp iki defa kalp krizi geçirmesine neden olmuşlardır. Boykota katılan öğrenciler belge usulünün kaldırılmasını, yazılı imtihandan sonra üç sözlü hakkı verilmesini, ara sınıflara şubat hakkının tanınmasını, imtihan kâğıtlarının köşelerinin kapatılmasını, kâğıtların asistanlar tarafından okunmamasını, kitapların üniversite matbaasında basılmasını ve ucuzlatılmasını, hukuk öğrencilerinin de üniversite yönetimine alınmasını istemişlerdir. Hukuk fakültesinin öncülük ettiği boykot gösterilerine iktisat, tıp ve edebiyat fakültesi öğrencileri de katılmıştır.²⁴² İÜ’deki gelişmeler, İTÜ ve Maçka Teknik Okulu’na da sirayet etmiş ve işgaller oralarda da başlamıştır. Ertesi gün boykot ve işgal hareketine katılmayan öğrenciler ile işgale devam eden öğrenciler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Öğrenciler arasındaki mücadeleyi değerlendirip binaya girmeye çalışan Rektör Prof. Dr. Bedri Karafakioğlu başarılı olamamıştır. Rektör, “Son durumdan çok müteessirim. İş hiç arzu etmediğimiz bir safhaya döktü. Meselelerin masa başında halledilmesi lazım gelir.” şeklinde beyanatta bulunmuştur. Karafakioğlu, bekleme taraftarı olduklarını paylaşmış, merkez binada 1.000.000.000 TL’lik cihaz bulunduğunu belirtmiş ve çatışmadan kaçındıklarını açıklamıştır.²⁴³ Üniversite öğrencileri 12 Haziranda başlattıkları boykotları kaldırma niyetlerini açıklamışlardır.²⁴⁴ 23 Haziran 1968 Pazar günü İÜ Senatosu, Rektör Egeli başkanlığında olağanüstü toplanmış ve bir dizi karar almıştır. Karar gereği Orman Fakültesi hariç tüm fakülteler süresiz kapatılmıştır.²⁴⁵ İşgal 27 Haziran itibarıyla sonlandırılmış ve Rektör Egeli “şimdi her şey daha güzel” diyerek üniversiteye girmiştir.²⁴⁶ İTÜ’de ise işgaller, ancak Temmuz ayı içinde sona ermiştir. İşgal konseyi kendini lağvetmiş ve öğrenci temsil yetkilerini öğrenci birliğine devretmiştir. Bu gelişmeler üzerine üniversite senatosu Haziran imtihanlarının Eylülde yapılmasına karar vermiştir.²⁴⁷ İÜ Senatosu, Haziran döneminde boykot komitesi tarafından dile getirilen isteklerin yönetmelikle ilgili kısımlarını kabul etmiştir. Tek dersten kalıp kaydı silinen öğrencilere sınav hakkı tanınmıştır. Dil sınavını verme hakkı son sınıfa kadar uzatılmış ve ders kitaplarında %40 indirim uygulanmıştır.²⁴⁸

²⁴² *Hürriyet*, 13 Haziran 1968; *Hürriyet*, 14 Haziran 1968.

²⁴³ *Hürriyet*, 18 Haziran 1968; *Hürriyet*, 19 Haziran 1968.

²⁴⁴ *Hürriyet*, 23 Haziran 1968.

²⁴⁵ *Hürriyet*, 24 Haziran 1968; *Hürriyet*, 25 Haziran 1968.

²⁴⁶ *Hürriyet*, 28 Haziran 1968.

²⁴⁷ *Hürriyet*, 3 Temmuz 1968; *Hürriyet*, 4 Temmuz 1968

²⁴⁸ *Hürriyet*, 28 Eylül 1968.

1968 olaylarının devamında 16 Şubat 1969 tarihinde Kanlı Pazar Olayları baş göstermiştir. Altıncı Filo'nun gelişi ile sağ-sol kavgaları başlamış ve 16 Şubat 1969 Pazar günü gerilim zirveye çıkmıştır. Taksim Meydanı'ndaki sağ-sol çatışması sonucunda 2 kişi ölmüş ve onlarca kişi de yaralanmıştır. Gruplar büyük bir kin ile birbirine saldırmış ve birbirlerine karşı taş, sopa, bıçak, tabanca ve molotof kokteyl kullanmıştır. Sağcılar “Vurun Moskof uşaklarına”, “Vurun vatan hainlerine”; solcular ise “Vurun vatani Amerikalılar'a satmak isteyenlere” sedalarıyla gruplarını tahrik etmişlerdir. Olayların başlangıcında polis “gevşek davranmış”, çatışma büyüyünce gaz ve göz yaşartıcı bomba kullanmak suretiyle grupları dağıtmaya çalışmıştır. Gelişleri ile Kanlı Pazar Olayları'nı ateşleyen 480 Amerikalı, konakladıkları Tarabya Otelinden polis eşliğinde gemilerine nakledilmiştir.²⁴⁹

15-16 Haziran 1970 tarih aralığında büyük işçi yürüyüşleri gerçekleşmiştir. Büyük işçi olaylarını, olayın seneyi devriyesinde Cumhuriyet Senatörü Tayfur Sökmen, senatoda değerlendirmiştir. Sökmen, olaylar sırasında Suadiye'den Kadıköy'e birçok binanın tahrip edildiğini, Kadıköy Hükümet Konağı'nın yağmalandığını ve bir polisin de başının taş ile ezilerek öldürüldüğünü beyan etmiştir. Sökmen, konuşmasının devamında olaylara karışan zanlıların adalet huzurunda ceza almamasından dolayı serzenişte bulunmuştur.²⁵⁰

Öğrenci olayları ve şehirdeki hareketlilik üniversitelerin güvenliğini tehdit etmiştir. Bu sebeptendir ki İÜ, 1971-1972 öğretim yılı açılışını törensiz bir şekilde planlamıştır. *Hürriyet* gazetesi, dekanlarla görüşerek, 1968 tarihinden itibaren hareketli günler geçiren üniversitelerin değerlendirmesini okuyucularına aktarmıştır. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hikmet Altuğ, öğrenci olaylarının tarihinin 1880'lere gittiğini belirtmiş, kendi adına akademik ve sosyal çalışmaların seyri için üniversitede güzel bir iklim oluşturmak istediğini vurgulamıştır. Çapa Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Safa Karatay, öğrenci olayları ile kaybettikleri zamanı telafi edeceklerini dile getirmiş, modern öğretim ve sınav sistemi ile hızlı yol alacaklarını izah etmiştir. Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, olayların tam merkezinde yer almış olmaktan dolayı müteessir olduğunu beyan etmiş ve 12 Mart sonrasındaki huzur ortamına dikkat çekmiştir. Yazıcı, zıt kutuplara ayrılmış gençliği bir araya getirmek ve ortak ülkü etrafında toplamak için mücadele edeceğini belirtmiştir. Hukuk Fakültesi Dekanı Prof.

²⁴⁹ *Hürriyet*, 17 Şubat 1969.

²⁵⁰ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, B:75, O:1, D:1, C:65 T:10, 15 Haziran 1971, s. 345-346.

Dr. Orhan Aldıkaçtı, üniversitelerin “anarşi yuvasına” ve “suçlu barınağına” dönüşmesini izah etmiş ve 12 Mart’ın öncesinin ve sonrasının her daim akılda tutulmasını istemiştir. Eczacılık Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Rasim Tulus, üniversitelerdeki anarşik eylemlerden dolayı öğrenim imkânını kaybeden gençlerin mağduriyetine dikkatleri çekmiş ve artık kötü günlerin geride kalmasını dilemiştir. İktisat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Lütfi Güçer, gençlik hareketlerinin üniversite sınıflarının dışına çıktığını, demokratik rejimimizi tehdit ettiğini belirtmiştir. 12 Mart sonrası yürürlükte olan sıkıyönetim rejimi ile nefes aldıklarını ve huzurlu bir iklime kavuştuklarını söylemiştir. İşletme Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mehmet Oluç, öğrenci olayları dönemini vukuatsız geçirdiklerini, bölümleri ile Türkiye’nin ihtiyacı olan nitelikli yönetici insan kaynağını sağladıklarını izah etmiştir. Orman Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hayri Bayraktaroğlu, gençleri öğrenci hareketlerinden uzak tutmak için sosyal ve kültürel etkinliklere ağırlık vereceğini dile getirmiştir. Kimya Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Saffet Rıza Alpar, fakültelerinin öğrenci olaylarından çok zarar gördüğünü beyan etmiş, 12 Mart’ın sağladığı huzurla okulda karşılıklı müzakere ortamının meydana geldiğini ifade etmiştir.²⁵¹ Gençlik ve öğrenci olayları şehrin emniyet birimlerini her zaman dikkatli olmaya sevk etmiştir. DEV-GENÇ’in 1972 yaz aylarında yapacakları eylemlerine karşı ilgili birimler uyarılmıştır. Söz konusu örgütün şehrin su depolarını zehirlenme, bulaşıcı hastalık mikroplarını yayma ve kamu yapılarındaki elektrik sistemlerini tahrip etme eylemlerine karşı tedbir alınması istenmiştir.²⁵²

1960-1980 yılları arasında çalışma hayatının iyileştirilmesi için mücadeleler verilmiş, sendikalar gösteri ve grevler ile haklarını hem işverenler nezdinde hem de kamuoyu nezdinde dile getirmişlerdir. 27 Mayıs İhtilali’nden sonra yürürlüğe giren 1961 Anayasası, çalışma hayatına dair belli düzenlemeleri yasal çerçeveye almıştır. Çocuk, genç ve kadınların korunması, sendika kurma, toplu sözleşme ve grev hakkı, dinlenme ve adil ücret, sosyal güvenlik, sağlık ve barınma sorunları ile ilgili bağlayıcı hükümler anayasa metni içinde kendine yer bulmuştur. Anayasa, zamana uygun yaşama ve çalışma şartlarını gözetmiş ve hükümet müdahalelerini sınırlandırmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve kısa, orta ve uzun vadeli projeksiyonlar çizilmiştir. Devlet, anayasal çerçeveyi gözetmiş, işçi-işveren ilişkilerine mümkün mertebe müdahale etmemiştir. Tarafların özgürlük alanı içinde karşılıklı toplu pazarlık yaparak belli bir sistematik içinde düzenlerinin yürümesini yeğlemiştir. Bürokrasi yeni düzenlemeleri

---

²⁵¹ *Hürriyet*, 31 Ekim 1971.

²⁵² İBBA, Bel. No: 7002169, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No:51, Emniyet Ve Güvenlik Tedbirleri Hakkında, 29 Nisan 1969.

yaparken gelişmiş ülke modellerini, Türkiye'nin tecrübe birikimini ve çalışma hayatının özel şartlarını değerlendirmiştir. Bu noktadan hareketle ülkenin endüstri ilişkilerinin demokratikleştirilmesi ve sosyal siyaset önlemlerinin gelişmesi için merkezi yönetim çaba sarf etmiştir.²⁵³

Çalışma hayatının hukuki alt yapısı için 1960-1980 yılları arasında bir dizi yasal düzenleme yapılmıştır. II. Sendikalar Kanunu (1963), Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu (1963) ve Devlet Personeli Sendikaları Kanunu (1965) bu dönemin ilk yarısında çıkartılmış ve uygulanmıştır. Sendikacılık yasalarının 7 yıllık saha tecrübesi devlet tarafından yeni düzenleme girişimlerini doğurmuştur. Konu akademi, hukuk, basın ve işçi-işveren nezdinde enine boyuna tartışılmıştır. Diğer taraftan oluşan atmosfer içinde işçi hareketleri meydana gelmiş, “15-16 Haziran Olayları” gibi bazıları şehrin asayiş düzenini etkilemiştir. Mesele yargısal süreçler sonucunda önemli bir düzenlemeden geçememiş, hükümet, 1972 yılında Dernekler Kanunu'ndaki bazı değişikliklerle iktifa etmiştir. 1971'deki anayasa tadili ile devlet personelinin sendikal hakları askıya alınmıştır. 1967 yılında yürürlüğe giren İş Kanunu'nda, 1970 yılında Anayasa Mahkemesi iptal yoluna gitmiş, bu karar kıdem tazminatları konusunda çeşitli sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Meclis bir yıllık bir çalışma sonucunda 1971 yılında yeni kanunu çıkartabilmiştir. Kanununun yürürlükteki aksamaları ancak 1975 yılı İş Kanunu düzenlemeleri ile giderilmiştir. Bu dönemde çalışma hayatı ile ilgili son olarak Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu (1977) çıkartılmıştır. Düzenleme, 18 yaş üstündeki çırakları iş kanunu kapsamına almış ve çırakların çalışma şartlarını belirlemiştir.²⁵⁴

Bu dönemde sendikacılık faaliyetleri, 1961 Anayasası'nın iklimi içinde kendine hareket alanı bulmuştur. İşçiler ve temsilcileri, “hür sendikacılık”, “toplu pazarlık”, “grev hakkı” ve “sosyal adalet” başlıklarındaki taleplerini işverene, merkezi yönetime ve kamuoyuna anlatabilme fırsatlarını yakalamışlardır. Türk-İş'in öncülük ettiği sendikal talepler karşı taraf için konuşulabilir bulunmuş ve makul addedilmiştir. Kendini “partiler üstü” tanımlayan Türk-İş 1967 yılında bölünmüş ve kendisine bağlı bulunan dört sendika kolu ayrılmıştır. Yeni sendika hareketliliği, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) çatısı altında bir araya gelmiş ve “partiler karşısında mutlak bağımsızlık” ilkesini benimsemiştir. DİSK, bu yaklaşımı ile sendikacılıkta sadece “mesleki mücadele” etmekle

²⁵³ Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, 1. Baskı, Akbank Kültür Yayını, İstanbul 1980, s. 707-709.

²⁵⁴ Yaşa, *a.g.e.*, s. 708 – 708.

hakların alınamayacağını ifade etmiş ve kendisine “siyasi mücadele” alanında rol biçmiştir.²⁵⁵

Yeni dünya düzeninin ve 1961 Anayasası’nın sağladığı iklim içinde atölye ve fabrikalarda grevler görülmüş, işçiler isteklerini iş bırakarak, fabrikaları işgal ederek duyurma yoluna gitmişlerdir. Grevler çatışmalara, işçi-işveren pazarlıklarına ve asayiş müdahalelerine sahne olmuştur. 1963 yılı ilkbaharında Adalet Mensucat Fabrikası’nda çalışan 536 işçi iş bırakmış ve oturma eylemi yapmıştır. Fabrika işçilerine çevredeki işçilerden de destek gelmiştir. Tekstil İşçileri Sendikası tarafından organize edilen grev karşılıklı görüşmeler sonucunda anlaşma ile çözülmüştür. İşçiler ayran eşliğinde Arnavut ciğeri yiyerek Viva Zapata filmini izlemişler ve anlaşmayı kutlamışlardır.²⁵⁶ 1966 yılı yine ilkbaharda, Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası’nda 85 gün devam eden grev, Bakanlar Kurulu kararıyla bir ay ertelenmiş ve 2.400 işçi 26 Nisan 1966 tarihinde iş başı yapmıştır. Kapalı olduğu süre boyunca fabrika büyük zarara uğramıştır.²⁵⁷ 1968 yılının yazında DERBY Lastik fabrikası işçiler tarafından işgal edilmiştir. İşgal, DİSK’e bağlı Lastik-İş Sendikası ile Türk-İş’e bağlı Kauçuk-İş Sendikası arasındaki temsil anlaşmazlığından kaynaklanmıştır. İşgal ve boykot, altıncı günün sonunda işverenin garanti sözü üzerine sonlandırılmıştır. Sendikalı işçi sayımı sonunda temsil yetkisi Lastik-İş Sendikası’na verilmiş, ilgili sendika, toplu sözleşme müzakereleri için işveren ile mutabakata varmıştır.²⁵⁸

1969 kışında Kartal Sünger Fabrikası’nda devam eden greve polis müdahale etmiş ve işçilerle çatışma çıkmıştır. Ara ara devam eden polis-işçi çatışması sonucunda 8 emniyet görevlisi ve 14 işçi yaralanmıştır. Fabrikada greve katılan 300 işçiyi, görevli 200 polis kontrol etmek için mücadele vermiştir. Karşılıklı arbede sırasında fabrika makinaları zarar görmüş ve maddi kayıp yaşanmıştır. Polisin mukavemetine karşılık, işçiler, “işten çıkarılan 7 arkadaşımız geri dönmedikçe ve talep ettiğimiz haklar verilmedikçe fiili duruma son vermeyeceğiz” şeklinde mukabelede bulunmuşlardır. Vali Vefa Poyraz meselenin halledilmesi için toplum zabıtası müdürünü de vazifelendirmiş ve müdahale grubunu 400’e çıkarttırmıştır. Zorlu pazarlıklar sonucunda, işçiler fabrikanın işgalini sonlandırmıştır.²⁵⁹

---

²⁵⁵ Yaşa, a.g.e., s. 711 – 712.

²⁵⁶ *Hürriyet*, 17 Mayıs 1963.

²⁵⁷ *Hürriyet*, 27 Nisan 1966

²⁵⁸ *Hürriyet*, 6 Temmuz 1968; *Hürriyet*, 10 Temmuz 1968

²⁵⁹ *Hürriyet*, 12 Ocak 1969.

1969 kışındaki bir diğer sendikal gelişme Sümerbank'ta yaşanmıştır. İşçi-işveren toplu sözleşme görüşmeleri kesintiye uğramış, Türkiye Tekstil, Örmeye ve Giyim Sanayi İşçileri Sendikası (TEKSİF) lokavt kararı almıştır. İl emniyet, il jandarma ve kaymakamlıklardan istihbarat çalışmalarına önem vermeleri istenmiştir. Söz konusu sanayi kollarındaki hammadde ve mamul ürünlerin tecavüze, yangına ve tahribe maruz kalmaması için fabrika ilgilileri ile iletişime geçilerek gerekli tedbirlerin sağlanması talep edilmiştir.²⁶⁰

Silahtarağa Türk Demir-Döküm Fabrikası'nda 1969 yılı Ağustos ayı başında grev ve işgal başlamış, toplum polisinin müdahalesi ile polis-işçi çatışmasına dönüşmüştür. İşçiler taşlar, demir çubuklar ve özel olarak dökülen güllerle polise mukavemet göstermiş, işçilerin aileleri de çatışmalara müdahil olmuştur. Vali Vefa Poyraz, polisin vazifesini yaptığını ifade etmiş ve işçilerden haklarının hukuk çerçevesinde aramasını istemiştir.²⁶¹ Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nda, Kristal-İş Sendikası'na bağlı işçiler greve başlamış ve işveren ile sendika arasındaki görüşmeler olumsuz sonuçlanmıştır. Sendika yetkilileri, direnişlerinin kanun çerçevesinde devam edeceğini beyan etmiş ve işçilerin ekmek mücadelesini desteklediklerini açıklamışlardır.²⁶² Bu dönemde görülen işçi grevleri ve işyeri işgalleri, önemli oranda iş gücü kaybına sebebiyet vermiş, olaylar süresince fabrikalarda maddi zararlar ve üretim kayıpları yaşanmıştır.

2.3.3. Adalet, Baro ve Cezaevleri

1967 yılı itibarıyla İstanbul Adliye Teşkilatı, Rumeli ve Anadolu idari bölümleri altında yapılanmıştır. İstanbul Merkez Adliyesi, Sultanahmet Adliye Sarayı'nda hizmet vermiş, Eminönü, Fatih, Beyoğlu, Şişli ve Beşiktaş bölgesinin hukuk işlerine bakmıştır. Bu yerleşim yerleri haricindeki Sarıyer, Zeytinburnu, Eyüp, Gaziosmanpaşa, Bakırköy, Çatalca ve Silivri ilçeleri idari bakımdan İstanbul Merkez Adliyesi'ne bağlanmıştır. Hukuk işlerini ise kendi ilçelerinde faal olan ceza, sulh, hukuk, asliye, tapulama, sorgu hâkimliği birimlerinde yürütmüşlerdir. Anadolu yakasında hizmet veren Üsküdar, Beykoz, Kartal, Şile ve Yalova adliyeleri idari bakımdan Kadıköy adalet teşkilatına bağlı olarak çalışmıştır. Bu adliye teşkilatı yapısı içinde savcılık ve icra birimi de yapılandırılmıştır.²⁶³

²⁶⁰ İBBA, Bel. No: 7002638, İstanbul Valiliği Savunma Sekreterliği, İstanbul Belediyesi Savunma Sekreterliği, Çok Gizli Bildiri, Emniyet Tedbirlerinin Arttırılması Hakkında, 22 Ocak 1969.

²⁶¹ *Hürriyet*, 6 Ağustos 1969.

²⁶² *Hürriyet*, 30 Ekim 1971.

²⁶³ *İstanbul İl Yılı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 32.

Şehrin adli işlerinin yükünü Sultanahmet'teki İstanbul Adliyesi çekmiştir. 1973 yılı itibari ile bu yapı içinde 80 savcı, 200 hâkim, 130 mübaşir, 10 teknisyen, 130 hizmetli ve 700'ü aşkın çeşitli alanlarda memur hizmet vermiştir. Dönem itibariyle 5.000'i aşkın avukat davacı veya davalı vekili olarak dosyalarını takip etmiştir.²⁶⁴ 1976-1977 yıllarında İstanbul hukuk mahkemelerinde 40.000'i aşkın davacı ve davalı adalet için hâkim karşısına çıkmıştır. Bu mahkemelerde ağırlıklı olarak velayet, vesayet ve veraset, alacak, aile hukuku, tazminat, tahliye ve tashih davaları iş yükünü oluşturmuştur. Cumhuriyet savcılıkları ağır, asliye, sulh, ilk soruşturma, hukuk mahkemeleri ve icra ceza mahkemelerinde birçok dava dosyasını mahkemeye sunmuşlardır. Sunulan dosyalarda ortalama yıllık 50.000 civarında kamu davası görülmüştür.²⁶⁵ Yoğun dava duruşmaları için adalet binası ihtiyaçları, kimi zaman kiralama yöntemiyle giderilmiştir. Kadıköy Adliyesi Hukuk mahkemeleri yeri için iş hanı katı kiralanmış ve mahkemenin ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.²⁶⁶

Bu dönemde adli tabiplik çalışmalarında, İstanbul ve Kadıköy bölgeleri adli tabiplikleri kendi bölgelerindeki muayene işlerini görmüşlerdir. Adli tabiplikler tenasül işlerine ait akıl, yara, ölü ve otopsi gibi alanlarda çalışmalar yapmışlardır. Tabipliklerin iş yükünün yarıya yakını yaralama muayeneleri oluşturmuştur. 1960 yılında İstanbul'da 19.226; Kadıköy-Üsküdar bölgesinde 2.533, 1961 yılında İstanbul'da 18.258; Kadıköy-Üsküdar bölgesinde 2.462 adli tabiplik işlemi yapılmıştır.²⁶⁷

Adli Tabiplik, 1962 yılında İstanbul'da 18.315, 1963'te 17.405, 1964'te 16.359 ve 1965'te 15.748 adet; Kadıköy ve Üsküdar'da ise 1962 yılında 2.200, 1963'te 1.941 ve 1965'te 1.758 adet yara muayenesinde işlem yapmıştır.²⁶⁸ 1964'te İstanbul'da 23.088; Kadıköy ve Üsküdar'da 2.269; 1965 te 22.465'e 2.303; 1966'da 22.458'e 2.331 ve 1967'de 21.855'e 2.586 adet adli tabiplik işlemi uygulanmıştır.²⁶⁹ 1968'de İstanbul'da 21.494; Kadıköy ve Üsküdar'da 25.20 adet adli tabiplik işlemi yapılmıştır.²⁷⁰ 1969'de İstanbul'da 23.715; Kadıköy ve Üsküdar'da 2.454, 1970'te İstanbul'da 21.535; Kadıköy ve Üsküdar'da 2.371 adet adli tabiplik işlemi uygulanmıştır.²⁷¹

²⁶⁴ Son Havadis, 16 Kasım 1973.

²⁶⁵ BDİE, *Adalet İstatistikleri 1977*, Ankara 1980, s. 56.

²⁶⁶ BCA, 030-18-1-2-367-56-3, 19 Eylül 1977.

²⁶⁷ BDİE, *Adalet İstatistiği 1960-61*, Ankara 1963, s. 61-62.

²⁶⁸ BDİE, *Adalet İstatistikleri 1962-63-64-65*, Ankara 1967, s. 27.

²⁶⁹ BDİE, *Adalet İstatistikleri 1962-63-64-65*, 66,67, Ankara 1969, s. 31-32.

²⁷⁰ BDİE, *Adalet İstatistikleri 1967-68*, Ankara 1972, s. 18-19.

²⁷¹ BDİE, *Adalet İstatistikleri 1969-70*, Ankara 1975, s. 16-17.

Adli tabiplikler, 1970 sonrasında hem İstanbul cihetinde hem de Anadolu yakasında hizmetlerine devam etmiştir. 1971 yılında İstanbul'da 21.993; Kadıköy'de 2.349; 1972 yılında İstanbul'da 22.608; Kadıköy'de 2.457; 1973 yılında İstanbul'da 22.179 adet; Kadıköy'de 2.759 adet adli tabiplik işlem gerçekleştirmiştir.²⁷² 1974 tarihinde Kadıköy bölgesinde 2.717 adet; İstanbul bölgesinde 15.204 adet işlem yapılmıştır.²⁷³ 1975 yılında İstanbul Adli Tabipliği 24.816 adet; Kadıköy adli tabipliği ise 4.089 adet çalışma yapmıştır.²⁷⁴ 1977 yılında Kadıköy adli tabipliği toplam 6.803 adet; İstanbul adli tabipliği 23.790 adet işlem gerçekleştirmiştir.²⁷⁵

Adli tabipliğin uğraşı alanlarından olan intihar vakaları şehirde gözlemlenmiş ve istatistikleri tutulmuştur. Bu dönemde ülke genelindeki intihar olayları hastalık, aile geçimsizliği, geçim zorluğu ve ticari başarısızlık, hissi ilişkiler ve istediği ile evlenememe, öğrenim başarısızlığı ve diğer sebeplerden kaynaklanmıştır. Asma, madde kullanma, yüksekten atlama, suya atlama, silah ve kesici alet kullanma, yakma, havagazı ve kendini tren veya başka araçların altına atma gibi intihar şekilleri kayıtlara geçmiştir.²⁷⁶

1974 yılında intihar eden toplam 43 kişinin 18'i kadın, 25'i erkek olarak belirtilmiştir. Bu tarihteki intiharların bir kısmının (3'ü kadın, 11'i erkek toplam 14 vaka) sebepleri tespit edilememiştir. İstanbul ili sınırları içindeki vakaların 34'ü şehir alanı içinde 9'u ise köylerinde vuku bulmuştur.²⁷⁷

1975 yılında intihar eden toplam 114 kişinin 48'i kadın, 66'sı erkek olarak belirtilmiştir. Bu tarihteki intiharların çok azının (3'ü kadın, 4'ü erkek toplam 7 vaka) sebepleri tespit edilememiştir. İstanbul ili sınırları içindeki vakaların 102'si şehir alanı içinde 12'si ise köylerinde meydana gelmiştir.²⁷⁸

1976 yılında intihar eden toplam 106 kişinin 37'si kadın, 69'u erkek olarak belirtilmiştir. İstanbul'daki intihar sebepleri ülke genelindeki sebeplerle benzerlik göstermekle birlikte, intiharların yaklaşık %35'inin (10'u kadın, 19'u erkek toplam 29

---

²⁷² BDİE, *Adalet İstatistikleri 1971-72-73*, Ankara 1976, s. 20-21.

²⁷³ BDİE, *Adalet İstatistikleri 1974*, Ankara 1976, s. 13.

²⁷⁴ BDİE, *Adalet İstatistikleri 1975*, Ankara 1978, s. 13.

²⁷⁵ BDİE, *Adalet İstatistikleri 1977*, Ankara 1980, s. 22.

²⁷⁶ BDİE, *İntihar İstatistikleri 1980*, Ankara Ağustos 1981, s. 2.

²⁷⁷ BDİE, *İntihar İstatistikleri 1974*, Ankara 1977, s. 21, 24, 36.

²⁷⁸ BDİE, *İntihar İstatistikleri 1975*, Ankara 1977, s. 21, 24, 36.

vaka) sebepleri tespit edilememiştir. İstanbul ili sınırları içindeki vakaların 100'ü şehir alanı içinde 6'sı ise köylerinde olduğu kaydedilmiştir.²⁷⁹

1977 yılında intihar eden toplam 67 kişinin 29'u kadın, 38'i erkek olarak belirtilmiştir. Bu dönemdeki intiharların %50'sinden fazlasının (18'i kadın, 22'si erkek toplam 40 vaka) sebepleri tespit edilememiştir.²⁸⁰

Tablo 2.7. İstanbul ili avukat ve dava vekilleri toplamı, erkek ve kadın sayıları, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Avukat ve Dava Vekilleri Sayısı			Sıra No	Yıllar	Avukat ve Dava Vekilleri Sayısı		
		Toplam	Erkek	Kadın			Toplam	Erkek	Kadın
1	1960	2.192	1.913	279	12	1971	4.406	3.506	900
2	1961	2.604	2.277	327	13	1972	5.006	3.935	1.071
3	1962	2.749	2.386	363	14	1973	5.792	4.647	1.145
4	1963	2.763	2.271	492	15	1974	6.378	5.089	1.289
5	1964	2.891	2.374	517	16	1975	6.773	5.371	1.402
6	1965	2.956	2.415	541	17	1976	7.079	5.570	1.509
7	1966	3.109	2.532	577	18	1977	7.451	5.847	1.604
8	1967	3.266	2.645	621	19	1978	7.657	5.998	1.659
9	1968	3.328	2.616	712	20	1979	8.042	6.258	1.784
10	1969	3.785	3.080	705	21	1980	6.569	4.660	1.909
11	1970	3.996	3.227	769	-	-	-	-	-

Kaynak: ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 11, Adalet I*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 181.

Baro ve avukatlık hizmetleri, adli hizmetlerinin önemli bir ayağını meydana getirmiştir. Tablo 2.7.'de paylaşıldığı gibi 1960 yılında 279'u kadın, 1.913'ü erkek olmak üzere toplam 2.192 avukat ve dava vekili baroya kayıtlı olarak çalışmıştır. Bu rakamlar

²⁷⁹ BDİE, *İntihar İstatistikleri 1976*, Ankara 1977, s. 22,32.

²⁸⁰ BDİE, *İntihar İstatistikleri 1977*, Ankara 1978, s. 9, 12.

1970 yılında 769 kadın, 3.227 erkek ve toplam 3.996'ya çıkmıştır. Dönem sonunda 1980 yılı verilerinde kadın avukat ve dava vekili sayısı 1.909'a, erkek avukat ve dava vekili 4.660'a yükselmiştir. Yirmi yıl öncesinde toplam rakam 2.192 iken yirmi yıl sonra 1980'de 6.569'a yükselmiştir.

Tablo 2.8. İstanbul ili noterlik sayıları, noterliklerin tasdik ettikleri toplam işlem adedi, noterlik gelir ve giderleri, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Noterlik Sayısı			Tasdik Edilen Toplam İşlem Adedi	Noterlik Geliri	Noterlik Gideri
		Toplam	Bağımsız Noter	Yetkili Noter			
1	1960	29	21	8	513.906	2.655.236	2.185.995
2	1961	27	21	6	512.574	2.675.987	2.377.336
3	1962	28	22	6	525.280	3.053.805	2.527.818
4	1963	39	35	4	588.529	3.519.695	3.699.636
5	1964	41	37	4	667.955	4.042.597	4.047.951
6	1965	39	35	4	651.963	3.245.099	4.449.015
7	1966	42	38	4	709.650	3.897.592	4.802.989
8	1967	41	37	4	757.426	6.135.482	5.718.080
9	1968	47	41	6	792.081	8.300.169	7.104.153
10	1969	53	49	4	829.112	8.360.561	8.363.093
11	1970	53	50	3	874.566	9.166.559	10.660.428
12	1971	54	52	2	907.559	12.523.550	13.315.273
13	1972	64	61	3	1.066.640	16.457.926	16.432.976
14	1973	64	61	3	1.186.890	22.473.643	24.579.514
15	1974	63	61	2	1.242.554	29.254.194	26.775.272
16	1975	-	-	-	-	-	-
17	1976	64	62	2	1.643 915	35.032.297	39.787.102
18	1977	-	-	-	-	-	-
19	1978	67	65	2	1.969 408	70.641.732	84.523.550
20	1979	71	69	2	2.193 016	65.806.439	112.546.461
21	1980	71	69	2	2.166 627	406.815.616	245.289.452

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Adalet İstatistikleri 1960-1980 Dönemi Mükerrer Sayıları*.

Noterlik ve noter hizmetleri, şehrin adli hizmetlerinin önemli bir ayağını meydana getirmiştir. Tablo 2.8.'de paylaşıldığı gibi 1960 yılında 8 yetkili noter ve 21 bağımsız noter olmak üzere toplam 29 noter hizmet vermiştir. Bu rakamlar 1970 yılında 3 yetkili noter ve 50 bağımsız noter olmak üzere toplam 53 notere çıkmıştır. Dönem sonunda 1980 yılı verilerinde 2'si yetkili, 69'u bağımsız noter olma üzere toplam 71'e yükselmiştir. Noterlerin yaptığı işlemler senetler, kefaletname, vekâletname, sulhname, ibraname, sözleşmeler, tahkimname, beyanname, şahadetname, ihtarname, kira sözleşmeleri, tercümeler, defter onaylama, vasiyetnameler ve ölüme bağlı diğer tasarruflar, emanet, taahhütname, örnek/suret, tebligat/ilanat ve tespitlerden oluşmuştur.²⁸¹

1960-1980 yılları arasında İstanbul adli hizmetlerinin önemli bir ayağını cezaevlerinin yönetimi ve hükümlülerin mahkûmiyet şartları teşkil etmiştir. Bu alandaki af şayiaları ve uygulamaları ile cezaevi isyanları şehrin asayişini zaman zaman sıkıntıya sokmuştur. 27 Mayıs İhtilali'nden 874 gün sonra Ekim 1962'de siyasi af konusu önce Millet Meclisi'nde sonra da Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülmüş ve partiler ortak karar olarak kanunu çıkartmıştır. Af kapsamına giren, İstanbul Toptaşı Cezaevi'nden toplam 258 siyasi suçlunun tahliyesi yapılmıştır.²⁸²

27-28 Haziran 1963 tarihinin gece yarısında Sultanahmet Cezaevi mahkûmları kendilerine esrar temin eden iki arkadaşlarının prangaya vurulması üzerine isyan etmişlerdir. İsyancılar, “başgardıyanı değıştirin, vali ile konuşmak istiyoruz” sedaları ile taleplerini dile getirmişlerdir. İsyanın ilerleyen safhalarında “prangaya vurulan arkadaşlarımızı öldürdünüz. Cesetlerini gösterin” diye cezaevini inletmişlerdir. Cezaevi Müdürü Hüsnü Konukçu isyanın devam etmesi üzerine hücredeki iki mahkûmu Neşet Uzman ile Orhan Altınlerin'i isyancılara göstermiş ve arkadaşlarının sağ olduğunu söylemiştir. İsyancılar yine teskin olmamış, “Onlara işkence yaptınız. Başgardıyan Cemalettin Şen bizi her gün dövüyor. O da değışmeli.” diyerek isteklerinde ısrar etmişlerdir. İstanbul Savcısı Nedim Demirel'in konuşması ile Jandarma ve polisin koğuşlara müdahalesi sonuç vermemiş, Vali Niyazi Akı'nın cezaevine gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Akı, “Aramızda anlaşmazlık olabilir. Fakat bunu halletmek zorla değil karşılıklı konuşmak ile kabildir. Suçlular hakkında kanuni takibata geçilecek fakat dayak asla mevzubahis olmayacaktır.” sözleri ile isyancıları sakinleştirmiştir. Mahkûmlar koğuş kapılarının önlerindeki bariyerleri kaldırmış ve avluya yönelip Vali Niyazi Akı'yı

²⁸¹ BDİE, *Adalet İstatistikleri, 1960-1980 Dönemi Mükerrer Sayıları*.

²⁸² *Hürriyet*, 17 Ekim 1962; *Son Havadis*, 19 Ekim 1962;

omuzlarına kaldırmışlardır. Akı, asilere yemek söylemiş, isyan neticelendirilmiş ve isyanın elebaşları için tahkikat başlatılmıştır.²⁸³

Toptaşı Cezaevi'ndeki dört mahkûmun Mustafa Külçe, Nedim Çakıcıoğlu, Kemal Duran ve Mehmet Onat'ın Paşakapısı Cezaevi'ne nakli üzerine Toptaşı Cezaevi'nde isyan çıkmıştır. Ayaklanan 350 tutukluyu sükûnete davet eden savcı Turgut Özener ve gardiyan Sezai Yıldız mahkûmlarca rehin alınmıştır. İsyana Üsküdar Savcısı Şekip Akbaş müdahil olmuş, asilerle pazarlığa girişmiştir. Mahkûmlar arkadaşlarının geri getirilmeden rehineleri bırakmayacaklarını ifade etmişler. Savcı Akbaş, Paşakapısı'ndaki 4 mahkûmu getirtmiş ve rehineleri asilerin elinden kurtarmıştır. İsyancıların gösterilerinin dinmemesi üzerine İstanbul Merkez Kumandanı Tuğgeneral Selami Pekün cezaevine gelmiş ve asileri teskin etmiştir.²⁸⁴

Sultanahmet Cezaevi'nde Ekim 1964 tarihinde arkadaşlarının başka cezaevlerine nakli üzerine isyan çıkmıştır. Koğuş duvarlarını delen, camları kıran 1.500'e yakın mahkûm "bize af yok mu" naraları ile isyan etmişlerdir. Asiler 16 polis, 4 jandarma ve 1 gardiyan dan oluşan 21 personeli rehin almışlar ve isteklerini cezaevi idaresine iletmışlerdir. İsyana, İstanbul Savcısı Nedim Demirel nezaret etmiştir. Mahkûmların istekleri değerlendirilmiş ve kabul edilmiştir. İsyan üzerine çalışmalar yapılmış, sarsılan devlet otoritesini tekrardan tesis için isyancı elebaşı 37 mahkûm ülkenin farklı cezaevlerine sevk edilmiştir.²⁸⁵

Sultanahmet Cezaevi'nde, 1965 yılı içinde beşinci defa isyan çıkmış, sabah 5.30'da Vali Akı mahkûmlara hitaben konuşma yapmış ve jandarmanın mukavemeti sonucunda isyan bastırılmıştır. İsyan eden mahkûmlardan 60 kadarı Bursa, Kocaeli, Bolu, Üsküdar ve Toptaşı cezaevlerine nakledilmiştir. Tahkikatı yürüten İnfaz Savcısı Ali Rıza Mengüç, "Sultanahmet cezaevi korunamıyor. Duvarlar tuğladan olduğu için itmekle bile kırılıp dökülüyor. Bina teşkilatı çok kötü. Bu yüzden bu gibi olaylarla daha çok karşılaşılabilir" şeklinde basın mensuplarını bilgilendirmiştir.²⁸⁶ Ülke gündeminde yer edinen af kapsamı dışında kalan Sultanahmet Ceza ve Tevkif Evi'ndeki 800'ü aşkın mahkûm af isteğiyle açlık grevine başlamıştır. Hırsızlık, dolandırıcılık ve yankesicilik suçlarından hükümlüler ziyaretçilerini kabul etmemişler ve duruşmalarına da

---

²⁸³ *Son Havadis*, 29 Haziran 1963.

²⁸⁴ *Son Havadis*, 29 Kasım 1963.

²⁸⁵ *Hürriyet*, 23 Ekim 1964; *Son Havadis*, 23 Ekim 1964; *Son Havadis*, 24 Ekim 1964; *Hürriyet*, 26 Ekim 1964.

²⁸⁶ *Hürriyet*, 29 Ağustos 1965.

çıkmamışlardır. Mahkûmlar, “biz de bu vatanın evlatlarıyız”, “hırsızlık ve gasp yapan bu vatandan değil mi?” yazıları ile seslerini duyurmaya çalışmışlardır.²⁸⁷

1966 yılının temmuz ayında Sultanahmet Cezaevi’ndeki 1.258 mahkûm “af” isteğiyle ayaklanmış, cezaevinin cam ve çerçevelerini indirmişlerdir. Bütün koğuş kapıları kırılmış, kadın, çocuk dâhil bütün mahkûmlar avluya toplanmıştır. Gece 01.00’de “adalet istiyoruz” sedaları ile isyanı başlatan mahkûmlar, isteklerini bez dövizlerle duvarlara asmışlardır. Dövizlerdeki, “çaldıksa memlekette yedik, yurt dışına kaçırmadık”, “milyonları çalana af ceket çalana ceza”, “af edilmek için Yassıadalı mı olmak lazım” ifadeleri dikkat çekmiştir. İnfaz Savcısı A. Rıza Mengüç ve Vali Vefa Poyraz cezaevi isyanına nezaret etmiş, cezaevi sızmalara karşı polis ve jandarma tarafından ablukaya alınmıştır. İnfaz savcısının yatıştırıcı konuşması sonuç vermemiş, Vali, taviz verilmeyeceğini beyan etmiştir. İsyen ertesi gün açlık grevine dönüşmüş ve güvenlik kuvvetleri 91 mahkûmu Toptaşı ve Paşakapısı Cezaevleri’ne nakletmiştir.²⁸⁸ 1965 yazından itibaren konuşulan, af kanunu 9 Ağustos 1966 tarihinde yasalaşmış ve cezaevlerinden tahliyeler başlamıştır. Bu af kanunu ile İstanbul cezaevlerinden 200 hükümlü af kapsamında tahliye edilmiştir.²⁸⁹ 19 Kasım 1967 tarihinde Sultanahmet Cezaevi’nde bulunan 1.320 mahkûm ayaklanmış. “Kıbrıs’a gitmek istiyoruz” naraları ile koğuşları ateşe vermişler, giriş ve çıkışlara barikatlar kurmuşlardır. Vali, emniyet müdürü ve il jandarma kumandanı isyana müdahil olmuş ve asiler teskin edilmiştir. Sakinleşen mahkûmlar ellerindeki rehine gardiyanlara zarar vermeksizin serbest bırakmışlardır.²⁹⁰

Kartal 2. Zırhlı Tugay Askeri Cezaevi’nde tutuklu bulunan Mahir Çayan, Ulaş Bardakçı, Ziya Yılmaz, Cihan Alptekin ve Ömer Ayna 30 Kasım 1971 tarihinde firar etmişlerdir. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu adı altında silahlı örgüt kurup illegal faaliyetlerde bulunan tutuklular idam talebi ile yargılanma süreci devam ederken hadise gerçeklemiştir. Firariler, bulundukları koğuştan kanalizasyon giderine tünel kazmak sureti ile kendilerine kaçış yolu açmışlardır. Askeri cezaevinden firar hadisesi için tahkikat açılmış, gözetim kusuru iddiası ile subay ve erlerden meydana gelen 11 asker tutuklanmıştır.²⁹¹

²⁸⁷ *Hürriyet*, 18 Ocak 1966.

²⁸⁸ *Hürriyet*, 21 Temmuz 1966; *Hürriyet*, 22 Temmuz 1966.

²⁸⁹ *Hürriyet*, 10 Ağustos 1966; *Son Havadis*, 10 Ağustos 1966.

²⁹⁰ *Son Havadis*, 20 Kasım 1967.

²⁹¹ *Son Havadis*, 1 Aralık 1971; *Son Havadis*, 2 Aralık 1971; *Son Havadis*, 4 Aralık 1971.

1975 yılı verilerine göre cezaevine giren hükümlülerin öğrenim durumları ağırlıklı olarak okur-yazar ve ilkokul mezunlarından meydana gelmiştir. Meslek grubu yoğunluğu sırasıyla çiftçi, balıkçı, ormancı, avcı, satıcı, kalifiye olmayan işçi, nakliyecisi, imalat ve tamirat şeklinde sıralanmıştır. Hükümlülerin yaklaşık %6'sına karşılık gelen suç çeşidini uyuşturucu kullanımı, kullanımı kolaylaştırma ve uyuşturucu imal, ithal ve ihracatı oluşturmuştur. Hakaret ve sövme, ırza geçmek, reşit olan ve olmayan kız ve erkek kaçırmak, yaralamak ve öldürmek, hırsızlık ve özel kanunlara muhalefet mahkûmların sıkça işledikleri suç olarak kayıtlara geçmiştir.²⁹²

Cezaevlerinin yeterli güvenlik yapısının bulunmaması ve gerekli donanımına sahip olmaması isyanları kolaylaştırmış ve emniyet tedbirlerini zaafa uğratmıştır. Şehrin eski yapılarında Sultanahmet, Paşakapısı ve Toptaşı Cezaevleri'ndeki hükümlü hizmetleri sık sık sekteye uğramıştır. İstanbul'un cezaevi ihtiyacını tamamıyla karşılamak üzere Sağmalcılar Cezaevi projelendirilip 1955 yılında inşaatına başlanmıştır. Yapı kompleksi, 1.200 kişilik kapasite üzerinden planlanmıştır. İhtiyaç halinde kapasitesinin 2.500 kişiye çıkarılması öngörülmüştür. Ödenek düzeneğine bağlı bir şekilde inşası yavaş ilerlemiş, 1967 yılında hizmete açılacak seviyeye getirilmiştir. Cezaevi, 26 Ocak 1969 tamamlanarak hizmete girmiştir. İlk etapta cezaevi bünyesinde inşa edilen matbaa tesisleri ve zemin kattaki cezaevinin açılışı yapılmıştır. Cezaevi, infaz sisteminin teknik ve modern ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde donatılmıştır.²⁹³ Sağmalcılar Cezaevi yeni adı ile İstanbul Bayrampaşa Kapalı Cezaevi'nin çeşitli alanları 1979 yılı onarım programına alınmıştır. Onarım çalışmaları için gerekli bedelin, Bursa Cezaevi Projesi bütçesinden aktarılması karara bağlanmıştır.²⁹⁴ Yüksek Planlama Kurulu, Sultanahmet Cezaevi binasının iş mahkemesi haline getirilmesi için rapor düzenlemiştir. 26 Şubat 1971 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile rapor uygun görülmüştür. Rapor, cezaevi yapısının Maliye ve Adalet Bakanlıkları'nın koordinasyon ve gözetiminde, bütçesinin de ilgili bakanlıklar tarafından ayarlanarak onarımını karara bağlamıştır.²⁹⁵

²⁹² BDİE, *Adalet İstatistikleri 1975*, Ankara 1978, s. 90, 96-97.

²⁹³ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, B:46, 28 Mart 1967, O:1 Cilt:39 Dönem:1 Toplantı:6, s. 511.

²⁹⁴ BCA, 030-18-1-2-389-47-7-1-6, 28 Şubat 1980.

²⁹⁵ BCA, 030-18-01-02-262-15-5-1-3, 26 Şubat 1971.

3. BÖLÜM: İSTANBUL'DA DEMOGRAFİK VE EKONOMİK DEĞİŞİM (1960-1980)

Ticaret ve sanayi alanlarında faaliyette bulunan iş insanları 1960-1980 yılları arasında hem siyasilere hem de askeri, sivil bürokrasiye yakın durmak suretiyle işlerini yürütmüşlerdir. 20 yıllık zaman zarfında ülkenin maruz kaldığı üç askeri müdahale, iki askeri ihtilal teşebbüsü, iki reform hükümeti, sekiz koalisyon hükümeti ve çeşitli bakanlık krizleri üzerine biteviye şiddet olayları, “siyasal belirsizliği” beslemiştir. Bu siyasal belirsizlik iş ortamını olumsuz etkilemiş ve ekonomik iniş çıkışlara kendi karakterini vermiştir. Dönem süresince takip edilen ithal ikameci sanayileşme stratejisi, kalkınma planları ile desteklenmek istenmiştir. Fakat beş yıllık kalkınma planlarının uygulanma aksaklıklarından dolayı ilkeli ve güvenilir ekonomik zemin inşa edilememiştir. Bu dezavantajlı yapı içinde özel sektör kendi iç örgütlenmelerinde mesafe kat etmiş ve iş insanlarının kurumsal sanayi tecrübesi artmıştır. 1980 öncesinde büyük işletmeler toplumsal konumlarını güçlendirmiş, küçük ve orta işletmelerden kendilerini sıyırmışlardır. Bu durum iş insanlarını kısa vadeli politikalardan ziyade orta ve uzun stratejilere yöneltmiştir. Bu yeni yaklaşım sonucunda büyük sermayeli gruplar kendilerini ticaret ve sanayi odalarından çekerek Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği çatısı altında toplamışlardır. İş insanları, TÜSİAD eliyle ekonomik ve toplumsal kararlarda siyasi yönlendirme ve baskı araçları geliştirmişlerdir. TÜSİAD'ın varlığı devlet-özel sektör ilişkilerinde “partikülarizmin” gerçekliğini güçlendirmiştir. Büyük burjuvazi ile kalkınmacı devlet modelinin dayanışması bu dönem ekonomi politikalarına yön vermiştir. Her ne kadar iş insanlarının toplumsal konumları güçlenmiş olsa da devlet ile ilişkilerinde güven ve gerilim başat yol almıştır.²⁹⁶

İstanbul, içinde bulunduğu Marmara Bölgesi ile birlikte ülkenin sanayi ve ticaret lokomotif olmuştur. 1960 yılı itibariyle bölge planlaması çalışmaları başlatılmıştır. İstanbul, Kocaeli ve Sakarya Doğu Marmara Alt Bölgesi içinde değerlendirilmiştir.²⁹⁷ 1961 Anayasası ile birlikte Devlet Planlama Teşkilatı kurulup ekonomide planlı döneme geçilmiştir. Anayasa, sosyal ve ekonomik hükümler bölümü ile kamunun ekonomideki yerini yeniden tanımlamıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planını 1963-1967, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977 ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983 süreç içinde hayata geçirilmiştir. İlk planlama döneminde uzun bir süreci kapsayan, kuşatıcı, temel sorunlara eğilen ve ana

²⁹⁶ Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 190-192.

²⁹⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, B:84, , O:1, D:1, C:27 T:4, 13 Mayıs Perşembe, s. 720-721.

değişimleri sağlayan bir yaklaşım sergilenmiştir. İkinci planda milli geliri artırma, gelir dengesini sağlama ve refahı paylaşma hedefleri gözetilmiştir. Üçüncü dönemde sanayi yatırımının artırılması ve dışa bağımlılığın azaltılması programlanmıştır. Dördüncü planlama dönemi kamu kaynaklı sanayileşme kurgulanmış, program yüksek enflasyon ve geniş çaplı bütçe açığı görünümünde sürdürülmeye çalışılmıştır.²⁹⁸

Ekonominin önemli bir bileşenini oluşturan iskân alanında şehir eski yapı stokunu dönüştürememiş, bunun sonucunda yüksek statülü konut ihtiyacı için Suriçi'nden ve diğer kadim beldelerden şehrin çevresine kaçış yaşanmıştır. Eski yerleşim alanlarında görülen belediye hizmetlerinin yetersizliği, ulaşım sorunları, yangın tehlikesi, düşük gelirli ailelerce yoğun yerleşime maruz kalması, yapıların restore iş ve işlemlerinin zorlaşması ve nihayet geleneksel Türk evlerinin yeni zaman aile yaşam koşullarını karşılamaması gibi sebepler süreci hızlandırmıştır.²⁹⁹

İstanbul'un genel nüfusu artarken Suriçi'nin iki ilçesi Eminönü ve Fatih nüfus kaybetmiştir. Eminönü, 1965'lerden itibaren, Fatih ise 1975'lerden sonra aynı kaderi paylaşmıştır. Eminönü'nden nüfus Fatih'e geçiş yapmış, Fatih'ten de sur dışına yerleşim kaymıştır. Fatih'teki konut alanları özellikle Aksaray ve çevresi olmak üzere otellere dönüşmüş ve ticari alanlar meydana gelmiştir.³⁰⁰ Şehrin ekonomik değişimi gerçekleşirken, şehirleşme bakımından kıymetli alanlardan ikisinde tıp ve hukuk başlıklarında "kentsel patoloji" ve "kentsel suç" başlıkları İstanbul'da karşılıksız kalmıştır. Batı şehircilik literatüründe önemsenen bu iki kavramın bizde olmayışı, sakinlerinin, yerel ve merkezi yönetimlerin İstanbul'a karşı işledikleri suçları karşılıksız bırakmıştır.³⁰¹ Bu alanda farkındalık oluşmadığı için şehrin korunması ve kayıplarının telafisi mümkün olmamıştır.

²⁹⁸ Abdullah Takım, "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları", *Maliye Dergisi*, 160, Ankara Ocak-Haziran 2011, s. 156-157.

²⁹⁹ Doğan Kuban, *İstanbul'un Tarihi Yapısı, Tarihi Gelişme, Şehrin Tarihi Yapısının Özellikleri, Koruma Yöntemleri*, İstanbul Şubat 1969, s. 112.

³⁰⁰ Nilüfer Kart, *İstanbul Tarihi Yarımada Yeşil Alanlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişiminin İrdelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Temmuz 2008, s. 72.

³⁰¹ Sinan Güler, "Kent ve Tarihsel Kimlik", haz. Firdevs Gümüsoğlu, *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, 1. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul Kasım 2001, s. 82.

3.1.NÜFUS VE GÖÇ

İstanbul geçmişte birçok defa göçle yüzleşmiştir. Tarihi anekdottur ki, Kanuni Sultan Süleyman şehre su arzını iyileştirmek istemiş, Sadrazam Rüstem Paşa, padişahın fikrine karşılık, bu durumun Anadolu'dan şehre akını hızlandıracağını, o vakit de halka ekmek temin etmenin zorlaşacağını arz etmiştir.³⁰² İstanbul'un en başta çekim gücü göç hareketliliğini etkilemiştir. Şehre göç edenlerin hikâyeleri, onların hal ve tavırları, kılık ve kıyafetleri geride kalan kır nüfusunu uyandırmıştır. Toplumsal iletişim kanallarının radyo, sinema, gazete, dergi ve kitapların yaygınlaşması, bu iletişim araçlarında İstanbul'un renkli hayatının serdedilmesi taşradaki zihinleri bulandırmış ve şehre göç fikrini beslemiştir. Mamafih, yalnızlığı seçen insan için şehir liman kimliği ile karşısına çıkmıştır. Tenhaliğin yıkıcılığından kalabalığın güvenine ve taşranın kıymet bilmezliğinden şehrin özenine kaçış gerçekleşmiştir. Bütün bu ve buna benzer sebeplerin yanında İstanbul'un entelektüel cazibesi başlı başına yeni anlam dünyasının peşinde olan insanları da dürtmüştür.³⁰³

1963 yılında *Hürriyet* gazetesi, serbest kürsü köşesinde, “Taşradan İstanbul'a niçin akın ediyorlar?” sorusunu göç eden insanlara yöneltmiştir. Şehre gelip Teşvikiye'de hizmetçi olarak çalışan Ali Tuncer, kendi hikâyesini paylaşmış ve İstanbul'un kendisi için anlamını şu şekilde aktarmıştır:³⁰⁴

(Bizim çocuklarımız) 10 yaşında bile ayaklarında pabuç görmezler, çay nedir bilmezler... Çiftçilik yapsın derler; neyle yapsınlar? Hani öküz, hani tarla? Kim istemez sabahın horoz sesleriyle uyanıp tarlasına, bağına, bahçesine giderek çalışmayı, çoluğu, çocuğu ile bir sofraya oturmayı...

Niye bu bitmez tükenmez göç devam eder? Bu derde bir eğlen oldu mu? Gelme demek kolay taşralı ayrı bir varlık mı? Bu vatanın çocuğu değil mi? Neden İstanbul'a gelmelerini önleyecek tedbirler araştırılıyor da gelmelerinin sebepleri düşünülüyor tedbir alınmıyor? Beyler, taşralı İstanbul'un güzelliğini bozuyorsa kabahat kimde? Bırakın onların İstanbul'a gelmelerini önleyecek tedbirleri de arzuladıkları hayatı temin edecek çareleri arayın. Esasen İstanbul'a gelip sefaletin koynuna atılmayı onlar da istemezler. Ben onların içinden biriyim İstanbul'a babalarımızın hayrı için gelmiyoruz.

Ali Tuncer, söyledikleri ile göç edenlere tercüman olmuş, “sefaleti” kabul ederek geldiklerini, kırdan kente göçün kendileri için tek seçenek olduğunu ifade etmiştir.

1960 yılından 1980 yılına kadar İstanbul'un nüfusu, Türkiye ortalamasının üzerinde artış hızı göstermiştir. 1960 yılı sayımında 1.882.092 olan şehrin nüfusu, on yıl

³⁰² Mithat Sertoğlu, “İstanbul'da İlk Nüfus Sayımı 1829'da Yapılmıştı”, *Hürriyet*, 8 Eylül 1963.

³⁰³ Ali Kurt, *1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu'dan İstanbul'a Göç (1950-1980)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 77-78.

³⁰⁴ *Hürriyet*, 15 Eylül 1963.

içinde 1970 yılında 3.019.032'ye yükselmiş ve bir buçuk kat artmıştır. 1980 yılı sayımında şehir nüfusu beş milyonun eşiğine dayanmış, 4.741.890 kişiye ulaşmıştır. 20 yıllık bu süreçte, Türkiye geneli nüfus artışı ortalaması %2.48'de seyrederken İstanbul'un nüfus artışı ortalaması %4.51 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde İstanbul'da km²'ye düşen insan sayısı 1960 yılında 329'dan 1970 sayımında 528'e ve 1980 yılında ise 829'a çıkmıştır. Bu rakamlar göstermiştir ki şehir yoğunluğu 1960'dan 1980'e yaklaşık üç kat artmıştır.³⁰⁵

3.1.1. Demografik Yapı ve Nüfusun Değişimi

1960 yılında 1.882.092 olan İstanbul nüfusunun 223.969'u yabancı memleketlerde doğanlardan oluşmuştur. Toplam nüfusun 811.576'sı ise İstanbul doğumlu olarak kayıtlara geçmiştir. Nüfusun 200.629'u Balkan memleketlerinde doğumlu olanlardan meydana gelmiştir. Şehrin toplam nüfusunun 1.744 452'si Türkçe, 49.081'i Rumca ve 37.280'i Ermenice, 16.754'ü Yahudice'yi ana dil olarak beyan etmiştir. Din itibariyle 1.693.488'i İslam, 151.364'ü Hristiyan (68.118'i Ortodoks, 60.614'ü Gregoryen, 12.990'ı Katolik ve 4.326'sı Protestan) ve 35.485'i Musevi olarak belirtilmiştir.³⁰⁶

1965 yılında merkezde yaşayan 1.750.642 şehirli nüfusunun 1.652.885'i Türkçe, 36.072'si Rumca, 29.229'u Ermenice ve 8.309'u Yahudice'yi ana dil olarak beyan etmiştir. Şehir merkezindeki toplam nüfusun 1.594.034'ü İslam, 121.024'ü Hristiyan (54.647'si Gregoryen, 50.247'si Ortodoks, 13.979'u Katolik ve 2.151'i Protestan) ve 30.012'si Musevi olarak tanımlanmıştır. Doğum yerleri gözetildiğinde 1965 nüfus sayımlarına göre şehrin merkez nüfusunun 638.357'si yerli, 721.254'ü ülkenin diğer şehirlerinden göç edenler ve 148.295'i başka memlekette doğanlardan oluşmuştur.³⁰⁷

Şehrin nüfus yapısının, göçlerle birlikte değişimi devam etmiştir. 1970 yılında İstanbul nüfusunun 244.444'ü yabancı memleketlerde doğanlardan oluşmuştur. Toplam nüfusun 1.108.976'sı İstanbul doğumlu olarak kayıtlara geçmiştir. Nüfusun 1.667.898'u

³⁰⁵ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1963, s. XIV; BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1968, s. 331; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1973, s. 301; BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İli: 34-İstanbul, Ankara 1979, s. 10; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikler, Ankara 1984, s. 25, 42.

³⁰⁶ BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1963, s. 50-56.

³⁰⁷ BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1968, s. 52-53.

başka illerde doğanlardan meydana gelmiştir.³⁰⁸ 1975 tarihli genel nüfus sayımında İstanbul nüfusunun 1.755.305'i İstanbul doğumlu olarak tespit edilmiştir.³⁰⁹

1970, 1975 ve 1980 nüfus sayımlarında etnik köken ile ilgili sorular kaldırılmıştır. Bu durum İstanbul'da yaşayan Rum, Ermeni ve Musevi vatandaşlar ile ilgili sağlıklı veriye erişimi engellemiştir. 1960-1980 yılları arasının ilk yarısında Kıbrıs Meselesi ve ikinci yarısında Kıbrıs Harekâtı şehirdeki Rum nüfus yoğunluğunu olumsuz yönde etkilemiştir. Rum nüfus Kurtuluş, Feriköy, Cihangir, Ulus, Etiler, Levent, Arnavutköy, Feneryolu, Moda, Kuzguncuk, İstinye, Yeniköy, Tarabya, Yeşilköy ve Adalar bölgeleri gibi şehrin ana merkezleri ile ticaretin canlı alanlarına serpilmiştir.³¹⁰

1965 nüfus sayımlarına göre şehrin il nüfusunun 940.570'i yerli, 1.123.010'u ülkenin diğer şehirlerinden göç edenler ve 227.867'si başka memlekette doğanlardan oluşmuştur.³¹¹ 1965 yılında İstanbul ilindeki 2.293.823 nüfusun 2.185.741'i Türkçe, 35.097'si Rumca, 29.479'u Ermenice ve 8.608'i Yahudice'yi ana dil olarak belirtmiştir. Toplam nüfusun 2.133.179'u İslam, 127.351'i Hristiyan (61.215'i Gregoryen, 47.207'i Ortodoks, 11.559'u Katolik ve 4.872'i Protestan) ve 30.831'i Musevi olarak kayıt edilmiştir.³¹²

Bu dönemde azınlıklar kendi dini liderlerinin seçimlerini rahatça yapmış ve dini vecibelerini yerine getirmişlerdir. 1961 yılı ekim ayında Türkiye Ermenileri Patrikliği seçimleri yapılmıştır. Kumkapı Meryemana Kilisesi'ndeki seçimlere 88 delege katılmış, Piskopos Şinorhk Kalustyan 87 oy alarak patrik seçilmiştir.³¹³ 1961 tarihinde Musevi Hahambaşılık seçimi için kanun ve tüzük olmadığı için bir defalığına izin verilmiştir. Seçilecek hahambaşının gelecek ile ilgili hiçbir hukuki hüküm sahibi olmadığı verilen izinde özellikle belirtilmiştir.³¹⁴ İstanbul Hahambaşısı olan Rav Davit Aseo'ya mabet ve ayin dışında Hahambaşı kaldığı sürece ruhani elbise giymesine izin verilmemiştir.³¹⁵

1961 yılında 27 Mayıs İhtilali sonrası kurulan yeni düzen içinde İstanbul Rumları bir dizi isteği CHP il idare heyeti üzerinden dile getirmişlerdir. İsteklerinin en başında

³⁰⁸ BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara 1977, s. 80-83.

³⁰⁹ BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İli: 34-İstanbul, Ankara 1979, s. 10.

³¹⁰ Mehmet Karakuyu, Mehmet Kara, "İstanbul'daki Gayrimüslim Toplulukların (Ermeni, Rum ve Yahudi) Tarihsel Serüveni ve Günümüzdeki Sosyo-Ekonomik Durumları: Coğrafi Bir Analiz", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, X, Ağustos-Ekim 2010, s. 8.

³¹¹ BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara 1969, s. 76.

³¹² BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara 1969, s. 186.

³¹³ *Hürriyet*, 12 Ekim 1961.

³¹⁴ BCA, 030-18-1-2-160-24-17, 10 Mayıs 1961.

³¹⁵ BCA, 030-18-01-02-162-54-1, 13 Ekim 1961.

belediyeye devredilen mezarlıklarının kendi cemaatleri adına tescili gelmiştir. İkinci olarak gayrimenkul sorunlarını izah edip Milli Emlak'ın yaklaşımlarından serzenişte bulunmuşlardır. İstimlak dolayısıyla yıkılan Hristos Kilisesi, Kurtuluş Mektebi, Tarabya Metropolitliği ve Kilisesi gibi kilise ve okullarının yeniden inşasına izin verilmesini talep etmişlerdir. Kültür derneklerinin varlıklarından endişelerini belirtip faaliyetlerinin kısıtlanmasından şikâyetçi olmuşlardır. İçişleri Bakanlığı'nın Rum dernekleri ile Türk derneklerini işbirliğine ve birleşmeye zorlamasını yadırgadıklarını açıklamışlar ve sürecin aleyhlerine işlediğini ifade etmişlerdir. Papa Eftim meselesinin çözümü üzerinde durmuşlar ve bu konunun kendilerini üzdüğünü belirtmişlerdir. 6/7 Eylül olaylarından dolayı tahrip edilen kurumlarının tamirat işlerinin neticelenmesini önemsediklerini söylemişlerdir. Son olarak eğitim işlerine kolaylık gösterilmesini belirtip kendi taraftarlarınca hazırlanacak nizamnamenin kabulünü talep etmişlerdir. Bu nizamname ile bütün cemaat işlerini düzenlemeyi hedeflemişler bununla sürekli maruz kaldıkları yukarıdan gelen buyruk ve emirlerden kurtulmak istemişlerdir.³¹⁶

1962 Mart ayında Kıbrıs'ta Türk camilerine bombalı eylemlerde bulunulmuş, Fener Rum Patrikhanesi konu ile ilgili bir tebliğ yayımlamıştır. Patrik Athinagoras başkanlığında toplanan Sen Sinod Meclisi, “Sevgili Türk Cemaati” şeklinde başlayan tebliğinde geniş görüşlü ve Türk-Yunan ilişkilerini olumlayan bir dil kullanmıştır. İlk defa bu kadar pozitif metnin kaleme alındığı, gazetelerde haber edilmiştir.³¹⁷ 1964 yılı Kıbrıs Olayları, basın ve kamuoyunda yankı bulmuş, bunun sonucunda Patrikhane aleyhine propaganda başlatılmıştır. Kampanya süresince Athinagoras ve İstanbul Rumları ile Makarios ve Kıbrıs Rumları yakın ilişki içinde bulundukları fikri işlenmiştir. Hükümet bu baskı ile Yunanistan'ı diplomasi masasına çekmeyi hedeflemiştir. Patrikhane'nin matbaa faaliyetleri 10 Nisan 1964 tarihinde Lozan Antlaşması gerekçe gösterilerek yasaklanmıştır. Bu yasak ile birlikte Patrikhane'nin Apostolos Andreas ve Ortodoksia adlı süreli yayınları da kapatılmıştır. 1964 krizinde söz konusu bu iki yaptırıma ilave olarak Patrikhane ve Rum azınlık aleyhine bir dizi tedbir uygulanmıştır. Hristiyan din adamlarının Rum okullarına girişi, Rum okullarındaki sabah duası ve din dersleri yasaklanmış, Heybeliada Ruhban Okulu mezunlarının Rum okullarında öğretmenlik izni iptal edilmiş, Türkiye vatandaşı olmayan kimselerin Ruhban Okulu'na giriş-çıkışı engellenmiş, 4-9 Eylül 1964 tarihleri aralığında Patrikhane kuşatılma altına alınmış,

³¹⁶ BCA, 030-1-0-0-43-255-3-11, 16 Eylül 1961.

³¹⁷ *Hürriyet*, 28 Mart 1962.

Patrikhane Kilisesi'nin tapusu tartışma konusu haline getirilmiş ve Metropolitler Emilyanos ile İakovos sınır dışı edilmiştir.³¹⁸

1965 yılı Kıbrıs olayları, Türk-Yunan ilişkilerini gerginleştirmeye devam etmiştir. Patrik Athinagoras'ın Patrikhane'nin Türk Hükümeti tarafından teftiş edilemeyeceği doğrultusundaki “Patrikhane'nin dokunulmazlığı vardır. Hiç kimse Patrikhane'ye girip de hesaplarını, kitaplarını denetleyemez” beyanatı merkezi hükümeti harekete geçirmiştir. Başbakan Ürgüplü başkanlığında toplantı yapılmış ve durum ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Toplantı bitiminde Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel “İcap ederse, Patrikhane'nin hudut dışına çıkarılabileceğini” beyan etmiştir. Toplantıda, Patrikhane'nin Türk kanunlarına tabi olduğu üzerinde durulmuş ve teftiş edilebileceği açıkça ifade edilmiştir.³¹⁹ Hükümet, 3 kişilik teftiş heyetini Patrikhane'nin inceleme işlemlerini yürütmesi için vazifelendirmiştir. Patrik Athinagoras, teftiş heyetini odasında karşılamış, heyet hesapların inceleneceğini, kendilerine dostluk namına kolaylık gösterilmesini istemiştir. Patrik, “Dost ne demek, ben Türk vatandaşım. Burası da bizim olduğu kadar sizin de bir müessesseniz sayılır. İstedığınız anda teftişe başlayabilirsiniz.” sözleri ile mukabelede bulunmuştur. Athinagoras, içinde bulundukları haftanın “Büyük Hafta” ayinlerinin yapıldığı zaman dilimi olduğunu ifade etmiş ve heyetten mümkünse bir sonraki hafta başında teftişin başlatılmasını talep etmiştir. Heyet ve Patrik, Lozan Antlaşması'ndan sonra ilk defa gerçekleşecek olan teftiş gününde anlaşmış ve vedalaşmışlardır.³²⁰ Teftiş heyeti çalışmalarını tamamlamış ve raporunu İçişleri Bakanlığı'na sunmuştur. Bakanlıkta kurulan, bakanlıklar arası komisyonda rapor incelenmiş ve yetersiz bulunmuştur. Raporda alınacak tedbirlerin belirtilmemiş olması, yurt dışından gelen paraları Patrikhane'nin nereye harcadığının açıklanmaması ve patrikliğın sürekli gayrimenkul aldığı fakat bunun sebeplerine değinilmemesi gibi hususlar eleştirilmiştir.³²¹

Şehrin demografik yapısı içinde yer alan cemaatlerin iş ve işlemleri ile ilgili merkezi hükümetin gözetimi belli düzen içinde devam etmiştir. 1978 yılı başından itibaren gayrimüslimlere ait vakıfların inşaat çalışmalarında önce Vakıflar Başmüdürlüğü'nden izin alınması istenmiştir. Okul, hastane, kilise ve sinagog vakıf yönetimleri bilgilendirilmiş ve yeni karar doğrultusunda hareket etmeleri tebliğ

³¹⁸ Elçin Macar, *İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1918-1999)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s. 101-104.

³¹⁹ *Hürriyet*, 19 Nisan 1965.

³²⁰ *Hürriyet*, 23 Nisan 1965.

³²¹ *Hürriyet*, 26 Mayıs 1965.

edilmiştir. Konunun takibi, sahadaki hareketliliğin izlenmesi için Milli Eğitim Bakanlığı müfettişleri, İstanbul Belediyesi zabıta memurları, Vakıflar Genel Müdürlüğü kontrol memurları ve Milli Emlak tespit memurları sorumlu tutulmuştur.³²²

1960-1980 yılları arasında şehrin demografik yapısının değişiminde Yunan uyruklu Rumların İstanbul'dan çıkarılması etkili olmuştur. 1950'lerden itibaren Kıbrıs Meselesi gölgesinde devam eden Türk-Yunan ilişkileri, zaman zaman gerginleşmiştir. Kamuoyunun hassasiyeti ve protestoları, böyle zamanlarda merkezi hükümetleri zor durumlarda bırakmıştır. Diğer taraftan iç ve dış politikanın bu iç içe geçmiş hali ülkedeki ve özellikle İstanbul'daki Rumlar üzerinde baskı unsuru haline gelmiştir. Bütün bu gelişmelerin sonucunda İsmet İnönü Hükümeti, 34 yıldır yürürlükte olan Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti arasında aktolunan "İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'ni", 16 Mart 1964 tarihinde tek taraflı olarak feshetmiştir. Bu karar sonrasında İstanbul Defterdarlığı Yunan uyruklu Rum tüccarların vergi denetimlerini titizlikle yapmıştır. Sokak gösterilerindeki, "Alış-veriş Türk'ten yap" ve "Vatandaş Türkçe konuş" gibi sloganlar halk nezdinde itibar görmüş, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) birlikte organize olarak kampanyaların etkinliğini artırmışlardır. Esnaf toptancıları kampanyaya dâhil olmuş Rum esnafların tedarik zincirini kırmıştır. İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü, azınlık okullarının teftişini sıklaştırmış ve denklik işlemlerinin kaldırılmasını Milli Eğitim Bakanlığı'ndan istemiştir. Rum tüccarların malları hakkında alınan ihtiyatı haciz kararları tedirginliği tetiklemiştir. Süreç içerisinde Yunan uyruklu Rumlar İstanbul'u terk etmeye başlamışlardır.³²³ Yunan uyruklu tüccarların bir kısmı tebligatları beklemeksizin işlerini devretmiş ve yurtdışına çıkış yapmışlardır.³²⁴ Silahlı örgüt EOKA-B'nin Kıbrıslı Türklere karşı yürüttüğü katliam faaliyetleri ve bu örgütün Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleştirmesi (Enosis) gayretleri Türkiye-Yunanistan ilişkilerini derinden sarsmıştır. Hükümet tam bu noktada uygulamayı koz olarak kullanmış, Yunanistan'a yaptırımını amaçlamış ve "Enosis'i engellemek istemiştir."³²⁵

Bakanlar Kurulu, 15 Nisan 1964 tarihinde aldığı karar ile patrik vekili Selefkia (Silifke) Metropolitisi Emilianos Zaharapulos Hristopulos ile Patrikhane Baş metropolitisi

³²² İBBA, Bel. No: 7001966, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 14, Gayrimüslimlere Ait Vakıf İnşaatından Evvel Vakıflar Başmüdürlüğünden İzin Alınması Hakkında, 1 Şubat 1978.

³²³ Halil Şimşek, "İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin Feshi ve Yunan Uyruklu Rumların Sınır Dışı Edilmeleri (1964)", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (5:1) 2007, s. 249-256.

³²⁴ *Hürriyet*, 28 Mart 1964.

³²⁵ Elçin Macar, *İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1918-1999)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s. 100.

Georgos Yorgi Iakavos Canavalis'i vatandaşlıktan çıkarmıştır. 1964 baharında alınan kararın yaz geldiğinde ortaya çıkan tablosu şehrin dokusunu etkileyecek görünüme kavuşmuştur. Kararın dördüncü ayında 3.000 civarında Yunan uyruklu Rum ülkeyi terk etmiş ve 500.000.000 TL'lik haciz gerçekleştirilmiştir. Ağustos sonunda terk sayısı 6.500'ü aşmıştır. Yunanistan ve batıda oluşan hassasiyete karşılık, Türk Dışişleri Bakanlığı, alınan kararların Türk vatandaşı olan Rum Ortodokslar ile ilgisinin olmadığını deklare etmiştir. Bütün bu olup bitenler neticesinde şehirdeki Rum öğrenci sayısı 1964 yılında 5.000 civarında iken bu sayı 1970 yılında 3.930'a, 1978 yılında 1.147'ye ve 1980 yılında ise 818'e düşmüştür. 1964 yılında 4 Rum anaokulu, 42 Rum ilkokulu ve 6 Rum ortaokulu hizmet vermiştir. 1970 yılında Rum anaokulu kalmamış, 42 Rum ilkokulu ve 6 Rum ortaokulu hizmet vermeye devam etmiştir. 1978 ve 1980 yıllarında 6 ortaokul açık kalmaya devam ederken ilkokul sayısı 1978'de 22'ye ve 1980 yılında 20'ye gerilemiştir. Sonuç olarak Mart 1964'te başlayan süreç içerisinde çoğunluğu İstanbul'da ikamet edenlerden olmak üzere 12.000 civarında Yunan pasaportlu Rum ülkeden çıkış yapmıştır.³²⁶ Yunan uyruklu Rum tüccarların ülke dışına çıkarılmasından sonra Yunan uyruklu Musevi, İtalyan ve Alman tüccarlardan zararlı faaliyetlerde bulunanlar da yurtdışına çıkarılmıştır. Bakanlar kurulu, Milli Emniyet Teşkilatı'nın raporlarını incelemiş ve bu doğrultuda karar vermiştir.³²⁷

1966 yılında, İçişleri Bakanı Dr. Faruk Sükan, Yunan uyruklu bazı Rum tüccarların rüşvet ile Türkiye'de kalma sürelerini uzattığını açıklamıştır. Sükan, konu ile ilgili soruşturma başlatmış ve söz konusu Rumların ikamet izinlerini iptal etmiştir. Bakan, 16 Mart 1964 tarihinde Türkiye'de 12.592 Yunan uyruklu Rum bulunduğunu, 8.066 kişinin Türkiye'den çıkış yaptığını, Türk ırkından olan 2.990 vatandaşa kalma izni verildiğini beyan etmiştir. Hasta, yaşlı, öğrenci, öğretmen ve yabancı misyonda görevli 1.536 kişinin de Türkiye'de yaşamaya devam ettiğini paylaşmıştır.³²⁸ Sınırdışı edilen Yunan uyruklu Rum tüccarların bir kısmının, İstanbul'a geldikleri tespit edilmiştir. Tüccarlara, gizli bir yapılanmanın para karşılığında aracılık ettiği tespit edilmiş, giriş yasağının da usulsüz vize alınarak aşıldığı kayıtlara geçmiştir.³²⁹

---

³²⁶ Şimşek, *a.g.m.*, s. 249-256.

³²⁷ *Hürriyet*, 22 Eylül 1965.

³²⁸ *Hürriyet*, 8 Nisan 1966.

³²⁹ *Hürriyet*, 2 Ocak 1970.

Tablo 3.1. İstanbul’da nüfus sayıları, şehir ve köy, erkek ve kadın nüfus verileri, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Şehir Nüfusu			Bucak ve Köy Nüfusu			Toplam		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1	1960	1.506.040	822.158	683.882	376.052	205.972	170.080	1.882.092	1.028.130	853.962
2	1965	1.792.071	965.886	826.185	501.752	275.014	223.738	2.293.823	1.243.900	1.049.923
3	1970	2.203.337	1.183.864	1 019.473	815.695	440.794	374.901	3.019.032	1.624.658	1.394.374
4	1975	2.648.006	1.392.123	1 255.883	1 256.582	672.127	584.455	3.904.588	2.064.250	1.840.338
5	1980	2.909.455	1.511.490	1 397.965	1 832.435	970.757	861.678	4.741.890	2.482.247	2.259.643

Kaynak: BDİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1963, s. XIV; BDİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1968, s. 331; BDİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1973, s. 301; BDİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, İli: 34-İstanbul, Ankara 1979, s. 3; BDİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikler, Ankara 1984, s. 25, 42; Ed. Ahmet Kal’a, İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri I, Nüfus ve Demografi, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997, s. 2.

Tablo 3.1.’de İstanbul’un nüfus yapısı verileri köy, bucak, şehir, kadın ve erkek kıstaslarına göre paylaşılmıştır. Şehir olarak tanımlanan belediye sınırları içinde 1960 yılında 1.506.040 kişi yaşarken 1970 yılında 2.203.337’ye çıkmıştır. 20 yıllık süreç sonunda 1980 yılı sayımlarında şehir nüfusu iki katına, 2.909.455 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde asıl artış köy ve bucak olarak tanımlanan belediye sınırları dışında kalan İstanbul ili genelinde yaşanmıştır. Söz konusu alanlarda 1960 yılında toplam 376.052 kişi olan nüfus, 1970 yılında 815.695’e ve 1980 yılında ise 1.832.435’e yükselmiştir. Tablo 3.4’te ayrıntılı yerleşim bazlı nüfus rakamları paylaşıldığı gibi 20 yılda dört katından fazla bir artışa tekabül eden bu oran şehrin genişlemesi ve gecekondulaşmasının boyutları ile ilgili fikir vermiştir. Yine bütün dönem süresince dikkat çekici bir şekilde erkek nüfus oranı hem şehir kesiminde hem de köy ve bucak alanında kadın nüfus oranından fazla olmuştur.

Tablo 3.2. İstanbul ili daimi ikametgâha göre evlilik ve boşanma verileri, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Evlilik	Boşanma	Sıra No	Yıllar	Evlilik	Boşanma
1	1960	12.323	1.129	12	1971	22.238	1.436
2	1961	12.230	1.201	13	1972	25.052	1.507
3	1962	12.528	1.347	14	1973	26.682	1.267
4	1963	12.912	1.651	15	1974	26.445	1.501
5	1964	14.227	1.749	16	1975	28.193	2.384
6	1965	14.680	1.848	17	1976	28.279	3.048
7	1966	15.197	1.594	18	1977	32.687	2.673
8	1967	16.685	1.609	19	1978	32.142	3.116
9	1968	19.406	2.011	20	1979	33.037	3.057
10	1969	20.708	1.647	21	1980	35.109	2.902
11	1970	22.364	1.325	-	-	-	-

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 90, 94, 98; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 81; BDİE, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 1945-1964*, Ankara, s. 26; BDİE, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 1946-1965*, Ankara 1967, s. 26; BDİE, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 1966*, Ankara 1968, s. 30; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968*, Ankara 1969, s. 56; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara 1973, s. 60; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 67; BDİE, *İntihar İstatistikleri 1974*, Ankara 1977, s. 20; BDİE, *İntihar İstatistikleri 1975*, Ankara 1977, s. 20; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 52, 61; BDİE, *İntihar İstatistikleri 1976*, Ankara 1977, s. 18; BDİE, *İntihar İstatistikleri 1977*, Ankara 1978, s. 8; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1977*, Ankara 1977, s. 62; BDİE, *İntihar İstatistikleri 1978-1979*, Ankara 1980, s. 6; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 61, 65; BDİE, *İntihar İstatistikleri 1980*, Ankara Ağustos 1981, s. 1; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 63-64, 67; BDİE, *Evlenme İstatistikleri 1980*, Ankara Eylül 1982, s. VIII; BDİE, *Boşanma İstatistikleri 1980*, Ankara 1982, s. 2.

1960-1980 dönemi evlilik ve boşanma istatistikleri şehrin nüfus değişimini etkilemiştir. Tablo 3.2.'de paylaşıldığı gibi 1960 yılında 12.323 evliliğe karşılık 1.129 boşanma yaşanmıştır. 1970 yılında evlilik 22.364'e, boşanma ise 1.325'e çıkmıştır. 1980 yılında ise evlilik 1960 yılına göre yaklaşık üç katına, 35.109'a yükselmiştir. Boşanma sayısı ise 1.129'dan 2.902'ye artmıştır. Evlenme yaş ortalaması şehir merkezinde yıllara göre 1960 (K: 24.8, E: 29.2), 1961 (K: 25.0, E: 29.3), 1962 (K: 25.4, E: 29.6), 1963 (K: 24.8, E: 29.6), 1964 (K: 24.0, E: 29.0), 1965 (K: 24.0, E: 29.1), 1966 (K: 23.1, E: 28.1),

1967 (K: 24.1, E: 28.9), 1968 (K: 28.1, E: 23.2), 1969 (K: 28.3, E: 23.3), 1972 (K: 27.5, E: 23.0), 1973 (K: 27.3, E: 23.0) ve 1975 (K: 26.9, E: 20.6), şeklinde gerçekleşmiştir.³³⁰

Boşanmalarda, başta geçimsizlik olmak üzere zina, terk, cürüm ve haysiyetsizlik, cana kast ve kötü muamele ile akıl hastalığı sebepler arasında yer almıştır.³³¹ *Hürriyet* gazetesinde konu ilgili yazı dizisi kaleme alan Metin Soysal, hâkimlerden derlediği boşanma sebeplerini 5 maddede toparlamıştır. Birincisi, çiftlerin birbirlerini iyi tanımadan çabuk karar vermesi sonucunda evlilik sürecinin fedakârlığını taşıyamamışlardır. İkinci olarak kadınların modaya düşkünlüğü ev ekonomisini sarsmıştır. Erkeklerin içki bağımlılığı, evlilikleri çekilmez hale getirmiştir. Gelin – kaynana geçimsizliği evlilikleri boşanma ile sonuçlandırmıştır. Son olarak kadınların çocuk yaptıktan sonra kendilerini bırakmaları evlilik cazibesini sekteye uğratmıştır.³³²

1960'lar Türkiye'sinin gündeminde doğum kontrol tartışmaları kendine yer bulmuştur. Kamuoyu ve yetkililer konu ile meşgul olmuş, hemen her kesimden çeşitli fikirler serdedilmiştir. 1962 yılı Kasım ayında Cumhuriyet Senatosu, doğum kontrolünü kabul eden tasarıyı onaylamış ve kanun yürürlüğe girmiştir. AP'li Senatör Suat Seren, ülkenin 60.000.000 nüfusu besleyebileceğini, doğurmak haklarının men edilemeyeceğini izah etmiş ve karara muhalefet etmiştir.³³³ Doğum kontrol için gebeliği önleyici ilaç ve aletlerin satışı, Nüfus Planlaması Kanunu gereği, 7 Haziran 1965 tarihi itibarıyla Ankara ve İstanbul'da serbest bırakılmıştır. Hamile kalmak istemeyen kadınlar hastanelere başvuru yapabilmiş ve gerekli ilaç veya aleti temin edebilmiştir. Doğum kontrol hizmetleri Anadolu Yakası'nda Zeynep Kâmil Hastanesi'nde ve Avrupa Yakası'nda Vakıf Gureba Hastanesi'nde yürütülmüştür.³³⁴

Nüfus planlaması, 1960-1980 döneminde hükümetlerin ana meselelerinden biri olmuştur. 1 Nisan 1965 tarihli kanun ile konu resmileşmiş ve düzenlenmiştir. Bu kanunla nüfus planlaması, ailelerin istedikleri zaman istedikleri kadar çocuk sahibi olabileceğinin çerçevesini çizmiş ve gebeliği önleyici tedbirleri meşrulaştırmıştır. Kanun, tıbbi zorunluk dışında gebeliğin engellenmesi ve sterilizasyon (kısırlaştırma) ile kastrasyon (kimyasal hadımlık) ameliyatlarını yasaklamıştır. Kanun maddeleri ile planlamanın zarureti

³³⁰ BDİE, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*, 1966, Ankara 1968, s. 22; BDİE, *Evlenme İstatistikleri* 1967, Ankara 1968, s. 12; BDİE, *Evlenme İstatistikleri* 1968, Ankara 1969, s. 4; BDİE, *Evlenme İstatistikleri* 1969-1970, Ankara 1971, s. 7; BDİE, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*, 1972, Ankara 1973; BDİE, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*, 1973, Ankara 1976, s. 4; BDİE, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*, 1975, Ankara Ekim 1977, s. 4.

³³¹ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968 Ek Yayın*, Ankara 1970, s. 2.

³³² Metin Soysal, "Neden Boşanıyorlar", *Hürriyet*, 8 Şubat 1968.

³³³ *Hürriyet*, 11 Kasım 1962.

³³⁴ *Hürriyet*, 7 Haziran 1965.

vurgulanmış ve konunun halk nezdinde anlatılması istenmiştir.³³⁵ Konu 16 Mayıs 1980 tarihinde İstanbul Ticaret Odası'nın organizasyonu ile bir panelde ele alınmıştır. Türkiye'nin doğum oranının 1965-70 döneminde %0.40 olduğu, 1970-75 yılları arasında ise 0.37'ye düştüğü ve 1975-80 döneminde yine 0.37 oranının korunduğu gözlenmiştir. Bu verilerden hareketle 1965-1980 döneminde fazla olmamakla birlikte doğum oranında azalma yaşanmıştır. Aynı dönemler ölüm oranları ile kıyaslandığında ölüm oranlarında azalma tespit edilmiştir. 1965-70 döneminde genel ölüm oranı %013.5 iken bu oran 1970-75 yılları arasında %012.1 olarak gerçekleşmiştir. Düşüş 1975-80 döneminde de devam etmiş ve oran %010.8 olarak kaydedilmiştir. Doğumda kent ve kırsal farklılığı da dikkatlere sunulmuş, kentsel kesimde bir ailenin ortalama 3.88 çocuğu olduğu kırsal kesimde ise bu rakamın 6.12'ye yükseldiği paylaşılmıştır. Bölgesel çocuk sayıları Doğu Anadolu'da 7.43 iken bu sayı İstanbul'da 2.65 olarak kayıtlara geçmiştir. Okuryazarlık ortalama doğum rakamlarını doğrudan etkilemiştir. Okuryazar olmayan kadınların canlı doğum sayısı 4.2, okuryazar kadınların 3.2, ilkokul mezunu kadınların 2.8, ortaokul ve lise mezunu kadınların 2 ve yükseköğrenim mezunu kadınların canlı doğum sayısı 1.4 olarak tespit edilmiştir. Bu rakamlardan anlaşılacağı gibi ilkokulu bitirmek kadınlarda canlı doğum sayısını %0.33 ve yükseköğrenim görmek %0.67 oranlarında düşürmüştür.³³⁶

³³⁵ Resmi Gazete, 10 Nisan 1965, S. 11976.

³³⁶ İstanbul Ticaret Odası, *Nüfus Planlaması Paneli, Seminerler Dizisi No:7*, İstanbul 16 Mayıs 1980, s. 9-10.

Tablo 3.3. İstanbul ili ölüm sayıları, erkek ve kadın ölümleri, şehir ve köy verileri, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Toplam	Erkek	Kadın	Şehir			Köy		
					Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1	1960	19.005	10.377	8.628	-	-	-	-	-	-
2	1961	19.791	10.622	9.169	19.483	10.445	9.038	308	177	131
3	1962	19.163	10.314	8.849	18.818	10.124	8.694	345	190	155
4	1963	19.746	10.722	9.024	19.488	10.584	8.904	258	138	120
5	1964	20.339	10.887	9.452	20.075	10.747	9.328	264	140	124
6	1965	19.687	10.570	9.117	19.292	10.346	8.946	395	224	171
7	1966	20.123	10.837	9.286	19.578	10.528	9.050	545	309	236
8	1967	21.724	11.745	9.979	21.360	11.551	9.809	364	194	170
9	1968	21.913	11.972	9.941	21.730	11.865	9.865	183	107	76
10	1969	23.312	12.619	10.693	23.044	12.456	10.588	268	163	105
11	1970	23.634	12.947	10.687	23.279	12.748	10.531	355	199	156
12	1971	25.595	13.860	11.735	25.240	13.674	11.566	355	186	169
13	1972	29.818	16.422	13.396	28.795	15.862	12.933	1.023	560	463
14	1973	25.778	14.618	11.160	24.264	13.759	10.505	1.514	859	655
15	1974	30.448	16.993	13.455	28.304	15.734	12.570	2.144	1.259	885
16	1975	33.132	18.478	14.654	30.962	17.274	13.688	2.170	1.204	966
17	1976	31.462	17.542	13.920	29.860	16.596	13.264	1.602	946	656
18	1977	31.833	17.698	14.135	30.422	16.889	13.533	1.411	809	602
19	1978	30.252	17.046	13.206	28.295	15.991	12.304	1.957	1.055	902
20	1979	37.526	22.821	14.705	34.923	21.406	13.463	2.603	1.361	1.242
21	1980	34.821	20.034	14.787	32.395	18.667	13.728	2.426	1.367	1.059

Kaynak: BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1960*, b.t.y., Ankara, s. 59; BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1961, 1962*, Ankara, s. 7; BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1962*, b.t.y., Ankara, s. 7; BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1963, 1965*, Ankara, s. 7; BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1964, 1966*, Ankara, s. 7; BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1965, 1968*,

Ankara, s. 18; BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1966*, 1968, Ankara, s. 18; BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1967*, 1969, Ankara, s. 17; BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1968*, 1969, Ankara, s. 17; BDİE, *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1969*, 1971, Ankara, s. 26; BDİE, *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1970*, 1972, Ankara, s. 26; BDİE, *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1971*, 1972, Ankara, s. 26; BDİE, *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1972*, 1975, Ankara, s. 21; BDİE, *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1973*, b.t.y., Ankara, s. 21; BDİE, *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1974*, 1977, Ankara, s. 20; BDİE, *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1975*, 1978, Ankara, s. 20; BDİE, *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1976*, 1979, Ankara, s. 16; BDİE, *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1977*, 1981, Ankara, s. 16; BDİE, *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1978*, 1981, Ankara, s. 16; BDİE, *Ölüm İstatistikleri İl ve İlçe Merkezlerinde 1979*, 1981, Ankara, s. 16; BDİE, *Ölüm İstatistikleri İl ve İlçe Merkezlerinde 1980-81*, 1984, Ankara, s. 20.

Tablo 3.3.'te ölüm istatistiklerine göre, 1960 yılı verilerinde yılda 8.628'i kadın ve 10.377'si erkek olmak üzere toplam 19.005 ölüm vakası kayıtlara geçmiştir. 1970 yılında toplam ölüm sayısı 23.634'e ve 1980 yılında ise 34.821'e ulaşmıştır. Kadın ve erkek ölüm sayılarında dönem süresince cinsiyetin toplam nüfusuna bağlı olarak erkek ölüm sayısının kadın ölüm sayısından fazla olduğu görülmüştür.

1966-1967 yılı İstanbul ili nüfus verilerine göre doğuştan hayat ümidi yıl olarak 60.6, beş yaşında hayat ümidi yıl olarak 64.9 şeklinde kayıtlara geçmiştir. Beş yaşına kadar 1.000 çocuktan ancak 867'si hayatta kalmış, yine bin canlı doğumdan 109'u bir yaşına gelmeden ölmüştür.³³⁷ İstanbul ili nüfus veri sonuçlarında, ölü doğum oranları ise yıllara göre şu şekilde seyretmiştir. 1962 yılında 600'ü erkek 460'ı kadın olmak üzere toplam 1.060 çocuk ölü doğmuştur.³³⁸ 1963 yılında 543'ü erkek 415'i kadın olmak üzere toplam 958 çocuk ölü doğumu kayıtlara geçmiştir.³³⁹ 1964 yılında 547'si erkek 426'sı kadın olmak üzere toplam 973 çocuk ölü doğmuştur.³⁴⁰ 1965 yılında 540'ı erkek 434'ü kadın olmak üzere toplam 974 çocuk ölü doğumu ile bin bandında rakam düşürülememiştir.³⁴¹ Ancak 1966 yılında 497'si erkek 398'i kadın olmak üzere toplam 895 çocuk ölü doğum rakamı ile 900'ün altında rakam görülmüştür.³⁴² 1967 yılında 559'u erkek 433'ü kadın olmak üzere toplam 992 çocuk ölü doğmuştur.³⁴³ 1968 yılında 679'u erkek 498'i kadın olmak üzere toplam 1.177 çocuk ölü doğumu ile bin rakamı aşılmıştır.³⁴⁴ Takip eden 1969 yılında ise 714'ü erkek 714'ü kadın olmak üzere toplam 1.318 çocuk ölü doğum ile yıllar içindeki en yüksek rakama ulaşılmıştır.³⁴⁵

³³⁷ DPT, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, Ankara b.t.y., s. 645.

³³⁸ BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1962*, Ankara b.t.y., s. 181.

³³⁹ BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1963*, Ankara 1965, s. 116.

³⁴⁰ BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1964*, Ankara 1966, s. 81.

³⁴¹ BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1965*, Ankara 1968, s. 97.

³⁴² BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1966*, Ankara 1968, s. 95.

³⁴³ BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1967*, Ankara 1969, s. 93.

³⁴⁴ BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1968*, Ankara 1969, s. 93.

³⁴⁵ BDİE, *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1969*, Ankara 1971, s. 155.

3.1.2. Kırdan Kente Göçün Şehir Dokusuna Etkisi

İstanbul, coğrafi konumu, tarihi eserleri, sanayi ve liman tesisleri, ticari imkânları, doğal güzellikleri, kültür ve sanat kurumları ile sürekli nüfus akınına maruz kalmıştır.³⁴⁶ Türkiye nüfusunun 1927 yılında %24.2'si kentlerde yaşarken bu oran 1950 yılında ancak %25'te kalmıştır. 1980 yılında ise oran büyük bir artış göstermiş ve %43.9'a yükselmiştir.³⁴⁷ 1960'ların ilk yıllarında şehirde, İstanbul doğumlular ile İstanbul dışı doğumluların sayısı dengeye oturmuştur. Bu durum o dönemde de önemsenmiş, basında konu edilmiştir. 1964 yılında meselenin ele alındığı gazete haberinde, “insan doğduğu yerde değil, doyduğu yerde yaşar” deyişi üzerinden değerlendirilmiştir. Son nüfus sayım tarihinde (1960) şehirde yaşayan İstanbulluların 811.576'sı İstanbul doğumlu ve 837.580'i ise İstanbul dışı doğumlu olduğu hatırlatılmış ve İstanbul'un “doyanların merkezi” olma yolunda hızla yol aldığı belirtilmiştir.³⁴⁸

1960-1975 yılları arası Türkiye'nin en hızlı kentleşme dönemi olarak kaydedilmiştir. 1960-1980 yılları arasında Türkiye'nin yıllık büyüme ortalaması %6.6 olarak gerçekleşirken bu oranda sanayinin payı %9.6 iken tarımın payı %3.9'da kalmıştır. Sanayi kolu %17.5 olan payını süreç içerisinde 1960-1976 yılları arasında %21.2'ye çıkarmıştır. Bu dönemde tarım alanının payı ise %36.5'ten %27'ye gerilemiştir. Sanayi iş kollarında istihdam edilen nüfus oranı %9.6'dan %12.5'e yükselmiştir. İç göçte 1975-1980 yılları arasında %4.3'lük bir düşüş gözlemlenmiştir. Kırsal alanlardaki göç potansiyeli olan nüfusun azalması, kentlerdeki geçim sıkıntısı ve işsizlik, şehirlerdeki terör olayları, kırsal alandaki tarımsal destek programları ve yaygın tarımdan yoğun tarıma geçiş söz konusu düşüşün sebepleri olarak tespit edilmiştir.³⁴⁹

1965-1975 yılları arasında İstanbul net göç hızı (gelen göçten giden göçün çıkarılması) en yüksek il olarak yer almıştır. Bu dönem aralığının ilk beş yılında yani 1965-1970 döneminde %207.10 net göç artış oranı yakalanmıştır. Aynı dönem aralığının ikinci beş yılında yani 1970-1975 döneminde ise %127.46 net göç hızı görülmüştür. Sonraki beş yılda yani 1975-1980 yılları arasında ise Türkiye genelinde ikinci sıraya

³⁴⁶ Cevat Geray, “İstanbul'un İmarı ve Bölge Planlaması”, *Hürriyet*, 29 Haziran 1961.

³⁴⁷ Kemal Demir, Suat Çabuk, “Türkiye’de Metropolen Kentlerin Nüfus Gelişimi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 2010/1, s. 194.

³⁴⁸ *Yeni Gazete*, 1 Kasım 1964.

³⁴⁹ Yüksel Kaştan, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi İç Göç Hareketleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 42, Şubat 2016, s. 695.

gerilemiş ve %67.27 oranında kalmıştır.³⁵⁰ 1960-1965 döneminde ülke içi toplam iç göçün %36.6'sını İstanbul kendine çekmiştir.³⁵¹

Şehirlere nüfus akınını, 1961 yılında Besim Üstünel, köşesine taşımış ve konuyu ayrıntılandırmıştır. Sebep olarak iki konu, birincisi “iktisadi ve sosyal bünyesinde vukua gelen strüktürel değişmeler”, ikincisi ise “hızlı artıştan doğan nüfus fazlaları” üzerinde durmuştur. Üstünel, 1950'den sonra ziraatın makineleşmesi ve traktör sayısının artması ile üretim metotlarının değişmesinin tarım işgücü alanında işsizlik oluşturduğunu belirtmiştir. Dönem itibariyle %70 olan tarım alanı nüfusunun yıllık artışı da göç hareketliliğini hızlandırmıştır. Besim Üstünel, meseleyi “insan enflasyonuna” bağlamış, nüfus planlamasının önemine değinmiştir.³⁵²

---

³⁵⁰ Tuncer Kocaman, *Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara Nisan 2008, s. 26.

³⁵¹ DPT, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, Ankara b.t.y., s. 849.

³⁵² *Hürriyet*, 1 Ocak 1961.

3.2.İMAR VE RESTORASYON

İmar, mimarlık, inşaat işleri döneminin siyasi, ekonomik ve toplumsal görünümünden etkilenmiştir. 1960'lı yıllarda uygulamaya konan 307 sayılı Belediye Yasası (1963), 775 sayılı Gecekondu Kanunu (1966), 1164 sayılı Arsa Ofisi Kuruluş Kanunu (1969) ve 1605 sayılı İmar Kanunu (1972) gibi düzenlemeler yapı ve yapılaşma süreçlerine yön vermiştir. 1963 yılında İstanbul Master Planı'nın yürürlüğe girmesi ve 1966 tarihinde Büyük İstanbul Nazım Planı Bürosu'nun kurulması imar işlerinin planlanma ve uygulama aşamalarını derleyip toparlamıştır. Yeni planlı dönemin mimarisinin tipik yapı örnekleri üzerinden modern üslubun izleri yakalanmıştır. Başta İTÜ olmak üzere Güzel Sanatlar Akademisi gibi kurumlarda öğrenim gören mimarlar dünya ölçeğinde mimari anlayışların numuneleri ile şehirde varlığını göstermişlerdir. Taksim Vakıf Oteli (AHE Mimarlık, 1968-75), İstanbul Sabancı Holding-Akbank Kuleleri (Ayhan Böke, 1980), Türkiye'nin ilk uydu kenti olan İstanbul IV. Levent Yerleşmesi (K. A. Aru, 1954), Türkiye'nin ilk ve çok büyük yerleşim projesi olan Ataköy I. Kısım 1958, II. Kısım 1963, 3-4. Kısım 1960, 5. Kısım 1976, 7-8. Kısım 1988, 9-10. Kısım 1985 (Ertuğrul Menteşe ve Grubu), İTÜ Ayazağa Kampüsü (Anonim, 1972), İstanbul Hukukçular Sitesi (Haluk Baysal-Melih Birsell 1960-61), İstanbul Üniversitesi Merkez Kitaplığı (Sevinç ve Şandor Hadi-Hüseyin Başçetinçelik, 1964-81, Sheraton Oteli (AHE Mimarlık, 1958-74), İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (D. Tekeli-S. Sisa-M. Hepgüler, 1959), İstanbul Harbiye Orduevi (M. Hepgüler, 1967), İstanbul Reklam Binası (Günay Çilingiroğlu-Muhlis Tunca, 1969), İstanbul Tercüman Gazetesi Binası (G. Çilingiroğlu-M. Tunca, 1974-75), İstanbul Odakule Binası (Kaya Tecimen-Ali Kemal Taner, 1970-75), Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü (Mehmet Konuralp-Salih Sağlam-Engin Aysakar-Ahmet Yücel, 1973), İstanbul Atatürk Kültür Merkezi (H. Tabanlıoğlu, 1956-77), Zeyrek SSK Binası (1963-70) ve İstanbul Atatürk Kitaplığı (1973), Sirer Yalısı (Yeniköy, 1966), Kırac Yalısı (Vaniköy), Uşaklıgil Köşkü (Emirgan), İstanbul Askeri Müzesi (Nezih Eldem, 1964-82), İstanbul Akbank Genel Müdürlüğü (S. H. Eldem, 1967) başarılı mimari karakterler olarak şehir dokusuna anlam katmışlardır.³⁵³

3.2.1. İmar ve İskân Faaliyetleri

İstanbul'un imar işleri, iş yoğunluğu sebebiyle 1958 yılında İller Bankası'nın desteğiyle yeni baştan düzenlenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda İstanbul Planlama

³⁵³ Derya Elmalı Şen, Reyhan Midilli Sarı, Ayşe Sağsöz, Selda Al, 1960-80 Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume, 9/10 Fall 2014, Ankara, s. 542-555.

Bürosu kurulmuştur. Belediye, 23 Eylül 1960 tarihinden itibaren imar planlama bürosunu yeniden yapılandırmıştır. Bu büro aracılığı ile günlük imar hareketleri ve genel planlama, araştırma ve etüt etme alanlarında çalışmalar yürütülmüştür.³⁵⁴

İmar planlama ve yasa oluşturma işleri ile ilgili yabancı şehir planlamacılarından destek alınmıştır. 1960 yılında Hans Högg bu dönemde birikimine başvurulmuş ilk mütehassıs olmuştur. Högg, 12 Aralık 1958 tarihinden itibaren şehir planlamacısı olarak İstanbul'da çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Hükümet, 13 Ocak 1960 tarihi itibari ile çalışma süresini iki yıl daha uzatmıştır. Böylece Alman uyruklu mimar ve şehircilik mütehassısı Prof. Dr. İng. Hans Högg İstanbul Belediyesi'nde müşavir olarak çalışmaya devam etmiştir.³⁵⁵ Prof. Högg, 1961 yılında İstanbul'dan ayrılmadan önce, "yapı vergisi" üzerinde durmuştur. Şehrin arazi, liman, yeşil alan ve yerleşme bölgelerinin belirlenmesinin gerekliliğini izah etmiştir. İstanbul'daki sanayi alanlarının kısıtlanmasını istemiş, bu kısıtlamayı sağlamak için yüksek endüstri ve yapı vergilerini önermiştir. Sanayi bölgesi olarak da İzmit sahasını teklif etmiştir.³⁵⁶ Hans Högg gibi diğer bazı yabancı uzmanlar şehrin geleceği ile ilgili projelerde istihdam edilmiştir. 1961 yılından itibaren İstanbul Belediyesi'nde çalışan Alman uyruklu Prof. Dr. Habil Bdietrich Kehr'in çalışma izni 1 Mayıs 1962 tarihinden itibaren 1 yıl daha uzatılmıştır.³⁵⁷ 2 Aralık 1963 tarihinden itibaren İngiliz H. S. Young ve A. P. Guthrie'nin İstanbul Belediyesi'nde çalıştırılmasına izin verilmiştir.³⁵⁸

Avusturyalı Maria Graf'ın İstanbul İmar Planlama Müdürlüğü emrinde 22 Şubat 1966-31 Nisan 1966 tarihleri arasında çalışma izni verilmiştir. Graf, bu iki aylık süreçte İstanbul İmar Planlama Müdürlüğü'nde vazife almıştır.³⁵⁹ 10 Ocak 1967 tarihinden itibaren, İtalyan uyruklu şehircilik uzmanı Prof. Luigi Piccinato'nun İstanbul Nazım Planı çalışmalarında müşavir uzman olarak çalıştırılmasına izin verilmiştir. Kendisi ile İller Bankası arasında bir yıllık çalışma sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme ile Piccinato'nun çalışma düzeni şekillendirilmiş, yıl boyunca ara ara gelmesi yılda da toplam 70 günden az olmamak üzere bir zaman dilimi belirlenmiştir. İller Bankası, şehircilik uzmanının maaş, iaaşe, yol ve ikamet ücretleri ile vergi vs. kesintilerinin

³⁵⁴ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, B:38, O:1, D:1, C:3 T:1, 20 Şubat 1962, s. 21-22.

³⁵⁵ BCA, 030-18-01-02-154-86-14, 8 Nisan 1960.

³⁵⁶ *Hürriyet*, 26 Ocak 1961.

³⁵⁷ BCA, 030-18-01-02-166-48-17, 16 Ekim 1962.

³⁵⁸ BCA, 030-18-01-02-174-60-14, 2 Aralık 1963.

³⁵⁹ BCA, 030-18-1-2-195-34-15, 13 Mayıs 1966.

yükümlülüğünü üzerine almış ve bütün bu ihtiyaç kalemlerinin karşılıkları sözleşmede ayrıntılı bir şekilde yer bulmuştur.³⁶⁰

3-13 Haziran 1964 tarihleri arasında İstanbul, U.I.A. (Uluslararası Mimarlar Birliği) Mesleği İcra Komisyonu üyesi mimarları ağırlamıştır. Ziyaretteki dokuz yabancı mimar İstanbul'daki imar işlerinin nazım planlarına uygunluğunu merak etmişlerdir. Mimarlar Odası, “Üzülerek beyan ederiz ki, bütün ikazlarımıza rağmen İstanbul henüz bir nazım plana sahip değildir” şeklinde meslektaşlarının sorularını cevaplamıştır. Bu açıklama üzerine yabancı mimarlar, “Çok yazık, İstanbul’un güzel silueti, moloz binalarla örtülmeğe başlamış. İlgili idarecilerin tekrar dikkati çekilmelidir.” uyarısında bulunmuşlardır.³⁶¹

26 Haziran 1965 Tarihli Kat Mülkiyeti Kanunu, şehrin gelişimini hızlandırmıştır. Yasa ile birlikte özellikle orta sınıfın konut edinme imkânları artmış ve mülk sahibi olma istekleri tetiklenmiştir. Devletin de bu alanda faaliyet göstermesi ve taksitli konut satışının alt yapısının düzenlenmesi ile birlikte toplu konut anlayışı gelişmiştir. Bu yeni ortam içinde yeni yerleşim alanları ve alt şehir sahaları kurulmuştur. 1970’lerdeki bu gelişmeler ilerleyen süreçte, birbirine yabancı komşuların bir arada yaşadığı kurtarılmış “zengin getto” bölgelerine dönüşmüştür.³⁶² 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu’nun öngördüğü kapıcı çalıştırma, yönetim kurulu oluşturma şartları sahada uygulanmamış ve kat mülkiyetleri yapılmamıştır. Bu durumun sonucunda apartman hayatındaki anlaşmazlıklar büyümüş, komşular arasındaki kavgalar artmış ve özellikle kapıcının olmayışı hırsızlıklara davetiye çıkarmıştır.³⁶³

1966 yılında Büyük İstanbul Nazım Planı Bürosu’nun kurulması ile şehrin büyük imar işleri ve genel görünümü için çalışmalar yapılmıştır. Büyük İstanbul Nazım Planı Bürosu, İmar ve İskân Bakanlığı bünyesinde kurulmuş ve İller Bankası üzerinden çalışmalarını yürütmüştür. Büronun çalışması için gerekli bütçe imkânları İller Bankası aracılığı ile sağlanmış ve ihtiyaçları karşılanmıştır.³⁶⁴ Süreç içerisinde personel atamaları ile büronun insan kaynağı karşılanmaya devam edilmiştir. Şeflik, uzmanlık ve jeomorfoloğluk kadrolarına yetişmiş personel atamaları yapılmıştır.³⁶⁵

³⁶⁰ BCA, 030-18-01-02-202-4-12-1, 10 Ocak 1967.

³⁶¹ *Hürriyet*, 4 Haziran 1964.

³⁶² Ahmet Oktay, *Metropol ve İmgelem*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Eylül 2002, s. 50-51.

³⁶³ Suat Menemenci, “Kat Mülkiyeti Kanunu ve Getirdiği Dertler”, *Son Havadis*, 20 Kasım 1967.

³⁶⁴ BCA, 030-18-01-02-202-4-11, 10 Ocak 1967.

³⁶⁵ BCA, 030-11-1-00-486-100-16-1-10, 15 Eylül 1978.

30 Temmuz 1966 tarihli 775 Sayılı Gecekondu Yapılmasının Engellenmesi ve Islahı Hakkında Kanun ile gecekondu alanlarının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu niyet doğrultusunda Osmaniye Sosyal Mesken Sitesi, İstanbul Belediyesi tarafından gecekondu önleme bölgesi olarak planlanmış ve detay çalışmaları ile birlikte İmar ve İskân Bakanlığı'na sunulmuştur. 24 blok, 530 mesken ünitesi, 4 ilkokul ve 1 liseden meydana gelen sitenin kurulumu bakanlıkça onaylanmıştır. Site inşası ile 8.305 kişiye oturma alanı hedeflenmiştir.³⁶⁶ 1.284 dairelik sitenin temelleri, 30 Temmuz 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından atılmıştır. Osmaniye gecekondu önleme bölgesi tanımına Sunay şu sözlerle itirazda bulunmuştur: “Buraya gecekondu önleme bölgesi denilmesini beğenmedim. Hititler'den bu yana hep göçebe olarak kerpiç evlerde yaşayan Türkler'in artık beton binalara yerleşmesinin zamanı gelmiştir.” Sitenin inşası tamamlandığında tarihi eserlerin etrafını işgal eden gecekondu sahiplerine öncelik verilmesi planlanmıştır.³⁶⁷

1970'li yıllar inşaat işleri şehrin genel görünümü ve belediyenin işleyişi açısından büyük sorun haline dönüşmüştür. Belediye, 2 Nisan 1971 tarihli bildiri ile durumun vahametini dile getirmiş ve izlenecek yolu paylaşmıştır. Bu girişimlere rağmen ruhsatlı inşaatlarda izne aykırı yapılaşma ile kaçak inşaat yapımı artmıştır. Şehrin genel gelişim karakteri olan bu anlayış belediye hizmetlerini zorlaştırmış ve şehrin genel manzarasını bozmuştur. Belediye, imar işlerini düzene koymak ve sürdürülebilir kılmak için bir dizi önlem almıştır. Birincisi yapılaşma ve yapı izni konularında mevzuat ve süreç hakkında vatandaş bilgilendirme çalışmalarına ağırlık vermiştir. İkincisi imar ve ruhsat işlerini hızlandırmıştır. Üçüncüsü, belediye şubelerinde yapı kontrol ekipleri kurmuş ve bunların hareket tarzına düzen vermiştir. Dördüncüsü, merkezde de ayrı bir yapı kontrol ekibi organize etmiş ve görevlerini tanımlamıştır. Son olarak kaçak yapılarla mücadele için teknik ve fenni özellikleri yetkin bir yapı yıkım ekibi teşkilatlandırmıştır.³⁶⁸

Bu dönemde şehirde görülen heyelan ve yer kaymaları sorun teşkil etmiştir. 5 Ocak 1966 tarihinde İstanbul'un Silivri İlçesi'ne bağlı Çanta Köyü'nde yer kaymış ve yöre halkına zarar vermiştir. Afetten zarar gören 13 aileye maddi destek sağlanmış ve konut yapımı için arazi tahsis edilmiştir. Afetzedeler hanelerin yol, su ve kadastro işleri için de fon ayrılmıştır. Ev yapımı için karar veren ailelere destek programı düzenlenmiş ve

³⁶⁶ *Hürriyet*, 28 Haziran 1964.

³⁶⁷ *Hürriyet*, 31 Temmuz 1966.

³⁶⁸ İBBA, Bel. No: 7003813, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 53, Kaçak İnşaatın Önlenmesi, 2 Nisan 1971.

borçlanma usulüyle yeni yapılarına kavuşmaları sağlanmıştır.³⁶⁹ Çanta Köyü sakinlerinin daha güvenli bir alana nakli için 30 Mayıs 1967 tarihinde Tekirdağ ili sınırları içinde yer alan Balaban Çiftliği'ne yerleştirilmesi kararı alınmıştır.³⁷⁰

İstanbul İli'nin Bakırköy'ün Küçükçekmece Kasabası'nın Cennet Mahallesi'nde bulunan belirli alanlar heyelan sebebiyle 8 Ekim 1980 tarihinde afete maruz bölge olarak kabul edilmiştir. Mahalle içindeki söz konusu yerler kroki ile belirlenmiş ve kamuoyu bilgilendirilmiştir. Bölge ile ilgili İmar ve İskân Bakanlığı, kadrolu jeoloğuna etüt yaptırmış ve 12 Haziran 1980 tarihinde ayrıntılı bir rapor hazırlatmıştır. Jeofizikçi Meral Bingöl, 7 Mayıs 1980 tarihinde saha etüdü yapmış ve incelemeleri neticesinde hazırladığı raporunu sunmuştur. Rapora istinaden bölgenin afete maruz kalabilecek alan olarak kararlaştırılması istenmiştir. Londra Asfaltı'nın kuzeyinde yer alan Cennet Mahallesi'nin heyelan sahasındaki Antikalar Mevkii'nin batı kenarı olarak tanımlanan alanın ayrıntılı olarak krokisi çıkartılmış ve üzerinde çalışılmıştır. Bölge zeminin yeraltı suyu tuttuğu jeolog tarafından ifade edilmiştir. 28 Mart 1980 tarihinde yoğun yağmur sonrası meydana gelen heyelan kaynaklı tetkikler sonucunda zemin yapısının kil, silt, marn ve kalkerden oluştuğu tespit edilmiştir. Zeminin büyük ölçüde yatay tabakalar halinde şekillendiği yine raporda kaleme alınmıştır. Jeolog, bir evin yıkılıp dört evin oturulamayacak hale geldiği bölgede heyelan hareketliliğinin devam ettiğini belirtmiş ve bir dizi önlem sıralamıştır. İlk olarak tehlikeli zeminde bulunan T.E.K.'in elektrik pilonunun kaldırılmasını talep etmiştir. İkincisi, yerüstü ve yeraltı suları için drenaj yapısı oluşturulmasını istemiş ve istinat duvarlarının gereği gibi yapılmasının önemini vurgulamıştır. Yıkılan Saadet Apartmanı ile birlikte zarar gören diğer altı evin boşaltılmasını ve sahanın inşaat yapımına kapatılmasının gerekliliğini kati surette belirtmiştir. Bingöl, son olarak heyelan bölgesinin köklü ağaç cinsleri ile ağaçlandırılmasını raporunda not etmiştir.³⁷¹

Bütün tedbirlere rağmen, şehir 1960-1970 yılları arasında “yağ lekesi” modelinde gelişmiş, hem Avrupa hem de Anadolu yakalarında büyüme devam etmiştir. Eminönü ve çevresindeki konut alanları işyeri işlevine dönük kullanılmaya başlanmış, Bayezid ve Aksaray aksı bu tarihi merkezin uzantısı şeklinde yoğunlaşmıştır. Galata tarafında Karaköy ve çevresinin konut yapıları peyder pey işyerlerini ağırlamış, Şişli, Mecidiyeköy, Gayrettepe ve Yıldız uzantıları gelişim göstermiştir. Üsküdar merkezi Bağlarbaşı yönünde ve Kadıköy merkezi ise Ziverbey ile Kayışdağı istikametinde

³⁶⁹ BCA, 030-18-01-02-198-55-5, 13 Ağustos 1966.

³⁷⁰ BCA, 030-18-01-02-207-38-12, 30 Mayıs 1967.

³⁷¹ BCA, 030-18-1-2-407-171-5, 8 Ekim 1980.

genişlemiştir. Bütün bu saha içinde merkezi alanlar nüfus yoğunluğuna maruz kalmış ve sanayi sahalarının tetiklediği gecekondulaşma hızlanmıştır. 1966 yılı Sanayi Nazım Planı'nda yer alan Rami Sanayi Bölgesi, Topkapı Sanayi Bölgesi, Halkalı Sanayi Bölgesi, Bomonti Sanayi Bölgesi, Levent Sanayi Bölgesi, Levent Oto Sanayi Bölgesi, Ümraniye Sanayi Bölgesi ve Kurtköy Sanayi Bölgesi söz konusu gecekondulaşmanın şehirdeki yayılımını şekillendirmiştir. Dönemin ikinci on yılında 1970-1980 arasında şehir içindeki boşluklar doldurulmuş, bu yönelim şehrin büyüme biçimine karakter vermiştir. Sanayi sahalarının gelişimi ile birlikte hizmet sektörleri de kendine hayat bulmuş ve ekonomik döngüden pay almaya başlamıştır. Bu dönemin şehir gelişiminde ulaşım ve iletişim altyapı çalışmaları yönlendirici bir fonksiyonu icra etmiştir. Dönem sonu itibariyle apartman, sanayi ve gecekondu alanları iç içe yan yana görünüm arz etmiştir.³⁷²

Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) ile İstanbul Şehrsel Gelişme Projesi'nin dış finansman ihtiyacının karşılanması amacıyla kalkınma kredisi imzalanmıştır. Anlaşma, 30 Haziran 1972 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili birlik arasında gerçekleşmiş ve kredi miktarı 2.300.000 ABD Dolarını kapsamıştır. Kredi Büyük İstanbul Alanı kullanımı için tahsis edilmiştir. Tahsisatın, İstanbul Metropolitan Alanının şehrsel ihtiyaçları, ulaşım ve arazi kullanım ihtiyaçları ile var olan problemlerin çözümü için 1976 yılı sonuna kadar kullanılması kararlaştırılmıştır. Proje kapsamında gecekondu bölgelerinin alt yapı eksikliklerinin giderilmesi ve ucuz yerleşme alanlarındaki plansız gelişmelerin önlenmesi amaçlanmıştır. Borç alan taraf olarak Vali, Belediye Başkanı, İmar ve İskân Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı ve Karayolları Genel Müdürlüğü temsilcilerinden oluşan Plan Kurulu ve teknik uzmanlardan meydana gelen Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Anlaşma gereği, Dünya Bankası Borçları ve IDA Kredileri Satın Alma Rehberine uygun şekilde, sağlanan kredi ile mal ve hizmet alımına izin verilmiştir. Kredi geri ödemesi altışar aylık taksitler halinde, 1982-2022 dönemine yayılmıştır. Birlik, kredi kapsamında kendi onadığı müşavirlerle çalışmasını, harcama muhasebesinin temiz tutulmasını, ithal mallarının lojistik sigorta işlemlerinin eksiksiz yapılmasını, proje kalemleri için alınan eşya ve hizmetlerin sadece söz konusu proje için kullanılmasını ve nazım planı çalışanlarının yeterli sayıda tutulmasını şart koşmuştur. IDA, proje aşama kayıtlarının düzenli tutulmasını ve mutad raporlamaların titizlikle taraflarına iletilmesini istemiştir. Türkiye, proje aşamalarında İstanbul Toptancı Hali'nin sur dışına çıkartılması

---

³⁷² Emine Karaoğlu, *İstanbul'da Kentsel Gelişimin Modern ve Postmodern Yaklaşımlar Bağlamında İrdelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 158-163, 166-167.

ve yeni yerinin organizasyonunu ve İstanbul Metropolen Alanında su ikmali ve kanalizasyon tesisleri ile planlama, uygulama ve işletme taahhütlerini karşı tarafa iletmiştir. Proje kapsamında şehrin trafik mühendisliği ve kontrolü ele alınmış, şehir yönetimi için idari, örgütsel ve mali çözümlerler sunulmuştur. Şehrsel ulaşım ve arazi kullanım modeli üzerinde durulmuş, bu başlık ile şehrin sürdürülebilir gelişimi için perspektif geliştirilmiştir. Kredi anlaşmasının ilerleyen safhasında dört alanda yapılacak müşavirlik çalışmaları İstanbul için önem arz etmiştir. Bu alanlardan birincisi “şehrsel veri analizi ve tahminler”, ikincisi “şehrsel ulaşım ve arazi kullanma yatırım kararları verilmesi”, üçüncüsü “proje analizi ve proje hazırlanması” ve dördüncüsü “büyük ölçekte şehrsel gelişme için kurumsal planlama yapılması” şeklinde anlaşma maddelerine alınmıştır. İstanbul Şehir Gelişme Projesi için 326 kişilik danışman kadrosu ve 564 kişilik teknik personel istihdamı planlanmıştır. Proje, kabul edilen ayrıntılı takvim doğrultusunda hayata geçirilmiştir.³⁷³ Projenin insan kaynağı ihtiyacını karşılamak için 42 kişilik sözleşmeli personel çalıştırılmıştır. Plancı, uzman, ekonomist, istatistikçi, veri analizcisi, bilgisayar programcısı, yöneylem araştırmacısı, hukuk danışmanı, finans uzmanı, plancı, mimar, mühendis ve kamulaştırma danışmanlarından teşekkül eden sözleşmeli personelin çalışma süreleri yıllık olarak uzatılmıştır.³⁷⁴ Proje başından itibaren çalışmalara destek veren bu nitelikli sözleşmeli personelin çalışma süresi 1979 yılı mart başına kadar uzatılmıştır.³⁷⁵

Suriçi’ndeki otobüs yazıhanelerinin derli toplu bir şekilde sur dışına çıkarılması planlanmış ve Topkapı’nın sur dışı kısmı bu amaçla tahsis edilmiştir. Otogarın yapım işi 20 yıllık işletme hakkı karşılığında ihale edilmiş ve çalışmalar başlatılmıştır.³⁷⁶ Topkapı Anadolu Otogarı’nın yapım işleri tamamlanmış, 12 Ağustos 1964 tarihi itibarıyla nakil işlemleri başlatılmıştır. Sirkeci ve civarındaki otobüs yazıhaneleri kaldırılmış ve şehir içi trafik rahatlatılmıştır. Trakya bölgesine çalışan otobüs firmaları bu tarihten sonra Topkapı Otogarı’nı kullanmıştır.³⁷⁷ Topkapı’da otogar alanının düzenlenmesine rağmen Sirkeci’de otobüs firmaları için yolcu toplayan “çığırtkanlar” çevreye rahatsızlık vermeye devam etmiştir. Belediye ve emniyete iletilen şikâyetler sonunda, polis 37 adet “çığırtkanı” bölgeden toplamış ve emniyete götürmüştür. Otel sahipleri, müşterilerine de rahatsızlık veren ve gece gündüz devam eden bağırışmalardan kurtuldukları için

³⁷³ BCA, 030-18-01-02-288-72-5-1-66, 16 Eylül 1972.

³⁷⁴ BCA, 030-18-1-2-345-101-10, 12 Ocak 1976.

³⁷⁵ BCA, 030-18-1-2-372-128-12, 25 Nisan 1978.

³⁷⁶ *Hürriyet*, 16 Eylül 1962.

³⁷⁷ *Hürriyet*, 9 Ağustos 1964.

uygulamadan hoşnut olmuşlardır.³⁷⁸ Sıkıyönetim Komutanlığı, yayınladığı bildiri ile Rumeli yolcularının Topkapı Otogarı'ndan ve Anadolu yakası yolcularının da Harem Otogarı'ndan transfer edilmesini istemiştir. Topkapı'dan Anadolu'ya yolcu taşıyan otobüsler şehir içine girmeden, sahil yolunu izleyerek Sirkeci'den arabalı vapura binmesi öngörülmüştür. Bildiri gereği Türkiye Otobüsçüler Cemiyeti, turizm şirketlerinin şehir içinden otobüs kaldırmasını yasaklamış, şehir içindeki terminallerden sadece bilet satışına izin vermiştir.³⁷⁹

Belediye Meclisi, Alibeyköy Deresi üzerine baraj yapımı için 26 Ocak 1964 tarihinde karar almıştır. Baraj için ilk tahsisat bütçeye konmuş ve üç yılda bitirilmesi hedeflenmiştir. Belediye, bu proje ile şehrin su sıkıntısını büyük ölçüde çözeceğini ümit etmiştir. Konu mecliste tartışılırken şehrin su şebekesi de ele alınmış ve üyeler su şebekesinin “tamamen harap bir vaziyette bulunduğunu”, bu sebepten dolayı şehre arz edilen suyun %40'nın kayıp olduğunu dile getirmiştir.³⁸⁰ Alibeyköy Barajı'nın temelini, 28 Aralık 1966 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel atmıştır. Tören için Alibeyköy'e giden Demirel, halk tarafından “Tifolu su içiyoruz, bizi bundan kurtar” sedaları ile karşılanmıştır. Başbakan, tesisin tamamlandığında sadece Alibeyköy'e değil bütün İstanbul'a faydalı olacağını ifade etmiştir.³⁸¹

3.2.2. Gecekondulaşma ve Şehre Etkisi

1950'li yıllarda İstanbul'daki iki ilçe Zeytinburnu ve Kâğıthane gecekondulaşmanın merkezi olmuştur. Buraları mesken tutan göçmenler, Haliç ve çevresindeki sanayi ve atölyelerde iş imkânları bulmuşlardır. Bir sonraki zaman diliminde iç göç olgusunun artması ve yerleşik kalanların sayısının çoğalması ile gecekondulaşma ve sanayileşme hem Avrupa hem de Anadolu yakasında akslar meydana getirmiştir. Avrupa yakasında Kâğıthane'nin devamı olarak Alibeyköy, Gaziosmanpaşa, Esenler, Güngören, Bahçelievler, Bakırköy, Bağcılar, Avcılar hattı; Anadolu yakasında Maltepe, Kartal, Pendik, Tuzla hattı gecekondulaşmaya açılmış ve doğal görünümünü kaybetme sürecini yaşamıştır.³⁸² 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de tarım alanı yapısal değişime uğramıştır. Kapital çiftlikler gelişmeye başlamış, ortağına ekim azalmış, buna mukabil

³⁷⁸ *Hürriyet*, 17 Ekim 1968.

³⁷⁹ *Hürriyet*, 13 ağustos 1971.

³⁸⁰ *Hürriyet*, 27 Ocak 1964.

³⁸¹ *Hürriyet*, 29 Aralık 1966.

³⁸² Fatih Terzi, Fulin Bölen, “İstanbul'un Mekânsal Büyüme Eğilimlerinin Analizi”, *I. Ulusal Planlamada Sayısal Modeller Sempozyumu*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul 24-25-26 Kasım 2010, s. 121.

tarım sektöründe ücretli işçiler belirginleşmiştir. Tarım alanında açığa çıkan nüfus yoğun bir şekilde şehirlere göç etmiştir. Şehirlerde gecekonduların kendilerine barınma imkânı bulan kitleler ucuz ve esnek işgücü varlığıyla yeni atölye ve sanayi alanlarında ekonomiye eklenmiştir.³⁸³

İstanbul'un Vali ve Belediye Eski Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, 1962 yılında İmar ve İskân Bakanı olarak şehrin gecekondular bölgelerini incelemiştir. Gecekonduların sakinleri su, hamam, yol, kanalizasyon ve tapu konularını bakana iletmış ve çözüm istemişlerdir. Gökay, gecekondular davasının hükümet programına alındığını, çok miktarda sosyal mesken yapılacağını söylemiştir. Bakan, Osmaniye-Londra Asfaltı arasında dar gelirli vatandaşlar için 246 ünite bina ve Bakırköy Ataköy bölgesinde de orta ve üstü gelir grupları için Emlak Kredi Bankası tarafından 1.700 dairelik inşaat programının hazırlandığını müjdesini vermiştir.³⁸⁴

İmar ve İskân Bakanı Recai İskenderoğlu, 1965 yazında gecekondular sorunu üzerine fikrini açıklamış ve bu sorunun çözümünün imkânsız olduğunu belirtmiştir. Bakan, “Buralarda yaşayan mahzun halkı, yapacağız, edeceğiz şeklinde sözlerle aldatmaya da lüzum yoktur. Bugüne kadar bu vatandaşlar daima bu şekildeki sözlerle kandırılmışlardır.” diyerek hükümetin reel politik yaklaşımını paylaşmıştır. İskenderoğlu, bakanlığının bütçesinin 60.000.000 TL olduğunu buna mukabil gecekondular sorununun çözümü için 500.000.000 TL ile 1.000.000.000 TL arasında bir paraya ihtiyaç olduğunu beyan etmiştir. Bakan, İsrail (7 yıl içinde 2.000.000.000 TL yatırım yaptığını) ve Almanya (son 13 senede her yıl 1.500.000.000 TL harcadığını) örnekleri ile meselenin hangi bütçelerle nasıl çözüme kavuşturulduğunu izah etmiştir.³⁸⁵

Türkiye Mimarlar Odası Başkanı Haluk Baysal, gecekondular konusunu değerlendirmiş ve sorunu, “yerleşme-konut-gecekondular” çerçevesinde ele almıştır. Baysal, yerel ve merkezi idarecileri eleştirmiş, barınma sorununun kısa ve uzun perspektifli planlarla gündeme alınmamasının sakıncalarını izah etmiştir. Başkan, yöneticilerin gelip-geçici çözümlerle meseleye yaklaşmaları kalkınmanın temelini inşa etmediğini ve insanların sağlıklı şartlarda yaşamasına sebep olduğunu vurgulamıştır.

---

³⁸³ Dr. Asuman Türkün, *Mülk, Mahal, İnsan İstanbul'da Kentsel Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul Mart 2013, s. 68.

³⁸⁴ *Hürriyet*, 11 Temmuz 1962.

³⁸⁵ *Hürriyet*, 22 Temmuz 1965.

Mimarlar Odası Başkanı, son olarak gecekondulaşmanın geldiği noktayı “sefalet şehirleşmesi” olarak isimlendirmiştir.³⁸⁶

Nisan 1967 tarihinde, şehrin belli başlı gecekondulaşma bölgelerinin sorunları üzerine çalışma yapılmış, ihtiyaç ve istekleri şu şekilde derlenmiştir:³⁸⁷

Gültepe;

80.000 nüfuslu bölge için içmesuyu, çeşme ve yol ihtiyacı olduğu,

Kanalizasyon olmadığı için, pislikler yerleşim tepesinin iki tarafındaki dereye aktığı,

4.Levent otobüs garajının açık kanalının mahalleyi rahatsız ettiği,

Hastanenin olmadığı ve fakir il mühaberlerinin hastanelerde dikkate alınmadığı,

Belediyenin kendileri ile yakından ilgilenmediği iletilmiştir.

Çeliktepe;

18.000 nüfuslu bölgenin yol ihtiyacı olduğu,

Semt lağımının Gümüş ve Kâğıthane deresine aktığı,

Çöplerinin toplanmadığı,

200 yataklı hastane için yer tahsisinin yapıldığı fakat henüz inşa edilmediği tespit edilmiştir.

Yavuz Mahallesi;

En büyük problemlerinin pislik ve çöp olduğu,

Kolera tehlikesinin her an gelebileceği,

Kanalizasyon işinin ele alınması gerektiği,

Doktor vizitelerinin ve ilaç temininin sorunlu olduğu paylaşılmıştır.

Okmeydanı Kaptanpaşa Mahallesi;

Poliklinik ihtiyaçlarının olduğu,

Çevre sağlığı şartlarının bozuk olduğu,

Hastanelerde muamelelerin iyi olmadığı ve fakir il mühaberlerinin dikkate alınmadığı iletilmiştir.

Zeytinburnu Nuripaşa Mahallesi;

İçme suyu ve kanalizasyonun kifayetsiz olduğu,

Binalarının sıhhi şartlarının bozuk olduğu,

Doğumevi, sağlık merkezi ve hastane ihtiyaçlarının bulunduğu,

³⁸⁶ *Hürriyet*, 18 Temmuz 1966.

³⁸⁷ BCA, 030-1-0-0-77-486-5-11-1-13, 29 Nisan 1967.

Muhtarların düzenlediği fakir ilmühaberlerinin başhekimlerce dikkate alınmadığı,

Guraba Hastanesi'nde nöbetçi operatör ve diğer hastanelerde nöbetçi doktor bulundurulmadığı,

Yedikule Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nde bütün hastaların yemekhaneye gitmeye mecbur tutuldukları semt sakinlerince dile getirilmiştir.

Sağmalcılar;

Mahallerinde dar gelirli fakir halkın oturduğu,

Su sıkıntısı çektikleri,

Çevre sağlık şartlarından dolayı sarılık hastalığının sık görüldüğü,

Sağlık merkezi kurulmasını iletmişlerdir.

Rami;

Kanalizasyonun büyük ihtiyaç olduğu,

Mevcut bir çeşmenin ihtiyacı karşılamadığı, su problemlerinin olduğu,

İl özel idaresine bağlı bir dispanserın sağmalcılar, Gaziosmanpaşa ve rami ortasında yer alıp bu üç yer için kifayetsiz kaldığı bildirilmiştir.

Küçükköy;

Sağlık evinin yapılması,

Hastanelerde iyi muamele görmedikleri,

Fakirlik ilmühaberlerinin dikkate alınmadığı dillendirilmiştir.

Alibeyköy;

Köylerindeki pisliğin sağlıklarını tehdit ettiği,

Eyüp Dispanseri'nden fakir halkın tedavilerinden ücret alındığı,

Sosyal sigortalar hastanesinden şikâyetleri olduğu paylaşılmıştır.

Ümraniye;

Elektrik ve su olmayan yerler bulunduğu,

Çok sivrisinek olduğu,

Acil vakalarda sıhhi imdat çağırmak için telefona ihtiyaç olduğu,

Dispanser, sağlık merkezi ve doğumevi ihtiyaçlarının bulunduğu iletilmiştir.

Beykoz;

Acil vakalar için telefona ihtiyaç duyulduğu,

Sağlık merkezi kurulması,

Sosyal sigortalar hastanelerinden ve verilen ilaçlardan şikâyetçi oldukları,

İşverenlerin sosyal sigortalar hastanelerine rapor vermeme konusunda baskı yaptıklarını belirtmişlerdir.

Beykoz Kavacık Mahallesi;

Acil vakalar için telefona ihtiyaç olduğu,

Bir köy ebesi ve sağlık ocağı için ihtiyaç bulunduğu bildirilmiştir.

Rami gecekondulu alanında göçmen evleri sorunu yaşanmış, mesele 10 yıllık bir süreçte ancak çözüme kavuşmuştur. Söz konusu alanda göçmenler için İstanbul Valiliği ile yüklenici Abdullah Ziya Kozanoğlu arasında 24 Ekim 1951 tarihinde iş akdi imzalanmıştır. Müteahhit 1.000 adet evi, sözleşme gereği ve bedeli mukabilinde inşa etmeyi taahhüt etmiştir. Firma, iş anlaşmasına riayet etmemiş, yapılar anlaşma şartlarını haiz halde teslim edilmemiştir. Bu keyfiyete mukabil, kesin kabulü yapılmayan konutlar hak sahiplerine teslim edilmiştir. Göçmenler, teslim aldıkları mekânları kendi imkânları ile yaşanılır hale getirmişlerdir. Durum bu vaziyette iken yüklenici, 1953 yılında hak edişlerinin tahsili ve teminatlarının iadesi hususlarında dava yoluna gitmiştir. Karşılıklı dava süreci neticelendirilememiş, konu Danıştay'da ele alınmış ve 1961 yılında sulh yoluyla çözümü karara bağlanmıştır.³⁸⁸

1960'lı yıllardan itibaren gecekondulu sorunu şehrin bütün alanına sirayet etmiştir. 1964 sonbaharında Adalar'da dahi bu mesele dava konusu olmuştur. Burgazada sakini Niko İspirooulos, gecekondusunun yıkıldığını iddia ederek Adalar Kaymakamı Ahmet Tosun'u tazminat istemiyle mahkemeye vermiştir. Tosun müdafaasında, bahse konu olan gecekondunun belediye arsasının üzerinde inşa edildiğini ifade etmiştir. Kaymakam, o dönem belediye şube müdürlüğünün de uhdesinde olduğunu vurgulamış ve tetkikleri neticesinde işgalci konumdaki enkaz görünümlü gecekondunun arsa üzerinden temizletilmesini istediğini izah etmiştir. Davacı vekilinin avukatı, kaymakamı husumetle itham etmiş ve vazife sınırlarını aştığını belirtmiştir. Hâkim, şaşkınlık içinde duruşmayı yürütürken "Affedersiniz. Çoktandır Adalar'a gitmedim. Bu gecekondulu salgını oralara da mı sirayet etti?" diye merakını dile getirmiştir. Avukat, "Halen Adalar'da yüze yakın gecekondulu bulunduğunu" ifade etmiştir.³⁸⁹

1971 yılında, İstanbul gecekondulu bölgelerinin düzenlenmesi projesinin finansmanı için Avrupa Konseyi İskân Fonu'ndan kredi alınmıştır. 2.000.000 Alman Markı'nı kapsayan kredi Ankara ve İstanbul gecekondulu alanlarının ıslahı için

³⁸⁸ BCA, 030-11-1-0-284-7-10-1-16, 30 Mart 1961.

³⁸⁹ *Hürriyet*, 22 Ekim 1964.

projelendirilmiştir. Kredinin geri ödemesi 1976 yılında başlamak üzere 10 yıla yayılmıştır.³⁹⁰ Ataköy gecekondu alanının ıslah projesi için Avrupa Konseyi İskân Fonu tarafından 2.750.000 ABD Doları ve 250.000 ABD Doları olmak üzere toplam 3.000.000 ABD Doları kredi sağlanmıştır. Kredi geri ödemesi, 2 yıl ödemesiz ve 7 yıl ödemeli şeklinde düzenlenmiştir.³⁹¹

---

³⁹⁰ BCA, 030-18-01-02-269-55-4-1-20, 31 Temmuz 1971.

³⁹¹ BCA, 030-18-01-02-338-58-6-1-46, 8 Ağustos 1975.

Tablo 3.4. İstanbul ili gecekondur alanlarının nüfus değışimleri, (1960-1980).

Sıra No	Gecekondur Alanları	Yıllara Göre Nüfus Değişimi				
		1960	1965	1970	1975	1980
1	Yayalar	400	527	1.421	4.145	10.821
2	Kirazlı	194	301	522	3.619	11.563
3	Aşağıdudullu	432	615	1.076	2.659	12.742
4	Küçükbakkal	1.410	2.136	4.074	7.621	12.752
5	Güneşli	388	530	1.095	4.800	12.929
6	Silivri	4.949	6.114	7.528	8.525	13.763
7	Aydınlı	933	998	1.484	5.389	15.231
8	Tuzla	4.393	7.393	9.905	11.163	16.440
9	Mahmutbey	2.052	3.887	1.757	7.030	17.090
10	Halkalı	979	3.959	5.880	13.481	17.652
11	Dolayoba	1.002	3.478	13.165	19.872	27.365
12	Avcılar	3.109	3.295	9.854	14.953	30.486
13	Yakacık	3.295	4.691	10.842	19.548	30.979
14	Soğanlık	3.025	5.283	13.967	23.304	34.769
15	Yenibosna	1.386	2.776	8.775	26.424	40.788
16	Yalova	11.318	14.241	17.689	27.289	41.823
17	Atışalanı	622	726	1.222	14.054	42.264
18	Alibeyköyü	8.948	15.199	22.072	33.387	45.532
19	Küçükyalı	5.071	12.888	15.268	30.327	46.864
20	Pendik	13.963	19.216	27.494	38.384	48.219
21	Yeşilbağ	1.322	1.869	7.581	21.426	53.894
22	Kartal	14.815	20.139	35.381	53.073	68.291
23	Esenler	3.482	10.709	31.382	49.379	68.509
24	Ümraniye	7.224	14.800	22.969	38.730	71.954

25	Güngören	3.070	9.146	22.180	48.593	74.761
26	Küçükçekmece	12.036	22.835	43.385	58.709	81.503
27	Sefaköy	3.479	10.209	25.504	47.103	83.560
28	Maltepe	11.052	16.626	32.196	66.343	90.439
29	Kocasinan	4.103	11.271	30.334	51.311	96.312
30	Küçükköy	5.216	14.564	30.293	56.411	100.405
31	Bayrampaşa	29.110	69.034	124.085	157.367	165.723
32	Kâğıthane	22.818	56.157	111.427	164.448	175.540
Toplamlar		185.596	365.612	691.807	1.128.867	1.660.943

Kaynak: BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 3-34.

Arsa yağması ve gecekondulaşma, 1950’li yıllardan itibaren başlayıp Tablo 3.4.’teki nüfus gelişimlerinden de izleneceği gibi 1970’lerden sonra da hızını artırarak devam etmiştir. Konut sektörü özel sermayenin ve devletin hareket alanı olmuş, bu etkileşim sektörü kısa sürede büyütmiştir. Arsa sahipliği, “toplumun yarattığı değer artışlarına el koyma aracı haline gelmiş” ve “burjuvaziye birikim sağlayan önemli kanallardan biri olmuştur”. Yoğun talebi karşılayacak arsa üzerindeki spekülasyonlar, “arsa arzına canlı bir pazar meydana getirmiş” ve enflasyonist etki “bu pazarı sınıfsal ve mekânsal olarak yaygınlaştırmış ve genişletmiştir.”³⁹² Tablo 3.4.’teki 1960-1980 dönemi nüfus artış rakamları, bizlere gecekondulaşma hızını anlatmıştır. Tabloda söz konusu edilen 32 küçük yerleşim birimi, aradan geçen 20 yılda kendini defaten katlamış ve merkezi semtlere dönüşmüştür. Gecekondulaşma alanlarının 1960 yılında toplam nüfusu 185.596 iken 1965 yılında 365.612, 1970 yılında 691.807’ye ulaşmıştır. 1975 yılına gelindiğinde bir milyon bandı aşılmış ve 1.128.867 rakamına erişilmiştir. 1980 yılında ise toplam 1.660.943 rakamına yükselmiştir.

1974 yılında düzenlenen Uluslararası Büyük İstanbul Bölgesi Kent İşletme Sorunları Semineri’nde, Nazım Bürosu Başkanı Doç. Dr. Turgut Cansever ve İstanbul Şehirselsel Gelişme Projesi Baş Uzmanı Ömer Uluç şehrin gelişimi ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Dönem itibarıyla 4.000.000 nüfusun, 2.500.000’u gecekondularda yaşadığı katılımcılarca açıklanmıştır. Cansever, “şehirleşme maliyetlerinin asgari düzeye çekilmesini” ve “köklü idari ve sosyoekonomik tedbirlerin”

³⁹² Ahmet Oktay, *Metropol ve İmgelem*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Eylül 2002, s. 50.

hayata geçirilmesini önermiştir. Uluç ise şehrin genişlemesi üzerinde durmuş, fiziki planlamanın yetersiz kalması üzerine İstanbul Şehirsel Gelişme Projesi'nin hayata geçirildiğini belirtmiştir.³⁹³

3.2.3. Tarihi Eserlerin Korunması, Bakımı ve Restorasyonlar

1961 yılı gazete haberlerine, Küçükçekmece'de yer alan tarihi sayfiye şehri Antik Regium'un kalıntıları konu olmuştur. Bölgenin gecekondularla yerleşimiyle birlikte yok olmaya yüz tuttuğu haberleştirilmiştir. Antik şehirdeki eski yapıların malzemeleri, yeni yapılaşmada gecekonduların temellerinde ve inşasında kullanıldığı sahadan çekilen fotoğraflar eşliğinde kamuoyu ile paylaşılmıştır.³⁹⁴

Yedikule Surları Milli Eğitim Bakanlığı Arkeoloji Müdürlüğü'nün finansmanı ve gözetiminde restore edilmiştir. 1958 yılında başlayan bakım ve onarım çalışmaları peyder pey kaynak ayrıldıkça devam etmiş ve 1970 yılında süreç tamamlanmıştır. Proje kapsamında, 1963 yılı programında Altıncıkapı üzerine yoğunlaştırılmış ve restore edilmiştir.³⁹⁵ Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 8 Ağustos 1967 tarihinde Yedikule Zindanları'nı ziyaret eden ilk Cumhurbaşkanı olmuş, büyük altın kapı, kanlı kuyu ve Genç Osman'ın öldürüldüğü oda hakkında ayrıntılı bilgi edinmiştir. Sunay, 90 basamaklı merdiveni çıkmış ve kuleden şehri seyretmiştir.³⁹⁶

Galata Kulesi, turistik gezi rotasına alınması için belediye tarafından restorasyon projesi hazırlanmış ve 1965 yılı başında proje uygulanmaya konulmuştur. Kulenin son iki katında yer alan 1875 yapımı ahşap kısımlar yıkılmış, bu ahşap katlar yerine kuleye külah tasarlanmıştır. Restore aşamasında zemini sağlamlaştırmak amacıyla kazı çalışmaları yapılmış ve zeminde bir tünel keşfedilmiştir. 70x140 cm genişliğindeki tünel boyunca 30 m yol alınmış, sonrasında çöküntülere denk gelinmiştir. Tünel içinde insan iskeletleri, kafatasları, sikkeler ve kitabeler bulunmuştur. Belediyenin bu çalışmalarından haberdar olan Cenovalılar, İstanbul Belediyesi'ne başvuru yapmış, atalarından kalan Galata Kulesi'nin restorasyon çalışmaları hakkında bilgi talep etmişlerdir.³⁹⁷ Galata Kulesi'nin restorasyonu tamamlanmış ve 28 Eylül 1967 tarihinde turizmin hizmetine açılmıştır. Açılışı Belediye Başkanı Haşim İşcan yapmış ve misafirlerini ağırlamıştır. Kulenin restorasyonundan sonra İşcan, 140 m'den şehri seyretmiş ve keyif aldığını ifade etmiştir.

³⁹³ *Son Havadis*, 13 Aralık 1974.

³⁹⁴ *Hürriyet*, 10 Nisan 1961.

³⁹⁵ *Hürriyet*, 28 Haziran 1963.

³⁹⁶ *Hürriyet*, 9 Ağustos 1967.

³⁹⁷ *Hürriyet*, 9 Eylül 1965.

Bu konudaki duygularını, “İstanbul’un güzel olduğunu hepimiz biliriz. Ama ben hayatımda ilk defa bu kadar güzel bir manzara seyrediyorum” cümleleriyle aktarmış ve başkanlığının dördüncü yılında “İstanbul’un böylesine sihirli bir şehir olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum” itirafında bulunmuştur.³⁹⁸

Kuleli Askeri Lisesi, 1907 tarihinden sonraki ilk büyük onarımını bu dönemde görmüştür. İlk yapımında yer alan kuleler kısa süre sonra çıkan yangında kulesiz kalmıştır. 100 yıl sonra 1965 tarihinde başlatılan restorasyon çalışmaları ile yapı, 1968 yılında tekrardan kulelerine kavuşmuştur.³⁹⁹

Ortaköy Camii, denize doğru kaymış, kubbesinde ve dış yüzeyinde çatlaklar oluşmuştur. Bir hasar durumu gözetilmiş ve cami 1960 yılında geçici olarak kullanıma kapatılmıştır. İki yıllık yazışmalar sonunda caminin onarımı için 1962 yılında ihale yapılmış ve camii komple askıya alınmıştır.⁴⁰⁰

Avrupa ülkelerinde, 1975 yılı Avrupa Mimari Mirası Yılı olarak kabul edilmiş, bu doğrultuda sanayileşmenin tehdit ettiği tarihi dokuları koruma çabaları artmıştır. İTÜ Mimarlık Fakültesi, 1974 tarihinde kurulan Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü ile konuya duyarlı yaklaşım göstermiştir. Enstitü Başkanı Doğan Kuban, misyonlarını sergi, açık oturum, konferans gibi akademik ve öğretici çalışmalarla halkı bilinçlendirmek olduğunu açıklamıştır.⁴⁰¹

---

³⁹⁸ *Hürriyet*, 21 Eylül 1967; *Hürriyet*, 29 Eylül 1967.

³⁹⁹ *Hürriyet*, 16 Haziran 1968.

⁴⁰⁰ *Hürriyet*, 2 Temmuz 1962.

⁴⁰¹ CFKA, Fih. No:4002-2.

3.3.EKONOMİ VE TİCARET

İstanbul, 1960-1980 yılları arasında ülke ekonomisi içindeki ağırlığını artırmıştır. Şehrin vergi ödemeleri ve oranı yükselmiştir. 1951-1952'de İstanbul'un ödediği gelir vergisinin toplam ülke gelir vergisi içindeki payı %36.0, 1958-1960 döneminde ise %44.30 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlara göre iki dönem arasında +8.30 puanlık değişim oranı yakalanmıştır. Toplam vergi kaleminde 1950 yılında %30.2, 1960 yılında %38.0 oranları kaydedilmiştir. Bu iki dönem arasında değişim oranı +7.80 olarak gerçekleşmiştir.⁴⁰²

İstanbul Ticaret Odası, 1962 yılı ocak ayında ticaret dünyasını ilgilendiren temenni ve dilekleri, dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye raporlamıştır. Rapor siyasi, iktisadi, yatırımlar, teşvikler, vergi reformu, servet beyanı, kredi temini, icra ve iflas kanunu, devletin açık ekonomi politikası izlemesi, özel-kamu işbirliği, ithalat meselesi, turizm konusu, yabancı sermaye teşvikleri, dış ticaret ve ithal müsaadeleri gibi başlıkları içermiştir. İTO, rapor girişinde piyasanın durgunluk ve istikrasızlık konularını Başbakan'ın dikkatine sunmuş ve bu keyfiyetin sanayi, ekonomi ve ticaret dünyasını kaygılandırıldığını izah etmiştir. İşadamları, Devlet Planlama Teşkilatı'nın hedeflediği kalkınma hızına ve milli gelir artışına bu iki ana başlığın çözülmesi ile ulaşılabileceğini iletmışlerdir. İTO, ilk büyük ana başlıktaki siyasi istikrar için politika kültürünün gelişimine dikkat çekmiş, siyasilerin söz ve davranışlarının ekonomi ile derin etkileşimi olduğunu dolayısıyla dikkatli olmaları gerektiği belirtilmiştir. İkinci büyük başlıkta yer alan ekonomik istikrar için kamu yatırımları ile birlikte özel sektör yatırımlarının teşviki ve gözetilmesi talep edilmiştir. Özel sektör yatırımları için gerekli sermayenin servet beyanı tartışmaları ile sektöre uğratıldığı, bir kısım sermayenin vergi endişesi ile hareketsiz kaldığı, bir kısım sermayenin de yurtdışına çıkış yaptığı dile getirilmiştir. Söz konusu tartışmaların banka mevduatlarına olumsuz yansıdığı ve yabancı sermayenin de ürktüğü açıkça ifade edilmiştir. İşadamları, vergilerin taksitli ödenmesinin piyasaları rahatlatacağına dikkat çekmiş ve gelir vergisinde dört, kurumlar vergisinde iki taksit istemişlerdir. İcra ve iflas kanununun kötü niyetli borçluları koruyan yapısından şikâyetçi olup değiştirilmesini talep etmişlerdir. Ekonomide açık politika izlenmesinin önemi belirtilmiş, kamu ve özel sektör işbirliğinin dönemlere ve şahıslara bağlı ve bağımlı olmaksızın kurumsallaşmasının önemi vurgulanmıştır. Devletin ithal mal gereksinimlerini serbest piyasa üzerinden temin etmesinin hem devlet için hem de özel

⁴⁰² DPT, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Ankara Ocak 1967, s. 55.

sektör için verimli olacağı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. İthalat başlığında turizm yatırımları ve turizmin gelişimi için ayrıcalıklar istenmiştir. Ayrıca bazı resmi kuruluşlara tanınan ithal izinlerinin zararları aktarılmıştır. Yabancı yatırımların kolaylaştırılması ve kârların transferinin önünün açılması konuları dikkatlere sunulmuştur. Dış ticaretteki habersiz bir şekilde yapılan mevzuat değişikliklerinin İTO üyelerine verdiği zarar iletilmiş, hukuki tasarrufların karşılıklı mutabakat ile yayınlanmasının kıymeti paylaşılmıştır.⁴⁰³

Şehrin ticaret ve sanayi odalarının elbirliği ile 26 Kasım 1965 tarihinde İktisadi Kalkınma Vakfı kurulmuştur. Vakıf, sanayi ve ticaret alanlarının Avrupa ortak pazarına katılımını hedef gözetmiştir. Dönem verilerine göre 1967 yılı itibariyle İstanbul sanayi tesislerinin %56.3'ü son 15 yılda üretime başlamıştır. Üretim alanları Cumhuriyet'in ilk yıllarında gıda, mensucat, giyim, matbaa ve madeni eşya kolları şeklinde sıralanmış bu sıralama 1960'lı yıllara gelindiğinde mensucat, gıda, madeni eşya şeklinde değişmiştir. Ayrıca yeni iş kolları plastik eşya imalatı, kimya sanayi, madencilik, elektrik malzemeleri ve makinaları üretimi, toprak mamulleri ve cam sanayi gelişim göstermiştir. 1960'lı yıllardan itibaren lastik ve kauçuk ürünleri, alkolsüz içecekler ve taşıt araçları sanayi alanları ortalama sanayi gelişiminin üzerinde seyir izlemiştir.⁴⁰⁴

İstanbul'un firmalar açısından ticari hayatı hareketlilik arz etmiştir. Ticari hayata her yıl birçok firma giriş yaparken bir kısmı ise ticari hayattan çekilmiştir. 1971 yılı verilerine göre şehirde 2.305 adet firma tescil edilerek ticari faaliyete başlamış, buna mukabil 1.086 firma ise ticareti terk etmiştir.⁴⁰⁵ 1973 yılında tescil edilen firma sayısı 5.043 adet olarak kayıtlara geçmiş, 943 firma ise kapanış vermiştir.⁴⁰⁶ 1974 yılında 2.879 firma tescil olmuş ve 852 firma kapanmıştır.⁴⁰⁷ 1975 yılında İstanbul'da 2.639 yeni firma açılışı tescil edilmiş ve 674 firma da ticareti terk etmiştir.⁴⁰⁸ 1976 yılında 3.826 adet firma tescil edilmiş ve 796 ticari firma ise kapanmıştır.⁴⁰⁹ 1977 yılı verilene göre şehirde 4.099 yeni ticarethane tescil edilmiş buna mukabil 1.498 firma ise ticari alandan çekilmiştir.⁴¹⁰ 1978 yılında 4.003 adet ticari firma tescil edilmiş ve 1.550 ticareti bırakmıştır.⁴¹¹ 1979 yılında 4.871 adet ticaret yeri tescil edilmiş ve 881 adet firma kapanmıştır.⁴¹² 1980 yılında

⁴⁰³ BCA, 030-1-0-0-86-539-1-11, 30 Ocak 1962.

⁴⁰⁴ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 522-524.

⁴⁰⁵ BDİE, *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1971*, Ankara 1972, s. 40.

⁴⁰⁶ BDİE, *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1973*, Ankara 1975, s. 40.

⁴⁰⁷ BDİE, *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1974*, Ankara 1976, s. 40.

⁴⁰⁸ BDİE, *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1975*, Ankara 1976, s. 40.

⁴⁰⁹ BDİE, *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1976*, Ankara 1977, s. 40.

⁴¹⁰ BDİE, *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1977*, Ankara 1979, s. 40.

⁴¹¹ BDİE, *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1978*, Ankara 1979, s. 40.

⁴¹² BDİE, *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1979*, Ankara 1980, s. 40.

yeni kurulan firma sayısı 3.572 adet olarak gerçekleşmiş, 2.454 firma ise kapanmıştır.⁴¹³ Özellikle 1980 yılı verileri piyasalar açısından iç açıcı olmamış, kapanışı verilen firma sayısı dönem itibariyle ilk defa açılan firmaların yarısının üzerinde bir rakama ulaşmıştır.

1973 yılı verilene göre İstanbul ili hane halkı sayısı 587.871 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu rakam ülke toplam hane sayısının %8.5'ine karşılık gelmiştir. İstanbul hanelerinin gelir toplamı 23.613.000.000 TL ile ülke toplam gelirindeki payı %13.9 oranında gerçekleşmiştir.⁴¹⁴ İstanbul, ülkenin sanayi lokomotifliği özelliği ile Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın 1974'te %20.6, 1975'te %20.2 ve 1976'da %19.5 oranlarını karşılamıştır. Tarım dışı Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla rakamları baz alındığında İstanbul/Türkiye oranı %27 olarak kaydedilmiştir. Bu rakam İstanbul'un ekonomideki payının yüksekliğini göstermiştir.⁴¹⁵

İstanbul, bir liman şehri olarak kurulmuş ve gelişmiştir. Hem iç hem dış ticareti tarihsel süreçte canlı kalmıştır. Türk şehircilik anlayışında çarşılar ekonominin, ticaretin ve sosyal hayatın şekillendiği mekânlar olmuştur. İstanbul için Kapalıçarşı her yönüyle klasik çarşı dokusunun resmi olmuştur. Çarşı, 1960 öncesinde 1943 ve 1954 yangınları ile zarar görmüş ve restore edilerek yeniden hizmete alınmıştır. Bu yıllarda çarşının kimliğinin değişimi izlenmiştir. Ekonomik değişimler ve şehirlinin batı tipi çarşı özelemleri Kapalıçarşı'da bozulmayı da beraberinde getirmiştir. 61 sokağın ve 18 kapının yer aldığı bu kompakt yapı zamana direnerek belli gelenekleri yaşatmaya devam etmiş ve meslek gruplarını bir arada tutmuştur.⁴¹⁶ İstanbul'un geniş ticaret ağının içinde kıymetli yer tutan mücevher, altın, gümüş gibi ziynet eşyalarının ve giyim, kuşam gibi gündelik eşyaların el değişimi Kapalıçarşı'da düğümlenmiştir. Burası aynı zamanda tarihi yarımada içindeki büyük çarşayı oluşturan Unkapanı, Eminönü, Sirkeci, Cağaloğlu, Çemberlitaş, Bayezid, Laleli ve Vefa çemberinin kalbinde konumlanmıştır.⁴¹⁷

İstanbul çarşı-pazarının diğer bir yüzü, *Hürriyet* gazetesinin Serbest Kürsü Köşesi'nde Tarık Berkmen tarafından Belediye Başkanı Haşim İşcan'a hitaben yazılan mektupta şu şekilde dile getirilmiştir:⁴¹⁸

⁴¹³ BDİE, *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1980*, Ankara 1981, s. 32.

⁴¹⁴ DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara Nisan 1979, s.75.

⁴¹⁵ DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara Nisan 1979, s.77.

⁴¹⁶ Gülberk Bilecik Hoş, *Geçmişten Günümüze İstanbul Ticaretinin Merkezi: Kapalıçarşı, Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, 9-10 Mayıs 2002, İkinci Cilt, İstanbul 2003, s. 245.

⁴¹⁷ Feridun Akozan, "İstanbul'un Kapalı Çarşısı", *Tarih Dergisi*, XXXII, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı'dan Ayrı Basım, İstanbul Mart 1979, s. 760-761.

⁴¹⁸ *Hürriyet*, 1 Temmuz 1966.

Lütfen gelin beraberce Eminönü'nden sağ tarafı takip ederek Unkapanı'na doğru yürüyelim. Bakın neler göreceğiz? Evvela 4-5 boyacı ve 8-10 yaşlarında hırpani görünüşlü barbut oynayıp sigara içen çocuklar. Açıktaki simit satanlar, seyyar köfteciler, limonata, fıstık satanlar. Duralım, yolun karşısına bakalım. Bitpazarı, eski elbise satanlar. Yanlarında eşkıya kılıklı 7-8 kişi kumar oynatıyor. Hemen ilerideki lotaryacı tombala çektiyor. Biraz ileride üçkâğıtçılar kâğıt açıyor. Yanlarında lahmacuncular, su satıcıları, ciğerci, balıkçı, pilavcı sıra ile dizilmiş. Derken hal binasının başlangıç yeri. Buradan geçebilene aşk olsun! Kamyonlar, kamyonetler, sırt hamalları, seyyar lokantalar, aşure çorba satanlar, meşrubatçılar, lotaryacılar, tekrar üçkâğıtçılar, çiroz salatası yapanlar, börek satanlar, köfteciler, dondurmacılar, kurabiyeciler, tatlıcılar, mısır patlatanlar, 200 metrelik hal binalarını 10 dakikada zor geçeceğiz. Sonra seyyar şeftali, erik, kayısı, vişne, kavun, domates satıcıları hep kaldırımlarda. Unkapanı'na ha geldik, ha geleceğiz. Beş-on metre arayla oturmuş sakat, âmâ perişan dilenciler...

Gazeteci Berkmen'in betimlediği panoramatik görüntü, şehrin ticari kalbinin attığı mekânların durumunu bizlere özetlemiştir. Tasvirin her kelimesi ve cümlesi klasik bir doğu şehrinin çarşı-pazar havasını yansıtmıştır.

3.3.1. Temel İhtiyaçların Karşılanması

Şehrin ekmek meselesi hem belediye hem de merkezi hükümet tarafından birçok defa ele alınmıştır. 1961 yılında hükümet, fırınlar önündeki kuyrukları bitirmek için İstanbul'a fırın kurmayı planlamıştır. Ticaret Bakanı Mehmet Baydur, şehrin fırın işletmecileri ile Belediye Sarayı'nda bir araya gelmiştir. Baydur, kurulacak fırınlar için döviz finansmanının temin edildiğini paylaşmış ve Amerika ile buğday anlaşmasının yapıldığını belirtmiştir. Böylece buğday üzerindeki ticari, psikolojik ve spekülasyon hareketleri de engelleyebildiklerini izah etmiştir.⁴¹⁹ 1 Nisan 1962 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere belediye encümeni fırınlarda satılan ekmeğin gramajını belirlemiş ve narh fiyatı koymuştur. Belediyenin bu uygulamasına fırıncılar karşı çıkmış ve kendi belirledikleri gramaj ve fiyat üzerinden ekmek çıkaracaklarını ilan etmişlerdir. Belediye bir tebliğ ile encümen kararlarına uymayan fırınların faaliyetlerini durduracağını belirtmiş, belediyenin bu duruşu karşısında fırıncılar kararlarından vazgeçmişlerdir.⁴²⁰ İstanbul'daki 370 fırıncıyı temsil eden Fırın İşverenleri Derneği, olağanüstü toplantı yapmış ve 22 Nisan 1962 Pazar günü ekmek çıkarmama kararı almıştır. Karar telgraf ile Belediyeye, Vilayete, İçişleri ve Ticaret Bakanlıklarına ve Başbakanlığa bildirilmiştir. Belediye, 1. Ordunun seyyar fırınlarını, fırıncılara karşı koz olarak kullanmış ve

⁴¹⁹ *Hürriyet*, 6 Temmuz 1961.

⁴²⁰ *Hürriyet*, 1 Nisan 1962.

Saraçhane’de seyyar fırın uygulaması dahi yaptırmıştır.⁴²¹ Şehrin ekmek meselesine sonunda Vali Niyazi Akı müdahil olmuş ve belediye ile fırıncılar arasında arabuluculuk etmiştir. Vali ticaret ve sanayi oda temsilcileri ile borsa, fırıncılar ve belediye temsilcilerinden bir heyet oluşturmuş ve heyetten rapor istemiştir. Fırıncılar pazar günü ekmek çıkarmama kararını valinin isteği üzerine iptal etmişler, Akı, fırıncıların çözümü gözetken yaklaşımını takdirle karşılamıştır.⁴²²

1971 yılı sonbaharında et fiyatlarının düzensizliği, taraflar arasında amansız bir mücadeleye dönüşmüştür. Belediye-et komisyoncuları ile toptancıları-kasaplar çözüm için birbirlerine yüklenmişlerdir. Belediye Başkanı Dr. Fahri Atabey, özellikle Zeytinburnu, Gültepe gibi şehrin gecekondu alanlarında ikamet eden fakir halkın uygun fiyata et yemesi için çaba sarf etmiştir. Başkan Atabey memur kesimini ve halkı gözetmeleri gerektiğini, Nişantaşı ve Şişli’de oturanların alım gücünün sorunsuz olduğunu vurgulamıştır. Başkan, et sektöründe şehirde 30 komisyoncu, 98 toptancı ve 1.980 perakendecinin hizmet verdiğini paylaşmıştır. Kasapların toptancılardan baskı gördüğü için Et Balık Kurumu’ndan et almadıklarını belirtmiş ve kurumun satış bayilerini 61’den 100’e çıkararak sorunu aşacaklarını izah etmiştir. Başkan Dr. Fahri Atabey, kasaplara karşı giriştikleri mücadelede başarılı olmak için halktan destek istemiştir.⁴²³ Belediye, 1 Eylül 1972 tarihinde Eminönü Et Tanzim Satış Yeri’ni hizmete almıştır. Şehirdeki dördüncü et tanzim satış yeri Mısır Çarşısı yanında faaliyete başlamıştır. Açılış konuşmasında Başkan Dr. Fahri Atabey, şehrin artık 800.000 nüfuslu günlerinin geride kaldığını, milyonları barındıran İstanbul’un ekonomik ihtiyaçlarının zorlaştığını vurgulamıştır. Tanzim satışlarının bu zorluğu aşmak için düşünüldüğünü belirtmiştir.⁴²⁴

Şehir sakinlerinin temel ihtiyaçlarından olan sebze ve meyve arzı Avrupa ve Anadolu Yakası Halleri üzerinden sağlanmıştır. 1963 yılı başında *Hürriyet* gazetesinde İstanbul halkına “Evinize bol meyve alabiliyor musunuz?” sorusu yöneltilmiş ve röportajda şu cevaplar alınmıştır:⁴²⁵

Nurten Torun, 20 yaşında, üniversite talebesi, Acıbadem;

“Maalesef yeteri kadar alamıyorum. Çünkü meyve fiyatları bizim kazançlarımıza nazaran çok yüksek.”

⁴²¹ *Hürriyet*, 20 Nisan 1962.

⁴²² *Hürriyet*, 22 Nisan 1962.

⁴²³ *Hürriyet*, 10 Eylül 1971.

⁴²⁴ *Hürriyet*, 2 Eylül 1972.

⁴²⁵ *Hürriyet*, 5 Ocak 1963.

Saime Öken, 20 yaşında, memur, Fatih;

“Biz her şeyden evvel yiyeceğe önem verdiğimiz için bizim eve bol meyve giriyor. Ben her gece yatıncaya kadar bir portakal bir elma bir armut yerim.”

Nejat Evirgen, 24 yaşında, ayakkabıcı, Kapalıçarşı;

“Bol olmasa bile normal olarak alıyor ve buluyoruz.”

Fikret Arıkan, 26 yaşında, tüccar Kapalıçarşı;

“Benim durumuma göre az da olsa her zaman devamlı olarak alıyoruz.”

Hariton Hançer, 42 yaşında, tuhafiyeci Nuruosmaniye;

“Memleketimizde bol olarak çıkan meyvelerden ben istifade ediyorum. Ama benden başka daha birçok kimse yiyemiyor. Meyve pahalılığı ile belediye ve hükümet daha yakından ilgilenirse her zaman herkes alabilir.”

Mehmet Güney, 29 yaşında, kahveci, Fatih;

“Evime bol meyve almaktayım. Boğazıma gayet iyi bakarım.”

Hüseyin Özen, 49 yaşında, dökümcü, Mahmutpaşa;

“Param olunca bol alıyorum. Olmayınca hiç alamıyorum.”

Yaşar Sayım, 32 yaşında, işportacı, Bayezid;

“Haftada 1 kilo meyve alıyorum. Daha fazla alabilmem için bütçe müsait değil.”

Röportajda fikirlerini paylaşan Hariton Hançer adlı vatandaşın dikkat çektiği, “... Meyve pahalılığı ile belediye ve hükümet daha yakından ilgilenirse...” tespiti, alanın sorununu ve çözümünü bizlere tanımlamıştır. İstanbul Valisi Vefa Poyraz, 1966 yılında merkez halini ziyaret etmiş, sebze ve meyve fiyatlarını incelemiştir. Toptancı halindeki fiyatlar ile manavlardaki fiyatlar arasındaki farklılık Poyraz’ın dikkatini çekmiş taraflardan izahat istemiştir. Perakendeci Sebzeciler Derneği Başkanı Nezir Esmer, sorumluluğu kabzımallara yıkmıştır. Kabzımalların %8 komisyon oranıyla çalıştığını belirtmiş ve kazançlarını artırmak için birim fiyatları yükselttiklerini aktarmıştır. Kabzımallar bu ithama, “Bu işler böyle gelmiş böyle gider. Herkesin gözü bizim kazancımızda. Bu işi ne kadar büyük zahmetlerle yürüttüğümüzü kimse bilemez.” şeklinde karşılık vermiştir. Vali, “sebzenin ucuzluğu hal kabzımalarının insafına kalmıştır” demiş, konuyu ayrıntılı ele alacağını ifade ederek halden ayrılmıştır.⁴²⁶

Şehrin günlük süt ihtiyacı, İstanbul genelindeki 300’e yakın mandıradan elde edilen süt ile karşılanmıştır. Mandıra sahipleri ve inekçiler kurulu düzenden şikâyetçi

⁴²⁶ *Hürriyet*, 8 Haziran 1966.

olarak işlerini sürdürmüş, tüketici ile kendi aralarında yer alan madrabazların (süt toptancıları) elinde oyuncak olduklarını beyan etmişlerdir. Mandıracılar hükümetin üretimi kontrol edip süt sanayiini kurmasını istemiş, aksi halde bütün mandıraların kapanma sürecinde olduğunu vurgulamışlardır. Mandıracıların iddiasına göre, mandıralarda üretilen günlük 50 t süte, madrabazlar marifetiyle su katılarak halka arz edildiğini, sahadaki sütçülerin de şehri semt semt paylaşarak bu bölgeleri diğer sütçülere kapadığını böylece rekabetin engellendiğini gazetecilere açıklamışlardır.⁴²⁷

Belediye Şehir Hıfzıssıhha Müessesesi, gıda tüketim malzemelerini tetkik eden kurum olarak hizmet vermiştir. 1967 yılı yazında hileli zeytinyağı sorunu İstanbulluların sağlığını tehdit etmiştir. Şehrin farklı satış noktalarından alınan numuneler incelenmiş ve sonuçlar paylaşılmıştır. Alınan on örnekten ancak ikisi sağlıklı zeytinyağı özelliklerini taşımış diğerleri ise uygun bulunmamıştır. Zeytinyağı numunelerinde çiçek yağı ve madeni yağ karışımı görülmüştür. Hıfzıssıhhanın sonuçları belediyenin sağlık ekiplerini hareketlendirmiş ve saha taramaları sıklaştırılmıştır. Sağlık şartlarına uygun ürünleri satmayan perakende ve toptancı esnaflarının faaliyetleri durdurulmuştur. Belediye Sağlık Müdürlüğü, 13 Ekim 1967 tarihi itibarıyla açık yağ satışını yasaklamıştır. Konu ile ilgili araştırmalar sonucunda hilenin sebebi çözülmüştür. 1966 yılı mahsulünde “zeytin güvesi” olduğu için yağlar yüksek asitli çıkmıştır. Üretici ve satıcılar, yüksek asitli zeytinyağına petrol ürünü olan, “parafin likit” katarak asidi düşürme yoluna gitmişlerdir. Aynı şekilde diğer bir asit düşürme yöntemi olarak motor yağları rafine edilmiş ve zeytinyağlarına katılmıştır.⁴²⁸

İstanbul Hıfzıssıhha Müessesesi Müdürü Dr. Kazım Araman, şehrin gıda güvenliğinin verilerini zaman zaman kamuoyu ile paylaşmıştır. Her yıl binlerce gıda ürününün tahlil edildiği kurumun açıkladığı sonuçlar iç açıcı olmamıştır. Araman, 1967 yılının ilk yedi ayında 3.884 gıda maddesinin tahlil edildiğini belirtmiş ve bu ürünlerden 1.214’ünün mikrop lu olduğunu açıklamıştır. Hıfzıssıhha, gündelik kullanımda tüketilen et, ekmek, yağ, süt, yoğurt, peynir, pastırma, sucuk, pasta, şekerleme, meşrubat ve su gibi gıda maddelerinin periyodik tahlillerini yapmıştır. Dr. Kazım Araman, on yıl önce şehirdeki ürünlerin %15’i sağlığa zararlı iken bu oranın 1966 yılında %25 seviyesine çıktığını vurgulamıştır. Kurum Müdürü sütlerde su karıştırma, yağ alınma ve mikrop kusurlarının tespit edildiğini; ekmeklerde %30, memba sularında %56, içme suyunda

⁴²⁷ *Hürriyet*, 12 Ocak 1967.

⁴²⁸ *Hürriyet*, 16 Ağustos 1967; *Hürriyet*, 17 Ağustos 1967; *Hürriyet*, 18 Ağustos 1967

%42, gazoz ve meşrubatlarda %17, sadeyağda %16 ve sıvı yağda %39 oranlarında mikrop ve bozukluk tanımlandığını basın mensuplarıyla paylaşmıştır.⁴²⁹

İstanbul Hıfzıssıhha Enstitüsü, 1969 yılı ekim içinde şehirdeki gıda maddelerinden numuneler almış, ürünleri bakteriyolojik ve kimyevi tahlillere tabi tutmuştur. Memba sularında %30 oranında sağlığa zararlı madde tespit edilmiş, ekmeklerin %26'sında eksik gramaj gözlemlenmiştir. Süt tahlillerinde %40 oranında su ve yabancı sıvı karışımları tanımlanmış, yoğurttta %23 bozukluk görülmüş ve içinde zararlı maddeler izlenmiştir. Bal numuneleri %30-40 oranında sakaroz olarak tanımlanan kimyevi madde ile tatlandırılmıştır. Sirkenin %25'inde sirke ruhu kullanılmıştır. Sucuk ve pastırmada %65-70 ve %85 oranlarında gıda yönetmeliğine uyulmadığı, çemenlerde zehirli boyalar kullanıldığı tespit edilmiştir. Enstitü Müdürü Dr. Kemal Selimoğlu, gıda kontrollerinin etkili bir şekilde uygulanması için bir dizi öneride bulunmuştur. Selimoğlu imalathane ve satış yerlerinin sağlık tedbirlerine dikkat etmesini ve cezai müeyyidelerin etkili olmasını istemiştir. Numune alan personelin bilinçli ve keyfiyetli hareket etmesini, numunelerin incelendiği müesseselerinin yeniden düzenlenmesini gerekli görmüştür.⁴³⁰

Anayasa Mahkemesi'nin kararı gereği 26 Eylül 1963'ten itibaren kiralar serbest bırakılmıştır.⁴³¹ Mahkemenin bu kararına rağmen, 1960-1980 yılları arasında kira konusu İstanbulluları yormuştur. Konuyu gazetesindeki makalesinde ele alan Dönmezer, kira meselesini etraflıca irdilemiş ve nüfusun, Türkiye'nin "ekonomik takatinin" üzerinde arttığını belirtmiştir. Sulhi Dönmezer, ikinci olarak paranın değer kaybına ve enflasyona dikkat çekmiş ve gayrimenkulün yatırım aracı olmasının kiracı pastasını büyüttüğünü izah etmiştir. Son olarak arsa, inşaat yapı malzemeleri ve işçilik ücretlerindeki artışın piyasaya olumsuz yansıdığını vurgulamıştır.⁴³² 1979 yılında mesken fiyatları yıllık %100'ün üzerinde artış ile ulaşılmaz hale gelmiştir. İstanbul'daki kira ortalamaları memur maaşlarını geçme boyutuna ulaşmıştır. Bu durum gazetelerde "kira anarşisi" olarak betimlenmiş ve insanların içine düştükleri zor durumlar hikâye edilmiştir. Artan satış fiyatlarından dolayı başta Yeşilköy, Ataköy ve Moda olmak üzere şehrin görece modern semtlerinde ev sahipliği güçleşmiştir.⁴³³

⁴²⁹ *Hürriyet*, 3 Eylül 1967.

⁴³⁰ *Hürriyet*, 30 Kasım 1967.

⁴³¹ *Hürriyet*, 26 Eylül 1963.

⁴³² Sulhi Dönmezer, "Kira Konusu", *Son Havadis*, 10 Kasım 1976.

⁴³³ *Son Havadis*, 4 Eylül 1979.

İstanbul Sular İdaresi, idare heyeti aracılığı ile yönetilirken 15 Temmuz 1960 tarih ve 23 sayılı kanunla genel müdürün başkanlığında müdürler kuruluna (yönetim kurulu) devredilmiştir. İdarenin teşkilat yapısı ve görev tanımlamaları belediye meclisince talimatnameye dökülmüştür. İdare, 4 Mart 1966 tarihli belediye meclisi onayıyla genel müdürlük yapısına kavuşmuş ve talimatnamesi güncellenmiştir. Belediye, yatırım sahasından temin ettiği içme suyunu şebekeler aracılığıyla ücret mukabilinde abonelerine ulaştırmıştır. Abonelik ücretleri belediye meclis kararına ve valilik onayına bağlanmıştır. Şehrin Avrupa yakasında 1965 yılında 86.602 su abonesi, 1966 yılında 93.150 su abonesi, Anadolu yakasında 1965 yılında 37.651 ve 1966 yılında 41.651 adet su abonesi, Büyükkada'da 1965 yılında 1.983, 1966 yılında 2.015 su abonesi, Heybeliada'da 1965 yılında 481 ve 1966 yılında 524 su abonesi kayıtlara geçmiştir. Aynı dönemde Avrupa yakası halk çeşmesi sayısı 1965 yılında 967 ve 1966 yılında 1.039, Anadolu yakasında ise 207 olan halk çeşmesi bir yıl sonra 1966 yılında 216'ya yükselmiştir.⁴³⁴

Şehre içme suyu temini ve bu suyun sistematik bir şebeke ile dağıtımı belediyeyi zorlayan işlerden olmuştur. Şehrin yerleşim çevresi civarında büyük su kaynaklarının olmaması, kotlu bir topoğrafyaya sahip olması ve yerleşimin dağınıklığı gibi nedenlerden dolayı İstanbul, su sıkıntısı ile sürekli yüzleşmiştir. 1960'lı yıllarda şebeke kayıp oranı Avrupa yakasında Terkos sahasında %51.28, Anadolu yakasında Elmalı sahasında %53.5 civarında ölçülmüştür. Şehrin genel su üretimi ve aboneler ulaştırılan oran ele alındığın kayıp yüzdesi 1960 yılında %46 iken şebeke iyileştirmeleriyle bu oran %33'lere çekilmiştir.⁴³⁵ 1960 yılında gecekondulaşma alanı olarak gelişim gösteren Zeytinburnu mıntıkasında artezyen kuyuları açılmış ve semtin çeşmeleri bu kuyular aracılığı ile beslenmiştir. 1962 yılında Heybeliada şebekesi tesis edilmiş, gemilerle taşınan su şebekeye verilmiş ve abonelere su ulaştırılmıştır.⁴³⁶

1959-1962 yılları arasında yerel (Sular İdaresi) ve merkezi yönetim (Devlet Su İşleri) ortaklaşa, İstanbul ve çevresinin su kaynaklarını tetkik etmiş ve neticesinde "İstanbul İçme Suyu Projesi İstikşaf (araştırma) Raporu" ortaya çıkarılmıştır. Rapor Terkos'a üçüncü bir isale hattı, Alibey Deresi'ne bir baraj ve Riva Deresi'ne Ömerli Barajı'nın yapımını önermiştir. Kısa vadeli bu plana ilave olarak 1980 perspektifli orta vadeli ve 2000 perspektifli uzun vadeli bir master plan hazırlanmış, İstanbul-İzmit sahasının su sorunu ele alınmıştır. Master planının temel esprisi Sapanca ve Sakarya

⁴³⁴ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 141-142, 151.

⁴³⁵ *a.g.e.*, s. 140-141, 143.

⁴³⁶ *a.g.e.*, s. 143.

kaynakları etüt edilmiş ve suyun buradan İstanbul-İzmit sahasına nakledilmesi üzerine çalışılmıştır. Master planın uzun vadeli başlıklarında Çekmece Gölleri'nin, Şile ve Ağva Dereleri'nin katkısı değerlendirilmiştir.⁴³⁷ Dünya Sağlık Teşkilatı himayesinde 1968 yılında DAMOC projesi uygulamaya konulmuştur. Bu proje şehrin hayat standartlarını etkilemiş, Haliç'in kurtarılması, Melen Projesi ve Darlık Barajı Projesi gibi etkileyici açılımlar bu proje bağlamında ele alınmıştır.⁴³⁸

1975 yılında İstanbul'un su ihtiyacının ancak yarısından fazlası (ihtiyaç 480.000 m³, şehre verilen miktar 280.000 m³) arz edilebilinmiştir. Şebeke suyu imkânlarından yoksun olan şehirliler su ihtiyaçlarını şehir içi kaynak sularından, kuyulardan, göllerden, derelerden ve taşıma sularından karşılamıştır. Su arzının yetersizliği ile beraber su kalitesinde de sorun yaşanmıştır. Bu dönemde sanayi tesislerinin atık suları içme sularına karışmış, kimyasal maddeler, radyoaktif serpintiler ve mikrobik bulaşmalar tahlillerde ortaya çıkmıştır. Sonuçta halk dünya standartlarının çok üzerinde kirli bir şekilde içme ve kullanma ihtiyaçlarını bu sağlıksız sularla gidermiştir.⁴³⁹ Bu dönemde Avrupa yakası başlıca üç kaynaktan su temin etmiştir. Terkos Gölü (165.835 m³/gün), Mağlova Vakıf (2.892 m³/gün) ve Alibey Baraj (Batardo) (271.689 m³/gün) su kaynakları günlük ortalama toplam 386.416 m³ /gün kapasitesi ile çalışmıştır. Bu üç ana kaynak Çırpıcı, Uzundere, Ataköy, Zeytinburnu, Florya ve Osmaniye artezyenleri ile desteklenmiş ve bu artezyenlerden 30.474 m³/gün şehre su katkısı olmuştur. Anadolu yakası Elmalı (55.986 m³/gün) ve Ömerli (92.785 m³/gün) barajlarından beslenmiştir.⁴⁴⁰

İçme suyu ile birlikte kanalizasyon sorunu, 1961 yılında Vali Tulga döneminde ele alınmıştır. Tulga, şehir kanalizasyon şebekesi için yüksek bütçelerin gerekliliğini dile getirmiş, çözüm olarak da atık suyun ücretlendirilmesini ilk defa gündeme taşımıştır.⁴⁴¹ Kullanılmış su için ücret tarifesi çalışmaları tamamlanmış ve gayrimenkulü kullanan su abonelerine tahakkuk işlemleri başlatılmıştır.⁴⁴² İstanbul'un hızlı gelişimi ile birlikte ana belediye hizmetlerinden yol ve kanalizasyon işleri İller Bankası'nın 1974 yılı programına alınmıştır. Karar, Yüksek Planlama Kurulu raporu doğrultusunda, Bakanlar Kurulu'na verilmiştir.⁴⁴³

---

⁴³⁷ a.g.e., s.145-146.

⁴³⁸ "Murat Güvenç ile İstanbul'un Son Yüzyılı Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul Tarihi Özel Sayısı*, VIII, 16, 2010, s. 428.

⁴³⁹ İTO, *Marmara Bölgesinde Çevre Kirlenmesi Semineri 27-30 Eylül 1977*, İstanbul, s. 278-280.

⁴⁴⁰ a.g.e., s. 281.

⁴⁴¹ *Hürriyet*, 29 Ocak 1961.

⁴⁴² *Hürriyet*, 8 Mart 1961.

⁴⁴³ BCA, 030-18-01-02-323-77-16, 30 Aralık 1974.

İstanbul'un memba suları, belediye tarafından ruhsatlandırılmış, nevi ve hususiyetlerine göre yine belediyece fiyatlandırılmıştır. Şehir halkının kullanımına sunulan memba suları, "Taşdelen, Karakulak ve bilumum memba suları" şeklinde sınıflandırılmıştır. Paşasuyu da diğer iki memba suyu tarifesinden ücretlendirilmiştir. Hamidiye suları daha uygun tarifelenmiştir. Diğer memba suları içinde Küçükçamlıca, Büyükçamlıca, Ömerbey Suyu, Müftü Suyu, Tomruk Tantavi Suyu ve Çırçır Suyu kategorize edilmiştir.⁴⁴⁴ Şehirdeki memba suları, 1964 Gıda maddeleri Nizamnamesi'ne göre yeniden düzenlenmiştir. Yeni yönetmeliğe göre denetimden geçen 24'ü aşkın memba suyunun yarıdan fazlası gerekli sağlık koşullarını karşılamadığı için faaliyetleri sonlandırılmıştır. Bu düzenlemeye rağmen kapatılan memba suları piyasaya ürün vermeye devam etmiştir. Belediye ve il sağlık teşkilatı pis, mikroplu ve kolili suların satışını engelleyememiştir.⁴⁴⁵

İstanbul'un elektriği, 1911-1914 yılları arasında yapımı tamamlanan Silahtarağa Santrali'nden üretilmiş ve şehre elektrik arzı ise İETT aracılığı ile sağlanmıştır. Silahtarağa Elektrik Santrali, imparatorluğun ilk şehir ölçekli elektrik santrali ve kömürle çalışan ilk termik santralı özelliklerini taşımıştır. 11 Şubat 1914 tarihinde ilk önce İstanbul tramvaylarına elektrik verilmiş ve 14 Şubat 1914 tarihinde ise şehir elektrik şebekesine aktarım yapılmıştır. Santral, 1914-1973 tarihleri arasında şehre hizmet etmiştir.⁴⁴⁶ 1960'larda şehrin kablo şebekesinin yıpranmış olması sebebiyle sık sık elektrik kesintilerine gidilmiştir.⁴⁴⁷ 1963 kışının şiddetli geçmesi sonucunda, şehrin ana elektrik tellerindeki arıza şehri enerjisiz, susuz ve radyosuz bırakmıştır. Hirfanlı, Çatalağzı ve Sarıyar santrallerinin elektriğini Silahtarağa Santrali'ne taşıyan Kandilli-Arnavutköy havai hattının emniyet teli kopmuş ve 45 gün onarım süresi öngörülmüştür. Terkos Gölü'ndeki elektrikli motopomplar devre dışı kalmış ve şehre su verilememiştir. Fransızlardan kalma buharla çalışan atıl motopomplar devreye alınmış ve şehre dönüşümlü olarak su tedariki sağlanmıştır. Zor şartlar altında elektrik ve su sorunları çözülmeye çalışılırken, okullar bir hafta süreyle kapatılmıştır. 1963 kışı şiddetini öyle artırmış ki Çatalca'da sefer halindeki tren kara saplanmıştır. Olay yerine intikal eden

⁴⁴⁴ *Hürriyet*, 10 Temmuz 1963.

⁴⁴⁵ *Hürriyet*, 19 Haziran 1966.

⁴⁴⁶ *Silahtarağa Elektrik Santrali (1910-2004)*, drl. Asu Aksoy, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul Eylül 2007, s. 1.

⁴⁴⁷ Eşref Şefik, "İstanbul'un Elektriği Neden Kesiliyor?", *Hürriyet*, 4 Nisan 1961.

Hürriyet gazetesinin muhabiri Yüksel Kasapbaşı, foto muhabiri Abidin Behpur ve şoförü Yüksel Öztürk arabanın içinde donmuş vaziyette bulunmuştur.⁴⁴⁸

1966 yılı mayıs ayında İstanbul'a elektrik veren Sarıyar ve Tunçbilek santrallerinin arızalanması, Silahtarağa Santrali'ndeki makinelerinin iyice eskimesinden dolayı şehrin elektrik arz-talep dengesi bozulmuş, elektrik sarfiyatı karşılanamamıştır. Elektrik düzenini sağlamak için idare, büyük fabrikaların elektrik arzını %35-40 oranında azaltmıştır. Beş yüzü aşkın fabrika kırk gün süre ile elektrik kesintisine tabi tutulmuştur. Şehirde üretim yapan Arçelik, Sümerbank, Sana-Vita, Akfil, Coca-Cola ve Mensucat Santral Fabrikaları iş kaybına uğramış ve zarar gördüklerini beyan etmişlerdir. İşçiler toplu sözleşme gereği çıkartılmamış, bir düzen içinde işçilere senelik izinleri kullandırılmıştır.⁴⁴⁹

Etibank Ambarlı Termik Santrali, 28 Aralık 1966 tarihinde, Başbakan Süleyman Demirel tarafından açılmıştır. Santralin I. ünitesinin devreye girmesi ile İstanbul'un elektrik arzı güçlenmiştir. Açılıшта konuşan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı İbrahim Deriner, "Bundan böyle İstanbul'da sanayiın çektiği elektrik sıkıntısı artık tarihe karışmıştır." cümlesiyle santralin şehir için anlamını ifade etmiştir.⁴⁵⁰ Demirel, 28 Mart 1968 tarihinde santralin 4. ve 5. Ünitelerinin temelini atmış ve Ambarlı Termik Santrali'nin kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir.⁴⁵¹

Bu dönemde şehir için heyecan verici bir gelişme güneş enerjisi alanında gerçekleşmiştir. İstanbul Beyoğlu'nda, Santral Han adresinde faaliyet gösteren Gün-Işık Firması, 1963 yılından itibaren güneş enerjisi üzerine çalışmış ve elde ettiği sonuçları 1965 yılı içinde çeşitli bakanlıklara iletmiştir. Firma sahibi Ahmet Vatansever, bakanlıklar nezdinde ilgi görmüş ve çalışmaları, ürünleri konusunda ayrıntılı bilgi talep edilmiştir. Firmanın 27 Şubat 1965 tarihli yazısına Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı cevaben firmayı tebrik etmiş ve bu alandaki çalışmayı yapan ilk firma olmasından dolayı başarılar dilemiştir. Bakan, çalışmaların yakıt ekonomisine katkı sunacağını belirtmiş ve sonraki çalışma süreçlerinde bilgi paylaşımı istemiştir. Gün-Işık Ortaklığı, 10 Mart 1965 tarihli yazısı ile sanayi bakanlığını bilgilendirmiş ve çalışmalarını paylaşmıştır. Sanayi Bakanı üretilen cihazları ilgiyle karşılamış ve bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi talep etmiştir. Üretimi gerçekleştirilen ürünler Turizm ve Tanıtım Bakanlığı'nı heyecanlandırmış ve

⁴⁴⁸ *Hürriyet*, 25 Ocak 1963; *Hürriyet*, 26 Ocak 1963; *Hürriyet*, 27 Ocak 1963.

⁴⁴⁹ *Hürriyet*, 14 Mayıs 1966.

⁴⁵⁰ *Hürriyet*, 29 Aralık 1966.

⁴⁵¹ *Son Havadis*, 29 Mart 1968.

yatırım alanları olan tatil köyleri ve kamping projelerinde kullanmak istemiştir. Şirketin 14 Mart 1965 tarihli yazısına cevap veren Turizm ve Tanıtım Bakanı Ziya Eralp su ısıtıcılarının ağırlığı, hacmi, yerleşme şekli, kapasitesi, diğer özellikleri ve fiyatı konusunda bilgi istemiş ve sipariş durumunda teslim tarihini ve miktarını sormuştur.⁴⁵²

1580 sayılı Belediye Kanunu, şehrin ekonomik döngüsü üzerinde öncelikli olarak belediyeye sorumluluk yüklemiştir. İstanbul belediyesi bu bilinçle hemşerilerinin ana temel ihtiyaçlarının temini ve bu ihtiyaçların fiyat istikrarı için çaba sarf etmiştir. Şehrin sorunlarının ele alındığı seminerde Belediye Başkan Yardımcısı Orhan Ergüder, bu konuyu etraflıca ele almış ve yaş meyve, sebze, et, ekmek ve süt gibi temel gereksinimlerini değerlendirmiştir. Ekmek ve süt arzı ile fiyatlarının bir dereceye kadar düzene girdiğini belirtmiş ve bu iki başlıkta sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Fakat yaş meyve ve sebze ile et konusunun kendilerini yorduğunu ve bu iki temel ihtiyaç grubunu düzene koymak için yoğun mesai harcadıklarını izah etmiştir. Ergüder, haldeki fiyatların üretici ve kabızılmal arz-talebine göre şekillendiğini, halden şehrin manavlarına düşen ürünlerin fiyat parametrelerinin ise belediye kontrolünde olduğunu açıklamıştır. Şehrin geniş sahaya yayılmış olması denetim işlerini zorlaştırmıştır. Başkan Yardımcısı, ürün denetimlerinde ve fiyat birlikteliğini sağlamakta halktan yeterince destek alamadıklarından dolayı sitem etmiştir. İstanbul'un rantı yüksek Şişli, Nişantaşı, Beyoğlu, Emlak Caddesi ve Levent gibi semtlerinde müşterilerin fiyatlara bakmaksızın en iyi ürünü talep ettiği için fiyatların yukarı doğru çıktığını belirtmiştir. Şehrin diğer yüzünü temsil eden Gaziosmanpaşa, Üsküdar, Zeytinburnu ve Eminönü gibi fakir semtlerinde ise fiyatların aşağıya doğru düştüğünü ifade etmiştir. Ergüder, et konusunu 1970 yılında ilmi bir çalışma içinde tartışmaya açtıklarını ve Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren şehrin et meselesini ortaya çıkardıklarını belirtmiştir. Şehrin et işinin 97 celebin elinde döndüğünü, ülkede et arzıyla ilgili bir sıkıntı olmamasına rağmen fiyat artış sebeplerini başlangıçta çözümleyemediklerini ifade etmiş ve konuyu derinlemesine araştırdıkça karşılına yedi kişilik bir aracı sınıfın çıktığını açıklamıştır. Şehrin et döngüsünün bütçesi belediyenin gücünü aştığı için et tanzim satışları ile piyasayı dengeleyemediklerini fakat belli noktalarda kurdukları tanzim satışları ile alternatif oluşturabildiklerini belirtmiştir.⁴⁵³

⁴⁵² BCA, 030-1-0-0-94-589-5-11, 24.05.1965.

⁴⁵³ *Cumhuriyetin Ellinci Yılında İstanbul'un İdari Sorunları Semineri (14-17 Mayıs 1973), Raporlar-Tartışmalar*, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1973, s. 179-187.

İstanbul'un semtleri arasında fiyat farklılıkları dönem içinde her zaman gözlemlenmiş ve paranın satın alma gücü pazar pazar değişmiştir. Gündelik hayatta tüketilen gıda ürünlerinin halden ve toptancılardan çıkışları takip edilmiş ve perakende fiyatları kıyaslanmıştır. Eminönü'ndeki 100 kr'un değeri Beşiktaş (90 kr), Aksaray (90 kr), Üsküdar (85 kr), Fatih (75 kr), Kadıköy (75 kr), Bakırköy (75 kr), Adalar (65 kr), Şişli (50 kr), Beyoğlu (45 kr), Teşvikiye (40 kr) ve Etiler (35 kr) gibi şekillenmiştir.⁴⁵⁴ 1970 yılı sonbaharında şehirdeki hem belediye çalışanlarının hem de memurların aylıklarının ödenmemesi geçim sıkıntısını iyice gün yüzüne çıkarmıştır. Memurlar temel ihtiyaçlarını bakkallara veresiye yazdırarak gidermeye çalışmış ve maaşlarını sarraf ve tefecilere kırdırmışlardır. Bu yeni durum bakkalların da düzenini bozmuş, ciroları düşmüş ve toptan ürün alımını sürdürmek için tefecilerin kapılarını çalmışlardır.⁴⁵⁵

---

⁴⁵⁴ *Hürriyet*, 4 Ekim 1970.

⁴⁵⁵ *Hürriyet*, 26 Aralık 1970.

Tablo 3.5. İstanbul piyasası altın fiyatları ve ABD Doları yıllık ortalama satış fiyatları, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Külçe TL/gr	Cumhuriyet TL/Adet	Reşat TL/Adet	ABD Dolar/TL	Sıra No	Yıllar	Külçe TL/gr	Cumhuriyet TL/Adet	Reşat TL/Adet	ABD Dolar/TL
1	1960	16	108	140	9	12	1971	21	140	312	14
2	1961	16	106	137	9	13	1972	28	183	374	14
3	1962	15	100	137	9	14	1973	44	299	470	14
4	1963	14	94	136	9	15	1974	74	509	695	14
5	1964	14	94	141	9	16	1975	84	597	853	15
6	1965	14	94	149	9	17	1976	74	518	1.085	17
7	1966	14	96	157	9	18	1977	100	705	1.556	20
8	1967	15	101	172	9	19	1978	184	1.374	2.938	25
9	1968	17	114	185	9	20	1979	493	3.692	5.434	36
10	1969	19	130	203	9	21	1980	1.543	10.532	11.446	91
11	1970	17	117	237	15	-	-	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2009*, Ankara Aralık 2010, s. 576.

İstanbul piyasasında, 1960-1980 yılları arasında Türk lirası altın ve dövize karşı, ilk 10 yıllık dönemde değerini korumaya çalışırken, ikinci 10 yıllık dönem itibarıyla büyük ölçüde değer kaybına uğramıştır. Tablo 3.5.'te külçe altın, cumhuriyet altını ve reşat altını ile ABD Doları karşısında Türk Lirasının seyri paylaşılmıştır. 1960 yılında 16 TL olan külçe altın 1980 yılı geldiğinde 1.543 TL'ye çıkmıştır. Aynı yıllar kıyaslandığında cumhuriyet altını 108 TL'den 10.532'ye ve reşat altını ise 140 TL'den 11.446'ya yükseldiği görülmüştür. 1960 yılında 9 TL olan ABD Doları 1970 yılında 15 TL'ye ve 1980 yılında ise 91 TL'ye çıkmıştır. Tablo 3.5.'te yer alan veriler Türk Lirası'nın değer kaybını yıl yıl bize göstermiştir.

Tablo 3.6. İstanbul toptan eşya fiyatlar endeksi ve ücretliler geçinme endeksi verileri ve değişim oranları, 1963=100, (İTO).

Sıra No	Yıllar	Tüketici Fiyatları (1914=1.0)	Yıllık enflasyon (%)	Genel Endeks 1963=100	Değişim Oranı	Ücretliler Geçinme Endeksi 1963=100	Ücretliler Geçinme Endeksi Oranı (%)
1	1960	86.33	5.60	93	1.30	87	5.60
2	1961	89.58	3.80	94	0.50	89	2.30
3	1962	92.82	3.60	97	2.90	92	3.50
4	1963	101.90	9.80	100	3.60	100	8.70
5	1964	102.10	0.20	99	-1.00	102	2.20
6	1965	106.80	4.60	104	5.40	108	6.10
7	1966	115.80	8.40	112	7.10	113	4.30
8	1967	132.10	14.10	119	6.60	120	6.10
9	1968	140.20	6.20	122	2.50	125	4.20
10	1969	147.00	4.80	132	8.30	131	5.00
11	1970	158.60	7.90	145	9.50	143	9.20
12	1971	188.70	19.00	169	17.00	168	17.10
13	1972	217.80	15.40	196	15.50	190	13.30
14	1973	248.30	14.00	237	21.00	217	14.30
15	1974	307.60	23.90	300	29.90	268	23.50
16	1975	372.8	21.20	335	11.40	327	21.70
17	1976	437.8	17.40	393	17.30	382	16.90
18	1977	551.60	26.00	504	28.50	498	30.60
19	1978	893.00	61.90	775	5.60	842	69.00
20	1979	1.460.00	63.50	1357	75.10	1.485	76.30
21	1980	2.837.00	94.30	2582	90.30	2.608	75.60

Kaynak: TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2009*, Aralık 2010, s. 543; BDİE, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, haz. Şevket Pamuk, Ankara Aralık 2000, s. 22-23.

Tablo 3.6. üzerinde İTO verilerine göre İstanbul'un toptan eşya fiyatları endeksleri ve bunların değişim oranları düzenlenmiştir. 1960-1980 dönemine yıllık %5.6 enflasyon ile başlayan piyasalar, 1971 yılına kadar tek haneli rakamlarla gelmiştir. 1971 ve sonrasında enflasyon iki haneli rakamlarla devam etmiş, 1971'de %19.0 olan enflasyon 1980 yılına gelindiğinde %94.3 ile üç haneli rakamların eşiğine dayanmıştır. 1964 yılı enflasyon verileri ümit verirken bu dönemi kapsayan 20 yıllık sürecin ortalama enflasyonu %20.27 olarak gerçekleşmiştir. Tüketici endeksi 1914 yılında 1 TL iken 1960 yılında 86.33'e ve 1980 yılında ise 2.837.0'ye yükselmiştir.

Tablo 3.7. Toptan eşya fiyatları indeksi, 1958=100 (İTO); 1963=100 (Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü).

Sıra No	Yıllar	Genel İndeks	Gıda Maddeleri ve Yemler				Sanayi Ham Maddeleri ve Yarı Mamulleri					
			Toplam	Nebati	Hayvanlar	Hayvan Mahsulleri	Toplam	Mahrukat/ Yakacaklar	Madenler	Dokuma Maddeleri	Sınai ve Madeni Yağlar	Yapı Malzemesi
1	1960	126	127	130	98	144	124	129	142	111	117	133
2	1961	130	136	146	92	139	119	133	124	113	135	125
3	1962	137	148	163	103	134	119	138	122	113	141	127
4	1963	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
5	1964	101	100	96	111	102	103	100	103	102	101	103
6	1965	109	110	104	116	112	108	100	110	106	106	110
7	1966	115	116	108	126	122	112	101	116	107	108	122
8	1967	123	124	111	153	138	122	118	126	117	120	128
9	1968	127	126	114	148	134	129	156	129	114	124	132
10	1969	136	137	124	155	142	136	179	131	118	124	140
11	1970	146	141	127	179	150	154	179	156	124	145	151
12	1971	169	161	138	255	172	182	216	184	158	173	166
13	1972	199	185	153	331	190	222	293	194	190	184	187
14	1973	240	225	192	348	226	264	326	201	275	189	208
15	1974	311	305	281	371	296	322	355	300	341	313	252
16	1975	343	357	313	444	431	318	377	305	299	340	274
17	1976	396	411	355	621	452	371	393	319	397	342	383
18	1977	492	505	410	891	576	469	457	386	489	402	642
19	1978	750	733	549	1.322	980	779	959	645	681	622	963
20	1979	1.230	1.092	816	1.958	1.472	1.460	1.717	1.352	1.190	1.481	1.675
21	1980	2.550	2.189	1.755	3.805	2.624	3.152	4.629	2.735	2.134	3.752	3.157

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 374; BDİE, *Aylık İstatistik Bülteni 1970-I*, Ankara 1969, s. 92; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 461; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 399; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 385; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 360.

Tablo 3.7.'de İTO ile Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü verileri ışığında genel indeks, gıda maddeleri ve yemler ile sanayi ham maddeleri ve yarı mamulleri indeksleri paylaşılmıştır. 1958 yılı genel indeks 100 iken 1960 yılında 126 ve 1962 yılında 137'ye çıkmıştır. 1963 yılı için 100 baz alınan genel indeks 1970 yılında 146'ya ve 1980 yılında 2.550'ye yükselmiştir. Genel indeksteki bu artış oranları nebatî ve hayvânî gıdalar ile yakacak, maden, dokuma, yapı, sınıî ve madenî ürünlerde de görülmüştür. Özellikle 1978'de itibaren verilerin artışı ekonominin girdiği dar boğaz hakkında fikir vermiştir.

Tablo 3.8. İstanbul ili toptan eşya fiyatları indeksi, 1958=100, 1963=100, 1968=100, (1960-1980-), (İTO).

Sıra No	Yıllar	Genel İndeks	Gıda Maddeleri	Hammaddeler	Madenler	Dokuma	İnşaat Malzemesi	Yakacak ve Enerji	Kimyevi Maddeler
1	1960	125	124	122	131	113	116	137	151
2	1961	125	133	113	123	117	109	137	145
3	1962	129	143	109	136	120	106	140	140
4	1963	100	100	100	100	100	100	100	100
5	1964	99	94	100	117	103	99	102	103
6	1965	104	101	103	130	107	106	102	100
7	1966	112	107	109	146	119	110	104	119
8	1967	119	113	115	154	126	114	118	132
9	1968	122	120	109	155	122	116	136	127
10	1969	132	132	119	160	123	131	144	136
11	1970	145	137	140	181	137	145	151	174
12	1971	169	155	163	194	193	155	191	206
13	1972	196	178	202	211	217	178	225	208
14	1973	237	221	271	239	285	214	234	213
15	1974	300	281	321	356	376	268	287	295
=	1968	100	100	100	100	100	100	100	100
16	1975	274	282	309	231	281	242	231	297
17	1976	321	327	409	254	329	310	238	304
18	1977	413	407	557	330	417	440	272	428
19	1978	634	629	820	637	517	654	434	717
20	1979	1.111	1.007	1.478	1.402	897	1.211	821	1.893
21	1980	1.115	1.900	2.320	2.327	1.784	2.390	2.313	2.564

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara B.t.y., s. 374; BDİE, *Aylık İstatistik Bülteni 1970-VII*, Ankara 1970, s. 92; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 461; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 399; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 360.

İstanbul ili toptan eşya istatistikleri İTO verileri doğrultusunda ele alınmış ve Tablo 3.8.'de düzenlenmiştir. Gıda maddeleri, hammaddeler, madenler, dokuma, inşaat malzemeleri, yakacak ve enerji ile kimyevi maddelerden meydana gelen genel indeks, 1958 yılı 100 baz alındığında 1960 yılında 125'e, 1962 yılında 129'a çıkmıştır. 1963 yılı 100 baz alındığında sonraki on yılın bitiminde 1974 yılında 300'e yükselmiştir. 1968 yılı 100 baz alındığında ise 1980 yılında genel indeks 1.115 rakamını görmüştür.

Tablo 3.9. İstanbul ili ücretliler geçinme indeksi / tüketici fiyatları 1958=100, 1963=100, 1968=100, (1960-1980), (İTO).

Sıra No	Yıllar	Genel İndeks	Gıda Maddeleri	Isıtma ve Aydınlatma Maddeleri	Giyim ve Ev Eşyası	Kira ve Ev Bakımı	Çeşitli Masraflar
1	1960	127	127	143	121	120	137
2	1961	131	130	143	118	140	140
3	1962	137	135	145	119	157	141
4	1963	100	100	100	100	100	100
5	1964	102	102	103	103	103	101
6	1965	108	112	107	104	105	101
7	1966	113	118	108	109	107	105
8	1967	120	128	119	112	106	111
9	1968	125	133	138	114	111	115
10	1969	131	141	138	117	117	120
11	1970	143	152	144	124	139	131
12	1971	168	171	184	148	174	163
13	1972	190	194	225	165	196	176
14	1973	217	228	248	201	211	180
15	1974	268	282	346	257	239	216
=	1968	100	100	100	100	100	100
16	1975	259	267	271	244	251	241
17	1976	302	316	312	315	321	263
18	1977	396	400	402	331	489	331
19	1978	665	640	676	587	919	545
20	1979	1.179	1.020	1.281	1.409	1.669	917
21	1980	2.073	1.811	3.002	2.507	2.432	1.780

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 374; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara 1973, s. 439; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 401; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 362.

İstanbul ili geçinme indeksi ve tüketici fiyatları Tablo 3.9.'da İTO verilerine göre çıkartılmıştır. İnsanların temel ihtiyaçlarından olan gıda maddeleri, ısınma ve aydınlatma maddeleri, giyim ve ev eşyası, kira ve ev bakımı giderleri ile çeşitli masrafların yıllar içindeki değişimi izlenmiştir. Bu kalemlerin genel indeksi 1958 yılı 100 baz alındığında 1960 yılında 127'e ve 1962 yılında 137'ye çıkmıştır. 1963 yılı 100 baz alındığında sonraki on yılın bitiminde 1974 yılında 268'e yükselmiştir. 1968 yılı 100 baz alındığında ise 1980 yılında genel indeks 2.073 ulaşmıştır. Özellikle 1978 yılı ve takip eden 1979, 1980 yıllarındaki artışlar tüketicilerin yaşam koşullarını zorlaştırmıştır.

Tablo 3.10. İstanbul ili geçinme indeksi / tüketici fiyatları I, 1958=100, 1963=100, (1960-1980), (Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesi).

Sıra No	Yıllar	Genel İndeks	Esas Gruplar İndeksi				Gıda Maddeleri				Giyim		
			Gıda	İstima ve Aydınlatma	Giyim	Diğer	Hububat ve Malumatı	Etler	Süt ve Süt Malumatı	Kuru Sebze ve Yemişler	Elbise	İç Çamaşırı	Ayakkabı
1	1960	133	140	153	120	129	132	143	167	104	114	115	132
2	1961	138	149	153	114	127	147	160	183	110	105	108	130
3	1962	143	158	157	115	127	167	168	179	128	104	110	132
4	1963	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
5	1964	101	100	100	102	101	104	103	101	93	104	95	101
6	1965	105	106	101	104	103	120	101	109	93	108	99	101
7	1966	114	115	104	114	110	121	122	121	112	116	106	116
8	1967	130	133	108	125	132	118	169	139	124	123	125	129
9	1968	138	139	124	134	140	120	176	155	127	132	128	141
10	1969	144	147	125	139	146	129	183	179	150	136	130	150
11	1970	156	158	127	153	162	136	199	193	150	152	135	166
12	1971	185	183	180	182	204	161	239	230	158	173	166	204
13	1972	214	212	242	199	229	172	300	267	194	186	189	225
14	1973	243	243	267	238	244	212	334	300	263	218	223	277
15	1974	301	297	338	308	307	279	365	382	349	293	298	277
16	1975	365	378	374	323	352	392	441	513	394	286	336	340
17	1976	429	458	461	340	370	441	658	546	489	306	373	371
18	1977	541	565	610	453	495	552	824	668	567	467	480	426
19	1978	876	864	1096	774	958	718	1.376	1.044	1.001	732	770	843
20	1979	1.433	1.332	2.122	1.514	1.615	1.108	2.074	1.678	1.628	1.328	1.393	1.852
21	1980	2.784	2.554	4.403	2.814	3.386	2.288	3.845	2.936	2.957	2.328	2.850	3.487

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 375; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara 1973, s. 438; ; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 386; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 361.

İstanbul ili geçinme indeksi ve tüketici fiyatları Tablo 3.10.'da Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesi verilerine göre düzenlenmiştir. Bu tabloda esas gruplar, gıda maddeleri ve giyim başlıkları adı altında çalışma yapılmıştır. Bu grupların genel indeksi 1958 yılı 100 baz alındığında 1960 yılında 133'e ve 1962 yılında 143'e yükselmiştir. 1963 yılı 100 baz alındığında ise 1980 yılında genel indeks 2.784'e çıkmıştır. Özellikle 1979 ve 1980 yıllarındaki artışlar dikkat çekici oranlarda seyretmiştir.

Bu dönemle ilgili İTO kaynaklı paylaştığımız toptan eşya verilerinde 94 adet tüketici maddesi izlenmiştir. Bu maddelerden 87 adedi İstanbul, 3 adedi İzmir, 2 adedi Bursa, 1 adedi Adana ve 1 adedi de Karabük Demir ve Çelik Fabrikası fiyatlarından meydana gelmiştir. İstanbul şehri ücretliler tüketici fiyatları endeksleri 108 madde bileşiminden meydana gelmiştir. Tüketim bileşimi 1954 yılı İTO tarafından yapılan memur, müstahdem ve işçi ailelerine ait aile bütçesi anketlerinden oluşturulmuştur. Endeksin içinde ihtiyaç maddeleri, gıda, ısıtma ve aydınlatma, giyim ve ev eşyası, kira ve ev bakımı ile çeşitli ana grupları yer almıştır.⁴⁵⁶

İstanbul borsalarında birinci grup hububat kaleminde buğday, arpa, çavdar, çeltik, kuşyemi, mısır ve pirinç mahsulleri işlem görmüştür. 1967 yılında 290.843 t ürün 273.188.000 TL değerleme ile kayıtlara geçmiştir. Bir sonraki yıl 304.165 t ürün 294.877.000 TL değerlemeye ulaşmıştır. Bu hububat kalemleri içinde buğday yaklaşık %90 oranında (1967 yılında 260.560 t ve 1968 yılında 276.999 t) bir yekûn tutmuştur.⁴⁵⁷ İkinci grup işlenmiş hububat ürünleri içinde buğday unu, buğday kepeği, bulgur, irmik, makarna ve nişasta yer almıştır. 1967 yılında 275.556 t (263.662.000 TL) ve 1968 yılı içinde 270.501 t (279.981.000 TL) ürün İstanbul borsasında işlem görmüştür.⁴⁵⁸ Bu dönemde baklagiller grubunda ise bakla, börülce, fasulye, fiğ, mercimek ve nohut gibi gıda maddeleri işlem görmüştür. 1967 tarihinde 15.672 t baklagiller grubu 27.388.000 TL üzerinden değerlendirilmiştir. Bir sonraki yıl 14.423 t ürün gelmiş ve 26.659.000 TL edere ulaşmıştır.⁴⁵⁹ Yağlı tohumlar grubunda yer alan ayçiçeği, tütün, haşhaş, kendir ve keten tohumları, kolza-rapitsa (kanola), pamuk çekirdeği, susam, yer fıstığı içi ve yer fıstığı kabuklu gıda maddeleri borsa piyasasında kendine yer bulmuştur. 1967 yılında 19.273 t

⁴⁵⁶ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968*, Ankara 1969, s. 383.

⁴⁵⁷ BDİE, *Fiyat İstatistikleri Ticaret Borsalarında İşlem Gören Maddeler 1967-1968*, Ankara 1971, s. 4.

⁴⁵⁸ BDİE, *a.g.e.*, s. 8.

⁴⁵⁹ BDİE, *a.g.e.*, s. 12.

(40.000.002 TL) olan miktar bir sonraki yıl 14.996 t'a (31.915.000 TL) düşmüştür.⁴⁶⁰ Bu tohum grubu ile birlikte diğer ürünlerden nebati yağ grubu içinde yer alan ayçiçek, bezir, çitlembik, haşhaş, keten, kolza (kanola), koka, mısır özü, nebati margarinler, pamuk ve zeytinyağı mamulleri borsada işlem görmüştür. 1967 tarihinde toplam 60.348 t (328.352.000 TL) ve bir sene sonra da 55.774 t (313.325.000 TL) ürün piyasada yer almıştır.⁴⁶¹ Borsada nebati yağların yanında bir kısım hayvani yağlardan don yağı, iç yağı, kaşar yağı, krema yağı, sadeyağ ve tereyağı piyasaya arz edilmiştir. 1967 yılında 4.566 t (23.124.000 TL) ve 1968 yılında 2.718 t (14.299.000 TL) bedelle işlem görmüştür.⁴⁶² İstanbul gıda borsasında bu ana maddelerin yanında yine çeşitli gıda ürünleri et, kavurma, kuru banya, pastırma, patates, peynir, lor, kuru soğan, sucuk, tahin, zeytin ve yumurta gibi ürünler yer almış ve piyasası oluşmuştur.⁴⁶³ İstanbul borsalarında temel ihtiyaçları karşılamak üzere kuru ve yaş meyveler, meyve çekirdekleri, orman ürünleri (balmumu), kitre (geven özsuyu), mahlep ve salep, tekstil hammaddeleri (ipek, ipek kozası, ipek ve ipek kozası deşeleri, keçi kılı, linter, pamuk, çekirdekli pamuk, pamuk ipliği, tiftik, üstüğü, yapak ve yün), kasaplık canlı hayvanlar (kuzu, koyun, oğlak, keçi, dana, inek, öküz, malak ve manda), ham deriler (kuzu, koyun, oğlak, keçi, sığır, at ve merkep), av derileri (çakal, yabani kedi, kokarca, kunduz, kurt, porsuk, sansar, sincap, tavşan, tilki, vaşak ve zerdava) ve çeşitli maddeler (kimyon, sabun ve bağırsak) gibi geniş bir ürün gamı piyasada kendine yer edinmiştir.⁴⁶⁴

---

⁴⁶⁰ BDİE, *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁶¹ BDİE, *a.g.e.*, s. 22.

⁴⁶² BDİE, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁶³ BDİE, *a.g.e.*, s. 30,

⁴⁶⁴ BDİE, *a.g.e.*, s. 36, 42, 46, 50, 58, 62, 70, 74.

Tablo 3.11. İstanbul ili borsalarında hububat ve bakliyat toptan fiyatlar, yıllık ortalamalar (kg/kuruş), (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Buğday Yumuşak	Arpa	Çavdar	Sarı Mısır	Kuşyemi	Kepek	Keten	Susam	Fasulye Tombul	Kırmızı Mercimek
1	1960	58	46	47	54	101	33	131	222	108	233
2	1961	86	52	61	63	187	31	177	218	108	164
3	1962	82	52	64	70	112	33	230	347	147	117
4	1963	75	55	62	70	143	-	179	337	228	126
5	1964	79	56	60	62	76	37	127	244	194	114
6	1965	85	73	67	65	80	45	156	283	149	139
7	1966	89	71	70	85	93	40	205	427	138	214
8	1967	86	-	70	80	127	39	282	466	168	195
9	1968	92	60	76	79	207	47	253	334	208	-
10	1969	97	78	81	95	350	46	244	320	265	-
11	1970	101	69	80	95	144	38	250	470	269	-
12	1971	104	98	90	93	151	50	242	852	332	311
13	1972	124	100	92	116	224	66	244	649	357	364
14	1973	152	100	-	197	383	86	435	671	484	501
15	1974	245	160	239	248	413	103	604	1496	726	850
16	1975	267	170	190	248	530	81	706	1827	830	823
17	1976	260	-	200	366	799	110	729	1457	-	814
18	1977	-	-	232	275	696	141	628	1.722	1.050	666
19	1978	350	371	260	441	606	164	1.042	4.315	2.141	832
20	1979	750	580	-	-	736	316	2.958	8.011	3.024	1.616
21	1980	1.221	1.126	-	-	2.500	625	3.712	7.594	3.729	3.918

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 358-362, 421; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı, 1963*, Ankara b.t.y., s. 295; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968*, Ankara 1969, s. 386-387; BDİE, *Türkiye*

İstatistik Yıllığı 1971, Ankara 1973, s. 420-421, 423; BDİE, *Aylık İstatistik Bülteni 1973-I*, Ankara 1973, s. 68; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 382; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 367-369; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 342-344.

İstanbul ili borsalarda hububat ve bakliyat toptan fiyatları ile yıllık ortalamaları, Tablo 3.11.'de verilmiştir. Bu tabloda buğday yumuşak, arpa, çavdar, sarı mısır, kuşyemi, kepek, keten, susam, fasulye tımbul ve kırmızı mercimek gibi temel gıda ürünlerinin 1960-1980 yılları arasındaki fiyat değişimleri izlenmiştir. Dönem boyunca hububat ve bakliyat fiyatlarının sürekli artış gösterdiği verilere yansımıştır. Dönemin son üç yılında söz konusu ürünlerin fiyatları normal yükseliş seyrinin dışına çıkmış ve hızla yükselmiştir.

Tablo 3.12. İstanbul ili borsalarında nebati yağlar ve fındık içi toptan fiyatlar, yıllık ortalamalar (kg/kuruş), (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Zeytinyağı Yemeklik I	Zeytinyağı Extra	Bitkisel Margarin	Çiğit / Pamuk Yağı	Ayçiçeği yağı	Bezir Yağı	Fındık İçi
1	1960	505	514	495	406	389	450	872
2	1961	535	549	495	420	405	501	1063
3	1962	515	541	494	376	420	570	1156
4	1963	683	942	504	509	569	692	1108
5	1964	548	659	508	455	487	464	856
6	1965	531	652	510	448	506	555	972
7	1966	659	720	611	591	580	633	923
8	1967	680	857	621	586	551	843	1.071
9	1968	637	828	626	548	542	856	1.054
10	1969	650	797	617	551	556	862	1.215
11	1970	-	1.015	663	621	595	857	1.418
12	1971	1.270	1.159	729	-	680	835	1.584
13	1972	-	1.487	743	675	691	849	1.560
14	1973	1.032	1.496	760	-	710	1.167	1.835
15	1974	2.108	1.932	1.229	-	779	2.202	2.385
16	1975	-	2.246	1.516	-	1.466	2.479	2.530
17	1976	-	2.259	1.498	-	1.520	2.897	2.658
18	1977	-	2.532	1.616	-	1.514	2.933	3.252
19	1978	-	3.766	2.277	-	1.970	4.190	4.472
20	1979	-	4.082	4.825	-	2.946	9.906	8.174
21	1980	-	22.500	8.406	-	9.531	17.551	19.952

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 361-362; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara 1973, s. 420-421; 421; BDİE, *Aylık İstatistik Bülteni 1973-I*, Ankara 1973, s. 70; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 382; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 368-369; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 344.

İstanbul ili borsalarda nebati yağlar ve fındık içi toptan fiyatları ile yıllık ortalamaları, Tablo 3.12.'de paylaşılmıştır. Bu tabloda zeytinyağı yemeklik, zeytinyağı extra, bitkisel margarin, çiğit/pamuk yağı, ayçiçeği yağı, bezir yağı ve fındık içi yağlarının 1960-1980 yılları arasındaki fiyat değişimleri aktarılmıştır. Dönem boyunca yağ fiyatları sürekli artış göstermekle birlikte ikinci on yıldaki yükseliş hızı dikkat çekici hale gelmiştir. Bazı ürünlerin bazı yıllardaki ortalama fiyatları ise karaborsa sebebiyle oluşmamıştır.

Tablo 3.13. İstanbul ili gıda maddeleri perakende fiyatları I, yıllık ortalamalar (kg-adet/kuruş), (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Ekmek (İkinci)	Buğday Unu	Pirinç	Bulgur	Makarna	Patates	Kuru Fasulye	Nohut	Kuru Soğan	Toz Şeker	Çay Harman
1	1960	71	90	300	139	159	53	276	159	48	323	4.000
2	1961	75	120	390	154	205	74	295	168	45	275	4.000
3	1962	89	153	341	173	223	87	324	191	88	275	4.000
4	1963	97	154	266	152	218	94	423	256	81	275	4.000
5	1964	101	155	269	175	209	90	380	271	39	275	4.000
6	1965	109	164	477	177	233	82	308	247	74	275	4.000
7	1966	113	167	402	192	218	102	328	274	141	275	4.000
8	1967	113	163	342	192	226	136	357	291	95	321	4.000
9	1968	115	165	391	209	219	123	455	299	87	325	4.000
10	1969	120	181	525	201	230	96	468	299	168	325	4.000
11	1970	127	188	490	212	318	117	495	318	158	354	4.000
12	1971	158	206	504	218	413	132	546	514	94	395	4.000
13	1972	169	228	565	243	490	204	160	689	160	395	3.500
14	1973	228	292	1.074	312	551	245	826	663	283	395	3.500
15	1974	271	482	1.229	474	698	247	1.325	731	243	549	3.500
16	1975	386	636	1.260	612	747	298	1.523	730	321	772	4.875
17	1976	446	681	1.335	654	793	498	1.532	946	586	815	6.500
18	1977	519	719	2.338	791	1.024	483	1.759	1.596	575	826	7.000
19	1978	663	898	3.401	1.031	1.345	753	3.940	3.126	629	992	9.000
20	1979	1.043	1.590	3.979	1.558	1.950	1.594	5.890	3.922	998	1.574	10.000
21	1980	2.197	3.490	7.906	3.333	4.896	2.906	7.386	5.187	4.533	4.403	20.000

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 365; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara 1973, s. 427; 421; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 372; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 347.

İstanbul ili gıda maddeleri perakende fiyatları art arda dört tabloda düzenlenmiştir. Tablo 3.13.'te birinci grupta ekmek (ikinci), buğday unu, pirinç, bulgur, makarna, patates, kuru fasulye, nohut, kuru soğan, toz şeker ve çay harman gibi gündelik olarak sofrada yer alan temel gıda ürünleri bir araya getirilmiştir. 1960-1980 yılları arasında fiyatların artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Yine toptan indekslerindeki artış gibi 1978 yılı ve sonrasında perakende fiyat yükselişleri kontrolden çıkmıştır.

Tablo 3.14. İstanbul ili gıda maddeleri perakende fiyatları II, yıllık ortalamalar (kg-adet/kuruş), (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Taze Fasulye	Lahana	Pırasa	Kabak Dolmalık	Domates	Patlıcan	Bamya	Biber	Kavun	Karpuz	Elma
1	1960	108	63	66	45	73	86	141	115	54	62	196
2	1961	127	56	64	67	40	73	170	74	43	35	174
3	1962	146	49	56	78	92	125	195	121	58	47	203
4	1963	137	60	58	81	89	124	216	117	72	63	253
5	1964	120	72	60	87	81	98	157	109	61	52	231
6	1965	145	71	74	111	115	109	207	119	82	63	222
7	1966	208	87	84	95	111	98	276	121	114	89	240
8	1967	183	117	99	101	149	117	248	121	108	76	218
9	1968	214	106	129	116	168	162	343	139	96	73	197
10	1969	228	91	89	146	146	165	378	163	108	87	224
11	1970	257	114	110	149	157	199	292	214	137	117	267
12	1971	297	150	170	198	220	230	711	293	182	164	290
13	1972	432	207	207	208	297	340	650	454	227	175	323
14	1973	562	252	302	317	392	481	1227	636	294	234	452
15	1974	617	256	274	459	388	395	1028	583	413	285	531
16	1975	751	288	309	540	591	553	1282	712	435	286	621
17	1976	925	423	525	735	650	696	1836	919	614	349	801
18	1977	1.865	551	653	1.094	1.187	1.678	3.221	1.312	811	576	955
19	1978	2.196	801	1.195	1.309	1.404	1.487	3.962	1.526	1.027	7.939	1.860
20	1979	3.178	1.342	1.734	1.953	2.498	2.694	6.173	2.908	1.637	1.271	2.517
21	1980	6.782	2.716	3.493	3.996	4.021	4.654	11.297	5.398	3.095	3.081	3.923

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 365; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara 1973, s. 427; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 372; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 347.

İstanbul ili gıda maddeleri perakende fiyatları art arda dört tabloda düzenlenmiştir. Tablo 3.14.'te ikinci grupta taze fasulye, lahana, pırasa, kabak dolmalık, domates, patlıcan, bamya, biber, kavun, karpuz ve elma gibi sebze ve meyvelerin fiyat değişimleri paylaşılmıştır. Bu gruptaki ürünlerin fiyat artış ve inişleri, arz talep dengesine göre seyir izlemiştir. Genel olarak tablonun bütünü göz önünde bulundurulduğu vakit fiyat yükselişleri alım gücünü zorlamıştır. 1977 yılından itibaren dönemin son dört yılında ise değişim oranı önceki yıllara göre daha da artmıştır.

Tablo 3.15. İstanbul ili gıda maddeleri perakende fiyatları III, yıllık ortalamalar (kg-adet/kuruş), (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Koyun Eti	Sığır Eti	Tavuk (Kuruş/Adet)	Yumurta	Zeytin	Zeytinyağı	Yemeklik Margarin	Süt	Kaşar Peyniri	Edirne Beyaz Peyniri	Yoğurt
1	1960	663	663	1.242	27	429	525	528	141	1.150	635	223
2	1961	747	657	1.223	27	432	571	533	148	1.197	669	228
3	1962	802	722	1.197	29	516	546	535	158	1.402	710	243
4	1963	863	788	1.257	31	504	886	594	160	1.342	732	277
5	1964	919	842	1.417	32	539	631	566	163	1.262	727	251
6	1965	911	865	1.490	36	565	663	578	158	1.486	803	276
7	1966	1.066	973	1.804	41	63	727	686	176	1.508	809	276
8	1967	1.350	1.211	2.021	44	695	728	687	196	1.794	1.001	310
9	1968	1.469	1.267	2.250	47	815	868	674	220	2.083	1.144	333
10	1969	1.375	1.183	2.188	47	832	835	660	249	2.078	1.089	308
11	1970	1.406	1.293	2.022	53	869	1.096	710	251	2.183	1.114	353
12	1971	1.786	1.769	1.905	64	876	1.227	790	281	2.356	1.356	390
13	1972	2.121	1.960	1.977	67	1.095	1.654	875	315	2.678	1.664	486
14	1973	2.784	2.353	2.054	80	1.464	1.705	881	439	3.516	1.903	610
15	1974	3.075	3.022	2.501	110	1.656	2.094	1.195	524	4.030	2.204	727
16	1975	3.593	3.573	2.975	134	2.063	2.309	1.729	738	5.917	3.447	966
17	1976	5.115	4.893	3.933	153	2.813	2.324	1.700	941	6.727	3.663	1.002
18	1977	6.990	7.019	4.164	167	4.765	2.656	1.734	1.136	7.907	4.524	1.180
19	1978	10.770	10.747	6.498	250	6.154	3.942	2.200	1.531	11.881	6.987	1.818
20	1979	15.960	15.887	9.556	388	9.230	6.627	3.610	2.653	17.734	10.800	3.262
21	1980	30.980	31.040	18.361	658	17.804	23.154	9.092	5.158	30.633	20.831	7.925

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 365; TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Ankara Aralık 2012, s. 542-543; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara 1973, s. 427; BDİE, *Aylık*

İstatistik Bülteni 1973-I, Ankara 1973, s. 76; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 449. BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 386; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 372; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1977*, Ankara 1977, s. 374; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 347.

İstanbul ili gıda maddeleri perakende fiyatları art arda dört tabloda düzenlenmiştir. Tablo 3.15.'te üçüncü grupta koyun eti, sığır eti, tavuk, yumurta, zeytin, zeytinyağı, yemeklik margarin, süt, kaşar peyniri, Edirne beyaz peyniri ve yoğurt gibi hayvansal gıdalar toparlanmıştır. Fiyat artışları, günlük gıda alımı için kıymetli olan bu ürünlere İstanbulluların ulaşımını kısıtlamıştır.

Tablo 3.16. İstanbul ili tüketim maddeleri perakende fiyatları IV, yıllık ortalamalar (kg-adet/kuruş), (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Odun	Odun Kömürü	Sömikok (Ton)	Gaz Yağı (Litre)	Havagazı (m ³)	Elektrik (kWh)	Berber	Hamam	Sabun Beyaz Kokusuz	Çay (Bir Bardak)	Taşıt (Otobüs Ücreti)
1	1960	18	50	15.700	58	44	23	151	208	396	30	40
2	1961	18	50	15.700	58	44	23	150	207	397	30	30
3	1962	18	50	16.633	58	44	23	166	207	379	30	50
4	1963	18	50	17.100	58	44	28	200	206	368	30	50
5	1964	18	50	17.100	65	44	28	196	207	358	31	50
6	1965	18	50	17.183	72	44	28	198	210	383	29	50
7	1966	18	50	18.425	72	57	24	203	213	501	30	50
8	1967	19	56	20.000	81	59	32	217	217	521	32	50
9	1968	21	75	20.417	84	59	35	265	219	540	35	50
10	1969	21	75	21.000	85	59	35	300	225	533	35	50
11	1970	21	75	21.000	100	59	34	358	219	597	35	53
12	1971	24	90	39.500	125	92	34	475	287	802	35	68
13	1972	32	140	58.000	135	92	34	579	402	828	40	75
14	1973	43	150	58.000	135	92	47	750	475	875	50	75
15	1974	49	196	58.000	219	92	73	750	475	1.184	58	133
16	1975	53	210	58.000	236	111	76	813	492	1.635	81	175
17	1976	59	369	58.000	243	122	76	1.333	586	1.725	100	175
18	1977	81	500	58.000	300	125	88	2.000	600	2.028	100	185
19	1978	125	658	140.833	392	144	112	3.458	1.175	3.372	131	300
20	1979	197	1163	200.000	885	241	158	4.208	2.788	6.871	175	400
21	1980	602	2.625	1.110.833	2.649	333	418	11.583	7.500	14.056	275	750

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 365; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara 1973, s. 427; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 372; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 347.

İstanbul ili gıda maddeleri perakende fiyatları art arda 4 tabloda düzenlenmiştir. Tablo 3.16.'da dördüncü grupta İstanbul halkının ısınma ve elektrik ihtiyaçları ile diğer günlük temel gereksinimlerini kapsayan odun, odun kömürü, sömük (t), gaz yağı (l), havagazı (m³), elektrik (kWh), berber, hamam, sabun beyaz kokusuz, çay (bir bardak) ve taşıt (otobüs ücreti) gibi başlıklar bir araya getirilmiştir.

3.3.2. Tarım, Hayvancılık, Ormancılık ve Balıkçılık

1960'lı yıllar İstanbul'unun toprak kullanımında bağ ve bahçeler önemli yer tutmuştur. Yalova (924 ha) ile Kartal (350 ha) zeytinlik alanları ile ön plana çıkmıştır. Meyve bahçelerinde yerleşim yerleri Yalova (2.231 ha), Gaziosmanpaşa (2.010 ha), Beykoz (900 ha), Şile (840 ha), Silivri (718 ha), Çatalca (676 ha) ve Sarıyer (503 ha) şeklinde sıralanmıştır. Bağ alanlarında beş yerleşim yeri Silivri (855 ha), Yalova (500 ha), Çatalca (304 ha) ve Kartal (300 ha) şeklinde sıralanmıştır. Sebze yetiştirilen alan miktarında Kartal (1.100 ha) ile birinci sırada yer almış, Kartal'ı Yalova (765 ha), Sarıyer (650 ha), Gaziosmanpaşa (630 ha), Çatalca (610 ha), Beykoz (530 ha), Eyüp (450 ha), Silivri (430 ha), Bakırköy (350 ha), Şile (300 ha) ve Üsküdar (230 ha) izlemiştir. 45 ha'lık bir alanda Yalova'da ipek böceği dutlukları ve 9 ha'lık bir sahada Beykoz'da gül bahçeleri yer almıştır.⁴⁶⁵

1964 yılı verilerine göre İstanbul'da Zirai Donatım Kurumu'nda bir adet ziraat yüksek mühendisi, Zirai Mücadele Genel Müdürlüğü'ne bağlı 10 adet, Topraksu Genel Müdürlüğü'ne Bağlı İstanbul Topraksu III. Bölge Müdürlüğü'nde 23 adet ve müesseselerde ise 45 adet ziraat yüksek mühendisi istihdam edilmiştir. Aynı dönemde alanda 18 veteriner hekim hizmet vermiştir.⁴⁶⁶ İl Ziraat Müdürlüğü'nün 1966 yılında paylaştığı rapora göre, İstanbul il sınırları içinde 35.390 çiftçi ailesi tespit edilmiştir. Çiftçiler ziraat müdürlüğünce desteklenmiş, bağ kurulumu için bağ çubuğu, meyvelikler için fidan ve sebze fidesi desteği sağlanmıştır. Raporda, şehrin eski ziraat okulu olan Halkalı Ziraat Okulu'nun yıllık üretim verileri de paylaşılmıştır. Okul bir yıl içinde 150 t süt, 13.100 civciv, 180 t hububat, 150 t ot, 15 t meyve, 50 t sebze, 3 t üzüm, 1 t yapağı,

⁴⁶⁵ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 553.

⁴⁶⁶ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, B. 49, D:1, C.19, T. 3 O.1, 10 Mart 1964, s. 206, 208, 211, 216.

1.600 adet çeşitli türlerde fidan ve 234 adet kuzu yetiştirmiştir. Süt üretimine ilave olarak 180 t yoğurt, çeşitli türlerde 6 t peynir ve 2 t tereyağı üretilmiştir.⁴⁶⁷

1966 verilerine göre şehir, sebzesinin bir kısmını çevre ilçelerinden temin etmiştir. Domates Çatalca, Beykoz ve Sarıyer'den; patlıcan Beykoz ve Kartal ve Sarıyer'den; kabak Kartal, Yalova ve Çatalca'dan; bamya Yalova, Silivri ve Kartal'dan; salatalık Kartal, Beykoz ve Gaziosmanpaşa'dan; biber Beykoz, Yalova ve Kartal'dan; taze fasulye Beykoz, Yalova ve Kartal'dan; taze bezelye Çatalca, Sarıyer ve Beykoz'dan; taze bakla Beykoz, Sarıyer ve Silivri'den; lahana Beykoz, Gaziosmanpaşa ve Sarıyer'den; karalahana Beykoz, Üsküdar ve Sarıyer'den ve karnabahar Beykoz, Sarıyer ve Gaziosmanpaşa'dan çıkmış ve İstanbulluların sofrasında yerini almıştır.⁴⁶⁸

İstanbul ili arazisinin, 1970 yılı kullanımına göre dağılımı tahıllar 74.229 ha, baklagiller 2.350 ha, sınai bitkiler 737 ha, yağlı tohumlar 6.149 ha, yumrular 1.994 ha, yem bitkiler 45 ha, nadas 2.071 ha, sebzelikler 6.206 ha, meyvelikler 4.650 ha, bağlar 527 ha, zeytinlikler 1.891 ha, çayır ve meralar 24.488 ha, tarım dışı alan 42.8223 ha şeklinde kaydedilmiştir.⁴⁶⁹ Bu verilere göre tahıl için en büyük alanın ayrılmış olduğu görülmüştür. İkinci sırada tarım dışı alanlar yer almış ve üçüncü büyük arazi grubunu çayır ve meralar meydana getirmiştir.

1970'li yıllardaki ilginç bir tarımsal faaliyet Riva Deresi Havzası'nda gözlemlenmiştir. Bu yöredeki çiftçiler tarlalarında çeltik ekimi yapmışlardır. Çeltik üreticileri, Riva Deresi üzerinde bentler inşa ederek suyun akışını kesmişlerdir. Dere üzerinde oluşturdukları göletlerden suyu tarlalarına çevirmeleri ile birlikte içme suyunu bu dereden karşılayan Kartal ve Pendik sakinleri susuz kalmıştır. Valilik duruma vaziyet etmiş, bentler yıkılmış ve derenin suyu tekrardan Terkos sistemine verilmiştir.⁴⁷⁰

---

⁴⁶⁷ *Hürriyet*, 14 Ağustos 1966.

⁴⁶⁸ *a.g.e.*, s. 555.

⁴⁶⁹ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara b.t.y., s. 202-203.

⁴⁷⁰ *Hürriyet*, 6 Eylül 1971.

Tablo 3.17. İstanbul ili traktör sayısı, buğday, arpa ve mısır ekim alanı, üretim miktarları ve randımanı, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Traktör	Buğday Ekim Alanı (Hektar)	Üretim Miktarı (Ton)	Randıman (Hektar/kg)	Arpa Ekim Alanı (Hektar)	Üretim Miktarı (Ton)	Randıman (Hektar/kg)	Mısır Ekim Alanı (Hektar)	Üretim Miktarı (Ton)	Randıman (Hektar/kg)
1	1960	-	53.375	75.032	1.405	12.140	16.277	1.340	9.495	13.560	1.428
2	1961	691	51.926	62.400	1.201	12.202	16.226	1.329	10.155	13.525	1.331
3	1962	641	55.448	87.157	1.571	13.032	18.207	1.397	9.280	11.185	1.205
4	1963	-	55.502	54.705	985	13.597	15.955	1.173	9.860	12.978	1.316
5	1964	692	55.930	65.000	1.162	13.698	20.000	1.460	7.948	13.372	1.682
6	1965	761	52.122	72.942	1.399	13.765	20.652	1.500	7.428	12.748	1.716
7	1966	851	46.357	50.665	1.093	12.774	16.285	1.275	7.687	9.087	1.182
8	1967	-	51.559	74.567	1.446	13.196	20.464	1.551	7.728	10.815	1.399
9	1968	1.101	52.622	69.467	1.320	10.601	18.162	1.713	7.769	10.246	1.319
10	1969	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	1970	1.357	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	1971	1.497	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	1972	1.614	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14	1973	1.839	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15	1974	2.447	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	1975	2.899	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	1976	3.290	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18	1977	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19	1978	3.848	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	1979	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21	1980	4.423	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: BDİE, *Zirai İstatistik Özetleri 1940-1960*, Ankara 1961, s. 18; BDİE, *Zirai Bünye ve İstihsal 1960-1962*, Ankara 1964, s. 86, 87, 91; BDİE, *Zirai İstatistik Özetleri 1941-1962*, Ankara 1963, s. 16; BDİE, *Zirai Bünye ve İstihsal 1961-1963*, Ankara 1965, s. 94, 95, 99; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1943-1964*, Ankara 1965, s. 16; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1944-1965*, Ankara, s. 18; BDİE, *Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, Ankara 1970, s. 107, 108, 112; BDİE, *Zirai Bünye ve İstihsal 1965*, Ankara 1967, s. 105, 106, 110; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1968*, Ankara 1969, s. 25; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1970*, Ankara 1971, s. 25; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1971*, Ankara 1972, s. 25; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1972*, Ankara, s. 25; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1973*, Ankara, s. 25; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1974*, Ankara, s. 25; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1975*, Ankara 1976, s. 26; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1976*, Ankara 1977, s. 26; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1978*, Ankara 1979, s. 28; BDİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1980*, Ankara 1981, s. 20.

İstanbul ili traktör sayısı, buğday, arpa ve mısır ekim alanı, üretim miktarları ve randımanı Tablo 3.17.'de düzenlenmiştir. 1961 yılında 691 traktör tarım alanında kullanılırken 1970 yılında 1.357'ye ve 1980 yılında 4.423'e çıkmıştır. Tahıl ekimi için ayrılan arazi kullanımının 2/3'ü buğday tarımına ayrıldığı, buğdayı takiben arpa ve mısır ekiminin yoğun olduğu görülmüştür.

Tablo 3.18. İstanbul ili koyun, kıl keçisi, sığır, manda ve arı kovanı sayıları, süt, yapığı ve bal miktarları, (1960-1968).

Sıra No	Yıllar	Koyun	Süt (Ton)	Yapığı (Ton)	Kıl Keçisi	Süt (Ton)	Kıl (Ton)	
1	1960	33.1270	11.686	414	100.463	4.477	26	
2	1961	28.0623	11.152	397	73.549	4.169	24	
3	1962	27.5634	10.498	348	84.023	3.496	20	
4	1963	24.7267	9.325	302	59.024	2.496	14	
5	1964	24.2548	9.264	304	56.750	2.400	14	
6	1965	23.3080	8.670	290	49.790	2.070	10	
7	1966	24.4670	9.290	310	49.480	2.030	10	
8	1967	24.4500	8.900	300	50.980	1.960	10	
9	1968	24.3570	9.050	310	52.970	2.270	10	
Sıra No	Yıllar	Sığır	Süt (Ton)	Manda	Süt (Ton)	Arı Kovanı Eski Usul	Arı Kovanı Yeni Usul	Bal (Ton)
10	1960	80.026	23.399	19.066	5.321	8.847	3.169	77
11	1961	72.351	23.054	18.732	5.556	8.651	3.269	73
12	1962	71.965	24.915	17.044	5.517	8.381	3.586	103
13	1963	82.039	27.811	16.466	4.757	8.255	3.797	86
14	1964	81.186	28.737	16.661	5.470	7.820	13.994	81
15	1965	73.940	26.130	16.540	5.560	7.800	4.200	94
16	1966	72.180	26.130	17.070	5.200	8.297	4.373	100
17	1967	73.250	25.140	17.970	5.750	7.532	4.833	117
18	1968	74.890	26.025	19.010	6.110	7.545	4955	115

Kaynak: BDİE, *Zirai Bünyeye ve İstihsal 1960-1962*, Ankara 1964, s. 122, 124, 127, 129, 135; BDİE, *Zirai Bünyeye ve İstihsal 1961-1963*, Ankara 1965, s. 130, 132, 135, 143; BDİE, *Zirai Bünyeye ve İstihsal 1965*, Ankara 1967, s. 140, 142, 145, 147, 153, BDİE, *Tarımusal Yapı ve  retim 1968*, Ankara 1970, s. 153, 155, 158, 160, 167.

İstanbul ili genelindeki koyun, kıl keçisi, sığır, manda ve arı kovanı sayıları, süt, yapağı ve bal miktarları Tablo 3.18.'de düzenlenmiştir. Yıllar itibariyle koyun, kıl keçisi, sığır ve eski usul arı kovanı sayılarında düşüş kaydedilmiş, manda sayısı iniş ve çıkış göstermiş ve yeni usul arı kovanı sayısı artmıştır.

Tablo 3.19. İstanbul ili mezbahalarında kesilen koyun, kuzu, kıl keçisi, oğlak, sığır, dana ve manda sayıları, et ve deri miktarları, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Koyun ve Kuzu	Et (Ton)	Deri (Adet)	Kıl Keçi ve Oğlak	Et (Ton)	Deri (Adet)	Sığır Ve Dana	Et (Ton)	Deri (Adet)	Manda ve Malak	Et (Ton)	Deri (Adet)
1	1960	1.265.345	19.556	1.515.350	13.075	211	15.690	186.646	25.064	223.951	15.613	2.210	18.735
2	1961	1.365.049	20.316	1.637.981	17.180	268	20.616	221.057	29.016	265.144	17.328	2.363	20.658
3	1962	1.373.070	20.377	1.647.273	15.498	239	18.597	227.702	29.950	273.242	22.383	2.783	26.774
4	1963	1.371.650	18.555	1.645.981	20.178	315	24.215	224.647	29.140	269.576	28.069	3.903	33.683
5	1964	1.294.275	17.651	1.553.264	30.250	430	36.300	227.530	29.641	273.050	24.810	3.530	29.760
6	1965	1.205.130	16.449	1.446.170	17.990	243	21.590	224.790	27.930	269.750	21.990	3.299	26.390
7	1966	1.264.300	16.750	1.517.160	25.080	370	30.100	253.640	31.330	304.370	24.010	3.630	28.810
8	1967	1.337.220	16.970	1.604.660	28.770	400	34.520	184.330	22.770	221.190	26.400	3.860	31.690
9	1968	1.378.650	17.380	1.654.380	32.960	450	39.550	234.950	28.480	281.940	28.070	3.920	33.680
10	1969	1.566.225	18.495	1.879.470	29.775	400	35.730	270.960	32.250	325.150	30.905	4.490	37.085
11	1970	1.632.340	19.280	1.958.810	36.520	490	43.820	270.095	30.750	324.115	35.800	5.315	42.955
12	1971	1.434.460	16.860	1.721.360	51.490	705	61.790	238.180	26.710	285.820	28.320	4.270	33.980
13	1972	1.375.530	14.930	1.650.360	50.080	620	60.090	210.220	21.620	252.265	28.220	4.120	33.860
14	1973	1.431.980	15.065	1.718.380	36.850	480	44.220	177.150	18.810	212.580	28.810	4.115	34.575
15	1974	1.630.085	17.340	1.956.100	45.860	590	55.030	210.525	23.035	252.635	45.935	6.995	55.120
16	1975	1.669.190	18.300	2.003.020	40.630	570	48.755	215.475	22.280	258.565	42.150	6.412	50.585
17	1976	1.642.020	18.355	1.970.425	63.820	895	76.580	170.540	18.595	204.650	37.460	5.735	44.950
18	1977	1.448.610	14.695	1.738.330	52.180	680	62.620	297.570	29.845	357.080	31.900	4.945	38.280
19	1978	1.235.080	12.695	1.482.090	38.940	430	46.730	112.220	11.935	134.660	24.860	3.745	29.830
20	1979	451.210	6.370	541.450	46.120	550	55.350	415.860	41.480	499.030	26.000	3.775	31.200
21	1980	12.84.790	12.565	1.541.750	28.360	355	34.040	386.210	39.785	463.450	21.060	3.055	25.270

Kaynak: BDİE, *Zirai Bünye ve İstihsal 1960-1962*, Ankara 1964, s. 123, 125, 128, 130; BDİE, *Zirai Bünye ve İstihsal 1961-1963*, Ankara 1965, s. 131, 133, 136, 138, BDİE, *Zirai Bünye ve İstihsal 1965*, Ankara 1967, s. 141, 143, 146, 148; BDİE, *Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, Ankara 1970, s. 154, 156, 159, 161; Ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 16, Tarım II (1929-1996)*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 933-934, 963-964, 974-975.

İstanbul ili mezbahalarında kesilen koyun, kuzu, kıl keçisi, oğlak, sığır, dana ve manda sayıları, et ve deri miktarları Tablo 3.19.'da paylaşılmıştır. Bu dönemde

mezbahalarda en çok adet olarak koyun ve kuzu grubu kesilmiş, et miktarında ise sığır ve dana grubu fazla yekûn tutmuştur. Bu iki büyük grubu manda ve malak grubu ile kıl keçi ve oğlak grubu izlemiştir.

Tablo 3.20. İstanbul ili horoz, tavuk, hindi, tavuk yumurtası, at, katır, eşek sayıları ve mezbahalarında kesilen domuz verileri (adet/ton), (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Horoz ve Tavuk	Hindi	Tavuk Yumurtası (X1000)	At	Katır	Eşek	Domuz	Kesilen	Et (Ton)	Deri (Adet)
1	1960	219.000	19.000	17.897	20.641	1.687	6.979	7.356	4.110	206	4.110
2	1961	232.000	19.000	18.882	18.216	1.575	5.663	6.857	3.823	191	4.590
3	1962	231.000	19.000	22.274	18.691	1.318	5.069	6.352	3.193	159	3.832
4	1963	233.000	17.000	22.174	18.577	1.627	6.362	8.956	3.335	167	4.000
5	1964	560.000	27.000	21.827	19.745	1.321	9.170	10.300	3.400	170	4.080
6	1965	724.000	27.000	21.440	17.010	990	5.060	10.050	3.880	194	4.660
7	1966	373.000	27.000	26.080	17.250	1.010	4.910	8.880	4.435	216	5.317
8	1967	415.000	30.000	31.692	17.140	960	4.720	8.650	4.210	210	5.050
9	1968	488.000	38.000	40.593	16.560	940	4.590	9.405	4.745	240	5.695
10	1969	536.300	39.366	44.143	14.700	820	4.225	13.545	-	240	5.710
11	1970	556.584	25.330	51.450	13.010	930	3.560	1.330	4.810	240	5.770
12	1971	625.420	23.315	49.236	12.285	820	3.465	11.970	6.090	305	7.310
13	1972	707.343	23.525	59.847	12.180	820	3.370	6.870	-	-	-
14	1973	713.800	25.715	67.085	10.960	870	3.010	7.065	5.750	285	6.900
15	1974	689.908	26.485	71.087	14.680	740	2.670	8.320	5.310	265	6.370
16	1975	739.173	23.755	74.491	10.500	600	2.850	8.030	2.555	130	3.065
17	1976	1.130.800	21.060	94.455	12.550	610	3.420	7.420	6.320	320	7.580
18	1977	1206622	26.820	140.476	13.060	680	4.350	7.950	7.460	375	8.950
19	1978	1620741	30.955	181.563	12.010	650	3.210	8.010	4.450	225	5.340
20	1979	2026328	32.550	181.698	10.080	620	3.090	7.900	6.580	330	7.900
21	1980	334224	32.845	245.498	10.100	610	2.910	7.940	6.250	315	7.500

Kaynak: BDİE, *Zirai Bünve ve İstihsal 1960-1962*, Ankara 1964, s. 131, 132, 134; BDİE, *Zirai Bünve ve İstihsal 1961-1963*, Ankara 1965, s. 139, 140, 142, BDİE, *Zirai Bünve ve İstihsal 1965*, Ankara 1967, s.

149, 150, 152; BDİE, *Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, Ankara 1970, s. 162, 163, 166; Ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 16, Tarım II (1929-1996)*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 667-668, 911-912, 933-934, 974-975.

İstanbul ili genelindeki horoz ve tavuk, hindi, tavuk yumurtası, at, katır, eşek ile domuz sayıları Tablo 3.20.'de düzenlenmiştir. Bu dönemde kümes hayvanı grubundaki canlıların sayısında artış, beygir grubundaki hayvan sayısında ise azalış gözlemlenmiştir. Domuz sayısı dönem içinde iniş çıkış göstermekle birlikte 7.000 ile 12.000 aralığında seyretmiştir. Kesilen domuz sayısı yıllar itibariyle artış göstermiştir.

1960 yılı verilerine göre İstanbul'da 164.708 ha ormanlık alan kaydedilmiştir.⁴⁷¹ 1979 yılı haziran ayı yıllık ortalama verilerine göre İstanbul'daki ibreli karaçam ağacından 961 m³, sarıçam ağacından ise 52 m³ orman ürünü elde edilmiştir. İbreli ağaçlardan toplam 1.013 m³ orman ürünü alınmıştır. Yapraklı ağaçlarda ise verim daha yüksek seyretmiştir. Meşe 174.375 m³ ile en başta verim alınan ağaç olmuştur. Kayın 170.507 m³, gürgen 10.333 m³, kavak 3.200 m³, kızılğaç 2.328 m³ ve diğerleri 19.337 m³ olmak üzere toplam 380.080 m³ orman ürünü üretilmiştir. İbreli ve yapraklı ağaçların toplamı 381.093 m³/yıllık ürün alımı ortalama olarak kayıtlara geçmiştir.⁴⁷²

Balıkhalı Yönetmeliği, 17 Şubat 1961 tarihinde Belediye Encümeni tarafından çıkarılmıştır. 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun içinde yer alan belediyelerce kurulan toptancı hallerinin idaresini düzenleyen 80 sayılı Kanun çerçevesinde Karaağaç Kurumu Müdürlüğü tarafından kaleme alınıp Belediye Meclisi'ne sunulmuştur. Yönetmelik ile belediye tarafından Unkapı'nda merkez hali, Kumkapı, Sarıyer, Rumelikavağı ve Üsküdar'da da balık hali şubeleri kurulmuştur. Balık hallerinin işletilmesi, bakım ve denetimleri belediye uhdesine verilmiş, balık satış müzayedeleri bizzat belediye memurları tarafından ifa edilmiştir. Merkez ve şubelerdeki satış yerleri su mahsulleri kooperatifleri, su mahsulleri kooperatif birlikleri, su mahsulleri müstahsilleri ve su mahsulleri komisyoncularına tahsis edilmiştir. Hallerdeki satış yerleri I, II, III, IV nolu satış yeri, orta satış yeri, sal satış yeri ve istakoz ve kılıç satış yeri olarak yedi kısma ayrılmıştır. Bütün haller içindeki satış döngüsü içindeki anlaşmazlıklar hakem heyeti, balıkların sağlık durumlarını inceleme ve onay işleri veteriner heyeti tarafından

⁴⁷¹ BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 215.

⁴⁷² Muharrem Miraboğlu, *Türkiye'de Odun Hammaddesi Üretim-Tüketim ve Satış Usulleri*, İTO Ekonomi Yayınları Dizisi No:9, İstanbul 1980, s. 30-31.

yürütülmüştür. Yönetmelik cezai müeyyidelerin tanımları ile tamamlanmış ve yürürlüğe konmuştur.⁴⁷³

Balıkçılar zaman zaman Bulgar kıyı emniyeti tarafından kaçırılmakla yüz yüze kalmışlardır. 1961 yılında Rumeli Fener'i balıkçıları İğneada açıklarında Bulgarlar tarafından kaçırılmıştır. 17 balıkçı, Karadeniz'e serdikleri kalkan ağlarını üç balıkçı teknesi ile toplarken alıkonulmuş, olaya valilik ve hükümet vaziyet etmiştir.⁴⁷⁴ Balıkçılar, 45 günün sonunda alıkonuldukları Yunus Reis, Güzeyler ve Kara Mahmut motorları ile birlikte Bulgarlar tarafından serbest bırakılmış ve şehre dönmüşlerdir.⁴⁷⁵

1962-63 balık sezonunda uskumru balıkçıların yüzünü güldürmüştür. Eylül-Kasım arasındaki torik-palamut mevsiminde zarar eden balıkçılar, aralık ile başlayan uskumru mevsimi ile zararlarını kapatmışlardır.⁴⁷⁶ Balık avı malzemelerine getirilen gümrük vergileri ile tekne yakıtlarına yapılan zamlar balıkçılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan 1960'lardan itibaren Marmara Denizi'nde trol avcılığının yaygınlaşması, kaçak avlanmanın kontrol edilememesi balık nesillerini azaltmıştır.⁴⁷⁷

Birinci Beş Yıllık Plan'da Marmara balıkçılığı için Silivri, Bozcaada, Karabiga, Enez, Gemlik, Büyükada, Çınarlık ve Yalova'da 11 balıkçı barınağı planlamaya alınmıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise 20 adet balıkçı barınağının yapımı programlanmıştır. İğneada, Karaburun, Rumeli Feneri, Şile, Kumkapı, Marmara Adası ve İmroz'da balıkçı barınaklarının yapım işlerine devam edilmiştir. 1966 yılında yapımına başlanan Kumkapı Balıkçı Barınağı 50'yi aşkın büyük balıkçı motorunu alacak kapasitede projelendirilmiştir.⁴⁷⁸ Yine 1966 yılında temelleri atılan Şile Balıkçı Barınağı beş yıllık yapım sürecinden sonra 1971 yılında hizmete alınmıştır. 650 m'lik mendireğe sahip barınakta balıkçılar için dinlenme lokali, tutulan balıkları korumak için soğuk hava deposu ve balıkçı motorları için de akaryakıt istasyonu inşa edilmiştir.⁴⁷⁹

Kumkapı Balıkçı Barınağı, 20 Temmuz 1978 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul Belediyesi'ne bırakılmıştır. Bayındırlık Bakanlığı, barınağın büyük onarımlarını üstlenip tamamlamıştır. Bu yatırım mukabilinde barınağın yıllık net olmayan gelirinin

⁴⁷³ İBBA, Bel. No: 2076931, İstanbul Belediye Meclisi, Karar 1961/100, Balık Hali Yönetmeliği, Yönetmelik Düzenleme, 17 Şubat 1962.

⁴⁷⁴ *Hürriyet*, 2 Haziran 1961.

⁴⁷⁵ *Hürriyet*, 12 Temmuz 1961.

⁴⁷⁶ *Hürriyet*, 8 Ocak 1963.

⁴⁷⁷ *Son Havadis*, 26 Eylül 1964.

⁴⁷⁸ *Son Havadis*, 22 Temmuz 1967.

⁴⁷⁹ *Hürriyet*, 15 Temmuz 1971.

%10'u düzenli bir şekilde hazineye aktarılmıştır. Balık halinin her türlü bakım ve diğer işletme giderleri ise belediyenin sorumluluğuna verilmiştir.⁴⁸⁰

Tablo 3.21. İstanbul ili su ürünleri, balık türlerine göre üretimi (ton), (1960-1965).

Sıra No	Yıllar	Barbunya	Hamsi	İstavrit	Kalkan	Kefal	Kolyoz	Lüfer	Palamut	Sardalya	Torik	Uskumru	Diğer Balıklar	Toplam
1	1960	19	459	886	646	217	305	336	5.572	188	5.033	4.235	1.133	19.029
2	1961	53	106	1.062	689	346	426	877	6.400	249	5.000	4.114	1.492	20.814
3	1962	26	667	965	456	234	593	565	208	184	2.574	4.351	1.046	11.869
4	1963	20	607	1.176	512	162	400	122	599	126	443	7.698	995	12.860
5	1964	30	1.149	1.387	758	191	332	238	6.369	84	314	4.321	862	16.035
6	1965	22	61	1.263	333	160	186	578	17.049	13	645	6.439	1.094	27.843

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 219; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 210; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 234.

1960'lı yıllarda İstanbul su ürünlerinde Tablo 3.21'de verileri paylaşılan barbunya, hamsi, istavrit, kalkan, kefal, kolyoz, lüfer, palamut, sardalya, torik, uskumru ve diğer balık türleri tezgâhlarda yerini almıştır. Yıllara göre değişmekle birlikte palamut, torik ve uskumru en çok piyasaya sunulan balık türlerini meydana getirmiştir.

Deniz kirliliği, balıkçılığı baltalayan en önemli sorun olmuştur. İstanbul balıkçılığı için önemli bir avlanma sahası olan Marmara Denizi'nde kirlenme, 1966-1974 yılları arasında %192 oranında artmıştır. 1970-1976 döneminde altı yıl zarfında tür zenginliği indeksi 1.5'ten 0.1'e kadar düşmüştür. Diğer taraftan trol ile avlanma neticesinde deniz dibinin tahrip edilmesi, yasak zamanlarda ışıkla avlanması ve en önemlisi kum yağması Marmara Denizi'nin ekosistemini örselemiştir. Kum yağması, inşaat sektörü için gerekli kumun deniz dibinden temin edilmesi olarak karşımıza çıkmış, bu durum da deniz dibinin statüsünü bozmuştur. Diğer taraftan kum yağması hem deniz suyunun bulanıklık hem de ses bakımından gürültü parametrelerini etkilemiştir. Bütün

⁴⁸⁰ BCA, 030-18-1-2-373-150-13, 20 Temmuz 1978.

olumsuzluklar Marmara denizindeki balık türleri arasındaki azalma çoğalma düzenini de bozmuştur. Eski zamanlarda seyri gözetilen palamut çoğaldığı zaman uskumru azalması veya tam tersi uskumru artarken palamudun çekilmesi gibi dalgalanmalar ortadan kalkmış, her iki balık türleri aynı dönemlerde azalmıştır.⁴⁸¹

1967 yılı verilerine göre İstanbul genelinde 60 adet maden arama ruhsatnamesi verilmiştir. Ruhsatnameler alüminyum (25 adet), bakır (2 adet), cıva (1 adet), demir (3 adet), fosfor (1 adet), kuvars (5 adet), kurşun (2 adet), linyit ve maden (15 adet) ve mangan (6 adet) madenler ile ilgili düzenlenmiştir.⁴⁸² Yeraltı suyu işletme sahası olarak izin verilen Topkapı-Küçükçekmece sahasındaki faaliyetler hükümetçe yasaklanmıştır. Bu gölgedeki yeni kuyu açılması, mevcut kuyuların derinleştirilmesi ve kuyuların ıslah edilmesi İstanbul Belediyesi ve Devlet Su İşleri tarafından takip edilmiştir. Bu doğrultuda, belirtilen saha içerisindeki yeni fabrika projelerinde yeraltı suyu kullanımına izin verilmemiş, yapımı istenen fabrikaların projelerinde su temininin yollarının belirtilmesi talep edilmiştir. Şehir yönetimi, Topkapı Uzuncadere mıntıkasında yer alan yoğun sanayi alanındaki tesisleri de gözetim altında tutmuş ve fazla su kullanılmaması için otokontrol sistemini geliştirmiştir.⁴⁸³

1976 yılı itibariyle İstanbul'daki sanayi suyu satıcılarına düzenleme getirilmiştir. İl Umumi Hıfzıssıhha Meclisi, 30 Nisan 1976 tarihli kararı gereğince sanayi suyu satıcılarının valilik izni ile çalışmaları yürürlüğe girmiştir. Meclis, sanayi suyu satıcılarının düzenledikleri faturalara, “Dikkat bu su içilmez, mutfak ve banyolarda kullanılmaz, makine soğutma, fabrikalar, boyahaneler, imalathanelerle inşaat gibi yerlerde kullanılır” uyarısının yazılmasını şart koşmuştur. Ayrıca su taşıdıkları tankerler üzerine de “Bu su içilmez, banyo ve lavabolarda kullanılmaz” yazılarının görünür ve okunur şekilde yazılması talep edilmiştir.⁴⁸⁴

1960-1980 yılları arasında İstanbul'da büyük çaplı yıkıcı bir deprem olmamıştır. 18 Eylül 1963 tarihinde akşam saat 19.59'da 30 saniye süreli deprem meydana gelmiştir. Çemberlitaş'taki Vezirhan'ın bir kısmı çökmüş ve bir kişi ölmüştür. Kandili Rasathanesi, depremin merkez üssü olarak Adalar açıklarını işaret etmiştir. Mithatpaşa Stadi'ndaki Yunan futbol takımı Olimpiakos ve Bulgar futbol takımı Levski maçını izlemek için stadi dolduran 10 bini aşkın seyirci söz konusu depreme yakalanmış ve kısa sürede tribünleri

⁴⁸¹ İTO, *Marmara Bölgesinde Çevre Kirlenmesi Semineri 27-30 Eylül 1977*, İstanbul, s. 187, 194-195.

⁴⁸² BDİE, *Maden İstatistikleri 1960-1967*, Ankara 1969, s. 78-79.

⁴⁸³ *Hürriyet*, 9 Ağustos 1966.

⁴⁸⁴ İBBA, Bel. No: 7003316, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No:59, Sanayi Suyu satışları Hakkında, 17 Mayıs 1976.

boşaltmışlardır. Deprem artçıları devam etmiş ve İstanbul bir gün içinde 150 defa sarsıntı geçirmiştir. Bu artçıların büyük olanları Yalova-Adalar arasında gerçekleşmiş ve Çınarcık'ta 8 ev yıkılmıştır.⁴⁸⁵

Şehir, 1964'te Manyas'ta gerçekleşen 6.8 büyüklüğündeki depremi hissetmiş, fakat hiçbir hasar meydana gelmemiştir. Üç yıl sonra, 1967 yılında ise Mudurnu'da 7.2 büyüklüğünde bir deprem olmuştur. Manyas merkezli depreme göre büyük olan bu sarsıntıda şehirde bazı yapılar hafif hasar görmüştür. Bu depremin etkisi ile Vezirhan yıkılmış ve Çemberlitaş Sütunu'nda kısmi çöküntüler oluşmuş ve genç bir kadın ölmüştür. Bu depremlerden sonra, 1968 ve 1975 yıllarında konutlardaki güvenliği ve sağlamlığı artırmak için yasal düzenlemeler yapılmıştır.⁴⁸⁶

22 Temmuz 1967 tarihli Adapazarı depremi İstanbul'da hissedilmiş, deprem korku ve paniğe sebep olmuştur. Şehirde bazı binalar yıkılmış ve bir kişi enkaz altında kalarak ölmüştür.⁴⁸⁷ 1967 yazı, İstanbullular için deprem tedirginliği ile geçmiştir. Halk, geceleri sokakları mesken tutmuş, Vatan Caddesi orta kaldırımı, sahil yolu boyu, Taksim Parkı, Maçka Parkı ve diğer açık alanlar “açık hava oteli” haline dönüşmüştür. Adapazarı-İstanbul hattındaki deprem hareketliliği şehrin elektrik arzını düzensizleştirmiş, trafolar zarar görmüştür. Şehrin 3 elektrik kaynağından Adapazarı hattı ve Ambarlı Santralı, enerji arzını ara ara verebilmiş, bütün yük 3. hat olan Silahtarağa Santralı'na kalmıştır. Voltaj düşüklüğü şehirdeki elektrik motorlarına zarar vermiş ve fabrikalar iş göremez hale gelmiştir. Elektrikle beslenen trolleybüsler yollarda kalmış ve şehir trafiği alt üst olmuştur.⁴⁸⁸

İnşaat Mühendisleri Odası Başkanı Seyfi Gürçay, olası depremde İstanbul'daki binaların büyük çoğunluğunun yıkılacağını ve yüzbinlerce insanın hayatını kaybedeceğini açıklamıştır. Gürçay, yanlış hesaplamalardan ve kalitesiz malzeme kullanımından dolayı şehirde son dönemde henüz yapım aşamasındayken 7 binanın çökmesine dikkat çekmiş ve teknik personelden meydana getirilmesini önerdiği, “yapı polisliği” fikrini paylaşmıştır. Başkan, inşaat sektörünün geleceği ile ilgili kaygılarını, “Vatandaşın hayatı ile ilgili milli servetimize büyük zararlar veren ve ne yazık ki bugünkü anlayış ve tatbikat içinde düzeltilmesi de çok geç olan bu konuda, ilgililerin harekete

⁴⁸⁵ *Hürriyet*, 19 Eylül 1963; *Hürriyet*, 19 Eylül 1963.

⁴⁸⁶ Elizabeth Angell, “Bir Şehir Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi İstanbul'un Emperyal Dönüşümleri Dünya Ölçeğinde İstanbul Topoğrafya ve Yerleşim*, İstanbul 2015, s. 517.

⁴⁸⁷ *Hürriyet*, 23 Temmuz 1967.

⁴⁸⁸ *Hürriyet*, 31 Temmuz 1967; *Hürriyet*, 1 Ağustos 1967.

geçerek bu facia halini alan kalitesiz aynı zamanda çürük inşaat problemine sahip çıkmalarını istiyoruz.” sözleri ile ifade etmiştir.⁴⁸⁹

3.3.3. Sanayi ve Ticaret

A. J. Scott’ın “Metropolis: İşbölümünden Metropoliten Forma” başlıklı kitabında şehirlerde işyeri dağılımının önemini vurgulamış ve şehir morfolojisini işyeri dağılımı üzerinden okumuştur.⁴⁹⁰ Bu olgu üzerinden hareket edildiğinde 1960-1980 yılları arasında İstanbul işyeri dağılımı değişkenlik göstermiştir. 1960’lı yıllarda şehrin sanayi yükünü Suriçi özelinde Eminönü, Zeytinburnu, Beyoğlu, Bakırköy ve Kâğıthane çekmiştir. Bu durum 1970’li yıllarda farklılaşmış, Anadolu yakasında Kadıköy, Kartal ve Tuzla ile Yukarı Dudullu; Avrupa yakasında Topkapı, Yenibosna, Küçükçekmece, Esenyurt, 4. Levent ile Maslak sanayinin yeni gelişim alanları olmuştur. Sanayi-gecekondulaşma organik bağı ulaşım aksları üzerinde boy vermiştir. Topkapı’nın devamında Rami-Topçular-Küçükköy-Habibler hattı; Kâğıthane’nin devamında Hürriyet ve Çağlayan hattı; Maslak hattının devamında Büyükdere Caddesi; Londra Asfaltı’nın kuzeyinde Atışalanı-Esenler-Güngören hattı; Yenibosna’nın kuzeyinde Kocasinan-Kirazlı-Güneşli-Halkalı-Mahmutbey-İkitelli hattı; Küçükçekmece’nin devamında Avcılar-Firuzköy hattı; Anadolu yakasında ise Ankara asfaltı boyunca Maltepe-Yakacık-Çayırova-Gebze hattı dönemin tipik sanayi gelişim alanlarını teşkil etmiştir. Yeni sanayi alanlarının etkisi ile Anadolu yakasında Gülsuyu, Başbüyük, Soğanlık, Kavakpınar, Esenyalı, Aydıntepe, Orhanlı, Aydınlı, İçmeler, Şifa gibi gecekondu alanları yerleşime açılmış ve gelişmiştir.⁴⁹¹

İmar ve İskân Bakanı Gökay, İSO ve İTO temsilcileri ile sanayi alanlarının planlaması konusunda toplantı yapmıştır. Toplantıda, İmar ve İskân Bakanlığı İstanbul Bölge Müdürü Tuğrul Akçura, Marmara Bölgesi’ndeki sanayi alanlarındaki arsa spekülasyonun engellenmesini dile getirmiş ve İstanbul’daki sanayi alanlarının İzmit ve Adapazarı tarafına yayılmasının gerekliliğini izah etmiştir. Bakan Gökay da, Haliç’te yeni bir fabrika kurulmasına müsaade edilmeyeceğini ve var olan sanayi tesislerinin de program dâhilinde taşınacağını belirtmiştir.⁴⁹²

⁴⁸⁹ *Hürriyet*, 15 Ekim 1967.

⁴⁹⁰ “Murat Güvenç ile İstanbul’un Son Yüzyılı Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul Tarihi Özel Sayısı*, VIII, 16, 2010, s. 408.

⁴⁹¹ DrI: Asuman Türkün, Mülk, Mahal, *İnsan İstanbul’da Kentsel Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul Mart 2013, s. 57-58.

⁴⁹² *Hürriyet*, 25 Temmuz 1962.

Sanayi kolları şehrin belli coğrafyalarında toplanmış ve örgütlenmiştir. Gıda Eminönü, Fatih, Beyoğlu, Bakırköy ve Beşiktaş'ta; mensucat Eminönü, Fatih, Eyüp, Zeytinburnu ve Şişli'de; matbaa Eminönü'nde; deri Zeytinburnu'nda; kauçuk Eyüp ve Fatih'te; kimya Şişli, Eminönü ve Eyüp'te; taş, toprak ve cam Eyüp, Zeytinburnu, Kartal, Beykoz ve Tuzla'da, madeni eşya Eyüp, Beyoğlu ve Şişli'de; makine ve elektrik makinaları Şişli, Beyoğlu ve Kartal'da ve plastik Eminönü, Şişli, Eyüp ve Bakırköy'de kümelenmiştir.⁴⁹³

Şehrin sanayileşmesinde ihracat ayrıca önemsenmiş, bu doğrultuda İTO, yüksek döviz girdisi sağlayan 21 firmayı altın madalya ve takdir beratı ile onure etmiştir. 1970 yılında İstanbul genelindeki 21 şirket ve faaliyet alanları şu şekilde kayıtlara geçmiştir:⁴⁹⁴

Fındık Tarım Satış Kooperatifleri İstanbul Şubesi, Batı Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Hollanda'ya fındık ihraç etmiştir.

Austro-Türk Tütün A.Ş., Japonya, Amerika, Avusturya ve Almanya'ya tütün ticareti gerçekleştirmiştir.

Tekel Genel Müdürlüğü, şarap, rakı, votka, çay, tuz, kahve likörü, yaprak tütün ve mamul tütün ihraç etmiştir.

Türk Boraks Madencilik Şirketi, birçok sanayi kolunda kullanılan borasit ürünü çeşitli ülkelere satılmıştır.

Magnesit A.Ş., ateş tuğlası üretiminde kullanılan magnesit işlenerek yurt dışına gönderilmiştir.

Sıtkı Koçman, Selahattin Göktaş, Koçtaş Denizcilik İşletmesi Donatma İştiraki, tersane hizmetleri ile ülkeye döviz girdisi sağlamıştır.

Arçelik, Irak, Kıbrıs, Bulgaristan, Suudi Arabistan ve Pakistan'a beyaz eşya ticareti gerçekleştirmiştir.

Turtaş A.Ş., küspe ihraç etmiştir.

Mensucat santral, perdelik, havlu, pike, seccade, masa örtüleri ve iplik kalemlerinden oluşan tekstil ürünlerini yurtdışına satmıştır.

Osman Boyner ve Oğulları Koll. Şti., İngiltere, Fransa, İsviçre ve Rusya'ya tiftik ihraç etmiştir.

Club Europeen Du Tourisme Cet, turizm sektöründe faaliyet göstermiş, döviz girdisi sağlamıştır.

Benk İhracat Ve Sanayi Ltd. Şti., su ve konserve ürünlerinin yurtdışına satarak ülkeye döviz kazandırmıştır.

Vedat Durusel, turistik eşya, deri mamulleri ve halı ticareti ile iştigal etmiştir.

⁴⁹³ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 524.

⁴⁹⁴ *Hürriyet*, 24 Aralık 1970.

P. Robert ve S. Konur Gül Yağı ve İtiryat San. Ltd. Şti., gül ve mamulleri alanında ticaret yapmış ve döviz girdisi sağlamıştır.

Ünal Kolektif Şirketi, yaş üzüm ve çekirdeksiz mandalina ihraç etmiştir.

Hayrettin Karaca, tekstil alanında ticaret ile uğraşmıştır.

Mehmet Omurtak Deri Sanayii, doğal deriden işlenmiş giyim eşyası ve deri hazır giyim ürünlerini yurtdışına satmıştır.

Karmen Kolektif Şirketi, Amerika ve Avrupa'ya deri ürünleri pazarlamıştır.

Hayim Pinhas, Amerika, Almanya ve Kanada'ya hediyelik ürün ihraç etmiştir.

Faruk, Cemalettin ve Aykut Şengör Kardeşler Koll. Şti., el işi Türk halısı ve antika eşya satmışlardır.

Es Kerestecilik Tic. Lime. Şti., İtalya ve İsviçre'ye ceviz kütüğü kalası ve cevizden mamul dipçik taslağı ihraç etmiştir.

İhraç bilgileri paylaşılan 21 firmaya ait ürünlerin katme değerinin düşük olduğu görülmüştür. İstanbul'daki bu firmalar tarafından hammadde, yarı mamul ve kısmı olarak mamul ürünlerin dış ticareti yapılmıştır.

Tablo 3.22. İstanbul ili iş kanuna bağlı iş yerleri sayısı; İş ve İşçi Bulma Kurumu'na yapılan başvurular ve işe yerleştirilenler; işçi ve işveren sendika ile grev ve katılım sayıları, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	İşyeri Sayısı Kamu	Sigortalı Sayısı	İşyeri Sayısı Özel	Sigortalı Sayısı	İş İsteyen	İşe Yerleştiren	İşçi Sendika Sayısı	İşveren Sendika Sayısı	Grev Sayısı	Greve Katılan İşçi Sayısı
1	1960	274	45.089	4.482	100.704	48.448	20.658	-	-	-	-
2	1961	289	44.725	6.064	125.572	41.843	18.232	-	-	-	-
3	1962	315	46.886	6.623	135.764	45.069	20.304	43	16	-	-
4	1963	345	43.602	6.445	135.916	40.369	19.600	57	26	2	897
5	1964	400	53.846	7.423	148.768	37.655	15.669	84	30	10	2.395
6	1965	648	52.058	10.306	182.837	33.267	13.610	112	31	13	860
7	1966	-	-	-	-	38.172	16.046	142	38	21	6.390
8	1967	-	-	-	-	46.320	16.447	164	43	14	1.259
9	1968	-	-	-	-	55.988	18.831	194	50	1	3
10	1969	-	-	-	-	60.530	19.291	216	50	17	5.007
11	1970	-	-	-	-	67.096	20.671	247	50	23	6.820
12	1971	-	-	-	-	61.817	19.586	261	50	-	-
13	1972	-	-	-	-	50.711	18.938	-	-	-	-
14	1973	-	-	-	-	46.254	18.031	-	-	-	-
15	1974	-	-	-	-	67.574	17.949	-	-	-	-
16	1975	-	-	-	-	70.731	15.704	-	-	-	-
17	1976	-	-	-	-	86.103	13.294	-	-	-	-
18	1977	-	-	-	-	84.665	9.984	-	-	-	-
19	1978	-	-	-	-	95.974	8.654	-	-	-	-
20	1979	-	-	-	-	88.788	8.876	-	-	-	-
21	1980	-	-	-	-	55.707	5.744	-	-	-	-

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 85, 342; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 316; BDİE, *Toplu Sözleşme Grev ve Lokavt İstatistikleri*, Ankara 1972, s. 5-6, 30-31; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 160; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 140; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 142; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 144.

İş yerleri sayısı, İş ve İşçi Bulma Kurumu'na yapılan başvurular ve işe yerleştirilenler, işçi ve işveren sendika ile grev ve katılım sayıları Tablo 3.22.'de düzenlenmiştir. 1960'lı yılların ilk dönemlerinden itibaren kamu ve özel iş yeri sayıları ile buralarda çalışan sigortalıların sayısı artış göstermiştir. Özellikle özel sektör, sigortalı istihdamında önemli bir misyon yüklenmiştir. İş arayanlara rehberlik eden İş ve İşçi Bulma Kurumu, ilk yıllarda üçte bir oranında başarı sağlamış fakat ilerleyen yıllarda özellikle 1974 yılından itibaren iş arayanlara iş bulma konusunda eski performansını gösterememiştir. Çalışma hayatının bileşenleri olan işçi ve işveren sendika sayıları ile işçi hareketlerine bağlı olarak grev ve katılımcı işçi sayıları artmıştır.

1960-1980 yılları arası, kamu ve özel sektör yatırımlara devam etmiş, hükümet de bu yatırımları desteklemiştir. Başbakan İsmet İnönü, 9 Mayıs 1963 tarihinde Tuzla Porselen Fabrikası'nı açmıştır. İstanbul Porselen Sanayi A.Ş.'ye ait fabrika 90 daa üzerine konumlandırılmış ve 3.200 t yıllık kapasite ile çalışmaya başlamıştır. Fabrika, kapasitesi ile Türkiye'nin iç pazardaki sofa, çay ve kahve takımları ihtiyacını karşılamıştır.⁴⁹⁵

Türk sanayinin yol açan müteşebbislerinden Vehbi Koç, 1960'lı yıllarda kurumsallaşma alanında mesafe kat etmiştir. Koç, kurucusu olduğu şirketlerinde birinci kuşak Türk müteşebbisi kimliği ile 1920'lerden 1960'lara kadar tek söz sahibi olmuştur. Hem kendi yaşı, hem de yaşının getirdiği yorgunluğu ile değişen zamanı gözeterek şirket yönetimleri için yeni formüller aramıştır. 1960'lardan itibaren eğitimlerini tamamlayan oğlunu ve üç kızını şirketlerinde profesyonel yönetici rolünde değerlendirmiştir. Ayrıca kızlarını şirketlerinde çalışanlarla veya çalışanların akrabaları ile evlendirmiş ve böylece şirketleri büyük aile içinde tutmuştur. Koç, aile kontrolünü sürdürülebilir kılmak için de asıl yapısal çözümü "holdingleşme" görmüş ve şirketlerini bu yönde motive etmiştir. Gerçekten de doğru zamanda doğru adımlar atan Vehbi Koç, holdingleşme ile "profesyonel yönetim anlayışını" ve "aile kontrolünü" aynı anda şirketlerine kazandırmıştır.⁴⁹⁶ Vehbi Koç, söz konusu süreci, 21 Mart 1964 tarihinde, Yalova'da bir toplantı düzenleyerek başlatmıştır. Bu toplantıda 30 kadar şirketini Koç Holding çatısı altında birleştirmiştir. Koç, dinleyicilere hitaben yaptığı konuşmada babadan oğula geçen

⁴⁹⁵ *Hürriyet*, 10 Mayıs 1963.

⁴⁹⁶ Ayşe Buğra, *Devlet ve İktisadamları*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 119.

Türk şirketlerinin yürütülemediğini izah etmiştir. Kendisi, “Öldükten sonra, kurmuş olduğu işyerlerinin devamlı olabileceğine, yaşarken inanması” en büyük emelinin olduğunu ifade etmiştir. Şirketlerinin sürekliliğini sağlamak için holdingleşmenin önemini, “Şahsi düşüncelere, kaprislere kapılarak beceriksiz, kabiliyetsiz adamlar iş başına getirilmemelidir. Bütün şirketler, kabiliyetli insanların omuzlarında yükselmelidir.” cümleleri ile vurgulamıştır. Vehbi Koç, konuşmasının devamında oğlu Rahmi Koç’u yanına çağırarak, “Tam manasıyla inandığım ve bu işleri yürüteceğine yürekten bağlandığım Rahmi’yi işlerimin başına getiriyorum” sözleri ile işleri Rahmi Koç’a devretmiştir. Böylece Vehbi Koç, hayalini kurduğu “müesseseseleşme” ideali için ilk adımını atmıştır.⁴⁹⁷

Koç Holding tarafından üretilen yerli otomobil “Anadol”, 19 Aralık 1966 tarihindeki basın toplantısında tanıtılmıştır. Lansmanda, Vehbi Koç tarafından bilgilendirme yapılmış ve otomobil satışına 20 Aralık 1966 tarihinde başlanmıştır. Holdingin Kadıköy’deki Otosan Fabrikası’nda üretilen otomobil, yine Koç Holding’e ait Motor Ticaret Şirketi tarafından pazarlanmıştır. Otomobilin yapımı, %50 yerli üretim, kalan %50 ise İngiliz Ford Fabrikaları’ndan tedarik edilen motor, diferansiyel ve şanzıman gibi teknik malzemenin bir araya getirilmesi ile tamamlanmıştır. Koç Holding İdare Meclisi Başkanı Vehbi Koç, ülke için lüks olarak tanımlanan buzdolabı, radyo ve otomobilin artık ihtiyaç olduğunu belirtmiş ve bu araç-gereçlerin üretimindeki azmini aktarmıştır. Koç, “Gayemiz, her vatandaşı ucuz, sağlam yerli bir araba sahibi yapmaktır.” sözleri ile holdingin otomotiv sektöründeki hedefini çizmiştir.⁴⁹⁸

Dönemin diğer bir şirketler grubu Sabancı Ailesi tarafından yönetilmiş ve piyasada önemli alanları doldurmuştur. Sabancı Şirketleri, Koç Holding modelini örnek alarak yapılmış, kuruluşundaki ticaret kaynaklı sermayeyi sanayi yatırımları ile büyümüştür. Holdingleşme sürecini tamamlayan Sabancı Grubu, kimi zaman devlet elinin yönlendirme ve tavsiyeleri ile kimi zaman da kendi stratejileri ile iş alanlarını genişletmiştir. Koç ve Sabancı Holding, süreç içerisinde Türk ticaret ve sanayi pastasının paylaşım rekabetinin ana tarafları rolünü üzerlerinde tutmuşlardır. Kendi aralarındaki gizli mücadeleyi hükümet ve devlet zemininde yürütmüşler ve devletin pay dağıtımına rıza göstermişlerdir.⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁷ *Hürriyet*, 22 Mart 1964.

⁴⁹⁸ *Hürriyet*, 20 Aralık 1966.

⁴⁹⁹ Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 125.

Eczacıbaşı farklı sektörlerdeki şirketleri üzerinden ilaç, temizlik ve hijyen alanlarındaki yatırımlarını merkezileştirmek için holdingleşme yoluna gitmiştir. İş alanına ek olarak “sosyal faaliyetlerde” açtığı yeni kulvar şirketin kamuoyu algısına pozitif yansımıştır. Nejat Eczacıbaşı’nın önderliğinde kurulan Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti’nin varlığı ve bu heyetin “özel girişimcilik felsefesinin gelişimine” katkısı, holdingin ticaret ve sanayi alanında yer edinimini güçlendirmiştir. Aynı şekilde Eczacıbaşı’nın destekleri ile düzenlenen İstanbul Festivali, holdingin popülerliğini artırmıştır.⁵⁰⁰ Holdingin önemli bir yatırımı, Eczacıbaşı Seramik Fabrikaları’na bağlı bir yapı içinde Kartal Sıhhi Tesisat Malzemesi Fabrikası, 8 Eylül 1966 tarihinde törenle açılmıştır. Açılış konuşması Dr. Nejat F. Eczacıbaşı tarafından yapılmış ve konuşma metninde önemli başlıklara değinmiştir. Eczacıbaşı, sanayi yolculuklarının “döviz tasarrufu” hedefi doğrultusunda devam ettiğini, emek ve gayretleri sonucunda dünyanın birinci sınıf seramiklerini imal ettiklerini gururla beyan etmiştir. Seramik endüstrisi maliyetinin %40’ının el emeğine dayandığını bu sebeptendir ki istihdama ciddi katkı sunduklarını ve “Türk işçilerinin müstesna kabiliyeti ile prodüktivitemiz, kısa zamanda Alman işçisinin seviyesine ulaşmış olacaktır.” şeklinde dinleyicilere seslenmiştir. 1942 yılında ilk üretimin başladığı fabrika yeni yatırımlarla yıllık 9.000 t kapasiteye erişmiş, böylece Yakın ve Ortadoğu’nun en büyük sıhhi tesisat fabrikası unvanını almıştır.⁵⁰¹

Ayrı başlıklar altında ele aldığımız holdinglerle birlikte 1960’lı yıllarda 13 adet, 1970’li yıllarda 96 adet holdingleşme süreci tamamlanmıştır. Koç Holding’in başlattığı bu yeni yapılanmanın iş dünyasındaki olumlu algısının yanı sıra, “gecekondu holding” gerçekliğini de ortaya çıkarmıştır. Kâğıt üzerindeki bu holdingler farklı amaçları gözetmişlerdir. 1960’lardan itibaren holdinglerin vergi kârlılığı öncelenmiş ve pozitif ayrımcılık tanınmıştır. Kendi içindeki şirketler aracılığı ile elde ettikleri gelirler vergi dışında tutulması neticesinde holdingler, çifte vergilendirilmeden kurtarılmıştır. İkinci olarak holdinglere kâr ve maliyetlerini şirketler seviyesinde dağıtma imkânı verilmiştir. Üçüncüsü, hukuki alt yapının aile işletmelerinin sürekliliğini sağlama güvencesi vermesi holdingleşmeyi cazip kılmıştır.⁵⁰²

Şişe bira malt fabrikası kurulumu için Bakırköy ilçesi Haznedar mahallesinde belirlenen saha, 10 Haziran 1967 tarihinde, İmar ve İskân Bakanlığı tarafından İstanbul

⁵⁰⁰ Buğra, a.g.e., s. 130-132.

⁵⁰¹ *Son Havadis*, 9 Eylül 1966.

⁵⁰² Buğra, a.g.e., s. 256-261.

Sanayi Nazım Planı içerisine alınmıştır.⁵⁰³ Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Çekoslovakya'dan getirilen yeni makinelerle modernize edilmiştir. Bu makinelerle birlikte fabrikanın kapasitesi, 1.250.000 çiftten yıllık 3.000.000 çifte çıkarılmıştır.⁵⁰⁴ Bakırköy Çırpıcı Çayırı'nda Amerikalılar ve Türk ortakları ile birlikte bira fabrikası projelendirmiş ve hazırlık çalışmalarına başlamışlardır. Fabrika, ülkenin bütün bira ihtiyacını karşılayacak şekilde planlanmıştır.⁵⁰⁵

Aile şirketlerinin ve holdinglerin yatırımları ile sanayi alanları genişlemiş, bundan dolayı şehir çevre sorunlarını yaşamaya başlamıştır. İstanbul-Adapazarı arasındaki yoğun sanayileşme beraberinde bir dizi soruna sebebiyet vermiştir. Sahil boyları ve deniz kirlenmiş, hava kalitesi düşmüş, trafik meselesi içinden çıkılmaz hal almış, gecekondular geniş bir yerleşim düzeyini kaplamıştır. Bu aksın sanayi bölgesine tahsis edilmesi, tarım arazilerini yok etmiş ve İstanbul'un sebze meyve sahası büyük ölçüde zarar görmüş, bu sebepten dolayı mahsuller şehre daha uzaktan getirilmiştir.⁵⁰⁶

1965-1966 dönemi hane halkı araştırmasında erkek ve kadın toplam 285.779 çalışan değerlendirilmiş ve meslek gruplarındaki sayıları ortaya çıkarılmıştır. Şehirdeki çalışan grup içinde en yüksek oranı 73.403 (%25.69) ile küçük sanat sahibi olanlar ile üretimde istihdam edilenler teşkil etmiştir. 43.093 (%15.08) çalışan satış pazarlama sektöründe, 41.846 (%14.64) çalışan hizmet, spor ve eğlence işlerinde çalışmıştır. 30.762 (%10.76) çalışan serbest meslek ve teknik personel olarak kayda geçmiştir. Ulaştırma ve haberleşme sektörü 23.168 (%8.11) personel istihdam etmiş, 16.588 (% 5.81) çalışan büro personeli olarak tanımlanmıştır. Üç meslek grubu sevk ve idare personeli (5.637; %1.97), madenciler ve ilgili iş kolları (2.718; %0.95) ve tarım, ormancılık ve balıkçılık (2.289; 0.80) nispeten daha az çalışana istihdam sahası açmıştır. Veri alınan dönemde toplam çalışan içinde önemli bir orana sahip olan mesleksiz grup sayısı 44.388 (%15.53) olarak belirtilmiştir. Bu meslek grupları içinde toplam 28.501 kadın çalışan en çok (3.107 ; %10.90) hizmet, spor ve eğlence sektöründe kendilerine yer bulmuştur.⁵⁰⁷

1965-1966 yılları arasında erkek ve kadın toplam istihdam edilen 239.631 çalışanın %60.25'i (144.379) ücretli, %7.77'si (18.631) işveren ve %31.98'i (76.621)

⁵⁰³ BCA, 030-18-01-02-207-42-17-1, 10 Haziran 1967.

⁵⁰⁴ *Hürriyet*, 18 Ocak 1961.

⁵⁰⁵ *Hürriyet*, 1 Şubat 1964.

⁵⁰⁶ Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, 1. Baskı, Akbank Kültür Yayını, İstanbul 1980, s. 229.

⁵⁰⁷ BDİE, *İstanbul Tüketici Harcamaları Anket Sonuçları*, Ankara 1969, s. 5-6.

kendi hesabına iş gören olarak kayıtlara geçmiştir.⁵⁰⁸ 1977 yılında İstanbul imalat sanayinde 10 ve üzeri işçi çalıştıran toplam 2.380 işletme faaliyet göstermiştir. Toplam rakamın 34'ü devlet, 2.346'sı özel sektöre ait olarak çalışmıştır. Gıda, içki ve tütün sektörlerinde toplam 260 firma, dokuma alanında 522 işletme, orman ürünlerinde hepsi özel sektöre ait olmak üzere 57 müessese hizmet etmiştir. Kâğıt sanayinde toplam 94 firma, kimya alanında biri devlet olmak üzere toplam 449 işletme üretim yapmıştır. Taş-toprak imalat sanayinde 88 işletme, madeni eşya ve makine sanayinde toplam 156 müessese, otomotivde ise 693 firma imalat sanayiinde faaliyetlerini sürdürmüştür.⁵⁰⁹

İstanbul'un karakteristik meslek gruplarından kapıcılar, Türkiye Umum Kapıcılar ve Hizmet İşçileri Sendikası çatısı altında örgütlenmiştir. 1 Ağustos 1965 tarihinde, Taksim Özgül Düşün Salonu'nda genel kongrelerini yapmışlar ve yaşadıkları sorunları dile getirmişlerdir. Kapıcılar emeklerinin karşılığını alamadıklarını, apartmanların bodrumlarında ömürlerinin geçtiğini ve iş teminatlarının olmadığını vurgulamışlardır. Kongrede söz alan Kapı-İş Sendikası hukuk müşaviri Şevket Yalovalı, kapıcılığın dünyanın en uzun unvana sahip meslek olduğunu belirtmiş, “Binanın kontrolünü sağlar, bekçidirler; paspas yaparlar, temizlikçidirler; kapılarını çalar, servisçidirler; kaloriferleri yakarlar, kalorifercidirler ve apartman sakinlerinin çocuklarına bakarlar, dadıdırlar” şeklinde izah etmiştir. Yalovalı, saydığı işlerin her biri için ayrı ayrı ücret almaları gerektiğini kapıcılara aktarmıştır.⁵¹⁰

Şehrin düzenini etkileyen yine karakteristik bir meslek grubu işportacılar, belediye personeli ile amansız bir kovalamacanın tarafı olmuşlardır. Belediye çarşı ve pazarın düzeni için işportacılara yer göstermiş ve ticaretlerini gösterilen yerlerde yapmalarını istemiştir. Vali ve Belediye Başkanı Tümgeneral Refik Tulga konu ile yakından ilgilenmiş ve şehrin işportacılardan temizlenmesi için çaba sarf ettiklerini belirtmiştir. Tulga basın bilgilendirmesinde işportacılardan bazılarının çarşıda tahsis edilen yerlerini kiraya verip eski yerlerinde işportacılık yaptığını ifade etmiştir. Belediye Başkanı, bu şekilde hareket eden işportacılar ile şiddetli bir şekilde cezalandırılacaklarını vurgulamıştır.⁵¹¹ 1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar belediye ile işportacılar arasındaki amansız mücadele devam etmiş ve şehirdeki işportacı sayısı gün be gün artmıştır. 12 Eylül sonrasında başta Mahmutpaşa olmak üzere Eminönü çarşısındaki 20.000'e yakın

⁵⁰⁸ BDİE, a.g.e., s. 11.

⁵⁰⁹ DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara Nisan 1979, s.73.

⁵¹⁰ *Hürriyet*, 2 Ağustos 1965.

⁵¹¹ *Son Havadis*, 24 Ağustos 1961.

işportacı sokak satıcılığından men edilmiştir. Aynı şekilde kaldırımları işgal eden köfteciler, sucukçular, pilavcılar, sebze ve meyveciler de zabıta ekiplerince sıkı takibe alınmıştır. Belediye Başkanı Korgeneral İsmail Hakkı Akansel zabıtaya kati emir vermiş, Mahmutpaşa ve Sultanhamam mıntikasındaki 11.000'i aşkın işportacının tezgâhı belediye depolarına kaldırılmıştır. Cadde ve sokaklardaki işportacılarla mücadele Aksaray, taksim ve Bakırköy çarşılarında devam etmiş ve gün içinde bu alanlardaki 9.000'i aşkın işportacının tezgâhına da aynı şekilde el konmuş ve tezgâhlar belediye depolarına taşınmıştır. Zabitanın sıkı takibinden sigara karaborsacıları da nasiplenmiş ve sahadaki bütün kaçak sigara satıcıları toplanmıştır. Bu hal üzerine büfe ve dükkânlarda filtreli sigara satışı başlamıştır.⁵¹² Sigara karaborsası tüketici, bayii ve tek el arasında kısır döngü içinde dönem boyunca süregitmiştir. Şehrin farklı noktalarındaki bayiler, tek elin siparişlerini karşılamadığını ve istedikleri ürünü alamadıklarını ifade etmişlerdir. Bayiler ellerine geçen sınırlı miktardaki filtreli sigarayla da sürekli müşterileri için tuttuklarını, yoldan geçen müşteriye de mecburen yok çektiklerini belirtmişlerdir. Buna karşılık bazı bayilerin de tekelden ürün çekip karaborsaya verdiğini iddia etmişlerdir. Gazete muhabirlerinin saha taramasında bayilerde olmayan sigaralar daha karlı bir şekilde el altından karaborsada müşterisi ile buluştuğu gözlemlenmiştir.⁵¹³

---

⁵¹² *Son Havadis*, 21 Eylül 1980.

⁵¹³ *Son Havadis*, 28 Ağustos 1973.

3.4.ULAŞIM VE HABERLEŞME

1960 sonrasında genişleyen şehir yerleşim alanının birbirine bağlanması merkezi ve yerel yönetimlerin başlıca sorunu haline gelmiştir. Kadim şehir semtleri arasında ve bu semtlerden şehrin merkezi alanlarına belediye ulaşım hizmetlerini bir dereceye kadar sürdürmüş, dönemin toplu taşıma araçlarını seferlerde tutmuştur. Diğer taraftan şehrin çevresinde gelişen gecekondu alanları söz konusu toplu taşıma hizmetini aynı ölçüde alamamıştır. Minibüs ile yolcu taşımacılığı, bu yerleşim yeri sakinleri için geçici bir çözüm sunmuştur. İlk açılan minibüs hatları düzensiz ve denetimsiz olarak yolculara hizmet vermiştir. Yolcu yükünün artması, ihtiyacın kalıcı hale gelmesi bu yapıyı belli bir düzene koymuş ve disipline etmiştir. Şekillenen bu ulaşım ağı durumu, çevre yerleşimlerin köy yapısını bozmuş ve çarpık kentleşme örneklerinin numuneleri haline getirmiştir. 1970’li yıllardan itibaren şehir, dönem içindeki ikinci büyük genişleme sürecini yaşamıştır. Bu olgunun sonucunda İstanbul, doğuda Gebze batıda Silivri kesitinin arasına serpilmiştir. Merkez ve çevre arasında 40 km’yi aşan bu akslar ulaşımı boyutlandırmış ve alternatif çözümleri zorunlu kılmıştır.⁵¹⁴

Şehir ulaşım alanında karakteristik özelliğe sahip atlı arabalar hizmet vermeye devam etmiştir. 1961 yılında 1.480’i tek atlı 1.380’i çift atlı olmak üzere toplam 2.860 atlı araba ve 178’i tekli 254’ü çift atlı olmak üzere toplam 432 adet fayton şehrin caddelerinde hizmet vermiştir.⁵¹⁵ 1962 yılında 2.039’u tek atlı 1.703’ü çift atlı olmak üzere toplam 3.742 atlı araba ve 257’si tekli 375’i çift atlı olmak üzere toplam 632 adet fayton faal çalışmıştır.⁵¹⁶ 1963 yılında 1.681’i tek atlı 1.607’si çift atlı olmak üzere toplam 3.288 atlı araba ve 35’i tekli 41’i çift atlı olmak üzere toplam 76 adet fayton şehrin caddelerinde hizmette bulunmuştur.⁵¹⁷ 1964 yılında 1.809’u tek atlı 1.390’ı çift atlı olmak üzere toplam 3.199 atlı araba ve 139’u tekli 100’ü çift atlı olmak üzere toplam 239 adet fayton şehrin caddelerinde faal çalışmıştır.⁵¹⁸

1973 yılındaki verilere göre motorlu taşıt grubunda yer alan toplam 128.029 otomobil, minibüs, otobüs, kamyonet, kamyon, motosiklet, özel nitelikli taşıtlar, yol ve iş makinaları sayısı 1976 yılında 202.690’a, 1980 yılında 281.208’e yükselmiştir. Bu

⁵¹⁴ Kadir Doğan, Mesut Doğan, “İstanbul’da Yerleşme-Ulaşım İlişkisine Coğrafi Bakış”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3, 2, 2020, s. 327.

⁵¹⁵ BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1962, s. 5.

⁵¹⁶ BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1964, s. 5.

⁵¹⁷ BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları 1963*, Ankara 1965, s. 7.

⁵¹⁸ BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları Kabotaj ve Milletlerarası Deniz Trafiği ve Nakliyatı 1964*, Ankara 1966, s. 18.

rakamlarla İstanbul'daki taşıt sayısı ülke içindeki toplam taşıtın %21.6'sına karşılık gelmiştir.⁵¹⁹

---

⁵¹⁹ BDİE, *Ulaştırma İstatistikleri Özet Tabloları 1973-1976*, Ankara Kasım 1977, s. 12, 15; BDİE, *Ulaştırma ve Trafik Kazaları İstatistikleri*, Ankara Mart 1980, s. 9.

Tablo 3.23. İstanbul ili kara taşıtları, hususi, resmi, taksi, belediye toplam verileri, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Toplam	Binek Otomobili	Minibüs	Otobüs	Kamyonet (60-65yon+Net)	Kamyon	Motosiklet	Bisiklet	Özel Nitelikli Taşıtlar	Yol Ve İş Makineleri	Yolcu Taşıtları	Yük Taşıtları
1	1960	32.948	17.916	-	1.254	12.074	-	1.704	-	-	-	-	-
2	1961	38.044	20.689	-	1.960	13.569	-	1.826	4.643	-	-	-	-
3	1962	44.446	24.414	-	2.257	15.236	-	2.539	5.826	-	-	-	-
4	1963	50.360	28.870	-	2.673	16.624	-	2.193	5.688	-	-	-	-
5	1964	52.004	30.529	-	3.135	14.232	-	3.209	7.976	899	-	-	-
6	1965	55.671	32.760	-	3.328	14.831	-	3.647	-	1.105	-	-	-
7	1966	55.063	33.700	1.902	1.191	8.668	4.790	3.666	8.180	639	507	-	-
8	1967	71.773	43.594	3.309	1.449	11.811	6.089	4.240	-	565	716	-	-
9	1968	79.780	48.882	3.478	1.654	12.736	6.715	4.648	-	635	1.032	-	-
10	1969	86.279	52.307	3.528	1.940	14.198	7.444	4.602	-	743	1.517	-	-
11	1970	93.370	55.392	3.684	2.356	15.416	8.083	5.536	-	1.040	1.863	66.968	23.499
12	1971	100.322	59.919	3.756	2.566	16.605	8.449	5.892	-	1.124	2.011	72.133	25.054
13	1972	111.074	68.537	3.942	2.755	17.665	8.961	5.824	-	1.206	2.184	81.058	26.626
14	1973	128.029	81.791	4.264	3.104	19.154	9.899	5.916	-	1.318	2.583	95.075	29.053
15	1974	151.145	101.002	4.473	3.482	20.863	10.967	5.877	-	1.511	2.970	114.834	31.830
16	1975	174.828	119.303	4.925	3.849	23.147	12.559	5.943	-	1.701	3.401	134.020	35.706
17	1976	202.690	141.081	5.430	4.257	25.706	14.359	6.010	-	1.926	3.921	156.778	40.065
18	1977	231.109	160.704	6.397	4.804	28.277	17.853	6.242	-	2.201	4.631	178.147	46.130
19	1978	250.245	176.579	6.673	5.132	29.530	18.758	6.244	-	2.271	5.058	194.628	48.288
20	1979	267.862	190.384	7.008	5.512	31.235	19.875	6.245	-	2.323	5.280	209.149	51.110
21	1980	281.208	201.383	7.329	5.768	32.524	20.067	6.305	-	2.382	5.450	220.785	52.591

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 48.1; ; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 561; BDİE, *Ulaştırma İstatistikleri 1970*, Ankara 1970, s. 12-14; BDİE, *Ulaştırma İstatistikleri 1967-1969*, Ankara 1973, s. 58, 68, 90, 128, 176, 230, 238; BDİE, *Ulaştırma İstatistikleri Özet Tabloları 1970-1974*, Ankara 1975, s. 12-14, 18; BDİE, *Ulaştırma ve Trafik Kazaları İstatistikleri 1980*, Ankara Mart 1982, s. 9, 12; Ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 10, Ulaştırma (1933-1996)*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 142-143, 152.

İstanbul ili kara taşıtları, hususi, resmi, taksi, belediye toplam verileri Tablo 3.23.'te paylaşılmıştır. Bütün taşıtların toplam sayısı artış göstermiş, 20 yıllık süreçte bu artış ile birlikte 1960 yılında 32.948 taşıt sayısı 1980 yılında 281.208'e rakamına ulaşarak yaklaşık sekiz katına çıkmıştır. Taşıt grupları içinde binek otomobil çoğunluğu teşkil etmiş, kamyonet ve kamyon sayıları binek otomobil sayısının ardından gelmiştir. Kullanım niteliği göz önünde bulundurulduğunda 1970 yılında 23.499 taşıt yük amaçlı yollarda olurken aynı yıl 66.968 taşıt yolcu taşımıştır. 1980 yılında 52.591 taşıt yük ve 220.785 taşıt yolcu amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu iki ana gruba ilave olarak sayı olarak az olsa da özel nitelikli taşıtlar ile yol ve iş makineleri de İstanbul trafik tescil kayıtlarına girmiştir.

3.4.1. Ulaşımın Ana Çözümleri

Çevreyolu ve Boğaz Geçişi Projeleri, İstanbul ulaşımının ana çözüm kalemleri olarak İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yatırımlar başlığında kendine yer bulmuştur. Kalkınma planı, şehrin gün geçtikçe keşmekeşe sürüklenen ulaşım sorununa da değinmiş, İstanbul ana imar planı içinde meselenin ele alacağını not etmiştir. Çözüm aşamasında Ulaştırma Bakanlığı'nı koordinasyon sorumlusu olarak tanımlamış ve ilgili kuruluşlarla ortak çalışma öngörmüştür.⁵²⁰ 1964 yılı içinde Mistno Nishino başkanlığında bir Japon heyet, Boğaz Köprüsü Projesi ile ilgili tetkiklerde bulunmak üzere İstanbul'a gelmiş ve Belediye Başkanı Haşim İşcan ile görüşme yapmıştır. Heyet, üç gün boyunca sahada incelemelerde bulunmuş, muhtemel geçiş güzergâhlarını yerinde görmüştür. İşcan, Fransız ve Amerikalılar tarafından teklif edilen projeleri de kendileri ile paylaşmıştır. Nishino, boğaz köprüsünün kendileri tarafından yapılabileceğini ifade etmiş, İşcan da Japonlar'ın cazip teklifte bulunduğunu ve kararı merkezi hükümete bıraktığını söylemiştir.⁵²¹

1 Haziran 1968 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul Boğaz Köprüsü, İstanbul Çevreyolu ve İstanbul-İzmit Ekspres Yolu yapım işleri için onay verilmiştir. Kararname, yerli ve yabancı uzman firmalarla çalışma serbestliği ve gerektiğinde

⁵²⁰ DPT, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Ankara, s. 579-581.

⁵²¹ *Yeni Gazete*, 27 Ekim 1964.

firmalarla pazarlık usulü ile hareket edilme seçeneği tanımıştır. Söz konusu projelerin onay açıklamasında İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na atıf yapılmış ve Maliye ile Bayındırlık Bakanlıkları'nın gerekli çalışmaları yaparak işleri başlangıç aşamasına getireceği belirtilmiştir.⁵²² Aynı tarihte diğer bir Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul Çevre Yolu ve Boğaz Köprüsü Projesi Koordinasyon Kurulu oluşturulmuş ve çalışma kurulları belirlenmiştir. Kurul, Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı başkanlığında ilgili kurum ve kuruluşlardan on iki yetkili genel müdür ve daire başkanları katılımı ile meydana getirilmiştir. Proje yürütme aşamasında verilmesi gereken kritik kararlar için dokuz bakanlık müsteşarının, DPT müsteşarının ve İstanbul Belediye Başkanının katılımı ile tanımlanması ile Üst Kurul kurulmuştur. Son olarak projenin başlaması ile birlikte bir İcra Koordinasyon Komitesi tanımlanmıştır. İcra komitesi idaresi bu işler için kurulan Karayolları 17. Bölge Müdürünün başkanlığında ve sahadaki ilgili birimlerin yetkililerinden oluşturulmuştur. Kurul ve komite tanımlamalarından sonra görev açıklamaları yapılmıştır. Buna göre işlerin zamanında ve temiz bir şekilde tamamlanması için koordinasyona dikkat etmeleri istenmiştir. Program çerçevesindeki iş yüklerinin gözetilmesi gerektiğinde de iş akışının revize edilmesi öngörülmüştür. İş yapım aşamalarındaki aksaklık ve tıkanmaların tespit edilmesi, duruma göre yeni kararlar alınarak sorunların aşılması talep edilmiştir. Böylece sahada birçok kurum ve kuruluşu yakinen ilgilendiren köprü ve çevre yolları konusu ayrıntılandırılmış, görev tanımlamaları yapılmış ve iş akışı için yetki paylaşımı yapılmıştır.⁵²³

Merkezi hükümetin uygulamaya koyduğu bu büyük projelerin finansman işleri için çalışma yürütülmüştür. İstanbul Boğaz Köprüsü Projesi müşavir mühendislik hizmetleri sözleşmesinin dış finansman giderlerini karşılamak için Maliye Bakanlığı, İngiltere Hükümeti ile anlaşma yapmaya yetkili kılınmıştır. İngilizler ile varılan anlaşma neticesinde, 275.000 Sterlin faizsiz kredi temin edilmiştir.⁵²⁴

Boğaziçi Köprüsü'nün temel atma töreni Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel'in katılımı ile 20 Şubat 1970 tarihinde Beylerbeyi'nde düzenlenmiştir. Sunay, konuşmasında köprü geçişinin faydaları üzerinde durmuş ve Çanakkale üzerinde de köprü çalışmasının yapılması temennisini dile getirmiştir. Avrupa'nın birinci ve dünyanın dördüncü büyük asma köprüsü olarak projelendirilen Boğaziçi Köprüsü'nün temel atma töreninde Demirel, "Bu köprü iddia edildiği gibi lüks

⁵²² BCA, 030-18-01-02-220-38-10, 1 Haziran 1968.

⁵²³ BCA, 030-18-01-02-220-42-20-1, 1 Haziran 1968.

⁵²⁴ BCA, 030-18-01-02-221-45-13, 19 Haziran 1968.

ve gösteriş mahiyetinde bir teşebbüs değildir.” ifadelerini kullanmıştır. Başbakan sözlerine devam ile “Bu sistem aleyhinde çok şeyler söylemeye müsait geniş bir konudur. Gerçekler incelendiği zaman düşünceler berraklaşır ve tenkitler değerlerini kaybeder.” diyerek eleştirilere cevap vermiştir.⁵²⁵

Proje belli aşamalarda, sözleşme tadilatlarına uğramıştır. Çevreyolu üzerinde köprü ve köprüyol çalışmaları yapan Teknik Servis Anonim Şirketi, 12 Kasım 1971 yılında zarar beyan etmiş, durumu yetkili mercilerce değerlendirilmiş ve ödemelerde iyileştirme yapılmıştır. Böylece projenin sürekliliği sağlanmış ve belirlenen takvim doğrultusunda iş akışı devam ettirilmiştir.⁵²⁶ 1973 yılında iki kıtayı Beylerbeyi ve Ortaköy arasında birleştiren boğaz köprüsünün isim konusu ele alınmıştır. Açılış öncesinde, 1 Ekim 1973 tarihinde alınan karar ile asma köprüye İstanbul Boğaziçi Köprüsü adı verilmiştir.⁵²⁷ Karayolları Genel Müdürlüğü İstanbul 17. Bölge Müdürlüğü, İstanbul Çevreyolu projesi içinde yer alan Halıcıoğlu-Mecidiyeköy arası yol yapım işini ele almış ve bütçesini de oluşturarak ihale sürecini başlatmıştır. Böylece, Haliç’in kuzeyden 3. defa geçişinin alt yapısı hazırlanmıştır.⁵²⁸

İstanbul’un ana ulaşım çözümlerine ilave olarak, şehrin trafik yönetimini iyileştirmek için şehiriçi ulaşım aşağıdaki başlıklarda yeniden planlanmıştır. Şöyle ki:⁵²⁹

Otopark kontrolü,

Tek-yön sistemlerinin geliştirilmesi,

Sağ-sol dönüş hareketlerinin kısıtlanması, ışıklı işaretlerin gerektiği yerde gerektiği şekilde uygulanması,

Trafik çokluğunun gerektirdiğine göre değişik yönlü akımların sağlanması,

Alansal trafik kontrolü,

Bu dönem ulaşım ağının zenginleştirilmesi adına başkaca projeler de gündeme gelmiştir. Bunlardan ilginç olan bir proje, Ahırkapı-Salacak arası su altı tüneli, Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet Onat tarafından geliştirilmiştir. Proje, asma köprüden daha emniyetli ve düşük maliyetli görülmüş, bu konuda teklif veren İsviçreli firmanın çalışması incelenmiştir. Bakan, İngcom Ros Firması’nın 400 milyon bedelle verdiği teklifin kredi yoluyla çözümünü basın mensuplarına izah etmiştir.⁵³⁰ Su altı tüneli yapım

⁵²⁵ *Hürriyet*, 21 Şubat 1970.

⁵²⁶ BCA, 030-11-1-0-371-56-5, 12 Kasım 1971.

⁵²⁷ BCA, 030-18-01-02-305-80-14, 10 Ekim 1973.

⁵²⁸ BCA, 030-18-01-02-319-58-11, 4 Eylül 1974.

⁵²⁹ *Cumhuriyetin Ellinci Yılında İstanbul’un İdari Sorunları Semineri (14-17 Mayıs 1973), Raporlar - Tartışmalar*, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1973, s. 150.

⁵³⁰ *Hürriyet*, 21 Ocak 1965.

teklifi üzerine, İngcom Ros Firması çalışmalarına devam etmiş, projeyi iki gidiş iki geliş olmak üzere toplam dört şeritli planlamıştır. İki yaka arasında, 2.500 m uzunlukta su yüzeyinin 15 m altında döşenecek boruların çelik halatlarla asma şeklinde tutturulması öngörülmüştür. Proje, Manş denizindeki tünel model alınarak geliştirilmiş ve bakanlık bu konularda tecrübeli Kanadalı bir firmadan da görüş istemiştir.⁵³¹

İstanbul şehiriçi ulaşımında metro projeleri geliştirilmiş fakat bütçe yetersizliklerinden dolayı düşünceler hayata geçirilememiştir. İETT idaresi konuyu ele almış ve dış finansman kaynak arayışına girişmiştir. Fransız firmanın hazırladığı proje değerlendirilmiş, Mecidiyeköy-Yenikapı arasındaki 15 km'lik yol üzerinde planlamalar yapılmıştır. 1 nolu metro hattı için 15 duraklı kroki hazırlanmış, Mecidiyeköy-Şişli-Osmanbey-Harbiye-Elmadağ-Taksim-Galatasaray-Tophane-Karaköy-Eminönü-Sirkeci-Çarşıkapı-Bayezid-Aksaray ve Yenikapı istasyonları kroki üzerinde işaretlenmiştir.⁵³² İstanbul Metrosu'nun ön raporlama ihalesi 1970 yılı sonunda yapılmış ve Fransız, Kanada, Alman ve Rus firmaları katılım sağlamıştır. İhaleyi Ruslar kazanmış ve fizibilite raporlarının hazırlanması için Technoexport Firması'na ödeme de yapılmıştır. Planlamaya göre 2 ayrı hat üzerinde çalışılmıştır. Birincisi Zincirlikuyu'dan başlayıp Topkapı'da bitirilmiş, Esentepe-Mecidiyeköy-Şişli-Harbiye-Taksim-Galatasaray-Karaköy-Eminönü-Bayezid-Yenikapı-Fındıkzade-Pazartekke ara istasyonları konulmuştur. İkincisi ise Sultanahmet ile Gaziosmanpaşa arasında, Bayezid-Saraçhane-Malta-Edirnekapı-Demirkapı-Topçular duraklarından meydana gelmiştir.⁵³³

3.4.2. Şehir İçi Ulaşım Araçları

1963 yılında vilayet trafik komisyonu tarafından beş aylık çalışma neticesinde yeni yol düzenlemeleri yapılmıştır. Şehir trafiğinin kördüğüm olduğu Galata Köprüsü-Harbiye-Atatürk Köprüsü döngüsünün trafiği rahatlatılmak istenmiştir. Harbiye'den gelen trafik akışı, Tarlabası üzerinden Şişhane güzergâhına ve Atatürk Köprüsü'ne verilmiştir. Harbiye'den Taksim'e akan trafik Tophane'ye Sıraselviler Caddesi üzerinden aktarılmış ve Kemeraltı Caddesi ile Karaköy'e bağlanmıştır. Yine Harbiye üzerinden Taksim'e gelen araçlar Gümüşsuyu Caddesi takip ettirilerek Dolmabahçe'ye indirilmiştir. Galata Köprüsü'nden Karaköy'e gidenlerin Azapkapı'ya dönüşleri yasaklanmış ve aynı şekilde Atatürk Köprüsü'nden Azapkapı'ya dönen vasıtalar Karaköy Rıhtım, Necatibey

⁵³¹ *Hürriyet*, 20 Şubat 1965.

⁵³² *Hürriyet*, 11 Nisan 1962.

⁵³³ *Hürriyet*, 12 Aralık 1970.

ve Bankalar Caddeleri kapatılmıştır. Atatürk Köprüsü'nden gelen trafiğe Meyit Yokuşu üzerinden Kasımpaşa ve Şişhane yolları açılmış, Meşrutiyet Caddesi'ni takip ederek Galatasaray'dan İstiklal Caddesi'ne çıkış yasaklanmıştır. Dolmabahçe'den Taksim yönüne Gümüşsuyu ve Mete Caddeleri ile yeni açılan yol üzerinden güzergâh düzenlenmiştir. İstiklal Caddesi'nde Galatasaray-Taksim arasında araçların durması, yolcu indirip bindirmesi ve yan yollara sapması yasaklanmıştır.⁵³⁴

Şehiriçi yollarının bakımında belediye yetersiz kaldığında İstanbullular, kendi yollarının bakım ve onarım işlerine girişmişlerdir. Kasımpaşa sakinleri, Karanlık Çeşme Çıkmaşı'nın onarılması, sokağın açılması ve Aynalı Çeşme Sokağı ile birleştirilmesi konularında öncülük etmişlerdir.⁵³⁵ Karaköy'deki meydanın trafiğini rahatlatmak için alt geçit planmış ve uygulanmıştır. Geçitle birlikte, yayaların emniyetli geçişi temin edilmiştir. Geçitte projelendirilen 36 dükkân ile belediye için kira geliri sağlanmıştır. İstanbul Trafik Şube Müdürü Şükrü Balcı, geçit ile ilgili eleştirilere karşın, ziyaretinden döndüğü Tokyo izlenimlerini aktarmış ve şehrin trafiğinin bütün olarak ele alınmasının gerekliliğini izah etmiştir.⁵³⁶ Saraçhanebaşı Yer Altı Geçidi (Haşim İşcan Geçidi), 28 Temmuz 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından hizmete açılmıştır. Belediye tarafından yapımı üstlenilen geçit, bölge trafiğini rahatlatmıştır.⁵³⁷

Türkiye'de ilk defa elektronik yaya geçiş lambası, 26 Ağustos 1967 tarihinde, Bayezid Meydanı'nda kullanılmıştır. Uygulama, prototip çalışma olarak düşünülmüş ve ilgiyle karşılanmıştır. Sinyalizasyon merkezi Aksaray'da kurulmuş, bu akstan gelen araçların yoğunluğunu gözeten bir mantıkla sistem kurgulanmıştır. Elektronik yaya geçiştaki bas-bekle-geç kurgusu ile yol akışı verimli kullanılmış ve yaya geçiş güvenliğinde iyileştirme sağlanmıştır.⁵³⁸ Eminönü Meydanı-Galata Köprüsü yaya üst geçidi ile birbirine bağlanmıştır. Üst geçidin yaya trafiğinin yoğunluğu köprünün üstünü, altını ve önünü bitpazarına çevirmiştir. İşportacılar, seyyar satıcılar, simitçiler ve tartıcılar tarafından istila edilen yeni üst geçit belediye görevlileri ile satıcıların kovalamacısına da sahne olmuştur.⁵³⁹

Aksaray Geçidi inşaatı, 1969 yılı nisan ayında başlatılmış ve kısım kısım yapım aşamaları tamamlanmıştır. Belediyenin en büyük yatırımı ve Balkanların en büyük geçidi

---

⁵³⁴ *Hürriyet*, 9 Haziran 1963.

⁵³⁵ *Hürriyet*, 7 Eylül 1971.

⁵³⁶ *Hürriyet*, 23 Eylül 1964.

⁵³⁷ *Hürriyet*, 29 Temmuz 1966.

⁵³⁸ *Hürriyet*, 27 Ağustos 1967.

⁵³⁹ *Hürriyet*, 4 Ocak 1968

olarak gazete haberlerinde yer almış ve kamuoyu tarafından yakından takip edilmiştir. Geçit çarşı, garaj ve kafeterya bölümleri ile site yapısı şeklinde planlanmıştır. 1970 yılı temmuz ayında Taksim-Yenikapı aksı kullanılamaya alınmıştır.⁵⁴⁰ Geçit, 30 Ocak 1972 tarihinde, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın teşrif ettiği törende tam olarak trafiğe açılmış ve 4 adet giriş ile 4 adet çıkış yollarıyla birlikte hizmet vermeye başlamıştır.⁵⁴¹

Araç sayısının artışı ve şehiriçi geniş ulaşım yollarının açılması kazaların şiddetini de olumsuz etkilemiştir. 16 Haziran 1961 tarihinde Londra Asfaltı Kumburgaz Mevkii'nde trafik kazası meydana gelmiş, 11 yolcu ölmüş ve 30 yolcu da yaralanmıştır. Yaralılar, Vakıf Gureba Hastanesi'ne nakledilmiştir. Kamyon ve otobüsün karıştığı kazaya otobüsün istikametinde seyreden kağı ve her iki aracın aşırı hızları sebebiyet vermiştir.⁵⁴² 1 Ekim 1966 tarihinde, Küçükçekmece Kavşağı'nda meydana gelen kazada 11 kişi ölmüş ve 4'ü ağır 20 kişi yaralanmıştır. Yaralılar; İstanbul Sosyal Sigortalar, Haseki, Cerrahpaşa, Gureba ve Nişantaşı Sigorta Hastaneleri'nde tedavi altına alınmıştır.⁵⁴³ 17 Mart 1968 tarihinde, Silivri-Çorlu yolu üzerinde trafik kazası meydana gelmiş ve kaza sonucu 35 kişi ölmüştür. İstanbul-Çorlu seferini yapan otobüs Londra Asfaltı üzerinde hatalı sollamaya kalkışınca karşı yönden gelen otobüsle kafa kafaya çarpışmıştır.⁵⁴⁴ Zonguldak-İstanbul arası otobüs seferi yapan araç, Tuzla Köprüsü'nde kontrolden çıkmış ve köprü korkuluklarını kırarak aşağı düşmüştür. Kaza sonucunda 36 yolcudan 13'ü ağır yaralanmış ve 23 yolcu da hayatını kaybetmiştir. Kazadaki yaralılar Tuzla Piyade Okulu erleri tarafından çıkarılmış ve Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne sevk edilmiştir.⁵⁴⁵ 4 Eylül 1970 tarihinde Büyükçekmece-Kumburgaz arasında iki yolcu otobüsü çarpışmış, 19 kişi ölmüş ve 26 kişi ağır bir şekilde yaralanmıştır. Otobüslerin çarpışmasından önce çimento yüklü kamyon ile ayçiçek yağı taşıyan kamyon kafa kafaya birbirine girmiştir. Bu kaza sonucu ortalık toz duman olmuş ve görüş alanı kapanmıştır. Kamyonların arasından seyreden otobüsler de bu sebepten birbirini görememiştir. Kazada yaralanan yolcular Cerrahpaşa ve Haseki Hastaneleri'nde tedavi altına alınmıştır.⁵⁴⁶

Şehrin kış şartları kar, tipi ve fırtına zaman zaman yolları tahrip etmiş ve bazı güzergâhları ulaşımaya kapamıştır. 1963 yılında dönemin belediye başkanı, şiddetli kıştan

---

⁵⁴⁰ *Son Havadis*, 10 Temmuz 1970.

⁵⁴¹ *Son Havadis*, 31 Ocak 1972.

⁵⁴² *Hürriyet*, 17 Haziran 1961.

⁵⁴³ *Hürriyet*, 2 Ekim 1966.

⁵⁴⁴ *Hürriyet*, 18 Mart 1968.

⁵⁴⁵ *Hürriyet*, 16 Ocak 1969.

⁵⁴⁶ *Hürriyet*, 5 Eylül 1970.

dolayı ulaşım sorunu yaşayan İstanbullular’dan özür dilemiş ve bozulan yolların en kısa zamanda onarılacağını belirtmiştir. Başkan, aynı yılın mart ayının başındaki kar yağışları ile birlikte Etiler, Levent, Boğaz Yolu, Darülaceze, Okmeydanı, Yeşilköy Hava Alanı, Gültepe ve Taşlıtarla yollarının kapandığını şehirlilere bilgi notu olarak geçmiştir.⁵⁴⁷ Dönem sonuna doğru, İstanbul’un ulaşım meselesi içinde önemli bir yer edinen trafik sorunlarına modern çözümler üretmek üzere İstanbul Trafik Tedbirleri Vakfı’nın kurulması için çalışmalar yapılmış ve belediye de bu vakfa katılıp destek olmuştur.⁵⁴⁸

Tablo 3.24. İstanbul ili trafik kazası, yaralı ve ölü sayısı, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Kaza	Ölü	Yaralı	Sıra No	Yıllar	Kaza	Ölü	Yaralı
1	1960	264	38	267	12	1971	5.976	329	3.486
2	1961	1.088	100	1.254	13	1972	4.726	219	2.759
3	1962	1.454	204	1.711	14	1973	4.239	282	2.734
4	1963	1.403	226	1.549	15	1974	5.119	310	2.950
5	1964	1.379	163	1.575	16	1975	8.120	804	5.087
6	1965	1.076	137	1.219	17	1976	10.313	549	5.230
7	1966	907	125	1.024	18	1977	10.582	1.091	5.136
8	1967	1.115	174	1.233	19	1978	10.740	573	4.780
9	1968	1.067	199	1.227	20	1979	8.409	389	4.191
10	1969	1.043	209	1.207	21	1980	5.677	341	3.042
11	1970	962	266	1.045	-	-	-	-	-

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, b.t.y., Ankara, s. 489; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 477; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 590; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968*, Ankara 1969, s. 262; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 269; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 280; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 279.

Tablo 3.24.’te İstanbul ili trafik kazası sayıları ve bu kazalar sonucu oluşan yaralı ve ölü verileri paylaşılmıştır. 1960-1980 yılları arasında şehirdeki taşıt sayısı fazlaştığı

⁵⁴⁷ *Hürriyet*, 4 Mart 1963.

⁵⁴⁸ İBBA, Bel. No: 2086308, İstanbul Belediye Meclisi, Kar. No:218, Vakıf Kurulması, Belediye Katılması, 17 Haziran 1977.

gibi kaza sayısı, kazalardaki yaralı ve ölü sayıları da artmıştır. Dönem süresince kaza sayısı inişli çıkışlı bir seyir izlese de 1960 yılında toplam 264 kaza yaşanırken bu rakam 1970 yılında 962'ye ve 1980 yılında 5.677'ye yükselmiştir. 1960 yılı içindeki kazalarda 267 yaralı ve 38 ölü kayıtlara geçmişken 1970 verilerinde 1.045 yaralı ve 266 ölü gözlemlenmiştir. 1980 yılına gelindiğinde kazalar sonucunda 3.042 yaralı ve 341 can kaybı görülmüştür. Kazalarda en çok yaralı 5.230 rakamı ile 1976 yılında gerçekleşirken bir yıl sonra 1977 yılında ise 1.091 can kaybı ile en çok ölümün olduğu tespit edilmiştir.

Avrupa yakası tramvay hatları, 12 Ağustos 1961 tarihinde kaldırılmıştır. 128 numaralı son tramvay bayrak ve defnelerle süslenmiş, “Dan dan dan, çekilin yoldan, geliyor vatman” sedaları arasında seferini tamamlamıştır. Son tramvay, üzerindeki “Elveda sevgili yolcularım” yazısıyla Şişli'den Taksim'e seferini yapmıştır.⁵⁴⁹ Şehrin yollarında kalan tramvay rayları kullanılmadığı için bakımsızlıktan deforme olmuş ve lastikli vasıtaların tekerleklerine zarar vermeye başlamıştır. Şoför cemiyet ve derneklerinin baskıları sonucunda belediye söküm işlerine başlamıştır. 1963 programında Beşiktaş-Arnavutköy, Eminönü-Çarşıkapı, Karaköy-Galatasaray ve Taksim-Şişli tramvay hatları sökülüştür.⁵⁵⁰

---

⁵⁴⁹ *Hürriyet*, 13 Ağustos 1961.

⁵⁵⁰ *Hürriyet*, 7 Temmuz 1963.

Tablo 3.25. İstanbul ili tüneller ve tramvay verileri, (1960-1965).

Sıra No	Yıllar	Tünel		İstanbul Tramvayları			Üsküdar ve Kadıköy Tramvayları		
		Günlük Ortalama Sefer	Taşınan Yolcu (x1000)	Hat Uzunluğu	Servisteki Arabalar	Taşınan Yolcu (x1000)	Hat Uzunluğu	Servisteki Arabalar	Taşınan Yolcu (x1000)
1	1960	161	7.552	24.280	112	29.183	23.273	49	13.626
2	1961	145	6.693	24.280	85	13.112	23.273	45	13.404
3	1962	145	6.455	-	-	-	18.500	42	13.452
4	1963	145	6.833	-	-	-	18.500	44	13.286
5	1964	145	6.221	-	-	-	18.500	41	12.874
6	1965	145	5.723	-	-	-	17.400	40	12.937

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 481; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 468; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 578.

İstanbul ili tüneller ve tramvay verileri Tablo 3.25.'te düzenlenmiştir. Karaköy-Beyoğlu hattında hizmet veren tünel bu dönemde günlük 150'ye yakın sefer düzenlemiştir. Tüneli tercih eden yolcu sayısının 1960-1965 yılları arasındaki düşüşü rakamlara yansımıştır. İstanbul tramvayları, 1960 ve takip eden 1961 yılı içinde seferlerine devam etmiş ve kullanımdan kaldırılmıştır. Üsküdar ve Kadıköy Tramvayları ise 1965 yılına kadar İstanbullular'a hizmet vermeye devam etmiştir.

Tramvayların yerine şehir içi ulaşımında, trolleybüsler düşünülmüş, trolleybüs hatları için hazırlıklar, 1961 yılı mart ayında başlamıştır. Topkapı-Bayezid hattı ilk işletme olarak planlanmış, bu güzergâhta hava hatlarını taşıyacak santrifüj direkleri İzmir'den İstanbul'a nakledilmiştir. Şehirdeki diğer trolleybüs hatları Levent-Zincirlikuyu-Dolmabahçe, Şişli-Aksaray, Eyüp-Fener güzergâhlarında planlanmıştır.⁵⁵¹ İlk parti 12 adet trolleybüs, İzmir Limanı'na indirilmiş ve oradan İstanbul'a nakledilmiştir. Güzergâh çalışmaları devam etmiş, Eminönü-Arpacılar-Vakıf Hanı-Sirkeci-Divanyolu-

⁵⁵¹ *Hürriyet*, 3 Mart 1961.

Çemberlitaş-Bayezid-Topkapı hattı yeni trolleybüsler için hazırlanmıştır.⁵⁵² Trolleybüsün ilk deneme seferleri 21 Mayıs 1961 tarihinde Topkapı-Aksaray hattında başlatılmıştır. Lastik tekerlekli bu tramvayın deneme sürüşlerine Vali Tulga ile birlikte İtalyan teknisyenler nezaret etmiştir. İETT Genel Müdürü İlter, trolleybüsün otobüs gibi akaryakıt ve dövize bağlı malzemelere bağlı olmadığını belirtmiş bu yönüyle de daha sürdürülebilir hizmet aracı olduğunu vurgulamıştır. Genel müdür, trolleybüs şebekesinin kendisini 7 yılda amorti edeceğini iletmiştir.⁵⁵³ Trolleybüs hatlarının döşenmesi için yoğun yolcu aksları üzerinde çalışmalara devam edilmiş, Eminönü-Bebek güzergâhına trolleybüs hattı düşenmiş ve 31 Ağustos 1963 tarihi itibarıyla seferler başlamıştır. Bu hat ile birlikte şehrin planlanan ilk etap trolleybüs şebekesi tamamlanmıştır.⁵⁵⁴

Tablo 3.26. İstanbul ili belediye, halk otobüsleri araba ve yolcu sayıları, trolleybüs verileri, 1960-1965).

Sıra No	Yıllar	İstanbul Belediyesi			Özel Halk Otobüsleri		Trolleybüs		
		Araba sayısı	Günde Ortalama Kullanılan Araba	Taşınan Yolcu (x1000)	Araba Sayısı	Taşınan Yolcu (x1000)	Hat Uzunluğu	Servisteki Arabalar	Taşınan Yolcu (x1000)
1	1960	535	378	139.246	102	15.876	-	-	-
2	1961	561	383	142.884	91	13.668	36.850	19	4.177
3	1962	560	355	124.516	83	13.311	60.950	52	21.720
4	1963	536	339	111.674	92	19.489	82.625	77	31.620
5	1964	498	319	106.797	104	16.504	89.900	71	29.997
6	1965	498	308	104.315	107	18.938	89.900	80	32.716

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, b.t.y., Ankara, s. 481; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, b.t.y., Ankara, s. 468; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, b.t.y., Ankara, s. 578.

⁵⁵² *Hürriyet*, 10 Mayıs 1961.

⁵⁵³ *Hürriyet*, 22 Mayıs 1961.

⁵⁵⁴ *Hürriyet*, 30 Ağustos 1963.

İstanbul ili belediye, halk otobüsleri araba ve yolcu sayıları, trolleybüs verileri Tablo 3.26.'da düzenlenmiştir. 1960-1965 yılları arasında belediye ait ve özel halk otobüslerinde artış yaşanmamış, bu duruma bağlı olarak da yolcu taşıma sayıları artmadığı gibi azalmıştır. Toplu taşıma grubu içinde 1961 yılı itibariyle trolleybüs yatırımları hızlanmış, hat uzunluğu artmış, servisteki araç sayısı çoğaltılmış ve bunun sonucunda taşınan yolcu sayısı yükselmiştir. 1965 yılına gelindiğinde toplu taşımayı tercih eden beş yolcudan dördü otobüsleri, biri ise trolleybüsleri tercih ettiği gözlemlenmiştir.

Şehiriçi ulaşımın bir diğer ayağında taksiciler hizmet vermiş ve zaman zaman maruz kaldıkları sorunları eylemleri ile duyurmuşlardır. 1965 yılında taksicilik ruhsatı bulunan 200 kadar taksi şoförü, Tophane'den Taksim'e yürümüşlerdir. Taksiciler, ellerindeki “Ehliyetlerin alınmamasına bir usul bulunsun”, “Kötü söze, hissi cezalara paydos”, “Kötü sözle iyi düzen olmaz”, “Hususilere selamlar, taksilere cezalar” ve “Plaka tahdidi şarttır” dövizleri ile isteklerini dile getirmişlerdir. Taksicilerin eylemlerini değerlendiren Belediye Trafik Şubesi Müdürü Şükrü Balcı, cezalarda hususi ve taksiciler arasında ayrımcılık yapılmadığını ve plaka tahdidini kendilerinin de istediğini belirtmiştir.⁵⁵⁵

Temmuz 1965 tarihinde, şehirdeki taksi ve dolmuş işleyiş yapısı, karayolları trafik tüzüğünde yapılan değişikle yeniden düzenlenmiştir. Trafik Şubesi Müdürü Şükrü Balcı, taksi ve dolmuşların ayrıştırıldığını ifade etmiş, dolmuşlardan saatin kaldırıldığını ve sadece belirli hatlarda yolcu taşıyacağını açıklamıştır. Balcı, yeni düzenlemeleri, “Taksilerin plakaları tahdit edilmiş, taksimetreler taksilerin içine alınmış, dolmuşlardan taksimetreler sökülmüş, dolmuşların yolcu taşıyacakları güzergâhlar tespit edilmiş ve minibüsler, otobüs sınıfına alınmış” şeklinde özetlemiştir. Taksi ve dolmuşlar birbirinden ayırt edilmesi için, taksilerin sarı-siyah 10 cm genişliğinde bant ile dolmuşlar da aracın rengine zıt bir renk ile düz bir şekilde yine 10 cm genişliğinde bir bant ile boyanması şart koşulmuştur.⁵⁵⁶ 29 Ocak 1966 tarihinde, vilayet trafik komisyonu, aldığı kararla İstanbul'daki taksi ve minibüslerin plaka adedini sınırlandırmıştır. Karar ile mevcut taksi ve minibüslere çalışma izni tanımlanmış yeni taleplere ise yasak getirilmiştir. Var olan

---

⁵⁵⁵ *Hürriyet*, 22 Temmuz 1965.

⁵⁵⁶ *Hürriyet*, 28 Temmuz 1965.

taksi ve minibüslerde azalma olduğu zaman yeni plaka izinlerinin açılacağı belirtilmiştir.⁵⁵⁷

İstanbul şehiriçi ulaşımında birçok nokta arasında minibüsler hizmet vermiş, ücret tarifeleri Belediye Encümeni tarafından belirlenmiştir. 1962 yılında, Anadolu yakasında Kadıköy-Ziverbey-Göztepe-Bostancı-Maltepe-Kartal-Pendik güzergâhında, Ziverbey Ankara yolu üzerinden Göztepe-Acıbadem-Bostancı Üçyol-Maltepe Karayolları-Kartal Yakacık güzergâhı; Avrupa yakası sahil yolu üzerinden Sirkeci-Yedikule-Maltepe-Rami-Bahçelievler güzergâhı, Zeytinburnu-Soğanağa, Zeytinburnu-Muratpaşa güzergâhında, Beşiktaş-Levent-Ayazağa-Sarıyer güzergâhında, Şişli-Kâğıthane-Silahtar-Alibeyköy güzergâhında, Şişli-Okmeydanı, Şişli-Kuştepe ve Şişli-Levent-Göltepe güzergâhlarında minibüsler hizmet vermiştir.⁵⁵⁸

Şehir içi ulaşımına %40 oranında katkı sunan minibüsler, 1968 yılı itibariyle 26 farklı güzergâhta hizmet vermeye devam etmiştir. Bu güzergâhların 6'sı Anadolu yakasında, 5'i Beyoğlu cihetinde ve 15'i ise İstanbul tarafında yer almış ve toplam 3.329 adet araç ile yılda ortalama 90.000.000 İstanbullu taşınmıştır. Minibüsçüler bir araya gelip dernekleşmiş ve güzergâhlarını, güzergâh içindeki hat sayısını kontrol etmişlerdir. Dernek yönetimi yolcuların şoförü hızlı gitmeye zorlamalarından, sigara içmelerinden, ödemelerini bozuk para ile yapmalarından, dolu minibüse zorla binmelerinden ve istedikleri yerde hemen inmek istemelerinden şikâyetçi olmuşlardır.⁵⁵⁹ Şoför ve yolcu ilişkileri, şehrin biteviye meselesi olarak gündemde kalmıştır. İstanbul Şoför Esnafı Derneği ve İstanbul Otomobilci Esnaf Derneği bu konuda yol almak ve münasebetleri iyileştirmek için “haysiyet divanı” çalışmasını yürütmüştür. Haysiyet divanı meslekte 40. yılını geçmiş, sicilleri temiz şoförlerden teşekkül etmiştir. Heyet, şoför ve yolcu arasındaki şikâyetleri disiplin yönünden değerlendirmek üzere katkı sunmaya devam etmiştir.⁵⁶⁰

İstanbul Şoför ve Otomobiller Cemiyeti, şoförlerin çalışma izinlerini takip etmiş ve belgelendirmiştir. Cemiyet Başkanı Kazım Özeke, 1967 yılı başı itibariyle şehirde 10.234 şoförün çalışma karnesine sahip olduğunu belirtmiştir. Başkan, çalışma karnelerine bağlı olarak her şoförün seyrinin fişlerde tutulduğunu, bu şekilde düzenli bir arşiv çalışması da yapıldığını belirtmiştir. Çalışma karnesi konusunda şoförler muhalefet

⁵⁵⁷ *Hürriyet*, 30 Ocak 1966.

⁵⁵⁸ *Hürriyet*, 11 Nisan 1962.

⁵⁵⁹ *Hürriyet*, 7 Mayıs 1968.

⁵⁶⁰ *Hürriyet*, 25 Haziran 1966.

etmiş fakat Özeke, işlerin düzene girmesi açısından yapılan çalışmaların kaçınılmaz olduğunu izah etmiştir.⁵⁶¹ Özeke'nin işaret ettiği konunun önemi şehirdeki karnesiz ve ehliyetsiz ticari sürücülerin kazalarıyla daha iyi anlaşılmıştır. Özellikle gece vardiyalarında taksi ve dolmuşlar, ehliyetsiz sürücülere teslim edilmiş ve bu liyakatsiz sürücüler ölümlü kazalara sebebiyet vermiştir.⁵⁶²

Şehir Hatları'nın Avrupa Yakası'ndaki iskele yükü Galata Köprüsü'nden Eminönü'ndeki Kadıköy İskelesi ile Sirkeci Rıhtımı'na aktarılması planlanmıştır.⁵⁶³ Kartal-Yalova arasındaki yolcu yoğunluğunu karşılamak için araba vapuru seferleri konulmuştur. Denizcilik Bankası Şehir Hatları İşletmesi ilk defa düzenlediği seferleri hem gündüz hem de gece iki saat aralıklarla tarifelendirmiştir.⁵⁶⁴ Şehir Hatları'nda 1. Mevki ve 2. Mevki ücret tarifesi farklı uygulanmış ve bu mevkilere ilave olarak lüks mevkiler için extra ücret alınmıştır. Galata Köprüsü'nden Bebek ve Vanıköy'e, Kadıköy ve Haydarpaşa'ya, Kavaklar'a, Adalar ve Yalova'ya normal seferler, Adalar ve Yalova'ya ayrıca ekspres seferler düzenlenmiştir.⁵⁶⁵

---

⁵⁶¹ *Hürriyet*, 10 Ocak 1967.

⁵⁶² *Hürriyet*, 4 Şubat 1967.

⁵⁶³ *Hürriyet*, 3 Nisan 1961.

⁵⁶⁴ *Hürriyet*, 16 Haziran 1965.

⁵⁶⁵ *Hürriyet*, 20 Ocak 1967.

Tablo 3.27. İstanbul ili Şehir Hatları ve Denizcilik Bankası vapur hatları, taşınan yolcu sayıları, aylık ortalama verileri, (1960-1971).

Sıra No	Yıllar	Şehir Hatları				Denizcilik Bankası						
		Vapur Sayısı	Gros Ton	Taşınan Yolcu (x1000)	Araba Vapuru ile Taşınan Taşıt (x1000)	Vapur Sayısı	Gros Ton	İç Hatlar Yolcu (x1000)	İç Hatlar Yük (Ton) (x1000)	İç Hatlar Hayvan (x1000)	Dış Hatlar Yolcu (x1000)	Dış Hatlar Yük (x1000)
1	1960	72	34.277	6.093	135	29	129.285	85	18	10	3	6
2	1961	83	41.630	6.269	153	29	131.845	75	14	7	5	8
3	1962	84	43.080	6.535	181	26	116.285	70	13	8	5	9
4	1963	81	43.268	5.895	194	24	109.668	67	13	7	5	9
5	1964	84	45.018	5.795	215	24	109.668	63	11	10	4	8
6	1965	73	42.242	5.950	245	24	109.714	65	10	8	4	8
7	1966	72	41.210	6.953	289	21	97.007	61	10	8	4	7
8	1967	65	41.452	7.409	338	20	90.217	59	8	9	3	4
9	1968	63	40.059	8.324	374	20	88.149	58	8	9	4	3
10	1969	63	40.059	8.918	402	20	88.149	57	8	11	4	3
11	1970	63	40.059	9.077	382	20	88.149	50	6	8	3	3
12	1971	63	40.071	9.481	417	20	79.017	52	6	9	4	3

Kaynak: BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 596; BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 496; BDİE, *Aylık İstatistik Bülteni 1970-I*, Ankara 1969, s. 37; BDİE, *Aylık İstatistik Bülteni 1971-IX*, Ankara 1971, s. 37; BDİE, *Aylık İstatistik Bülteni 1973-I*, Ankara 1973, s. 41.

İstanbul ili Şehir Hatları ve Denizcilik Bankası vapur hatları, taşınan yolcu sayıları, aylık ortalama verileri Tablo 3.27.'de düzenlenmiştir. Şehrin ulaşım bütünlüğü tamamlayan deniz ulaşımı alanında Şehir Hatları ve Denizcilik Bankası hizmet vermiştir. Şehir Hatları bünyesindeki vapur sayısı 1960-1971 yılları arasında azalmakla beraber yolcu ve yük transferi artmıştır. Denizcilik Bankası'nın işlettiği vapur sayısı 1960 yılında 85 iken 1971 yılında 52'ye düşmüştür. Denizcilik Bankası elindeki vapurlarla hem iç hatlarda hem de dış hatlarda hizmet vermiş, yolcu, hayvan ve yük taşımıştır.

3.4.3. Limanlar ve Havaalanı

Şehrin uluslararası bağlantı noktalarından diğer bir hizmet alanını, İstanbul Limanı üstlenmiştir. Liman Başkanlığı, limana giren ve çıkan gemi trafiğini kayıt altına almıştır. Bu kayıtlara göre İstanbul Limanı'na boşaltım yapan gemiler yolcu, akaryakıt, maden kömürü, maden cevheri, hayvan, kereste, inşaat malzemesi, hububat, ticaret eşyası, sebze ve meyve taşımıştır.⁵⁶⁶ 1975 yılında liman trafiğinde giriş-çıkış yapan gemi sayısı 681 iken 1980 yılında 322'ye düşmüştür. Bu düşüşte yolcu, akaryakıt ve maden kömürü taşıma iş kapasitelerinin azalması etkili olmuştur.⁵⁶⁷

Uluslararası deniz ulaşımı faaliyetinde bulunan gemilerin limana giriş ve çıkışları hem liman başkanlıkları hem de gümrük muhafaza teşkilatı tarafından kontrol edilmiştir. İstanbul Limanı'nda 1975 yılında boş giren 275, dolu giren 1.562; 1976 yılında boş giren 250, dolu giren 1.699; 1977 yılında boş giren 398, dolu giren 1.449; 1978 yılında boş giren 486, dolu giren 1.297; 1979 yılında boş giren 449, dolu giren 1.210 ve 1980 yılında boş giren 387, dolu giren 874 adet uluslararası gemi trafiği gerçekleşmiştir. Bu dönemde Hollanda, İngiltere, Fransa, İspanya, İtalya, Japonya, Amerika, Batı Almanya, Kıbrıs, Liberya, Norveç, Panama, Yunanistan, Finlandiya ve diğer ülkelerden gemiler İstanbul limanına giriş-çıkış yapmıştır. Dönemin demir perde ülkelerinden Bulgaristan, Doğu Almanya, Polonya, Romanya, Rusya ve Yugoslavya bayraklı gemiler de limanı ziyaret etmiştir.⁵⁶⁸

⁵⁶⁶ BDİE, *Ulaştırma İstatistikleri 1967-1969*, Ankara 1973, s. V.

⁵⁶⁷ BDİE, *Deniz Taşıtları Kabotaj Ve Uluslararası Deniz Taşınması İstatistikleri 1975-1980*, Ankara Ocak 1984, s. 29.

⁵⁶⁸ Mehmet Toktaş, *1975-1980 Döneminde Türk Deniz Taşımacılığı, Yayınlanmamış Tez Çalışması*, Eylül 1982, s. 54, 68-70, 75-76, 79-81; BDİE, *Deniz Taşıtları Kabotaj ve Uluslararası Deniz Taşınması İstatistikleri 1975-1980*, Ankara Ocak 1984, s. 33.

Tablo 3.28. İstanbul Yeşilköy Havaalanı yolcu ve yük verileri, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Hava Trafikçi İniş-Kalkış	Yolcu Sayısı		Taşınan Yük (Ton)	
			İç Hat	Dış Hat	İç Hat	Dış Hat
1	1960	26.526	223.036	135.604	-	-
2	1961	23.952	245.603	160.649	-	-
3	1962	23.347	201.737	182.536	-	-
4	1963	22.139	212.005	190.300	-	-
5	1964	23.759	195.086	188.715	-	-
6	1965	23.865	214.979	232.224	-	-
7	1966	32.788	271.394	291.697	-	-
8	1967	34.595	338.721	343.826	-	-
9	1968	39.635	460.958	418.849	-	-
10	1969	41.227	549.138	518.908	9.109	10.771
11	1970	46.573	731.685	830.342	11.517	16.135
12	1971	49.351	874.095	931.178	9.601	14.275
13	1972	53.436	1.000.945	1.324.979	12.501	30.763
14	1973	61.203	1.228.487	1.637.173	15.782	42.314
15	1974	52.727	1.009.370	1.724.913	15.612	42.721
16	1975	49.793	936.821	1.870.282	15.705	44.060
17	1976	50.619	1.320.274	1.885.465	19.300	45.963
18	1977	51.140	1.483.971	1.833.262	22.639	45.029
19	1978	51.997	1.149.904	1.836.872	18.876	44.461
20	1979	51.805	1.300.843	1.777.236	24.339	44.496
21	1980	40.171	-	-	-	-

Kaynak: BDİE, *Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1980*, Ankara, 1980 s. 184; BDİE, *Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1974*, Ankara 1975, s. 162; BDİE, *Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1976*, Ankara 1977, s. 172; BDİE, *Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1978*, Ankara 1979, s. 172; Ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 10, Ulaştırma (1933-1996)*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 502-505.

İstanbul Yeşilköy Havaalanı yolcu ve yük verileri, tablo 3.28.'de paylaşılmıştır. 1960-1980 yılları arasında iniş ve kalkış sayısı yaklaşık iki katına çıkmıştır. Aynı dönemde iç hat yolcu sayısı 1960 yılında 223.036 iken 1971 yılında bir milyon eşğine gelmiş, 1972 yılında 1.000.945 rakamını görmüştür. Dönem sonu itibariyle 1979 yılında 1.300.843'e ulaşmıştır.

1 Nisan 1962 tarihi itibariyle Lufthansa Havayolları, İstanbul-Frankfurt seferlerini Viyana üzerinden başlatmıştır.⁵⁶⁹ Dış hatlarda 1960 yılında 135.604 yolcu transferi gerçekleştirilirken 1972 yılında 1.324.979'a ve 1979 yılında 1.777.236'ya ulaşılmıştır. Bu veriler dış hatlar yolcu artışının iç hatları geride bıraktığını göstermiştir. Havaalanı yolcu taşıma işlerinin yanında yük transferi miktarında da yıllar itibariyle artış yaşanmıştır. İç hatlarda 1969 yılında 9.109 t yük aktarımı yapılırken 1979 yılında 24.339 t kapasiteye ulaşılmıştır. Dış hatlar kargo hacmi ve gelişim seyri ise iç hatları geride bırakmıştır. 1969 yılında 10.771 t yük dış hatlarda transfer edilirken 1979 yılında bu miktar 44.496 t'a yükselmiştir.

3.4.4. Posta, Telgraf ve Telefon Hizmetleri

Telefon hattı arzı şehrin taleplerinin gerisinde kalmış ve bu duruma bağlı olarak devir ücretlerinde artışlar gözlenmiştir. 1967 yılında, ev ve işyeri için telefon hattı bekleyenlerin sayısı 90.000 ulaşmıştır. Bu konuda yakınmalara sıkça rastlanmış, sıra bekleyen müşteriler, "Bir telefona ekmek su kadar muhtacız, işlerimiz yürümüyor" cümleleriyle içinde bulundukları çıkmazı ifade etmişlerdir. Arz-talep dengesizliği komisyoncuların sayısını artırmış ve dolandırıcılar birçok kimseyi mağdur etmiştir.⁵⁷⁰

İstanbul Merkez Postanesi'nde çalışanların ve posta dağıtıcılarının 1963-1964 döneminde kışlık elbiselerinin verilmemesi mağduriyet oluşturmuştur. Her sene 1 Kasım itibariyle dağıtılan kışlıklar, üç ay geçmesine rağmen verilmemiş, personel de eski kıyafetlerini tamir ederek kullanmıştır.⁵⁷¹

---

⁵⁶⁹ *Hürriyet*, 1 Nisan 1962.

⁵⁷⁰ *Hürriyet*, 2 Ekim 1967.

⁵⁷¹ *Hürriyet*, 27 Ocak 1964.

3.5.SAĞLIK VE ÇEVRE

İstanbul'un liman yerleşimi kimliği ve geçiş güzergâhlarının kesişme noktasında bulunması gibi özellikleri, şehri bulaşıcı hastalıklara açık hale getirmiştir. Geçtiğimiz yüzyılın ilk çeyreğinde yoğun göç alması, bulaşıcı hastalıkları tetiklemiştir. Mütareke Dönemi'nde, şehir halkı gerekli temizlik ve hijyen şartlarını sağlayamamış ve yeterli miktarda sağlıklı gıdalar alamamıştır. Bu durum özellikle okul çağındaki çocukları sarsmış ve hastalıklara karşı zayıf düşürmüştür. İstanbul, Hıfzıssıhha-i Mekâtib Dairesi öncülüğünde, muhacir ve mülteci kaynaklı salgınlara karşı tedbir almış ve korunmaya çalışmıştır. Okullarda imkânlar ölçüsünde tarama, aşılama ve bilgilendirme faaliyetleri yürütülmüştür. Milli Eğitim Bakanlığı, sağlık konusunda farkındalık oluşturmak için öğretmenlerden eğitimin yanında sağlık konusunda da öğrencileri bilinçlendirmelerini istemiştir. Şehrin bu tecrübesi, cumhuriyet dönemine aktarılmış ve bulaşıcı hastalıklarla mücadeleyle devam edilmiştir.⁵⁷²

Şehir sakinlerinin sağlığını, İstanbul'daki arz edilen gıdaların sıhhi şartları etkilemiştir. Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün 1963 yılı istatistiklerine göre muayene edilen şişe memba sularının %41'i, sütlerin %40'ı, zeytinyağlarının %42'si, ekmeklerin %23'ü, gazozların %25'i, pastırma ve sucukların %22'si ve reçellerin %29'u bozuk ve hileli çıkmıştır. Enstitü, suda “uzvi madde fazlalığı, tortu ve televvüs”, sütte “yağının kısmen alınması, başka hayvan sütünün inek sütü olarak satılması, sulandırılması”, ekmekte “un eksikliği, asit fazlalığı ve ekmeklerden çivi, tırnak, makine yağı ve kurt çıkması”, zeytinyağında “diğer nebati yağlarla karıştırılması”, reçellerde “fazla boya kullanılması ve yabancı kokuları ihtiva etmesi”, gazozlarda “içinde cam kırıkları ve elyaf parçalarının bulunması, tek hücreli canlıların üremesinden meydana gelen bulanıklık, şeker azlığı”, sadeyağ “terkibinde boya bulunması, asit fazlalığı, boya ile vitamin maskeleyerek” gibi hile ve eksikliklere dikkat çekmiştir.⁵⁷³

Bulaşıcı hastalıkları şehrin su, kanalizasyon, çöp, haşere, gıda güvenliği ve mesken sorunları da yakından etkilemiştir. Bu hususlarda İstanbul gerekli standartları yakalayamamış ve bu sebepten paratifo, tifo, dizanteri, brüseloz, poliomyelit, enfeksiyon hepatiti ve kolera gibi bulaşıcı hastalıklarla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bazı meskenlerde mutfak, tuvalet ile şehir suyunun bulunmayışı hastalıkların yayılışını

⁵⁷² Bülent Bakar, *II. Meşrutiyet'ten Mütareke Dönemi'ne Türkiye, İncelemeler I*, 1. Baskı, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul Kasım 2018, s. 277-278.

⁵⁷³ *Hürriyet*, 26 Şubat 1962.

hızlandırmış ve aynı zamanda hastalıklarla mücadeleyi de zorlaştırmıştır.⁵⁷⁴ Nüfusun kalabalıklaşmasıyla birlikte Anadolu'daki hastaların da tedavi amaçlı İstanbul'un hastanelerinden hizmet alması şehrin sağlık yükünü artırmıştır. Bu durum zaman zaman öyle hal almış ki İstanbullar kendi şehrinde sağlık hizmetine erişememiştir.⁵⁷⁵

Bakıma muhtaç şehirliler Darülaceze'de barınma imkânı bulmuş, bütün ihtiyaçları burada karşılanmıştır. 1961 tarihinde Kurum Müdürü Emekli Kurmay Albay Turgut Aytağrul, müessesenin kapılarını basın mensuplarına açmış ve gazetecileri bilgilendirmiştir. Sadrazam Halil Rıfat Paşa Vakfı'na ait olarak 1985 tarihinde kurulan düşkünler evi, dönem itibariyle 525 kimsesiz ve bakıma muhtaç insanı barındırmıştır. Aytağrul, toplam 525 acezenin 184'nün kadın, 255'nin erkek ve 86'sının da 0-7 yaş grubundaki çocuklardan meydana geldiğini paylaşmıştır. Kurum müdürü kendisi ile beraber 3 yardımcı, 11 memur, 5 doktor, 1 diş hekimi, 1 eczacı olmak üzere 200'ü aşkın personelin hizmet verdiğini belirtmiştir.⁵⁷⁶ Kurum, 1967 yılında 328 erkek, 330 kadın yetişkine ve 46 erkek, 22 kız acezeye kucak açmıştır.⁵⁷⁷ Bu dönemde Darülaceze Kurumu çeşitli gelir kalemleri ile desteklenmiştir. Eğlence vergileri içindeki Darülaceze hissesi, Denizcilik Bankası'ndan alınan ondalık, Şirketi Hayriye kısmından alınan ondalık, Perapalas Tesisi geliri, belediyelerce el konulan ekmeklerin gelirleri, kuruma ait çeşitli araç ve gayrimenkul satış gelirleri, devlet, resmi daire ile belediye bağış ve yardımları müessesinin gelir çeşitlerini meydana getirmiştir.⁵⁷⁸

İstanbul Ticaret Odası, 1977 yılında Marmara Denizi merkezli bölgenin çevre sorunlarını seminer çerçevesinde ele almıştır. Katılııcılardan Dr. Atilla Bağrıaçık, sunumunda İstanbul'un çevre kirlenmesini 4 başlıkta toplamıştır. İlk önce çöp sorununu değerlendirmiştir. Bağrıaçık, sanayileşme, nüfus artışı, yoğun göç, tüketim maddelerinin fazlalaşması gibi sebeplerin şehirde çöp artışını tetiklediğini belirtmiştir. Dönem itibariyle kişi başına günde ortalama 2 kg çöp üretildiği, belediye temizlik hizmetlerinde kullandığı 225 çöp kamyonu ile üretilen günlük çöplerin ancak yarısını toplayabildiğini ifade etmiştir. Bağrıaçık, ikinci olarak hava kirliliği sorunu irdelemiştir. Ev, işyeri ve üretim alanlarının ortaya çıkardığı hava kirliliğine artan motorlu taşıtların egzoz gazlarının da eklendiğini açıklamıştır. İstanbul'un çöp atık alanı olarak kullanılan

⁵⁷⁴ *Cumhuriyetin Ellinci Yılında İstanbul'un İdari Sorunları Semineri (14-17 Mayıs 1973), Raporlar - Tartışmalar*, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1973, s. 176-177.

⁵⁷⁵ *Hürriyet*, 15 Ağustos 1963.

⁵⁷⁶ *Hürriyet*, 1 Nisan 1961.

⁵⁷⁷ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 129.

⁵⁷⁸ İBBA, Bel. No: 2079297, İstanbul Belediye Meclisi, Karar 964/72, Bütçe, Yıllık Bütçe, 25 Şubat 1964.

denizlerinin iyice kirlendiğini, artan sayısı ile birlikte petrol tankerlerinin kirlenme süreçlerini hızlandırdığını ifade etmiştir. Ev atık sularının filtre edilmeden denize akıtılması ve sanayi atıkları ile kullanma sularının direkt denize boşaltılması Haliç, Boğaziçi ve Marmara'nın kirlenmesine sebep olduğunu paylaşmıştır. Son olarak şehirde yeşil alanların azaldığını, doğal güzelliğe sahip alanların imara açıldığını ve ormanların yangınlardan zarar gördüğünü belirtmiştir. Dr. Atilla Bağrıaçık belediye hizmetlerinin iyileştirilerek çöp sorunun çözümlenmesi, atık suların arıtılarak denize bırakılması, çöplerin denize dökülmemesi ve motorlu araç sayısı artıracak ikinci köprü gibi yatırımlar yerine metro yapılması gibi önerileri sunmuştur. Diğer bir sunumda Haliç'in dolması ve kirlenmesi sorunu ele alınmıştır. Eminönü, Fatih, Gaziosmanpaşa, Beyoğlu, Şişli, Küçükköy, Alibeyköy ve Kâğıthane mntikalarında yaşayan bir milyonu aşkın insanın atık suları arıtılmadan koya boca edildiği, çevresindeki endüstri tesislerinin kirli suyunun aktığı ve diğer atıkların da kontrolsüz bir şekilde Haliç'e atıldığı ifade edilmiştir. Yağmur sularının taşıdığı erozyon topraklarının Haliç'in zeminini yükselttiği, bu durumun da Haliç'i eski görüntüsünden uzaklaştırdığı, görüntüsünün, renginin, kokusunun, bulanıklığının ve oksijeninin standartların üzerine çıktığı açıklanmıştır. Marmara Denizi'nin yolcu ve yük trafiğinin artması sonucunda gemilerden denize bırakılan çöp, artık, ambar kalıntısı, petrol, yağ ve süprüntülerin çoğaldığı paylaşılmıştır.⁵⁷⁹

Altın boynuz ismiyle bilinen Haliç Körfezi gün geçtikçe yetkililerin “ilgisizliği” ve “neme lazımlığı” yaklaşımlarından dolayı bataklık ve salaş körfezine dönüşmüştür. Haliç ve çevresini atölye, fabrika ve gecekondu yığınları sarmıştır. Sanayi bacalarının dumanları, körfez üzerindeki hava akımının yetersizliği ile birleşince hava kirliliği kaçınılmaz olmuştur. Haliç üzerinde oluşan adalar deniz trafiğini etkilemiş, körfez içinde 11 vapur günde 120 sefer yaparken 3 vapur ile 25 sefer yapılır duruma düşülmüştür. Şehir hatlarına ait vapurların körfezden çekilmesi ile halkın ulaşım ihtiyacı dolmuş sandallarla karşılanmıştır.⁵⁸⁰

Hava kirliliğini tespit için, 1972-1973 döneminde eylül ile nisan aralığında 8 aylık bir süreci kapsayan ölçüm yapılmıştır. Hasköy, Eyüp, Silahtarağa ve Silahtar bölgelerini içine alan ölçüm sonuçları dört farklı parametrede izlenmiştir. Ölçüm yapılan 242 günlük periyotta günlerin %58.7'sinde kükürt oksit oranı standartların üzerinde yer almıştır. 242 günlük azot oksit gözlemi sunucunda 84 günün %34.7'sinde standart üstüne çıkılmıştır.

⁵⁷⁹ İTO, *Marmara Bölgesinde Çevre Kirlenmesi Semineri 27-30 Eylül 1977*, İstanbul, s. 53-56, 70-71, 119, 187.

⁵⁸⁰ *Hürriyet*, 8 Ocak 1970.

Havada toplam asılı partiküller 4 farklı istasyon için ayrı ayrı ölçülmüş, değerler Hasköy’de 86 günlük sürenin %35.5’inde, Eyüp’te 113 günlük sürenin %46.7’sinde, Silahtarağa’da 130 günlük sürenin %53.7’sinde ve Silahtar’da 136 günlük sürenin %56.2’sinde standardın üzerinde kaydedilmiştir. Son olarak duman-is miktarları tespit edilmiştir. Hasköy’de 89 günlük sürenin %36.8’inde, Eyüp’te 88 günlük sürenin %36.4’ünde, Silahtarağa’da 122 günlük sürenin %50.4’ünde ve Silahtar’da 136 günlük sürenin %57.0’sinde standardın üzerinde seyretmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda Haliç ve çevresinde atmosfer kirliliği ölçüm dönemlerinin yarısında standart dışına çıkmıştır.⁵⁸¹

Eylül 1966 tarihinde toplanan, 12. Türk Mikrobiyoloji Kongresi’nde şehrin hava kalitesi değerlendirilmiş ve vapor bacaları ile fabrikalardan çıkan zehir dumanlarının şehrin sağlığını tehdit ettiği belirtilmiştir. Kongre heyeti, konu ile ilgili ayrıntılı bir rapor hazırlamış, vilayete ve belediyeye iletmıştır. Raporda, bir dizi tedbir sıralanmış ve hayata geçirilmesi istenmiştir. Vapor bacalarına filtre takılması, ısıtma ve baca sistemlerinin doğru projelendirilmesi, sanayi tesis alanlarının planlanıp yerleşim yerlerinin dışına çıkarılması ve CO2 gazları ile mücadele için ağaçlandırmanın yapılması gibi başlıklar şehir yönetiminin dikkatine sunulmuştur.⁵⁸² Hıfzıssıhha Kanunu’nun 259. Maddesi gereğince şehirdeki lokanta, otel, gazino, evler sağlık işleri müdürlüğü ekiplerince taranmış ve pis olarak tespit yapılanlar mühürlenmiştir. Uygulama, Belediye Başkanı Dr. Fahri Atabey’in temiz İstanbul çalışmaları çerçevesinde yürütülmüştür.⁵⁸³

Kanalizasyon sisteminin yetersizliği, şehrin sağlığını tehdit eden ana unsurlardan biri olmuştur. Kanalizasyon uzmanı Alman Prof. Kehr, konu ile ilgili İstanbul belediyesine rapor sunmuştur. Rapor fosseptik çukurlarının gayri sıhhi durumunu gözler önüne sermiş ve zamanında boşaltımı olmayan fosseptik çukurlarının sızdırır vaziyette inşa edildiğini belirtmiştir. Bunun sonucunda yayılan mikropların şehirdeki çocuk felci, tifo, dizanteri ve para tifo gibi salgınları tetiklediğini izah etmiştir. Kehr, fosseptiklerin vidanjörlerle boşaltılmasının kanalizasyon sisteminden daha pahalı olduğunu açıklamıştır.⁵⁸⁴ Şehrin özellikle gecekondu alanlarının alt yapısı sıra dışı yağış rejimlerini kaldırmamıştır. 1961 kışındaki yoğun yağmur yağışları evleri su altında bırakmış, Zeytinburnu Nuripaşa Mahallesi göl haline gelmiştir.⁵⁸⁵ Bu şekildeki sel baskınları

⁵⁸¹ İTO, *Marmara Bölgesinde Çevre Kirlenmesi Semineri 27-30 Eylül 1977*, İstanbul, s. 295-296.

⁵⁸² *Hürriyet*, 31 Aralık 1966.

⁵⁸³ *Hürriyet*, 3 Ekim 1970.

⁵⁸⁴ *Hürriyet*, 4 Aralık 1962.

⁵⁸⁵ *Hürriyet*, 2 Ocak 1961.

İstanbul sokaklarında sıklıkla yaşanmış, bu durum atık sular ile iç sularının birbirine karışmasına sebep olmuştur.

Kanalizasyon uzmanı Alman Prof. Kehr başkanlığında çalışan Belediye Kanalizasyon Ekip Bürosu, 1959-1965 yılları arasında sürdürdüğü çalışmalarını tamamlayarak planı belediye sunmuştur. Çalışmada, surlardan Küçükçekmece'ye batı bölgesi ve Moda'dan Bostancı'ya doğu bölgesi kanalizasyon planları ayrıntılandırılmıştır. Büro, 1925-1935 tarihleri arasında kanal uzmanı Wild tarafından düzenlenen orta bölge kanalizasyon nazım planını da güncellemiştir. Ayrıca hem Ortaköy'den hem de Üsküdar'dan Karadeniz'e uzanan boğaz hattı kanalizasyon planları hazır hale getirilmiştir. Kehr ve ekibi Küçükçekmece, Hipodrom, Ataköy ve Kurbağlıdere tasfiye tesislerinin ihale edilmesi için gerekli projelendirme altyapısını da oluşturmuştur. Büro, gelinen aşamadan ileriye doğru 1/2000 ölçekli tatbikat planlarına çalışmaya başlamıştır.⁵⁸⁶

3.5.1. Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri

Salgın hastalıklarla sürekli mücadele edilmiştir. Sıtmaya karşı düzenli çalışmalar 1929 yılında sıtma teşkilatı kurularak başlatılmıştır. 1960 yılı itibariyle mücadele Sıtma Eradikasyonu adıyla devam ettirilmiştir. Şehir nüfusunun geneli ateşli ve sıtma şüphesine karşı sürekli taranarak önlemler alınmıştır. Verem ile mücadele İstanbul Verem Savaş Derneği aracılığı ile yürütülmüştür. Şehir genelindeki mücadele programları, 8 dispanser ve toplam 258 sağlık çalışanı ile saha da uygulanmıştır.⁵⁸⁷

Verem Savaşı ve Propaganda Haftası'nda veremle mücadele çalışmaları yapılmıştır. İstanbul Verem Savaş Derneği, hem şehrin içinde hem dışında kalan yerlerde verem konusunda halkı bilinçlendirmiştir. Verem haftası münasebetiyle radyolarda konuşmalar yapılmış, gazetelerde yazılar neşredilmiş, okullarda, iş yerlerinde ve umumi yerlerde konferanslar verilmiştir.⁵⁸⁸ 1960 yılı verilerine göre şehirde 500 kişi veremden ölmüştür. Konu ile ilgili açıklamalarda bulunan İstanbul Verem Savaş Derneği Genel Sekreteri Dr. Kamil Öner verem ile mücadelede eğitim ve propagandanın önemi üzerinde durmuştur. Öner, verem ile savaşta yol alındığını 1945'te İstanbul'da 100.000 kişide verem kaynaklı 314 ölüm vakası olurken 1960'da bu rakamın 25'e gerilediğini belirtmiştir. Sorunun halen birinci dereceli sağlık meselesi olduğunu, kökünden çözüm

⁵⁸⁶ *Hürriyet*, 17 Nisan 1965.

⁵⁸⁷ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 466.

⁵⁸⁸ *Hürriyet*, 17 Ocak 1961.

için ise büyük para ve imkânâ ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.⁵⁸⁹ Verem ile erken tanı ve önleyici sağlık hizmetleri alanında mücadele edilmiştir. Validebağ Prevantoryumu’nda, ilkokul döneminde olup verem ve türevi hastalık belirtileri görülen öğrenciler tedavi edilmiştir. Bu tedavi hizmetleri ile veremin yaygınlaşmasına engel olunmuş ve zayıf yapılı küçük yaştaki çocuklar sağlığına kavuşturulmuştur.⁵⁹⁰

Şehirdeki veremli ineklerin sütlerinde verem vakaları görülmüştür. 1964 yılında Türkiye Mikrobiyoloji Enstitüsü, “İstanbul’daki süt veren ineklerin %57’sinin veremli olup bunlardan sağılan sütlerden içenlerin sıhhatinin tehlikeye sokulduğunu” raporlamıştır. Raporda ayrıca ineklerden kaynaklı verem ile birlikte “bang” (Malta Humması) hastalığına dikkat çekilmiştir. Enstitü Müdürü Dr. Zekai Muammer Tunçman da tetkikler sırasında Malta Humması’na yakalanmış ve üç aylık tedavi sonucunda sağlığına kavuşabilmiştir. Uzmanlar, verilerin şehir sağlığını tehdit ettiğini ifade etmiş ve durumun “korkunç” olduğunu belirtmişlerdir. Bu rapor yayınlandığında şehirde 464 inek ahır, 585 beygir ahır, 24 koyun ağılı ve 2 domuz ağılı faaliyetlerine devam etmiştir. Vali Niyazi Akı, raporu değerlendirmiş ve iki nokta üzerinde durmuştur. İstanbul’un acilen pastörize süt fabrikasına kavuşmasını ve ahırların şehir dışına nakledilmesini dile getirmiştir. Akı, süt fabrikasının Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içinde ele alındığını fakat ahırların naklinin belediye bütçesini aştığını belirtmiştir.⁵⁹¹ Merkezi bütçe ile Ayamama Çiftliği’nde süt fabrikası kurulması için planlama yapılmış ve 1964 yılı mayıs ayı içinde proje inşasına başlanması hedeflenmiştir. Fabrikada süt, yoğurt, peynir ve dondurma imalatı öngörülmüş ve gerekli makine teçhizatı UNICEF desteği ile temin yoluna gidilmiştir.⁵⁹² Türkiye Mikrobiyoloji Enstitüsü’nün raporu ile ilgili İstanbul Sağlık Müdürü Muhit Tümerkan açıklamalar yapmış, şehirdeki ahır ve ağıl şartlarının sağlıklı olmadığını beyan etmiştir. Süt kaynaklı hastalıkların, Süt Müstahsilleri Cemiyeti’nin yatırımı ile çözümleneceğini paylaşmıştır. İstanbul İl veteriner Başmüdürü Mustafa Durusoy, ineklerde verem ve bang hastalıklarını gözlemlediklerini belirtmiş ve bu hastalıklarla Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içinde mücadeleye başladıklarını izah etmiştir.⁵⁹³

Şehir içindeki ahırların durumu ile Vali Vefa Poyraz da meşgul olmuş ve konuyu tetkik etmiştir. 6 Şubat 1967 tarihinde, konunun tarafları olan Hıfzıssıhha, İstanbul Süt

---

⁵⁸⁹ *Hürriyet*, 3 Ocak 1962.

⁵⁹⁰ *Hürriyet*, 11 Nisan 1962.

⁵⁹¹ *Hürriyet*, 6 Şubat 1964.

⁵⁹² *Hürriyet*, 26 Şubat 1964.

⁵⁹³ *Hürriyet*, 6 Şubat 1964.

Tarım Satış Kooperatifi, İstanbul Süt Müstahsilleri ve Damızlık Hayvan Yetiştiriciler Cemiyeti yetkilileri ile bir araya gelmiştir. Toplantı sonunda ahırların şehir dışına çıkarılması kararlaştırılmıştır. Konu kooperatif sorumluluğuna verilmiş ve İstanbul Nazım Planı içinde ahırların taşınacağı bölgenin tespitinde mutabık kalınmıştır.⁵⁹⁴

Çocuk felciye karşı şehirde aşılama faaliyetleri yürütülmüştür. 1963 yılında, 4-6 yaş grubuna tatbik edilecek aşilar Kızılay aracılığı ile yurtdışından temin edilmiştir. 14.700 çocuk yeni çocuk felci aşısı, “sabin” ile aşılanmış ve aşılanmayan bölgeler taranmıştır.⁵⁹⁵ 1968 yılı ilkbahar döneminde çocuk felci sayısında artış yaşanmış, konu ile ilgili İl Sağlık Müdürü Dr. Cavit Çağatay, halkı uyarıcı açıklamalarda bulunmuştur. Çağatay, 3-6 yaş arası çocukların aşılanmasının önemini vurgulamış ve ağızdan alınan virüsle mücadele için çevre sağlık şartlarına ve su ile gıda ürünlerinin temizliğine dikkat çekmiştir.⁵⁹⁶ Yaz mevsimiyle birlikte çocuk felci sayısındaki artış devam etmiş, şehrin bütün gecekondu alanı taranmıştır. Bu dezavantajlı bölgelerde 45 aşı istasyonu kurulmuş ve çocuk felci ile birlikte BCG aşıları uygulanmıştır. Salgın ile etkin mücadele için 12 doktor, 100 sağlık memuru ve hemşire, 45 tespit memuru, 30 hizmetli ve 40 motorlu araç görevlendirilmiştir.⁵⁹⁷

Şehirde başıboş dolaşan kedi ve köpekler kuduz hastalığının yayılmasına sebep olmuştur. Belediye temizlik işleri bünyesinde istihdam edilen 60 kişilik bir ekip ile başıboş kedi ve köpeklerin sayısı kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Belediye yetkilisi, köpeklerin altı ayda bir aşılanması gerektiği için köpek sahiplerinin tasma almaktan kaçındığını vurgulamıştır. Belediyenin çabalarına rağmen kuduz vakalarına engel olunamamış, kuduz kedi ve köpekler insanların sağlığını tehdit etmiştir. Kuduz Hastanesi Müdürü Dr. Şekip Alagün, 1963 yılı içinde hastanelerinde 6.346 kişinin kuduz tedavisi gördüğünü belirtmiş ve bu hastalardan da 5 kişinin tedaviye cevap vermeyip hayatını kaybettiğini açıklamıştır.⁵⁹⁸ Şehrin genel sağlık yapısını tehdit eden kuduz ile mücadele için Belediye Veteriner Müdürlüğü demir kafesleri barından müşahade yerlerinin yapımını talep etmiştir. Konu, Belediye Meclisi’nde müzakere edilmiş ve istenilen bütçe tahsis edilmiştir.⁵⁹⁹ Kuduz vakası şehrin merkezi yerlerinde de tehlike oluşturmuş, 1961 yılında Sıraserviler’de kuduz vakası görülmüştür. Köpekler eş zamanlı

⁵⁹⁴ *Hürriyet*, 7 Şubat 1967.

⁵⁹⁵ *Hürriyet*, 3 Mayıs 1963.

⁵⁹⁶ *Hürriyet*, 25 Mayıs 1968.

⁵⁹⁷ *Hürriyet*, 8 Haziran 1968.

⁵⁹⁸ *Hürriyet*, 15 Şubat 1964.

⁵⁹⁹ İBBA, Bel. No: 2077324, İstanbul Belediye Meclisi, Karar 961/483, Bütçe Aktarımı, Münakale, Kuduz Mücadelesi, 26 Eylül 1961.

olarak şehrin diğer kesimlerinde Edirnekapı, Balat ve Ayvansaray'da da toplam 13 kişiyi ısırarak, yapılan muayenede bu kişileri ısırarak köpeklerin kuduz olduğu tespit edilmiştir.⁶⁰⁰ Kuduz köpek vakaları sonraki günlerde Bakırköy, Mecidiyeköy ve Üsküdar'da görülmüştür. Kuduz kedi ve köpekler tarafından ısırılan 19 kişi, Kuduz Tedavi Müessesesi'nde tedavi altına alınmıştır.⁶⁰¹ 10 Nisan 1962 tarihinde, kuduz bir köpek Ayaspaşa-Dolmabahçe-Beşiktaş-Yıldız ve Dikilitaş aksında 26 kişiyi ısırarak.⁶⁰² İlerleyen günlerde toplam 38 kişiyi ısırarak kuduz köpek, beşinci günde Ayazağa Jandarma Okulu önünde er Ali Osman Kar tarafından öldürülmüştür. Kuduz köpek otopsi yapılmak üzere, Çemberlitaş Kuduz Hastanesi'ne nakledilmiştir.⁶⁰³ 1968 yılı şubat ayı sonunda kuduz köpekler Feriköy'de 26 kişiyi ısırarak ve hastalar için Kuduz Hastanesi'nde tedavi süreci başlatılmıştır. Şişli Belediye Şube Müdürlüğü Kuduz Mücadele Ekibi saha taramasına başlamış ve kuduz köpekleri etkisiz hale getirmek için gayret sarf etmiştir.⁶⁰⁴

Şap hastalığının, SAT-I tipi olarak doğu Anadolu bölgesinde görülen hastalık İstanbul'a da sirayet etmiş ve Eyüp, Şişli, Kâğıthane, Alibeyköyü, Ayazağa ile Küçükköy'de vakalar görülmüştür. Tedbir olarak hastalıklı hayvanlar, diğerlerinden tecrit edilmiştir. Salt tecrit tedbirleri hastalığın yayılımını engelleyememiş, mücadele için İngiltere'den aşı istenmiştir.⁶⁰⁵ İngiltere'den aşılardan gelmesi ve tecrit çalışmalarının sürdürülmesi sonucunda hastalığın önü alınmıştır. Toplam 8.500 hayvan aşılanmış ve karantina uygulamasına sıkı bir şekilde devam edilmiştir.⁶⁰⁶ 1963 yılı haziranında Bakırköy ve Çatalca'nın köylerinde yaygın bir şekilde şap hastalığı görülmüştür. Hayvanların %20'ye yakını, hastalıktan dolayı kaybedilmiştir. Köyler çevrelenmiş ve köyler arası hayvan sevkıyatı durdurulmuştur. Sahayı tarayan ekipler yoğun aşılama faaliyetleri yürütmüştür. Kesimhanede tetkikler sıkılaştırılmış ve kesimler seri hale getirilmiştir.⁶⁰⁷ Tavuk vebası, zaman zaman şehri tehdit etmiştir. Salgına karşı tedbirler alınmış, mücadele ekipleri oluşturulmuştur. Bu ekipler sahayı taramış ve kümes hayvanlarını aşılamıştır.⁶⁰⁸

Sağmalcılar'ın çevre şartları tifo hastalığının çıkmasına sebep olmuştur. Semt halkı mikrop lu çeşme ve kuyulardan su ihtiyaçlarını karşılamıştır. Hastalığa yakalanan

---

⁶⁰⁰ *Hürriyet*, 10 Ocak 1961.

⁶⁰¹ *Hürriyet*, 14 Ocak 1961.

⁶⁰² *Hürriyet*, 11 Nisan 1962.

⁶⁰³ *Hürriyet*, 14 Nisan 1962.

⁶⁰⁴ *Hürriyet*, 27 Şubat 1968; *Hürriyet*, 28 Şubat 1968;

⁶⁰⁵ *Hürriyet*, 18 Eylül 1962.

⁶⁰⁶ *Hürriyet*, 6 Kasım 1962.

⁶⁰⁷ *Hürriyet*, 20 Haziran 1963.

⁶⁰⁸ *Hürriyet*, 15 Mayıs 1961.

60 kadar kişi tedavi edilmiş ve sağlıklarına kavuşmuştur.⁶⁰⁹ Tifo salgını henüz şehir sathından kalkmadan difteri salgını baş göstermiştir. Beşiktaş'ın Arnavutköy semtinde aşı istasyonu tesis edilmiş ve hastalık şüphesine karşı aşılamalar yapılmıştır.⁶¹⁰ Sağmalcılar'daki tifo salgını için aşı uygulamaları artırılmış, 35.000 kişinin yaşadığı geniş alan 21 ekiple taranmıştır. Halk aşıya karşı dirençli olduğu için davul ile davet edilmiştir. Köyün muhtarı, içmesuyu kuyularının kenarlarındaki fosseptik çukurları kapatılmadan tifonun  n n n alınamayacağını yetkililere iletmiştir. Köyün çöplerinin 3 adet beygir arabası ile toplanıp bölge yakınındaki Ayvalıdere'ye dökülmesi diğer önemli bir tifo salgını sebebi olarak üzerinde durulmuştur.⁶¹¹ 1968 yılının ilk günlerinde difteri Anadolu yakasında yayılmış, hasta olan  ocuklar Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde tedavi altına alınmıştır. Hastalık Fikirtepesi, Kozyatağı, Pendik ve diğer gecekondu alanlarında gözlemlenmiştir.⁶¹²

Frengi, 1935-1964 yılları arasındaki mücadele sonucunda kontrol altına alınmış, 1964 yılından itibaren tekrardan başta İstanbul olmak üzere ülkenin farklı şehirlerinde yeniden n ksetmiştir. Hastalık, frengi mikrobuunu taşıyan "Beatnik"lerin ülkeye kontrolsüz bir şekilde girmesiyle yaygınlaşmıştır. şehirdeki randevu evlerindeki kadınlar arasında frengili çalışanın çok olması mücadeleyi zorlaştırmıştır.⁶¹³

1969 yılı başından itibaren şehirdeki sarılık vakaları artmış, 400'e yakın kayıtlı hasta tedavi g rm ştir. Sarılık, bulaşıcı özelliğe sahip olduğu için halk sağlığını tehdit etmiştir. Gıda ve içmesuyu sağlık şartlarının ideal düzeyde olmayışından kaynaklanan hastalıktan dolayı 70 günlük dönemde 9 ölüm vakası tespit edilmiştir. Bulaşıcı Hastalıklar İl Müdürü Dr. Cavit  ağatay'ın verdiği bilgilere göre, bir önceki yıla göre %180 oranında bir artış gözlenmiştir. şehirdeki vakaların çoğunluğunun Anadolu yakasında olması dikkat çekmiş, Haydarpaşa Numune Hastanesi yetkilileri bu durumu bölgedeki kanalizasyon yapısının yetersizliğine ve bu kanalizasyon giderlerinin içme suyuna karışmasına bağlamışlardır.⁶¹⁴ 1969 yılının sonbaharında okulların açılması ile birlikte, sarılık hastalığı ilkokul öğrencileri arasında salgın şeklinde g r lm ştir. Hastalık ağırlıklı olarak mikroplu su ile çiğ sebze ve meyve kullanımından yayılmıştır. Vakalar Bakırköy, Eyüp, Fatih, Zeytinburnu, şişli ve Beyoğlu ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Hastalık

⁶⁰⁹ *Hürriyet*, 31 Ekim 1961.

⁶¹⁰ *Hürriyet*, 3 Kasım 1961.

⁶¹¹ *Hürriyet*, 5 Kasım 1961.

⁶¹² *Hürriyet*, 8 Ocak 1968.

⁶¹³ *Hürriyet*, 29 Aralık 1966.

⁶¹⁴ *Hürriyet*, 27 Mart 1969.

ile ilgili yetkililer belediyeyi suçlamış ve açık kanalizasyonlar ile fosseptiklerin varlığına dikkat çekmişlerdir.⁶¹⁵

Şehirde, akıl hastalıkları hastane iş yükünün önemli kısmını oluşturmuştur. 1960 yılı verilerine göre toplam 3.310 hasta ilk defa tedaviye alınmıştır. 1961 yılında 3.270 ve 1962 yılında 3.340 akıl hastası oligofreni, psikopati, psikonevroz, depresif manyak cinsleri, şizofreni, organik psikozlar, sar'a, alkolizm ve diğer toksikomanları şikâyetiyle tedavisine başlanmıştır. Bu dönemde 1960, 1961 ve 1962 yıllarında sırasıyla 5.208, 5.763 ve 6.039 hasta tedavisi tamamlanarak akıl hastanelerinden taburcu edilmiştir.⁶¹⁶ 1962 yılında, Bakırköy Akıl Hastanesi'ne bağlı olarak Vatan Caddesi üzerinde Ruh Sağlığı Dispanseri açılmıştır. Dispanser için vakıflar idaresine ait Şah-ı Huban Hatun Sıbyan Mektebi binası kullanılmıştır. Kendi alanında ilk olan bu dispanserde, verem dispanserleri modelinde çalışma programı benimsenmiştir.⁶¹⁷

1970 yılı sonbaharında Sağmalcılar'da, koleraya benzeyen fakat tanımlanamayan bir hastalık ortaya çıkmış ve ölüm vakaları yaşanmıştır. Hastalık aynı artezyen kuyularından içme suyu ihtiyacını karşılayanlar arasında görülmüştür. İshal ve kusma şikâyetiyle onlarca hasta Vakıf Gureba, Cerrahpaşa ve Haseki Hastaneleri'ne müracaat etmiştir. Sağlık Bakanı, "meçhul hastalık" ile mücadele için Zeytinburnu ve Sağmalcılar'da 500 personelin ekipler halinde saha taraması yaptığını belirtmiştir. Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli, hastalık türü ile daha önce karşılaşmadıklarını, mikrobik menşeli olduğunu tahmin ettiklerini basına açıklamıştır. Kısa sürede hasta sayısı 315'e ve ölüm vakası 10'a yükselmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Vedat Ali Özkan, İstanbulluları uyarmış ve bir dizi tedbiri paylaşmıştır. Özkan, açık meşrubat satışının yasaklandığını belirtmiş, klorlu su içilmesini ve aşı çalışmalarına destek olunmasını istemiştir. Kolera belirtilerinin gün geçtikçe gün yüzüne çıkması üzerine Gureba Hastanesi tecrit edilmiş ve giriş-çıkışlar yasaklanmıştır. Bakırköy Tropikal Hastalıklar Hastanesi, hastalığın genişlemesi ihtimaline karşın hazır hale getirilmiştir.⁶¹⁸

3.5.2. Hastaneler ve Eczaneler

İstanbul'un sağlık hizmetleri belediye, SSK ve merkezi hükümet marifetiyle yürütülmüştür. Belediye bağlı sağlık müdürlüğü kendisinin yönetiminde yer alan yataklı hastaneler ve yataksız tedavi kurumları olan dispanserler aracılığı ile koruyucu hekimlik

⁶¹⁵ *Hürriyet*, 13 Kasım 1969.

⁶¹⁶ BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 129-130.

⁶¹⁷ *Hürriyet*, 5 Temmuz 1962.

⁶¹⁸ *Hürriyet*, 13 Ekim 1970; *Hürriyet*, 16 Ekim 1970;

görevlerini ifa etmiştir. Hastaneler Haseki, Cerrahpaşa, Beyoğlu, Zeynep Kamil, Cilt ve Zührevi Hastalıklar kurumlarından meydana gelmiştir. Bu kurumlarda çalışan hekimler mesailerinin sabah kısmını hastalara ayırmış, öğleden sonra ise gıda maddelerinin kontrollerine çıkmışlardır. Belediye sağlık teşkilatı bulaşıcı hastalıklarla mücadele, sıhhi murakabe (denetim), hıfzıssıhha ve cankurtaran, istatistik ve hıfzıssıhha mütehassıslığı şube müdürlükleri şeklinde yapılandırılmıştır. Bütün bu birimler poliklinik muayenesi, yataklı tedavi, tahlil, röntgen ve laboratuvar işleri, cankurtaranlarla hasta nakli, doğum hizmetleri, esnaf teftişi ve gıda maddesi numune incelemesi işlerinde şehirlilerin yanında olmuştur.⁶¹⁹

1961 yılında 43, 1962 yılında 75, 1963 yılında 53, 1964 yılında ise 100 adet cankurtaran İstanbullulara hizmet vermiştir.⁶²⁰ İstanbul Sağlık Müdürü Dr. Muhit Tümerkan, katıldığı İstanbul Radyosu programında, şehrin dağınık yerleşiminin sanitasyon (içme suyu, atık su ve kanalizasyon hizmetlerin iyileştirilmesi) işlerini zorlaştırdığını izah etmiştir. 1961 yılında 611, 1962 yılında 566 ve 1963 ocak ayında 113 tifo; 1961’de 833, 1962’de 703 ve 1963 Ocak ayında 122 difteri; 1961’de 50, 1962’de 58 ve 1963 ocak ayında 3 menenjit, 1961’de 1.180, 1962’de 671 kızamık ve 1961’de 2.047, 1962’de 926 kızılı (enfeksiyon) vakasının görüldüğünü açıklamıştır.⁶²¹

1960 yılında Ayakta ve Yatakta Tedavi gören toplam hasta sayısı 1.820.125, bu hastalara uygulanan tahlil ve röntgen sayısı ise 1.025.145 olarak kayıtlara geçmiştir. 1961 yılında ayakta ve yatakta tedavi gören toplam hasta sayısı 1.905.741, bu hastalara uygulanan tahlil ve röntgen sayısı ise 1.139.688 olarak kayıtlara geçmiştir. 1962 yılında ayakta ve yatakta tedavi gören toplam hasta sayısı 2.078.246, bu hastalara uygulanan tahlil ve röntgen sayısı ise 1.416.350 olarak kayıtlara geçmiştir. 1963 yılında ayakta ve yatakta tedavi gören toplam hasta sayısı 2.226.235, bu hastalara uygulanan tahlil ve röntgen sayısı ise 1.532.737 rakamına ulaşmıştır.⁶²² Şehrin eski sağlık kurumlarından Zeynep Kâmil Hastanesi, 1967 yılında 30. kadın doğum günü yılını kutlamıştır. 30 yıl içinde 108.500 çocuk doğumuna ev sahipliği yapmıştır. Yıldönümü kutlamalarında

⁶¹⁹ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 121.

⁶²⁰ BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1962, s. 5; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1964, s. 5; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları 1963*, Ankara 1965, s. 7; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları Kabotaj ve Milletlerarası Deniz Trafiki ve Nakliyatı 1964*, Ankara 1966, s. 18.

⁶²¹ *Hürriyet*, 31 Ocak 1963.

⁶²² BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 119, 125, 128; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 106, 112, 113.

Başhekim Dr. Fahri Atabey'in ev sahipliğinde adı Zeynep ve Kamil olan çocuklar hastanede ağırlanmıştır.⁶²³

Eczanelerden bazılarının gece nöbetlerine uymaması hastaları mağdur etmiş ve hastalar ilaca ulaşamamıştır. Konu ile ilgili *Hürriyet* gazetesine şikâyet telefonları gelince, gazetenin “yıldırım ekibi” noter ile birlikte gece vakti 02.00-06.30 saatleri arasında nöbetçi eczane kontrolüne çıkmıştır. Saha tetkikleri sonucunda, Mecidiyeköy, Beşiktaş ve Sarıyer'deki nöbetçi eczanelerinin kapalı olduğu tespit edilmiş, noter zaptı tutulmuştur. Gazete haberini, İstanbul İl Sağlık Müdürü gündemine almış, inceleme başlatmış ve ilgili bölgelerinin kaymakamlıklarından bilgi talep etmiştir.⁶²⁴

---

⁶²³ *Hürriyet*, 23 Temmuz 1967.

⁶²⁴ *Hürriyet*, 30 Eylül 1971; *Hürriyet*, 1 Ekim 1971.

Tablo 3.29. İstanbul ili hastane, doktor, dış doktoru, ebe, hemşire, sağlık memuru, yatak, ayakta ve yatakta tedavi ve şahıs eczane sayıları, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Hastane (Kamu)	Yatak (Kamu)	Hastane (Özel)	Yatak (Özel)	Doktor İhtisaslı	Doktor Pratisyen	Dış Doktoru	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe	Şahıs Eczane	Eczacı
1	1960	33	12.629	42	2.445	1.691	1.500	590	569	319	325	298	520
2	1961	37	14.619	42	2.480	2.166	1.673	754	652	275	367	330	603
3	1962	34	12.720	39	2.574	2.881	1.899	808	1.427	612	422	369	684
4	1963	34	13.031	38	2.705	2.995	1.954	846	1.441	643	458	410	699
5	1964	34	13.256	38	2.694	2.868	1.373	900	955	606	355	454	571
6	1965	34	13.337	33	2.555	3.056	1.444	1.005	980	440	400	496	606
7	1966	35	13.387	35	2.609	3.065	1.515	1.041	1.026	466	433	534	634
8	1967	36	13.598	35	2.520	2.878	1.531	1.074	1.183	581	426	576	678
9	1968	44	14.582	36	2.780	3.249	1.268	1.108	1.359	691	479	639	696
10	1969	50	15.807	35	2.509	3.235	1.756	1.342	1.652	1.492	919	699	931
11	1970	50	15.601	34	3.086	3.403	1.767	1.405	1.725	1.638	1.032	786	1.068
12	1971	53	16.874	36	2.945	4.184	2.064	1.534	1.748	1.677	1.049	935	1.176
13	1972	53	16.229	37	3.027	4.352	1.647	1.638	2.027	1.615	1.146	1.017	1.279
14	1973	57	18.055	37	2.979	4.651	2.109	1.764	1.782	1.899	1.070	1.116	1.348
15	1974	57	18.267	36	3.387	4.787	2.743	1.807	1.428	962	653	1.079	1.456
16	1975	68	16.855	33	2.170	4.594	3.120	1.869	2.266	1.605	851	1.170	1.886
17	1976	59	19.275	27	1.675	4.716	3.983	1.974	2.559	1.738	838	1.276	1.902
18	1977	51	16.263	29	1.738	5.267	2.979	1.945	3.443	1.822	2.991	1.400	2.761
19	1978	51	18.103	33	1.672	5.580	3.178	2.226	3.021	1.827	1.683	1.454	2.497
20	1979	50	23.108	34	2.420	5.461	2.173	2.267	3.666	1.933	884	1.514	2.160
21	1980	54	24.421	35	2.401	5.669	2.303	2.370	4.065	1.928	919	1.443	2.222

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 119, 125, 128; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 106, 112-113; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 126-135;

BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968*, Ankara 1969, s. 74, 89, 95; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara 1973, s. 104; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 85; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 74, 82; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1977*, Ankara 1977, s. 80; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 82-94; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 84-96.

Şehirdeki SSK hastanelerin sayısı ve yatak kapasiteleri yıllara göre 1973 (11/4101), 1974 (11/4042), 1975 (13/2792), 1976 (11/3812), 1977 (11/2109), 1978 (12/3471), 1979 (11/6114) ve 1980 (13/6670) şeklinde değişim göstermiştir.⁶²⁵ 1960 yılında Tablo 3.29.'da paylaşıldığı gibi 33 olan kamu hastane sayısı 1970 yılında, 50'ye ve 1980 yılında 54'e çıkmıştır. Özel hastane sayısı 1960 yılında 42 iken 1980 yılında 35'e düşmüştür. Kamu hastaneleri yatak sayısı 20 yıllık süreçte 12.629'dan 24.421'e yükselmiştir. Uzman doktor sayısı 1960 yılında 1.691 iken 1970 yılında 3.403'e ve 1980 yılında 5.669'a çıkmıştır. Aynı şekilde sağlık personelinin diğer branşlarında pratisyen doktor, diş doktoru, hemşire, sağlık memuru ve ebe gruplarında artış yaşanmıştır. Sağlık hizmetlerinin bir kalemi olan eczacı ve eczane sayıları 1960-1980 yılları arasında yükselmiştir. 1960 yılında 520 olan eczane sayısı 1970 yılında 1.068'e ve 1980 yılında 2.222'ye ulaşmıştır. Aynı dönem itibarıyla 1960'da 298, 1970'de 786 ve 1980'de 1.443 eczacı hizmet vermiştir.

Bu dönemde hastane yatırım programına devam edilmiş, Samatya SSK Hastanesi (16 Ocak 1960), Paşabahçe SSK Hastanesi (1962), İstanbul Göğüs Cerrahisi Merkezi (1962), Şişli SSK Hastanesi (1966), İstinye Devlet Hastanesi (1967), Tropikal Hastalıklar Merkezi (1970), Sağmalcılar Devlet Hastanesi (1970), Okmeydanı SSK Hastanesi (14 Şubat 1971) ve Göztepe SSK Hastanesi (4 Haziran 1972) gibi şehrin yeni sağlık kurumları hizmet vermeye başlamıştır.

3.5.3. Temizlik Hizmetleri, Gürültü ve Haşarat ile Mücadele

Belediyenin bütçe yetersizliği ve insan kaynağı eksikliği ile birlikte şehirdeki insanların temizlik şartlarına uymaması İstanbul'un çöp sorununu güncel tutmuştur. 1961 yılında 300.000 aşkın haneden ortalama günlük 1.400 ton çöp toplanmıştır. Belediye bu hizmetlerini 2.819 işçi, 116 araç ve 6 adet arasöz ile yürütmüştür.⁶²⁶ Toplama hizmetlerinde, 1961 yılında belediye envanterinde kayıtlı 129 adet, 1962 yılında 135 adet, 1963 yılında 118 adet, 1964 yılında ise 300 adet çöp kamyon kullanılmıştır.⁶²⁷ Toplanan

⁶²⁵ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 87.

⁶²⁶ *Hürriyet*, 31 Mayıs 1961.

⁶²⁷ BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1962, s. 5; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1964, s. 5; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları 1963*, Ankara 1965, s. 7; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları Kabotaj ve Milletlerarası Deniz Trafiki ve Nakliyatı 1964*, Ankara 1966, s. 18.

çöpler, Haznedar ve Levent semtlerinde kurulan istasyonlarda imha edilmiştir.⁶²⁸ Belediye diğer taraftan şehrin çöplerini ticari olarak değerlendirilmesi için yabancı müteşebbislerle çalışmak istemiş ve bu konuda arayış içinde olmuştur. 1962 yılında İtalya, Amerika ve Almanya'dan üç firma çöpleri değerlendirmek amacıyla incelemelerde bulunmuştur. Yetkililer, ilgili firmaların mütehassıslarını şehrin çöp toplama merkezlerine götürmüş ve gerekli incelemelerde bulunmaları için izin vermiştir. İncelemeler neticesinde, İstanbul'un çöpleri ticari olarak gerekli keyfiyeti taşımadığı ifade edilmiş ve yabancı şirketler çöp dönüşümü için fabrika kurmaktan imtina etmişlerdir.⁶²⁹ İstanbul'un çöpleri 1962 yılında senelik bedel karşılığında Hasan Fehmi Kılıçlar adlı müteahhite ihale edilmiştir. Kılıçlar, şehrin üç noktasındaki Eyüp Cebeci Köyü, 4. Levent ve Ümraniye'deki çöp istasyonlarında geri dönüşüm faaliyetleri yürütmüştür. Çöplerin içindeki ticari değeri olan atıklar yurtiçi ve yurtdışı pazarına sunulmuştur.⁶³⁰

Belediye, şehrin çöp sorununu çözmek için yurtdışından heyetler ağırlamış ve yurt dışına da heyetler göndermiştir. Fakat bu karşılıklı görüşmeler bir sonuç vermemiş, temizlik işi yine belediyenin imkânlarına kalmıştır. "Pis şehir" olarak tanımlan İstanbul'u temizlemek için Başkan İşcan, kampanya başlatmış, belediye bünyesindeki 2.069 işçi ile diğer müdürlüklerdeki 235 işçiyi ve 140 taşıtı seferber etmiştir. Sokaklardaki çöpler toplanmış ve arasözlerle caddeler yıkanmıştır.⁶³¹ Belediyenin temizlik işleri kadrosu yeterli olmadığı gibi kadro içinde yer alıp fiili çalışanların oranı başlı başına sorun teşkil etmiştir. Kadrodaki 3.269 personelin ancak 1.500'e yakını bilfiil sahada çalışırken geriye kalan 1.700'ü aşkın personel çavuş, postabaşı, kontrol, murakıp ve puantör şeklinde yönetici sınıfında istihdam edilmiştir. Temizlik işleri kadrosuna alınan bir kısım çalışan ise opera ve şehir tiyatroları kadrolarında kendilerine kâtiplik ve sekreterlik görevleri bulmuştur.⁶³²

Turistlerin ilgi gösterip ziyaret ettikleri İstanbul'un temizliğine katkı sunmak için 1971 yılında İstanbulumuzu Temiz Tatalım Derneği kurulmuştur. Belediye Başkanı Dr. Fahri Atabey bu teşebbüsü önemsemiş, belediye birimlerinin derneğe yardımcı olmasını ve dernek ile işbirliği içinde çalışmasını istemiştir.⁶³³ İstanbul Halk Sağlığı Eğitimi

---

⁶²⁸ *Hürriyet*, 26 Mart 1961.

⁶²⁹ *Hürriyet*, 12 Mart 1962.

⁶³⁰ *Hürriyet*, 24 Mayıs 1962.

⁶³¹ *Hürriyet*, 1 Ağustos 1966.

⁶³² *Hürriyet*, 26 Kasım 1969.

⁶³³ İBBA, Bel. No: 7001926, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bildiri: 172, İstanbulumuzu Temiz Tatalım Adlı Dernek Kuruluşu, 22 Eylül 1971.

Komitesi, Sağlık Haftası'nda şehrin gürültü sorununu ele almıştır. Şehir insanının mutsuzluk kaynağı olan “acelecilik ve gürültü” başlıklarına katılımcılar dikkat çekmiştir. Klaksonların, inşaat alanlarının ve sokak satıcılarının insanları rahatsız etmesine karşın bunlarla yeterince mücadele edilmediği vurgulanmıştır.⁶³⁴ Havalı klaksonlar, araç sayısının artışıyla birlikte şehir trafiğinde rahatsız edici bir hale gelmiştir. Trafik müdürlüğü bünyesinde çalışan 46 sivil memur, bu gürültü kirliliğini engellemek için mücadele etmiş fakat yeterince sonuç alınamamıştır. Uygulanan para cezaları caydırıcı olmamış, belli noktalarda şoförlerin hoparlörle bilinçlendirilmesi öngörülmüştür.⁶³⁵

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Kulak Burun Boğaz Bölümü profesörlerinden Hikmet Altuğ, şehrin gürültü sorunu üzerine çalışmalar yapmış ve elde ettiği sonuçları kamuoyu ile paylaşmıştır. Altuğ, sanayi gelişiminin ve nüfus artışının ortalama gürültü desibelini yükselttiğini açıklamıştır. Prof. Dr. Hikmet Altuğ, sanayi gürültülerinin çalışan işçileri olumsuz etkilediğini ve büyük ölçüde sağlığa yol açtığını ifade etmiştir. Altuğ, 1969 tarihinden itibaren yurtdışından getirttikleri ölçüm cihazlar ile İstanbul'un gürültü seyrini izlediklerini açıklamış ve şehrin gürültü ile mücadelesi için önerilerini sıralamıştır. Sanayi alanlarının şehir dışına çıkarılmasını tavsiye etmiş, üretimde kullanılan makinelerin gürültüsüz hale getirilmesini ve yeni alınacak makinelerin de gürültüsüz çalışanlarının tercih edilmesini önermiştir. Sanayi üretiminde makine başına düşen kulak sayısının azaltılmasının önemine dikkat çekmiştir. Prof. Dr. Hikmet Altuğ son olarak yüksek binaların yapımından kaçınılmasını ve belediyenin gürültü ile mücadelede daha sistematik hareket etmesini dile getirmiştir.⁶³⁶ İstanbul'un gürültü sorunu şehir hareketliliği ile birlikte akademik çalışmalar da daha fazla yer edinmiştir. Bu dönemde Avrupa yakasında Eminönü, Karaköy hattından Florya'ya uzanan sahada ses desibel (dB) ölçümleri yapılmıştır. Ölçümler sonucunda Haşim İşcan geçidinin dB değerinin 90.08 olduğu tespit edilmiştir. Bu en yüksek değeri Saraçhane (80.62 dB), Dolapdere (78.51 dB), İncirli Kavşağı (75.26 Db), Fatih Yavuz Selim Sempti (74.84 dB) ve Bayezid (72.94 dB) izlemiştir.⁶³⁷

Yaz aylarında karasinek şehrin ana sorunları arasında yer almış, karpuz mevsimi gelmeden İstanbul sineklerin istilasına uğramıştır. Şehir içindeki ahırların kaldırılması ve belediyenin ilaçlama çalışmaları çözüm getirmemiştir. Şehirdeki manav, kasap, lokanta

---

⁶³⁴ *Hürriyet*, 9 Nisan 1965.

⁶³⁵ *Hürriyet*, 30 Nisan 1966

⁶³⁶ *Son Havadis*, 22 Ocak 1977.

⁶³⁷ İTO, *Marmara Bölgesinde Çevre Kirlenmesi Semineri 27-30 Eylül 1977*, İstanbul, s. 258.

ve bakkallar ile şehir çevresindeki açık çöplük alanları karasineklerin üreme alanlarını teşkil etmiştir. Vatandaş, sinek ile mücadele için yeterli ilacın olmamasından ve var olan ilaçların fiyatlarının pahalılığından dolayı şikâyetlerini dile getirmiştir.⁶³⁸ 1963 yılında karasinek ile mücadele ilkbahar mevsiminin ortalarında başlayıp bütün yaz sürmüştür. Karasinek ile mücadele için 180 işçi, 60 işçi başı ve 10 adet memur istihdam edilmiştir. Vilayet ve belediyenin katkıları ile ortak bütçe tahsis edilmiş ve yumurta safhasındaki karasineklere kadar mücadele edilmiştir. Belediye, evlerin önüne kapaksız çöp bırakılmamasını bildirmiş ve aksi halde cezalandırılacağını beyan etmiştir.⁶³⁹

3.5.4. Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri

1960-1980 yılları arasında görülen İstanbul yangınları, şehirde can ve mal kaybı ile tarihi ve kültürel eserlerin yok olmasına sebep olmuştur. İstanbul Belediyesi İtfaiye Teşkilatı öncülüğünde yangınlarla mücadele edilmiştir. Çevreye ve gündelik hayata olumsuz etkileri bulanan yangınların telafisi maliyetli olmuş ve izleri uzun yıllar silinememiştir. İstanbul İtfaiyesi 8 grup ve 13 müfrezeden meydana gelmiştir. İtfaiye kendi içinde yapılanmış, iç yazışma ve planlamaları bünyesinde çözümlemiştir. 1956 yılında kurulan itfaiye polisi birinci derece yangın risk yapı ve alanların kontrollerini üstlenmiş ve yangın sonrası sebeplerin bulunmasına destek vermiştir. İtfaiye Okulu, itfaiye personelinin mesleki bilgilerini güncel tutmak için periyodik eğitimler vermiştir. İtfaiye personelinin hareket kabiliyetleri önemsenmiş, sürekli göreve hazır olmak için antrenmanlar ve sportif faaliyetler düzenlenmiştir. Disiplinin bir parçası olarak itfaiye bandosu oluşturulmuştur. Şehrin belleği için anlamlı olan itfaiye müzesi de kurulmuştur.⁶⁴⁰

İstanbul'un iki kulesi, Bayezid ve Galata Kuleleri, yangınlara tanıklık etmiş ve gözlem noktaları olarak önemli bir misyonu ifa etmişlerdir. 180 basamaklı Bayezid Kulesi, 1820'lerden itibaren hizmet vermiştir. Karadeniz kıyılarından Yalova'ya geniş bir açı içinde büyük bir alanın gözetlenmesine imkân sağlamıştır. İtfaiye memurları nöbetleşe 7/24 esasına göre hazır bulunup, duman görüldüğü zaman olay yerine en yakın itfaiye birimini uyarmıştır.⁶⁴¹

1961 yılı haziran ayında Kazlıçeşme'de deri fabrikasında yangın çıkmış, büyük maddi hasar oluşmuş ve iki fabrika işçisi yanarak ölmüştür. Foti ve Aleksandr Dulos'a

⁶³⁸ *Hürriyet*, 27 Haziran 1961.

⁶³⁹ *Hürriyet*, 16 Nisan 1963.

⁶⁴⁰ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 128.

⁶⁴¹ *Son Havadis*, 25 Ocak 1968.

ait fabrika yanarken bir kısım işçiler de bulundukları katların pencerelerinden atlayarak yaralanmıştır. Fabrikanın ikinci ve üçüncü katları tamamen yanmış ve itfaiyenin uzun mücadelesi sonucunda yangın kontrol altına alınmıştır.⁶⁴² 1 Nisan 1962 tarihinde, Nuruosmaniye’de 40’a yakın işçinin barındığı dışı kâgir içi ahşap bina sabaha karşı yanmış ve beş işçi yanarak can vermiştir. Birçok işçi de üç katlı binanın pencerelerinden atlamış ve kolları bacakları kırılmıştır.⁶⁴³ 4 Eylül 1963 günü akşamında gaz tüpünün patlaması sonucunda Boğaz’da yangın çıkmıştır. Yenimahalle’deki yangında yedi yalı, beş ev, dört gazino, bir balık ağı deposu ve üç balıkçı motoru tamamen yanmıştır.⁶⁴⁴ 18 Kasım 1969 tarihinde, Ahırkapı’daki tütün deposunda yangın çıkmış ve büyük maddi hasar oluşmuştur. Tetkikler sonucunda, yangının sigara izmaritinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Tütün deposunun yanında bulunan Zührevi Hastalıklar Hastanesi’nde büyük korku yaşanmış, çalışanlar ve hastalar can havliyle kaçışmışlardır. İtfaiyenin yangına müdahalesi etkili olmamış, depo kül olmuştur. Yangın süresince polis, depodan mal kaçırmaya çalışan hırsızlarla mücadele etmiştir.⁶⁴⁵

İstanbul İtfaiye Teşkilatı, 1964 yılında rapor yayınlayarak söz konusu yıl içindeki yangın istatistiklerini paylaşmıştır. Rapora göre, şehirde 1.240 yangın kayıtlara geçmiş, 156 bina kısmen, 142 bina tamamen yanmıştır. Toplam 13 itfaiye eri ve 103 vatandaş yaralanmış, 11 kişi de yangınlardan dolayı hayatını kaybetmiştir. İtfaiye yangın raporlarında yangın çıkış oranları sigara ve izmaritten kaynaklı %20, kıvılcım sıçramasından %17 ve soba borusu kurumunun tutuşmasından %19 şeklinde not edilmiştir.⁶⁴⁶

1961 yılında 108 adet, 1962 yılında 145 adet, 1963 yılında 100 adet, 1964 yılında ise 135 adet itfaiye arabası ve arasöz ile yangınlara müdahale edilmiştir.⁶⁴⁷ Yangın ile mücadele için şehrin geneline yangın muslukları serpiştirilmiştir. Avrupa yakasında 953 (1965), 961 (1966), Anadolu yakasında ise 207 (1965) ve 216 (1966) adet musluk yangın zamanlarında kullanılmıştır.⁶⁴⁸ İstanbul itfaiyesi, susuz yerlerdeki yangınlarda suya ulaşımında zaman kaybını azaltmak için Amerika’dan 4 adet 10 tonluk portatif sarnıç

---

⁶⁴² *Hürriyet*, 14 Haziran 1961.

⁶⁴³ *Hürriyet*, 2 Nisan 1962.

⁶⁴⁴ *Hürriyet*, 5 Eylül 1963.

⁶⁴⁵ *Hürriyet*, 19 Kasım 1969; *Hürriyet*, 20 Kasım 1969.

⁶⁴⁶ *Hürriyet*, 3 Ocak 1965.

⁶⁴⁷ BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1962, s. 5; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1964, s. 5; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları* 1963, Ankara 1965, s. 7; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları Kabotaj Ve Milletlerarası Deniz Trafîği ve Nakliyatı* 1964, Ankara 1966, s. 18.

⁶⁴⁸ *İstanbul İl Yıllığı* 1967, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 151.

tedarik etmiştir. İthal edilen sarnıçların her biri İstanbul, Beyoğlu, Kadıköy ve Üsküdar itfaiyeleri envanterine kaydedilmiştir.⁶⁴⁹

21 Ağustos 1964 tarihinde Kuledibi'ndeki Musevi Bitpazarı'nda yangın çıkmış ve büyük maddi kayıp meydana gelmiştir. Yangın bir mobilya atölyesinde başlamış ve altışar katlı 6 apartman tamamen, 19 apartman kısmen ve 38 salaş baraka tamamen zarar görmüştür. Yangın Bayezid Kulesi'nden görülmüş ve ihbar üzerine itfaiye ekipleri müdahale etmiştir. Olay ile ilgili yangının başladığı mobilya atölyesinin sahibi Nihat Nart ve olayı itfaiyeye haber vermeyen bekçi Tahsin Bal sanık olarak tutuklanmıştır.⁶⁵⁰ 24 Ocak 1968 tarihinde Mecidiyeköy'deki buzdolabı fabrikası, yangınla birlikte yok olmuştur. Profilo, AEG, Singer ve Ambra marka buzdolaplarının üretim üssü kullanılamaz hale gelmiştir. Elektrik kontağından kaynaklanan yangın, fabrikadaki boya, plastik, tiner gibi yanıcı maddelerin etkisi ile kısa sürede kontrolden çıkmıştır. Beyoğlu ve İstanbul itfaiye ekipleri çevre güvenlik tedbirlerini almış ve kimyevi köpük ile ateşe müdahale etmiştir.⁶⁵¹

Dönem içinde, 1970-1980 yılları arasında şehrin önemli yapı ve noktalarında yangınlar çıkmıştır. Bunların belli başlıları Tepebaşı Dram Tiyatrosu yangını (17 Nisan 1970), İstanbul Kültür Sarayı yangını (27 Kasım 1970), Tepebaşı Dram Tiyatrosu yangını (3 Kasım 1971), Sarıyer Adliye Binası yangını (15 Ocak 1972), Tarihi İstanbul Defterdarlığı yangını (15 Aralık 1972), Kazlıçeşme fabrika yangınları (24 Eylül 1975), Aksaray Yeraltı Çarşısı yangını (24 Aralık 1975), Eminönü han yangınları (26 Aralık 1975), Fener yangını (4 Ağustos 1977), Sultanahmet İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi yangını (28 Aralık 1977), Çiçek Pasajı yangını (1978), Büyükkada Anadolu Kulübü yangını (12 Ağustos 1979) ve Heybeliada'da Savarona Yatı yangını (3 Ekim 1979) kayıtlara geçmiştir.

27 Kasım 1970 tarihindeki Opera Binası yangını, Artur Müller'in "Cadı Kazanı" temsili sırasında başlamıştır. Yapımı 21 yıl süren ve 1969 yılında hizmete giren kültür varlığı henüz bir yıllık kullanımdayken tamamen yanmıştır. Yangında, tarihi değeri büyük bir Kuranı Kerim, Yavuz Sultan Selim'e ait tarihi kılıç ve diğer onlarca tarihi eser büyük zarar görmüş veya tamamen yanmıştır. Yangına itfaiye ekipleri müdahale etmiş fakat su temininde sıkıntı çektikleri için kontrol altına alamamışlardır. Bina bir saat içinde

⁶⁴⁹ *Hürriyet*, 22 Haziran 1968.

⁶⁵⁰ *Hürriyet*, 23 Ağustos 1964; *Son Havadis*, 23 Ağustos 1964.

⁶⁵¹ *Son Havadis*, 25 Ocak 1968,

tamamen kül olmuş, ölü ve yaralı olmaması İstanbullulara teselli vermiştir.⁶⁵² Kültür Sarayı yangınında sabotaj ihtimali değerlendirilmiş ve bu yönde etraflıca incelemeler başlatılmıştır. Bina için 20 gün önce sigorta poliçesi teklifi hazırlatıldığı fakat Devlet Tiyatrosu ile Devlet Opera ve Bale idarecilerinin anlaşmazlığı yüzünden sigorta onayının verilmediği anlaşılmıştır. Elektrik kesintisi sebebiyle de bina yangın sistemi aktifleştirilememiş, sahne önü çelik yangın koruma paravanı da çalıştırılmamıştır.⁶⁵³ Yetkililer sabotaj ihtimalleri üzerinde çalışmalarına devam etmiş, yangının bir hafta öncesinde emniyet birimlerince Hilton Oteli ve Kültür Sarayı ile ilgili yangın ihbarı alınması, yangının hemen öncesinde binanın değişik noktalarından üç farklı patlama sesinin gelmesi, görevlilerin çelişkili ifadeler vermesi, sahnenin üzerindeki dakikada 7.5 t su fişkırtma kapasiteli yangın söndürme sisteminin aktif hale gelmemesi, Kültür Sarayı'na elektrik veren kofranın aniden arızalanması ve elektrik arzının kesintiye uğraması gibi sebepler tek tek ele alınmıştır.⁶⁵⁴

15 Aralık 1972 tarihinde İstanbul Defterdarlık binası yanmış ve ortaya büyük maddi zarar çıkmıştır. Yangın Milli Emlak bürosunda başlamış ve eş zamanlı dört patlama sesi ile birlikte hızla yayılmıştır. İtfaiye ekipleri iki saatlik bir uğraşından sonra kontrolü sağlayabilmişlerdir. Bina çalışanları milyonlarca evrakın, binlerce kayıt defterinin ve tahsilat servislerindeki miktarı belirsiz paraların ateş ile birlikte kül olduğunu beyan etmişlerdir. Hazineye borçlu olanların evraklarının da yanan dolaplarda muhafaza ediliyor olması hazineyi ilave zarara uğratmıştır.⁶⁵⁵

24 Aralık 1975 tarihinde, Aksaray Yeraltı Çarşısı yangını çıkmış ve çarşıdaki 150 dükkân kullanılamaz hale gelmiştir. Yangına müdahale eden itfaiye ekipleri sonuç alamayacaklarını anlayınca geçitlerin ağızlarına 20 kamyon kum yığarak yangının oksijen ile irtibatını kesmiştir. 1969-1973 yılları arasındaki dört yıllık çalışmanın sonunda hizmete giren Türkiye'nin en büyük yeraltı çarşısı alevlere teslim olmuştur. Gece yarısı başlayan yangın ancak 13 saat sonra gün ortasına doğru sakinleşmiş ve akşamüzeri kontrol altına alınmıştır. Yangın öncesinde, çarşı yönetiminin isteği üzerine belediye tarafından İTÜ tetkik heyetine bir rapor hazırlanmış, rapor sonucunda heyet, “elektrik tesisatının yetersiz olduğunu ve vana açmanın gerek bulunduğunu” belirtmiştir. Bu rapora karşın hiçbir tedbir alınmamış olması yangına davetiye çıkarmıştır. Olay esnasında

---

⁶⁵² *Son Havadis*, 28 Kasım 1970.

⁶⁵³ *Son Havadis*, 29 Kasım 1970.

⁶⁵⁴ *Son Havadis*, 30 Kasım 1970.

⁶⁵⁵ *Son Havadis*, 16 Aralık 1972.

Ankara’da bulunan Belediye Başkanı Ahmet İsvan, olay yerine geldiğinde arşı esnafınca protesto edilmiştir.⁶⁵⁶ İstanbullular, Aksaray Yeraltı arşısı yangınının şokunu üzerlerinden atamadan şehrin tarihi iş merkezindeki Sultanhamam yangını ile sarsılmışlardır. arşı bölgesindeki Gürün Han ve Katırcıoğlu Hanı başta olmak üzere etraftaki diğer hanlar da birer birer yanmıştır. Eş zamanlı Mercan Tığcılar’daki Rüştü Paşa Hanı’nda da yangın çıkmış ve itfaiye son ekipleri ile söz konusu yangına da müdahale etmiştir. Esnaf panikle dükkânlardan malını kaçırmaya çalışmıştır. Ortaya çıkan kaosu önlemek için ordudan yardım istenmiş ve asker çevre güvenliğini sağlamıştır.⁶⁵⁷ Sultanhamam yangını 3.000’e yakın esnafı mağdur etmiş, esnaf ve sigorta şirketleri karşı karşıya kalmıştır. İş yeri sahipleri kayıplarını telafisi için büyük uğraşı içine girmişler ve artan kiralarla da mücadele etmişlerdir.⁶⁵⁸

---

⁶⁵⁶ *Son Havadis*, 26 Aralık 1975.

⁶⁵⁷ *Son Havadis*, 27 Aralık 1975.

⁶⁵⁸ *Son Havadis*, 30 Aralık 1975.

4. BÖLÜM: İSTANBUL'DA TOPLUMSAL DEĞİŞİM (1960-1980)

1960'larda ve devamında 1970'lerde toplumsal ilişkilere ideolojik kamplaşmalar rengini vermiştir. Üst yönetimde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ünsiyet bozulmuş, bu erkler arasındaki dengesizliği yargı yürütme aleyhine kullanmıştır. Belli yapıların rejim ve idare değişikliği isteklerine öğrencilerin, gençlerin ve işçilerin talepleri alet edilmiştir. Sokak, mahalle, okullar, fabrikalar ve sair kamusal alanlar gerginliklerin hesaplaşma mekânlarına çevrilmiştir. Bu olumsuz iklim içinde, 1961 Anayasası'nın serbest ortamında sosyal talepler artmış, eğitim, kültür, sanat ve bilim alanları çeşitlenmiştir. Türkiye ölçeğinde ilkokul okullaşma oranı 1960 yılında %70.0 iken bu oran 1971 yılında %88.9'a çıkmıştır. Ortaokul düzeyinde okullaşma oranı 1960'ta %20.5'ten 1971'de %35.2'ye yükselmiştir. Aynı şekilde lise seviyesinde de söz konusu yıllarda sırasıyla %18.0 ve %35.4 oranları yakalanmıştır. Yükseköğretimde sıçrama iki katını geçmiş, 1960 yılındaki %3.3 okullaşma oranı, 1971 yılı itibarıyla %6.8'e ulaşmıştır. Bütün bu pozitif veriler planlı ekonominin ve yönetsel yaklaşımın sonuçları olduğu kadar dinamik gençliğin ve aydın grubunun keşif, araştırma ve okuma gayretlerinden kaynaklanmıştır. Söz konusu gençlik ve aydınların fikri dünyaları ne olursa olsun toplumcu yaklaşımla toplumsal sorunlara eğildikleri açıkça gözlenmiştir. İlginçtir ki 27 Mayıs İhtilali ve 12 Mart Muhtırası sadece demokrasi üzerine darbe indirmemiş, aynı zamanda atanmış-seçilmiş, asker-sivil, laik-anti laik ve gerici-ilerici gibi ikilemleri de toplumun belleğine yerleştirmiştir. Bu yeni vaziyet, vatandaş nezdindeki "Türk Milletine aidiyet" duygusuna keskin bir şekilde zarar vermiştir. Dahası insanlar arasındaki etnik, mezhep, cemaat ve hemşerilik duygularını arızı hale sokmuş ve ülkenin dirliğine, düzenine zarar vermiştir. Diğer taraftan kitle iletişim araçlarının ve ulaşım imkânlarının artması ile birlikte yüz yüze ilişkiler zedelenmiş ve sosyal bağlar zayıflamıştır. Bütün olumsuzluklara rağmen 1960'ların, 1970'lerin huzurunu henüz bozulmayan Türk aile yapısı taşımıştır. 1968 ve 1975 yıllarındaki araştırmalarda parçalanmış ve eksik aile oranı sadece %8.0'lerde seyretmiştir. Buna mukabil 1968'de %19.0'u, 1975'te %19.5'i ataerkil geniş aile, 1968'de %13.0'ü, 1975'te %16.6'sı geçici geniş aile, 1968'de %60.0'ı ve 1975'te %57.0'si çekirdek aile yapılarından meydana gelmiştir. Ailelerin bu hususiyeti değişen zaman içinde modern ve geleneksel değerler arasında tampon vazifesi görmüş ve toplumsal çözölmeyi bir dereceye kadar emmiştir.⁶⁵⁹

⁶⁵⁹ Mustafa Ersen Erkal, "1938-1980 Dönemi Türkiye'de Sosyal Yapı ve Dinamikleri", *Sosyoloji Konferansları No: 53 (2016-1)*/157-185, s. 169-175.

4.1.EĞİTİM VE BİLİM

1960-1980 yılları arasında, İstanbul eğitim öğretim faaliyetleri, ihtiyaçlara ve nüfus yapısına göre çeşitlilik göstermiştir. Özel eğitim kurumları, özel Türk okulları, azınlıklara ve yabancılara ait özel okullar, resmi okullarla birlikte eğitim öğretim yükünü taşımıştır. Söz konusu yıllarda İstanbul'un farklı ilçelerinde sağır, dilsiz ve kör olan öğrenciler ile özel eğitim alanları için ilkokullar hizmet vermiştir. 1967-68 öğretim yılında Beşiktaş, Sarıyer ve Kadıköy'de 84'ü kız, 177'si erkek toplam 261 öğrenci; 1968-69 öğretim yılında Beşiktaş'ta 95'i kız, 181'i erkek toplam 276 öğrenci; 1969-70 öğretim yılında Beşiktaş'ta 130'u kız, 222'si erkek toplam 352 öğrenci; 1970-71 öğretim yılında Beşiktaş'ta 138'i kız, 270'i erkek toplam 408 öğrenci ve 1971-72 öğretim yılında Beşiktaş'ta 151'i kız, 306'sı erkek toplam 457 sağır öğrenci hizmet almıştır.⁶⁶⁰

1979-80 öğretim yılında, Kadıköy ve Beşiktaş'taki sağır ilkokulları 208'i kız, 366'sı erkek olmak üzere toplam 574 öğrenciye öğrenim imkânı sunmuş ve bu okullarda 48 öğretmen istihdam edilmiştir. Sarıyer'deki kör ilkokulunda toplam 46 erkek öğrenci, 6 öğretmen gözetiminde öğrenim görmüştür. Beykoz'da hizmet veren özel eğitim okulu, 62 kız öğrenci ve 7 öğretmen ile eğitim öğretime devam etmiştir.⁶⁶¹ 1971-72 öğretim yılında Beşiktaş Sağır ve Kör Ortaokulu'nda, 11'i kız, 38'i erkek olmak üzere 49 öğrenci öğrenim görmüş, 7 öğretmen hizmet vermiştir. Bir sonraki yıl 13'ü kız, 37'si erkek olmak üzere toplam 50 öğrenci ile öğrenime devam etmiş ve 4'ü kadın, 4'ü erkek 8 öğretmen istihdam edilmiştir.⁶⁶²

1963 yılı verilerine göre İstanbul'da toplam 99 Türk özel okulu hizmet vermiştir. Bu okulların kademe ve sayıları anaokulu (19), ilkokul (31), ortaokul (24), lise (18), mesleki teknik (5) ve yüksekokul (2) şeklinde oluşmuştur. Bu okulların 56'sı yatılı, 43'ü gündüzlü öğretime devam etmiştir.⁶⁶³ Bu dönemde Akgün Koleji, Anadolu Lisesi, Ata Koleji, Bilir Koleji, Darüşşafaka Lisesi, Eseniş Lisesi, Erenköy Güneş Koleji, Fatih Erkek Koleji, Ferhan Koleji, Işık Lisesi, İstiklal Lisesi, İstanbul Koleji, Kadıköy Kız Koleji, Kalamış Lisesi, Kültür Koleji, Marmara Koleji, Moran Lisesi, Moda Koleji, Site Koleji, Yeni Kolej, Şişli Koleji, Şişli Terakki Lisesi, Tarhan Koleji, Üsküdar Kız Koleji ve Yıldız Koleji özel Türk ortaokul alanında eğitim-öğretim faaliyetleri yürütmüştür.⁶⁶⁴

⁶⁶⁰ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1967-72*, Ankara 1977, s. 459-460.

⁶⁶¹ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1979-80*, Ankara Aralık 1981, s. 83.

⁶⁶² BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1971-73*, Ankara 1976, s. 50.

⁶⁶³ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, B.73, D.1, C. 11, T.2, O.1, 11 Haziran 1963, s. 505.

⁶⁶⁴ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1965-67*, Ankara 1970, s. 63-64.

1963 yılı verilerine göre İstanbul'da toplam 139 azınlık okulu hizmet vermiştir. Bu okulların kademe ve sayıları anaokulu (29), ilkokul (79), ortaokul (17), lise (14) şeklinde oluşmuştur. Bu okulların 11'i yatılı, 128'i gündüzlü öğretime devam etmiştir. Okullardan 60'ı Rumlara, 69'u Ermenilere ve 10'u Musevilere ait olarak faaliyet yürütmüştür.⁶⁶⁵ 1978-79 öğretim yılı sonunda azınlık ilkokullarından toplam 755 öğrenci mezun olmuştur. 392'si kadın, 363'ü erkek olan öğrencilerin 619'u Ermeni, 97'si Rum ve 39'si Musevi cemaatine ait okullarından mezun olmuştur.⁶⁶⁶ 1979-80 öğretim yılı sonunda azınlık ilkokullarından toplam 629 öğrenci mezun olmuştur. 317'si kadın, 312'si erkek olan öğrencilerin 529'u Ermeni, 78'i Rum ve 22'si Musevi cemaatine ait okullarından mezun olmuştur.⁶⁶⁷ Bu dönemde İstanbul'daki azınlık ilkokullarında toplam 295 öğretmen görev yapmış, bu öğretmenlerin 192'si Ermeni, 94'u Rum ve 9'u Musevi cemaati okullarında istihdam edilmiştir.⁶⁶⁸

1963 yılı verilerine göre İstanbul'da toplam 47 yabancı özel okul hizmet vermiştir. Bu okulların kademe ve sayıları anaokulu (8), ilkokul (10), ortaokul (16), lise (12), yüksekokul (1) şeklinde oluşmuştur. Bu okulların 14'ü yatılı, 33'ü gündüzlü öğretime devam etmiştir. Toplam 47 okulun 12'si İngilizce, 16'sı Fransızca, 7'si Almanca, 9'u İtalyanca, 2'si Bulgarca ve 1'i Farsça öğretim dillerini kullanmıştır.⁶⁶⁹ 1967-72 döneminde, İstanbul'da 1 adet Avusturya, Beyoğlu'nda 1 adet Bulgar, Beyoğlu ve Şişli'de 2 adet Fransız ilkokulu, Beyoğlu'nda 1 adet İngiliz ilkokulu, Eminönü'nde 1 adet İran ilkokulu, Beyoğlu'nda 2 adet İtalyan ilkokulu olmak üzere toplam 8 yabancı özel ilkokul hizmet vermiştir.⁶⁷⁰ 1967-71 döneminde, Beyoğlu'nda 1 adet Alman lisesi, Beşiktaş'ta 2 ve Üsküdar'da 1 olmak üzere toplam 3 adet Amerikan lisesi, Beyoğlu'nda 2 adet Avusturya lisesi, Beyoğlu'nda 1, Kadıköy'de 2 ve Şişli'de 1 olmak üzere toplam 4 adet Fransız lisesi, Beyoğlu'nda 1 adet İtalyan lisesi ve Şişli'de 1 adet İngiliz lisesi olmak üzere toplam 12 yabancı özel lise hizmet vermiştir.⁶⁷¹

Özel dershaneler, 1960-1980 döneminin eğitim aktörlerinden biri haline gelmiştir. İlk etapta sayısal alanlarda, dil ve sanat alanlarında destek ve öğrenim mekânları olarak faaliyet göstermiştir. Bu yönleri ile özel okul kategorisinde değerlendirilmiştir. Dönemin ilk 10 yılı içinde, 1965'lerden itibaren takviye kursları hüviyetine bürünmüştür. 8 Haziran

⁶⁶⁵ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, B.73, D.1, C.11, T.2, O. 1, 11 Haziran 1963, s. 506.

⁶⁶⁶ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1979-80*, Ankara Aralık 1981, s. 46.

⁶⁶⁷ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1980-81*, Ankara Haziran 1983, s. 5.

⁶⁶⁸ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1979-80*, Ankara Aralık 1981, s. 64.

⁶⁶⁹ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, B.73, D.1, C.11, T. 2, O. 1, 11 Haziran 1963, s. 506.

⁶⁷⁰ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1967-72*, Ankara 1977, s. 248.

⁶⁷¹ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1967-71*, Ankara 1976, s. 185-186.

1968 tarih ve 625 sayılı yasa ile yeni statülerine kavuşmuşlardır. Bu özel öğretim kurumlarının yasal zemine kavuşması ve merkezi sınavların yaygınlaşması neticesinde toplumsal karşılığı artmıştır. 1970’li yıllar süresince gelişerek yayılım göstermişlerdir. 12 Eylül askeri darbesi sonrasında, bu kurumların kapatılması tartışmaya açılmışsa bir karar alınamamıştır.⁶⁷²

Yetiştirme yurtları, kimsesiz kız ve erkek çocuklarının barınma ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu dönemde İstanbul’da 1965-66 öğretim yılında Eyüp Ağa (E: 98), Büyükçekmece Kız ve Erkek (E: 133, K:30), Kadıköy Kız ve Erkek (E: 56, K:176), Küçükalyalı Kız (K:181), Mevlanakapı (E: 308), Zeytinburnu (E: 274), Yakacık (E: 169, K:52) ve Kartal’da (E: 171, K:50) yetiştirme yurtları çocuklara hizmet vermiştir. Bütün bu yurtlarda kalan öğrenciler şehrin farklı okullarında öğrenimlerine devam etmiş, ilkokulda (E: 430, K:261), ortaokulda (E: 28, K:68), lisede (E: 4, K:2), öğretmen okulunda (E: 13, K:15), sanat okulunda (E: 20), sanat enstitüsünde (K:7) ve diğer okullarda kayıtlı görünmüştür.⁶⁷³

4.1.1. Halk Eğitimi ve Okuryazarlığı Artırma Çalışmaları

1960 yılında 6 yaş üstü, İstanbul nüfusunun 734.065’i erkek ve 474.616’i kadın olmak üzere toplam 1.208.680’i okuryazar grubunda yer almış ki bu rakam şehrin toplam nüfusunun %72.99’una karşılık gelmiştir. Aynı yıl içinde 174.775’i erkek ve 267.138’i kadın olmak üzere toplam 441.913’ü okur-yazar olmayan olarak belirtilmiştir. Okuryazar olmayan nüfus oranı %26.65 olarak tespit edilmiştir. Okuryazar olmayanların durumunda kadınların oranı %35.86 iken erkeklerde oran %19.13’te kalmıştır.⁶⁷⁴ 1965 yılında 6 yaş üstü İstanbul nüfusunun 942.236’sı erkek ve 620.319’u kadın olmak üzere toplam 1.562.555’i okur-yazar, 159.613’ü erkek ve 296.287’si kadın olmak üzere toplam 545.704’ü okur-yazar olmayan olarak kayda geçmiştir. Kadınların %67.56’sı ve erkeklerin %85.33’ü okuryazar olmak üzere toplamda oran %77.26 olarak gerçekleşmiştir.⁶⁷⁵ 1970 yılında 6 yaş üstü şehir nüfusunun 1.222.707’si erkek ve 819.994’ü kadın olmak üzere toplam 2.042.701’i okuryazar, 180 bin 725’i erkek ve 364 bin 979’u kadın olmak üzere toplam 455.900’ü okur-yazar olmayan olarak kayda geçmiştir. Kadınların %68.56’sı ve erkeklerin %83.24’ü okuryazar olmak üzere toplamda

⁶⁷² İTO, (Haz.) Birgül Subaşı, *Dünyada ve Türkiye’de Özel Dershaneler*, İstanbul 2005, s. 10-11.

⁶⁷³ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1965-67*, Ankara 1969, s. 293-294, 300.

⁶⁷⁴ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968*, Ankara 1969, s. 40-41.

⁶⁷⁵ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 40; BDİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Ankara 1973, s. 9.

oran %76.48 olarak kaydedilmiştir.⁶⁷⁶ 1965 yılı ile 1970 yılı arasındaki iç göç yoğunluğu şehrin okuryazar oranının iyileşme rakamlarına olumsuz yansımıştır.

4.1.2. Okul Öncesi, İlk, Orta, Lise Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayıları

İlköğretim okulları, 1962 yılında çıkarılan 22 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile yeniden düzenlenmiştir. Bu kanuna göre ilkokul müfredat programı hazırlanmış ve 1968-1969 öğretim yılı itibariyle uygulanmıştır.⁶⁷⁷ 1965-66 öğretim yılında İstanbul ili genelindeki toplam 570 ilkokulunun 350'sinde normal eğitim ve 220'sinde ikili eğitim uygulanmıştır. Normal eğitim uygulanan 350 okulun 94'ü şehir alanında, 256'sı ise kırsal yerleşiminde yer almıştır. İkili eğitim uygulanan 220 ilkokulun 161'i şehirde, 59'u ise kırsal hizmet vermiştir.⁶⁷⁸ 1969-70 öğretim yılında İstanbul ili genelindeki toplam 662 ilkokulunun 393'ünde normal eğitim ve 268'inde ikili eğitim uygulanmıştır. Normal eğitim uygulanan 393 okulun 83'ü şehir alanında, 310'u ise kırsal yerleşiminde yer almıştır. İkili eğitim uygulanan 268 ilkokulun 238'i şehirde, 30'u ise kırsal hizmet vermiştir.⁶⁷⁹ 1979-80 öğretim yılında İstanbul ili genelindeki toplam 873 ilkokulunun 343'ünde normal eğitim, 529'unda ikili ve birinde de üçlü eğitim uygulanmıştır. Normal eğitim uygulanan 343 okulun 85'i şehir alanında, 258'i ise kırsal yerleşiminde yer almıştır. İkili eğitim uygulanan 529 ilkokulun 338'i şehirde, 191'i ise kırsal hizmet vermiştir.⁶⁸⁰

1961 yılında uygulamaya giren 222 sayılı ilköğretim ve eğitim kanunu gözetilerek 1971 yılına kadar ilköğretimin normal ve standart eğitim imkânlarına kavuşturulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda derslik yatırımları hızlandırılmış ve 1964 yılı öğretim yılı başında yeni 23 ilkokul binası hizmete alınmıştır. Eyüp (6), Bakırköy (3), Üsküdar (3), Beykoz (3), Eminönü (2), Beşiktaş (2), Şişli (2), Fatih (1) ve Kadıköy (1) ilçelerinde açılan ilkokullar ile üçlü tedrisattan ikili ve tekli tedrisata geçişlerin yolu açılmıştır.⁶⁸¹

1960-1980 döneminde okullardan mezun olmanın bir yolu da dışardan sınavlara katılım sağlanarak diploma alınmıştır. 1965-66 öğretim yılında dışarıdan sınavlara giren 364 kız öğrenciden 255'i, 9.936 erkek öğrenciden 4.430'u, toplamda da 4.685 öğrenci ilkokul diploması almıştır. 1966-67 öğretim yılında dışarıdan sınavlara giren 395 kız öğrenciden 230'u, 11.034 erkek öğrenciden 4.995'i, toplamda da 5.225 öğrenci ilkokul

⁶⁷⁶ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 43.

⁶⁷⁷ BDİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Ankara 1973, s. VIII.

⁶⁷⁸ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1965-67*, Ankara 1969, s. 8.

⁶⁷⁹ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1967-72*, Ankara 1977, s. 272.

⁶⁸⁰ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1979-80*, Ankara Aralık 1981, s. 49.

⁶⁸¹ *Hürriyet*, 5 Ekim 1964.

diploması almıştır.⁶⁸² 1968 yılında dışarıdan sınavlara giren 540 kız öğrenciden 400'ü, 14.884 erkek öğrenciden 8.769'u, toplamda da 9.169 öğrenci; 1969 yılında dışarıdan sınavlara giren 860 kız öğrenciden 570'ü, 23.285 erkek öğrenciden 12.613'ü, toplamda da 13.183 öğrenci; 1970 yılında dışarıdan sınavlara giren 5.033 kız öğrenciden 2.401'i, 17.547 erkek öğrenciden 7.411'i, toplamda da 9.812 öğrenci; 1971 yılında dışarıdan sınavlara giren 2.450 kız öğrenciden 736'sı, 12.961 erkek öğrenciden 4.456'sı, toplamda da 5.192 öğrenci ve 1972 yılında dışarıdan sınavlara giren 1.827 kız öğrenciden 519'u, 9.313 erkek öğrenciden 2.607'si, toplamda da 3.126 öğrenci ilkokul diploması almıştır.⁶⁸³ 1980 yılında dışarıdan sınavlara giren 1.326 kız öğrenciden 866'sı, 5.398 erkek öğrenciden 3.227'si, toplamda da 4.093 öğrenci ilkokul diploması almıştır.⁶⁸⁴

---

⁶⁸² BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1965-67*, Ankara 1969, s. 212.

⁶⁸³ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1967-72*, Ankara 1977, s. 413.

⁶⁸⁴ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1979-80*, Ankara Aralık 1981, s. 84

Tablo 4.1. İstanbul ili anaokulu, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Resmi Anaokulu	Öğretmen	Öğrenci		
				Toplam	Erkek	Kız
1	1959-60	47	73	2.188	1.216	972
2	1960-61	-	73	2.220	1.208	1.012
3	1961-62	-	69	2.161	1.151	1.010
4	1962-63	-	74	2.429	1.369	1.060
5	1963-64	-	81	2.295	1.308	987
6	1964-65	58	89	2.296	1.276	1.020
7	1965-66	-	103	2.136	1.137	999
8	1966-67	-	112	2.350	1.261	1.089
9	1967-68	-	165	2.526	1.325	1.201
10	1968-69	-	238	2.564	1.408	1.156
11	1969-70	81	115	3.468	1.712	1.756
12	1970-71	-	222	2.757	1.470	1.287
13	1971-72	-	187	2.533	1.363	1.170
14	1972-73	92	152	3.737	1.884	1.853
15	1973-74	92	146	3.139	1.605	1.534
16	1974-75	95	111	2.566	1.398	1.168
17	1975-76	-	-	-	-	-
18	1976-77	86	123	2.695	1.464	1.231
19	1977-78	79	126	2.367	1.261	1.106
20	1978-79	75	127	2.821	1.674	1.147
21	1979-80	73	126	2.297	1.251	1.046

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Ankara 1973, s. 100; Ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Kültürü Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 17, Eğitim I*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 116-117.

İstanbul ili anaokulu, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları Tablo 4.1.'de verilmiştir. 1959-1960 öğretim yılında 47 resmi anaokulu, 1969-1970 öğretim yılında 81'e çıkmış ve 1979-1980 öğretim yılında 73'e düşmüştür. Resmi anaokullarındaki görevli öğretmen sayıları inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, 1960 yılında 73 iken 1970 yılında 115 ve 1980 yılında 126'ya ulaşmıştır. Anaokullarında kurum sayısı ve buralardaki görevli sayılarının artış göstermemesi öğrenci sayılarına da yansımıştır. Dönem boyunca 2.000 civarında öğrenci bu kurumlarda öğrenim görmüştür.

Tablo 4.2. İstanbul ili resmi ilkokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ile diploma alanların verileri, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Resmi ilkokul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma		
			Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1	1959-60	520	4.067	1.459	2.608	155.652	82.469	73.183	20.429	11.054	9.375
2	1960-61	505	4.326	1.644	2.682	167.745	89.188	78.557	-	-	-
3	1961-62	509	4.322	1.689	2.633	184.102	97.472	86.630	-	-	-
4	1962-63	518	4.360	1.662	2.698	199.900	106.093	93.807	-	-	-
5	1963-64	538	4.775	1.914	2.861	212.481	112.734	99.747	-	-	-
6	1964-65	562	5.186	2.175	3.011	225.878	119.873	106.005	29.598	16.100	13.498
7	1965-66	570	5.746	2.520	3.226	242.693	129.027	113.666	34.553	18.829	15.724
8	1966-67	593	6.414	2.908	3.506	265.698	140.624	125.074	38.778	20.773	18.005
9	1967-68	616	7.003	3.273	3.730	285.683	151.631	134.052	40.786	22.118	18.668
10	1968-69	641	7.384	3.402	3.982	306.020	162.775	143.245	45.769	24.960	20.809
11	1969-70	662	7.878	3.646	4.232	327.271	173.346	153.926	53.243	28.864	24.379
12	1970-71	693	8.664	3.984	4.680	330.613	173.979	156.634	54.830	29.210	25.620
13	1971-72	723	9.581	4.488	5.093	345.050	181.050	164.000	55.506	29.993	25.513
14	1972-73	734	10.206	4.854	5.352	374.571	196.005	178.566	-	-	-
15	1973-74	754	11.014	4.873	6.141	396.900	206.727	190.173	-	-	-
16	1974-75	781	11.672	5.377	6.295	420.445	218.606	201.839	-	-	-
17	1975-76	800	12.898	5.646	7.252	436.342	226.218	210.124	74.762	39.756	35.006
18	1976-77	809	13.397	5.850	7.547	463.367	240.931	222.436	80.624	42.279	38.345
19	1977-78	830	14.241	6.125	8.116	489.793	254.114	235.679	79.679	41.645	38.034
20	1978-79	848	14.702	6.142	8.560	517.183	268.411	248.772	83.966	43.751	40.215
21	1979-80	873	15.148	6.323	8.825	542.787	281.621	261.166	85.965	45.150	40.815

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1965-67*, Ankara 1969, s. 8, 126-127; BDİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl, 1923-1973*, Ankara 1973, s. 25; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1967-72*,

Ankara 1977, s. 120; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1974-75*, Ankara 1977, s. 97; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1976-77*, Ankara 1979, s. 22; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1977-78*, Ankara 1980, s. 21; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1978-79*, Ankara 1981, s. 60; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1979-80*, Ankara Aralık 1981, s. 22; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1980-81*, Ankara Haziran 1983, s. 3; Ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 17, Eğitim I*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 155-156.

İstanbul ili resmi ilkokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ile diploma alanların verileri Tablo 4.2.'de paylaşılmıştır. 1960-1980 yılları arasında resmi ilkokul sayısı 1960 yılında 520 iken 1970 yılında 662'ye ve 1980 yılında 873'e yükselmiştir. Okul sayılarındaki bu artış, öğretmen, öğrenci ve diploma sayılarına da yansımıştır. 1960 yılında bu ilkokullarda 2.608'i kadın ve 1.459'u erkek olmak üzere toplam 4.067 öğretmen görev yapmıştır. Öğretmen sayısı 1970 yılında 3.646'ya ve 1980 yılında 15.148'e çıkmıştır. Aynı dönemde 1960 yılında 155.652 öğrenci okullarına devam ederken bu sayı 1980 yılında 542.787'ye yükselmiştir. 1960 yılında öğretmen başına 38.27 öğrenci düşerken 1980 yılında 35.83 öğrenci karşılık gelmiştir. 1960 yılı verilerine göre 20.429 öğrenci diploma alıp ilkokuldan mezun olmuş, bu rakam 20 yıl sonra 85.965'e yükselmiştir.

Tablo 4.3. İstanbul ili özel Türk ilkokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1967-1972).

Sıra No	Yıllar	Özel ilkokul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma		
			Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1	1967-68	32	252	29	223	3.739	2.203	1.536	774	441	303
2	1968-69	33	246	14	231	3.959	2.300	1.659	818	500	318
3	1969-70	35	315	45	270	3.996	2.303	1.693	795	462	333
4	1970-71	33	250	22	228	3.871	2.201	1.670	703	398	305
5	1971-72	32	214	19	195	3.841	2.172	1.669	749	448	301

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1967-1972*, Ankara 1977, s. 243.

İstanbul ili özel Türk ilkokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri Tablo 4.4.'te düzenlenmiştir. 1969-1970 öğretim

yılında toplam 35 özel Türk ilkokulunda 315 öğretmen görev yapmış ve 3.996 öğrenci öğrenim görmüştür. Dönem içinde kurum, görevli ve öğrenci sayısında artış göstermeyen özel Türk ilkokullarından 1969-1970 öğretim yılında 333'ü kız, 462'si erkek olmak üzere toplam 795 öğrenci diploma almıştır.

**Tablo 4.4. İstanbul ili azınlıkların (E: Ermeni, M: Musevi, R: Rum ve Toplam)
özel ilkokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma
alanların verileri, (1967-1972).**

Sıra No	Yıllar	Azınlık	Özel İlkokul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma		
				Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1	1967-68	E	29	299	45	254	5.826	2.994	2.832	771	375	396
2	1968-69	E	29	303	43	260	5.763	2.949	2.814	849	456	393
3	1969-70	E	29	306	41	265	5.518	2.804	2.714	896	461	435
4	1970-71	E	29	304	33	271	5.192	2.602	2.590	812	380	432
5	1971-72	E	29	386	35	251	4.922	2.490	2.432	824	410	414
6	1967-68	M	4	39	8	31	440	235	205	71	38	33
7	1968-69	M	4	64	8	56	423	231	192	87	47	40
8	1969-70	M	4	30	5	25	379	201	178	70	45	25
9	1970-71	M	4	31	5	26	329	161	168	51	27	24
10	1971-72	M	3	20	3	17	298	150	148	48	30	18
11	1967-68	R	44	288	77	211	3.035	1.533	1.502	425	220	205
12	1968-69	R	44	281	66	215	2.877	1.458	1.419	399	197	202
13	1969-70	R	43	246	62	184	2.623	1.308	1.315	412	191	221
14	1970-71	R	42	236	65	171	2.316	1.215	1.101	358	171	187
15	1971-72	R	41	233	62	171	1.973	1.044	929	331	188	143
16	1967-68	T	77	626	130	496	9.301	4.762	4.539	1.267	633	634
17	1968-69	T	77	648	117	531	9.063	4.638	4.425	1.335	700	635
18	1969-70	T	76	582	108	474	8.520	4.313	4.207	1.378	697	681
19	1970-71	T	75	571	103	468	7.837	3.978	3.859	1.221	578	643
20	1971-72	T	73	639	100	439	7.193	3.684	3.509	1.203	628	575

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1967-1972*, Ankara 1977, s. 245-248.

İstanbul ili azınlıkların Ermeni, Musevi, Rum ve toplam özel ilkokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri Tablo 4.4.'te paylaşılmıştır. İstanbul azınlıkları içinde yer alan Ermeniler çocuklarını kendilerine ait ilkokullarda okutmuşlardır. 1967-1972 döneminde, şehrin farklı ilçelerinde Bakırköy (2), Beşiktaş (2), Beyoğlu (4), Eminönü (4), Fatih (4), Üsküdar (2), Sarıyer (1), Şişli (8) ve Kadıköy (2) olmak üzere toplam 29 ilkokulda eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülmüştür. İstanbul azınlıkları içinde yer alan Museviler çocuklarını kendilerine ait ilkokullarda okutmuşlardır. 1967-1972 döneminde, şehrin farklı ilçelerinde Beşiktaş (1) ve Beyoğlu (4) olmak üzere toplam 5 ilkokulda eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülmüştür. İstanbul azınlıkları içinde yer alan Rumlar çocuklarını kendilerine ait ilkokullarda okutmuşlardır. 1967-1972 döneminde, şehrin farklı ilçelerinde adalar (5), Bakırköy (2), Beşiktaş (4), Beyoğlu (11/10), Eminönü (2), Fatih (7/6), Üsküdar (4), Sarıyer (4), Şişli (2) ve Kadıköy (3) olmak üzere toplam kırkı aşkın ilkokulda eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülmüştür.

Tablo 4.5. İstanbul ili resmi ortaokul (bağımsız, bağlı, kolej, akşam, sağır-dilsiz ve kör), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1959-1980).

Sıra No	Yıllar	Resmi Ortaokul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma		
			Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1	1959-60	56	1.084	484	600	29.123	18.028	11.095	4.667	2.782	1.885
2	1960-61	55	1.271	584	687	32.906	20.449	12.457	-	-	-
3	1961-62	60	1.376	682	694	36.731	23.234	13.497	-	-	-
4	1962-63	64	1.443	761	682	-	-	-	-	-	-
5	1963-64	63	1.482	771	711	40.449	25.537	14.912	-	-	-
6	1964-65	63	1.518	781	737	41.833	26.252	15.581	8.463	5.244	3.219
7	1965-66	69	1.665	799	866	46.897	29.031	17.866	-	-	-
8	1966-67	73	1.797	890	907	55.147	34.636	20.511	-	-	-
9	1967-68	79	2.116	1.076	1.040	61.019	37.493	23.526	10.726	6.379	4.347
10	1968-69	94	2.214	1.105	1.109	68.027	42.224	25.803	10.887	6.549	4.338
11	1969-70	103	2.440	1.202	1.238	75.073	46.852	28.221	13.073	8.032	5.041
12	1970-71	124	3.130	1.640	1.490	82.797	51.774	31.023	14.645	8.824	5.821
13	1971-72	132	2.880	1.447	1.433	91.724	57.551	34.173	16.201	9.652	6.549
14	1972-73	139	2.969	1.558	1.411	98.312	61.114	37.198	18.153	10.691	7.462
15	1973-74	159	3.250	1.741	1.509	110.046	69.413	40.633	-	-	-
16	1974-75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	1975-76	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18	1976-77	183	2.929	1.697	1.232	137.840	84.206	53.634	-	-	-
19	1977-78	194	3.230	1.850	1.380	145.608	87.855	57.753	-	-	-
20	1978-79	200	3.170	1.740	1.430	145.659	86.155	59.504	-	-	-
21	1979-80	209	2.854	1.533	1.321	162.785	96.000	66.785	-	-	-

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1965-1967*, Ankara 1970, s. 1; BDİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Ankara 1973, s. 46; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1967-1971*, Ankara 1976, s. 38; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1971-1973*, Ankara 1976, s. 32; Ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 17, Eğitim I*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 220-221.

İstanbul ili resmi ortaokul (bağımsız, bağlı, kolej, akşam, sağır-dilsiz ve kör), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri Tablo 4.5'te düzenlenmiştir. 1960 yılına 56 resmi ortaokul ile başlanmış, 1970 yılında 103'e ve 1980 yılında 209 resmi ortaokula çıkmıştır. Dönem başında öğretmen sayısı 1960'ta 1.084 iken dönem sonunda 1980 yılında 2.854'e yükselmiştir. Aynı şekilde öğrenci sayıları da artış göstermiş 1960'ta 29.123'ten 1980'de 162.785'e çıkmıştır.

Tablo 4.6. İstanbul ili özel ortaokul (Türk, azınlık, yabancı), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1959-1980).

Sıra No	Yıllar	Özel Ortaokul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma		
			Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1	1959-60	47	787	339	448	10.761	5.779	4.982	1.763	984	779
2	1960-61	52	831	347	484	11.030	5.839	5.191	-	-	-
3	1961-62	56	900	379	521	11.478	6.318	5.160	-	-	-
4	1962-63	57	921	388	533	-	-	-	-	-	-
5	1963-64	57	887	335	552	11.835	6.509	5.326	-	-	-
6	1964-65	59	911	328	583	11.327	6.322	5.005	2.099	1.130	969
7	1965-66	65	851	328	523	10.578	5.726	4.852	-	-	-
8	1966-67	65	913	350	563	11.930	6.678	5.252	-	-	-
9	1967-68	60	552	176	376	12.294	6.725	5.569	-	-	-
10	1968-69	61	754	235	519	12.766	6.979	5.787	-	-	-
11	1969-70	61	814	269	545	12.836	7.074	5.762	2.878	1.628	1.250
12	1970-71	60	814	293	521	12.765	7.080	5.685	-	-	-
13	1971-72	58	912	303	609	12.904	7.218	5.686	-	-	-
14	1972-73	57	937	327	610	13.101	7.320	5.781	-	-	-
15	1973-74	47	962	351	611	13.344	7.490	5.854	-	-	-
16	1974-75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	1975-76	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18	1976-77	51	583	185	398	12.282	6.712	5.570	-	-	-
19	1977-78	48	518	180	338	11.601	6.818	4.783	-	-	-
20	1978-79	47	434	141	293	10.854	5.833	5.021	-	-	-
21	1979-80	45	427	156	271	10.190	5.518	5.672	-	-	-

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1965-1967*, Ankara 1970, s. 1; BDİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Ankara 1973, s. 53; Ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 17, Eğitim I*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 233-234.

İstanbul ili özel ortaokul (Türk, azınlık, yabancı), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri Tablo 4.6.'da paylaşılmıştır. Özel ortaokul sayısı dönem süresince 50 bandında inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Öğretmen sayısı 1960'tan 1975'lere yükseliş göstermekle birlikte dönemin son dört yılında azalış eğilimi rakamlara yansımıştır. Aynı şekilde öğrenci sayıları dönem süresince artış ve azalış karakterini göstermiş, ortalama 10.000 civarında ortaokul öğrencisi özel okul eğitim imkânlarından faydalanmıştır.

Tablo 4.7. İstanbul ili azınlıkların (E: Ermeni, M: Musevi, R: Rum ve Toplam) özel ortaokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1971-1973).

Sıra No	Yıllar	Azınlık	Özel Ortaokul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma		
				Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1	1971-72	E	11	138	52	86	1.120	586	534	244	128	116
2	1972-73	E	11	147	52	95	1.138	576	562	284	133	151
3	1971-72	M	1	11	5	6	160	90	70	28	15	13
4	1972-73	M	1	11	4	7	146	82	64	35	23	12
5	1971-72	R	5	45	23	22	705	337	368	225	106	119
6	1972-73	R	5	39	21	18	637	333	304	187	86	101
7	1971-72	T	17	194	80	114	1.985	1.013	972	497	249	248
8	1972-73	T	17	197	77	120	1.921	991	930	506	242	264

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1971-1973*, Ankara 1976, s. 54-55.

İstanbul ili azınlıkların Ermeni, Musevi, Rum ve toplam özel ortaokul, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri Tablo 4.7.'de düzenlenmiştir. 1971 öğretim yılında 11'i Ermeni, 1'i Musevi ve 5'i Rum olmak üzere toplam 17 azınlık ortaokulu faaliyet göstermiştir. Aynı öğretim yılında 194 öğretmen istihdam edilmiş, 1.985 öğrenci öğrenim görmüş ve 497 mezun verilmiştir.

Tablo 4.8. İstanbul ili resmi lise (liseler, kolejler, akşam liseleri), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1959-1980).

Sıra No	Yıllar	Resmi Lise	Öğretmen			Öğrenci			Diploma		
			Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1	1959-60	23	631	267	364	11.136	7.144	3.992	2.204	1.375	829
2	1960-61	-	654	272	382	13.361	8.401	4.960	-	-	-
3	1961-62	23	734	297	437	15.057	9.556	5.501	-	-	-
4	1962-63	23	781	316	465	16.160	10.320	5.840	-	-	-
5	1963-64	23	794	324	470	15.586	9.765	5.821	-	-	-
6	1964-65	22	680	269	411	14.573	9.121	5.452	3.532	2.185	1.347
7	1965-66	23	607	237	370	16.347	10.074	6.273	-	-	-
8	1966-67	27	775	316	459	19.726	12.164	7.562	-	-	-
9	1967-68	29	875	338	487	20.686	12.362	8.324	3.894	2.342	1.552
10	1968-69	38	1.168	492	676	24.561	14.665	9.896	4.046	2.387	1.659
11	1969-70	42	1.100	468	654	26.578	15.713	10.865	5.067	2.970	2.097
12	1970-71	54	1.517	646	871	29.936	17.741	12.195	5.292	3.016	2.276
13	1971-72	56	1.513	673	840	35.369	21.403	13.966	-	-	-
14	1972-73	60	1.589	719	870	40.915	24.647	16.268	-	-	-
15	1973-74	67	1.726	764	962	43.309	25.457	17.852	-	-	-
16	1974-75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	1975-76	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18	1976-77	79	4.116	1.999	2.117	61.972	35.165	26.807	-	-	-
19	1977-78	83	4.467	2.270	2.197	64.908	36.260	28.648	-	-	-
20	1978-79	84	4.641	2.199	2.442	67.675	38.149	29.526	-	-	-
21	1979-80	89	4.755	2.255	2.500	77.758	43.712	34.046	-	-	-

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1965-67*, Ankara 1970, s. 4; BDİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Ankara 1973, s. 61; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1967-1971*, Ankara

1976, s. 164; Ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 17, Eğitim I*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 285-286.

İstanbul ili resmi lise (liseler, kolejler, akşam liseleri), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri Tablo 4.8.'de paylaşılmıştır. 1959-1960 öğretim yılına 23 resmi lise ile başlanmış ve 1979-1980 öğretim yılında rakam 89'a çıkmıştır. Dönem süresince 1960 yılındaki öğretmen sayısı 631'den 1980 yılında 4.755'e yükselmiştir. Dönem başında 11.136 öğrencinin eğitim aldığı liselerde dönem sonunda 77.758 öğrenciye ulaşılmıştır.

Tablo 4.9. İstanbul ili özel lise (Türk, azınlık, yabancı), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1959-1980).

Sıra No	Yıllar	Özel Lise	Öğretmen			Öğrenci			Diploma		
			Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1	1959-60	34	662	381	281	4.320	2.704	1.616	853	607	246
2	1960-61	36	758	450	308	4.944	3.078	1.866	-	-	-
3	1961-62	37	793	450	343	5.198	3.078	2.120	-	-	-
4	1962-63	38	1.090	584	506	6.079	3.723	2.356	-	-	-
5	1963-64	44	1.037	577	460	6.455	3.935	2.520	-	-	-
6	1964-65	48	1.135	638	497	6.361	3.973	2.388	1.373	779	594
7	1965-66	44	1.198	667	531	6.832	4.248	2.584	-	-	-
8	1966-67	46	1.154	604	550	7.214	4.376	2.838	-	-	-
9	1967-68	44	817	411	406	7.931	4.703	3.228	-	-	-
10	1968-69	45	791	330	461	8.385	5.024	3.361	-	-	-
11	1969-70	47	912	440	472	8.524	4.998	3.526	2.190	1.322	868
12	1970-71	48	1.019	508	511	8.723	5.061	3.662	-	-	-
13	1971-72	46	1.191	621	570	8.197	4.742	3.455	-	-	-
14	1972-73	45	1.138	590	548	8.429	4.905	3.524	-	-	-
15	1973-74	47	1.149	601	548	9.552	5.574	3.978	-	-	-
16	1974-75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	1975-76	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18	1976-77	45	795	349	446	9.742	5.560	4.182	-	-	-
19	1977-78	42	785	373	412	8.802	5.116	3.686	-	-	-
20	1978-79	40	725	319	406	8.315	4.689	3.626	-	-	-
21	1979-80	39	662	283	379	8.344	4.739	3.605	-	-	-

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1965-1967*, Ankara 1970, s. 4; BDİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Ankara 1973, s. 67; Ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 17, Eğitim I*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 298-299.

İstanbul ili özel lise (Türk, azınlık, yabancı), öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri Tablo 4.9'da düzenlenmiştir. 1959-1960 öğretim yılına 34 özel lise ile başlanmış, 1970-1971 öğretim yılında 48 özel lise sayısına erişilmiş ve 1979-1980 öğretim yılı 39 özel lise ile kapatılmıştır. Dönem süresince 1960 yılında 662 öğretmen istihdam edilmiş, 4.320 öğrenci öğrenim görmüştür. Dönem sonunda öğretmen istihdam sayısı iniş çıkış sonrası yine 662 ile tamamlanmıştır. Öğrenci sayısı ise 1980 yılında 8.344'e yükselmiştir.

Tablo 4.10. İstanbul ili azınlıkların (E: Ermeni, M: Musevi, R: Rum ve Toplam) özel lise, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri, (1967-1971).

Sıra No	Yıllar	Azınlık	Özel Lise	Öğretmen			Öğrenci			Diploma		
				Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1	1967-68	E	5	61	34	27	450	239	211	116	61	55
2	1968-69	E	5	90	44	46	469	267	202	135	70	65
3	1969-70	E	5	87	44	43	529	301	228	133	71	62
4	1970-71	E	5	85	48	37	529	281	248	111	66	45
5	1967-68	M	1	15	5	10	75	59	16	19	17	2
6	1968-69	M	1	11	3	8	81	57	24	17	14	3
7	1969-70	M	1	11	2	9	95	59	26	17	13	4
8	1970-71	M	1	11	2	9	99	79	20	23	14	9
9	1967-68	R	6	77	37	40	429	205	224	111	55	56
10	1968-69	R	6	83	40	43	421	198	223	116	54	62
11	1969-70	R	6	94	53	41	425	211	214	136	63	73
12	1970-71	R	6	96	57	39	449	229	220	109	57	52
13	1967-68	T	12	153	76	77	954	503	451	246	133	113
14	1968-69	T	12	184	87	97	971	522	449	268	138	130
15	1969-70	T	12	192	99	93	1.049	581	468	286	147	139
16	1970-71	T	12	192	107	85	1.077	589	488	243	137	106

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1967-1971*, Ankara 1976, s. 184-185.

İstanbul ili azınlıkların Ermeni, Musevi, Rum ve toplam özel lise, öğretmen erkek ve kadın, öğrenci erkek ve öğrenci sayıları ve diploma alanların verileri Tablo 4.10.'da paylaşılmıştır. 1969-1970 öğretim yılında toplam 12 azınlık lisesi hizmet vermiş ve bu liselerde 192 öğretmen istihdam edilmiş, 1.049 öğrenci öğrenim görmüştür. Aynı öğretim yılında 286 öğrenci mezun olmuş ve diploma almıştır.

4.1.3. Üniversiteler, Öğrenci Sayıları ve Mezuniyetler

1960'lı yıllardan itibaren İstanbul Üniversitesi, diğer üniversiteler gibi üniversiteye kabul için aday öğrencilere ihtisas testleri uygulamıştır. Bu uygulama ile umumi testlere göre daha nitelikli ve yetenekli öğrenci alınmıştır. Tıp, dişçilik ve eczacılık fakültelerinin ihtisas testlerinde matematik, fizik, kimya, tabiat bilgisi (zooloji ve botanik), ve yabancı dil alanlarından; hukuk fakültesinin ihtisas testinde matematik, tarih, felsefe, sosyoloji alanlarından; iktisat fakültesinin ihtisas testinde matematik, coğrafya, tarih, sosyoloji ve mantık alanlarından; fen fakültesi ve ona bağlı dallarda lise fen kolu müfredatından sorular hazırlanmıştır. Rektörlük, aday seçimlerine müdahil olmamış, bütün süreç fakülteler üzerinden yürütülmüştür.⁶⁸⁵

1974 yılı üniversitelerarası seçme sınavına İstanbul'dan 30.856 aday katılım sağlamıştır. Toplam adayların 25.463'ü lise çıkışlı, 5.393'ü lise dengi meslek okulu çıkışlı olarak kayıtlara geçmiştir. Bu dönemde 1.889'u kız, 5.110'u erkek olmak üzere toplam 6.999 öğrenci yeni kayıt yaptırmıştır. 1974-1975 öğretim yılında 8.324'ü kız, 30.133'ü erkek olmak üzere toplam 38.457 üniversite (İÜ, İTÜ ve Boğaziçi) öğrencisi öğrenim görmüştür. Öğrenci grubu içinde 420'si kız, 1.873'ü erkek olmak üzere toplam 2.293'ü yabancı uyruklulardan oluşmuştur. Öğrenciler, Kıbrıs (Toplam:720 Erkek:528 Kız:192), İran (T:626 E:548 K:78), Ürdün (T:307 E:294 K:13) , Suriye (T:199 E:188 K:11), Irak (T:148 E:123 K: 25), Afganistan (T:9 E:3 K:6), Libya (T:3 E:2 K:1) ve Pakistan (T:3 E:3 K:-) ülkelerinden gelmiştir.⁶⁸⁶

1974 yılında, İstanbul'da akademi, yüksekokul ve yüksek teknik okulu alanlarında birçok eğitim kurumu faaliyet göstermiştir. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, önemli eğitim kurumları olarak ön plana çıkmıştır.⁶⁸⁷ Şehirde eğitim-öğretim faaliyetleri alanında İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü, İstanbul İki Yıl Süreli Eğitim Enstitüsü, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü, İstanbul Gazetecilik Enstitüsü, İstanbul İktisat ve Ticaret Yüksekokulu, İstanbul Maliye ve Muhasebe Yüksekokulu, İstanbul İşletmecilik Yüksekokulu, İstanbul Siyasal Bilimler Yüksekokulu, İstanbul Mimarlık Yüksekokulu, İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu, İstanbul Uygulamalı Sanatlar Yüksekokulu, İstanbul Eczacılık

⁶⁸⁵ *Hürriyet*, 2 Temmuz 1962.

⁶⁸⁶ BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri, 1974 Üniversitelerarası Seçme Sınavı Anket Sonuçları ve 1974-75 Öğretim Yılı Başlı Yüksek Öğretim İstatistikleri*, Ankara 1975, s. 4.

⁶⁸⁷ BDİE, *a.g.e.*, s. 104, 106-118.

Yüksekokulu, İstanbul Diş Hekimliği Yüksekokulu, İstanbul Florance Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu, İstanbul Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu, İstanbul Yabancı Diller Yüksekokulu ve İstanbul Denizcilik Yüksekokulu hizmet vermiştir.⁶⁸⁸ Yüksek teknik okulları alanında İstanbul Mimarlık Yüksek Teknik Okulu, Galatasaray Mühendislik Yüksek Teknik Okulu, İstanbul Işık Mühendislik Yüksek Teknik Okulu, İstanbul Kadıköy Mühendislik Yüksek Teknik Okulu ve İstanbul Vatan Mühendislik Yüksek Teknik Okulu çalışmalarını yürütmüştür.⁶⁸⁹

---

⁶⁸⁸ BDİE, *a.g.e.*, s. 104, 106-118.

⁶⁸⁹ BDİE, *a.g.e.*, s. 104, 106-118.

Tablo 4.11. İstanbul Üniversitesi, öğretim üyesi erkek ve kadın, öğrenci erkek ve kadın öğrenci ve diploma sayıları, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Fakülteler	Öğretim Üyeleri			Öğrenciler			Diploma Alanlar		
			Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1	1960-61	7	745	216	961	15.685	6.056	21.741	1.008	271	1.279
2	1961-62	7	823	216	1.039	16.910	5.659	22.569	1.167	309	1.476
3	1962-63	8	644	376	1.020	17.432	6.093	23.525	1.173	344	1.517
4	1963-64	8	855	258	1.113	18.805	6.578	26.383	1.433	503	1.936
5	1964-65	8	835	271	1.106	19.928	7.362	27.290	1.578	568	2.146
6	1965-66	8	841	266	1.107	19.971	7.655	27.626	1.745	620	2.365
7	1966-67	9	969	225	1.194	20.156	7.528	27.684	1.882	636	2.518
8	1967-68	10	961	324	1.285	22.081	7.260	29.341	2.214	756	2.970
9	1968-69	11	1.028	302	1.330	23.197	7.644	30.841	2.515	755	3.270
10	1969-70	11	102	377	1.419	20.802	6.780	27.582	2.661	809	3.470
11	1970-71	11	1.132	425	1.557	19.874	6.257	26.131	3.053	1.003	4.056
12	1971-72	12	1.198	444	1.642	20.202	5.766	25.968	2.991	992	3.983
13	1972-73	13	1.197	486	1.683	19.593	5.860	25.453	2.843	1.005	3.848
14	1973-74	13	1.178	481	1.659	20.860	6.222	27.082	2.706	888	3.594
15	1974-75	14	1.210	470	1.680	22.990	7.112	30.102	2.662	929	3.591
16	1975-76	13	1.322	482	1.804	22.822	7.150	29.972	2.519	782	3.301
17	1976-77	13	1.497	530	2.027	22.601	8.080	30.681	2.362	753	3.115
18	1977-78	13	1.656	573	2.229	22.473	8.190	30.663	2.330	859	3.189
19	1978-79	13	1.745	622	2.367	21.982	8.287	30.269	2.272	764	3.036
20	1979-80	15	1.684	711	2.395	22.004	8.914	30.918	2.311	994	3.305

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 171; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 209; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 130; BDİE, *Türkiye*

İstatistik Yıllığı 1975, Ankara 1976, s. 108; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 112; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 114; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğretim 1980-81*, Ankara 1982, s. 1.

İstanbul Üniversitesi, öğretim üyesi erkek ve kadın, öğrenci erkek ve kadın öğrenci ve diploma sayıları Tablo 4.11.'de düzenlenmiştir. 1960-1961 öğretim yılına 7 fakülte ile başlayan İstanbul Üniversitesi, 961 öğretim üyesini bünyesinde bulundurmuş ve 21.741 öğrenciye ev sahipliği yapmıştır. Aynı öğretim yılında 271'i kız, 1.008'i erkek olmak üzere toplam 1.279 öğrenci mezun olmuş ve diplomalarını almışlardır. Dönem sonunda 1979-1980 öğretim yılında üniversite 15 fakülteye çıkmış, öğretim üyesi sayısı 2.395'e yükselmiş ve 30.918 öğrenciye hizmet vermiştir. Diploma alan mezun sayısı ise 3.305'e ulaşmıştır.

Tablo 4.12. İstanbul Teknik Üniversitesi, öğretim üyesi erkek ve kadın, öğrenci erkek ve kadın öğrenci ve diploma sayıları, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Fakülteler	Öğretim Üyeleri			Öğrenciler			Diploma Alanlar		
			Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1	1960-61	5	289	49	338	2.564	118	2.682	514	23	537
2	1961-62	5	317	46	363	2.540	120	2.660	464	20	484
3	1962-63	5	317	49	366	2.379	130	2.509	387	15	402
4	1963-64	6	336	47	383	2.776	133	2.909	346	16	362
5	1964-65	6	318	48	366	2.870	123	2.993	372	20	392
6	1965-66	6	330	57	387	3.100	134	3.234	337	16	353
7	1966-67	6	350	53	403	3.318	148	3.466	334	14	348
8	1967-68	6	349	60	409	3.523	149	3.672	365	24	389
9	1968-69	7	389	75	464	5.237	256	5.493	752	41	793
10	1969-70	7	433	84	517	5.831	335	6.166	560	38	598
11	1970-71	8	530	87	617	6.868	461	7.329	966	56	1.022
12	1971-72	9	430	81	511	6.717	421	7.138	1.121	61	1.182
13	1972-73	9	571	101	672	6.086	450	6.536	1.284	54	1.338
14	1973-74	9	617	110	727	5.547	463	6.010	1.271	59	1.330
15	1974-75	9	617	109	726	6.007	572	6.579	1.277	95	1.372
16	1975-76	9	615	109	724	6.039	739	6.778	511	40	551
17	1976-77	9	645	115	760	6.874	960	7.834	627	73	700
18	1977-78	9	696	126	822	7.108	1.099	8.207	807	174	981
19	1978-79	10	692	126	818	7.702	1.330	9.032	609	118	727
20	1979-80	11	727	135	862	8.040	1.581	9.621	1.089	218	1.307

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 171; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 210; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 131; BDİE, *Türkiye*

İstatistik Yıllığı 1975, Ankara 1976, s. 109; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 112; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 114; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğretim 1980-1981*, Ankara 1982, s. 1.

İstanbul Teknik Üniversitesi, öğretim üyesi erkek ve kadın, öğrenci erkek ve kadın öğrenci ve diploma sayıları Tablo 4.12.'de düzenlenmiştir. 1960-1961 öğretim yılına 5 fakülte ile başlayan İstanbul Teknik Üniversitesi, 289 öğretim üyesi istihdam etmiş ve 2.682 öğrenci öğrenim görmüştür. Aynı öğretim yılında 23'ü kız, 514'ü erkek olmak üzere toplam 537 öğrenci mezun olmuştur. Dönem sonunda 1979-1980 öğretim yılında üniversite 11 fakülteye ulaşmış, öğretim üyesi sayısı 862'ye yükselmiş ve 9.621 öğrenciye hizmet vermiştir. Diploma alan mezun sayısı ise 1.307'ye çıkmıştır.

Tablo 4.13. İÜ, İTÜ yıllık bütçeleri, cari masraflar, yatırımlar ve hazine yardımları (x1000), (1960-1978).

Sıra No	Yıl	İÜ			İTÜ		
		Hazine Yardımları	Yatırımlar	Cari Masraflar	Hazine Yardımları	Yatırımlar	Cari Masraflar
1	1960	28.053	4.982	39.731	16.114	7.778	24.124
2	1961	44.705	4.990	49.171	26.310	6.393	29.350
3	1965	96.491	11.296	57.755	58.926	8.446	27.756
4	1966	107.772	11.710	70.870	57.498	12.378	30.578
5	1967	126.570	22.223	74.817	69.148	12.997	32.734
6	1968	151.018	31.177	88.650	77.088	10.341	33.650
7	1969	222.176	43.347	107.358	86.926	8.506	42.061
8	1970	225.401	46.999	134.974	89.141	9.584	50.879
9	1971	226.850	61.469	183.702	70.214	13.398	64.946
10	1972	366.399	61.936	217.893	138.182	18.976	77.587
11	1974	739.127	152.200	406.808	296.453	75.307	132.322
12	1975	889.810	253.840	547.805	350.911	116.277	173.909
13	1976	958.026	367.740	652.016	425.661	165.710	213.298
14	1977	1.164.113	505.117	992.816	477.175	153.197	311.926
15	1978	1.427.680	624.071	1.675.266	449.079	169.438	434.624

Kaynak: BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara b.t.y., s. 364; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 337; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 347; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 387.

İÜ, İTÜ yıllık bütçeleri, cari masraflar, yatırımlar ve hazine yardımları Tablo 4.13.'te ele alınmış ve düzenlenmiştir. Bu dönemde üniversitelerin gelir kalamini hazine yardımları oluşturmuş, yatırımlar ile cari masraflar bu gelir üzerinden karşılanmıştır. Tablo incelendiğinde hazine yardımlarının söz konusu gider kalemlerine göre eksik kaldığı gözlemlenmiştir. Bütçe açıkları ek bütçe talepleri ile giderilmiş ve üniversitelerin öğretim hizmetleri devam ettirilmiştir.

Tablo 4.14. Boğaziçi Üniversitesi, öğretim üyesi erkek ve kadın, öğrenci erkek ve kadın öğrenci ve diploma sayıları, (1971-1980).

Sıra No	Yıllar	Fakülteler	Öğretim Üyeleri			Öğrenciler			Diploma Alanlar		
			Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1	1971-72	3	64	15	79	617	309	926	113	49	162
2	1972-73	3	78	32	110	770	374	1.144	135	60	195
3	1973-74	3	80	47	127	813	434	1.247	115	71	186
4	1974-75	3	103	49	152	919	540	1.459	111	90	201
5	1975-76	3	109	49	158	1.032	615	1.647	168	83	251
6	1976-77	3	125	59	184	1.119	688	1.807	228	138	366
7	1977-78	3	147	44	191	1.417	866	2.283	248	227	475
8	1978-79	3	155	45	200	1.530	970	2.500	265	217	482
9	1979-80	3	170	63	233	1.508	954	2.462	289	191	480

Kaynak: BDİE, *İstanbul İl Yıllığı 1973*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 158; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 112; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 114; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğretim 1980-1981*, Ankara 1982, s. 1.

Boğaziçi Üniversitesi, öğretim üyesi erkek ve kadın, öğrenci erkek ve kadın öğrenci ve diploma sayıları Tablo 4.14.'te düzenlenmiştir. 1971-1972 öğretim yılına 3 fakülte ile başlayan Boğaziçi Üniversitesi, 79 öğretim üyesini bünyesinde bulundurmuş ve 926 öğrenciye ev sahipliği yapmıştır. Aynı öğretim yılında 49'u kız, 113'ü erkek olmak üzere toplam 162 öğrenci mezun olmuş ve diplomalarını almışlardır. Dönem sonunda 1979-1980 öğretim yılında üniversite yine 3 fakülte ile öğretim hizmetlerini yürütmüş, öğretim üyesi sayısı 233'ü yükselmiş ve 2.462 öğrenci öğrenim görmüştür. Diploma alan mezun sayısı ise 480'e ulaşmıştır.

Tablo 4.15. İstanbul yükseköğrenim öğrenci yurtları, sayı ve verileri, (1973-1977).

Sıra No	Başlıklar		1973	1974	1975	1976	1977	
1	Yurt	Toplam	69	73	66	66	54	
2		Resmi	18	19	20	20	21	
3		Özel	51	54	46	46	33	
4	Oda	Toplam	2.735	4.075	-	-	-	
5		Resmi	1.503	2.688	-	-	-	
6		Özel	1.232	1.387	-	-	-	
7	Yatak	Toplam	12.762	16.548	15.659	15.335	14.249	
8		Resmi	7.077	10.433	9.783	9.754	9.928	
9		Özel	5.685	6.115	5.876	5.581	4.321	
10	Öğrenci Sayıları	Toplam	Toplam	11.593	12.803	12.098	11.904	9.025
11			Erkek	9.430	10.709	9.982	9.500	6.941
12			Kız	2.163	2.094	2.116	2.404	2.084
13		Resmi Yurt	Toplam	6.618	7.430	6.944	7.618	5.722
14			Erkek	4.971	5.904	5.270	5.671	4.083
15			Kız	1.647	1.526	1.674	1.947	1.639
16		Özel Yurt	Toplam	4.975	5.373	5.154	4.286	3.303
17			Erkek	4.459	4.805	4.712	3.829	2.858
18			Kız	516	568	442	457	445
19	Yönetici		Toplam	156	147	99	98	92
20	Memur		Toplam	119	116	103	89	103
21	Hizmetli		Toplam	626	731	565	540	546

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğrenim Öğrenci Yurtları Anketi 1973 ve 1974*, Ankara Mart 1974, s. 10, 14; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğrenim Öğrenci Yurtları Anketi 1975-1977*, Ankara Mart 1978, s. 2, 18.

İstanbul yükseköğrenim öğrenci yurtları, sayı ve verileri Tablo 4.15'te düzenlenmiştir. 1973 yılında resmi ve özel olmak üzere toplam 69 yurt 11.593 öğrenciye barınma imkânı sağlamıştır. Söz konusu yıl içinde 156 yönetici, 119 memur ve 626

hizmetli yurtlarda istihdam edilmiştir. 1974 yılında veriler yükselmiş, takip eden 1975, 1976 ve 1977 yıllarında ise yurt, öğrenci ve personel sayılarında düşüş yaşanmıştır. 1977 yılında yurt sayısı 54'e inmiş, yurtlarda kalan öğrenci sayısı 9.025'e gerilemiş ve 92 yönetici, 103 memur ile 546 hizmetli çalıştırılmıştır.

4.1.4. Yüksek Öğretim Kuruluşları

1 Ağustos 1933 tarihinde Darülfünun'un kaldırılması ile Edebiyat, Fen, Hukuk ve Tıp Fakülteleri bir araya getirilerek İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Kuruluş aşamasındaki 4 fakülteye 1936-37 öğretim yılında İktisat Fakültesi katılmıştır. 1948-49 yılında Orman Fakültesi, 1962-63 öğretim yılında Eczacılık Yüksekokulu, 1963-64 öğretim yılında Dişçilik Yüksekokulu, 1966-67 öğretim yılında Kimya Fakültesi, 1967-68 döneminde Cerrahpaşa Tıp Fakültesi ve 1968-69 öğretim yılında İşletme Fakültesi, 1971-72 öğretim yılında açılan Bursa Tıp Fakültesi ve 1972-73 öğretim yılında Veteriner Fakültesi üniversite bünyesine katılmıştır. Bu dönemde fakülteler ya yeni açılmıştır ya da yüksekokullar fakülteye dönüşmüştür.⁶⁹⁰ İstanbul Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi, anlamlı bir yerleşim yerinde eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmiştir. Fakülte, eski Capitolium Tepesi üzerinde, M.S. 321 yılında hukuk öğretimine başlayan meşhur hukuk mektebinin yerinde kurulmuştur.⁶⁹¹

İstanbul Teknik Üniversitesi, 1943-1944 öğretim yılına kadar Yüksek Mühendis Okulu olarak faaliyette bulunurken üniversiteye dönüştürülmüştür. 1953-54 yılında Maden Fakültesi, 1963-64 öğretim döneminde Kimya Fakültesi açılmıştır. Teknik Üniversite'ye bağlı olarak hizmet veren Teknik Okul 1968-69 öğretim yılından itibaren Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi'ne dönüştürülmüştür. 1970-71 öğretim yılında Gemi İnşaat Fakültesi, 1971-72 döneminde Temel Bilimler Fakültesi üniversite bünyesine katılmış ve 9 fakülteden oluşan bir yapıya kavuşmuştur.⁶⁹² İTÜ bünyesinde Türkiye'nin ilk müstakil Kimya Fakültesi planlamaları 1963 yılı içinde yapılmış ve açılışı, 1963-64 öğretim yılına hazır hale getirilmiştir. Maden Fakültesi binası içinde yer tahsisi yapılmış ve İsrail ile öğretim üyesi değişim programı anlaşması imzalanmıştır.⁶⁹³ Amerika'dan kiralama yoluyla İTÜ'ye kazandırılan "elektronik beyin", üniversitede heyecanla karşılanmıştır. Makine, Prof. Dr. Nimet Özdaş tarafından kurulmuş ve kullanılmaya

⁶⁹⁰ BDİE, *Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972*, Ankara 1973, s. 58; BDİE, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Ankara 1973, s. XV.

⁶⁹¹ *Hürriyet*, 10 Ocak 1961.

⁶⁹² BDİE, *Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972*, Ankara 1973, s. 58.

⁶⁹³ *Hürriyet*, 28 Haziran 1963.

başlanmıştır. Doç. Dr. Ender Yazar, elektronik beynin tanıtımını yapmış ve bir mühendisin 9 ayda yapabileceği inşaat hesaplamalarını söz konusu makinenin üç saate hatasız yaptığını izah etmiştir. İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, 9 Ocak 1978 tarihinde Hammamızzade İsmail Dede Efendi 200. Doğum Yıldönümü Programı'nı düzenlemiştir. Program, Konservatuvar Başkanı Ercümen Berker'in Açılış konuşması ile başlamış, Yılmaz Öztuna, Alaaddin Yavaşca, Sadün Aksüt, Niyazi Sayın ve Yalçın Tura gibi hocalar tarafından sunumlar yapıp icralarda bulunulmuştur.⁶⁹⁴

Robert Koleji Yüksek Okulu 1971 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiş ve 9 Eylül 1971 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi kurulmuştur. Üniversite, 1971-72 öğretim yılında Mühendislik, Fen ve Yabancı Diller, İş İdaresi ve İktisat Bölümleri ile faaliyete başlamıştır. İlk yıl 64'ü erkek, 15'i kadın olmak üzere toplam 79 öğretim üyesi kadroya alınmış ve 687'si erkek, 314'ü kız olmak üzere 1001 öğrenci kaydı yapılmıştır.⁶⁹⁵

1973 yılında *Son Havadis* gazetesinde, “Boğaziçi üniversitesinin eğitim düzenini oluşturmaya Amerika'dan bir Türk geldi” başlığı ile bir haber yer almıştır. Haberde Uluslararası ABD Bilim ve Sanat Akademisi'ne seçilen ilk Türk kimyacı Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu, tanıtılmış ve yeni kurulan üniversite ile ilgili çalışmalarından bahsedilmiştir. Sinanoğlu, “Gençlerimiz yabancı dil bilmiyor” diye söze başlamış ve Türkçe bilmediklerini de ifade etmiştir. Aynı anda hem dil öğretiminin hem de fen konularının işlenmesini sakıncalı görmüş ve bu uygulamanın iki alanı da zayıflattığını ifade etmiştir. Sinanoğlu, sorunun çözümü için yabancı dil, fen ve teknik Türkçe öğretimi alanlarında tasarı geliştirmek için çaba sarf etmiştir.⁶⁹⁶

İstanbul, İstanbul Teknik ve Boğaziçi Üniversiteleri ile birlikte şehrin geleceğinde köklü eğitim kurumları arasında yer alan Marmara Üniversitesi (İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi), Yıldız Teknik Üniversitesi (İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi) ve Mimar Sinan Üniversitesi (İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi) bu dönemde şekillenmiş, kuruluş ve dönüşüm aşamalarını olgunlaştırmışlardır. Şehre değer katan kıymetli bir yapı, Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi, (ÇNAEM), İstanbul'da kurulmuştur. Merkez, uranyumdan elektrik üretmek üzere yapılandırılmış ve hizmet vermeye başlamıştır. Nükleer Araştırma merkezi fizik, kimya, tıp, ziraat, mühendislik ve radyoloji alanlarında da çalışma imkânı

⁶⁹⁴ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, *Hammamızzade İsmail Dede Efendi 200. Doğum Yıldönümü Programı*, Atatürk Kitaplığı, Muhsin Ertuğrul Evrakı, Demirbaş No:11278, 9 Ocak 1978.

⁶⁹⁵ BDİE, *İstanbul İl Yıllığı 1973*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 158.

⁶⁹⁶ *Son Havadis*, 7 Haziran 1973.

sunmuştur. Araştırma Merkezi Müdürlüğü, İstanbul Üniversitesi Fizik Profesörü Sait Akpınar'ın uhdesine verilmiş ve çalışmaları kendisi koordine etmiştir. Akpınar, kurumun verimli olması için diğer atom merkezleri ile iletişimin sürekliliğine dikkat çekmiş ve ödeneklerin düzenli olması gerektiğini belirtmiştir. Merkezde görevli diğer araştırmacı Prof. Dr. Nejat Aybers, reaktörün güvenliği konusunda izahatta bulunmuş, halkın korkusunun yersiz olduğunu belirtip emniyetin üst seviyede olduğunu açıklamıştır.⁶⁹⁷

27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra 147'ler Ekim 1960 tarihinde çeşitli sebepler ileri sürülerek üniversitelerden uzaklaştırılmıştır. 147'ler konusunu, Doç. Dr. Hayri Domaniç *Son Havadis* gazetesinde ele almış ve meseleyi anayasa, insan hakları ve üniversite özerkliği açısından değerlendirmiştir. Domaniç, uzaklaştırılan üniversite hocalarının geri dönüşünün kanun mevzuu yapılamayacağını izah etmiş ve yasamanın yetkisizliğine vurgu yapmıştır. 147'lerin idari veya hukuki tasarrufla görev iadesinin sağlanmasının doğru olacağı tezini savunmuştur. Aynı şekilde 27 Mayıs ihtilal heyetinin 147'leri ihraç ederken yasama yolunu tercih etmesinin kendi içinde çelişki oluşturduğunu belirtmiştir.⁶⁹⁸ Öğretim üyeleri birçok platformda üniversiteye dönüş için teşebbüste bulunmuş ancak Millet Meclisi'nin iradesi ile talepleri karşılanmıştır.⁶⁹⁹ İTÜ Senatosu, Millet Meclisi'nin bu kararından sonra toplanmış ve 147'ler dâhil diğer eski öğretim üyelerinin hepsini üniversiteye alma kararına varmıştır. Böylece, üniversiteden atılan 28 öğretim üyesinden Prof. Dr. Emin Onat rahmetli olduğu için, diğer 27 öğretim üyesi dönüş hazırlıklarına başlamıştır.⁷⁰⁰ Millet Meclisi'nin 147'ler kararı, Cumhuriyet Senatosu'nda da görüşülmüş, müzakereler sırasında şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Eski MBK Üyelerinin kırmızı oy verdiği kanun tasarısı, Millet Meclisi'nden geldiği şekliyle Senato tarafından 16'ya karşı 96 oyla kabul edilmiştir.⁷⁰¹

---

⁶⁹⁷ *Son Havadis*, 12 Aralık 1961.

⁶⁹⁸ Hayri Domaniç, "147'lerin Dönüşü", *Son Havadis*, 9 Ocak 1962.

⁶⁹⁹ *Hürriyet*, 29 Mart 1962.

⁷⁰⁰ *Hürriyet*, 2 Nisan 1962.

⁷⁰¹ *Hürriyet*, 13 Nisan 1962.

4.2.KÜLTÜR VE SANAT

1960-1980 yılları arasında İstanbul'un fikir ve sanat sohbetleri ve eserleri belli kültür mekânlarında şekillenmiştir. Nuruosmaniye'deki İkbâl Kıraathanesi kültür mekânı olarak Orhan Kemal ile 1970'lerde meşhur olmuştur. Bu dönemin Marmara Kıraathanesi'nde üç isim Marmaratör olarak mekânı şenlendirmiştir. 27 Mayısçı bir subay Dünder Taşer, Osmanlı tarihçisi Ziya Nur Aksun ve mütefekkir Erol Güngör müdavimlerden olmuştur. Kıraathaneyi zaman zaman Sahaflar Şeyhi Hacı Muzaffer Ozak tasavvuf sohbetleri ile renklendirmiştir. Marmara Kıraathanesi'ne gitmeyenler ise Laleli'deki Acem Kıraathanesi'nde bir araya gelmiştir. Burada meraklı bir dinleyici zümresi, Mükrimin Halil Yinanç'ın meşhur Selçuklu tarihi sohbetlerini dinlemiştir. Yinanç, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Nihat Tarlan, Rıfkı Melül Meriç ve Abdülbaki Gölpınarlı gibi akademinin duayenleri Bayezid Devlet Kütüphanesi'nde sık sık bir araya gelmişlerdir. 1900'ler kuşağı, son sohbetlerini bu tarihî mekânda demlendirmiştir. Sahaf Mehmet Raif Yelkenci'nin mekânı, Sahaflar Çarşısı'nın sohbet çatısı olarak hizmet vermiştir. Fuad Köprülü, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Süheyl Ünver, Cevdet İnancalp, Osman Nuri Ergin, Mükrimin Halil Yinanç, Ali Öztaylan, Samiha Ayverdi, Faik Reşit Unat ve Fevziye Abdullah Tansel gibi entelektüeller burada bir araya gelmiştir. Yelkenci'nin yazma eserlerin içerikleri ilgili paylaşımları dönemin fikir dünyasını zenginleştirmiştir. Bu mekânların uzak dünyasında Cağaloğlu-Hocapaşa taifesi Meserret Kıraathanesi'nde bir araya gelmiştir. Babıali'nin gazetecileri, aktüel politika konularını enine boyuna burada tartışmışlardır. Tarihi yarımada'nın karşısındaki Beyoğlu'nda buluşma mekânları, şehrin daha bir müreffeh entelektüellerini ağırlamıştır. Baylan, Markiz, Lebon, Nirsuvaz ve Pelit gibi mekânlar çayın yanında pasta servisi ile sohbetleri boyutlandırmışlardır. Çay ve pastalı sohbetler meyhanelere uzanmış, Asmalımescit'teki Nil, Bacı ve bilahare Yakup gibi mekânlar entelektüel sohbetlere ev sahipliği yapmıştır. Eski zamanın bey-paşa konak meclisleri, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Fatih Eskiali'deki müze görünümlü hanesinde kendine yer bulmuştur. Sabri Ülgener, Uğur Derman, Semavi Eyice ve Fuad Bayramoğlu gibi entelektüellerin buluştuğu bu yemekli toplantılar her birinin evinde sıralı ve yemekli bir şekilde devam etmiştir. Müdavimler her bir bulaşmada bir katılımcının alanları ile ilgili ilmi sohbetini dinlemişlerdir.⁷⁰² Bayezid Çınaraltı Kahvesi, Sahaflar Çarşısı ile üniversite arasındaki bir soluklanma mekânı olarak hizmet vermiştir. Çınaraltı Kahvesi, Tanpınar'ın "Yaz Yağmuru" eserine, Turan'ın "Türk Cihan

⁷⁰² Ahmet Güner Sayar, *İstanbul'un Son Dönem Kültür Mekânları*, İstanbul Mekân ve İnsan, İstanbul 2012, s. 82-88.

Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi” adlı çalışmasına ve Kemal Tahir’in “Devlet Ana” kitabına ocaklık yapmıştır. Son müdavimlerden Server Revnakoğlu da çekilince geriye Refik Demir kalmıştır. Teşkilat Refik, eski zamanlarda dinlediği kültür insanların hatırası ile dost sohbetlerinin son temsilcisi kimliğini taşımıştır.⁷⁰³

6-12 Eylül 1969 tarihleri arasında İstanbul Kültür Sarayı’nda XXI. Uluslararası Kızılhaç Konferansı toplanmıştır. Konferansa, Büyükelçi Talat Benler’in başkanlık ettiği askeri ve sivil bürokrasiden geniş bir heyet ile katılım sağlanmıştır.⁷⁰⁴ 31 Mayıs-7 Haziran 1969 tarihleri arasında İstanbul Kültür Sarayı’nda XXII. Milletlerarası Ticaret Odası Kongresi düzenlemiştir. İstanbul Belediye Başkanı Dr. Fahri Atabey kongre süresince belediye birimleri tarafından yapılacak işleri bildirmiş ve görevlerin titizlikle yerine getirilmesini emretmiştir. Delegelerin ve ziyaretçilerin programları çerçevesinde Kültür Sarayı ve çevresi, Sultanahmet, Ayasofya ve Topkapı Müzesi ve çevresi, Kapalıçarşı ve çevresi ile Büyükkada gezi alanlarının temizlik işleri ve zabıta denetimleri üst düzeye çıkarılmıştır.⁷⁰⁵

Başbakan Süleyman Demirel, hükümet dönemlerindeki çeşitli beyanatlarında İstanbul’u endüstri, kültür ve eğitim şehri olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım ile kültür varlıklarının, eğitim kurumlarının katkısını önemsemiştir. 1976 yılında konuyu bir kez daha gündeme taşımış ve şehrin bir kongre merkezine ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Eğitim alanında İstanbul ve İstanbul Teknik Üniversiteleri’nin dağınık yapılaşmasını sakıncalı bulmuş ve “site üniversite” yerleşkelerinin katme değerini izah etmiştir. Bu anlayışın sonucunda inşasına başlanılan İTÜ Ayazağa Kampüsü’nün gelişiminden sitayişle bahsetmiştir. Demirel, son sözlerini yurt konusuna ayırmış, okumak uğruna şehir değiştiren öğrencilerin eğitim süreçlerini desteklemek için yurt yatırımlarının ana politikalarından birini teşkil ettiğini ifade etmiştir.⁷⁰⁶

Kazım Taşkent ve sahibi olduğu Yapı ve Kredi Bankası, 1960’lı yıllarda şehrin kültür ve sanatına nefes vermiştir. Banka bünyesinde kurulan matbaada basılan kitap ve dergiler yayın dünyasının gelişip büyümesine katkı sunmuştur. Taşkent’in gayretleri ile kurulan “Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi” de çeyrek asırlık bankanın kıymetli bir hizmeti olarak anılmıştır.⁷⁰⁷

⁷⁰³ *Son Havadis*, 15 Ekim 1978.

⁷⁰⁴ BCA, 030-18-1-2-238-56-19 1-2, 6 Ağustos 1969.

⁷⁰⁵ İBBA, Bel. No: 7002826, İstanbul Belediye Meclisi, Bil. No: 76, Milletlerarası Ticaret Odası Kongresi Hakkında, 21 Mayıs 1969.

⁷⁰⁶ *Son Havadis*, 11 Eylül 1976.

⁷⁰⁷ *Son Havadis*, 9 Eylül 1971.

1960'lı ve 1970'li yıllar siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkla geçmiş ve bu iklim sanat faaliyetlerine olumsuz yansımıştır. Bu olumsuzluğa rağmen Türkiye'nin gelişimi devam etmiş, uluslararası sahnelerde yer almış ve dünyadaki hareketlilik daha yakından izlenmiştir. Bu etkileşim toplumsal alanda karşılık bulmuş, sanata ve kültüre duyarlılık artmıştır. Toplum içindeki kısmen bürokrasiden olmak üzere ağırlıklı bir şekilde akademi çevresi, gazeteci ve yazarlar, orta gelir düzeyindeki aydınlar bu alandaki misyonu taşımışlardır. Söz konusu toplumsal gruplara zamanla özel sektördeki çalışanlar ile sosyal statü peşinde olanlar sanat olaylarına katılım sağlamıştır. 1973 yılında Beyoğlu'nda açılan Vakko Sanat Galerisi ise tipik bir kurumsal yapının, sanatın içinde olma ve sanata destek verme psikolojisini temsil etmiştir.⁷⁰⁸

4.2.1. Düşünsel İklim ve Kütüphaneler

1960'lı yıllarda, Doğan Avcıoğlu'nun kaleme aldığı "Türkiye'nin Düzeni" çalışması, fikir hayatını etkilemiş ve üretken bir düşünce ortamının oluşmasına katkı sunmuştur. Avcıoğlu, kitabında Amerikan kapitalizminin ve Sovyet komünizminin dışında bir model üzerinde durmuştur. Türkiye için "milliyetçi-devrimci kalkınma modeli" tezini gündeme taşımış ve savunmuştur.⁷⁰⁹ Diğer taraftan dönemin özgün düşünürlerinden Kemal Tahir, geçmişin algı pratiğine katkı sunmuştur. Tahir, çağdaşlarının Osmanlı dönemi sorunlarını ele alırken içten bakış ile anlaşılabilirliği tezine karşı çıkmış ve meselelerin "doğu-batı mücadelesi" ekseninde izlene bileneceğini aktarmıştır. Kemal Tahir bu yaklaşımı ile geçmişin tahlil çerçevesini genişletmiş ve bu alanda geliştirilen fikri çalışmaları etkilemiştir. Tahir, bu kavrayış ile 1967'de kaleme aldığı "Devlet Ana" kitabında Osmanlı toplumunu ayrıntılandırmış ve 1965 yılı baskılı "Yorgun Savaşçı" çalışması ile de Milli Mücadele Dönemi'ni tahlil etmiştir. 1960'lı yıllarda, Cumhuriyet Tarihi, 1923-1938 ve 1938-1950 dönemleri şeklinde kategorize edilmiş ve dönemleri farklı yaklaşımlarla değerlendirme eğilimi gösterilmiştir. Tahir, bu genel kabulün dışında Cumhuriyet Dönemi'ni bir bütün olarak ele alma çabasını sergilemiştir. Seri bir şekilde, 1967 yılında "Bozkırdaki Çekirdek" romanında Köy Enstitülerini, 1969 yılında "Kurt Kanunu" ile İzmir Suikastı'nı ve 1971'de yayımladığı "Yol Ayrımı" çalışması ile Serbest Fırka'yı irdelemiştir.⁷¹⁰

⁷⁰⁸ *Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, ed. Ayla Ödekan, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul Mayıs 1999, s. 194-195.

⁷⁰⁹ Kurtuluş Kayalı, "Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entelektüeli Doğru Anlamanın Yolu Düşünsel Konumunun Farklılığını Kavramaktan Geçer", *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, III, 11, Mayıs, Haziran, Temmuz 2000, s. 47-48.

⁷¹⁰ Kayalı, *a.g.m.*, s. 54-55.

Cemil Meriç, dönemin nevi şahsına özgü kültür insanlarından biri olarak cemiyet hayatına zenginlik katmıştır. 1979 yılı ilkbaharında Son Havadis’den Şeref Oğuz, kendisi ile iki günlük zihin açıcı bir söyleşi yapmıştır. Oğuz, Meriç’i “En geniş alaka gören muharrir” şeklinde okuyucusuna takdim etmiştir. Oğuz, yazar ile söyleşisine, O’nun “Muhteşem bir maziye daha muhteşem bir istikbale bağlayacak köprü olmak isterdim.” cümlesi ile giriş yapmıştır. Meriç, içinden geçtikleri anarşi sürecinin geçiciliğini vurgulamış, dertlerinin ise daha vahim olduğunu belirtmiştir. Toplumun derdini “anomi” kavramı ile ifade etmiş, “Her değer, her kanunun, her kuralın yok oluşu” cümlesi ile meramını açıklamıştır. Meriç, mütercim ve yazar kimlikleri ile edindiği uğraşısını anlamlandırmış, “Önce mefhumları aydınlatmaya çalıştım, sağ-sol, ilerici-gerici. Sonra felaketlerimizin kaynağına eğildim.” cümlelerini serdetmiştir. Cemil Meriç ertesi gün devam ettiği söyleşisinde, toplum için “anlaşmamak” halini çok tehlikeli görmüş, “Herkes bir adaya sürgün. Ve adacıklar arasında köprü yok. Kendi kendine konuşan kırk milyon insan.” şeklinde, içindeki sıkıntıyı açığa çıkartmıştır. Cemil Meriç, kendi zümresini keskin diliyle eleştirmiş, aydınların eksikliklerini kendine has üslubu ile tarihe not düşmüştür. Şöyle ki:⁷¹¹

Aydın, insanından kopmuş; kendini de tanımıyor, dünyayı da. Dilini kaybeden, mavera ile göbek bağını koparan bu zavallı, tam bir boşluk içindedir. Aydın olmak için önce insan olmak lazım. İnsan, mukaddesi olandır. İnsan hırlaşmaz, konuşur. Maruz kalmaz, seçer. Aydın, kendi kafasıyla düşünen, kendi gönlüyle hisseden kişi. Aydını yapan, uyanık bir şuurla, tetikte bir dikkat ve hakikatin bütününe kucaklamaya çalışan bir tecessüs.

Meriç, söyleşinin sonunda okuyucuya ana mesajını, “büyük facialar, büyük ihanetler görmüş ve her imtihandan yüz akıyla çıkmış bir milletin çocukları, bedbin olamazlar” cümleleriyle vermiştir.

---

⁷¹¹ Şeref Oğuz, “Cemil Meriç’le Sohbet: Sıhhatli Toplumlar Kendileri Kalarak Değişenlerdir”, *Son Havadis*, 13 Mart 1979; *Son Havadis*, 14 Mart 1979.

Tablo 4.16. İstanbul ili halk kütüphanesi sayısı, kitap, okuyucu ve personel verileri, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Kütüphane	Kitap Sayısı		Okuyucu Sayısı			Personel Sayısı		
			Yeni Giren	Yeni Giren Dâhil Mevcut	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Memur	Hizmetli
1	1960	12	-	284.437	126.940	-	-	99	67	32
2	1961	12	-	305.144	120.725	-	-	121	67	54
3	1962	12	-	321.341	155.557	-	-	125	95	30
4	1963	12	-	340.398	187.712	-	-	131	82	49
5	1964	14	-	344.246	200.670	-	-	134	86	48
6	1965	15	-	366.810	176.866	-	-	141	94	47
7	1966	16	-	380.377	191.386	-	-	141	91	50
8	1967	18	-	511.779	146.817	-	-	130	79	51
9	1968	18	27.453	538.570	152.779	-	-	187	86	101
10	1969	20	27.246	565.641	286.277	219.418	66.859	195	85	110
11	1970	21	26.772	596.899	236.287	177.686	58.601	201	99	102
12	1971	21	24.233	618.963	253.712	197.489	56.223	203	99	104
13	1972	22	19.727	636.920	220.873	172.761	48.112	204	120	84
14	1973	23	19.948	659.694	179.040	136.198	42.842	205	126	79
15	1974	23	48.681	715.387	261.046	182.964	78.082	206	126	80
16	1975	25	22.543	734.439	227.892	159.584	68.308	205	124	81
17	1976	26	20.537	753.783	261.814	184.196	77.618	214	131	83
18	1977	30	36.854	788.374	302.793	194.005	108.788	221	132	89
19	1978	43	21.033	809.574	529.580	314.273	215.307	188	123	65
20	1979	44	24.758	836.037	455.870	274.437	181.433	259	179	80
21	1980	44	15.798	794.742	456.180	268.056	188.124	178	94	84

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri 1959-1968*, Ankara 1972, s. 18, 27; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri 1969-1973*, Ankara 1977, s. 22, 41, 70; BDİE, *Kültür ve Spor İstatistikleri 1974*, Ankara 1977,

s. 9; BDİE, *Kültür ve Spor İstatistikleri 1975*, Ankara 1978, s. 10; BDİE, *Kültür İstatistikleri 1978*, Ankara 1981, s.17; BDİE, *Kültür İstatistikleri 1979*, Ankara 1982, s. 23; BDİE, *Kültür İstatistikleri 1980*, Ankara 1983, s. 29, 32, 37.

İstanbul ili halk kütüphanesi sayısı, kitap, okuyucu ve personel verileri Tablo 4.16.'da paylaşılmıştır. 1960 yılında 12 halk kütüphanesi açıkken sayı 1970 yılında 21'e ve 1980 yılında 44'e yükselmiştir. Yeni kütüphanelerin hizmet vermesine bağlı olarak kitap, okuyucu ve personel sayılarında artış yaşanmıştır. Dönem başında 1960 yılında 284.437 olan kitap sayısı dönem sonunda 1980 yılında 794.742'ye çıkmıştır. Toplam okuyucu sayısı 1960'ta 126.940 iken 1980'de 456.180'e ulaşmıştır. Kütüphanelerde istihdam edilen memur ve hizmetli sayısı 1960'ta toplam 99 iken 1979'da 259'a erişmiştir.

Tablo 4.17. İstanbul ili çocuk kütüphanesi sayısı, kitap, okuyucu ve personel verileri, (1968-1980).

Sıra No	Yıllar	Kütüphane	Kitap Sayısı		Okuyucu Sayısı			Personel Sayısı		
			Yeni Giren	Yeni Giren Dâhil Mevcut	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Memur	Hizmetli
1	1968	11	6.122	29.718	116.209	68.443	47.766	14	7	7
2	1969	17	5.462	36.545	157.159	89.332	67.827	20	8	12
3	1970	24	13.259	48.598	265.033	152.946	112.087	46	27	19
4	1971	26	6.572	53.928	329.425	186.291	143.134	47	28	19
5	1972	27	2.182	58.905	295.991	163.955	132.036	48	29	19
6	1973	31	5.060	59.859	330.833	181.035	149.798	57	37	20
7	1974	36	5.207	59.063	276.786	151.560	125.226	45	30	15
8	1975	38	3.725	63.723	326.775	180.158	146.617	47	30	17
9	1976	38	6.094	72.446	398.546	220.381	178.165	58	40	18
10	1977	39	7.967	78.007	559.013	302.586	256.427	64	43	21
11	1978	27	4.564	62.000	391.153	222.912	168.241	40	27	13
12	1979	30	10.235	70.318	344.205	190.236	153.969	50	33	17
13	1980	33	1.800	75.351	373.001	207.498	165.503	55	39	16

Kaynak: BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri 1959-1968*, Ankara 1972, s. 4, 79; BDİE, *Milli Eğitim İstatistikleri 1969-1973*, Ankara 1977, s. 110, 129, 138, 148; BDİE, *Kültür ve Spor İstatistikleri 1974*, Ankara 1977, s. 26; BDİE, *Kültür ve Spor İstatistikleri 1975*, Ankara 1978, s. 26; BDİE, *Kültür İstatistikleri 1978*, Ankara 1981, s. 91, 114, 124; BDİE, *Kültür İstatistikleri 1979*, Ankara 1982, s. 41; BDİE, *Kültür İstatistikleri 1980*, Ankara 1983, s. 43.

İstanbul ili çocuk kütüphanesi sayısı, kitap, okuyucu ve personel verileri Tablo 4.17.'de düzenlenmiştir. Çocuk kütüphanesi sayısı 1968'de 11'den 1980'de 33'e yükselmiştir. 1968'de kitap sayısı 29.718 iken 1980 yılında 75.351'e ulaşmıştır. 12 yıllık süreçte toplam okuyucu sayısı 116.209'dan 373.001'e çıkmıştır. 1968'de 14 personel istihdam edilirken 1980 yılında toplam 55 personel çalıştırılmıştır.

Cumhuriyetin 50. Yılı anısına, Koç Holding, Atatürk Kitaplığı'nın yapımını gündemine almış ve Mimar Sedat Hakkı Eldem'e projeyi teslim etmiştir. Yapı, Türkiye'nin en büyük modern kitaplığı olarak tasarlanmış, kompleks içinde araştırma, okuma, depolama, ciltleme ve mikrofilm bölümleri düşünülmüştür. Bayezid Belediye Kütüphanesi'nin nakli ile kitaplığın çekirdeği kurgulanmıştır.⁷¹² 2 Kasım 1976 tarihinde düzenlenen törende Koç Holding Başkan Vekili Rahmi Koç, kitaplığın anahtarını Belediye Başkanı Ahmet İsvan'a teslim etmiştir. 4 katlı ve 500.000 kitap kapasiteli kitaplığa Koç Grubu elinde bulundurduğu Muhsin Ertuğrul'un 20.000 kitaplık koleksiyonunu da bağışlamıştır. Türk Yazarlar Sendikası, Varlık Yayınları, Kemal Salih Sel Matbaası varisleri kitap bağışında bulunan diğer kurum ve kişiler olmuşlardır.⁷¹³ Kitaplığın daha iyi hizmet vermesi için 1977 yılında belediye tarafından vakıf kurulması için çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda belediye başkanına yetki verilmiştir.⁷¹⁴ 1960-1980 yılları arasında Atatürk Kitaplığı ile birlikte şehir üç kütüphane daha kazanmıştır. İstanbul İl Halk Kütüphanesi (1962), Hakkı Tarık Us Kütüphanesi (21 Ekim 1965) ve İbrahim Hakkı Konyalı Vakıf Kütüphane ve Arşivi (1979) okuyucu ve araştırmacılara hizmet vermek üzere kapılarını açmıştır.

4.2.2. Vakıflar, Müzeler, Sergiler ve Festivaler

1960-1980 yılları arasında birçok vakıf kuruluş aşamasını tamamlamış ve hizmet vermeye başlamıştır. Türkiye Milli Kültür Vakfı (1969), Türk Petrol Vakfı (1969), Kubbealtı Akademisi ve Sanat Vakfı (1970), Türk Edebiyatı Vakfı (1978), İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) (1980) belli başlı vakıflar olarak ön plana çıkmıştır. Dönemin başında, Yahya Kemal Beyatlı Müzesi 15 Ocak 1960 tarihinde Başkurşunlu Medresesi'ndeki tören ile açılmıştır. Açılış etkinliğinde Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası'nın birinci sayısı ve Nihad Sami Banarlı'nın Yahya Kemal Yaşarken kitabı tanıtılmıştır. Müze, 1961 yılında Karamustafa Paşa Medresesi'ne taşınmış ve 10 Haziran 1961 tarihinde resmen kurulmuştur. Açılış anısına Yahya Kemal'in Kendi Gök Kubbemiz eseri basılmıştır. Takip eden 7. yılında Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası'nın ikinci sayısı çıkmıştır.⁷¹⁵ Şehrin sanat hayatına değer katan bir dizi müze şehre kazandırılmış ve bu müzeler ziyaretçi kabullerine başlamıştır. Türk İnşaat ve Sanat

⁷¹² Son Havadis, 7 Ekim 1973.

⁷¹³ Son Havadis, 3 Kasım 1976.

⁷¹⁴ İBBA, Bel. No: 2086329, İstanbul Belediye Meclisi, Kar. No: 218, Vakıf Kurulması, Yetki Verilmesi, 24 Haziran 1977.

⁷¹⁵ Ferudun Ata, Ömer Çalık, "Geçmişten Günümüze Fetih Kutlamaları ve İstanbul Fetih Cemiyeti", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23, 2020, s. 86.

Eserleri Müzesi (13 Mayıs 1967), Yazı Sanatları Müzesi (1967), Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi (1968), Gülhane Parkı'nda Tanzimat Müzesi (1969), Galata Mevlevihanesi Divan Edebiyatı Müzesi (27 Aralık 1975), Türk Karikatür ve Mizah Müzesi (1975), Halı Müzesi (13 Nisan 1979) ve dönemin sonunda Sadberk Hanım Müzesi (1980) açılarak şehrin belleğine sahip çıkmıştır.

Sadberk Hanım Müzesi, Kültür Bakanı Cihad Baban tarafından 14 Ekim 1980 tarihinde hizmete açılmıştır. Müze açılışı ile birlikte, Türkiye'nin ilk özel müzesi unvanını almıştır. Vehbi Koç'un eşi Sadberk Koç anısına inşa edilen müze "Etnografik değerdeki el işleri ile ev eşyalarını" bir çatı altında toplamıştır. Müze mekânı için, Büyükdere'de Sedat Hakkı Eldem tarafından restore edilen Azaryan Yalısı kullanılmıştır. Müze Müdürü Sabahattin Onur, koleksiyonları meydana getiren el işlemler, seccadeler, gümüşler, porselen üzerine gümüş kakmalar, kristaller ve porselenler birinci derece tarihi eserlerden oluştuğunu misafirlere izah etmiştir.⁷¹⁶

---

⁷¹⁶ Son Havadis, 15 Ekim 1980.

Tablo 4.18. İstanbul müzeleri, ziyaretçi, personel sayı ve verileri, gelir durumları, (1975-1980).

Sıra No	Başlıklar / Yıllar		1975	1976	1977	1978	1979	1980
1	Müze Adeti		-	-	6	7	8	8
2	Toplam Ziyaretçi	Toplam	1.840.881	2.102.241	2.214.351	1.886.108	1.731.591	1.540.792
3		Yerli	696.707	795.744	733.994	548.701	469.491	567.550
4		Yabancı	1.144.174	1.306.497	1.480.357	1.337.407	1.262.100	973.242
5	Paralı Ziyaretçi	Yerli	287.321	331.338	334.424	450.301	361.160	470.059
6		Yabancı	1.129.313	1.284.501	1.450.348	1.322.875	1.239.626	962.920
7	Parasız Ziyaretçi	Yerli	409.386	464.406	399.570	98.400	108.331	97.491
8		Yabancı	14.861	21.996	30.009	14.532	22.474	10.322
9	Personel Genel Topamları	Toplam	484	504	514	546	589	425
10		Erkek	419	441	420	456	486	361
11		Kadın	65	63	94	90	103	64
12	Genel İdari Hizmetler	Toplam	240	248	255	241	244	182
13		Erkek	184	193	182	170	164	135
14		Kadın	56	55	73	71	80	47
15	Teknik Hizmetler	Toplam	27	24	23	25	22	13
16		Erkek	21	18	17	22	19	11
17		Kadın	6	6	6	1	3	2
18	Yardımcı Hizmetler	Toplam	217	232	236	280	323	230
19		Erkek	214	230	221	264	303	215
20		Kadın	3	2	15	16	20	15
21	Gelirler	Genel Toplam	13.310.818	14.962.683	15.990.677	19.781.403	59.067.432	67.250.498
22		Girişler	11.903.475	13.376.964	14.252.591	17.395.853	55.741.756	63.261.913
23		Fotoğraf ve Film Çekim	1.407.343	1.585.719	1.738.086	2.385.550	3.325.676	3.988.585

Kaynak: BDİE, *Kültür ve Spor İstatistikleri Müzeler 1975-1976*, Ankara 1978, s. 42-43, 56, 61; BDİE, *Kültür İstatistikleri 1978*, Ankara 1981, s. 134, 167-168, 180, 186; BDİE, *Kültür İstatistikleri 1979*, Ankara 1982, s. 57, 71, 77, 81; BDİE, *Kültür İstatistikleri 1980*, Ankara 1983, s. 59, 75, 80-81, 87.

İstanbul müzeleri, ziyaretçi, personel sayı ve verileri, gelir durumları Tablo 4.18’de paylaşılmıştır. Müzeler, yerli ve yabancı ziyaretçiler tarafından paralı ve parasız

olarak ziyaret etmişlerdir. Müze hizmetleri genel idari, teknik personel ve yardımcı kadroları ile yürütülmüştür.

Bu dönemde şehrin saray yapılarında sergi çalışmaları yapılmıştır. 1961 yılında Topkapı Sarayı'nda düzenlenen İstanbul Harita ve Planları Sergisi ilgi görmüş, aynı yıl içinde yine Çocuk Elbiseleri Sergisi ziyaretçilerin beğenisine sunulmuştur.⁷¹⁷

Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Yeni Komedi Tiyatrosu'nda 19-25 Ağustos 1962 tarihleri arasında Uluslararası Kültür Festivali'nin 7.sini düzenlemiştir. Almanya, Belçika, Fransa, Tunus, Yugoslavya ve Türkiye'yi temsil eden 18 grubun gösterisi festivalde sahnelenmiştir.⁷¹⁸ Türkiye Milli Talebe Federasyonu tarafından organize edilen 9. Uluslararası Kültür Festivali 2 Ağustos 1964 tarihinde başlamış, festivale Amerika, Rusya, Norveç ve Lübnan ilk kez katılım sağlamıştır. Rusya Moskova Folklor Grubu, Amerika Filadelfiya Üniversitesi Halk Şarkıları Korusu, Norveç Teater Verkstedet ve Lübnan Folklor Topluluğu festivali renklendirmiştir. Bu gruplarla birlikte İngiltere'den üç; İtalya, İsveç ve Almanya'dan ikişer; İsviçre, Belçika, Hollanda, Fransa, Norveç, İsrail ve Yugoslavya'dan birer; Türkiye'den ise beş grup festivalde yer almıştır. Festivalde 14 tiyatro, 5 folklor, 5 orkestra ve koro ekibi izleyicilerle buluşmuştur.⁷¹⁹

İlk İstanbul Festivali, İstanbul Kültür ve Eğitim Vakfı Başkanı Nejat Eczacıbaşı'nın konuşması ile başlamış ve davetliler Adnan Saygun'un Yunus Emre Oratoryosu'nu açılıшта izlemişlerdir. Eczacıbaşı, konuşmasında Cumhuriyetin 50. Yılına atıf yapmış ve Atatürk'ün sanata verdiği önemi hatırlatmıştır. Festivale 13 ülke katılmış ve 3 haftalık programda 86 gösteri planlanmıştır. Festival opera (6), bale (12), tiyatro (25), senfonik konser (13), oda müziği (6), resital (4), koro konseri (4), folklor ve mehter (7), müzikal ve klasik Türk musikisi konseri (7) etkinliklerinden meydana gelmiştir.⁷²⁰ Festival programında yer alan Fatih Piyesi'nde Cihan Ünal, Fatih Sultan Mehmet rolünü canlandırmış ve piyes 6 defa sahnelenmiştir.⁷²¹

II. İstanbul Festivali, 20 Haziran-15 Temmuz 1974 tarihleri arasında programlanmıştır. Etkinlikler için Açıkhava Tiyatrosu, İstanbul Teknik Üniversitesi, Aya İrini, Rumelihisarı, Yedikule Zindanları, Gülhane Parkı, Kadıköy Budak Sineması,

⁷¹⁷ Hülya Utkuluer, *Cumhuriyet Döneminde Müzeye Çevrilen İstanbul Sarayları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012, s. 45.

⁷¹⁸ *Hürriyet*, 19 Ağustos 1962.

⁷¹⁹ *Hürriyet*, 2 ağustos 1962.

⁷²⁰ *Son Havadis*, 21 Haziran 1973.

⁷²¹ *Son Havadis*, 24 Haziran 1973.

Büyükada Konak Sineması ve Topkapı Sarayı kullanılmıştır.⁷²² Müsahipzade Celal ve M. Şükrü Erdem tarafından yazılan Genç Osman Tiyatrosu izleyicilerden ilgi görmüş ve 3 defa sahnelenmiştir. Tiyatro eserinde 100'ü aşkın Şehir Tiyatrosu sanatçısı rol almış ve eser Tunç Yalman tarafından yönetilmiştir. Festivalin açılış konseri İTÜ Salonu'nda R. Wagner tarafından verilmiştir. Festival, Caz Ustası Woody Herman'ı da ağırlamış ve sanatçı müzikseverlerle buluşmuştur. Fransa, Polonya, Sovyetler Birliği, Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'den halk dans toplulukları 5 farklı sahnede performans sergilemiştir.⁷²³

V. İstanbul Festivali, 20 Haziran-17 Temmuz 1977 tarihleri arasında programlanmış, 14 farklı ülkeden 412 yabancı sanatçı ve 358 yerli sanatçı katılımı sağlanmıştır. Şef Cemal Reşit Rey yönetiminde İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nın performansı ile açılan festivalde farklı branşlarda 62 gösteri düzenlenmiştir.⁷²⁴

VI. İstanbul Festivali'ne 13 ülkeden 697 yabancı ve 416 yerli sanatçı katılımcı olarak yer almış ve 25 gün devam etmiştir. Festival geride kalan 5 yılın ardından Avrupa Müzik Festivalleri Birliği'ne kabul edilmiştir. Bu üyelik ile birlikte festival dünyanın 36 en büyük etkinliği arasına dâhil olmuştur. Festival bünyesinde Türk ve yabancı plastik sanatlarının örnekleri sergilenmiş ve sanatseverlerle buluşmuştur.⁷²⁵

4.2.3. Basın, Yayın, Tiyatro ve Sinema

27 Mayıs 1960 İhtilali sonucunda yönetimi eline alan Milli Birlik Komitesi, basın meselesinde 3 önemli başlıkta düzenleme yapmıştır. Bunlardan ilki 12 Ekim 1960 tarih ve 94 sayılı kanun ile yürürlükte olan 6334 ve 6732 sayılı kanunları iptal etmiştir. İkinci olarak 29 Kasım 1960 tarihinde yürürlüğe giren 143 sayılı kanun ile basın üzerindeki antidemokratik baskı kaldırılmıştır. Üçüncü açılım ispat hakkı konusunda yapılmış, 1 Aralık 1960 tarihinde ceza kanunun 481. maddesinde değişikliğe gidilmiş ve gazetecilere ispat hakkı tanınmıştır.⁷²⁶ İstanbul basını, 27 Mayıs İhtilali sonrasında aktif bir şekilde gelişmelerin içinde yer almış, taraflı ve sübjektif bir şekilde meseleleri kamuoyuna aksettirmiştir. Dönem basınında en eski geçmişe sahip olan *Cumhuriyet* gazetesi, Nadir Nadi, Yazı İşleri Müdürü Cevat Fehmi Başkut ve İlhan Selçuk ile bir ivme yakalamıştır. 1975 yılında yazar kadrosuna Uğur Mumcu dâhil olmuş ve gazete solun temsilcisi

⁷²² *Son Havadis*, 13 Mayıs 1974.

⁷²³ *Son Havadis*, 22 Haziran 1974; *Son Havadis*, 1 Temmuz 1974.

⁷²⁴ *Son Havadis*, 6 Haziran 1977.

⁷²⁵ *Son Havadis*, 19 Haziran 1978.

⁷²⁶ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi Davalar, Hapisler, Saldırıları, Faili Meçhul Cinayetler ve Holdingler*, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1996, s. 121.

kimliğinin taşıyıcısı olmuştur. Malik Yolaç sahipliğindeki *Akşam* gazetesi, Çetin Altan ve İlhami Soysal ile sola yakın olmuş ve gazetecilik piyasasında ilk defa şans oyunları bahsini uygulamaya koymuştur. Hürriyet, nispi tarafsızlık politikası ile 1.000.000 tirajlarına ulaşmıştır. Milliyet, Abdi İpekçi'nin baskın yönetimi ile güçlü gazeteler arasında yer almıştır. Kemal Ilıcak'ın devraldığı Tercüman AP hükümetlerinin en güçlü savunucusu olmuş ve eski DP taraftarı gazetecileri kendi çatısı altında toplamıştır. Falih Rıfkı Atay ve Bedii Faik'in yer aldığı *Dünya* gazetesi, Ecevit'in genel başkanlığına kadar CHP tarafında yer almış, bilahare muhalif kanatta saf tutmuştur. Peyami Sefa'nın ve Mümtaz Faik Fenik'in başyazar olduğu Havadis ve Son Havadis gazeteleri eski DP ve AP tarafında yer almış ve bu partilerin yayın organı misyonunu taşımıştır. Hürriyeti kardeşi Erol Semavi'ye bırakan Haldun Simavi basında sansasyonel haberciliği, yeni gazetesi Günaydın ile başlatmıştır. Dönemin diğer gazeteleri Vatan, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Tanin, Son, Tan ve Hergün dönemsel başarılar yakalamış ve basına renk katmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırası görece basın tarihinin en baskıcı dönemini yaşatmış, gazeteciler uzun süreli hapislerde kalmıştır. Bu sıkıntılı süreçte 2 gazete kendilerine özgü kimlikleri ile basın dünyasına katılmıştır. Bunlardan ilki 29 Mart 1972 tarihinde piyasaya çıkan Enver Ören'in sahibi olduğu Türkiye ve ikincisi 12 Ocak 1973'te Milli Selamet Partisi yayın organı olarak basılan *Milli* gazete İstanbul basınında yer almıştır. 1 Şubat 1979 tarihindeki Abdi İpekçi suikastı, gazete sahipliğinde iş adamı dönemini başlatmıştır. Milliyet'in sahibi ERCÜMENT KARACAN bu olaydan etkilenmiş, geri çekilmiş ve Aydın Doğan gazeteden hisse alarak basın dünyasına girmiştir.⁷²⁷

Milli Birlik Komitesi, 1961 yılında çıkardığı kanunla Türk basını üzerinde kontrol sistemi geliştirmek istemiştir. Buna tepki olarak dönemin gazeteleri Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni İstanbul ve Yeni Sabah üç gün süre ile baskı yapmama kararı almıştır.⁷²⁸ 1964 yılı haziran sonu itibarıyla *Yeni Sabah* gazetesi kapanmıştır. Babıali'nin 5. Büyük gazetesi ekonomik şartlardan dolayı daha zor durumlara düşmemek için yayın hayatından çekilmiştir. Gazete sahibi Safa Kılıçoğlu açıklamasında, "... Şerefiyle, haysiyetiyle, itibarıyla" hizmet verdiklerini vurgulamış, "kimseye borç yapmadan, bono ile personeline maaş vermeye mecbur kalmadan, namusuyla kapanır" sözleriyle veda etmiştir.⁷²⁹

⁷²⁷ Erol Üyepazarcı, "Cumhuriyet Dönemi İstanbul Basını", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Edebiyat, Kültür ve Sanat*, İstanbul 2015, s. 233-235.

⁷²⁸ *Hürriyet*, 10 Ocak 1961.

⁷²⁹ *Hürriyet*, 1 Temmuz 1964.

1960 yılından 1971 yılı 12 Mart Muhtırası'na kadar politika, ekonomi, düşünce ve yorum başlıklarında sayfalarında geniş yer veren gazeteler yüksek tirajlar yakalamıştır. *Cumhuriyet*, *Akşam* ve *Milliyet* gazeteleri 150.000 ile 200.000 bandında günlük baskı adetlerine ulaşmışlardır. *Tercüman* gazetesi 300.000, *Günaydın* 350.000 ve *Hürriyet* 600.000 baskı adetlerini yakalamışlardır. Gazete tirajlarında baskı tekniklerinin gelişmesi etkili olmuş, resimli ve renkli ofset baskı teknolojisi okuyucunun ilgisini çekmiştir.⁷³⁰ 12 Mart 1971 Muhtırası ile 14 Ekim 1973 genel seçimler arasında basın baskı altında bırakılmış ve gazeteci tutuklanmaları artmıştır. Bu dönemde Çetin Altan, Doğan Koloğlu, Osman Arolat, Can Yücel ve Mümtaz Soysal gibi onlarca gazeteci uzun süreli cezaevlerinde kalmışlardır.⁷³¹

31 Aralık 1970 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Basma-Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü, İstanbul'da yayımlanan gazete ve dergi istatistiklerini paylaşmıştır. Verilere göre şehirde 700 dergi ve 224 gazete çıkartıldığı belirtilmiştir. Toplam 924 gazete ve dergi sayısı bir yıl önce 1969 yılında 891 adet olarak kayıtlara geçmiştir. 1970 yılında yayımlanan gazetelerden 16'sı ajans bülteni, 57'si gündelik, 51'i aylık, 43'ü haftalık, 32'si 15 günlük, 21'i süresi belirsiz, 7'si üç aylık, 4'ü iki aylık, 3'ü altı aylık, 1'i haftada iki ve 1'i haftada üç periyotlarla basılmıştır. 224 adet gazetenin 69'u ilk defa 1970 yılında yayın hayatına başlamıştır. Dergilerden 243'ü aylık, 106'sı haftalık, 55'i üç aylık, 24'ü iki aylık, 20'si on beş günlük, 15'i süresi belirsiz, 12'si altı aylık, 9'u dört ayda bir, 2'si hafta üç ve 1'i haftada iki kez çıkmıştır. Gazete ve dergilerden 380'i genel konular, 231'i sosyal bilimler, 132'si uygulamalı bilimler, 48'i güzel ve tatbiki sanatlar ile edebiyat, 12'si tarih, coğrafya ve biyografya, 15'i nazari bilimler, 7'si din ve ilahiyat, 7'si felsefe ve ahlak ve 4'ü dil alanında faaliyet göstermiştir. Bu dönemde şehirde yabancı dilde 48 adet gazete ve dergi basılmıştır. Bu süreli yayınlardan 17'si İngilizce, 11'i Ermenice, 4'ü Almanca, 4'ü Fransızca, 3'ü Rumca, 3'ü Musevice, 2'si Türkçe-Almanca, 2'si Türkçe-İngilizce, 1'i Arnavutça ve 1'i Türkçe-Fransızca dillerinde basını renklendirmiştir.⁷³²

27 Mart 1976 tarihinde, *Son Havadis* gazetesinin Cağaloğlu Şeref Efendi Sokağı'nda yer alan binası bombalanmıştır. Emniyet ve savcılık olayı çok yönlü olarak gündemine almış ve çalışmalarına başlamışlardır. Gazeteciler Cemiyeti İdare Heyeti

⁷³⁰ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi Davalar, Hapisler, Saldırıları, Faili Meçhul Cinayetler ve Holdingler*, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1996, s. 130.

⁷³¹ Topuz, *a.g.e.*, s. 134.

⁷³² *Son Havadis*, 30 Mart 1971.

Üyesi Orhan Erinç ve Ülkücü Gazeteciler Cemiyeti Genel Başkanı Yaşar Okuyan saldırıyı kınamış ve basın özgürlüğünü vurgulamışlardır. Bombalama olayı siyasi alanda da tepkiyle karşılanmış, Başbakan Demirel, CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüpoğlu ve Celal Bayar üzüntülerini ifade etmiş ve kınama mesajları yayınlamışlardır.⁷³³

1 Şubat 1979 tarihinde *Milliyet* gazetesi Genel Yayın Müdürü Abdi İpekçi arabası ile evine giderken kurşunlanmış ve Şişli Çocuk Hastanesi'ne kaldırılan İpekçi hayatını kaybetmiştir. Başbakan Ecevit ve diğer siyasiler üzüntülerini dile getirmiş ve olayı kınamışlardır.⁷³⁴ Cinayet soruşturması, emniyet tarafından gizlilik içinde sürdürülmüş ve 11 Temmuz 1979 tarihinde Mehmet Ali Ağca, İpekçi'nin katil zanlısı olarak basına tanıtılmıştır. Ağca ilk ifadesinde “İpekçi'yi sömürüyü beslediği ve öldürülmesi kolay olduğu için öldürdüm” sözlerini sarf etmiştir.⁷³⁵

1964 yılında İstanbul'da 3.443 adet eser basılmıştır. Bu eserlerin çoğunluğu Türkçe olmakla birlikte İngilizce, Fransızca, Almanca, Ermenice, Arapça, Rumca, İbranice ve İtalyanca dillerinde de kitaplar yayımlanmıştır. Eserler sosyal bilimler, uygulama bilimleri, tarih, coğrafya, biyokimya, nazari bilimler, din, güzel sanatlar, spor, turizm, dil, felsefe ve başlıklarında neşredilmiştir.⁷³⁶ Müzik alanında yapılan “Türk Musikisi Ansiklopedisi”, Tarihçi ve Müzikolog Yılmaz Öztuna tarafından tamamlanmış ve Türk kültürüne kazandırılmıştır. Öztuna, Hocası Hüseyin Saadeddin Arel'e ithaf ettiği çalışma için 25 yılı aşkın bir süre emek vermiştir. Yılmaz Öztuna, milli kültürün vazgeçilmez parçası olarak tanımladığı milli musiki üzerine eser vermenin sevinci üzerinde durmuş ve anlamlı bir eser ortaya çıkardığını ifade etmiştir.⁷³⁷ Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, “Türk Musikisi Ansiklopedisi” ile yine Öztuna tarafından yayımlanan “Türk Bestecileri Ansiklopedisi” eserini köşesinde değerlendirmiştir. Eserlere yönetilen eleştirileri cevaplamış ve eserlerin kendi alanlarında doldurduğu boşluğu izah etmiştir.⁷³⁸

⁷³³ *Son Havadis*, 28 Mart 1976; *Son Havadis*, 29 Mart 1976; *Son Havadis*, 30 Mart 1976.

⁷³⁴ *Son Havadis*, 2 Şubat 1979.

⁷³⁵ *Son Havadis*, 12 Temmuz 1979.

⁷³⁶ *Son Havadis*, 20 Şubat 1965.

⁷³⁷ *Son Havadis*, 16 Ocak 1970.

⁷³⁸ Faruk K. Timurtaş, “Türk Musikisi Konusunda İki Ansiklopedi”, *Son Havadis*, 28 Şubat 1970.

Tablo 4.19. İstanbul ili matbaa sayıları, (1960-1980). (Veriler: Emniyet Genel Müdürlüğü).

Sıra No	Yıllar	Matbaa	Sıra No	Yıllar	Matbaa	Sıra No	Yıllar	Matbaa
1	1960	406	8	1967	429	15	1974	618
2	1961	409	9	1968	433	16	1975	633
3	1962	424	10	1969	452	17	1976	666
4	1963	425	11	1970	443	18	1977	736
5	1964	414	12	1971	443	19	1978	763
6	1965	421	13	1972	443	20	1979	798
7	1966	426	14	1973	567	21	1980	830

Kaynak: BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 173; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 215; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968*, Ankara 1969, s. 122; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 113; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 118; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 120.

İstanbul ili matbaa sayıları, Emniyet Genel Müdürlüğü verileri doğrultusunda Tablo 4.19’da düzenlenmiştir. Buna göre 1960 yılında 406 matbaa hizmet vermiş, 1970 yılında sayı 443’e ve 1980 yılında 830’a yükselmiştir.

İstanbul Radyosu, her mevsim kasım aylarında kış dönemi için yeni yayın programı uygulamıştır. Akşam 19.00-19.30 arası Türkiye geneli haber-aktüalite-yorum saati, gün içinde 8 defa kısa haber ve hava durumu raporu seslendirilmiştir. Sabah programı yaz programında 09.00’da biterken kış programında 10.00’a kadar uzatılmıştır. Böylece toplam 12 saat 30 dakikalık bir yayın akışı dinleyicilere sunulmuştur. Radyo programları içinde canlı yayınlara, Türk ve batı müziği saatlerine yer verilmiştir. Mesut Cemil’in hazırlayıp sunduğu “İzahlı Tarihi Türk Müziği” programı ve Faruk Yener’in klasik batı müziğinden örnekler paylaştığı “Müzik Severle 40 Dakika” programı dinleyicilerden ilgi görmüştür. Fethi Pirinçcioğlu “İstanbul’da Bu Hafta” sohbet programı şehrin güncel sanat aktivitelerini dinleyicilere aktarmıştır.⁷³⁹

İTÜ TV, 22 Ekim 1964 tarihi itibarıyla yayın sezonunu açmıştır. Her hafta perşembe günlerinde, 16.00-20.00 saatleri arasında günlük yayın akışı düzenlenmiştir. Yayınlarını, Maden Fakültesi’nin üst katında yer alan ve 1956-1963 yılları arasında

⁷³⁹ *Hürriyet*, 3 Kasım 1962.

yapımı tamamlanan modern stüdyolarında hazırlamış ve izleyici beğenisine sunmuştur. İstanbul genelinde 1.000'i aşkın televizyon alıcısına hizmet vermiş ve yayınlarına yaz tatiline kadar devam etmiştir.⁷⁴⁰ İTÜ TV, Prof. Dr. Adnan Ataman idaresinde çalışmalarını yürütmüş ve kendisi ile birlikte 12 görevli teknik işleri koordine etmiştir. Ataman, bir laboratuvar vazifesi gören stüdyoda program yapmak isteyen orkestra, tiyatro ve müzisyen gruplarının gönüllülük esasına göre sahne aldıklarını izah etmiştir. Konuyu haberleştiren muhabir, Nişantaşı'nda televizyon sahibi bir aileyi ziyaret etmiş ve ev sahibinin izlenimlerini "Televizyonu iki sene önce almıştık. Çoluk çocuk hep beraber perşembe günlerini nasıl bekler dururuz tahmin edemezsiniz. Televizyon bize neredeyse sinemayı unutturacak." sözleri ile paylaşmıştır.⁷⁴¹ İTÜ TV, 1967 yılında Perşembe günü 14.00-20.00 saatleri arasındaki yayınlarına 20 kişilik ekip ile devam etmiştir. İdare yine Prof. Dr. Adnan Ataman'a emanet edilmiş ve beraberinde amatör gruplar televizyon programlarını şekillendirmiştir. Bu dönemde yayıncılıkta önemli bir gelişim sağlanmış, alınan yeni bir kamera ile Maçka Stüdyosu'nu gören yerlerden naklen görüntü aktarımı gerçekleştirilmiştir. 1967 yılında gayri resmî kayıtlara göre yurtdışından ülkeye sokulmuş tv alıcıları ile birlikte İstanbul'daki televizyonlu hane sayısı 5.000'i aştığı tahmin edilmiştir.⁷⁴²

TRT İstanbul Televizyonu için Çamlıca'da verici inşaatının temeli, 27 Şubat 1971 tarihinde atılmıştır. Televizyonun stüdyo binalarının yapım alanı için Kuruçeşme semti seçilmiştir.⁷⁴³ İstanbul Televizyonu 30 Ağustos 1971 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Akşam 19.53-23.00 arasında yayını açık kalan televizyonda 30 Ağustos Zaferi ile ilgili programlar gösterilmiştir.⁷⁴⁴ Ankara Televizyonu ile ortak yayın yapacak olan İstanbul Verici İstasyonu Çamlıca Sefa Tepesi'nde inşa edilmiştir. Naklen ve canlı yayınların Ankara ve İstanbul aynı anda izlenme imkânı sunulması için istasyonda yer alacak 165 m yüksekliğindeki çelik kule Ereğli Demir ve Çelik Fabrikası'na sipariş verilmiştir.⁷⁴⁵

---

⁷⁴⁰ *Hürriyet*, 23 Ekim 1964

⁷⁴¹ *Hürriyet*, 25 Kasım 1964.

⁷⁴² *Son Havadis*, 12 Mayıs 1967.

⁷⁴³ *Hürriyet*, 28 Şubat 1971.

⁷⁴⁴ *Hürriyet*, 30 ağustos 1971.

⁷⁴⁵ *Hürriyet*, 25 Ekim 1971.

Tablo 4.20. İstanbul ili hanelerinin ruhsatlı TV ve radyo sahiplik sayıları ve İstanbul radyo programlarının yayın süresi oranları (%), (1960-1974).

Sıra No	Yıllar	Ruhsatlı TV Sayısı	Radyo Sayısı	Haber ve Haber Programları	Diğer Söz Programları	Türk Sanat Müziği	Türk Halk Müziği	Klasik Batı Müziği	Hafif Batı Müziği	Reklam
1	1960	-	357.573	-	-	-	-	-	-	-
2	1961	-	391.263	-	-	-	-	-	-	-
3	1962	-	424.386	-	-	-	-	-	-	-
4	1963	-	442.675	-	-	-	-	-	-	-
5	1964	-	473.332	-	-	-	-	-	-	-
6	1965	-	494.510	-	-	-	-	-	-	-
7	1966	-	511.697	-	-	-	-	-	-	-
8	1967	-	521.128	-	-	-	-	-	-	-
9	1968	270	524.759	-	-	-	-	-	-	-
10	1969	1.147	540.743	9.7	16.6	17.4	12.9	9.8	14.6	16.4
11	1970	1.200	539.802	9.3	16.0	17.5	14.1	9.6	14.9	15.9
12	1971	32.149	699.801	11.4	16.8	16.1	14.7	9.5	126	16.2
13	1972	63.785	718.265	10.6	17.1	16.4	13.7	9.7	13.3	17.1
14	1973	-	728.984	11.2	13.9	16.4	12.1	6.7	20.3	14.8
15	1974	-	-	10.8	13.9	11.6	8.8	6.3	18.3	11.5

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 527; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 519; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 326; BDİE, *Aylık İstatistik Bülteni 1973-I*, Ankara 1973, s. 48; BDİE, *Ulaştırma İstatistikleri 1970-1973*, Ankara 1974, s. 35; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 289.

Radyo yayınları haber ve haber programları, söz programları, Türk sanat müziği, Türk halk müziği, klasik batı müziği, hafif batı müziği ve reklamlara ayrılmıştır. Tablo 4.20.'de söz konusu programların yayın saatleri içindeki oranları paylaşılmıştır. 1969-1974 yılları arasında radyo müzik yayınlarında Türk halk, Türk sanat ve klasik batı müzik süreleri kısalmış, buna karşın hafif batı müziği yayın süresi uzamıştır.

1973 yılında şehirde Tablo 4.20.'de belirtildiği gibi 728.984 adet radyo kullanıcısı bulunurken bu rakam 1976 yılında 760.326'ya ulaşmıştır. Televizyon kullanıcısında artış daha fazla olmuş, kullanıcı sayısı 1973 yılında 120.621'den 522.478'e yükselmiştir.⁷⁴⁶ Kullanıcı sayıları 1980 yılında radyoda 794.019'a, televizyonda ise 828.596'ya çıkmıştır.⁷⁴⁷

İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları katma bütçeli belediye kurumu olarak hizmet vermiş ve 1960'larda yarım yüzyıllık tecrübesi ile sahne almaya devam etmiştir. Her yıl 15 Ağustos gibi temsil provalarına başlamış, 1 Ekim itibariyle de perdelerini seyircilere açmıştır. Sezon dışında yaz mevsimlerinde kendi kadrosu ile gösterilerde bulunmuştur.⁷⁴⁸ Tiyatronun güldürü ustaları Vahit Öz, Müşerref Fosforoğlu, Aziz Basmacı, Jale Öz, Tevhit Bilge, Nevzat Olçugil ve Renan Fosforoğlu "gülmesini unutan İstanbul için" revü çalışmaları da yürütmüştür.⁷⁴⁹

1966-1967 sezonu için şehir tiyatroları kullandığı dört sahneye ilave olarak Beşiktaş, Kadıköy ve Bakırköy'de tiyatro açma çalışmaları yürütmüştür. Bakırköy'de Tınaztepe Sineması'nın üst katı değerlendirilmiş ve haftada 6 gün sahne alınması planlanmıştır.⁷⁵⁰ 1967'de İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları Tepebaşı Tiyatrosu, Tepebaşı Şehir Operası, İstiklal Yeni Komedi Tiyatrosu, Saraçhane Fatih Tiyatrosu ve Doğancılar Üsküdar Tiyatrosu sahnelerinde hizmet vermiştir.⁷⁵¹

Güldürü ustası İsmail Dümbüllü, 14 Temmuz 1968 tarihinde 55. Sanat yılını kutlamış ve sahnelere veda etmiştir. Dümbüllü son sahnesini Açık hava Tiyatrosu'nda Kel Hasan ve Naşit ile beraber sahnelemiştir. Usta sanatçıyı jübilesinde Necmi Rıza, Vasfi Rıza ve Necdet Mahfi Ayrıl gibi dostları uğurlamıştır.⁷⁵² Tiyatro ve sinema sanatçısı Vahi Öz 12 Şubat 1969 tarihinde ölmüş, cenaze namazı Şişli Camii'nde kılınmış ve Feriköy Mezarlığı'na defnedilmiştir. Son yolculuğunda Ayhan Işık, Sadri Alışık, Mine Mutlu, Münir Özkul, İzzet Günay, Müşfik Kenter gibi onlarca seveni hazır bulunmuştur.⁷⁵³

1970 yılında İstanbul'da 56 özel tiyatro sahnesi, 1.346.964 seyirci ağırlamıştır.⁷⁵⁴ 1977-1978 sezonunda şehirde toplam 2.146 koltuklu 7 adet özel tiyatro sahnesinde

⁷⁴⁶ BDİE, *Ulaştırma İstatistikleri Özet Tabloları 1973-1976*, Ankara Kasım 1977, s. 27.

⁷⁴⁷ BDİE, *Ulaştırma ve Trafik Kazaları İstatistikleri*, Ankara Mart 1980, s. 35.

⁷⁴⁸ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 124-125.

⁷⁴⁹ *Hürriyet*, 15 Mayıs 1963.

⁷⁵⁰ *Hürriyet*, 16 Ekim 1966.

⁷⁵¹ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 387.

⁷⁵² *Hürriyet*, 16 Temmuz 2023.

⁷⁵³ *Hürriyet*, 14 Şubat 1969.

⁷⁵⁴ BDİE, *Kültür ve Eğlence Yerleri İstatistikleri 1970*, Ankara 1973, s. 13.

toplam 36 oyun sahnelenmiş, 1.218 seansta 200.755 seyirci yer almıştır.⁷⁵⁵ 1978-1979 sezonunda şehirde toplam 2.039 koltuklu 6 adet özel tiyatro sahnesinde toplam 12 oyun sahnelenmiş, 1.062 seansta 186.110 seyirci yer almıştır. Bu dönemde resmi tiyatrolarda 202'si sanatçı olmak üzere toplam 522 personel istihdam edilmiştir. Özel tiyatrolarda ise 38'i sanatçı olmak üzere toplam istihdam rakamı, 75'te kalmıştır.⁷⁵⁶ 1979-1980 sezonunda şehirde toplam 1.876 koltuklu 6 adet özel tiyatro sahnesinde toplam 9 oyun sahnelenmiş, 969 seansta 182.968 seyirci yer almıştır.⁷⁵⁷ Bu dönemde resmi tiyatrolarda 205'i sanatçı olmak üzere toplam 401 personel istihdam edilmiştir. Özel tiyatrolarda ise 62'si sanatçı olmak üzere toplam 101 istihdam rakamı 101'e ulaşmıştır.⁷⁵⁸

1960-1980 döneminde birçok yeni sahne seyircisiyle buluşmuştur. Şehir Tiyatrolarının Fatih ve Üsküdar Sahneleri (1961), Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu (1962), Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu (1962), Zeytinburnu Tiyatrosu (1966), Harbiye Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu (1967), Devekuşu Kabare Tiyatrosu (1967), Nisa Serezli-Tolga Aşkıner Tiyatrosu (1968), Dostlar Tiyatrosu'nun Açılması (1969), İstanbul Devlet Tiyatrosu'nun Açılması (1969), Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu (1972), ve İstanbul Deneme Sahnesi (1976) perdelerini açmış ve şehrin klasik sahnelerinin arasına katılmıştır.

---

⁷⁵⁵ BDİE, *Kültür İstatistikleri 1978*, Ankara 1981, s. 192.

⁷⁵⁶ BDİE, *Kültür İstatistikleri 1979*, Ankara 1982, s. 85, 87.

⁷⁵⁷ BDİE, *Kültür İstatistikleri 1980*, Ankara 1983, s. 92.

⁷⁵⁸ BDİE, *a.g.e.*, s. 94.

Tablo 4.21. İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları temsil olunan eser, telif, tercüme ve adapte, seans ve seyirci sayıları, (1960-1980).

Sıra No	Yıllar	Temsil Olunan Eser Sayısı				Seans ve Seyirci	
		Telif	Tercüme	Adapte	Toplam	Seans	Toplam
1	1960	8	24	-	32	1.269	295.125
2	1961	16	16	-	32	1.362	310.741
3	1962	12	16	-	28	1.407	404.014
4	1963	8	28	-	36	1.471	407.255
5	1964	9	25	-	34	1.384	366.732
6	1965	13	27	-	40	1.323	262.731
7	1966	7	19	-	26	1.088	240.901
8	1967	8	14	-	22	848	170.389
9	1968	13	11	-	24	1.035	178.787
10	1969	14	10	-	24	1.082	243.564
11	1970	10	12	-	22	1.212	334.906
12	1971	8	10	-	18	1.283	319.871
13	1972	9	8	-	17	1.215	246.882
14	1973	12	9	-	21	1.061	175.214
15	1974	20	6	-	26	1.489	271.193
16	1975	14	9	-	23	1.209	216.605
17	1976	16	11	-	27	1.097	166.983
18	1977	16	5	-	21	1.224	193.512
19	1978	12	13	-	25	1.067	143.070
20	1979	13	9	-	22	956	161.565
21	1980	6	4	-	10	764	105.227

Kaynak: BDİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Ankara b.t.y., s. 176; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 175; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara 1973, s. 134; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979, s. 119; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981, s. 121.

İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları temsil olunan eser, telif, tercüme ve adapte, seans ve seyirci sayıları Tablo 4.21.'de düzenlenmiştir. Şehir tiyatrolarında telif ve tercüme eserler sahnelenmiştir. 1960 yılında toplam 32 eser sahneye konulmuş, 1.269 seansta 295.125 seyirci ile buluşmuştur. 1970 yılında 22 eser, 1.212 seansta 334.906 seyirci ağırlamıştır. 1980 yılında 10 eser tiyatro sahnesinde kendisine yer bulmuş, 764 seans gösteri yapılmış ve 105.227 seyirci tarafından takip edilmiştir.

İstanbul, sinema ile 1895 yılında tanışmış, Beyoğlu ve Direklerarası'nda kinetoskop ile ücret mukabilinde gösteri yapılmıştır. Şehirde henüz elektrik olmadığı için enerji asetilen kullanmak suretiyle oksijen ışığından sağlanmıştır. Sinematografin ışığı için gerekli olan elektrik lambası Sultan II. Abdülhamid'in müsaadesiyle Fransa'dan ithal edilmiş ve kullanıma sunulmuştur. Halkın ilgisi Sultan'ın da dikkatini çekmiş olacak ki Fransız mim sanatçısı Victor Bertnard'dan sinema gösterimi istemiş ve Yıldız Sarayı'nda ışıklar ilk kez beyaz perdeye düşmüştür. Şehrin Beyoğlu cephesinde başlayan sinemanın yolculuğu İstanbul cihetine de yayılmış ve Fevziye Kiraathanesi ile bilahare Odeon Tiyatrosu'nda seyirciler sinema ile buluşmuştur.⁷⁵⁹ Beyoğlu ve İstanbul yakalarındaki sinema gösterileri, Kadıköy tarafına da geçmiş ve Rus tabiiyetindeki Haymin Oğlu Mayer adlı Musevi, bu yakada sinema işletmeciliğinin öncüsü olmuştur. Osmanlı vatandaşlığı başvurusu kabul edilen Mayer, Reks Sineması'nda başladığı sinema gösterimlerine Kadıköy Apollon, Kuşdili ve Yeldeğirmeni Sinemaları'nda devam ettirmiştir. Kadıköyü'ne karakter katan Süreyya Sineması ise, Cumhuriyet döneminin hemen başında Süreyya Paşa (İlmen) tarafından kazandırılmıştır. Sinema'nın yapım işi mimar ve mühendis olan Keğam Kavafyan Efendi'ye emanet edilmiştir. Paris, Berlin ve Viyana şehirlerindeki tiyatro ve sinema salonlarından esinlenilmiş, yapının inşasında masraftan kaçınılmamıştır. Paşa, kar olmasın nam olsun yaklaşımı ile binayı çağının ötesinde modern özellikler ile donatmıştır.⁷⁶⁰

Şehrin sinema ile tanışması sonucunda yerli film üretimi teşebbüsleri başlamıştır. Bu alanda Manaki Kardeşler, Sigmund Weinberg, Donanma Cemiyeti ve nihayet Ali Fuat Uzkınay'ın uğraşları kıymetli kilometre taşları olmuştur. 18 Eylül 1916 tarihli "Tiyatro ve Sinema ve Buna Mümasil Lu'biyyat Mahallerinin Suret-i Küşad ve İdareleri Hakkında

⁷⁵⁹ Süleyman Beyoğlu, *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939)*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul Kasım 2018, s. 17-19.

⁷⁶⁰ Beyoğlu, a.g.e., s. 228-234.

Nizamname” adlı yönetmelik ile bu mekânların açılış ve işletme kuralları düzenlenmiştir.⁷⁶¹ Cumhuriyet döneminde, İstanbul’da sinema alanı gelişmeye devam etmiş, yeni mekânlar Opera, Melek ve İpek Sinema Salonları hizmet vermeye başlamıştır. Sinema, eğlence hayatının bir enstrümanı misyonu ile çıktığı yolda “eğitici”, “öğretici” ve “propaganda unsuru” gibi faydacı arzuların karşılayıcısı olarak yolculuğunu sürdürmüştür.⁷⁶²

1970 yılında İstanbul’da 148’i 3. Sınıf, 200’ü 2. Sınıf ve 88’i 1. Sınıf olmak üzere toplam 436 sinema hizmet vermiştir. Bu sinema salonlarında 83.826 koltuk yer almış ve 67.402.721 seyirciye ulaşmıştır.⁷⁶³ 1978 yılında İstanbul’da 127’si kışlık sinema, 34’ü yazlık sinema olmak üzere toplam 161 sinema hizmet vermiştir. 9.950’si yerli, 3.084’ü yabancı olmak üzere toplam 13.034 film gösterimi gerçekleştirilmiştir. Bu sinema salonlarında 11.899.989 yerli film seyircisi, 5.527.383 yabancı film seyircisi olmak üzere toplam 17.427.372 sinemasever film izlemiştir.⁷⁶⁴ Bu tarihte İstanbul’da kapalı sinemalar 18’i 3. Sınıf, 22’si 2. Sınıf ve 84’ü 1. Sınıf ve 2’si diğerleri olmak üzere toplam 127 olarak kayda geçmiştir. Bu sinema salonlarında 80.076 koltuk yer almıştır. Bu salonlarda 8.626 yerli ve 2.814 yabancı olmak üzere 11.440 film gösterime girmiştir. 11.078.334 yerli film seyircisi ve 5.398.174 yabancı film seyircisi olmak üzere toplam 16.476.508 seyirciye ulaşmıştır.⁷⁶⁵

Aynı dönemde 34 açık hava sineması hizmet vermiştir. Bu sinemalarda 22.730 koltuk yer almıştır. Bu salonlarda 1.324 yerli ve 270 yabancı olmak üzere 1.594 film gösterime girmiştir. 821.655 yerli film seyircisi ve 129.209 yabancı film seyircisi olmak üzere toplam 950.864 seyirciye ulaşmıştır.⁷⁶⁶ Bu dönemde sektör 992 personel istihdam etmiştir. Bu personelin 175’i idareci, 190’ı makinist, 57’si makinist yardımcısı, 275’i yer gösterici ve 295 diğer çalışanlardan oluşmuştur. Sinema işletmecilerinin 75’i kendi mülkünde hizmet vermiş, geriye kalan 86’sı ise kiralama yoluyla işletmecilik yapmıştır.⁷⁶⁷

1979 yılında İstanbul’da 117’si kışlık sinema, 46’sı yazlık sinema olmak üzere toplam 163 sinema hizmet vermiştir. 8.094’ü yerli, 3.397’si yabancı olmak üzere toplam

---

⁷⁶¹ Beyoğlu, *a.g.e.*, s. 30-31.

⁷⁶² Beyoğlu, *a.g.e.*, s. 45-46.

⁷⁶³ BDİE, *Kültür ve Eğlence Yerleri İstatistikleri 1970*, Ankara 1973, s. 11.

⁷⁶⁴ BDİE, *Kültür İstatistikleri 1978*, Ankara 1981, s. 198.

⁷⁶⁵ BDİE, *a.g.e.*, s. 203.

⁷⁶⁶ BDİE, *a.g.e.*, s. 207.

⁷⁶⁷ BDİE, *a.g.e.*, s. 208.

11.491 film gösterimi gerçekleştirilmiştir. Bu sinema salonlarında 10.000.975 yerli film seyircisi, 7.320.855 yabancı film seyircisi olmak üzere toplam 17.321.830 sinemasever film izlemiştir.⁷⁶⁸ 1979 tarihinde İstanbul'da kapalı sinemalar 14'ü 3. Sınıf, 20'si 2. Sınıf ve 51'i 1. Sınıf ve 32'si diğerleri olmak üzere toplam 117 olarak kayda geçmiştir. Bu sinema salonlarında 71.266 koltuk yer almıştır. Bu salonlarda 6.443 yerli ve 2.931 yabancı olmak üzere 9 374 film gösterime girmiştir. 8 930 375 yerli film seyircisi ve 6.945.555 yabancı film seyircisi olmak üzere toplam 15.875.930 seyirciye ulaşmıştır.⁷⁶⁹

Aynı dönemde 46 açık hava sineması hizmet vermiştir. Bu sinemalarda 30.410 koltuk yer almıştır. Bu salonlarda 1.651 yerli ve 466 yabancı olmak üzere 2.117 film gösterime girmiştir. 1.070.600 yerli film seyircisi ve 375.300 yabancı film seyircisi olmak üzere toplam 1.445.900 seyirciye ulaşmıştır.⁷⁷⁰ Bu dönemde sektör 972 personel istihdam etmiştir. Bu personelin 212'si idareci, 207'si makinist, 74'ü makinist yardımcısı, 258'i yer gösterici ve 221 diğer çalışanlardan oluşmuştur. Sinema işletmecilerinin 69'u kendi mülkünde hizmet vermiş, geriye kalan 93'ü ise kiralama yoluyla işletmecilik yapmıştır.⁷⁷¹

1980 yılında İstanbul'da 103'ü kışlık sinema, 16'sı yazlık sinema olmak üzere toplam 119 sinema hizmet vermiştir. 5.676'sı yerli, 3.247'si yabancı olmak üzere toplam 8.923 film gösterimi gerçekleştirilmiştir. Bu sinema salonlarında 5.320.813 yerli film seyircisi, 6.660.728 yabancı film seyircisi olmak üzere toplam 11.981.541 sinemasever film izlemiştir.⁷⁷² 1980 tarihinde İstanbul'da kapalı sinemalar 11'i 3. Sınıf, 23'ü 2. Sınıf ve 44'ü 1. Sınıf ve 25'si diğerleri olmak üzere toplam 103 olarak kayda geçmiştir. Bu sinema salonlarında 64.020 koltuk yer almıştır. Bu salonlarda 5.115 yerli ve 3.052 yabancı olmak üzere 8.167 film gösterime girmiştir. 4.889.290 yerli film seyircisi ve 6.557.261 yabancı film seyircisi olmak üzere toplam 11.446.551 seyirciye ulaşmıştır.⁷⁷³

Aynı dönemde 16 açık hava sineması hizmet vermiştir. Bu sinemalarda 11 800 koltuk yer almıştır. Bu salonlarda 561 yerli ve 195 yabancı olmak üzere 756 film gösterime girmiştir. 431.523 yerli film seyircisi ve 103.467 yabancı film seyircisi olmak üzere toplam 534.990 seyirciye ulaşmıştır.⁷⁷⁴ Bu dönemde sektör 748 personel istihdam etmiştir. Bu personelin 140'ı idareci, 146'sı makinist, 46'sı makinist yardımcısı, 179'u

---

⁷⁶⁸ BDİE, *Kültür İstatistikleri 1979*, Ankara 1982, s. 99.

⁷⁶⁹ BDİE, *a.g.e.*, s. 93.

⁷⁷⁰ BDİE, *a.g.e.*, s. 102.

⁷⁷¹ BDİE, *a.g.e.*, s. 101, 103.

⁷⁷² BDİE, *Kültür İstatistikleri 1980*, Ankara 1983, s. 105.

⁷⁷³ BDİE, *a.g.e.*, s. 100.

⁷⁷⁴ BDİE, *a.g.e.*, s. 109.

yer gösterici ve 237 diğer çalışanlardan oluşmuştur. Sinema işletmecilerinin 47'si kendi mülkünde hizmet vermiş, geriye kalan 71'i ise kiralama yoluyla işletmecilik yapmıştır.⁷⁷⁵

4.2.4. Opera, Bale, Resim ve Müzik

Şehir operası, 1960 yılında Tepebaşı Dram Tiyatrosu'nda kurulmuştur. Başlangıçta şehir tiyatrolarına bağlı iken 1963 yılında ayrılmış ve İstanbul Belediyesi Şehir Operası Müdürlüğü altında katma bütçeli kurum olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. 1960-1967 tarihleri arasında 626 temsil vermiş ve 256.415 seyirci ile buluşmuştur.⁷⁷⁶

İstanbul Şehir Operası'nın 1964 yılı sonbahar programına Giuseppe Verdi'nin bestesi Macbeth Operası alınmış ve Shakespeare'in 400. Doğum yıldönümü anısına sahnelenmiştir. Gösteri için şehir tiyatrolarının tepebaşı sahnesi kullanılmıştır. Koroyu Muhittin Sadak ve Koreografisini Rezzan Abidinoğlu hazırlamış, orkestrayı Pino Trost yönetmiştir. Macbeth rolünde bariton Mete Uğur, Banquo rolünde bas Mustafa İktu, Macduff rolünde İhsan Ünlüer ve Lady Macbeth rolünde Sevda Aydan başarı ile performans sergilemiştir.⁷⁷⁷

İstanbul'da ilk bale okulu Beyaz Rus Lidya Arzumanova'nın girişimi ile açılmış ve Arzumanova'nın stüdyosunu diğer bir Beyaz Rus Olga Neçkovskaya'nın okulu izlemiştir. Bu iki bale okulu, balenin şehirdeki gelişimine katkı sunmuştur.⁷⁷⁸ 1957 yılında devlet konservatuarı bale bölümü mezunları Devlet Tiyatrosu kadrolarında ilk defa yer almışlardır. Bu grubu oluşturan sanatçılar hazırlık sürecinden sonra ilk gösterisini 1960 yılında "Büyüleyen Aşk" eseriyle sahnelemişlerdir. Bu ilk eseri 1961 yılında sahnelenen Coppelia balesi izlemiş ve sanatçıların ustalığı tam not almıştır. 1964 yılında bestesi Ferit Tüzün'e ait Çeşmebaşı adlı ilk Türk bale eseri seyirci ile buluşmuştur. Sonraki yıllarda Kuğu Gölü ve Hançerli Hanım Balesi sahnelenmiştir.⁷⁷⁹

1977-1978 sezonunda şehirde toplam 1.317 koltuklu 1 adet opera ve bale sahnesinde 25 konser seansına 10.287 seyirci katılmıştır.⁷⁸⁰ 1978-1979 sezonunda şehirde toplam 1.310 koltuklu 1 adet opera ve bale sahnesinde 8 adet eser icra edilmiş ve 114 seansta 49.093 izleyici yer almıştır. Bu dönemde devlet opera ve balesinde 324'ü sanatçı

⁷⁷⁵ BDİE, a.g.e., s. 108, 110.

⁷⁷⁶ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 125.

⁷⁷⁷ *Yeni Gazete*, 8 Kasım 1964.

⁷⁷⁸ Bülent Bakar, *Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri*, 2. Baskı, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul Ekim 2015, s. 214.

⁷⁷⁹ Ensar Yılmaz, "Türkiye'de 1960-1980 Arası Kültür/Sanat Alanındaki Yapısal Özellikler", *Current Perspectives in Social Science*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2023, s. 63-64.

⁷⁸⁰ BDİE, *Kültür İstatistikleri 1978*, Ankara 1981, s. 192

olmak üzere toplam 496 personel istihdam edilmiştir.⁷⁸¹ 1979-1980 sezonunda şehirde toplam 1.310 koltuklu 1 adet opera ve bale sahnesinde 7 adet eser icra edilmiş ve 91 seansta 46.499 izleyici yer almıştır.⁷⁸² Bu dönemde devlet opera ve balesinde 370'i sanatçı olmak üzere toplam 544 personel istihdam edilmiştir.⁷⁸³

1960'lı yıllarda resim alanında soyut ve figüratif resim çalışmaları yapılmış, bu sanat toplumsal gerçekçi bir yaklaşım ile icra edilmiştir. 1970-1980 dönemi toplumsal gelişmeler resim sanatını etkilemiş, konular çeşitlenmiş ve sosyal içerikli çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Türk resim sanatı politik içerikli figüratif eserlerle yine bu dönemde tanışmıştır. '68 kuşağını temsil eden genç ressamlar kimlik sorunlarını eserlerinde irdelemiş ve bireyin iç dünyasına da yönelmiştir. İnsan figürünün yorumlanmasına özgün yaklaşımlar kazandıran yeni nesil ressamlar Türk resim sanatında biçim ve konu üretkenliğinde yeni açılımlarda bulunmuşlardır. Bu dönem ressamları batı resim sanatını daha bir bilinçli değerlendirmiş ve yurtdışına açılımda cesaretlenmişlerdir. Resim sanatı malzeme erişiminde yol kat etmiş ve çağdaş akımlar izlenmiştir. Bu anlayış ile birlikte çağdaş dünya sanatı ile yakınlaşma gözlemlenmiştir.⁷⁸⁴

Bu dönemde İstanbul ressamlarında insan ve çevre konularında içtenlik gözetilmiş ve naif enstrümanlardan istifade edilmiştir. Bedri Rahmi, Mustafa Esirkuş Ve Cevat Dereli bu yaklaşımın tipik örneklerini çizmişlerdir. Aynı zamanda halk sanatı kaynakları ve minyatür sanatı çalışmaları ressamlar için esin kaynağı vazife görmüştür. Ressam İbrahim Balaban bu yaklaşım ile kendine özgü eserler ortaya çıkarmıştır. Kent yaşamı ise Agop Arad'da canlanmış, güçlü, sade ve anlaşılır bir ifade kabiliyeti resimlerinde kendine yer bulmuştur.⁷⁸⁵

Hürriyet gazetesinin düzenlediği “altın mikrofon armağanı yarışması” sonuçlanmış ve halkın verdiği oylar ile Yıldırım Gürses birinci, Mavi Işıklar ikinci ve Siluetler üçüncü olmuştur. Ödül töreni Şişli Site Sineması'nda düzenlenmiş ve sunuculuğu Fecri Ebicioğlu yapmıştır. Gürses, ödülleri Vali Akı ve Belediye Başkanı İşcan'ın elinden almıştır.⁷⁸⁶

⁷⁸¹ BDİE, *Kültür İstatistikleri 1979*, Ankara 1982, s. 85, 87.

⁷⁸² BDİE, *Kültür İstatistikleri 1980*, Ankara 1983, s. 92.

⁷⁸³ BDİE, *a.g.e.*, s. 94.

⁷⁸⁴ *Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, ed. Ayla Ödekan, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul Mayıs 1999, s. 21-22.

⁷⁸⁵ Nazan Dizen, *Türk Resim Sanatında Gerçekçi Anlayış (1960-1980 Dönemleri Arasındaki Sanatçıların Çalışmalarının Ana Tema, Form ve Anlam Bakımından İncelenmesi)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 36.

⁷⁸⁶ *Hürriyet*, 24 Şubat 1965.

Bu dönemde, İstanbul Belediye Konservatuvar Müdürlüğü'ne bağlı yapılandırılmış olan Şehir Orkestrası, Belediye Meclisi'nin 26 Ekim 1971 tarihi kararıyla Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir. Konu, Kültür Bakanı Talat S. Halman'ın Belediye Başkanı Dr. Fahri Atabey'i ziyaretinde gündeme gelmiştir. Atabey, kurumun içinde bulunduğu zor şartları bakana sunmuş ve çözüm beklentisini iletmiştir. Bu istek üzerine Kültür Bakanlığı harekete geçmiş, şehir orkestrası sanatçılarının açıkta bırakılmaması, mağdur edilmemesi ve hak kaybına uğramaması kaydı şartları ile devir işlemi tamamlanmıştır.⁷⁸⁷ Devir kararı alındığında, konservatuvar sanatçıları memnuniyetlerini ifade etmiştir. Kemani Cavit Peksayar, “Sevinçliyiz, demek devlet Türk musikisine el uzattı” diyerek duygularını paylaşmıştır. Sanatçı Tülin Korman, üvey evlat muamelesi gören Türk musikisinin himaye edilmesinden hoşnut olmuştur. Şef Kemal Gürses, Türk musikisinin devlet tarafından himaye edilmesinin gelecek için ümit verici olduğunu belirtmiştir.⁷⁸⁸ Bu dönemde İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası (1972), Devlet Klasik Türk Müziği Korosu (1975) ve İstanbul Oda Orkestrası (1977) kurulmuş, İstanbul'un müzik hayatına canlılık katmıştır.

---

⁷⁸⁷ İBBA, Bel. No: 2083625, İstanbul Belediye Meclisi, Kar. No: 1968/545, Orkestra Devri, 26 Ekim 1971.

⁷⁸⁸ *Hürriyet*, 8 Ağustos 1971.

4.3.TURİZM VE SPOR

1960-1980 yılları arasında turizm değerlendirme yazı ve tartışmalarında İstanbul'un potansiyeline dikkat çekilmiş ve turizmin önündeki engeller dile getirilmiştir. Restorasyon çalışmaları, çevre düzenlemeleri, temizlik meselesi, ulaşım ve trafik sorunu, su ve kanalizasyon işleri ile turistik yatırımlar ve kredi imkânları başlıklarında iyileştirmelerin gerekliliği sürekli vurgulanmıştır. Şehrin çehresine huzur verecek ve turizm açısından sanatsal yönlerini ortaya çıkaracak çalışmalar için açık ve anlaşılır hukuki zeminin hazırlanması, bu kuralların istisnasız yürütülmesi, kontrol edilmesi ve karşılığındaki müeyyidelerin uygulanması gerekli görülmüştür.⁷⁸⁹

Amerika'da yayınlanan Saturday Review Dergisi, "İstanbul'u ziyaret etmek için bin sebep var" yazısını P. Brooks imzasıyla sayfalarında yer vermiştir. Yazı, şehrin genel görünümü içinde camii kubbelerinin eksantrik dizilişini bin bir gece masallarına atıf yaparak anlatmıştır. Brooks, ziyaret sebeplerini sıralarken "Boğaziçi'nde gezi", "dini resim ve heykelcikler", "süslü muhteşem ziynet eşyaları" ve "büyüleyici çarşılar" başlıklarının altını çizmiştir. Yazı, doğu ve batının kesiştiği İstanbul'un zengin mutfağını, okuyucularına aktararak sonlandırılmıştır.⁷⁹⁰

1965 yılında, Denizcilik Bankası Şehir Hatları İşletmesi, Van Der Zee Seyahat Acentesi ile işbirliğine gitmiş ve Boğaziçi'nde turistik vapur seferleri başlatmıştır. Seferler için Vaniköy Vapuru restore edilmiş ve hazır hale getirilmiştir. Günlük seferlerin gidişi sabah 9.30'da Dolmabahçe Rıhtımı'ndan başlatılmış, Beşiktaş, Çırağan Sarayı, Ortaköy Camii, Rumelihisarı seyriyle Sarıyer'de sonlandırılmıştır. Turistlerin Sarıyer çarşısı gezintisinden sonra vapur 11.00'de dönüş için hareket etmiş ve Anadolu kıyılarını izleyerek 12.30'da yine Dolmabahçe Rıhtımı'nda tamamlanmıştır. Turistik Boğaziçi Gezisi'nde Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca bilgilendirmeler yapılmış ve milli kıyafetli servis personeli çalıştırılmıştır.⁷⁹¹

Denizcilik Bankası Şehir Hatları İşletmesi, 1966 yılı yaz sezonunda 6 Ağustos-3 Eylül arasında turizm amaçlı "müzikli vapur gezileri" organize etmiştir. Yaz gecelerindeki bu seferler için 400 kişilik Dolmabahçe vapuru tahsis edilmiş ve her akşam 20.30'da Karaköy'den hareket edilmiştir. Karaköy-Ataköy-Büyükdada-Anadolu Kıyısı-Beykoz-Sarıyer-Rumeli Kıyısı güzergâhını takip eden vapur gece 02.00'de Karaköy'de

⁷⁸⁹ Seyfullah Esin, "Sanat Şehri İstanbul ve Turizm", *Türk Kültürü Aylık Dergi Atatürk Sayısı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 73, VII, Ankara Kasım 1968, s. 80-85.

⁷⁹⁰ *Hürriyet*, 23 Nisan 1965.

⁷⁹¹ *Hürriyet*, 31 Mayıs 1965.

olacak şekilde tarifelendirilmiştir. Yolculuk esnasında caz ekibi canlı müzik performansı sergilemiş ve güverte dans için düzenlenmiştir.⁷⁹²

Belediye İmar Planlama Müdürlüğü, Çamlıca Tepesi'nin turizme açılması için imar planında yeni düzenlemeler yapmıştır. İmar komisyonu, Çamlıca Tepesi'ne turistik yatırımları cazip hale getirmek için inşaat oranını %3.5'ten %10'a çıkarmıştır. İnşaat kurulumlarının turistik yoldan çekilme mesafesi 20 m'den 15'e; komşu inşaat mesafe payları da 5 m olarak yeniden tanımlanmıştır. Yeni düzenleme Belediye Meclisi'nde onaylanmış ve belediye, özel sektörün gazino, kır kahvesi ve lokanta yatırımlarını teşvik etmiştir.⁷⁹³ 1969 yılı kışında ilginç bir müzayede Sultanahmet Meydanı'nda kendine yer bulmuş, eski zamanlardan rol çalınarak meydan atlara bırakılmıştır. Çifteler, Karacabey ve Sultansuyu Haraları'nda yetiştirilen 27 adet Safkan Arap Tayı, açık artırmaya çıkarılmıştır. Atlar, seyislerinin eşliğinde beğeniye sunulmuş ve 150 kadar alıcının teklifleri üzerinden değerlendirilmiştir.⁷⁹⁴

1960-1980 yılları arasında İstanbul'da 101 spor kulübü faaliyete başlamıştır. Bu kulüplerin dönemsel kuruluş zamanları, 1960-64 (11), 1965-69 (21), 1970-74 (13), 1975-79 (46) ve 1980 (9) şeklinde kayıtlara geçmiştir. 1978 yılı itibarıyla şehirdeki 212 spor kulübünden 191'i gençlik ve spor kulübü, 7'si müessese spor kulübü, 11'i ihtisas spor kulübü ve 3'ü askeri spor kulübü çatısı altında faaliyetlerini sürdürmüştür.⁷⁹⁵ 1967 yılında Beden Terbiyesi İstanbul Bölge Başkanlığı adı altında 14 ajanlık ve bunların yönetiminde 10 ihtisas kulübü ve 176 gençlik kulübü olmak üzere toplam 190 kulüp hizmet vermiştir. Atletizm, atıcılık, basketbol, binicilik, bisiklet, boks, dağcılık, eskrim, futbol, güreş, halter, jimnastik, kürek, masa tenisi, okçuluk, tenis, voleybol, yelken ve yüzme spor alanındaki kategoriler meydana getirilmiştir.⁷⁹⁶ 1978 yılında İstanbul'da 38 spor tesisi hizmet vermiştir. Bu tesislerin 9'u stadyum, 8'i kapalı salon, 8'i futbol sahası, 5'i yüzme havuzu ve biri müstakil atletizm pistinden meydana gelmiştir.⁷⁹⁷ Stadyumlardan ikisi, 1960-69 döneminde, üçü ise 1970-79 yılları arasında inşa edilmiştir. Yüzme havuzlarından 5'i 1960-69 ve ikisi ise 1970-79 döneminde tamamlanmıştır. Söz konusu dönemlerde 3 futbol sahası İstanbul'a kazandırılmıştır.⁷⁹⁸

⁷⁹² *Hürriyet*, 26 Temmuz 1966.

⁷⁹³ *Hürriyet*, 18 Temmuz 1966.

⁷⁹⁴ *Hürriyet*, 1969.

⁷⁹⁵ Ed. Ahmet Kal'a, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 4, Kültür ve Spor (1930-1995)*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997, s. 407.

⁷⁹⁶ *İstanbul İl Yıllığı 1967*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 300.

⁷⁹⁷ Kal'a, a.g.e., s. 402.

⁷⁹⁸ Kal'a, a.g.e., s. 404 – 405.

İstanbul genelinde açık olan 9 stadyumdan 7'sinin zemini toprak, 2'sinin zemini ise çim; sadece 2'sinin gece aydınlatması varken her biri soyunma odasını bünyesinde bulundurmıştır.⁷⁹⁹ 1978 yılı itibarıyla İstanbul'da toplam 1.424 hakem çeşitli branşlarda görev almıştır. Hakemlerin spor dallarından atıcılık (20), atletizm (250), basketbol (125), binicilik (40), bisiklet (7), boks (50) ve jimnastik (40) şeklinde dağılmıştır.⁸⁰⁰ 1970 yılında İstanbul'da 96.084 seyirci kapasiteli 6 stadyum faaliyet göstermiştir. Bu stadlar o yılki müsabakalarda 2.382.000 futbolseveri tribünlerde ağırlamıştır.⁸⁰¹

1961 yılında ihalesi yapılmış ve taahhüt edilmiş bir dizi spor tesisi merkezi bütçeden pay almıştır. Mithat Paşa Stadı'nın tribünlerine 26.000 seyircilik koltuk ilavesi, ışıklandırılması ve çimlendirilmesi için toplam 8.200.000 TL aşkın bir meblağ tahsis edilmiştir. Yine bu dönemde Mecidiyeköy Ali Sami Yen Stadı ikmal işleri için 7.500.000 TL üzerinde bütçe ayrılmıştır. Vefa Çukurbostan Stadı ikmal işleri ve kapalı spor salonu için 1.000.000 TL'ye yakın bütçe oluşturulmuştur.⁸⁰²

Mecidiyeköy Ali Sami Yen Stadı 20 Aralık 1964 tarihinde, Galatasaray Kulübü tarafından Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü'nden 99 seneliğine kiralanmış ve stat 55.000 seyirci kapasitesine göre düzenlenmiştir. Kulüp ile müdürlük, statta haftada iki resmi ve bir hususi toplam üç maç kullanım izni için anlaşmışlardır. Ali Sami Yen Stat Kompleksi lokal, kamp yeri, hastane, sauna, amatör spor salonları, jimnastik, basketbol, voleybol, boks ve güreş salonu alanlarından meydana gelmiştir.⁸⁰³ Stat, 20 Aralık 1964 tarihindeki Türkiye-Bulgaristan milli maçı açılışına hazır hale getirilmiştir. Maç başlamadan önce tribünlerde yaşanan izdiham ve yüklenme sonucunda açık tribün tarafı çökmüş ve binlerce seyirci tribünden aşağı dökülmüştür. Bu kaza sonucunda 83 kişi ağır ve hafif şekilde yaralanmış ve 2 seyirci komada tedavi altına alınmıştır.⁸⁰⁴

1962-1963 futbol sezonunda Türkiye Ligi iki gruba ayrılmış, İstanbul takımları, oluşturulan 1. Ligde maçlara çıkmıştır. 1966-1967 sezonunda basketbolda deplasmanlı lig kurulmuştur. Bu dönemde Galatasaray, Fenerbahçe, İTÜ, Kadıköyspor, PTT ve Kurtuluş takımları ligde İstanbul'u temsil etmiştir. 1970-71 sezonunda Türkiye Deplasmanlı Erkekler Voleybol Ligi kurulmuş ve bu dönemde İETT lige damga vurmuştur. 1977-78 sezonunda başlayan Kadınlar Voleybol Ligi'nde Eczacıbaşı uzun

---

⁷⁹⁹ Kal'a, a.g.e., s. 408.

⁸⁰⁰ Kal'a, a.g.e., s. 409.

⁸⁰¹ BDİE, *Kültür ve Eğlence Yerleri İstatistikleri 1970*, Ankara 1973, s. 14,

⁸⁰² *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, B:16, 21 Aralık 1961, O:1 Cilt:1 D:1, T:1, s. 227.

⁸⁰³ *Hürriyet*, 19 Ağustos 1964.

⁸⁰⁴ *Hürriyet*, 21 Aralık 1964; *Hürriyet*, 22 Aralık 1964.

yıllar birinciliği kaptırmamıştır. Balkan Oyunları'nda birçok branş adı altında yarışmalar organize edilmiş ve müsabakalara 1967 yılında İstanbul ev sahipliği yapmıştır. Avrupa Serbest Güreş Şampiyonası 1967 yılında İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda düzenlenmiştir. Eski İstanbul'da kısa mesafeli yüzme yarışları yapılagelmıştır. 1960'larda Türk yüzücüler uzun mesafeli (maraton) yarışmalarda Türkiye ve dünya şampiyonalarında iyi sonuçlar almış, bunun üzerine 1965 yılında Marmara Yüzme Maratonu adı altında İstanbul'da geleneksel yüzme yarışları düzenlenmiştir. Maraton 1967 yılında uluslararası özellik kazanmış ve 1972 yılında müsabakaya Uluslararası İstanbul Yüzme Maratonu adı verilmiştir. 1978 tarihinde deplasmanlı sutopu ligi kurulmuş, uzun yıllar bu şampiyonada İstanbul Yüzme İhtisas Kulübü şampiyonluğu kaptırmamıştır. 1968 tarihinde Balkan Yelken Şampiyonası ilk kez İstanbul'da organize edilmiştir. 1967 yılında Balkan Atletizm Şampiyonası İstanbul'da düzenlenmiştir. 1960 yılında jimnastik kulübü kurulmuş, sporun düzenli ve nitelikli bir şekilde öğretilmesi için çaba sarf edilmiştir. 1965 yılında Türkiye ve Federal Almanya milli takımları İstanbul'daki müsabakalarda yarışmışlardır. Jimnastiğe ilgi artmış, 1970'lerden itibaren artistik jimnastik ve ritmik jimnastik branşları gelişim göstermiştir. Atıcılık federasyonu içinde kendine yer bulan okçuluk 1961 yılında bağımsız spor branşı olarak kabul edilmiş ve gelişim göstermiştir. Bağımsız hale geldiği bu yılda okçuluk Türkiye Şampiyonası İnönü Stadı'nda organize edilmiştir. Balkan Binicilik Şampiyonası ilk defa 1968 yılında İstanbul'da düzenlenmiştir. 1964 yılında İstanbul basınında spor alanlarında yazan gazeteciler örgütlenmiş ve Spor Yazarları Birliği kurulmuştur.⁸⁰⁵

4.3.1. Turizm Yatırımları ve Ziyaretçi Sayıları

Şehrin tanıtımı için yüzyıl öncesinde gönüllü bir teşebbüs, “Müstakbilin Cemiyeti” kurulmuştur. Muhâfaza-yı Âsâr-ı Atîka Encümeni üyelerinden Mehmed Ziya Bey, bu sivil örgütlenmeye öncülük etmiştir. Kelime anlamı, “karşılayıcılar” demek olan “müstakbilin” sözcüğü, anlamının ifade ettiği şekliyle yabancı dil bilen deniz subaylarından ve gençlerden oluşan şehir rehberlerini çatısı altında toplamıştır. Cemiyet ile şehrin ve Türk Kültürünün doğru tanıtılması hedeflenmiştir. Cemiyet kuruluş gailisini hizmet verdiği sürece gerçekleştirmiş ve gayrimüslim tercümanların kötü propagandalarının da önüne geçmiştir. Fahri bir yapısı bulunan Müstakbilin Cemiyeti, zaman içinde profesyonel turizm acenteleri karşısında varlığını koruyamamış ve üç yıllık

⁸⁰⁵ Kemalettin Kuzucu, “İstanbul'un Spor ve Mekânları”, Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Toplum, İstanbul 2015, s. 496, 514, 516-517, 520-521, 528, 531.

bir faaliyet döneminden sonra alandan çekilmiştir. Cemiyet kuruluş niyeti, uğraşı şekli ve kazanımları ile kendinden sonraki turizm tanıtım kurumlarının önünü açmış ve onlara model olmuştur.⁸⁰⁶

Bu dönemde yurtdışından ülkemize gelen yabancılar çoğunluğu turist olarak giriş yapmıştır. Turizmi sırasıyla çalışma, öğrenim ve göç başlıkları izlemiştir. Yurtdışına çıkan vatandaşlarımızın büyük kısmı çalışma amacını gözetmiştir. Turizm, hac, öğrenim ve devlet hizmeti diğer çıkış sebepleri olarak kaydedilmiştir.⁸⁰⁷ Ülkeye gelen yabancıların İstanbul'dan giriş yapanlarının sayıları yıllara göre 71.227 (1960), 75.282 (1961), 87.147 (1962), 94.136 (1963), 89.226 (1964), 102.777 (1965), 129.611 (1966), 262.259 (1967), 282.642 (1968), 322.471 (1969), 312.974 (1970), 366.700 (1971), 409.376 (1972), 563.064 (1973), 420.309 (1974), 506.582 (1975), 535.900 (1976), 515.189 (1977), 545.316 (1978), 492.994 (1979), 429.542 (1980) şeklinde oluşmuştur.⁸⁰⁸ Ülkeden giden yabancıların İstanbul'dan çıkış yapanlarının sayıları yıllara göre 69.823 (1960), 74.188 (1961) 82.767 (1962) 92.359 (1963), 91.919 (1964), 102.862 (1965), 130.711 (1966), 266.785 (1967), 284.862 (1968), 323.975 (1969), 321.002 (1970), 386.026 (1971), 413.431 (1972), 559.368 (1973), 436.430 (1974), 676.880 (1975), 549.579 (1976), 555.164 (1977), 519.619 (1978), 526.102 (1979), 453.312 (1980) şeklinde kayıtlara geçmiştir.⁸⁰⁹ Ülkeden giden vatandaşların İstanbul'dan çıkış yapanlarının sayıları yıllara göre 14. 481 (1960), 18.699 (1961) 23.447 (1962), 22.358 (1963), 27.909 (1964), 35.916 (1965), 44.385 (1966), 56.347 (1967), 67.028 (1968), 105.468 (1969), 249.586 (1970), 324.253 (1971), 449.133 (1972), 571.601 (1973), 516.939 (1974), 558.737 (1975), 615.948 (1976), 555.164 (1977), 451.436 (1978), 528.289 (1979), 482.430 (1980) şeklinde meydana gelmiştir.⁸¹⁰ Ülkeye gelen vatandaşların İstanbul'dan giriş yapanlarının sayıları yıllara göre 14.530 (1960), 13.506 (1961) 18.627 (1962), 19.612 (1963), 21.325 (1964), 38.194 (1965), 44.690 (1966), 56.046 (1967), 67.733 (1968) 117.065 (1969)

⁸⁰⁶ Bülent Bakar, *II. Meşrutiyet'ten Mütareke Dönemi'ne Türkiye, İncelemeler I*, 1. Baskı, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul Kasım 2018, s. 322 – 325.

⁸⁰⁷ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 328, 333.

⁸⁰⁸ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 90; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-65*, Ankara b.t.y., s. 110; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 329; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 294; BDİE, *Turizm İstatistikleri 1976*, Ankara 1978, s. 3; BDİE, *Turizm İstatistikleri 1980*, Ankara 1982, s. 5; BDİE, *Turizm İstatistikleri 1980*, Ankara 1982, s. 10, 18, 26.

⁸⁰⁹ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 93; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 113; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 332; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 295; BDİE, *Turizm İstatistikleri 1976*, Ankara 1978, s. 18; BDİE, *Turizm İstatistikleri 1980*, Ankara 1982, s. 7, 12, 20, 28.

⁸¹⁰ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y., s. 94; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 114; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974, s. 334; BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976, s. 297; BDİE, *Turizm İstatistikleri 1976*, Ankara 1978, s. 3; BDİE, *Turizm İstatistikleri 1980*, Ankara 1982, s. 7, 15, 23, 31.

218.537 (1970), 295.121 (1971) 409.686 (1972), 501.539 (1973), 528.422 (1974), 462.047 (1975), 482.107 (1976), 515.189 (1977), 404.965 (1978), 528.863 (1979), 382.101 (1980) şekillenmiştir.⁸¹¹

1967 yılındaki turizm hareketliliği Kıbrıs Olayları'ndan ve Arap-İsrail Savaşları'ndan olumsuz etkilenmiştir. Bu dönemde İstanbul'a 60.000 Yugoslav turist gelmiş ve turizm sektörüne hayat vermiştir. Memur, işçi ve öğrenci gruplarından meydana gelen kabileler %25 oranında treni, %75 oranında otobüsleri tercih etmiştir. Turistler tarihi mekânları gezmiş, ağırlıklı olarak Kapalıçarşı ve çevresinden alış veriş yapmıştır. Yugoslav turistler, merkez bankasının döviz konusundaki duyarsızlığından ve otellerin hizmet kalitesinden şikâyetlerini dillendirmişlerdir.⁸¹²

Turizm sezonu, İstanbul için mayıs ayı geldiğinde açılmış ve havayolu ile gelen turistler “davullu zurnalı ve milli kıyafetli folklor ekipleri” tarafından karşılanmıştır. 1968 yılında, ilk turist kafilesi İngilizlerden meydana gelmiş ve Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Yeşilköy bekleme salonunda misafirlerine kokteyl vermiştir.⁸¹³ 1976 yılında İstanbul'da konaklama için toplam 931 tesis hizmet vermiştir. Bu tesislerin 685'i otel, 68'i motel, 7'si kamping, 142'si pansiyon ve 29'u diğer konaklama türlerinden oluşmuştur. Bütün bu tesislerde 25.760 adet oda ve 48.178 adet yatak yer almıştır.⁸¹⁴

Alman yatırımcılar 1961 yılında, İstanbul'a kumarhane yatırımı için yerli bir seyahat acentesi ve bir Türk bankası ile işbirliği yapmıştır. Kumarhaneyi Boğaziçi'nde planlayan şirket, kumarhanenin Monte-Carlo evsafında ve uluslararası bir kimliğe sahip olmasını istemiştir. Kanunen bu tarz bir işletme açmak yasak olduğundan dolayı, işletme turistlere hizmet verecek şekilde düzenlenmiş ve sadece yabancı para kullanımına izin verilmiştir. Mekân için, Yeniköy Sait Halim Paşa Yalısı tercih edilmiştir.⁸¹⁵

Hilton Oteli'nde 1961 yılında zehirlenme vakası yaşanmıştır. Oda hizmetçisi, garson, komi ve bahçıvan hizmetlerini yürüten 200 çalışandan 70'i aşkın personel öğlen yemeğinden zehirlenmişlerdir. Hastalar yakın bölgedeki Nişantaşı İşçi Sigortaları Hastanesi'nde tedavi altına alınmıştır.⁸¹⁶ Otel yönetimi, OLEYİS İşçi Sendikası'nın tazminat talebini olumlu değerlendirmiş ve zehirlenen işçilere yönetim tarafında gerekli

⁸¹¹ BDİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara b.t.y., s. 117; BDİE, *Turizm İstatistikleri 1976*, Ankara 1978, s. 40; BDİE, *Turizm İstatistikleri 1980*, Ankara 1982, s. 3, 13, 21, 29.

⁸¹² *Hürriyet*, 2 Aralık 1967.

⁸¹³ *Hürriyet*, 11 Mayıs 1968.

⁸¹⁴ BDİE, *Konaklama Tesisleri Envanter Çalışması 1976*, Ankara 1978, s. 37, 97.

⁸¹⁵ *Hürriyet*, 1 Nisan 1961.

⁸¹⁶ *Hürriyet*, 15 Mayıs 1961.

ödemeler yapılmıştır. İşçi sağlığını tehdit eden olayların meydana gelmemesi için taraflar, belediye talimatnamesi gözetilerek eksiklerin giderilmesi üzerinde mutabık kalmışlardır.⁸¹⁷ 14 Mayıs'taki işçi zehirlenmelerinden sonra bu defa bir nişan törenine davetli 300 kadar konuk zehirlenmiştir. Hastalar seri bir şekilde Amerikan Bristol Hastanesi'ne nakledilmiş ve tedavi edilmiştir. Hilton Oteli idaresi, üst üste yaşanan zehirlenme vakalarında kasıt gözetmiş ve bu doğrultuda araştırma sürecini başlatmıştır.⁸¹⁸ Bu gelişmeler üzerine belediye, hıfzıssıhha kanununun 191. Maddesi gereğince otelin mutfak ve müstemilatını süresiz kapatmıştır. Mülki idare yönetiminde oluşturulan sağlık heyeti otelde incelemelerde bulunmuş, otelin yemek hizmet alanlarını gayri sıhhi bulmuştur.⁸¹⁹ Hilton Oteli, şehrin dışarıya açılan yüzü olarak bu gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir. Mülkiyeti Emekli Sandığı'na ait olan otel, dünya üzerinde işletilen diğer 43 adet Hilton oteller zincirinin bir halkası olarak İstanbul'da hizmet vermiştir. 1960 verilerine göre yıllık yaklaşık 30.000'i aşkın Amerikalı, 5.000'i aşkın İngiliz ağırlanmış ve 1.000.000 Amerikan Doları gelir elde edilmiştir. Otel ayrıca balo, kokteyl parti, danslı çay, düğün ve yemek pragmalarına ev sahipliği yapmıştır.⁸²⁰ Örfi idare, ayrıntılı tetkiklerine devam etmiş, tahkikat sonucunda zehirlenme olaylarının sabotaj olduğu tespit edilmiştir. Soruşturma neticesinde üç otel çalışanı ve bir eski otel çalışanı suçlu bulunmuştur. Zehirlenme vakalarında kullanılan apa-morfin zehrinin öldürücü olmadığı, şiddetli sancı sonrasında kusturduğu Alman kimyagerler tarafından belirtilmiştir.⁸²¹

1963 yazında Florya Kampingi'nde yer alan 140 odanın tamamı İsrailli turistlere kiralanmış ve belediye çalışanları ile halka kapatılmıştır. Belediye, bu kiralamadan büyük döviz geliri beklentisine girmiş ve diğer ülke turistleri için de referans olacağını düşünmüştür. Kamping alanı belediye çalışanlarına ve halka sezon bitimine yakın ağustos sonu ve eylül aylarında açılması planlanmıştır.⁸²²

İstanbul Sheraton Oteli (1975), bir turizm yatırımı olarak Taksim'de projelendirilmiş ve konumlandırılmıştır. AHE Mimarlık ve şehircilik atölyesinin proje çizimi İsviçre, Fransa, Belçika, İtalya'dan yabancı ve yedi Türk mimarlık ofisinin arasından 1958 yılındaki yarışmada birinci gelmiş ve kabul edilmiştir. Yapı, taksim Belediye Gazinosu'nun arsasında 24 katlı, 459 odalı ve 822 yataklı olarak tasarlanmış ve

---

⁸¹⁷ *Hürriyet*, 18 Mayıs 1961.

⁸¹⁸ *Hürriyet*, 30 Mayıs 1961.

⁸¹⁹ *Hürriyet*, 31 Mayıs 1961.

⁸²⁰ *Hürriyet*, 12 Haziran 1961.

⁸²¹ *Hürriyet*, 28 Haziran 1961.

⁸²² *Hürriyet*, 16 Haziran 1963.

işletmesi için Sheraton Corporation of America U.S.A ile anlaşılmıştır. Yatırımcılar Vakıflar Genele Müdürlüğü, T.C. Emekli Sandığı, Vakıflar Bankası, Türkiye İş Bankası, Milli Reasürans ve Güneş Sigorta'dan meydana gelmiştir. Otelin konumu boğaz, Marmara ve Haliç'e nazır olduğu için mimaride bu özellik gözetilmiş ve oda görüş açılarında bu bakılar dikkate alınmıştır.⁸²³

4.3.2. İstanbul'u Ziyaret Eden Ünlüler

7 Ekim 1963 tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı John Fitzgerald Kennedy'nin eşi Jacqueline Kennedy, İstanbul'u ziyaret etmiş, şehrin tarihi mekânlarını, Topkapı Sarayı'nı gezmiştir. First Leydi, Türk sanatının eski örneklerine ve mücevher koleksiyonlarına ilgi göstermiştir. Kendisi şehirden ayrılırken "İstanbul'a doyamadım yine geleceğim" sözlerini sarf etmiştir.⁸²⁴

SSCB Başbakanı Aleksey Kosigin, 25 Aralık 1966 tarihinde İstanbul'un tarihi yerlerini gezmiş ve Belediye Başkanı Haşim İşcan Tarabya Oteli'nde şerefine öğle yemeği vermiştir. Rus Başbakan, akşam yemeğini Hilton'da yemiş, Vali Vefa Poyraz tarafından ağırlanmıştır. Sultanahmet ve Ayasofya'dan etkilendiğini ifade etmiş ve Topkapı'ya geçmiştir. Sarayın II. avlusunda, "Gafil Ne Bilir" mehter marşı ile karşılanmış ve dilek havuzuna para atmıştır. Kosigin, Hz. Osman'a ait Kuranı Kerimi incelerken, Taşkent'te de eski Kuranı Kerim'in bulunduğunu paylaşmıştır.⁸²⁵

Habeşistan Devlet Başkanı Haile Selasie, 5 Mart 1967 tarihinde İstanbul'a gelmiş, kendisine Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil eşlik etmiştir. Devlet Başkanı, tarihi mekânları Dolmabahçe, Ayasofya, Sultanahmet ve Topkapı'yı gezmiştir. Selasie, Bahçelievler'deki Magirus Fabrikası'nı da ziyaret etmiş ve otobüsleri çok beğendiğini ifade etmiştir. Habeşistan Devlet Başkanı, İstanbul'dan ayrılmadan önce Belediye Başkanı Haşim İşcan'a 10.000 ABD Doları para vermiş ve paranın Darülaceze'deki çocuklara sarf edilmesini istemiştir.⁸²⁶

Papa VI. Paul, 25 Temmuz 1967 tarihinde, özel uçak ile Yeşilköy Havaalanı'na iniş yapmış, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel tarafından karşılanmıştır. Papa ve Sunay, birer konuşma yapmış ve karşılıklı barış dilekleri paylaşmışlardır. VI. Paul, havaalanından ayrılmış, yol boyunca coşkulu gösterilerle

⁸²³ *Hürriyet*, 28 Mart 1968.

⁸²⁴ *Hürriyet*, 8 Ekim 1963.

⁸²⁵ *Hürriyet*, 26 Aralık 1966.

⁸²⁶ *Hürriyet*, 6 Mart 1967; *Hürriyet*, 7 Mart 1967.

karşılanmış ve Pangaltı'ndaki Vatikan Temsilciliği'nde dinlenmeye çekilmiştir. Kısa bir istirahatten sonra yakınındaki St. Esprit Kilisesi'ne geçmiş ve dua ederek “Din için çalışanları selamlıyorum. Kiliselerin birleşmesi için çalışınız.” sözleriyle cemaati takdis etmiştir. Papa, “İstanbul'da Hristiyanları, Katolikleri selamlamanın sevinci ve gururu içindeyim.” sözleriyle ziyaret duygularını ifade etmiştir. Kilisedeki heyecanlı konuşmasına Fransızca başlamış, İngilizce devam etmiş ve İtalyanca bitirmiştir. Kiliseden sonra Şale Köşkü'ne geçmiş, Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından karşılanmıştır. Papa burada Türkiye ile ilgili düşüncelerini “... Bu ziyaret, aynı zamanda bize büyük bir milletle temas etmek imkânını vermektedir.” cümlesiyle belirtmiştir. Devamla “... Biz, bu büyük milleti yakından tanımak fırsatını elde etmiş olmaktan bahtiyar bulunmaktayız.” ifadesi ile hoşnutluğunu paylaşmıştır. Sunay, misafirini Dolmabahçe'de de ağırlamış ve Papa'ya boğaz gezintisinde eşlik etmiştir. VI. Paul, gezisine Topkapı ve Ayasofya durakları ile devam etmiş bu tarihi mekânlarda Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil yanında bulunmuştur. Papa, Ayasofya'da dizleri üzerine çökmüş şekilde dua etmiş ve “...Ayasofya'da insan kendini Allah'a yakın hissediyor. Ve varlığını daha yakından hissediyor.” sözlerini sarf etmiştir. Tarihi alanların gezisinden sonra Papa, Fener Rum Patrikhanesi'ne geçmiş ve burada Patrik Athenagoras ile birlikte ayini idare etmişlerdir. Her iki dini lider cemaatlerine hitaplarında Ortodoks ve Katoliklerin birleşmesini vurgulamıştır.⁸²⁷

Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaullle, 26 Ekim 1968 tarihinde İstanbul'a gelmiş, kendisine Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil refakat etmiştir. Fransız Cumhurbaşkanı, gün içinde Fransız Konsoloslugu'nu ve Galatasaray Lisesi'ni ziyaret etmiş, boğaz turu yapmış ve geceyi Şale Köşkü'nde geçirmiştir. Ertesi gün Topkapı, Ayasofya ve Sultanahmet tarihi alanını gezmiş, padişahların elbiseleriyle yakından ilgilenmiş ve Sultanahmet Camii'nin çinilerine hayranlığını ifade etmiştir. De Gaullle, günün yorgunluğunu Topkapı Sarayı'nda ikram edilen kahve ile atmıştır.⁸²⁸

Kraliçe II. Elizabeth, 23 Ekim 1971 tarihinde Çanakkale'den İstanbul'a gelmiş, Britannia yatı ile Dolmabahçe Rıhtımı'na yanaşmıştır. Rıhtımda kendisini vali, belediye başkanı ve sıkıyönetim komutanı karşılamıştır. Dolmabahçe'de kısa süreliğine dinlendikten sonra halkın yoğun ilgisi arasında Şale Köşkü'ne hareket etmiştir. Köşkten ayrılıp 1905 yılında kurulan İngiliz Erkek Lisesi'ni ziyaret etmiş ve öğleden sonra

---

⁸²⁷ *Hürriyet*, 26 Temmuz 1967.

⁸²⁸ *Hürriyet*, 27 Ekim 1968; *Hürriyet*, 28 Ekim 1968.

Ayazağa'da şerefine düzenlenen at yarış ve gösterilerini izlemiştir. Kraliçe, Başbakan Nihat Erim tarafından Şale Köşkü'nde onuruna verilen akşam yemeğine katılmıştır. Ziyaretin ikinci gününde şehrin tarihi mekânlarını gezmiş, Topkapı Sarayı'nda mehteranın "Allahüekber, Allahüekber. Ordumuzu etsin daim muzaffer" nidaları ile karşılanmıştır. Kraliçe, günlük gezisini Sultanahmet ve Ayasofya ziyaretleri ile tamamlamıştır. II. Elizabeth, İstanbul gezisinin üçüncü gününde Kariye Müzesi'ni programına almış ve Yeşilköy Havaalanı'ndan Londra'ya Başbakan Nihat Erim tarafından uğurlanmıştır. Kraliçe, gezi boyunca yanında taşınan yemek takımlarını kullanmış, İngiltere'den getirttiği yiyecekleri tüketmiş ve yatında konaklamıştır.⁸²⁹

4.3.3. Kulüpler

1960-1980 döneminde İstanbul'da çeşitli kulüpler kurulmuştur. 17 Kasım 1960 tarihinde Pertevniyal Spor Kulübü kurulmuş, 10 Aralık 1965 tarihinde de federe edilmiştir. Kulüp, Pertevniyal Lisesi müdürü ve beden eğitimi öğretmenlerinin gayretleriyle faaliyete geçmiştir. Başlangıçta okçuluk, atletizm, halter ve güreş, 1968 yılı itibarıyla de basketbol ve voleybol branşlarında müsabakalara çıkmıştır. Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç eden Boşnaklar 1960 yılında Bayrampaşa'da Altınçam Spor Kulübü'nü kurmuşlardır. Kulüp, bir dönem de Sönmez Gençler ismini kullanmış ve en sonunda da Yıldırım Bosna Spor Kulübü'nde karar kılmıştır. 1979 yılında federe olmuşlar ve müsabakalara devam etmişlerdir. 14 Şubat 1963 tarihinde Burgazada'da Adalar Spor Kulübü faaliyete geçmiştir. Su sporlar alanında Adalar'da kurulun ilk kulüp unvanını almış ve federe edilmiştir. Adanın Moloz Mevkii'nde tesisler inşa eden kulüp yüzme, sutopu ve atlama branşlarında şampiyonalar düzenlemiştir. Bulgaristan göçmenlerince yerleşim yeri olan Taşlıtarla ve daha sonraki adıyla Gaziosmanpaşa, 5 Ekim 1965 tarihinde kulübüne kavuşmuştur. Gaziosmanpaşa Spor Kulübü, atletizm, futbol, voleybol ve basketbol branşlarında faaliyette bulunmuştur. Eczacıbaşı Holding, 1966 yılında kendi adıyla spor kulübü kurmuş, basketbol, voleybol ve masa tenisi branşlarında takımlar oluşturulmuştur. Eczacıbaşı Spor Kulübü, söz konusu alanlarda birçok sporcu yetiştirmiş ve ulusal başarılarla imza atmıştır. İstanbul İtfaiye Teşkilatı bünyesinde İtfaiye Spor Kulübü 1966 yılında kurulmuş ve voleybol alanında müsabakalara çıkmıştır. 1968 yılı eylül ayında Kınalıada Spor Kulübü kurulmuş, yüzme ve sutopu branşlarında müsabakalara çıkmıştır. Kulüp, tesisleşme alanında kıymetli yatırımlara imza atmış ve Uluslararası Prens Adaları Yüzme Şampiyonaları'na ev sahipliği yapmıştır. Kadıköy

⁸²⁹ *Hürriyet*, 24 Ekim 1971; *Hürriyet*, 25 Ekim 1971.

Spor Kulübü'nü devralan Tuncay Özilhan, Efes Pilsen Spor Kulübü adıyla 1976 yılında maçlara çıkmıştır. Kulüp, basketbol branşında hızlı yükselmiş ve başarı çizgisini korumuştur. Dönemin sonuna doğru Koç Holding bünyesindeki Arçelik adına erkek voleybol branşında faaliyet gösteren Arçelik Spor Kulübü, 1979 yılında kurulmuştur.⁸³⁰

4.3.4. Müsabakalar

1960-1980 yılları arasındaki ilk ilgi çekici müsabakada Fenerbahçe ile Galatasaray Cemal Gürsel Kupası'nda karşı karşıya gelmişlerdir. İhtilalin toplum üzerindeki olumsuz tesirini gidermek için düzenlenen kupa organizasyonunda Fenerbahçe mutlu sona ulaşmış, iki metre boyunda ve iki yüz kilo ağırlığındaki kupayı evine götürmüştür. 3 Temmuz 1960 tarihinde Mithatpaşa Stadı'nda oynanan maçı, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tribünlerden takip etmiştir. Fenerbahçe ve Galatasaray, ezeli rekabette 18 Aralık 1960 tarihinde yine karşı karşıya gelmiştir. Mithatpaşa Stadı'ndaki maçta Metin Oktay Galatasaray adına 4 gol kaydetmiş ve tarihe geçmiştir. İstanbul spor tarihine geçen diğer bir müsabaka 30 Mayıs 1968 tarihinde oynanmıştır. Fenerbahçe ve Yunan takımı A.E.K. Balkan Kupası Finali için Mithatpaşa Stadı'nda karşılaşmış ve maçı Fenerbahçe 3-1 kazanmıştır. Bu zafer bir Türk takımının ilk büyük uluslararası başarısı olarak kaydedilmiştir. 1968 yılında Fenerbahçe, İstanbullular'a bir altın gece daha yaşatmış ve Manchester City zaferini şehre hediye etmiştir. Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası'nda karşı karşıya gelen iki takım İnönü Stadı'nda kıyasıya mücadele etmişlerdir. İngiltere'deki maç 0-0 sonuçlanmış, rövanş maçında Fenerbahçe 0-1 yenik duruma düşmesine rağmen sahadan 2-1 galip ayrılmıştır. Başarı, statta ve şehirde bir karnaval havasında kutlanmıştır. 14 Eylül 1971 tarihinde Dolmabahçe Stadı'nda oynanan Fenerbahçe-Ferencváros maçı bir ilke sahne olmuş ve Fenerli Yaşar, 1971 yılı itibarıyla UEFA Kupası adı ile oynan organizasyonun ilk golünü atmıştır. 3 Mayıs 1972 tarihinde İstanbul, Brezilya takımı Santos'u ve O'nun efsanevi futbolcusu Pele'yi misafir etmiştir. Maç, İnönü Stadı'nda 43.275 biletli seyirci önünde oynanmış, Doğan Babacan'ın yönettiği Fenerbahçe-Santos karşılaşması, 1-6 skorla bitmiştir. Futbolseverler Pele'den, Pele de İstanbul'dan büyülenmiştir. Yıldız futbolcu, maç sonunda verdiği "Fenerbahçe iyi takım, eksiği oyun armonisindeki zayıflığıdır. Gördüğüm misafirperverliği ömrüm boyunca unutmayacağım." demeciyle şehre veda etmiştir. 2 Ekim 1972 tarihinde Ali Sami Yen Stadı, boks mücadelesine sahne olmuş ve

---

⁸³⁰ Hacı Hasdemir, *İstanbul'un 100 Spor Kulübü*, 1. Baskı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010, s. 167 – 180.

Cemal Kamacı ile Fransız Roger Zaim ringe çıkmıştır. Sahanın ortasına kurulan ring on iki raunda tanıklık etmiş ve tribünlerin coşkulu tezahüratları eşliğinde Kamacı zaferini ilan etmiştir. Bu tarihi galibiyet ile Avrupa şampiyonu olan Cemal Kamacı, altın kemeri beline takmıştır. Dönemin sonuna doğru 1 Nisan 1979 tarihinde, Asya ve Avrupa Kıtaları'nı birbirine bağlayan Avrasya Maratonu'nun ilki düzenlenmiştir. Fikir, *Tercüman* gazetesi atletizm köşe yazarı Neriman Tekil tarafından 1973 yılında dile getirilmiştir. 34 kişilik Alman atlet grubu ile Türk atletlerin katıldığı ilk organizasyonu, iki saat otuz beş dakika otuz dokuz saniyelik derecesi ile Zonguldaklı atlet Hasan Saylan kazanmıştır.⁸³¹

---

⁸³¹ Behram Kılıç, *İstanbul'un 100 Spor Olayı*, 1. Baskı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2011, s. 143-164.

4.4.YAŞAM VE ÖLÜM

Tarih boyunca şehir ve insan birbirinin inşacısı olarak ilişkilerini yürütmüşlerdir. Şehrin öznesi olan “kimse”, aynı zamanda “hiç kimse” olarak değerlendirilmiştir. Modern zaman özelinde geçmişten bugüne insan ve kent etkileşimini ele alan Dellaloğlu, bu iki kavrama “varlık” sorunu açısından yaklaşmıştır. Kenti, öznenin evi şeklinde kıymetlendirmiş ve aralarındaki bağı, “Kent, özne için hem bir rahim hem de bir tabuttur.” sözleri ile nitelendirmiştir.⁸³²

Ayı oynatıcılığı, şehir sokaklarının neşesi ve keyifli seyri olmuştur. Eğitilmiş ayılar, tef ve zil eşliğinde sokak sokak, meydan meydan dolaştırılmış ve ayıcılar geçimlerini temin etmiştir. 1964 yazında İstanbul genelinde iki yüzü aşkın ayı bu sektörde kullanılmış ve belediyenin kontrolünden çıkmıştır. Belediye, halk sağlığını tehdit eden ayı oynatma işini ceza ile engellemeyeceğini anlamış ve top yükün yasaklama yoluna gitmiştir.⁸³³

Twist, şehrin eğlence hayatını renklendirmiştir. Suadiye Çamlık Dağ Kulüp’te twist şampiyonası düzenlenmiştir. 3.000’i aşkın “twist hastası” kral ve kraliçe yarışmasını seyretmek için kulübü ablukaya almışlardır. Yarışma, toplam 3 dakika sürmüş, masa ve sandalyeler havada uçuşmuş ve polis kargaşaya müdahale etmiştir. Gol kralı Metin Oktay jüri başkanı ve sinema sanatçıları Öztürk Serengil, Fikret Hakan, Yılmaz Duru ve eski futbolcu Sedat Kesen jüri üyeleri olarak müsabakada yer almış, jüri tarafından alelacele kral ve kraliçe seçilmiştir.⁸³⁴ 1970 yılında şehirde kültür ve eğlence, yüzme havuzu, gazino, konser salonu, lunapark, plaj ve benzeri 123 adet işletme faaliyette bulunmuştur. Bu yerlerden 5.799.037 İstanbullu hizmet almıştır.⁸³⁵

Şehrin ana ölüm sebeplerinin başında kronik romatizmal kalp hastalığı, arteriyosklerotik ve dejeneratif kalp hastalığı ile kalbin diğer hastalıkları gelmiştir. Lenfatik ve ematopoiyetik (kan yapıcı) dokuların ırları da dâhil habis ırlar, gastrit, düodenit ve yeni doğmuş çocuk ishali hariç anterit ve kolit, zatürre, merkezi sinir sitemine dokunan damar lezyonları, solunum aygıtı tüberkülozu, diğer aza tüberkülozu, şekerli diyabet, kansızlıklar, difteri, kızamık, tifo, menengokoksuz menenjitler, mide ve

⁸³² Besim F. Dellaloğlu, “Kent Öznenin Evidir”, Haz. Firdevs Gümüsoğlu, *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, 1. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul Kasım 2001, s. 74.

⁸³³ *Hürriyet*, 4 Temmuz 1964.

⁸³⁴ *Hürriyet*, 24 Temmuz 1963.

⁸³⁵ BDİE, *Kültür ve Eğlence Yerleri İstatistikleri 1970*, Ankara 1973, s. 15.

düodenom ülseri, barsak tıkanması ve fitik, Karaciğer sirozu, nefrit ve nefroz, yüksek tansiyon, bronşit gibi hastalıklar ölümlerin diğer ana sebepleri olarak kaydedilmiştir.⁸³⁶

4.4.1. Resmi Kutlamalar ve Dini Bayramlar

Şehirde 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kaymakamlıklar ve belediye şubesi koordinasyonu ile kutlanmıştır. Tören gününde Hürriyet Alanı'nda Şehir Bando ve Vatan Caddesi'nde İtfaiye Bando görevlendirilmiştir.⁸³⁷ 23 Nisan 1972 yılı törenlerinde Ali Sami Yen Stadı da tören alanı olarak seçilmiş ve Şehir Bando'nun bir kısmı bu alanda vazife görmüştür. Merasim alanlarının temizliği ve gerekli elektrik ve hoparlör düzeni belediyenin ilgili birimlerince karşılanmıştır.⁸³⁸ 1978 yılı 23 Nisan törenlerinde Taksim Cumhuriyet Anıtı, İnönü Stadı, Beşiktaş Şeref Stadı, Bakırköy Ataköy Alanı, Eyüp Meydanı ve Vatan Caddesi kullanılmıştır.⁸³⁹ 1980 yılı törenlerinde Kadıköy belediye şube müdürlüğü önüne yapılan yeni anıt alanı da tören için kullanılmıştır. Bu dönem yeni bir uygulamada, Fatih Oruçgazi İlkokulu öğrencileri Belediye Başkanı Aytekin Kotil'i ziyaret etmiştir.⁸⁴⁰

1963 yılında 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Törenleri, Dolmabahçe ve Fenerbahçe Stadyumları'nda kutlanmıştır. Vali Akı'nın hitabından sonra gençlik adına konuşmalar yapılmış ve bando eşliğinde geçit resmi tamamlanmıştır.⁸⁴¹ Şehirde 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Törenleri, Şişli Atatürk Müzesi'nin ziyaret edilmesi ile başlamıştır. Vali, Garnizon Komutanı ve Belediye Başkanı eş zamanlı hareket ederek sabahın erken saatlerinde törenlere iştirak etmişlerdir. İkinci tören alanı Taksim Cumhuriyet Anıtı olarak seçilmiştir. Büyük tören için ise Mithatpaşa Stadı kullanılmıştır. Buradaki törenler il protokolünün katılımıyla ve şehir bandosunun gösterisiyle gerçekleşmiştir.⁸⁴² 1978 yılı çelenk sunma törenleri Gaziosmanpaşa, Sarıyer, Beykoz, Adalar, Zeytinburnu, Bakırköy ve Eyüp Atatürk Anıtları'nda da yapılmıştır.⁸⁴³

1969 yılı 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı, gün öncesinden öğlen vakti başlamış ve ertesi gün mesai başlangıcına kadar sürmüştür. Taksim Atatürk Anıtı,

⁸³⁶ BDİE, *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1961*, Ankara 1962, s. 27-29.

⁸³⁷ İBBA, Bel. No: 7002687, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 58, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Nisan 1969.

⁸³⁸ İBBA, Bel. No: 7002165, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 47, 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı Hazırlıkları Hakkında, 20 Nisan 1972.

⁸³⁹ İBBA, Bel. No: 7002001, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 50, 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı, 18 Nisan 1978.

⁸⁴⁰ İBBA, Bel. No: 7002517, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 18, 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı, 18 Nisan 1978.

⁸⁴¹ *Hürriyet*, 20 Mayıs 1963.

⁸⁴² İBBA, Bel. No: 7002178, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 60, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Hakkında, 10 Mayıs 1972.

⁸⁴³ İBBA, Bel. No: 7002007, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 56, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Hakkında, 15 Mayıs 1978.

Harbiye Atatürk Anıtı ve İstanbul Üniversitesi Bahçesi Atatürk Anıtı'na çelenkler konmuştur. Şehirdeki iki nokta birincisi Hürriyet Meydanı'ndaki Şehit Turan Emeksiz Büstü ve Kadıköy kaymakamlık binası Atatürk Anıtı tören alanı olarak kullanılmıştır. Günün kabulleri, Harbiye 3. Kolordu Komutanlığı'nda ilin bütün sivil ve askeri protokolünün eksiksiz katılımı ile gerçekleştirilmiştir.⁸⁴⁴

27 Mayıs törenlerinde, tören alanlarının temizliği, bakımı ve diğer ihtiyaçları belediye birimlerince temin edilmiştir. Kutlamalarda Şehir Bandosu Galatasaray'dan Taksim'e, İtfaiye Bandosu ise Hürriyet Meydanı'nda gösteride bulunmuştur.⁸⁴⁵ 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı kutlamaları, 1980 yılına kadar devam etmiştir. Tören kabulleri Harbiye Orduevi'nde veya Ayazağa Kışlası'nda I. Ordu komutanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Sarayburnu Atatürk Anıtı diğer bir çelenk konulan mekân olarak kutlama noktalarına dâhil edilmiştir.⁸⁴⁶

Fethin 513. yıldönümü, Topkapı'daki 21 pare top atışı ile başlamış ve törenlerle devam etmiştir. Leventler, mehter takımları, bandolar, folklor ekipleri, gençlik ve işçi temsilcileri katılmıştır. Tören yürüyüşü, Topkapı-Fatih Sultan Mehmet'in Türbesi-Gülhane parkı güzergâhında yapılmış ve halk coşku içinde mehter marşlarını dinlemiştir. Mehter takımı, Gülhane'deki gösteriden sonra ikiye ayrılmış, bir kısmı Rumelihisarı'na gitmiş ve bir kısmı da Anadolu yakasına geçmiştir.⁸⁴⁷ İstanbul'un fethinin 516. yıldönümü, Vatan Caddesi'nin surlarla birleşen alanında kutlanmıştır. Tören için ilgili belediye birimleri görevlendirilmiş, şehir bandosu ile itfaiye bandosu hazır bulunmuştur. O yıl için bandoların şehrin farklı meydanlarında halka konser vermesi de programlanmıştır.⁸⁴⁸ Fethin 520. yıldönümü, süregelen şekilde kutlanmış, şehir bayraklarla donatılmış ve tören alanı olarak Fatih Camii avlusu da kullanılmıştır.⁸⁴⁹ 1978 yılı törenlerinde Fatih Sultan Mehmet'in türbesi ziyaret edilmiş, protokol düzenine göre çelenkler konmuş ve sandukasının üzerine kılıç bırakılmıştır.⁸⁵⁰

⁸⁴⁴ İBBA, Bel. No: 7002827, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 77, 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı, 22 Mayıs 1969.

⁸⁴⁵ İBBA, Bel. No: 7002183, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 65, 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı Hazırlıkları Hakkında, 23 Mayıs 1972.

⁸⁴⁶ İBBA, Bel. No: 7002524, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 45, 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı, 22 Mayıs 1980.

⁸⁴⁷ *Hürriyet*, 30 Mayıs 1966.

⁸⁴⁸ İBBA, Bel. No: 7002823, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 73, 19 İstanbul'un 516. Fethi Yıldönümü Hakkında, 20 Mayıs 1969.

⁸⁴⁹ İBBA, Bel. No: 7002298, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 45, İstanbul Fethinin 520. Yıldönümü Kutlaması Hakkında, 22 Mayıs 1973.

⁸⁵⁰ İBBA, Bel. No: 7002010, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 59, İstanbul'un Fethinin 524. Yıldönümü, 23 Mayıs 1978.

Fatih Sultan Mehmet, Hızır Bey Çelebi'yi fetihten sonra 30 Mayıs 1453'te İstanbul'a kadı atamıştır. Kendisinden şehrin imarını ve sivil yönetimini istemiştir. 30 Mayıs günleri şehirde Hızır Bey'i anma günü olarak kutlanmıştır. Hızır Bey'in Unkapanı manifaturacılar çarşısı içinde kalan türbesi anma alanı olarak seçilmiştir.⁸⁵¹

1 Temmuz Denizcilik Bayramı, Taksim ve Beşiktaş merkezli kutlanmıştır. Beşiktaş Barbaros Meydanı'ndaki kutlamalar, gece Kadıköy Rıhtımı'ndan kalkan Burgaz Vapuru ile boğaz gezisi düzenlenmiştir.⁸⁵² Denizcilik bayramı kutlamaları, Ortaköy boyunca geçit töreni ve Moda Koyu'ndaki yelken ve kürek yarışları ile zenginleştirilmiştir.⁸⁵³

1971 yılı 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın 49. Yılı İstanbul genelinde kutlanmıştır. Taksim Cumhuriyet Anıtı, Harbiye Orduevi, Edirnekapı Şehitliği ve Vatan Caddesi geçit töreni belli başlı tören noktaları olarak organize olmuştur.⁸⁵⁴ 30 Ağustos Zafer Bayramı, Anadolu yakasında Kadıköy Rıhtım'da Atatürk büstü önünde de kutlanmıştır. Törenlerin organizasyon toplantıları Davutpaşa Kışlası'nda yapılmıştır.⁸⁵⁵

1966 yılı Denizcilik Bayramı, Cezayir Deniz Kuvvetleri Kumandan Vekili Fethi Lakhadar'ın katılımı ile Barbaros Hayreddin Paşa'nın Türbesi'nde kutlanmıştır. Cezayir'den gümüş vazo içinde getirilen toprak, Barbaros'un mezarına konulmuş ve türbe önünden rıhtıma inen caddeye "Cezayir Caddesi" ismi verilmiştir.⁸⁵⁶ Preveze Deniz Zaferi'nin 436. Yıldönümü 27 Eylül 1974 tarihinde şehirde kutlanmıştır. Tören alanları Taksim Cumhuriyet Anıtı ve Beşiktaş Barbaros Anıtı seçilmiştir. Organizasyon için gerekli görevlendirmeler belediye birimleri üzerinden yapılmıştır.⁸⁵⁷

6 Ekim 1923 yılında İstanbul'un düşman işgalinden kurtuluşu yıldönümlerinde şehirde coşkuyla kutlanmıştır. Şişli Atatürk İnkılap Müzesi, Edirnekapı Şehitliği, Harbiye Orduevi ve Taksim Cumhuriyet Anıtı törenleri sivil ve askeri katılımlarla düzenlenmiştir. Gece boyunca Aksaray, Kasımpaşa, Üsküdar, Kadıköy, Taksim ve Fatih meydanlarında

⁸⁵¹ İBBA, Bel. No: 7002011, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 60, Hızır Beyi Anma Töreni, 23 Mayıs 1978.

⁸⁵² İBBA, Bel. No: 7002844, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 94, Denizcilik Bayramı, Kabotaj, 25 Haziran 1969.

⁸⁵³ İBBA, Bel. No: 7002192, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 74, Denizcilik Bayramı Kutlama Programı Hakkında, 20 Haziran 1972.

⁸⁵⁴ İBBA, Bel. No: 7001905, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 150, 30 Ağustos Zafer Bayramı Hazırlıkları, 16 Ağustos 1971.

⁸⁵⁵ İBBA, Bel. No: 7002417, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 118, 30 Ağustos Zafer Bayramı 57. Yıldönümü Hazırlıkları, 17 Ağustos 1979.

⁸⁵⁶ *Hürriyet*, 28 Eylül 1966.

⁸⁵⁷ İBBA, Bel. No: 7002740, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 121, Preveze Deniz Zaferinin 436. Yıldönümü, 23 Eylül 1974.

şehir, itfaiye ve askeri bandolar halkı coşturmuştur. Şehrin görsel alanları hisarlar, camiler, kuleler ve meydanalar ışıklarla aydınlatılmıştır.⁸⁵⁸

1973 yılında Cumhuriyet'in 50. yıldönümünde coşku artmıştır. Kurtuluş gününü canlandırmak ve gösterişi artırmak için ordu, milli eğitim, TRT, emniyet, trafik, vakıflar ve ilgili diğer kuruluşlar arasında görev dağılımı yapılmıştır.⁸⁵⁹ Cumhuriyet'in ilanının 50 yıldönümünde İstanbul'da 20 Haziran ile 15 Temmuz 1973 tarihleri arasında festival ile kutlanmıştır. 14 farklı ülkeden katılımcının yer aldığı festival İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı tarafından organize edilmiştir. Açık hava Tiyatrosu, Harbiye Tiyatrosu, Rumeli Hisarı, Darüşşafaka Konser Salonu, İTÜ Konser Salonu ve Aya İrini etkinlik alanları olarak seçilmiştir. Bu etkinlik alanlarında dans toplulukları, opera, bale ve tiyatro gösterileri, senfoni orkestraları, konserler ve diğer sanatsal faaliyetler icra edilmiştir.⁸⁶⁰

1980 yılı 10 Kasım Atatürk'ü anma törenleri Belediye Sarayı, Meclis Salonu, İETT Genel Müdürlüğü ve Konservatuvar Kurumu Müdürlüğü'nde gerçekleştirilmiştir. Meclis Salonu'nda armoni orkestrası hazır bulunmuş ve program icra etmiştir. Şehrin diğer tören alanları Bayezid İstanbul Üniversitesi, Taksim Cumhuriyet Anıtı, Sarayburnu Atatürk Anıtı, Kadıköy Atatürk Anıtı ve Üsküdar Şemsi Paşa Atatürk anıtı belediye birimlerince düzenlemiş ve gerekli hizmetler yapılmıştır.⁸⁶¹ Maksim'de İstanbul ramazan programları yapılmış, salon akşam 20.00'den gece 02.00'ye kadar müşterilerine içkisiz hizmet vermiştir. Sahnede Hamiyet Yüceses, İsmail Dümbüllü, Feriha Tunceli, Celal Şahin, Aynur Akın, Nihal Köknar gibi sanatçılar ile yabancı gösteri grupları yer almıştır. Gazinoda semaverli çay ve İzmir usulü nargile servis edilmiştir.⁸⁶²

Eski ramazanların klasiği, "direklerarası eğlenceleri", Üsküdar'da kendine hayat bulmuştur. Altınyurt Spor Kulübü'nde bir araya gelen Üsküdarlılar, "Küçüktüm, minimini, severim ben raks etmeyi", "Üstü de açık faytonda", "Yavaş yavaş gel bana" ve "Kaynanam şeytan karı, vıs! Dilini soksun arı!.." kantoları ile keyiflenmiştir. Sahne, Osmanlı kabadayı ve çapkını rolleri ile renklendirilmiştir.⁸⁶³ 1972 yılı ramazan bayramı vesilesi ile İstanbul Belediye Başkanı Fahri Atabey bütün mesai arkadaşlarının bayramın tebrik etmiştir. Şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlarına dikkat çekmiş ve bu mesellerin çözümü için belediye hizmetlerinin önemini vurgulamıştır. Başkan,

⁸⁵⁸ İBBA, Bel. No: 7001929, Yazı İşleri Müdürlüğü, İstanbul'un Kurtuluş Yıldönümü Hazırlıkları, Eylül 1971.

⁸⁵⁹ İBBA, Bel. No: 7002374, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bildiri No: 92, İstanbul'un Kurtuluş Yıldönümü, 26 Eylül 1973.

⁸⁶⁰ İBBA, Bel. No: 7002310, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 58, Cumhuriyet'in 50. Yıl Kutlamaları, 14 Haziran 1973.

⁸⁶¹ İBBA, Bel. No: 7002764, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 114, Atatürk'ü Anma Töreni, 7 Kasım 1980.

⁸⁶² *Hürriyet*, 5 Şubat 1962.

⁸⁶³ *Hürriyet*, 3 Aralık 1969.

hemşerilerimizin incitilmeden gerekli vazifelerin zamanında usulünce yerine getirilmesini istemiştir.⁸⁶⁴

Şehirdeki yankesiciler bayramların rengi olmuştur. Emniyet, İstanbul halkını 2.000’den fazla sabıkalı çocuğa karşı uyarmıştır. Yankesiciler, dolandırıcılar, kaldırımcılar, dızdızcılar, cepçiler, keskiciler, paperciler ve kapkaççılar ikinci şube tarafından sürekli kontrol edilmiştir. Polis; 1.500’ü erkek ve 550’si kız olmak üzere 2.000’i aşkın kayıtlı ve bir o kadar da kayıtlara girmemiş yankesicilere karşı bayram yerlerinde, vapurlarda, otobüslerde ve statlarda dikkatli olunmasını istemiştir.⁸⁶⁵ Yankesiciler yakayı ele verdiğiğinde hatırı sayılır meblağlar ortaya çıkmıştır. Hacıhüsrevli yankesici Şükran Özmüt, kızı Müzeyyen’in hak ve hukukunun korunması için emniyete müracaatta bulunmuş ve şikâyetini dile getirmiştir. Özmüt “Kocamın bankadaki hesabında gözüken 44.176 TL para kızım Müzeyyen’e aittir” demiştir. Annesi ifadesine, “Bu parayı o kazanıp getirmiş ve korkudan babasına teslim etmiştir. Bankadan bu paranın alınarak kızımın üstüne geçirilmesini istiyorum” şeklinde devam etmiştir. Anne Özmüt, banka defterini polislere teslim etmiş ve eşinden de kendilerinin kurtarılmasını talep etmiştir.⁸⁶⁶ Bu olay günlerce gazete manşetlerinde kendine yer bulmuş, yankesici mağdurları polise müracaat etmiştir. Konu, Şükran Özmüt’un Kazablanka Gazinosu’ndaki eğlence görüntülerinin deşifre olması ile ilginç bir hal almıştır. Emniyetin yankesicilik masası, “kendilerini canlarından bezdiren” bu vakalar karşısında çaresiz kalmış ve halkı uyarmakla yetinmiştir.⁸⁶⁷

Kurban bayramları öncesinde şehrin kurbanlık hayvan satış yerleri tespit edilmiş ve belediyece düzenlenmiştir. Satış yerlerinin ana cadde, eski eser, cami, anıt, meydan ve parklardan uzak tutulması istenmiştir. Belediye 50, 100 adetlik kurbanlık alanları satıcılara kira bedeli karşılığında tahsis etmiş ve hayvanlarını bayramdan 5 günce getirmelerine izin vermiştir. Satışlardan ve bayramdan sonra bu sahaların temizliğinde yine belediye birimleri görevlendirilmiş, zabıta da süreç boyunca hayvan satış yerlerine nezaret etmiştir.⁸⁶⁸

⁸⁶⁴ İBBA, Bel. No: 7002245, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 132, Ramazan Bayramı Kutlaması, 6 Kasım 1972.

⁸⁶⁵ *Hürriyet*, 14 Şubat 1964.

⁸⁶⁶ *Hürriyet*, 6 Mart 1965.

⁸⁶⁷ *Hürriyet*, 9 Mart 1965.

⁸⁶⁸ İBBA, Bel. No: 7002317, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 121, Kurban Bayramı Dolayısıyla Kurbanlık Hayvan Satışı Yerlerinin Tespiti, 9 Ekim 1978.

4.4.2. Mezarlıklar, Nakil ve Cenaze Hizmetleri

Şehir nüfusuna bağlı olarak, günlük ölüm sayısı artmış ve mezarlıkların kapasitesi hızla dolmuştur. 1963 yılında mezarlık yer sorunu şehrin gündemindeki konulardan olmuştur. Dönem itibariyle 466 mezarlıktan 310 adeti dolmuş, kalanlarından beş-on sene içinde dolacağı hesap edilmiştir. Yıllık ortalama 24.000 mezarlık ihtiyacı Karacaahmet, Feriköy ve Zincirlikuyu mezarlıkları ile karşılanmıştır.⁸⁶⁹

Nazi Almanyası'ndan kaçan Polonya, Romanya ve Bulgaristan tebaasından olan Museviler Karadeniz-Boğazlar yoluyla Filistin topraklarına hareket etmişlerdir. 300'ü aşkın yolcu taşıyan gemi Marmara Denizi'nde seyrederken Silivri açıklarında alabora olmuş ve batmıştır. 120 yolcu kurtarılmış, 203 yolcunun ise cesetleri çıkarılmıştır. Musevilerin cesetleri Silivri Musevi mezarlığına gömülmüştür. Olaydan 25 yıl sonra ölülerin kemiklerinin Filistin'e nakli için gerekli izinler alınmış ve çalışmalar başlatılmıştır.⁸⁷⁰

Mezarlık nakil işleri genel durumlar ve özel istekler çerçevesinde gündeme alınmış ve uygulanmıştır. 1970'lerde en büyük mezarlık nakil işleri çevreyolu projesi sebebiyle organize edilmiştir. Takriben 60.000-70.000 bin mezarın taşınması gündeme gelmiştir. Topkapı-Edirnekapı Şehitliği Mezarlığı, Tokmaktepe, Sötlüce Ermeni ve Musevi Mezarlıkları ile Ortaköy Sübyan Mezarlığı bu durumdan etkilenmiş ve bir düzen içinde nakiller yapılmıştır. Mezarlık sahipleri nakilleri mevcut mezarlıklara istese de belediye yetkilileri uygun görmemiş, mevcut mezarlıkların yeni ölü definleri ile doldurulduğunu beyan etmişlerdir.⁸⁷¹

Türk bilgini Simav Kadısı Şeyh Bedreddin'in, kemiklerinin nakil işlemine 23 Ekim 1961 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile izin çıkmıştır. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan kemikleri Sultan Mahmut Türbesi Haziresi'ne nakledilmiştir.⁸⁷²

Belediye tarafından yapılan cenaze hizmetleri 1961 yılında nakil ve defin şekillerine göre sınıflandırılmış ve ücret tarifesi geliştirilmiştir. Nakil ücretleri cenazenin defin yeri uzaklığına ve talep edilen vasıtalarla göre çeşitlilik göstermiştir. Defin

⁸⁶⁹ *Hürriyet*, 10 Ocak 1963.

⁸⁷⁰ *Son Havadis*, 3 Ağustos 1964.

⁸⁷¹ İBBA, Bel. No: 7003251, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 59, İstanbul Çevre Yolu Dolayısıyla Kaldırılacak Mezarlıklar, 7 Mayıs 1970.

⁸⁷² BCA, 030-18-01-02-162-57-8, 23 Ekim 1961.

işlemlerinde lahit, tabut, teçhiz, tekfin, cenaze arabası, gömme, personel ve vasıta ücretleri kalem kalem çıkarılmış, I., II., III. ve IV. sınıf şeklinde kategorize edilmiştir.⁸⁷³

1961 yılında 11, 1962 yılında 22, 1963 yılında 16, 1964 yılında 8 adet cenaze arabası İstanbullulara hizmet vermiştir.⁸⁷⁴ Cenaze hizmetleri, 1980 yılında Belediye Meclisi'nde ele alınmış, mezar yeri, cenaze kaldırma, cenaze nakli, gasilhane ve mezar üst yapı ücretleri güncellenmiştir. Cenaze hizmetleri I., II., III. ve fakir sınıf şeklinde fiyatlandırılmış, çocuk grubunda yine üç farklı ücret tarifesi geliştirilmiştir.⁸⁷⁵

4.4.3. Türbeler ve Ziyaret Yerleri

İstanbul mezarlık, hazire ve türbelerinin bakılması, temizlenmesi ve korunması belediye hizmetlerinin iş yükünün bir kısmını teşkil etmiştir. Bu mekânların durumu ile ilgili Valilik ve Kültür Bakanlığı zaman zaman belediyeyi uyarmış, tarihi türbelerin temiz tutulması için özen gösterilmesi istenmiş ve duvarlarının yazdırılmamasına dikkat edilmesini iletmıştır. 1972 yılında Bayezid Çarşıkapı Çorlulu Ali Paşa Camii ve çevresi, Sultanahmet Camii ve çevresi, Alman Çeşmesi ve çevresi, Yeni Camii ve çevresi gazetelere şikâyet konusu olmuş ve belediye temizlik faaliyetleri için harekete geçmiştir.⁸⁷⁶

Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Dairesi 31 Ağustos 1962 Cuma günü ziyaretçilere açılmıştır. Hz. Muhammed'in iki kılıcı ile birlikte hırkası teşhir edilmiştir.⁸⁷⁷ 1972 yılında Türk sanatının kıymetli örneklerinden olan 3 türbe 24 Şubat 1972 tarihli bakanlar kurulu kararı ile halkın ziyaretine açılmıştır. Şehzade Mehmet Türbesi, Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş süsleme sanatı, dekoru, çinisi, ağaç işçiliği, yazı ve kalem işleri ile ön plana çıkmıştır. Ziyarete açılan diğer iki türbeden biri XVI. Yüzyıl mimari özelliklerini taşıyan Rüstem Paşa Türbesi, ikincisi ise XVIII. Yüzyıl yapısı Sadrazam Damat İbrahim Paşa Türbesi kararnamede yer almıştır.⁸⁷⁸

⁸⁷³ İBBA, Bel. No: 2076837, Belediye Meclisi, Kar. No: 961/6, Ücretli Cenaze, Cenaze Ücret Tarifesi, 3 Ocak 1961.

⁸⁷⁴ BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1962, s. 5; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1964, s. 5; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları 1963*, Ankara 1965, s. 7; BDİE, *Kara ve Deniz Taşıtları Kabotaj ve Milletlerarası Deniz Trafığı ve Nakliyatı 1964*, Ankara 1966, s. 18.

⁸⁷⁵ İBBA, Bel. No: 2087395, Belediye Meclisi, Kar. No: 980/158, Cenaze Kaldırma, Cenaze Nakli, Ücret Tarifesi, 14 Mart 1980.

⁸⁷⁶ İBBA, Bel. No: 7001970, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bildiri No: 18, Tarihi Türbe ve Eserlerin Duvarlarına Yazılar Yazıldığı ve Etrafının Kirletildiği, 6 Şubat 1972.

⁸⁷⁷ *Hürriyet*, 29 Ağustos 1962.

⁸⁷⁸ BCA, 030-18-01-02-278-17-19-1, 24 Şubat 1972.

4.4.4. Kültürel Hayatta Yer Edinmiş Bazı Kayıplar ve Cenaze Törenleri

İstanbul, 1960'ların ilk yıllarında üç aydınını Peyami Safa (15 Haziran 1961), Osman Nuri Ergin (5 Temmuz 1961) ve Mükrimin Halil Yinanç'ı (22 Aralık 1961) kaybetmiştir. Bu ölümleri, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın (24 Ocak 1962) ayrılışı izlemiştir. Edebiyat Fakültesi Tanzimat Tarihi Kürsüsü Profesörü Ahmet Hamdi Tanpınar 24 Ocak 1962 tarihinde ölmüştür. Cenaze namazı Süleymaniye'de kılınmış ve naaşı, Rumelihisarı Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁷⁹ Tanpınar, İstanbul'a geldikten sonra entelektüel kimliğinin önemli bir aşamasına, üçüncü dönemine bu şehirde girmiştir. İç dünyasının karışıklığını Yahya Kemal Beyatlı'nın derslerine devam ettikçe düzene koymuştur. Şehir Tanpınar'ın varlık bütünün parçalarını barındırmıştır. Kendini, "... bu şehrin ve etrafında... yaşayan bir Müslüman gibi... Hacıbekir lokumunun, İtri bestesinin, Kandilli yazmasının ..." cümleleri ile tanımlamıştır. Hayatın akışında şehirle ile ilişkisini ve durumunu, "Bu Müslümanlığın çehresi, otuz kırk senede bütün etrafıyla değişir; ramazan sofrası, cami sebili, Fatih Kahveleri, Küçükpazar Çarşısı, Divanyolu ..." başlıkları ile ifade etmiştir.⁸⁸⁰

Tanpınar'dan sonra başka bir İstanbul sevdalısı, Abdülhak Şinasi Hisar (3 Mayıs 1963) hayata gözlerini yummuştur. Hisar, kendini geniş ve görkemli bir masalın içinde bulmuş, Boğaziçi yalıları, Çamlıca ve Büyükdada köşkleri yaşam mekânları olmuştur. Geleneğe ait renkli ve zengin aile ortamından beslenmiş ve tasavvur dünyası bu iklimde şekillenmiştir. Okul ortamında Tevfik Fikret, Recâizâde Mahmud Ekrem, Ahmed Hikmet Müftüoğlu, Abdurrahman Şeref gibi yetkin hocalardan ders almış, Ahmed Hâşim, Hamdullah Subhi Tanrıöver, Ahmed Samim, Refik Halid Karay ile arkadaş olmuştur. O'nun Paris kaçamağı sonrasında batı ve doğu arasındaki gel-gitleri, bilinçli bir geçmiş bağı kurmasını beslemiş ve ortaya Boğaziçi medeniyetinin keşfini çıkarmıştır. Ömrünün geç bir vaktinden sonra hayatını, İstanbul'u seri bir şekilde kaleme almıştır.⁸⁸¹

İstanbul'un kaderinde önemli yeri olan ve verem ile savaşta, "1 numaralı adam" Emekli General Ord. Prof. Dr. Tevfik Salim Sağlam 11 Temmuz 1963 tarihinde Cağaloğlu'ndaki evinde ölmüştür. Cenaze namazı Bayezid Camii'nde kılınmış ve naaşı Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir. Ömrünün son gününe kadar, kendi çabası ile kurulan Ulusal Verem Savaşı Derneği bünyesinde çalışmıştır. Sağlam, Askeri

⁸⁷⁹ *Hürriyet*, 25 Ocak 1962.

⁸⁸⁰ Hasan Bülent Kahraman, "Yetirilmemiş Zamanın Ardında: Ahmet Hamdi Tanpınar Ve Muhafazakâr Modernliğin Estetik Düzlemi", *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, III, 11, Mayıs, Haziran, Temmuz 2000, s. 13, 26.

⁸⁸¹ Abdullah Uçman, "Geçmiş Zaman Peşinde Bir İstanbul Âşığı: Abdülhak Şinasi Hisar (1888-1963)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul Tarihi Özel Sayısı*, VIII, 16, İstanbul, 2010, s. 673-690.

Tıbbiye'den 1903 yılında mezun olmuş, 1912-13 yıllarında cephelerde sağlık hizmetlerinde vazife görmüştür. Erzurum Cephesi'nde Ordu Sıhhiye Reisliği görevinde bulunmuştur. Merhum kaleme aldığı vasiyetiyle mesleğine ve ilmine ait bütün eşya ve eserlerini İstanbul Üniversitesi 3. Dâhiliye Kliniği'ne, eşi ile birlikte sahip olduğu bütün mirası da Verem Savaş Derneği'ne bağışlamıştır.⁸⁸²

Bir zaman yadigârı olan Tamburi Mesut Cemil Tel, 31 Ekim 1963 tarihinde vefat etmiş ve naaşı Sahrayıcedit Mezarlığı'na defnedilmiştir. Mesut Cemil, Darüelhan'da solfej öğretmenliği ve İstanbul Radyosu Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur.⁸⁸³ Milli Mücadelenin kadın kahramanlarından Halide Edip Adıvar, 9 Ocak 1964 tarihinde Cerrahpaşa Hastanesi'nde vefat etmiştir. Batı Cephesi'nin “Onbaşı, çavuşu ve başçavuşu”, “İstiklal Savaşı'nın ateşli genç mücahidi”, romancı ve yazar Halide Edip, iç kanaması sonucunda hayatını kaybetmiştir. Amerikan Kız Koleji'nden mezun olan Adıvar, Vakıf Kız Okulları'nda çalışmış, Beyrut ve Şam vilayetlerinde kız okulları kurmuştur. 1919 yılındaki Sultanahmet Mitingleri ile Milli Mücadele'ye destek vermiş ve Anadolu'ya geçip katkı sunmaya devam etmiştir. Bayezid Camii'nde kılınan cenaze namazı sonrasında, Merkezefendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁸⁴ Hamidiye Kahramanı Rauf Orbay, Türkiye'nin ilk başbakanı, Cihangir'deki evinde 16 Temmuz 1964 vefat etmiştir. Cenaze namazı Teşvikiye Camii'nde kılınmış ve Sahrayıcedit Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedilmiştir.⁸⁸⁵ Romancı Refik Halid Karay, 18 Temmuz 1965 tarihinde tedavi gördüğü Şişli Sıhhat Yurdu'nda vefat etmiştir. Cenaze namazı Şişli Camii'nde kılınmış ve naaşı Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir. 1888 İstanbul doğumlu Karay, Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş ve Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur.⁸⁸⁶ Hamdullah Suphi Tanrıöver, 10 Haziran 1966 tarihinde ve İsmail Hami Danişmend 12 Nisan 1967 tarihinde vefat etmişlerdir. 1889 Merzifon doğumlu İsmail Hami Sivas Kongresi delegesi, gazeteci, şair ve tarihçi olarak ömrünü tamamlamış ve İstanbul'da vefat etmiştir. Naaşı Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁸⁷

İstanbul üniversitesi eski öğretim üyesi Ali Fuat Başgil, 17 Nisan 1967 tarihinde kalp yetmezliğinden vefat etmiştir. Cenaze namazı Osmanağa Camii'nde kılınmış ve

---

⁸⁸² *Hürriyet*, 12 Temmuz 1963.

⁸⁸³ M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Yayını No: 5, Aksüt Matbaası, İstanbul 1979, s. 219.

⁸⁸⁴ *Hürriyet*, 10 Ocak 1964.

⁸⁸⁵ *Hürriyet*, 17 Temmuz 1964.

⁸⁸⁶ *Hürriyet*, 19 Temmuz 1965.

⁸⁸⁷ Bayrak, *a.g.e.*, s. 149.

naaşı Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁸⁸ Refi' Cevad Ulunay (4 Kasım 1968), Mümtaz Turhan (1 Ocak 1969), Behçet Kemal Çağlar (24 Ekim 1969) ve Falih Rıfkı Atay (20 Mart 1971) 1960-1980 dönemi ortasında şehre veda etmişlerdir. Atay'ın naaşı Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁸⁹ Celal Esat Arseven (14 Kasım 1971), Ahmet Emin Yalman (30 Aralık 1972), Sabahattin Eyüboğlu (13 Ocak 1973) ve Kemal Tahir Demir (21 Nisan 1973) 1970'lerin ilk yıllarındaki kayıplar olmuş. Tahir, Sahrayıcedit Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁹⁰

Tahsin Öz (20 Eylül 1973) tarihinde vefat etmiştir. Öz, Türk sanat tarihinin tanıtımı için yoğun emek sarf etmiş ve cumhuriyet dönemi müzeciliğinin gelişimine katkı sunmuştur. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Üyeliği ile Topkapı Sarayı Müze Müdürlüğü görevlerini icra etmiştir.⁸⁹¹ İstanbul Çarşamba doğumlu öz, Vefa Mülkiye İdadisi'ni ve sonrasında İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesi'ni tamamlamıştır. 1928-1953 tarihleri arasındaki 25 yıllık müze müdürlüğü döneminde terkedilmiş sarayı müze konseptinde düzenlemiştir. Eşyaların, hazinenin envanterini hazırlamış ve müze kataloglarını çıkartmıştır. Öz, vefat ettiği 20 Eylül 1973 tarihine kadar şehrin eski eserlerinin korunması için emek vermiştir.⁸⁹² Naaşı Mevlanakapı Merkezefendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁹³ Faruk Nafiz Çamlıbel (8 Kasım 1973), Mustafa İsmet İnönü (25 Aralık 1973), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (13 Aralık 1974) ve Nihat Sami Banarlı (14 Ağustos 1974) şehre veda etmiştir. Banarlı, Edirnekapı şehitliğine defnedilmiştir.⁸⁹⁴

Reşat Ekrem Koçu verimli bir ömrün ardından gözlerini yummuş ve şehrin tarihini yazmayı bırakmıştır. Koçu, bir edip tarihçi olarak İstanbul'un sırlarını satırlara dökmüştür. Ahmet Refik Altınay'ın tedrisinden geçmiş, O'nun tarihçilik yaklaşımını içselleştirmiştir. Ahmet Rasim ise İstanbul'u kendisine sunmuş, tanımlamış ve sevdirmiştir. Bu iki güçlü kalemin etkisiyle Koçu, şehrin sosyal hayatını, ekonomik seyrini, hâsılı insanın maddi ve manevi bütün birikimini ortaya dökmüştür. İstanbul Ansiklopedisi (1947-1973) çalışması özelinde İstanbul sahnesinde yer edinmiş sıradan insanları ve meslek sahiplerini, olayları ve olguları, değişleri ve öyküleri tane tane zengin bir mekânın üzerine serpmiştir. İstanbul kazan O kepçe, her bir şehir meraklısına geride

⁸⁸⁸ *Hürriyet*, 18 Nisan 1967.

⁸⁸⁹ Bayrak, *a.g.e.*, s. 164.

⁸⁹⁰ Bayrak, *a.g.e.*, s. 170.

⁸⁹¹ Semavi Eyice, "Tahsin Öz (1887-1973)", *Belleten*, XXXVIII, 152, (Ekim 1974), s. 709.

⁸⁹² Erdem Yücel, "Tahsin Öz (1887-1973)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIV, (2007), s. 104.

⁸⁹³ Bayrak, *a.g.e.*, s. 154.

⁸⁹⁴ Bayrak, *a.g.e.*, s. 167.

doyumsuz satırları bırakmıştır.⁸⁹⁵ 1905 İstanbul doğumlu Koçu, 6 Temmuz 1975 tarihinde vefat etmiş, naaşı Sahrayıcedit Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁹⁶ Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nin kendisi için anlamını, "İstanbul Ansiklopedisi benim için her şeydir; artık yaşamamın tek manası ömrümün mahsulü olan bu şehir kütüğü ve onun tamamlandığını görmektir." sözleri ile ifade etmiştir.⁸⁹⁷

Koçu'nun kaybını iki mütefekkir izlemiş, Nurettin Topçu (10 Temmuz 1975) ve Nihal Atsız (1 Aralık 1975) aynı yıl içinde rahmetli olmuşlardır. Atsız'ın naaşı Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁹⁸ Şevket Süreyya Aydemir (25 Mart 1976) ve Bedii Nuri Şehsuvaroğlu (13 Mayıs 1977) birer yıl ara ile baharda gözlerini yummuşlardır. İstanbul Bayezid doğumlu Şehsuvaroğlu, ortaokulu Kabataş'ta tamamlamış, Kadıköy Lisesi'ni bitirmiş ve 1933 yılında İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur. Tıp tarihi üzerine çalışmalar yapmış ve İstanbul kütüphanelerinde yer alan tıp üzerine birçok yazma eseri gün yüzüne çıkarmıştır. Şehsuvaroğlu verem, kolera, akıl hastalıkları, çiçek aşısı, hekim hayatları, sağlık kurumları, karantina, İslam tıbbı ve bilim tarihi alanlarında literatüre katkı sunmuştur. Naaşı, Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁹⁹ Bedii Nuri Şehsuvaroğlu, İstanbul'un sorunlarına karşı duyarlılık göstermiş ve şehrin her bakımdan daha iyi şartlara kavuşması için çaba sarf etmiştir. 1973 yılında şehrin durum değerlendirilmesinin yapıldığı seminerde kendini "dertli kişi" olarak tanımlamış, İstanbul'un tarihine ve kültürüne dikkatleri çekmiş ve gelinen noktada "İstanbul'un İstanbul olmaktan çıktığını" ifade etmiştir. Şehsuvaroğlu, şehrin dokusunu bozan büyük, orta ve küçük ölçekteki sorunların çözümünün kendi nesillerinin elinde bulunduğunu belirtmiş ve "kent sınırlı imkânlardan metropole geçmek zorunda" olduğunu katılımcılara izah etmiştir.⁹⁰⁰

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1988 tarihinde Eyüp'te doğmuş ve Mercan İdadisi'ni bitirmiştir. Tarih yazımında siyasi ve askeri konularla birlikte yönetsel, ekonomik ve kültürel alanları titizlikle kaleme almıştır.⁹⁰¹ 1912 yılında İstanbul Darülfünunu Edebiyat

⁸⁹⁵ Jale Gülgen, "Bir İstanbul Tutkunu: Reşad Ekrem Koçu", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul Tarihi Özel Sayısı*, VIII, 16, İstanbul 2010, s. 691-700.

⁸⁹⁶ Bayrak, a.g.e., s. 152.

⁸⁹⁷ Mehmet Ergün, "Bir Tutku Ürünü: İstanbul Ansiklopedisi", *Müteferrika Dergisi*, Sayı 38 İstanbul 2010, s.3.

⁸⁹⁸ Bayrak, a.g.e., s. 164.

⁸⁹⁹ Ayşegül Demirhan Erdemir, "Bedii Nuri Şehsuvaroğlu (1914-1977)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVIII, (2010), s. 475-476; Bayrak, a.g.e., s. 156.

⁹⁰⁰ *Cumhuriyetin Ellinci Yılında İstanbul'un İdari Sorunları Semineri (14-17 Mayıs 1973), Raporlar - Tartışmalar*, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1973, s. 50 – 52.

⁹⁰¹ Oktay Aslanapa, "Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Kısa Hal Tercümesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. XIII-XIX; Hikmet Bayur, "Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 1-9.

Bölümü'nü bitirmiştir. Burada Ahmet Mithat Efendi, Abdurrahman Şeref, Mehmet Akif, İzmirli İsmail Hakkı, Şehbenderzade Ahmed Hilmi ve Hamdullah Suphi gibi hocaların derslerini takip etmiştir. Görev yaptığı Kütahya, Kastamonu, Sivas ve Balıkesir şehirleri üzerine araştırmalar yapmış ve çalışmalarını yayımlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri'nde imtiyazlı araştırmacı olarak yoğun belge görme şansını yakalamıştır. Ömrünün geriye kalan kısmında Topkapı Sarayı Arşivi'nde hem araştırmacı hem de tasnifçi olarak çalışmış ve eserlerini yazmıştır. 10 Ekim 1977 tarihinde vefat etmiş ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir ⁹⁰² 1970'lerin sonunda şehrin sahnesindeki Oğuz Atay (14 Aralık 1977), Osman Turan (17 Ocak 1978), Muammer Karaca (28 Nisan 1978), Muhsin Ertuğrul (29 Nisan 1979), Yusuf Hikmet Bayur (6 Mart 1980) ve Nihat Erim (19 Temmuz 1980) sevenlerine veda etmiştir. Bu satırlar içinde adını andığımız, 1960-1980 yılları arasındaki İstanbul'un insan hazinesi kayıplarının yokluğu, şehrin bilim, edebiyat, tarih, kültür, sanat ve siyaset iklimlerinde hissedilmiştir.

1960-1980 yılları arasında İstanbul'un siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimi, şehre özgü karakteristik özellikler taşımıştır. İstanbullular, gündelik hayatlarını ferahlatacak bir iklime bir türlü kavuşamamışlardır. Siyasi tansiyon yüksekliği ve sokak hareketliliği, enflasyon ve karaborsa, kültür yozlaşması ve nezaketsizlik göz alıcı şehri grileştirmiştir. Son söz yerine çerçevesini çizdiğimiz bu anlam dünyası, Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu Başkanlığı'nın 1980 tarihli İstanbul Nazım Planı Raporu'nda İstanbul'un güncel vaziyeti aşağıdaki başlıklar altında özetlenmiştir. Şöyle ki:⁹⁰³

- Teknik altyapı yetersizliği,
- Mevcut yasaların uygulanmasını sağlayacak yeterli kontrol mekanizmalarının işletilmemesi,
- Nüfus ile dengeli hizmet sunulamaması,
- İmar mevzuatının İstanbul'un özelliğine yetersiz kalması,
- Göç eden nüfusun kent hayatına uzun süre intibak edememesi,
- Toplu taşıma yetersizliği,
- Metropolitenin bütününde toplu taşıma ile bireysel taşımanın dengesiz ve evrimsiz olması veya diğer ifade ile trafik anarşisinin bulunması,
- Kente gelen göçün düşük gelir grubundan olması,
- Konut açığının giderek artması,

⁹⁰² Mehmet İpşirli, "İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1887-1977)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLII, (2012), s. 264-266.

⁹⁰³ İmar ve İskân Bakanlığı, Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü, Metropoliten Daire Başkanlığı, *Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu Başkanlığı 1980 Tarihli İstanbul Nazım Planı Raporu*, 1980. s. 10.

- Şehirleşmede, gecekondü olayı ve hisseli tapu usulü ile plan dışı ya da plansız yerleşme, kaçak inşaat olgusu,
- Toplu taşıma otoritesinin bulunmaması,
- Trafik ve ulaşım kurumunun olmaması,
- Kent toprağında sağlıklı mekân dağılımı yani rasyonel arazi kullanımının olmaması,
- Tarihi ve doğal çevre ve değerlerin korunamaması ve etkin bir kontrol durumunun bulunmaması,
- Otopark yetersizliği, yol kenarı ve alansal park disiplininin sağlanmaması,
- Kentin ülke ölçeğinde hizmet fonksiyonu yüklenmesi,
- Hizmetlerde organizasyonluk,
- Sanayi kirliliğinin aşırı boyutlara ulaşmış bulunması,
- Kentin büyümesine paralel yatırım payının artırılmaması,

Burada paylaşılan on dokuz başlıktaki sorunların kahir ekseriyeti, 1960'lı yıllardan itibaren şehrin kaderini etkilemeye başlamıştır. Söz konusu sorunlar masa başında çalışılmış, etraflıca etüt edilmiş ve bu doğrultuda imkânlar çerçevesinde çözüm için müdahale edilmiştir. Fakat adı konulan bu meselelerden İstanbul arındırılmamış bilakis bu sorunlar büyütülerek 1980 sonrasına aktarılmıştır. 1980 yılı için iç karartıcı olan bu tespitler, eksiği ve fazlası ile yine bugün, iki kuşak sonra şehrin atmosferinde yerini korumakta ve gölgesini şehrin üzerine bütün alanlarda düşürmektedir.

SONUÇ

Türkiye'nin siyasi ve toplumsal hareketliliği, 1960-1980 yılları arasında sıcak bir dönem yaşamıştır. İki ihtilal ile çerçevelenmiş bu zaman dilimi bir muhtıra ile iki döneme ayrılmıştır. Dönemlerden ilki, 27 Mayıs 1960 İhtilali ile başlamış ve 12 Mart 1971 Muhtırası ile sonlanmıştır. Bu dönemin ilk yarısında koalisyonlar ve sonrasında Adalet Partisi tek parti olarak etkili olmuştur. İkinci dönem, 12 Mart Muhtırası ile başlayıp 12 Eylül 1980 İhtilali ile kapanmıştır. Muhtıra ile kesintiye uğrayan demokrasi askeri müdahale ile yara almıştır. Bu dokuz yıllık süreç sağ-sol ve milliyetçi cephe koalisyonları ile aşılmaya çalışılmıştır. Dönem, iç ve dış politikanın yoğun etkileşimine tanıklık etmiştir. Bu çerçevede sendikal taleplere bağlı işçi hareketleri, dünya ile eş zamanlı gençlik ve öğrenci olayları, Kıbrıs Meselesi, ABD ambargosu, ekonomik istikrarsızlık, kırdan kente, kentten kente göçlerin hızlanması vs. ülkenin ekonomik ve toplumsal değişiminin ana karakterleri olmuştur.

Türkiye'nin içinden geçtiği bu siyasi, ekonomik ve toplumsal değişim İstanbul üzerinden de izlenmiştir. Avrupa Kıtasının en doğusunda ve Asya Kıtasının en batısında yer alan şehir, Boğaziçi Köprüsü ile bu dönemde birleştirilmiştir. Köprü, İstanbul'un şehir formunun değiştirmiş, çeperinin genişletmiş ve merkez-taşra etkileşiminin artırmıştır. 1960 yılında 1.882.092 nüfusu sahip olan ve bu rakam ile Türkiye'nin %6.78'ini barındıran İstanbul, 1980 yılında 4.741.890'a ulaşan nüfusu ile ülke nüfusunun %10.59'unu bünyesinde toplamıştır.

Cumhuriyetin kuruluşunun ilk çeyreğinden itibaren İstanbul, geride kalan zaman dilimlerinden ayırt edici bir şekilde hızlı gelişim göstermiştir. Şehir 1950'ye kadar son yüzyılını aynı nüfus yoğunluğunda yaşarken 1950-1960 arasında iki katına çıkmış, 1950-1980 arasında ise dört misli artmıştır. Nüfus artışıyla beraber şehrin oturma alanı genişlemiş ve birbirinden uzak ve kopuk yerleşim alanları kurulmuştur. Merkezin gün geçtikçe kesifleşmesi ve merkeze entegre olamayan geniş bir çeperin oluşması belediye hizmetlerini aksatmıştır. Öyle ki bir düzen içinde yürütülen temel ihtiyaç, imar ve iskân işleri, yol, su, elektrik, temizlik ve ulaşım hizmetlerinin yeniden ele alınması gerekmiştir. Şehrin hizmet beklentisinin planlanıp programlanması, bütçelenip uygulanması yerel yönetimin kapasitesini aşmıştır. İnsan kaynağı, bütçe ve organizasyon alanlarında değer üretemeyen il özel idaresi ve belediye var olan sorunların ağırlaştığını çaresizce izlemiştir. Yerel yönetimin kısıtlı bütçesi, yer yer merkezi yönetim kaynakları ve yurtdışı kredileri ile desteklenerek ancak kısa vadeli çözümler üretilmiştir.

Şehrin demografik yapısı, yoğun iç göçlerden etkilenmiştir. İç göç ana etkeninin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin eski coğrafyalarından İstanbul'a insan hareketliliği izlenmiştir. İstanbul'daki cemaatlerden başta Rumlar olmak üzere Yahudi ve Ermenilerin şehirden ayrılışları diğer bir faktör olarak nüfus yapısını şekillendirmiştir. Özellikle 1965-1970 yılları arasında iç göç zirve yapmış ve İstanbul'un demografik yapısındaki değişimin sonuçlarını etkilemiştir. Sözünü ettiğimiz olgu sonucudur ki, 1960-1970 yılları arasında şehrin eski yerleşim alanları tarihi yarımada, Beyoğlu, Kadıköy ve Üsküdar gelen iç göç nüfusunu içine alırken, devam eden göç hareketliliği 1970-1980 yılları arasında söz konusu kadim yerleşim alanlarının dışına taşmıştır. Şehir, yeni büyük alt yapı çalışmalarının çevreyolu, Boğaziçi Köprüsü ve Haliç Köprüsü'nün de etkisi ile doğu-batı eksenin de yayılmıştır. 1960-1980 yılları arasındaki göçün karakteri olan kırdan kente göç, sonraki dönemde, 1980'li yıllar sonrasında yaşanacak kentten kente göçe göre şehri daha az sarsmıştır. Tarihsel seyir içinde, II. Teodosyus'un çerçevelediği ve anlamlandırdığı Suriçi İstanbul, baskın görünümü ile şehrin silüetine karakter vermiş, Galata, Ayasofya ve surlar bu görünümün köşe yapılarını meydana getirmiştir. Osmanlı dönemi mimari yapılaşması tepeler ve kaideler üzerinden devam etmiştir. Bu yeni yapılaşma eski silüet izinden yükselmiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sur dışından başlayarak Ataköy ve Küçükçekmece'ye, Galata'dan devam ederek Hilton ve Şişli, Levent'e yayılan yeni görünümeler ortaya çıkmıştır. Şehrin bu iki ana yerleşimini tamamlayan üçüncü yerleşimi olan Üsküdar, Kadıköy ile birleşmiştir. 1980 yılı öncesinde hareketlenen silüet değişimi ve 1980 yılı sonrasında hızlanarak devam etmiştir.

İstanbul'un planlamasına katkı sunan Hermann Elgöztz, Henri Prost ve Hans Högg gibi şehircilerin koruma uyarıları nazarı dikkate alınmamış, tarihi doku sistematik bir biçimde zarar görmüştür. Diğer taraftan söz konusu şehircilerin İstanbul'u çıkmaza sürükleyen tarihi merkez etrafındaki tek seçenekli dairesel büyüme modeli, Luigi Piccinato'nun doğrusal (lineer) büyüme, çok merkezli yapı önerisi ile aşılmaya çalışılmıştır. Şehir planlamacılarının İstanbul için aradığı çıkış yolu, 1965 yılında çalışmalara başlayan Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu ile gelmiştir. Büro, şehrin coğrafi konumlanmasını dikkate alarak İstanbul'u Marmara Bölgesi'nin sosyo-ekonomik realitesinin içine yerleştirmiştir. Bu yaklaşım ile tarihte ilk defa İstanbul metropoliten alan sınırlarına kavuşmuş, doğudan batıya Gebze-Silivri ve kuzeyde Karadeniz uçlarına çerçeveleyen saha kendi iç etkileşimi ve bütünlüğü gözetilerek planlanmıştır. İstanbul için çığır açıcı bu gayretler Dünya Bankası destekli Şehrsel Gelişme Projesi ile

desteklenmiş fakat planlama, ulaşım ve arazi kullanım çalışmalarını içeren söz konusu proje bakanlık onayından geçmediği için beklenen etkiyi göstermemiştir. 1960-1980 dönemi, makro düzeydeki 29 Temmuz 1980 tarih ve 1/50.000 ölçekli yeni bir İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı çalışması ile tamamlanmıştır. Çalışma, beşer yıllık periyotlarla hazırlanan saha planları doğrultusunda, 1995 yılı perspektifini gözetmiştir. Bütün bu iyi niyetli çalışmalar yapısı gereği İstanbul'un akış ve büyüme düzenini sağlayamamıştır. Şehrin gelişim hızı ve şekli, planların disiplinsiz duruşunu ve etkisiz kontrolcü özelliğini aşmıştır.

İstanbul, 1960-1980 yılları arasında bir yönüyle de derin bir yol ayrımının çatışmasını kendi bünyesinde yaşamıştır. Şehir, üzerine sinmiş Doğulu kimliği ile mi yol alacak, yoksa gelişen bir ülkenin batıya dönük yeni yüzü mü olacak? Roma, Doğu Roma ve Osmanlı zamanlarının izleri ne kadar ve ne şekilde korunacak? Diğer taraftan bir milletin ulusal, bölgesel ve uluslararası iddialarının ne kadarını yüklenecek? Şehrin siyasi kimliği, ekonomik boyutu ve sosyal çeşitliliği nasıl organize edilecek ve insana, şehre ve ülkeye katme değeri ne olacak? Bu ve benzeri sorulara karşı İstanbul'un tavrı, duruşu ve aksiyonu şehrin yeni kimliğinin parametrelerini meydana getirmiştir. Çerçevesi çizilen bu yoğun baskı altında şehir, tarihsel refleksleri ile özvarlığını korumaya çalışmıştır. Mamafih, kaybettiklerini, kalabalık nüfus içinde gittikçe azınlık konumuna düşen vicdanların kuytularına emanet etmiştir. Süreç içerisinde, 1960 öncesinin fakir, yoksul, sade, nesnel minimal şehri, 1980'lerin eşiğinde kirli, yoksun, kaotik, öznel megapolüne dönüşmüştür.

İstanbul, başkentlik özelliğini kaybettikten sonra saray iklimi ile iç dinamiklerini yitirmiş ve bunun sonucunda kültürel baskıya açık hale gelmiştir. Fransız, Alman ve Amerikan kaynaklı özentilere ara ara Rus esintileri de eklenmiştir. Bu yeni hal şehrin yeme içmesine, giyim kuşamına, eğlencesine, insan ilişkilerine, müziğine ve mimarisine sirayet etmiştir. Şehir büyük çerçevede doğu-batı ikilemine ve ülke içinde Ankara-İstanbul çekişmesine derinden maruz kalmıştır. Söz konusu bu iki kısa kaç aydın kadroların ve kabiliyetli bürokratların eksikliğine bağlı olarak aşılammamıştır. Kurgu, planlama ve irade zafiyetlerini finansman yoksunluğu izlemiş, şehir bir türlü düzene ve sağlıklı iklimine kavuşamamıştır. Dönemin siyasi liderlerinin başta Atatürk, İnönü, Bayar ve Menderes olmak üzere vali ve belediye başkanlarının uğraşları şehrin anlam bütünlüğüne katkı sunmakla birlikte "ideal şehir" formunu gözetememiştir. Zaman ve mekân sıkışmasını ensesinde hisseden İstanbul, günü birlik ve vizyonsuz müdahalelerle geleceğe

taşınamamıştır. Bilakis, her yeni düzenleme çoğu zaman başkaca sorunların sebebi olarak varlığını ortaya koymuştur. Bu kısır döngü, şehri ve sakini yormuş, işleri içinden çıkılmaz hale sokmuştur. Halkın-aydının-siyasilerin-bürokratların, “arızı düşünce-şehir rantı-oy kaygısı” etrafındaki sarmalı ve bu kuralsız düzenin birbirini beslemesi İstanbul’un ana talihsizliğine yön vermiştir. Çerçevesini çizdiğimiz bu atmosfer içinde gidişattan hoşnut olmayan bir avuç gazeteci, aydın ve üniversite hocasının sesi, bitmek bilmeyen hengâme içinde kısık kalmış, işitilmemiştir. Bu minvalde Mimarlar Odası’nın bir tespit olarak tarihe not düştükleri, “şehrin tabi ve tarihi zenginliğinin en barbar şekilde düşüncesizce harcandığından, şehrin asırlar boyunca meydana gelmiş ananesinin, şahsiyetinin ve yaşama şeklinin bozulduğundan” gibi bahisli cümleler gerekli mercilerde karşılık bulmamıştır.

27 Mayıs 1960 İhtilali, ülke geneli siyasi atmosferi etkilediği gibi İstanbul’un yönetimini de şekillendirmiştir. 1960’lı yılların ilk döneminde anayasa ve yasa süreçlerinin gecikmeli tamamlanması şehirde hukuksal boşluk meydana getirmiştir. Bununla birlikte yürürlükteki kanunlar ve yeni ihdas edilen düzenlemeler, şehrin gelişimini gözetememiş ve hukuksal çerçeveyi çizememiştir. Bu durum dönem idarecilerinin başat serzenişlerden olmuştur. Diğer taraftan hukuk ile birlikte yerel ve merkezi idarenin elini güçlendirecek iki unsurda da gerekli mesafe kat edilememiştir. Bunlardan birincisi mali kaynak ve ikincisi insan kaynağı bir türlü arzulanan seviyeye ulaşamamıştır.

Yerel yöneticilerin hukuk alanındaki talepleri merkezi hükümet ve ulusal meclis nezdinde çoğu zaman karşılık bulmamış veya merkezin öncelendiği düzenlemelere gidilmiştir. Bu yaklaşım şehrin yönetiminde yetki karmaşasını da tetiklemiş ve işlerin aksamasına sebebiyet vermiştir. Hukuksal alandaki sıkıntılar özellikle 1970’li yıllardan sonra iyiden iyiye gün yüzüne çıkmış, belediye başkanları özelinde şehrin üst yönetimi kanuni düzenleme ihtiyaçlarını her vesile ile gündeme taşımışlardır. Maatteessüf, 1960-1980 yılları arasında yapısal bir hukuk dönüşümüne kavuşulamamıştır. Süreç boyunca ifade edilen çerçeve ve alt başlıklar ancak 1984 yılı Büyük Şehir düzenlemeleri ile hayata geçirilmiştir. Bütçe, borç kısır döngüsü içinde çevrilmiş ve bu kısır döngüyü aşacak mali kaynaklara erişim sağlanamamıştır. İl özel özel idaresinin ve belediyenin merkezi bütçe içindeki payları artırılmadığı gibi kayıpları da gözlenmiştir. Diğer taraftan zaman zaman gündeme gelen şehir vergisi gibi sürekli gelir kaynağı olabilecek kalemler de bir türlü yürürlüğe konamamıştır. Şehir yönetiminin zafiyet gösterdiği insan kaynağı alanında,

gerekli kadro ve çalışma sistematığı tesis edilememiştir. Kadroların eğitim düzeyi, organizasyon kabiliyeti ve gelecek vizyonları katme değer üretiminden uzak kalmıştır. Bu olumsuz keyfiyet üzerine şehrin artan siyasi ağırlığına bağlı olarak popülist uygulamalar durumu sevimsiz hale sokmuştur. Bu anlayışa bağlı niteliksiz insan gücü kadroları şişirmiş, çalışma barışını zedelemiş ve nitelikli iş gücünü kaçırmıştır. Kadroların kıymeti yabancı yatırımcıların karşılanması, işbirliği yapılması ve projelerin hayata geçirilmesi aşamalarında defaten karşımıza çıkmıştır. Öyle ki dönem boyunca şehrin alt yapısına katkı sunacak birçok yabancı yatırımcının teklifleri gereğince değerlendirilememiştir. Niyet edilen, fizibilitesi yapılan ve projelendirilen yatırımlara bir türlü zamanında başlanılamamış, sonuçta şehrin geleceği ertelenmiştir. Ulaşım, altyapı ve çevre üst başlıklarında toparlayabileceğimiz söz konusu projelerin vakitlice hayata geçmemesi şehrin gelişimini ve gündelik yaşamın konforunu negatif etkilemiştir. Bütün yerel ve merkezi yönetim ile kurum ve kuruluşlar doğru ve yanlışlarda hemfikir olmalarına rağmen şehrin yönetimi için gerekli görülen “İstanbul'un dertlerine ilmi bir zaviyeden bakılacak” tespiti hayata geçirilememiş, günü kurtarma kaygısı ile yol alınmıştır.

Şehir yönetim organizasyonu, il özel idaresi ve belediye birimleri zaman zaman yeniden düzenlenmiş, oluşan ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmıştır. Ana belediye teşkilatına bağlı şube müdürlükleri ve belediye sınırları dışında kalan belde ve köylere belediye teşkilatlarının kurulması bu anlayışla geliştirilmiştir. Şehrin oturma sahasının genişlemesi ile birlikte altyapı çalışmaları ve gündelik belediye hizmetlerinin iş yükü artmış ve maliyetleri yükselmiştir. Şehir ile bütünleşemeyen gecekondu alanlarının yol, su, elektrik, kanalizasyon gibi temel gereksinimleri kurulan yerel belediye birimleri üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır. Yerleşimin düzensizliğinin dezavantajlarını minimize etmek için geliştirilen bu anlayış zamanla hizmetlerin organizasyon gücünü zayıflatmıştır. Şube müdürlüklerinin çalışmalarını koordine etmek için belediye başkan yardımcıları ve zaman zaman belediye başkanı yoğun mesai harcamıştır. Diğer taraftan il özel idaresi bütçesi üzerinden çarkını çevirmeye çalışan bucak ve köy belediye birimleri yeterli iş yapma kabiliyetine, mali kaynağa ve insan gücüne erişememiştir.

1961 Anayasası ikliminde faaliyetlerini yürüten siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları, zaman zaman serbest hareket alanı bulmak ile birlikte askeri vesayetin etkisini de üzerlerinde hissetmişlerdir. Dönem süresince halkın önüne konulan sandıkta CHP ve AP mücadelesi gözlemlenmiştir. Senato, vekil ve belediye seçimlerinde bu iki

partinin karşılıklı rekabeti siyasetin ana belirleyici unsuru olmuştur. Siyaset arenası çetin çekişme içinde gösterisine devam ederken diğer taraftan dönem, şehrin sahipsizliğine de tanıklık etmiştir. Öğrenci olayları ve gençlik hareketleri, sokağın tadını tuzunu kaçıırken, gangsterler, kabadayılar, hırsızlar ve dilenciler gündelik yaşamın düzenini olumsuz etkilemiştir. Bu iklim içinde şehir, var olan sorunlarının büyümesine diğer taraftan yeni sıkıntıların var olmasına tanıklık etmiştir. Söz konusu meselelerin muhatabı olan şehrin sakinleri, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetim ve merkezi idare sağ-sol kavgasının esiri olmuş ve konuları açıklıkla ele alamamıştır. Şehrin üzerindeki bu sis perdesi, cezaevi isyanları, boğazdaki tanker kazaları ile zaman zaman şiddetlenmiş, uyuşturucu kullanımı, ırza geçmek, insan kaçırmak, yaralama ve öldürme olayları ile hırsızlık vakaları İstanbulluların huzurunu kaçırmıştır. Emniyet birimleri, bekçiler ve adli merciler şehrin düzeni, huzuru ve güvenliği için çaba sarf etmiştir. Kısıtlı imkânlarla sahip emniyet ve adli teşkilatlar vazifelerini ifa etmişler ve şehrin gündelik yaşamına olumlu katkı sunmuşlardır. Söz konusu kamu kurum ve kuruluşları, duyarlı insanların bir araya gelerek oluşturdukları sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenmiştir. Şehir, el birliği ile daha yaşanabilir halde tutulmaya ve standartları oluşturulmaya çalışılmıştır.

1960-1980 yılları arası, ülke ekonomisi, siyasi belirsizlik çatısı altında yol almaya çalışmış fakat bir türlü kurallı ve güvenli zemine kavuşamamıştır. Planlı ekonomi ve ithal ikameci sanayileşme modeli, iş insanlarının ve müesseselerin kurumsal tecrübesine katkı sunmuştur. Öyle ki holdingleşme sürecini tamamlayan birçok şirket grubu kısa ve gündelik kaygılardan sıyrılmış, orta ve uzun perspektifli projeksiyonlar geliştirebilmiştir. Bu yapısal olgunlaşma içinde İstanbul'un ekonomideki öncü ve lokomotif yapısı perçinleşmiş, Marmara Bölgesi özelinde ülke için de katme değerli ekosistemi kendi bünyesinde oluşturmuştur. Şehrin kazandığı bu yeni keyfiyet, göç niteliğine de yön vermiş, 1950-1960 yılları arasındaki tarımsal fazla nüfusun kırdan kente akışı, 1960-1980 döneminde sanayi sektörlerinin işçi talepleri göçün çekici gücü olmuştur. İstanbul'un nüfusu, göçün yoğunluğuna, doğum oranlarına ve ölüm oranlarının düşüşüne bağlı olarak artmıştır. Nüfus artışı demografik yapıyı etkilemiş ve gecekondu alanlarını genişletmiştir. 1960 yılı itibarıyla İstanbul doğumlular ile İstanbul dışı doğumlular eşitken, 1965 yılından sonra İstanbul dışı doğumlular çoğunluğu elde etmiştir. 1960-1975 dönemindeki hızlı kentleşmeden İstanbul payına düşeni fazlası ile almış, 1960-1970 yılları arasında kırdan kente ve 1970-1980 yılları arasında kentten kente göçün son durağı olmuştur. Şehir üzerindeki bu yoğun baskı, “köklü idari ve sosyoekonomik tedbirler” alınamadığı ve

“şehirleşme maliyetlerinin asgari düzeye çekilmesi” sağlanamadığı için doğru bir şekilde dönüştürülememiştir.

Maddi alanlardaki söz konusu olumsuzluklar sosyal ve toplumsal alanlarda aşılmaya çalışılmıştır. 1960-1980 yılları arası eğitimden bilime, edebiyattan kültüre, sanattan spora çeşitli üretkenliklere tanıklık edilmiştir. Her bir toplumsal başlıkta iyileşmeler gözlenmiş, hangi fikri yapının içinde olursa olsun entelektüeller kahir ekseriyeti, “toplumcu bir yaklaşımla toplumsal sorunlara eğilmiştir.” Toplumun ön planda tutulduğu bir anlam dünyasında ailenin de gücü ile şehrin yoksunluğu, kirliliği, kaotikliği ve özneliği bireyleri nispeten sarsmamış; şehir ve insan yana yana kol kola yaşam mücadelesini sürdürmüştür. Bugün, İstanbul özelinde, dünden bugüne bize miras kalan “anomi” (Her değer, her kanunun, her kuralın yok oluşu) kavramı ile yüzleşmeye devam edeceğiz. İstanbul’un kurtuluşu ve şehir sakinlerinin refahı biraz da bu kavramın tersyüz edilmesinde şekillenecektir.

Bugün ideal şehir özelliklerini oluşturan ilkeler olarak karşımıza çıkan erişebilirlik, işbirliği, kaynak zenginliği ve çeşitliliği, birlikteliğe ve paylaşım elverişliliği, iklim, afet, deprem ve kazalarda güvenlik, tercih edilebilirlik ve yaşanabilirlik öğelerinin hangileri İstanbul ile yan yana gelmektedir? Biyolojik zenginliğini, doğal ve ekolojik dengesini, deniz kıyılarını, su havzalarını, orman sahalarını geleceğe nasıl taşıyacak? Şehir bugünden yarına sakinini, kent hukukunu, kamu yararını, soyut değerlerini ve somut varlıklarını nasıl koruyacak? İçinde bulunduğu hinterland ile etkileşimi ve bütünleşmesi şehre ne kazandıracak ve ne kaybettirecek? Kentsel dönüşüm, sosyal ve kültürel yapıyı koruyarak fiziksel değişimi ne şekilde gerçekleştirecek? Şehir, teknolojiye ve dijitalleşmeye ne şekilde ayak uyduracak? Akıllı şehir kimliğine ne ölçüde ve nasıl kavuşacak? Bütün bu ve benzeri sorular çerçevesinde şehrin geleceğini tasarlamak, ipuçlarını elde etmek, İstanbul’un geçmişini ve bugününü anlamlandırmakta saklıdır.

Şehrin düzenin bir ayağı da sakinlerinin verme ve alma dengesini sağlamasından geçmektedir. Şehre ne veriliyor? Şehir insanına ne katıyor? İnsan ve şehir arasındaki savaş var olduğu şekliyle devam mı edecek yoksa bir yerde sulha mı erecek? Bu ve benzeri muhasebenin içinde ziyaretçisinden idarecisine kadar herkesin yer alması gerekmektedir. Topoğrafyası, boğazı, Haliç’i, denizi, iklimi, bitki örtüsü, suları, balıkları, kuşları, hayvanları, ahalisi ve hülâsa şehrin aurası nasıl korunacak? Dünden bugüne sahip olduğu kurucu, inşacı, kuşatıcı ve kucak açıcı özellikleri ile İstanbul nasıl ve ne şekilde

yaşayacak? Bütün bu soruların cevapları sakinlerinin üzerindeki zihin donukluğunu öteleyip şehir üzerine akıl etmeleri ile mümkün olacaktır. Bu noktadan hareket ederek yetki ve güç sahibi siyasi ve sivil erklerin daha çok bilgi birikimiyle şehrin tarihsel yol alışına katkı sunmalarını ve İstanbulluların da şehrin dokusuna saygı gösterip güzel bir anlam bütünlüğünün kıymetli bir parçası olmalarını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

1. ARŞİVLER*

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi (CCSA)

Cumhurbaşkanlığı Fahri Korutürk Arşivi (CFKA)

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi (İBBA)

2. RESMİ YAYINLAR

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, (BDİE), *12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikler*, Ankara 1984.

-----, *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı*, Ankara 1963.

-----, *24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı*, Ankara 1968.

-----, *24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Ankara 1969.

-----, *25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı*, Ankara 1973.

-----, *25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Ankara 1977.

-----, *26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları, İli: 34-İstanbul*, Ankara 1979.

-----, *26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İli: 34-İstanbul*, Ankara 1979.

-----, *12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikler*, Ankara 1984.

-----, *Adalet İstatistiği 1960-61*, Ankara 1963.

-----, *Adalet İstatistikleri 1962-63-64-65*, Ankara 1967.

-----, *Adalet İstatistikleri 1962-63-64-65, 66,67*, Ankara 1969.

---

* Kullanılan tasnifler ve numaralar dipnotlarda gösterilmiştir.

- , *Adalet İstatistikleri 1967-68*, Ankara 1972.
- , *Adalet İstatistikleri 1969-70*, Ankara 1975.
- , *Adalet İstatistikleri 1971-72-73*, Ankara 1976.
- , *Adalet İstatistikleri 1974*, Ankara 1976.
- , *Adalet İstatistikleri 1975*, Ankara 1978.
- , *Adalet İstatistikleri 1977*, Ankara 1980.
- , *Anayasa Oylaması Sonuçları 9.7.1961*, Ankara b.t.y.
- , *Aylık İstatistik Bülteni 1970-I*, Ankara 1969.
- , *Aylık İstatistik Bülteni 1970-VII*, Ankara 1970.
- , *Aylık İstatistik Bülteni 1971-IX*, Ankara 1971.
- , *Aylık İstatistik Bülteni 1973-I*, Ankara 1973.
- , *Boşanma İstatistikleri 1980*, Ankara 1982.
- , *Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmı Seçim Sonuçları 5 Haziran 1966*, Ankara 1967.
- , *Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ve Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları 12 Ekim 1975*.
- , *Deniz Taşıtları Kabotaj Ve Uluslararası Deniz Taşımaları İstatistikleri 1975-1980*, Ankara Ocak 1984.
- , *Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçte Bir Yenileme ve Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları 14 Ekim 1979*, Ankara 1980.
- , *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 1945-1964*, Ankara b.t.y.
- , *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 1946-1965*, Ankara 1967.
- , *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 1966*, Ankara 1968.
- , *Evlenme İstatistikleri 1967*, Ankara 1968.
- , *Evlenme İstatistikleri 1968*, Ankara 1969.
- , *Evlenme İstatistikleri 1969-1970*, Ankara 1971.
- , *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 1972*, Ankara 1973.
- , *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 1973*, Ankara 1976.

- , *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*, 1975, Ankara Ekim 1977.
- , *Evlenme İstatistikleri 1980*, Ankara Eylül 1982.
- , *Fiyat İstatistikleri Ticaret Borsalarında İşlem Gören Maddeler 1967-1968*, Ankara 1971.
- , *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1969*, Ankara 1971.
- , *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1970*, Ankara 1972.
- , *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1971*, Ankara 1972.
- , *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1972*, Ankara 1975.
- , *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1973*, Ankara b.t.y.
- , *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1974*, Ankara 1977.
- , *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1975*, Ankara 1978.
- , *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1976*, Ankara 1979.
- , *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1977*, Ankara 1981.
- , *Hayati İstatistikler İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1978*, Ankara 1981.
- , *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1971*, Ankara 1972.
- , *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1973*, Ankara 1975.
- , *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1974*, Ankara 1976.
- , *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1975*, Ankara 1976.
- , *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1976*, Ankara 1977.
- , *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1977*, Ankara 1979.
- , *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri 1978*, Ankara 1979.

- , *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri* 1979, Ankara 1980.
- , *İç Ticaret İstatistikleri Ticaret Şirketleri, Firmalar ve Tüketim Kooperatifleri* 1980, Ankara 1981.
- , *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1960*, Ankara b.t.y.
- , *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1961*, Ankara 1962.
- , *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1962*, Ankara b.t.y.
- , *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1963*, Ankara 1965.
- , *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1964*, Ankara 1966.
- , *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1965*, Ankara 1968.
- , *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1966*, Ankara 1968.
- , *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1967*, Ankara 1969.
- , *İl ve İlçe Merkezlerindeki Ölümler 1968*, Ankara 1969.
- , *İntihar İstatistikleri 1974*, Ankara 1977.
- , *İntihar İstatistikleri 1975*, Ankara 1977.
- , *İntihar İstatistikleri 1976*, Ankara 1977.
- , *İntihar İstatistikleri 1977*, Ankara 1978.
- , *İntihar İstatistikleri 1978-1979*, Ankara 1980.
- , *İntihar İstatistikleri 1980*, Ankara Ağustos 1981.
- , *İstanbul Tüketici Harcamaları Anket Sonuçları*, Ankara 1969.
- , *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, haz. Şevket Pamuk, Ankara Aralık 2000.
- , *İstatistik Yıllığı, 1960-1962*, Ankara b.t.y.
- , *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1962.
- , *Kara ve Deniz Taşıtları*, Ankara 1964.
- , *Kara ve Deniz Taşıtları 1963*, Ankara 1965.

- , *Kara ve Deniz Taşıtları Kabotaj ve Milletlerarası Deniz Trafiği ve Nakliyatı 1964*, Ankara 1966.
- , *Kısmi Senato Üyeleri Seçimi Sonuçları 7 Haziran 1964*, Ankara 1965.
- , *Konaklama Tesisleri Envanter Çalışması 1976*, Ankara 1978.
- , *Kültür İstatistikleri 1978*, Ankara 1981.
- , *Kültür İstatistikleri 1979*, Ankara 1982.
- , *Kültür İstatistikleri 1980*, Ankara 1983.
- , *Kültür ve Eğlence Yerleri İstatistikleri 1970*, Ankara 1973.
- , *Kültür ve Spor İstatistikleri 1974*, Ankara 1977.
- , *Kültür ve Spor İstatistikleri 1975*, Ankara 1978.
- , *Kültür ve Spor İstatistikleri Müzeler 1975-1976*, Ankara 1978.
- , *Maden İstatistikleri 1960-1967*, Ankara 1969.
- , *Mahalli Seçim Sonuçları 17 Kasım 1963*, Ankara 1965.
- , *Mahalli Seçimler Sonuçları 2 Haziran 1968*, Ankara 1969.
- , *Mahalli Seçimler Sonuçları 9 Aralık 1973 II*, Ankara 1974.
- , *Mahalli Seçimler Sonuçları 9 Aralık 1973 II*, Ankara 1975.
- , *Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Sonuçları*, Ankara 1974.
- , *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Ankara 1973.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri, 1974 Üniversitelerarası Seçme Sınavı Anket Sonuçları ve 1974-75 Öğretim Yılı Başı Yüksek Öğretim İstatistikleri*, Ankara 1975.
- , *Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972*, Ankara 1973.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri 1959-1968*, Ankara 1972.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri 1969-1973*, Ankara 1977.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1965-67*, Ankara 1969.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1967-72*, Ankara 1977.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1974-75*, Ankara 1977.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1976-77*, Ankara 1979.

- , Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1977-78, Ankara 1980.
- , Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1978-79, Ankara 1981.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1979-80*, Ankara Aralık 1981.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1980-81*, Ankara Haziran 1983.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1965-67*, Ankara 1970.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1967-71*, Ankara 1976.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1971-73*, Ankara 1976.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğrenim Öğrenci Yurtları Anketi 1973 ve 1974*, Ankara Mart 1974.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğrenim Öğrenci Yurtları Anketi 1975-1977*, Ankara Mart 1978.
- , *Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğretim 1980-1981*, Ankara 1982.
- , *Ölüm İstatistikleri İl ve İlçe Merkezlerinde 1979*, Ankara 1981.
- , *Ölüm İstatistikleri İl ve İlçe Merkezlerinde 1980-81*, Ankara 1984.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1943-1964*, Ankara 1965.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1944-1965*, Ankara b.t.y.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1968*, Ankara 1969.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1970*, Ankara 1971.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1971*, Ankara 1972.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1972*, Ankara b.t.y.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1973*, Ankara b.t.y.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1974*, Ankara b.t.y.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1975*, Ankara 1976.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1976*, Ankara 1977.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1978*, Ankara 1979.
- , *Tarım İstatistikleri Özeti 1980*, Ankara 1981.
- , *Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, Ankara 1970.

- , *Toplu Sözleşme Grev ve Lokavt İstatistikleri*, Ankara 1972.
- , *Turizm İstatistikleri 1976*, Ankara 1978.
- , *Turizm İstatistikleri 1980*, Ankara 1982.
- , *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Halkoylaması Sonuçları 7.11.1982*, Ankara 1983.
- , *Türkiye İstatistik Yıllığı 1963*, Ankara b.t.y.
- , *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-65*, Ankara b.t.y.
- , *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968*, Ankara 1969.
- , *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968 Ek Yayın*, Ankara 1970.
- , *Türkiye İstatistik Yıllığı 1971*, Ankara 1973.
- , *Türkiye İstatistik Yıllığı 1973*, Ankara 1974.
- , *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1976.
- , *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, Ankara 1977.
- , *Türkiye İstatistik Yıllığı 1977*, Ankara 1977.
- , *Türkiye İstatistik Yıllığı 1979*, Ankara 1979.
- , *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Ankara 1981.
- , *Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1974*, Ankara 1975.
- , *Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1976*, Ankara 1977.
- , *Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1978*, Ankara 1979.
- , *Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1980*, Ankara, 1980.
- , *Ulaştırma İstatistikleri 1967-1969*, Ankara 1973.
- , *Ulaştırma İstatistikleri 1970*, Ankara 1970.
- , *Ulaştırma İstatistikleri 1970-1973*, Ankara 1974.
- , *Ulaştırma İstatistikleri Özet Tabloları 1970-1974*, Ankara 1975.
- , *Ulaştırma İstatistikleri Özet Tabloları 1973-1976*, Ankara Kasım 1977.
- , *Ulaştırma ve Trafik Kazaları İstatistikleri 1980*, Ankara Mart 1982.
- , *Yerel Seçim Sonuçları 11 Aralık 1977*, Ankara 1979.

-----, *Zirai İstatistik Özetleri 1940-1960*, Ankara 1961.

-----, *Zirai İstatistik Özetleri 1941-1962*, Ankara 1963.

-----, *Zirai Bünye ve İstihsal 1960-1962*, Ankara 1964.

-----, *Zirai Bünye ve İstihsal 1961-1963*, Ankara 1965.

-----, *Zirai Bünye ve İstihsal 1965*, Ankara 1967.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Ankara Ocak 1967.

-----, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Ankara b.t.y.

-----, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, Ankara b.t.y.

-----, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara Nisan 1979.

İstanbul İl Yıllığı 1967, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

İstanbul İl Yıllığı 1973, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975.

İstanbul Ticaret Odası, haz. Birgül Subaşı, *Dünyada ve Türkiye’de Özel Dershaneler*, İstanbul 2005.

-----, *Marmara Bölgesinde Çevre Kirlenmesi Semineri 27-30 Eylül 1977*, İstanbul.

-----, *Nüfus Planlaması Paneli, Seminerler Dizisi No:7*, İstanbul 16 Mayıs 1980.

İmar ve İskân Bakanlığı, Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü, Metropolitan Daire Başkanlığı, *Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu Başkanlığı 1980 Tarihli İstanbul Nazım Planı Raporu*, 1980.

Kal’a, Ahmet, ed., *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri I, Nüfus ve Demografi*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997.

-----, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 4, Kültür ve Spor (1930-1995)*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997.

-----, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 10, Ulaştırma (1933-1996)*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 142-143, 152.

-----, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 11, Adalet I*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.

-----, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 16, Tarım II (1929-1996)*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.

-----, *İstanbul Külliyyatı Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 17, Eğitim I*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 116-117.

Kocaman, Tuncer, *Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara Nisan 2008.

Miraboğlu, Muharrem, *Türkiye’de Odun Hammaddesi Üretim-Tüketim ve Satış Usulleri*, İTO Ekonomi Yayınları Dizisi No:9, İstanbul 1980.

Prost, Henri, *İstanbul’un Nazım Planını İzah Eden Rapor*, T.C. İstanbul Belediyesi Yayınları, 15 Ekim 1937.

TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2009*, Ankara Aralık 2010.

-----, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Ankara Aralık 2012.

-----, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara Haziran 2012.

Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, *Hammamızade İsmail Dede Efendi 200. Doğum Yıldönümü Programı*, Atatürk Kitaplığı, Muhsin Ertuğrul Evrakı, Demirbaş No:11278, 9 Ocak 1978.

3. ANSİKLOPEDİLER

Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

4. SÜRELİ YAYINLAR

Akademik Araştırmalar Dergisi

Belleten

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi

Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi

FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi

Hece Dergisi

Hürriyet

İdealkent Dergisi

İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Karadeniz İncelemeleri Dergisi

Maliye Dergisi

Müteferrika Dergisi

Resmi Gazete

Son Havadis

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Tarih Dergisi

Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi

Türk Kültürü Aylık Dergi

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul Tarihi Özel Sayısı

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Şehir Tarihi Özel Sayısı

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi

Yeni Gazete

Yenitürk İstanbul Halkevleri Mecmuası

Yönetim Bilimleri Dergisi

5. KİTAP VE MAKALELER

AKAN, Erkin, “Şehremini Cemil Paşa’nın İstanbul’un Çehresine Katkıları Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 125, 246, Mayıs-Haziran 2020.

AKOZAN, Feridun, “İstanbul’un Kapalı Çarşısı”, *Tarih Dergisi*, XXXII, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı’ndan Ayrı Basım, İstanbul Mart 1979.

- AKPINAR, İpek, *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent 1910-2010*, III. İstanbul Sempozyumu, 1. Baskı, Osmanlı Bankası Müzesi Arşivi Yayınları, İstanbul Aralık 2010.
- AKSOY, Asu, drl., *Silahtarağa Elektrik Santrali (1910-2004)*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul Eylül 2007.
- ANGELL, Elizabeth, "Bir Şehir Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi İstanbul'un Emperyal Dönüşümleri Dünya Ölçeğinde İstanbul Topoğrafya ve Yerleşim*, İstanbul 2015.
- ASLANAPA, Oktay, "Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Kısa Hal Tercümesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976.
- , "Şehircilik Yolunda Hayaller ve Acı Gerçekler", *Türk Kültürü Aylık Dergi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 115, X,7, Mayıs 1972.
- ATA, Ferudun, Çalık, Ömer, "Geçmişten Günümüze Fetih Kutlamaları ve İstanbul Fetih Cemiyeti", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23, 2020.
- BAKAR, Bülent, *II. Meşrutiyet'ten Mütareke Dönemi'ne Türkiye, İncelemeler I*, 1. Baskı, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul Kasım 2018.
- , *Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri*, 2. Baskı, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul Ekim 2015.
- , *Hava Taarruzuna Karşı Türkiye'de Pasif Korunma (1935-1945)*, 2. Baskı, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul Aralık 2019.
- BAYRAK, M. Orhan, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Yayını No: 5, Aksüt Matbaası, İstanbul 1979.
- BAYUR, Hikmet, "Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976.
- BEYOĞLU, Süleyman, *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939)*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul Kasım 2018.
- BUĞRA, Ayşe, *Devlet ve İşadamları*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- COŞKUN, İsmail, "İstanbul: Edebiyatın Başkenti", *Hece Dergisi*, 150-151-152, 2009.
- Cumhuriyetin Ellinci Yılında İstanbul'un İdari Sorunları Semineri (14-17 Mayıs 1973), Raporlar-Tartışmalar*, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1973.
- Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, ed. Ayla Ödekan, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul Mayıs 1999.
- ÇAYKARA, Emine, *Tarihçilerin Kutbu, Halil İnalcık Kitabı*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Ekim 2005.

- DELLALOĞLU, Besim F., “Kent Öznenin Evidir”, Haz. Firdevs Gümüšoğlu, *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, 1. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul Kasım 2001.
- DEMİR, Kemal, ÇABUK, Suat, “Türkiye’de Metropoliten Kentlerin Nüfus Gelişimi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 2010/1.
- DOĞAN, Kadir, DOĞAN, Mesut, “İstanbul’da Yerleşme-Ulaşım İlişkisine Coğrafi Bakış”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3, 2, 2020.
- DOKUYAN, Sait, *1945-1950 Yılları Arasında Türkiye (Eğitim, Sosyo-Kültürel Yapı, Ekonomi, Din, Askeri Yapı ve Basın II. Cilt*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul Haziran 2013.
- EMECEN, Feridun, “Fetih Sonrası İstanbul: Cumhuriyet Dönemine Kadar Kısa Bir Tarihçe”, *Akademik Araştırmalar Dergisi, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul Özel Sayısı*, 47-48, Kasım 2010-Nisan 2011.
- ERDEMİR, Ayşegül Demirhan, “Bedii Nuri Şehsuvaroğlu (1914-1977)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVIII, (2010).
- ERGÜN, Mehmet, “Bir Tutku Ürünü: İstanbul Ansiklopedisi”, *Müteferrika Dergisi*, Sayı 38 İstanbul 2010.
- ERKAL, Mustafa Ersen, “1938-1980 Dönemi Türkiye’de Sosyal Yapı ve Dinamikleri”, *Sosyoloji Konferansları No: 53 (2016-1)/157-185*.
- Esin, Seyfullah, “Sanat Şehri İstanbul ve Turizm”, *Türk Kültürü Aylık Dergi Atatürk Sayısı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 73, VII, Ankara Kasım 1968.
- EYİCE, Semavi, “Tahsin Öz (1887-1973)”, *Belleten*, XXXVIII, 152, (Ekim 1974).
- , Semavi, “Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi”, *Atatürk Konferansları VII 1975*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980.
- GÜLER, Sinan, “Kent ve Tarihsel Kimlik”, Haz. Firdevs Gümüšoğlu, *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, 1. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul Kasım 2001.
- GÜLERSOY, Çelik, *İstanbul Estetiği*, İstanbul 1983.
- GÜLGİN, Jale, “Bir İstanbul Tutkunu: Reşad Ekrem Koçu”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul Tarihi Özel Sayısı*, VIII, 16, İstanbul 2010.
- GÜLTEPE, Necati, “Osmanlıdan Günümüze Belediye Zabıta Teşkilatı”, *2. Uluslararası Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, I. Baskı, İstanbul Ekim 2007.
- HASDEMİR, Hacı, *İstanbul’un 100 Spor Kulübü*, 1. Baskı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010.

- HOŞ, Gülberk Bilecik, *Geçmişten Günümüze İstanbul Ticaretinin Merkezi: Kapalıçarşı, Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, 9-10 Mayıs 2002, İkinci Cilt, İstanbul 2003.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1887-1977)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLII, (2012).
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Yetirilmemiş Zamanın Ardında: Ahmet Hamdi Tanpınar Ve Muhafazakâr Modernliğin Estetik Düzlemi”, *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, III, 11, Mayıs, Haziran, Temmuz 2000.
- KAŞTAN, Yüksel, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi İç Göç Hareketleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 42, Şubat 2016.
- KARAKUYU, Mehmet, KARA, Mehmet, “İstanbul’daki Gayrimüslim Toplulukların (Ermeni, Rum ve Yahudi) Tarihsel Serüveni ve Günümüzdeki Sosyo-Ekonomik Durumları: Coğrafi Bir Analiz”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, X, Ağustos-Ekim 2010.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz, “İstanbul Şehir Adının Telaffuzunun Tarihî Süreç İçinde Gelişmesi”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 7, Bahar 2016.
- KAYABOĞAZI, Şeref, “İstanbul ve Dolaylı Coğrafyası”, *Yenitürk İstanbul Halkevleri Mecmuası*, IX, 94, Ağustos 1940.
- KAYALI, Kurtuluş, “Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entelektüeli Doğru Anlamanın Yolu Düşünsel Konumunun Farklılığını Kavramaktan Geçer”, *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, III, 11, Mayıs, Haziran, Temmuz 2000.
- KILIÇ, Behram, *İstanbul’un 100 Spor Olayı*, 1. Baskı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2011.
- KUZUCU, Kemalettin, “İstanbul’un Spor ve Mekânları”, Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Toplum, İstanbul 2015.
- KELEŞ, Ruşen, *Şehirciliğin Kuramsal Temelleri*, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.
- KUBAN, Doğan, *İstanbul’un Tarihi Yapısı, Tarihi Gelişme, Şehrin Tarihi Yapısının Özellikleri, Koruma Yöntemleri*, İstanbul Şubat 1969.
- METİN, Abdullah, “Türkiye’nin 1960-1980 Dönemindeki Parti Sisteminin Değerlendirilmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, Gümüşhane 2019.
- Murat Güvenç ile İstanbul’un Son Yüzyılı Üzerine, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul Tarihi Özel Sayısı*, VIII, 16, 2010.

- MİŞ, Nebi, “İstanbul Seçimleri”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Siyaset ve Yönetim-2 Demografi*, 2015.
- MUMFORD, Lewis, *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği*, Çev. Gürol Koca, Tamer Tosun, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2007.
- OKTAY, Ahmet, *Metropol ve İmgelem*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Eylül 2002.
- ORTAYLI, İlber, *İstanbul’dan Sayfalar*, 24. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul Temmuz 2022.
- ÖNAL, Ayşegül Yakar, “Türkiye’de Belediyelerin Borçlanma Süreci: 1960-2006”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39, Ekim 2008.
- ÖZTÜRK, Ali İhsan, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İmtiyaz Usulüyle Yürütülen İstanbul Belediye Hizmetleri (Yap-İşlet-Devret Uygulaması) (1852-1964)*, 1. Baskı, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010.
- SAYAR, Ahmet Güner, *İstanbul’un Son Dönem Kültür Mekânları*, İstanbul Mekân ve İnsan, İstanbul 2012.
- STEWİĞ, Reinhard, *İstanbul’un Bünyesi Doğulu Osmanlı Bünyeden Avrupalı Kozmopolit Bünyeye Geçiş*, İstanbul 1965.
- SÜMER, Faruk, *Eski Türklerde Şehircilik*, 1. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1984.
- ŞENTÜRK, Murat, *Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- ŞEN, Derya Elmalı, SARI, Reyhan Midilli, SAĞSÖZ, Ayşe, AL, Selda, 1960-80 *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*, *Turkish Stubdies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume*, 9/10 Fall 2014, Ankara.
- ŞİMŞEK, Halil, “İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi’nin Feshi ve Yunan Uyruklu Rumların Sınır Dışı Edilmeleri (1964)”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (5:1) 2007.
- TAKIM, Abdullah, “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları”, *Maliye Dergisi*, 160, Ankara Ocak-Haziran 2011.
- TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 4. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Aralık 1999.
- TEMİZGÜNEY, Firdes, “1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14, 27, Bahar 2018.

- TERZİ, Fatih, Bölen, Fulin, “İstanbul’un Mekânsal Büyüme Eğilimlerinin Analizi”, *I. Ulusal Planlamada Sayısal Modeller Sempozyumu*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul 24-25-26 Kasım 2010.
- TEZEL, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Eylül 2000.
- TOPUZ, Hıfzı, *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi Davalar, Hapisler, Saldırıları, Faili Meçhul Cinayetler ve Holdingler*, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1996.
- TÜRKÜN, Asuman, der., *Mülk, Mahal, İnsan İstanbul’da Kentsel Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul Mart 2013.
- UÇMAN, Abdullah, “Geçmiş Zaman Peşinde Bir İstanbul Âşığı: Abdülhak Şinasi Hisar (1888-1963)”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul Tarihi Özel Sayısı*, VIII, 16, İstanbul, 2010.
- UĞUR, Yunus, “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği, Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Şehir Tarihi Özel Sayısı*, III, 6, 2005.
- ULUENGİN, Mehmet Bengü, TURAN, Ömer, “İmparatorluğun İhtişam Arayışından Cumhuriyet’in Radikal Modernleşme Projesine: Türkiye’de Kentsel Planlamanın İlk Yüz Yılı”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Şehir Tarihi Özel Sayısı*, III, 6, İstanbul 2005.
- URAL, Selçuk, DOĞUALP, Hazine, “Kars Belediyesi Tarihi (1920-1970)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 12, Bahar 2012.
- ÜNAL, Neslihan, “Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi Bağlamında Kent Tarihçiliğinin Sorunları”, *İdealkent Dergisi*, 1, Mayıs 2010.
- ÜYEPAZARCI, Erol, “Cumhuriyet Dönemi İstanbul Basını”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Edebiyat, Kültür ve Sanat*, İstanbul 2015.
- YAŞA, Memduh, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, 1. Baskı, Akbank Kültür Yayını, İstanbul 1980.
- YILMAZ, Ensar, “Türkiye’de 1960-1980 Arası Kültür/Sanat Alanındaki Yapısal Özellikler”, *Current Perspectives in Social Science*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2023.
- YILMAZ, Özgür, “Tanzimat Dönemi Şehir Tarihi Çalışmaları Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 218, Ekim 2015.
- YÜCEL, Erdem, “Tahsin Öz (1887-1973)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIV, (2007).

6. TEZLER

BELİVERMİŞ, Handan Keskin, *İstanbul'un Kimliği ve Planlama*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

ÇAĞLAR, Haluk, *Türk Basınına Göre Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetleri (01 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.

DİZEN, Nazan, *Türk Resim Sanatında Gerçekçi Anlayış (1960-1980 Dönemleri Arasındaki Sanatçıların Çalışmalarının Ana Tema, Form ve Anlam Bakımından İncelenmesi)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

DURHAN, Özlem Sıla, *Erken Cumhuriyet İstanbul'unda Kentsel Değişim (1928-1950)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2009.

GÖNEN, Elâ Güngören, *İstanbul Mimari Dokusunda Modern Sonrası Uygulamalar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2007.

KARAOĞLU, Emine, *İstanbul'da Kentsel Gelişimin Modern ve Postmodern Yaklaşımlar Bağlamında İrdelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2016.

KART, Nilüfer, *İstanbul Tarihi Yarımada Yeşil Alanlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişiminin İrdelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Temmuz 2008.

KURT, Ali, *1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu'dan İstanbul'a Göç (1950-1980)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

MACAR, Elçin, *İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (1918-1999)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

MALKOÇ, Emin Alp, *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2012.

MAZAK, Ali, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde İnsan Kaynakları Yönetimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.

ÖZER, İlbeyi, *İstanbul'da Sosyal Değişim (1920 – 1930)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004.

TOKTAŞ, Mehmet, *1975-1980 Döneminde Türk Deniz Taşımacılığı, Yayınlanmamış Tez Çalışması*, Eylül 1982.

UTKULUER, Hülya, *Cumhuriyet Döneminde Müzeye Çevrilen İstanbul Sarayları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : İbrahim YILMAZ

ORCID : 0000-0001-9293-887X

İş Deneyimi Yıl Kurum / Kuruluş Adı

- 09/2019- ... İstanbul-Kartal Köy Hizmetleri Anadolu Lisesi
- 07/2019-09/2019 İstanbul-Maltepe Orhangazi Anadolu İmam Hatip Lisesi
- 04/2015-07/2019 İstanbul-Kartal Hasan Ferruh Özgen Anadolu Lisesi
- 08/2014-04/2015 İstanbul-Maltepe Handan Hayrettin Yelkikanat MTAL
- 07/2011-08/2014 İstanbul-Kartal Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
- 12/2010-07/2011 İstanbul-Çekmeköy İsmihan İsmet Süzer İO
- 10/2006-12/2010 Özel Sektör / İşletmeci
- 06/2006-10/2006 İstanbul-Büyükdada 125. Yıl Atatürk Ortaokulu
- 10/2000-06/2006 İstanbul-Kartal Şehit Öğretmen Gökhan Yavuz İO

Eğitim Bilgileri Derece Eğitim Kurumu Adı ve Bölümü Mezuniyet Tarihi

- Doktora*, Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü-Türk Tarihi-Cumhuriyet Tarihi 8/2023
- Lisans, Anadolu Üniversitesi-İktisat Fakültesi-Kamu Yönetimi 09/2020
- Yüksek Lisans (Tezli)** , Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü-Türk Tarihi-Cumhuriyet Tarihi 10/2013
- Lisans, Marmara Üniversitesi-Atatürk Eğitim Fakültesi-Tarih Öğretmenliği 07/2000
- Lise, Ordu – Ünye AÖL (Ordu-Ünye Mehmet Refik Güven FL) 06/1996

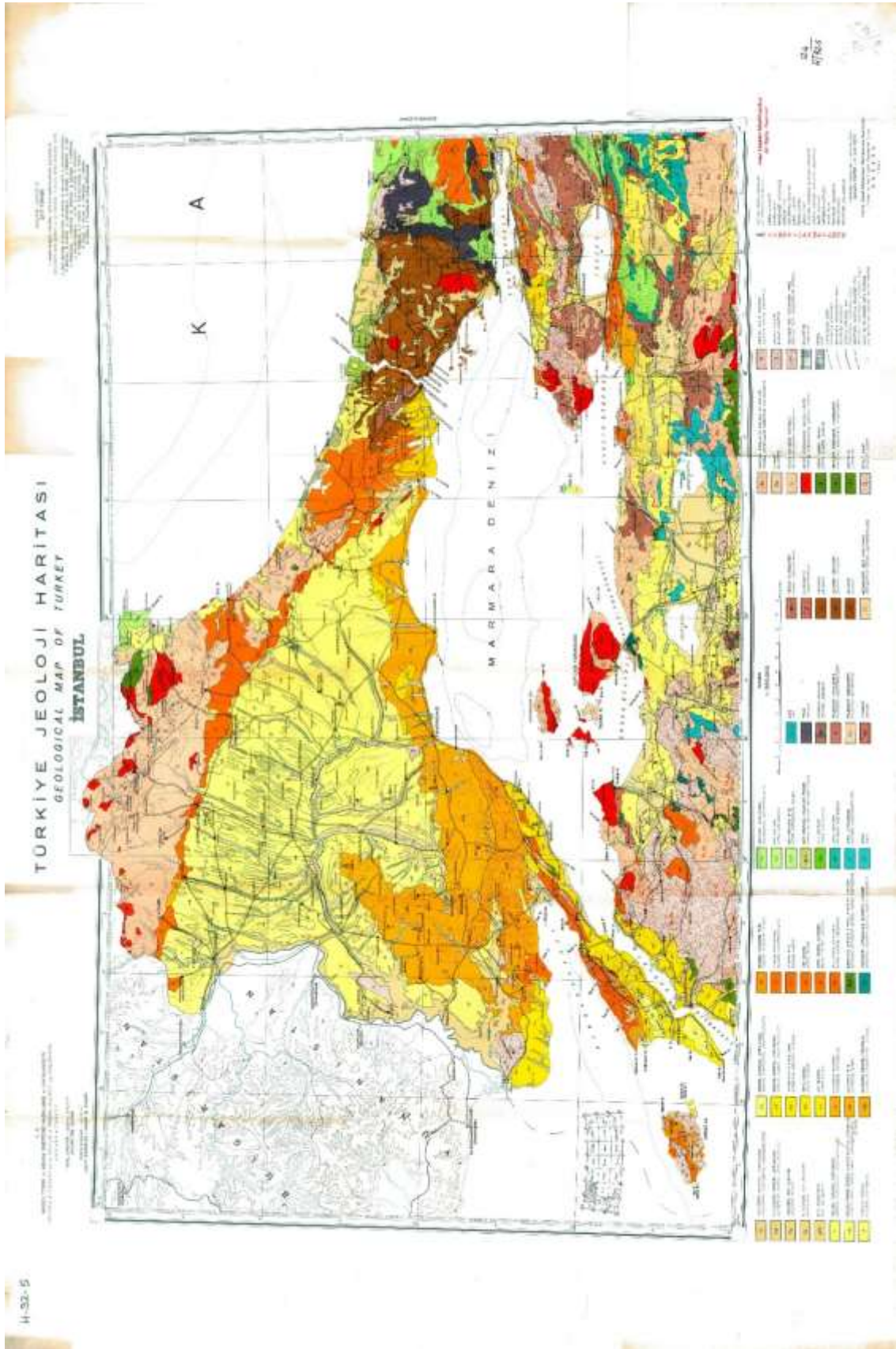
Yabancı Dil Bilgisi Yabancı Dil Düzeyi: İngilizce İyi (YÖKDİL Mart 2019 = 56,25 Puan)

Mesleki İlgi Alanları ve Hobileri: • Şehir Tarihçiliği • Biyografi Çalışmaları • Farklı Disiplinler Üzerine Düzenli Okumalar • Gezi / Seyahat • Bahçe İşleri • Uzun Yürüyüşler

(*) : İstanbul'da Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Değişim (1960-1980).

(**): Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) İstanbul'un Siyasi ve Sosyal Yapısı.

EKLER

Ek: 1.1. İstanbul, jeoloji haritası 1964. Atatürk Kitaplığı Arşivi.

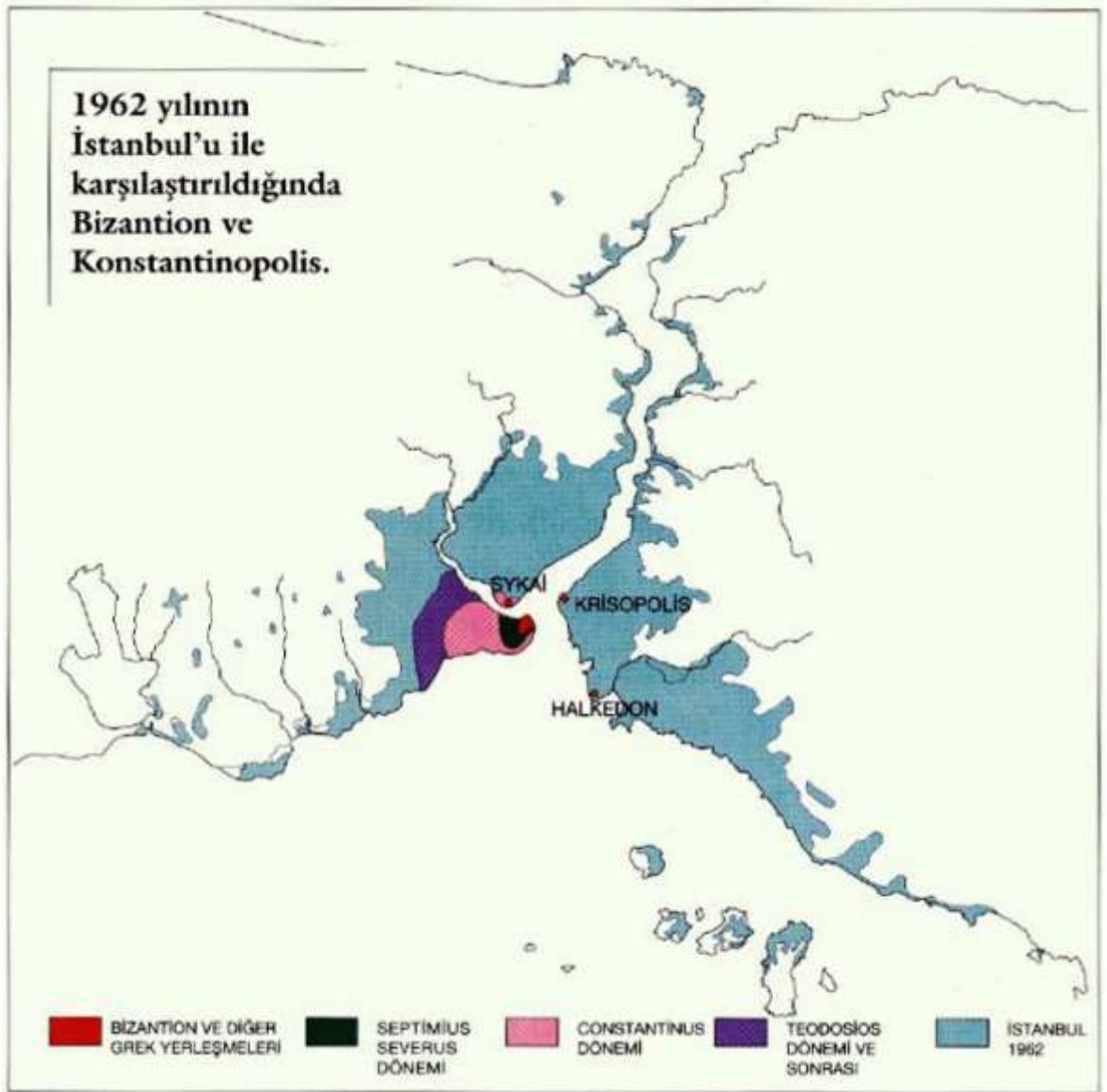
Ek: 1.2. İstanbul siyasi haritası ve yerleşme düzeni 1972. Atatürk Kitaplığı Arşivi.

Ek: 1.3. İstanbul Belediye sınırları, 1931. Atatürk Kütüphanesi Arşivi.

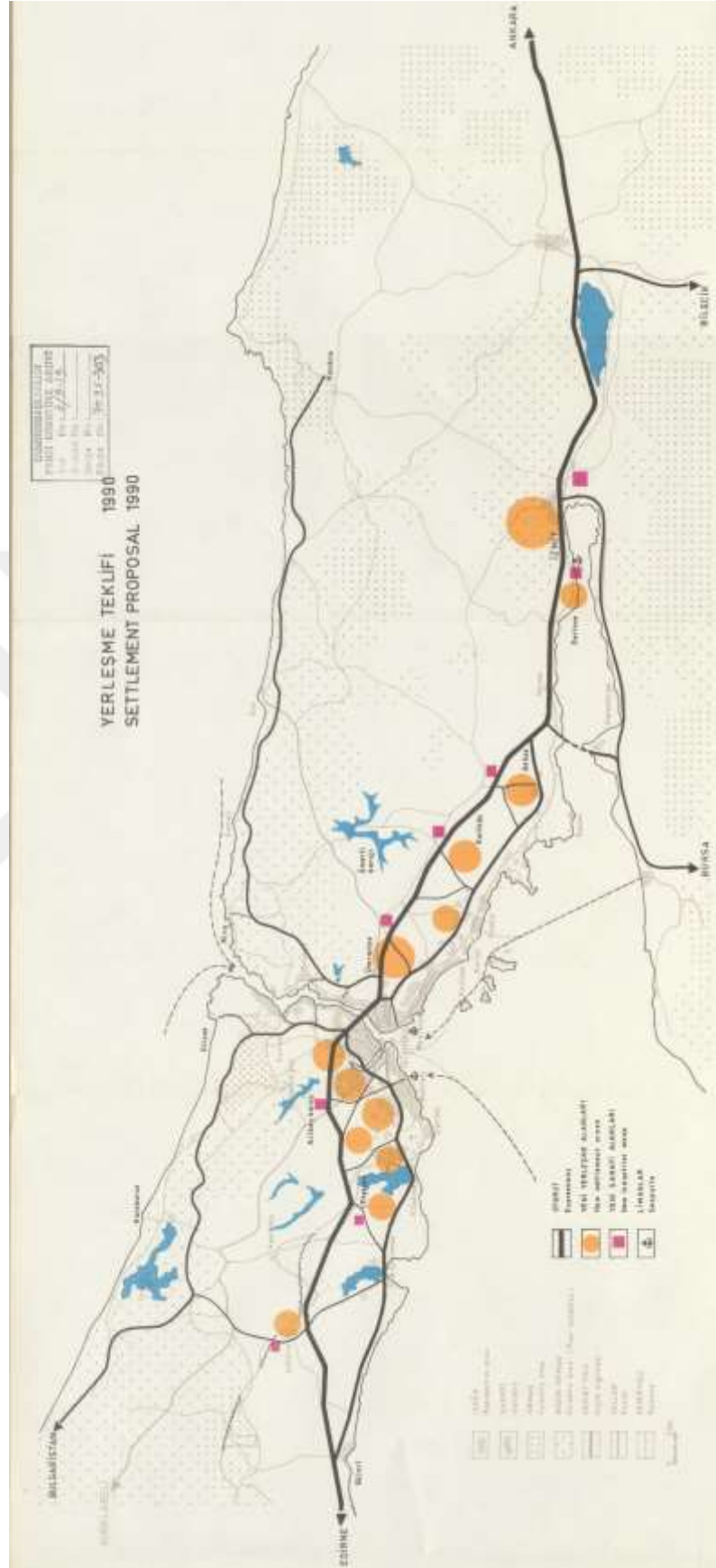

Ek: 1.4. İstanbul'un kuruluşundan itibaren yerleşim gelişimi ve 1962 sınırları.
Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, 1. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları,
İstanbul 2011.

Ek: 1.5. İstanbul'un amblemi, Metin Edremit'ten, Akbaba, 16 Nisan 1969. Şefik Memiş, *Bize Belediye Baksın Belediye Hizmetlerinin Karikatürlerle 100 Yılı (1872-1972)*, 1. Baskı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Kasım 2017, s. 201.

Ek: 1.7. İstanbul 1990 yılı için yerleşme teklifi, 1973. CFKA, Yer No:6/9-19, Fih. No: 7095-303..

Eki

Bugün İstanbul'da tahrikler ve önceden yapılmış tertipler neticesinde vukubulmuş olan müessif hadiselerin yatıştırılması sırasında, Devlet Kuvvetlerine karşı vâki mukavemet hareketinin âme huzur ve âsâ-yışını ihlâl edecek istidat göstermesi muvacehesinde, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 86 ncı maddesi hükmüne tevfi kan, İstanbul ve Ankara Vilâyet-lerinde saat 15 den itibaren Ürfi İdare ilânı; İcra Vekilleri Heyetince 28/4/1960 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

[Signature]

Başvekil	Devlet Vekili ve Başv.Yardımcısı	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	----	----
Adliye Vekili	Millî Müdafî Vekili	Dahiliye Vekili ve Hariciye V.V.	Hariciye Vekili	Maliye Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	----	<i>[Signature]</i>
Manrif Vekili	Nafîa Vekili	Ticaret Vekili ve İmar ve İsk.V.V.	Sih. ve İç. Mus. Vekili	Güm. ve İnh. Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	----	<i>[Signature]</i>
Strat. Vekili ve Sih. ve İç. Mus. V.V.	Münakalât Vekili	Çalışma Vekili ve Bas-Yay. ve Turz. V.V.	Sonayi Vekili	Bas-Yay. ve Turz. Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	----
İmar ve İskân Vekili	Koordinasyon Vekili			
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>			

Dosya No: 2/2
551

030 18 01 02 154 91 9

Ek: 2.1. İstanbul'da tarihinden itibaren sıkıyönetim ilan edilmesi (28 Nisan 1960).

BCA, 030-18-01-02-154-91-9, 28 Nisan 1960.

30.Kasım.1961

Sayı : .....

Başbakanlıktan tebliğ edilmiştir:

Ankara ve İstanbul'da 28.Nisan,1960 da ilân edilen ve muhtelif tarihlerde uzatılarak devam eden Sıkıyönetimin süresi 30.Kasım, 1961 Perşembe günü saat 24 de sona erecektir.

Halen yurdumuzda Sıkıyönetimin devamını zaruri kılan bir durum mevcut olmadığından, yeni bir uzatma kararı için Türkiye Büyük Millet Meclisine başvurulmamıştır.

Bu vesile ile bu gece vazifelerini normal idare makamlarına devredecek olan askerî makamlara ve kahraman Ordu mensuplarına yaptıkları büyük hizmetlerden dolayı Hükümetin şükranlarını sunarım.

Bundan sonra, normal asayiş ve zabıta kuvvetlerinin kanun içinde ifa edecekleri vazifelerinde başarı göstermeleri için, sayın vatandaşlarımızın müzaheretini beklerim. Aziz vatandaşlarımızın ve vatan duygusu yüksek basınımızın anlayışlı yardımları, normal zabıta kuvvetlerinin başarı ile vazife görmelerinde ve huzurun kökleşmesinde âmil olacaktır.

Vatandaşların hak ve hürriyetlerinin korunması ve toplum nizami ile huzurun temini hususunda, idare ve zabıta âmir ve memurlarının, uyanık bir vazife şuuruna ve tarafsızlık içinde, şevkle çalışacaklarından eminim.

İsmet İnönü
Başbakan
İsmet İnönü

030	01			16	86	9

3

Ek 2.2. İstanbul'da 28 Nisan 1960'ta ilan edilen sıkıyönetimin 30 Kasım 1961'de sona ereceğinin başbakanlıkça tebliği. BCA, 30-1-0-0-16-86-9, 30 Kasım 1960.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR TETKİK
DAİRESİ BAŞKANLIĞI

BAKANLAR KURULU KARARI

701 Anayasanın 124 üncü maddesinde öngörülen her türlü durum ve ihtimallere karşı;

Sayı: 8/

1) 19/2/1980 tarihli ve 8/347 sayılı Kararname ile İzmir ve Hatay illeri sınırları içerisinde 20/2/1980 karşamba günü saat 08.00'den itibaren iki ay süre ile ilan edilip, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 20/2/1980 tarihli ve 588 sayılı kararı ile onanmış bulunan Sıkıyönetim ile,

2) Adana, Ankara, Bingöl, Bitlis, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Urfa, Adıyaman, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Siirt ve Tunceli illerinde 26/12/1978 tarihli ve 7/16947, 24/4/1979 tarihli ve 7/17408 sayılı Bakanlar Kurulu Kararlarıyla ilan edilen ve son olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinin 20/2/1980 tarihli ve 589 sayılı kararı ile iki ay süre ile uzatılmış bulunan Sıkıyönetimin,

20/4/1980 Pazar günü saat 08.00'den itibaren ikişer ay müddetle uzatılmasının teklifi;

3) Anayasanın 124 üncü maddesinde öngörülen her türlü durum ve ihtimallere karşı Ağrı ilinde 20/4/1980 pazar günü saat 08.00'den geçerli olarak iki ay süre ile Sıkıyönetim ilanı,

4) Erzurum ilinde daha evvelce ilan edilmiş bulunan Sıkıyönetimin 20/4/1980 pazar günü saat 08.00'den itibaren kaldırılmasının teklifi;

Millî Güvenlik Kurulunun 17/4/1980 tarihli ve 252 sayılı tavsiye kararına uyularak, Bakanlar Kurulunca 17 / 4 /1980 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Cumhurbaşkanı v.

Başbakan
S. DEMİREL

Devlet Bakanı ÖRHAN EREN	Devlet Bakanı EKREM DÖNMEZ	Devlet Bakanı MUHAMMET KELLEÇİ	Devlet Bakanı AHMET KASAHAN
Devlet Bakanı MEHMET MUSAÖĞÜ	Devlet Bakanı KÖKSAL TOPRAK	Adalet Bakanı ÖMER ULLUÇ	Millî Güvenlik Bakanı AHMET İHSAN BİNGÖL
İçişleri Bakanı DR. MUSTAFA ÇÖLÜK	Dişçilik Bakanı HAYRATTİN ÇAKIR	Malîye Bakanı İSMET SEZGİN	Millî Eğitim Bakanı ÖRHAN CEMAL KEBİRCİ
Sayıştay Başkanı BELAHTİN KILIÇ	Sanayi Bakanı FAHRETTİN KILIÇ	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı DR. NİĞMİYE İLAMOĞLU	Dışişleri ve Ticaret Bakanı AHMET CEMAL KEBİRCİ
Ulaştırma Bakanı HÜSEYİN ÖZALP	Gıda-Tarım ve Hayv. Bakanı CEMAL KÖKSAL	Çalışma Bakanı CAVAT ERDEMİR	Suayri ve Teknisel Bakanı DR. NURİ BAYAR
Emniyet ve Tefekküs Bakanı DR. ESAT KIRATLIOĞLU	Turizm ve Teftiş Bakanı BAYRAM KÜLTÜR	Bay ve İşleri Bakanı YURDUT KÖKSAL	Millî İktisat ve Kısım. Bakanı AHMET İHSAN BİNGÖL
Orman Bakanı HASAN EKİNCİ	Gençlik ve Spor Bakanı TALAT KÖKSAL	Sosyal Güvenlik Bakanı SÜMER ORAL	Kültür Bakanı TEVHİK KÖKSAL

Dosya No :

188-2

769-770

Ek 2.3. İstanbul'da 20 Nisan 1980'de sıkıyönetimin ilan edilmesi. BCA, 30-18-1-2-393-71-1-11, 17 Nisan 1980.

Amasya Valisi Niyazi Akı'nın almakta olduğu maaşla İstanbul Valiliğine naklen ve Danıştay Üyesi Süleyman Enver Saatçioğlu'nun (1750-binyediyüz elli) lira maaşla İzmir Valiliğine yeniden tayinleri; İçişleri Bakanlığının 1/3/1962 tarihli ve 511/2283, 2284 sayılı yazıları üzerine, 5442 sayılı Kanunun 6 ncı maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 3 /3 /1962 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030 18 01 163 73 19

Dosya No
29-
424

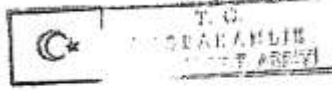
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adliye Bakanı
Millet Savcısı Genel Başkanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı
Beynülmi'minârı Bakanı
Ticaret Bakanı
Sa. ve Şa. Y. Bakanı
Gün. ve Tekel Bakanı
Tatmin Bakanı
Mühürat Bakanı
Çalışma Bakanı
Sıhhiye Bakanı
Ba. Ya. ve Turizm Bakanı
Kült. ve İktis. Bakanı

Ek: 2.5. Niyazi Akı'nın İstanbul Valiliği'ne tayini (3 Mart 1962). BCA, 30-18-1-2-163-73-19, 3 Mart 1962.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

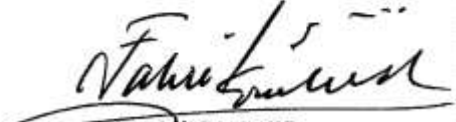
KARARNAME

Sayı : 7/ 6534

Ekl

İzmir Valisi Namık Kemal Şentürk'ün, kendi kadro, aylık, derece ve kademesiyle İstanbul Valiliğine naklen atanması; İçişleri Bakanlığının 1/6/1973 tarihli ve 531/8556 sayılı yazısı üzerine, 5442 sayılı Kanunun 6 ncı maddesinin 1 inci fıkrasına göre, Bakanlar Kurulunca 4 / 6 /1973 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

7	46	300	08	01	28

1-1

Başbakan	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı
Başbakan Yrd.	Başbakan Yrd.	Başbakan Yrd.	Başbakan Yrd.	Başbakan Yrd.
Adalet Bakanı	Millî Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı	Değişleri Bakanı	Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı	Sayındalık Bakanı	Ticaret Bakanı	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı	Gıda. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı	Sanayi ve Tek. Bakanı	En. ve Tab. Kay. Bakanı
Turizm ve Tan. Bakanı	İmar ve İskân Bakanı	Köy İşleri Bakanı	Orman Bakanı	Genç. ve Spor Bakanı

Dosya No: 29-41 1109

Ek: 2.6. Namık Kemal Şentürk'ün İstanbul Valiliği'ne atanması (4 Haziran 1973).

BCA, 030-18-02-02-300-46-7, 4 Haziran 1973.

DOLMABAHÇE SARAYI'NDA TAHKİKAT KOMİSYONU...

TAHKİKAT KOMİSYONUNA İFADE VERMEK ÜZERE DÜN DOLMABAHÇE SARAYINA GİDEN İSTANBUL BELEDİYE BAŞKANI HAŞİM İŞCAN OTOMOBİLDEN İNERKEN GÖRÜLÜYOR. (FOTO: HABER AJANSI)

Vali ve Belediye Reisi dün ifade verdi

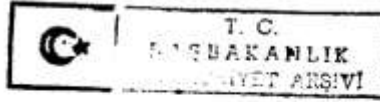
TAHKİKAT KOMİSYONUNUN DAVETİNE UYAN İSTANBUL VALİSİ VEFA POYRAZ DOLMABAHÇE SARAYINA GELİYOR.

Cumhuriyet Senatosu Tahkikat Komisyonu, İstanbul Belediyesi hakkında yaptığı incelemeyi tamamlamak üzeredir.

Bir aydan beri Dolmabahçe Sarayında çalışmakta olan 7 kişilik Senatorlar Kurulu, dün Belediyedeki bir arası yolculuğu olayı ile ilgili olarak İstanbul Valisi Vefa Poyraz ve Belediye Reisi-Haşim İşcan'ın bilgilerine başvurmuştur.

Tahkikat Komisyonunda ifade vermek için önce saat 15.30 da, Belediye Reisi Haşim İşcan gelmiştir. Dolmabahçe Sarayında, Tahkikat Komisyonunun çalıştığı kısıma giden Belediye Reisi, Komisyon üyelerine bilhiklerini anlatıktan sonra Saraydan çıkmış ve az sonra da Vali Vefa Poyraz gelmiştir. Vefa Poyraz Tahkikat Komisyonunun odasında bir saate yakın kalmıştır.

Ek: 2.7. Dolmabahçe'deki tahkikat komisyonu, vali ve belediye başkanının ifade vermesi (1967). Hürriyet, 21 Temmuz 1967.

K A R A R

937

1- 1580 sayılı kanunun 94 üncü maddesinin D bendine göre İstanbul Valisi uhdesine verilen Belediye Başkanlığının Vali uhdesinden alınması uygun görülmüştür.

2- Bu kararı İçişleri Bakanı yürütür.

Cumhurbaşkanı
Cemal Gürsel

28 Şubat 1962

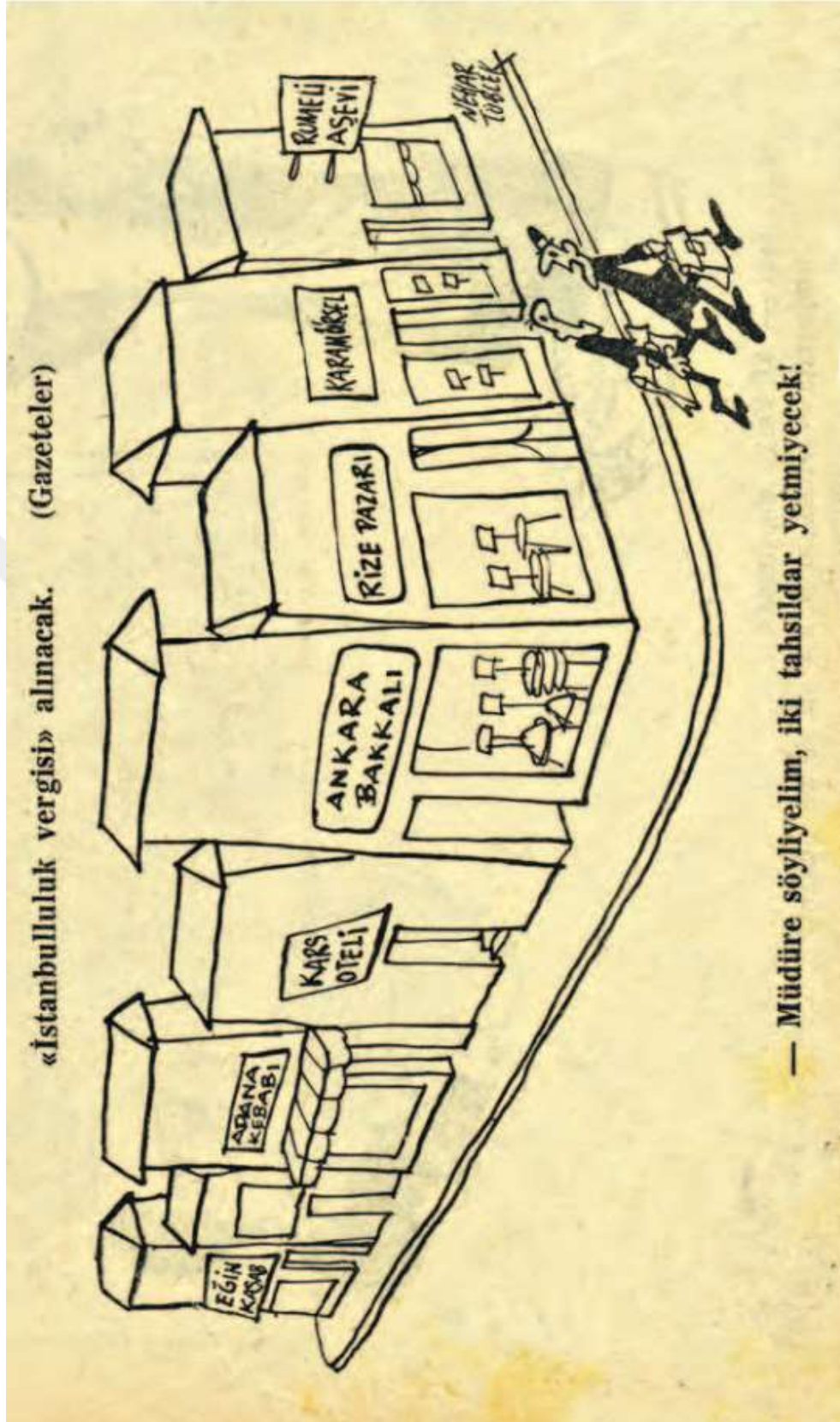
Başbakan
İsmet İnönü

İçişleri Bakanı
Ahmet Topaloğlu

030	11	1		290	7	17

Ek: 2.8. İstanbul Belediye Başkanlığı'nın valilik uhdesinden alınması (28 Şubat 1962). BCA, 030-11-1-290-7-17-2, 28 Şubat 1962.

Ek: 2.9. Kes bir İstanbulluluk vergisi! Akbaba, 7 Nisan 1962. Şefik Memiş, Bize Belediye Baksın Belediye Hizmetlerinin Karikatürlerle 100 Yılı (1872-1972), 1. Baskı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Kasım 2017, s. 178.

TAŞLITARLA BAYRAM YAPIYOR

TAŞLITARLA, diğer ismiyle Gazi Osman Paşa sâkinleri, ilçe teşkilâtının kurulacağına dair İnönü'nün va'dini getiren heyetin verdiği haberleri, dün davullu - zurnalı şenliklerle yukarıda görüldüğü gibi, - kutlamışlardır. (Foto : Haber Ajansı - Şeref KÖYLÜBAY)

Taşlıtarla'nın yeni ismi Gazi Osman Paşa oluyor

18 bin haneli ve 150 bin nüfuslu
ilçenin halkı, fahri kaymakamlığı
Hıfzı Oğuz Bekata'ya verdiler

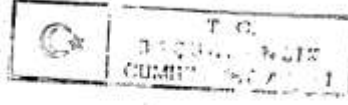
Ek: 2.10. Taşlıtarla'nın ilçe olacağı haberlerinin sevinçle karşılanması (1963).

Hürriyet, 2 Mayıs 1963.

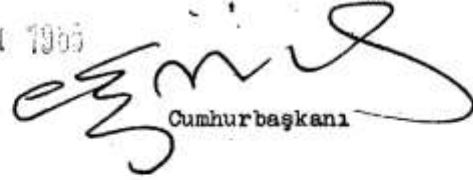
**Ek: 2.11. İstanbul'un Kâğıthane Köyü'nde belediye kurulması (1960). Atatürk
Kitaplığı Arşivi, Belge No: 1960 - Bel-Mtf-003796, Kağıthane'de Belediye
Teşkilatının Kurulup Kurulmaması İçin Yapılan Oylama.**

K A R A R
3265

- 1- İstanbul İlinin, Bakırköy İlçesine bağlı Güngören köyünde belediye teşkili, Danıştay Genel Kurulunun 1.2.1965 günlü ve 1965/25-28 sayılı kararı üzerine, 1580 sayılı Kanunun 7469 sayılı Kanunla değişik 7 nci maddesine göre uygun görülmüştür.
- 2- Bu kararı İçişleri Bakanı yürütür.

8 Mart 1965

Cumhurbaşkanı

Başbakan

İçişleri Bakanı

030	11	1		310	6	11

Ek: 2.12. İstanbul'un Güngören Köyünde Belediye kurulması (8 Mart 1965). BCA,
30-11-1-0-310-6-11, 8 Mart 1965.

T.C.
İçişleri Bakanlığı
Mahalli İd.Gn.Md.

K A R A R 3327

1- İstanbul İlinin Bakırköy İlçesine bağlı Avcılar köyünde Belediye teşkili, Danıştay Genel Kurulunca verilen 1.2.1965 tarihli ve Esas : 1965/24, Karar 1965/27 sayılı karar üzerine 1580 sayılı Kanunun 7469 sayılı Kanunla değişik 7. inci maddesine göre uygun görülmüştür.

2- Bu kararı İçişleri Bakanı yürütür.

Cumhurbaşkanı

15 Nisan 1965

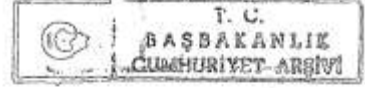
Başbakan

İçişleri Bakanı

030 11 1 311 9 9

Ek: 2.13. İstanbul'un Avcılar Köyü'nde belediye kurulması (5 Nisan 1965). BCA, 30-11-1-0-311-9-9, 5 Nisan 1965.

T. C.
İçişleri Bakanlığı
Mahallî İd.Gn.Md,

K A R A R

4544

1 - İstanbul ilinin Eyüp ilçesine bağlı Alibey Köyünde belediye kurulması, Danıştay Genel Kurulunun 6.6.1966 tarihli ve 1966/166-174 sayılı kararı üzerine, 1580 sayılı Kanunun 7469 sayılı Kanunla değişik 7.nci maddesine göre uygun görülmüştür.

2 - Bu Kararı İçişleri Bakanı yürütür.

27 Temmuz 1966

Cumhurbaşkanı

Başbakan

S. Demirel

İçişleri Bakanı

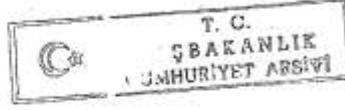
W. Dönk

630	11	1		320	30	13

Ek: 2.14. İstanbul'un Alibey Köyü'nde belediye kurulması (27 Temmuz 1966).

BCA, 30-11-1-0-320-30-13, 27 Temmuz 1966.

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Mahallî İd. Gn. Md.

K A R A R 7816

1 - İstanbul İlinin Bakırköy İlçesine bağlı Esenler Köyünde belediye kurulması, Danıştay Üçüncü Dairesinin 15.10.1969 gün ve 69/436-434 sayılı kararı üzerine, 1580 sayılı kanunun 7469 sayılı kanunla değişik 7. maddesine göre uygun görülmüştür.

2 - Bu Kararı İçişleri Bakanı yürütür.

28 Kasım 1969

Cumhurbaşkanı

Başbakan

S. Demirel

İçişleri Bakanı

H. Ö. 11:43

0311 350 49 4

Ek: 2.15. İstanbul'un Esenler Köyü'nde belediye kurulması (28 Kasım 1969). BCA,
30-11-1-0-350-49-4, 28 Kasım 1969.

K A R A R /15589

EKİ :

1 - İstanbul İli Bakırköy İlcesine bağlı Bağcılar Köyünde "Yeşilbağ" adı ile belediye kurulması, Danıştay Üçüncü Dairesinin 22.9.1975 günlü ve 1975/438 - 456 sayılı kararı üzerine, 1580 sayılı Kanunun 7469 sayılı Kanunla değişik 7.maddesine göre uygun görülmüştür.

2 - Bu kararı İçişleri Bakanı yürütür.

8 Aralık 1975

CUMHURBAŞKANI

Başbakan

İçişleri Bakanı

030 11 1 420 65 2

Ek: 2.16. İstanbul'un Bağcılar Köyü'nde Yeşilbağ adı ile belediye kurulması (8 Aralık 1975). BCA, 30-11-1-0-420-65-2, 8 Aralık 1975.

İstanbul Belediye Başkanı F. Atabey Ankarada çalmadık kapı bırakmadı

2 İSTANBUL'DAN SEVGİLER:

Başkent sokaklarını doluştuktan sonra Hatice Genel Müdürlüğü, Ankara Belediye Başkanı ve Başbakan'ın ailesi, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a gelmişti. İstanbul Belediye Başkanı Fahri Atabey, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından da kabul edilmişti. Sunay, İstanbul hakkında Fahri Atabey'den bilgi almak ve gerekli her şeyin yapılabilmesi için elbirliği ile çalışmaları gerektiğini belirtmiştir. İstanbul Belediye Başkanı yukarıdaki fotoğrafta Cevdet Sunay'a beraber yürüyörsün.

(Foto - Raporaj: F. GEYİK)

1 GURBET YOLUNDA :

Hani bir söz vardır, "İstanbul'un taşı toprağı altındır," diye. Daha çok Anadolu'dan "Gurbet yollarına" düşenler için söylenir bu söz. Heybesini omuzuna "vuran", tutar İstanbul'un yolunu. Ama, bu defa "Ankara'nın taşı toprağı altın" oldu. Hükümet merkezi ya, herkes "birseyler", koparmak için Ankara'ya akın ediyor şimdi. İşte böyle biri de bu hafta içinde İstanbul'dan küçük el çantasını kaptığı gibi tuttu Ankara'nın yolunu. Ankara'da bir İstanbullu Belediye Başkanı vardı: Fahri Atabey. Önce Ankara sokaklarında garip garip dolaştı. Yollara baktı, gece elektrikleri kontrol etti, su durumuna eğildi. Kafası devamlı dalgın ve yine devamlı düşünüyordu: "Acaba neler yapmam gerek.."

3 LİNYİT Mİ, KOK MU?:

Fahri Atabey'i en çok kis dölendürüyordu. Kömür sıkıntısı olmasın istiyordu. Ekrem Barlas, linyit kömürünün iyiliğinden, ucuzluğundan bahsediyordu. Sonra dolabını açtı ve oradan kocaman bir parça linyit kömürü çıkararak, Fahri Atabey'e gösterdi ve şöyle konuştu: "Bakın linyit şimdi en iyi kömür, hem dayanıyor ve hem de koktan 50 lira daha ucuz." Fahri Atabey'in aklı yatmıştı buna.

Ek: 2.17. İstanbul'un Ankara'ya bağımlılığı, Başkan Atabey'in destek arayışları (28 Eylül 1968). Hürriyet, 28 Eylül 1968.

Ek: 2.18. Şehir Hatları klasiği, seyyar satıcılar. Son Havadis, 6 Eylül 1961.

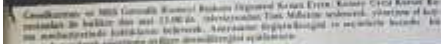
Ek: 2.20. 14 Ekim seçimleri, AP Taksim mitingi. Son Havadis, 13 Ekim 1973.

[illegible]

Siyasi parti liderleri bir süre için güvence altına alındı
Türkeş evinde bulunamadı Siyasi faaliyet yasak

● Dış ittifaklara bağlı olduğumuzu belirten Milli Güvenlik Konseyi Başkanı en kısa zamanda Bakanlar Kurulunu kurarak yürütme sorumluluğunu bu kurula bırakacağını açıkladı

ANALIZA (A. A.) Tasa
Global de Confortabilidad de
las Situaciones Interpersonales
de los alumnos de la
Escuela Nueva, comparando
el estudio de la matemática
con la lectura, desde 1983
de acuerdo a los resultados.

[illegible]

Komutanlar Anıtkabiri ziyaret etti

[illegible]

NATO da yorum:
k ordusu yönetimi
r defasında
illere
yretmiştir

**Genelkurmay ve Milli
Güvenlik Konseyi
Başkanı Orgeneral
Kenan Evren**

[illegible]

Excluded subject referred to as: [REDACTED]
[REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED]
[REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED]
[REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED]

GÖRÜŞ / Ahmet Davut LİRAZ

Yalan mı?

[illegible]

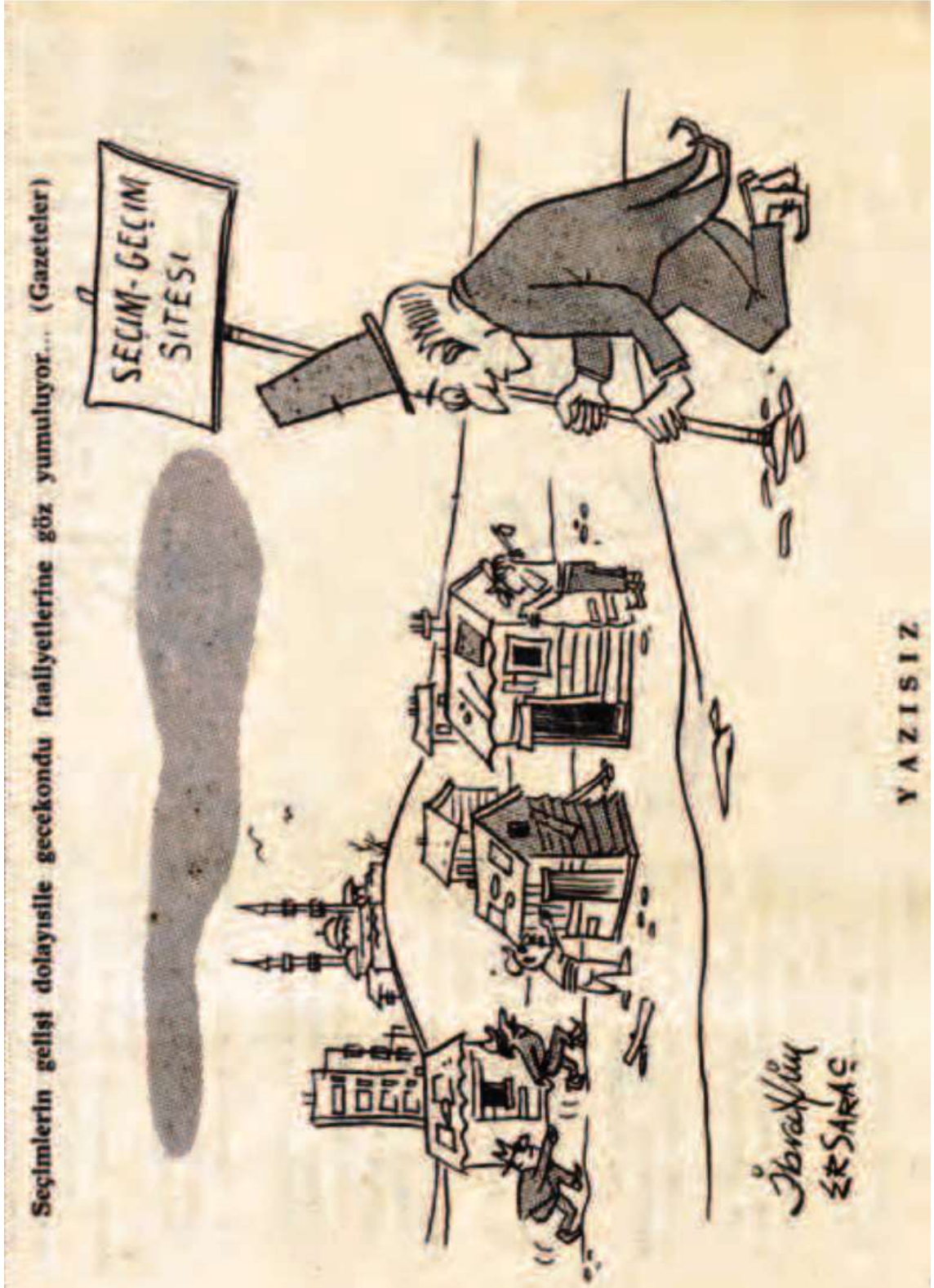
Pe abiașul? Răspunsul este simplu: pentru că
dăruiește. Într-o zi, când eram în vârstă de
patruzeci de ani, am fost în vizită la un prieten
care era în vârstă de optzeci de ani. El mi-a spus
că, de când era tânăr, se simțea în vârstă și că
se simțea în vârstă și acum.

**MILLİ GÜVENLİK
KONSEYİ**

[illegible]

**SIKIYONETİM
KOMUTANLARI**

1. Organisasi Persepsi (OGP)
2. Organisasi Persepsi (OGP)
3. Organisasi Persepsi (OGP)
4. Organisasi Persepsi (OGP)
5. Organisasi Persepsi (OGP)
6. Organisasi Persepsi (OGP)
7. Organisasi Persepsi (OGP)
8. Organisasi Persepsi (OGP)
9. Organisasi Persepsi (OGP)
10. Organisasi Persepsi (OGP)
11. Organisasi Persepsi (OGP)
12. Organisasi Persepsi (OGP)
13. Organisasi Persepsi (OGP)
14. Organisasi Persepsi (OGP)
15. Organisasi Persepsi (OGP)

Ek: 2.22. Seçim Kaygısı, Gecekonduların Teminatı, Papağan, 7 Mayıs 1968. Şefik Memiş, Bize Belediye Baksın Belediye Hizmetlerinin Karikatürlerle 100 Yılı (1872-1972), 1. Baskı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Kasım 2017, s. 192.

ZABITA Müdürü Öztekmek baskına çıkacak olan kadın ekibe direktifler verirken görülüyor.

Belediye Zabıtası kadınlar ekibi kurulunca ilk iş olarak kadınlar hamamına anî baskın yapıldı

BELEDİYE Zabıtasının ilk defa kadın memurlardan kurulu ekibi, İstanbul'un kadın hamamlarına ve kadın berberlerine baskın yapmışlardır.

Yaşları 20 - 33 arasında değişen, lise tahsilli Belediye Zabıtası ekibi, başlarında Belediye Zabıta Müdürü Nihat Öztekmek ile birlikte, 21 kadın hamamına ve 18 kadın berberine baskın yapmışlar, nizamla uymayan kadın hamamlarına ve fazla para alan kadın berberlerine ceza kesmişlerdir.

Belediye Zabıtasının kadınlar ekibi baskın şeklinde düzenlenen bu ilk kontrollara çıkmadan önce, kendileriyle Belediye Zabıtasının yeni müdürü Nihat Öztekmek, ekip otomobillerinin başında şöyle konuşmaktadırlar:

— "Hıyır masunuz, yeni düzenimize göre, İstanbul'daki zabıta kaskollarının çoğunu kaldırdık. Diğerlerini de kaldırmak üzereyiz. Bundan sonraki kontrolleriniz ekipler halinde ve baskın şeklinde olacaktır. Erkek arkadaşlarımızla bu yeni sistemi, 3 haftadan beri uyguluyoruz ve şimdiye kadar çok iyi neticeler aldık."

İlk önce Cağaloğlu'ndaki bir kadın hamamına giden 1 numaralı ekip, Ekip Şefi Komiser Melâhat Tanrıverdi ile hamama girmiş, Zabıta Müdürü Nihat Öztekmek ise, kadınlar

HAMAMDA KONTROL VAR: Zabıta memurları hamama do-lu-verince, hamameci kadın ilk önce saskın saskın onları süzdü. Sonra memur hanımların istediği kâğıtları gösterdi.

hamamının kapısında kalakalmıştır. Yeni Müdür:

— "İşte kadın zabıta memurlarının bu faydası var. Erkeğin giremeyeceği yerleri kadın memurlarımızla rahatlıkla kontrol ediyoruz," demiştir.

Daha sonra, 2 numaralı e-

kiple Fatih'te bir kadın berberine gitmiş ve kadın memurlarının çalışmasını seyretnmiştir. Her şeyin sıkıdan sıkı, iğneden ipliğe kontrollerinin yapılacağını bildiren Zabıta Müdürü, "Gayemiz İstanbul'a hizmet etmektir" demiştir.

Ek: 2.23. Zabıta kadrosuna kadın zabıtaların alınması ve saha çalışmaları (1 Ocak 1969). Hürriyet, 1 Ocak 1969.

Ek: 2.24. Yunan ve Yugoslav bandıralı tankerlerin çarpışması (15 Kasım 1979).
Son Havadis, 16 Kasım 1979.

SEIKO HON
YEPPEN BİR İZMİT.
Kısa sürede satışta, kalite ve fiyatla
TAKİ SEIKO YAKUTLAR KATILIM...
16 47 12 12

**Kızıl gömlek giyen militanlar
ellerinde oraklarla yürüdüler**

TAKSİM MOSKOVA'DAKİ "KIZIL MEYDAN" A DÖNDÜ

**Mitingi tertipleyen Kemal
Türkler Taksim alanının
adının "1 Mayıs" olarak
değiştirilmesini istedi**

Bu Mayıs Behar Moskova'daki Kızıl Meydan'da 1 Mayıs gösterisi için bir araya gelirken, Türkiye'de ise Taksim Meydanı'nda 1 Mayıs gösterisi için bir araya gelirken, Türkiye'de ise Taksim Meydanı'nda 1 Mayıs gösterisi için bir araya gelirken...

**Meydanı boş
sanmak!...**
Bülent FAİK

İstanbul'da 1 Mayıs gösterisi için bir araya gelirken, Türkiye'de ise Taksim Meydanı'nda 1 Mayıs gösterisi için bir araya gelirken, Türkiye'de ise Taksim Meydanı'nda 1 Mayıs gösterisi için bir araya gelirken...

Soka mülkünde kışkırtılan, tepkiden tepkiden Taksim Alanı'nda Kızıl Meydan'a çevrilmiş. (Fotoğraf: Son Havadis)

Kızıl Meydan'da 1 Mayıs gösterisi için bir araya gelirken.

Partilerin kesin
listeleri birkaç güne
kadar belli olacak

**Ön
seçim
yapıldı**

(YAKUTLAR KATILIM)

Yakutlar Katılım'ın başkanı, 1 Mayıs gösterisi için bir araya gelirken.

GÖRÜŞ / Alihan ÇIRAZ

Felaketler...

Bir parti lideri, 1 Mayıs gösterisi için bir araya gelirken, Türkiye'de ise Taksim Meydanı'nda 1 Mayıs gösterisi için bir araya gelirken, Türkiye'de ise Taksim Meydanı'nda 1 Mayıs gösterisi için bir araya gelirken...

(Pazar 2 Mayıs 1977)

KANLI OLAYLAR ÜZERİNE

Sıkı Yönetim ilan Edildi

Edildi

İSTANBUL İLE KOCAELİ BÖLGESİ KOMUTANLIĞINA ORG. ATALAY GETİRİLDİ

ANKARA (Son Havadis) Bakanlar Kurulu dün öğleden sonrayı ve 1 saat 40 dakika süren toplantısında İstanbul ve Kocaeli bölgelerinde sıkı yönetim ilan etmeye, sıkı yönetimin sürmesi için gerekli tedbirleri almaya, Sıkı Yönetim Kurulunun 1. Ordu Komutanı Orgeneral Kazım Arslan'ı getirmeye, Toplantıdan sonra Bakanlar Kurulu tarafından yapılacak işleri belirledi.

Orgeneral Kazım Arslan'ın fotoğrafları.

Solcu Disk'in tahriki netice verdi

Ayaklanan işçiler polis ve askerle çarpıştı

BİR POLİS, İKİ İŞÇİ ÖLDÜ

- Çeşitli yerlerde çıkan çatışmalarda yüzlerce kişi yaralandı.
- Kördükü kaymakamlık binası ateşe verildi. 2 polis şehit edildi.
- Solcular, tahrik edilmiş bir banyo ile bir Atalay'ın ve 6 Er'i yaraladılar.
- Solcu DİSK'in tahriki neticesi olarak 42 emsyalist gözaltına alındı.
- Kızıllı işçi yürüyüşü İstanbul'da kaybolmuştu. Yarınlar çıkışmış.
- Askeri birlikler büyük tohumluklarla silâhı ve silahları koruyan altın aldı.
- Karanlık ve kızıllı kızıllı yürüyüş yapan solcu DİSK mensupları Kızıllı ve Kördükü AP işi merkezlerini tahrik etti.

Hüseyin Zafar - ERDEM

Başbakan ve Genel Kurul'da yapılan toplantıda, İstanbul'da DİSK tarafından yapılan toplantıya ve bütün gün devam eden işçi yürüyüşüne karşı polis ve askerlerle çatışmaların, bu işçi hareketiyle sonuçlanacağı.

İstanbul'da geçen günlerde, işçi hareketiyle sonuçlanacağı. İstanbul'da DİSK tarafından yapılan toplantıya ve bütün gün devam eden işçi yürüyüşüne karşı polis ve askerlerle çatışmaların, bu işçi hareketiyle sonuçlanacağı.

YÜRÜYÜŞ BAKIYOR

Hükümet tarafından yapılan işçi hareketiyle sonuçlanacağı. İstanbul'da DİSK tarafından yapılan toplantıya ve bütün gün devam eden işçi yürüyüşüne karşı polis ve askerlerle çatışmaların, bu işçi hareketiyle sonuçlanacağı.

İşçi yürüyüşü İstanbul'da sonuçlanacağı. İstanbul'da DİSK tarafından yapılan toplantıya ve bütün gün devam eden işçi yürüyüşüne karşı polis ve askerlerle çatışmaların, bu işçi hareketiyle sonuçlanacağı.

Anayasa Mahkemesi siyasi haklarla ilgili hükmü bozdu

Anayasa değişikliği kararının Meclisten 3'de 2 ekseriyetle geçmediği ileri sürüldü

ANKARA (Son Havadis) Anayasa Mahkemesi, siyasi haklarla ilgili hükmü bozdu. Anayasa Mahkemesi, siyasi haklarla ilgili hükmü bozdu.

Türk-İş açıklama yaptı

Kanun işçilere yanlış anlatıldı

Türk-İş tarafından yapılan işçi hareketiyle sonuçlanacağı. İstanbul'da DİSK tarafından yapılan toplantıya ve bütün gün devam eden işçi yürüyüşüne karşı polis ve askerlerle çatışmaların, bu işçi hareketiyle sonuçlanacağı.

DİSK'İN GAYESİ KARDEŞ KAVGASI YARATMAK

Türk-İş tarafından yapılan işçi hareketiyle sonuçlanacağı. İstanbul'da DİSK tarafından yapılan toplantıya ve bütün gün devam eden işçi yürüyüşüne karşı polis ve askerlerle çatışmaların, bu işçi hareketiyle sonuçlanacağı.

FEYZİOĞLU: "DİSK TEHLİKELİ MACERA'YA GİRİŞTİ"

ANKARA (Son Havadis) Fevziye Toprak, DİSK'in işçi hareketiyle sonuçlanacağı. İstanbul'da DİSK tarafından yapılan toplantıya ve bütün gün devam eden işçi yürüyüşüne karşı polis ve askerlerle çatışmaların, bu işçi hareketiyle sonuçlanacağı.

Kanlı yürüyüşün fotoğrafları 8. sayfada

Polis ikaz ediyor: Dikkat!

Bayramda yankesicilerden sakınınız...

Istanbul'da bilhassa bayram günleri faaliyetlerini arttıran iki binden fazla sabıkalı var..

YANKESİCİLER, umumiyetle çift çalışanlar. Gösterine kestirdikleri "kurbanları", turnikelerde, vapurlarda, otobüslerde; arinalarına alıp soydurturlar. Biri kurbanın cep astarını usulca yukarı çeker ve paraları alıp sıvırır. (Foto: Haber Ajansı)

Yarın Gökten Bayramı, hele be-
va biraz güzel olursa, çocukla-
rın neşesi tam olarak yerine ge-
lecek. Bayram yerleri dolup, dol-
up taşacak. Bütün aileler, kü-
çüklerin cebine karınca kara-
nosa harçıklarını koyacak.

Kir de, Anadolu'dan ve İstan-
bul'a yakın yerlerden gelere akan
hırsızlar, Nüfus 30 milyo-
nu aşan İstanbul, insanca daha
kalabalık bir şehir olacak.

Bayramla birlikte İstanbul Em-
niyet Müdürlüğü polis şeflerinden
en fazla terleyecek olan Hüse-

yin İsmail'dir. İsmail, 2. Subye-
bağlı 3. Bölgenin Şefidir ve bu ka-
sım yankesicileri dolandırıcıları,
haldürümöleri, dardınları, cep-
çileri, kaskıçları, pörsicileri, kap-
kaççıları yakalamak ve kontrol
etmekle görevlidir.

YANKESİCİLER

— "Yabancılarca vatandaşın
her birinin yanına bir re-
takaççı polis görevlendiril-
memi. Vatandaşlar, hırsız
da kendi kendilerini kontrol
etmiyor, diyen 3. kısmın bu
yollanma şekli, daha sonra şun-
ları ilave ediyor:

— "İstanbul'da, 1500 erkek
500 de sabıkalı kadın ve
çocuk var. Bunların dışın-
da bir o kadarı da, he-
mişe polis kayıtlarına ge-
çmemiş kimselerdir. Bayram
günlerinde şehir daha ka-
balaklık olduğu için bütün
bondur hemen faaliyete ge-
cer. Bilhassa bayram yerle-
ri, vapurları, otobüsleri,
stadları tarayıp vatanda-
şın cebindeki bayram
harçlığını sezdirmeden yü-
rütürler. Çoğunu yakalarlar,
Fakat anca, yaşları 10 + 12
arasında değişen çocukla-
rı yüklerler. Elimizden bir
şey gelmez. Çocukları Sav-
cılığa veririz. Cezal ehlil-
yetleri olmadığı için tahli-
ye edilirler..

Üçüncü Kısım Şefinden ve
Maden İkaz etmesi. Belki de ter-
rübelli polis şefinin hakkı var.
Vatandaş, cebindeki paraya sa-
hip olmasının bilmi. (HA)

Istanbul'un meşhur 6 küçük yankesicisi

ZEYNEP KEMENDİ: Heri Mi-
nce mahallesinin yankesici
bir çocuklarıdır. 14
den fazla sabıkası vardır.

SENGÜL BALIRCI: Yedi ya-
şındadır. Çok küçük olma-
sına rağmen, çalıta yapmakta
mükemmel maharet edindikçe.

YUSEF BINA: 8 yaşındadır
bu kez, yedi saat boyunca
haskamıştı. İki yedişirilmiş,
kilo parmaklara sahiptir.

HAMİYET BEYNENER: Yaşın-
dan anlaşılmayan bir zekaya
sahiptir. Çocuk yankesiciler-
in en mükemmelinden biridir

MUAMMER ÇELİKKAYA: On
bir yaşındadır. Bu sabıkası
vardır. Yandımı olarak ça-
lır. Yaman bir yankesicidir

NUHAY KEMENDİ: Yankesici-
liğe bütün meşhurları bil-
li. 20 defa polislik altına girer ve
savcılığa sevk edilmiştir.

Ek: 2.27. İstanbul'un yankesicileri (1964). Hürriyet, 14 Şubat 1964.

İstanbul'da her 3 günde bir otomobil çalınıyor

1963 yılında İstanbul'da 120 araba çalınmış

İstanbul polisinin arşivinde ekserisi taşralı olan 1.200, sabıkalı otomobil hırsızı var

Ceza Kanununda otomobil hırsız için istenen ceza: Açıkta bırakılan mahkûm olduğundan, 4 veya 5 ay. Ceza hafifliği her yıl biraz daha otomobil hırsızlarının sayısını artırmaktadır.

Yazan: Azmi NİHAD

İstanbul'da her üç günde bir otomobil çalınır...

Bu yılın ilk üç ayında 120 araba çalınmış. Bu sayı, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında, yüzde 10 artmıştır.

İstanbul polisinin arşivinde, 1.200 otomobil hırsızının fotoğrafı ve kişisel bilgileri kayıtlıdır. Bunların ekserisi taşralıdır.

OTOMOBİL HIRSIZLARI

NECES BEVACAT

İstanbul'da her üç günde bir otomobil çalınır...

Bu yılın ilk üç ayında 120 araba çalınmış. Bu sayı, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında, yüzde 10 artmıştır.

İstanbul polisinin arşivinde, 1.200 otomobil hırsızının fotoğrafı ve kişisel bilgileri kayıtlıdır. Bunların ekserisi taşralıdır.

CEZALARI

Ceza Kanununda otomobil hırsız için istenen ceza: Açıkta bırakılan mahkûm olduğundan, 4 veya 5 ay.

Ceza hafifliği her yıl biraz daha otomobil hırsızlarının sayısını artırmaktadır.

İstanbul polisinin arşivinde, 1.200 otomobil hırsızının fotoğrafı ve kişisel bilgileri kayıtlıdır. Bunların ekserisi taşralıdır.

AYAKTA DURUNUZ

İstanbul'da her üç günde bir otomobil çalınır...

Bu yılın ilk üç ayında 120 araba çalınmış. Bu sayı, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında, yüzde 10 artmıştır.

İstanbul polisinin arşivinde, 1.200 otomobil hırsızının fotoğrafı ve kişisel bilgileri kayıtlıdır. Bunların ekserisi taşralıdır.

AYAKTA DURUNUZ

İstanbul'da her üç günde bir otomobil çalınır...

Bu yılın ilk üç ayında 120 araba çalınmış. Bu sayı, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında, yüzde 10 artmıştır.

İstanbul polisinin arşivinde, 1.200 otomobil hırsızının fotoğrafı ve kişisel bilgileri kayıtlıdır. Bunların ekserisi taşralıdır.

AYAKTA DURUNUZ

İstanbul'da her üç günde bir otomobil çalınır...

Bu yılın ilk üç ayında 120 araba çalınmış. Bu sayı, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında, yüzde 10 artmıştır.

İstanbul polisinin arşivinde, 1.200 otomobil hırsızının fotoğrafı ve kişisel bilgileri kayıtlıdır. Bunların ekserisi taşralıdır.

AYAKTA DURUNUZ

İstanbul'da her üç günde bir otomobil çalınır...

Bu yılın ilk üç ayında 120 araba çalınmış. Bu sayı, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında, yüzde 10 artmıştır.

İstanbul polisinin arşivinde, 1.200 otomobil hırsızının fotoğrafı ve kişisel bilgileri kayıtlıdır. Bunların ekserisi taşralıdır.

AYAKTA DURUNUZ

İstanbul'da her üç günde bir otomobil çalınır...

Bu yılın ilk üç ayında 120 araba çalınmış. Bu sayı, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında, yüzde 10 artmıştır.

İstanbul'da her üç günde bir otomobil çalınır... Bu yılın ilk üç ayında 120 araba çalınmış. Bu sayı, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında, yüzde 10 artmıştır.

Sana saati...

Sana'lı ekmek cana can demek

Okulda SANA saatini gelmesini sabırsızlıkla bekliyor. Annesinin hazırladığı çantaama koyduğu nefis bir dilim SANA'lı ekmek. Oğla yemeyi kadar uyalıp, yemeyi için gerekli enerjiyi verecek SANA, yüksek kalori değeri ve zengin A ve D vitaminleri ile ekmeğin kat kat değerlendiren ve vücudu gerekli enerjiyi veren en mükemmel güdücü. Özetle gelime çağındakilerin en lüzumlu gıdasıdır.

Ek: 2.28. İstanbul'un oto hırsızları (1964). Hürriyet, 22 Mart 1964.

Ek: 2.29. İÜ binalarının öğrenciler tarafından işgal edilmesi ve kapatılması (24 Haziran 1968). Hürriyet, 25 Haziran 1968.

Sağcı ve solcular Taksim Meydanında taş, bıçak ve molotof bombaları ile çarpıştı

2 ÖLÜ 100 YARALI

Orhan KANTOĞLU

[illegible]

Vali emir verdi: "Dağıtın..
Ama artık çok geç idi...

De la Cruz et al. 1999

© 1997 Blackwell Science Ltd, *Journal of Clinical Pharmacy and Therapeutics*, 22, 1-6

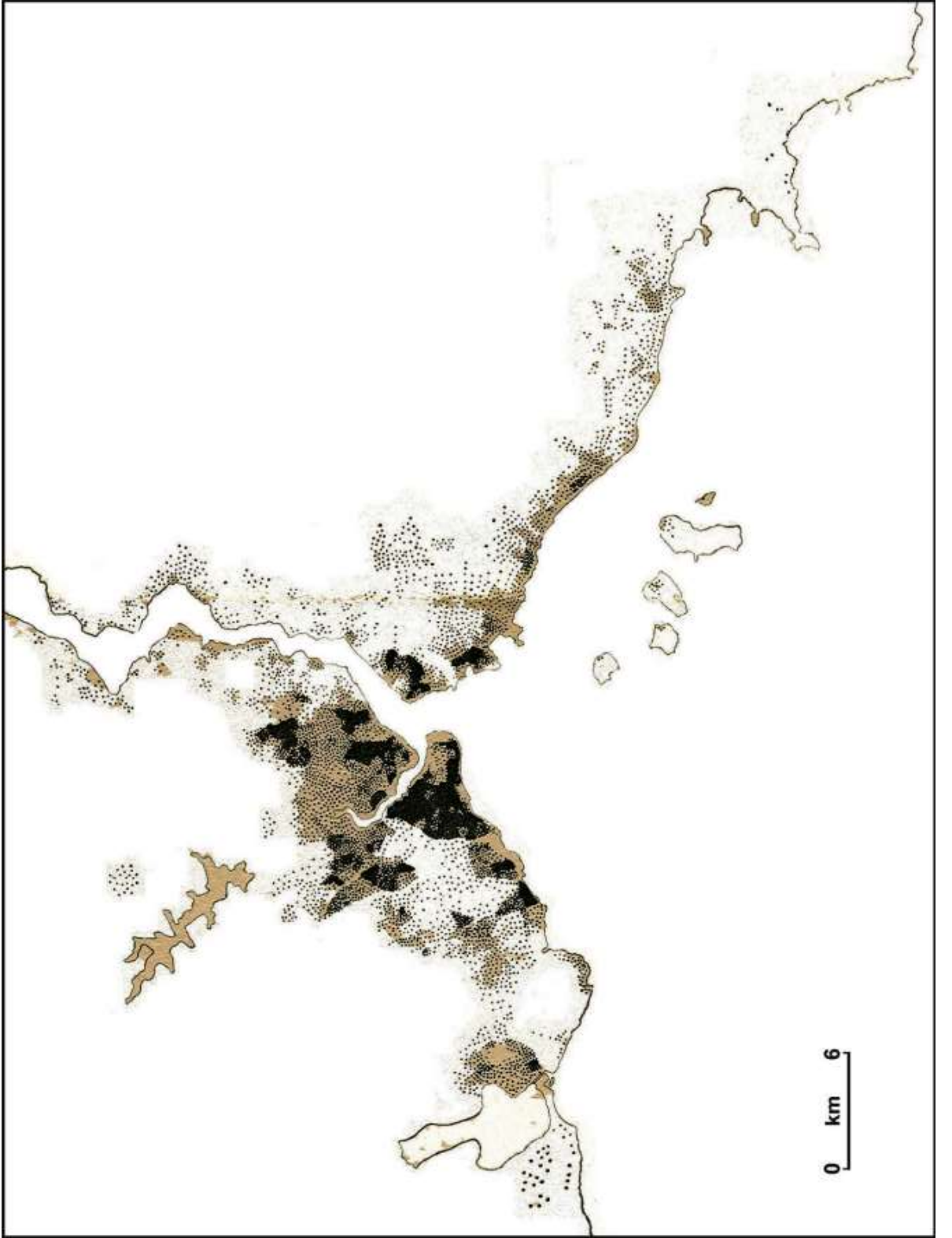
DİĞER RESİMLER İ İÇİ SAYFADA

380

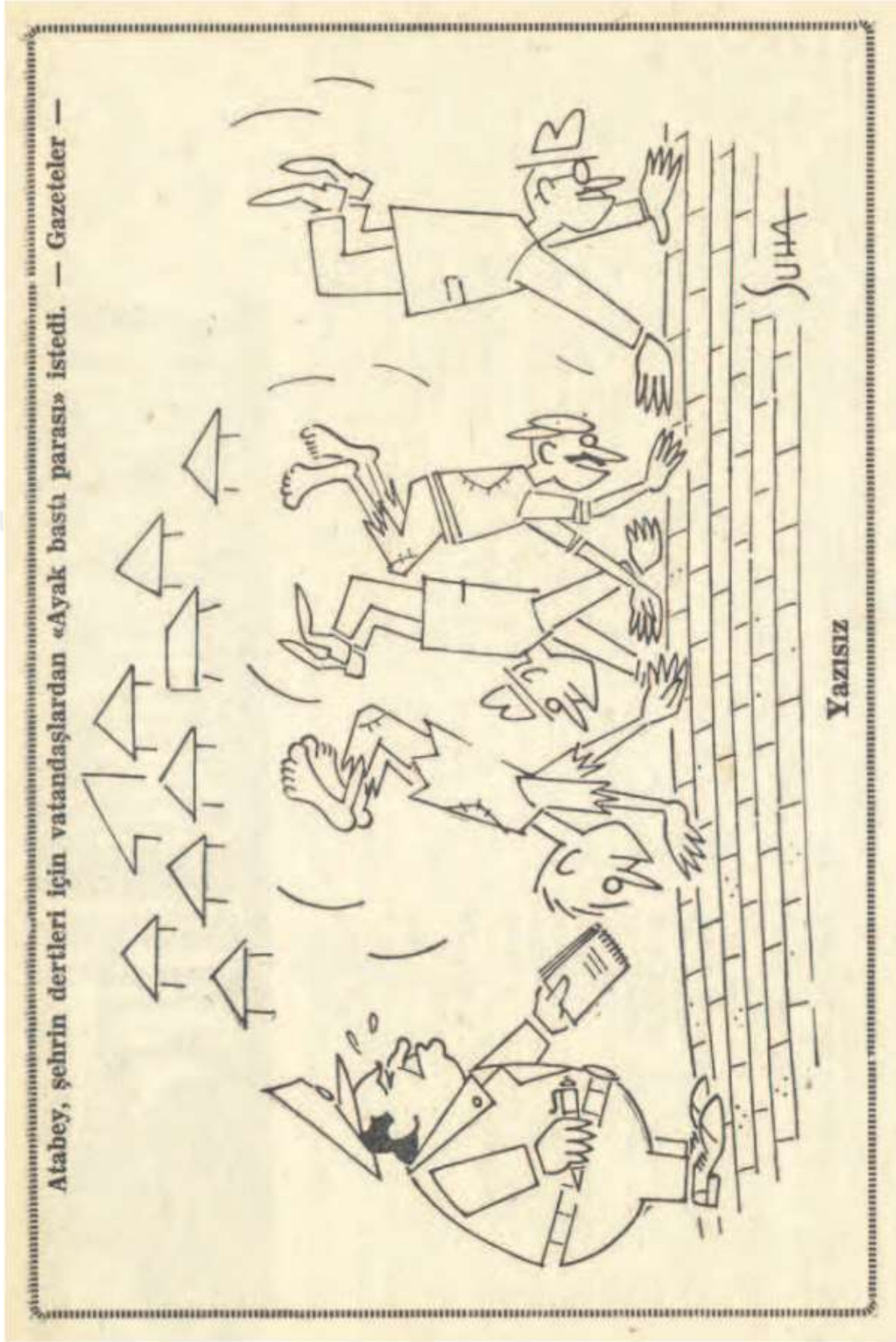

Ek: 2.31. Cezaevi olayları, mahkûm kaçırma. Son Havadis, 11 Aralık 1977.

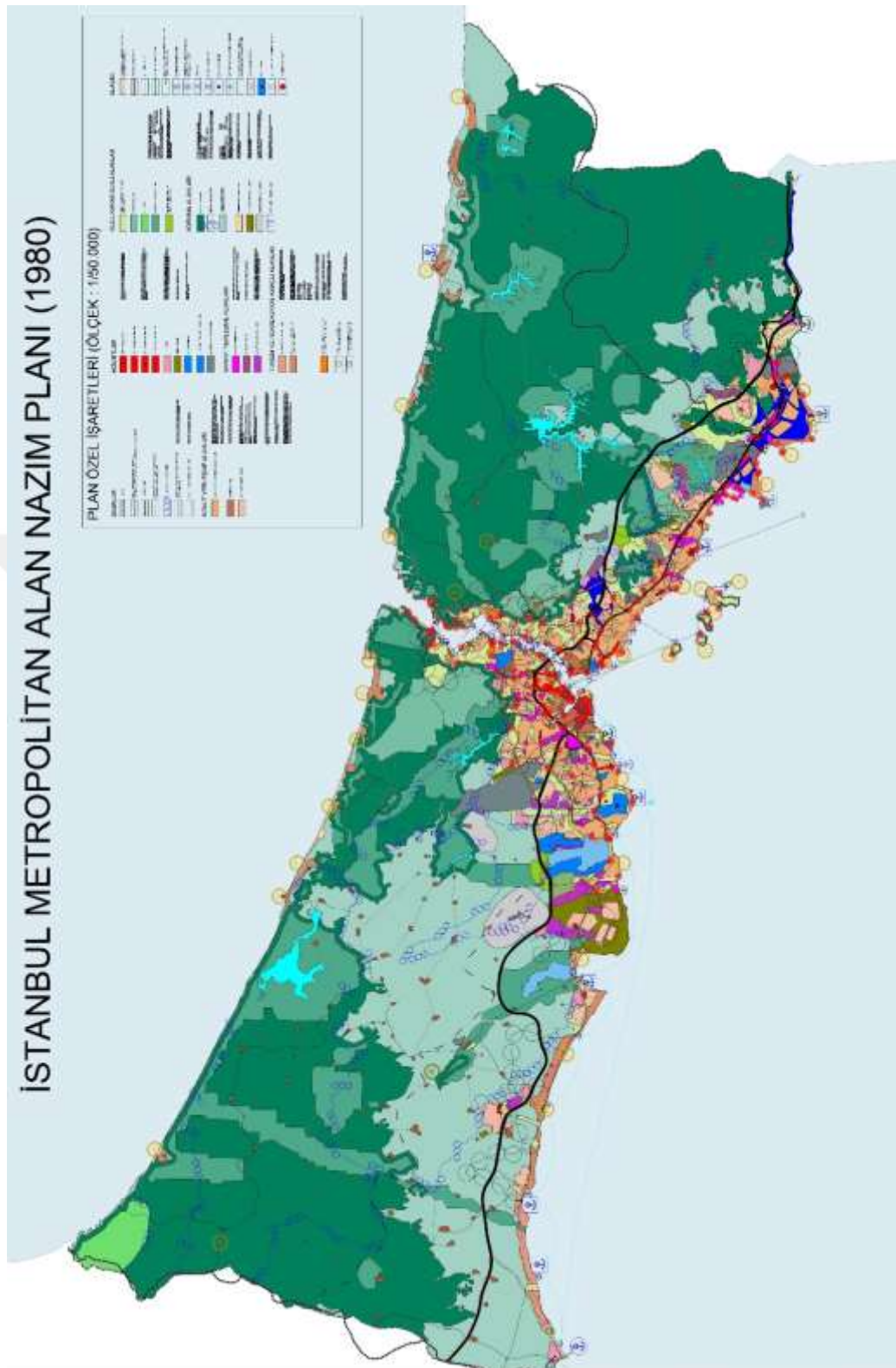
Ek: 3.1. İstanbul'da nüfusun mahallere göre dağılışı. Her nokta 500 kişidir, (1975).

**Prof. Dr. Sedat Avcı, İstanbul'un Nüfus Özellikleri ve Afetlerden Zarar
Görebilirlik, İstanbul'un Afetlerinden Zarar Görebilirliği Sempozyumu, Aralık
2010, s. 119.**

Ek: 3.2. İkinci büyük göç dalgasını nasıl engellesek? Akbaba, 13 Kasım 1968. Şefik Memiş, *Bize Belediye Baksın Belediye Hizmetlerinin Karikatürlerle 100 Yılı (1872-1972)*, 1. Baskı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Kasım 2017, s. 198.

**Ek: 3.3. İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı (1980). İmar ve İskân Bakanlığı
Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü Metropolitan Daire Başkanlığı Büyük
İstanbul Nazım Plan Bürosu Başkanlığı, İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı
1980 Raporu.**

Ek: 3.4. Bayezid Meydanı düzenleme çalışmaları (1962). İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Şinasi Akbatu Şahsi Arşiv, 3 Ağustos 1962.

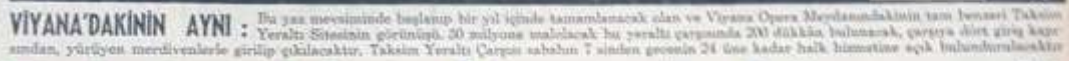

Ek: 3.0. Bayezid Meydanı düzenleme çalışmaları (1962). İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Şinasi Akbatu Şahsi Arşiv, 16 Eylül 1962.

Ek: 3.5. İstanbul Kültür Sarayı, tarihi ve planları (1969). İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv Ve E-Kaynaklar, Evr-ME-004556 İstanbul Kültür Sarayı - Tarihi ve Planları, 1969.

Viyanadaki sitenin benzeri olan 200 dükkânlı site 30 milyona malolacak

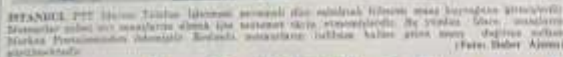
Yerin altına yürüyen
merdivenlerle inilecek
ve inşaat bir yılda
tamamlanacak

Elaçm ALTIKAYNAK

İstanbul'un en büyük Taksim Meydanında büyük bir toplantı düzenlenmektedir.

Bahadur-un kasandah bir tek kureg barcanah dun, kasandah abtana yamam gure imn adilad "ah merdan" kasandah yamam mahpurnah bir kureg barcanah, tashkik salham va tashkik shahidat.

Stokholm: Almqvist, 1964. 120 pp. 4
s. 50 ö. (Paper) Stockholm: Almqvist, 1964.
120 pp. 4 s. 50 ö. (Paper)

Telefon iletmesinin 2000 memuru sabaha karşı kuyruğa girip saatlerce bekledikten sonra maaşlarını alabildiler

[illegible][illegible]

İzmir'de bulunan İzmir Atatürk Kültür Merkezi'nde düzenlenen konferansta, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Mustafa Savaş, İzmir'in geleceği için büyük önem taşıyan bir projeye imza attıklarını belirtti. Savaş, "İzmir'in geleceği için büyük önem taşıyan bir projeye imza attık. İzmir'in geleceği için büyük önem taşıyan bir projeye imza attık. İzmir'in geleceği için büyük önem taşıyan bir projeye imza attık" dedi.

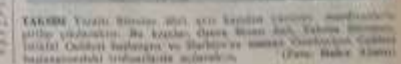
PTT Manual 61 of 2000 Title

147,500	Landmark
147,500	Very beautiful in Jan
114,000	Deluxe with 1000 sq ft
	new ground below
140,000	1000 sq ft. 2nd floor

San Ignazio Multimedialitate este
un proiect multimedia, de foarte
glasat, de foarte, de foarte
glasat de foarte (de foarte)

— "Mangroveport already into 1
quarantine his movements. Taylor will
not. He will be movements in the

...the ... of ...

387

**İstanbul
banliyösünden
uzāğa
gitmeyin.**

**Şile aqlayan kaya
ARSALARI**

- Arsaların satış sonu
kura ile
5 kişiye
1'er VİLLA
Verilecektir.

**sahil
yağmuru
bir damlası neden
sizin olmasın.**

**AYDIN DOĞAN
TİCARET**

- Tamamı **12** bin lira
- Arsalar BELEDİYE Hudutları içersindedir.
- Arsalarımız sahil şeridinin 100 m.
Kamulaştırma tahdidi dışında
olup Denize 263 m. mesafededir
- Özel arabalarla Arsalarımıza geliş, gidiş
ücretsizdir.
- Parselasyonu ve Aplikasyonu yapılmıştır.
- Tapusu ve Çapı derhal verilir.
- Ücretsiz misafirhanesi müşterilerimizin
emrine sunulur.
- Satışımız peşin ve taksitledir.
- Hafta son tatilinizi bedava (Yol, Yeme, İçme,
Şile'de Geçiriniz.

- YETKİLİ SATIŞ ŞUBELERİ
Vakıflar Bankası karşısı Yakacak-Kartal
- Bağlarbaşı Zeynep Kamil Hastanesi yanı
Askerlik Şubesi karşısı ÜSKÜDAR
Arca bedelleri tapu tesliminden sonra tahsil edilir...

Ek: 3.9. Ek: Arsa yağması. Son Havadis, 3 Ağustos 1975.

KULELİ'ye kule takıldı

TARİHİ Kuleli Askeri Lisesinin eskiyip ortadan kaybolan kulelerinin yerine yeni- si yapılmıştır.

Okulun, uzun zaman- danberi devam eden restö- re çalışmaları nihayet son safhaya gelmiş ve tarihi Kuleli'nin çehresi değiş- miştir. 150 yıllık müzeli o- lan bina, dış görünüşü bo- zulmadan tamamen kârgir hale konulmuş ve günün içaplarına göre modern bir askeri lise kazanılmış- tır. 1965 yılında başlayan çalışmaların tamamen son bulduğunu bildiren Okul Kumandanı, "Ecdada lâ- yık bir şekil verdiğimiz i- çin memnunuz., demiştir.

KULESİZDİ

II. Mahmut zamanında Yeniçeri Ocağının lâğvedil- mesi üzerine kışla olarak yapılan Kuleli binası, daha sonra çeşitli değişmelere uğramıştır. Sultan Abdül- mecit zamanında 1840 yıla- rında yapılan ilk kuleler birkaç yıl sonraki büyük yangında tamamen yanmış ve tarihi "Kuleli., kulesiz kalmıştır.

İKİ YILLIK

ÇALIŞMA

Yüz yılı aşan bir kulesiz devirden sonra, okulun a- dına uygun şekilde kule yapılmasını kararlaştıran ilgili makamlar, Selimiye kışlasının da kulelerini dü- zenleyen bir müteahhide bu işi vermişlerdir. İki yi- la yakın devam eden çalış- malarından sonra, yerden i- tibarın 65,5 metre yük-

100 yıl sonra kule takılan Kuleli Askeri Lisesi binasının uzaktan genel görünüşü

150 yıllık Kuleli Askeri Lisesi 100 yıl sonra yine "kule,,ye kavuştu

seklisindeki iki kulenin in- şaatı tamamlanmıştır.

TARİHİ ALEM

Kulelere, içeriden mer- divenle çıkılabildiğini ifa- de eden yetkili makamlar, "Kulenin tepesindeki alem de tarihi bir kıymete sa- hiptir., demişlerdir.

1907 yılından bu yana ilk defa büyük çapta bir yenileme işine girildiğini bildiren Kuleli Askeri Li- sesi Kumandanı, "Üç yıllık çalışmalardan sonra bütün bina kârgir olmuş ve ku- lesiz askeri lise, adına uy- gun şekilde Kuleli hale gelmiştir., demiştir.

Askeri Lisenin halen ta- mir edilmekte olan kısmı.

Lisenin tamamlanmış olan ikinci kulesi görülüyor.

Ek: 3.10. Kuleli Askeri Lisesi'nin restorasyonu ve kulelerinin tekrardan inşası (16 Haziran 1968). Hürriyet, 16 Haziran 1968.

Ek: 3.11. Enflasyon ile mücadele, tarafların görüşleri. Son Havadis, 13 Aralık 1980.

İstanbullu, insan başına yılda ne yiyor?

BİR İSTANBULLU: Koca bir sene içinde bir lāhana, 36 kilo domates, 4,5 kilo patlıcan ve 2,5 kilo kadar pırasa yiyor.

BİR İSTANBULLU: Yılda, meyve olarak 9 kilo 750 gram üzümlü, 34 adet portakal, 4 kilo 300 gram da şeftali yiyor.

BİR İSTANBULLU: Yapılan istatistiklere göre yılda 26 kilo et yemektedir. Bu da büyük boy bir koyuna tekabül ediyor.

Yapılan istatistikler ve hazırlanan resmi sarfiyat listelerine göre İstanbullular en fazla et, domates, patates ve taze fasulye yemektedirler. İstanbulluların 1963 yılı içinde sarfettikleri yüz binlerce kilo gıda maddesinden nüfus başına yılda işabet eden miktar şöyledir:

KURU GIDA MADDELERİ:

26	Kilo	.....	Et (İri bir koyunun tamamı)
10	"	800 Gram	Patates
7	"	.....	Pirinç
5	"	400 "	Kuru soğan
1	"	100 "	Beyaz peynir
2	"	500 "	Kuru fasulye
1	"	500 "	Yeşil mercimek
1	"	200 "	Kuru bakla
1	"	250 "	Nohut
		900 "	Kaşar peyniri
		500 "	Zeytinyağı
		200 "	Bulgur
		150 "	Zeytin
		4 "	Pastırma
		25 Adet	Yumurta

SEBZELER :

36	Kilo	....	Domates
7	"	500 Gram	Fasulye
5	"	500 "	Biber (Dolmalık ve sivri cinsi beraber)
4	"	500 "	Patlıcan
2	"	500 "	Pırasa
2	"	250 "	İspanak
2	"	....	Lāhana
		1 Adet	Enginar
		5 Adet	Yeşil salata

MEYVALAR :

9	Kilo	750 Gram	Üzümlü
7	"	500 "	Elma
4	"	300 "	Şeftali
3	"	500 "	Muz
1	"	500 "	Kiraz
1	"	....	Çilek
		900 "	Kestane
		37 Adet	Mandalina
		34 "	Portakal

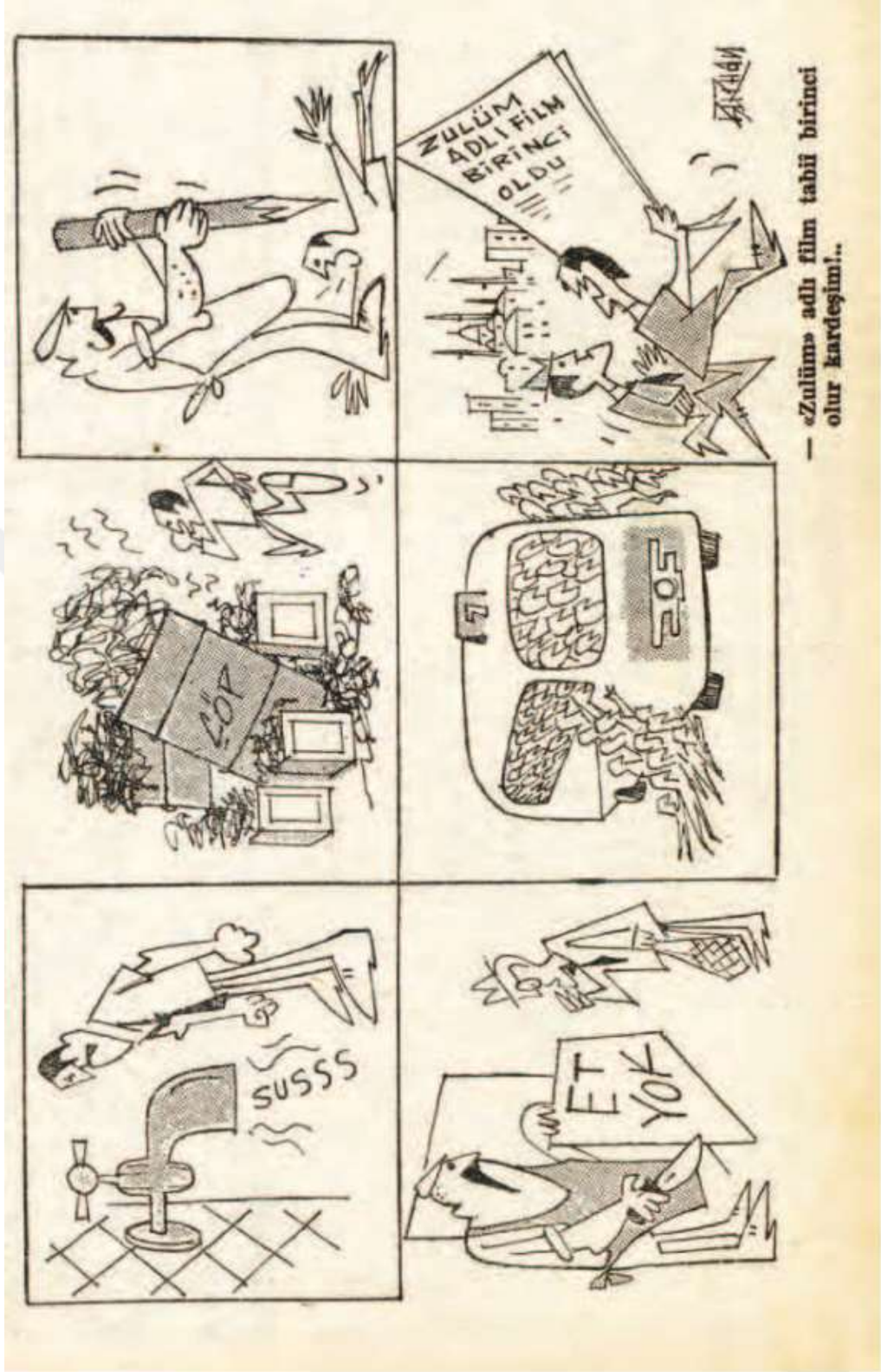
Ek: 3.12. İstanbul'un kişi başına yıllık gıda tüketimi, (1964). Hürriyet, 15 Mart 1964.

Ek: 3.15. Yokluklar içinde yaşamak, zulme uğramak değil midir? Akbaba, 28 Haziran 1972. Şefik Memiş, *Bize Belediye Baksın Belediye Hizmetlerinin Karikatürlerle 100 Yılı (1872-1972)*, 1. Baskı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Kasım 2017, s. 203.

Ek: 3.16. İstanbul'un barınma sorunları, ev kiralari (Hürriyet, 15 Eylül 1970).

Hürriyet, 15 Eylül 1970.

UFFELERDE, HER VERDE FANTA SIDI BEKIMMO

Kısa, Türkçe ve Tatlı Çiğ Teli Çekirgeye verildi. Yurtiçi de İstanbul Necatibeyi Sırası (İNSA) A. S. tarafından geliştirilmiştir.

1898-1899-1900-1901-1902-1903-1904-1905-1906-1907-1908-1909-1910-1911-1912-1913-1914-1915-1916-1917-1918-1919-1920-1921-1922-1923-1924-1925-1926-1927-1928-1929-1930-1931-1932-1933-1934-1935-1936-1937-1938-1939-1940-1941-1942-1943-1944-1945-1946-1947-1948-1949-1950-1951-1952-1953-1954-1955-1956-1957-1958-1959-1960-1961-1962-1963-1964-1965-1966-1967-1968-1969-1970-1971-1972-1973-1974-1975-1976-1977-1978-1979-1980-1981-1982-1983-1984-1985-1986-1987-1988-1989-1990-1991-1992-1993-1994-1995-1996-1997-1998-1999-2000-2001-2002-2003-2004-2005-2006-2007-2008-2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020-2021-2022-2023-2024-2025-2026-2027-2028-2029-2030-2031-2032-2033-2034-2035-2036-2037-2038-2039-2040-2041-2042-2043-2044-2045-2046-2047-2048-2049-2050-2051-2052-2053-2054-2055-2056-2057-2058-2059-2060-2061-2062-2063-2064-2065-2066-2067-2068-2069-2070-2071-2072-2073-2074-2075-2076-2077-2078-2079-2080-2081-2082-2083-2084-2085-2086-2087-2088-2089-2090-2091-2092-2093-2094-2095-2096-2097-2098-2099-2100-2101-2102-2103-2104-2105-2106-2107-2108-2109-2110-2111-2112-2113-2114-2115-2116-2117-2118-2119-2120-2121-2122-2123-2124-2125-2126-2127-2128-2129-2130-2131-2132-2133-2134-2135-2136-2137-2138-2139-2140-2141-2142-2143-2144-2145-2146-2147-2148-2149-2150-2151-2152-2153-2154-2155-2156-2157-2158-2159-2160-2161-2162-2163-2164-2165-2166-2167-2168-2169-2170-2171-2172-2173-2174-2175-2176-2177-2178-2179-2180-2181-2182-2183-2184-2185-2186-2187-2188-2189-2190-2191-2192-2193-2194-2195-2196-2197-2198-2199-2200-2201-2202-2203-2204-2205-2206-2207-2208-2209-2210-2211-2212-2213-2214-2215-2216-2217-2218-2219-2220-2221-2222-2223-2224-2225-2226-2227-2228-2229-2230-2231-2232-2233-2234-2235-2236-2237-2238-2239-2240-2241-2242-2243-2244-2245-2246-2247-2248-2249-2250-2251-2252-2253-2254-2255-2256-2257-2258-2259-2260-2261-2262-2263-2264-2265-2266-2267-2268-2269-2270-2271-2272-2273-2274-2275-2276-2277-2278-2279-2280-2281-2282-2283-2284-2285-2286-2287-2288-2289-2290-2291-2292-2293-2294-2295-2296-2297-2298-2299-2300-2301-2302-2303-2304-2305-2306-2307-2308-2309-2310-2311-2312-2313-2314-2315-2316-2317-2318-2319-2320-2321-2322-2323-2324-2325-2326-2327-2328-2329-2330-2331-2332-2333-2334-2335-2336-2337-2338-2339-2340-2341-2342-2343-2344-2345-2346-2347-2348-2349-2350-2351-2352-2353-2354-2355-2356-2357-2358-2359-2360-2361-2362-2363-2364-2365-2366-2367-2368-2369-2370-2371-2372-2373-2374-2375-2376-2377-2378-2379-2380-2381-2382-2383-2384-2385-2386-2387-2388-2389-2390-2391-2392-2393-2394-2395-2396-2397-2398-2399-2400-2401-2402-2403-2404-2405-2406-2407-2408-2409-2410-2411-2412-2413-2414-2415-2416-2417-2418-2419-2420-2421-2422-2423-2424-2425-2426-2427-2428-2429-2430-2431-2432-2433-2434-2435-2436-2437-2438-2439-2440-2441-2442-2443-2444-2445-2446-2447-2448-2449-2450-2451-2452-2453-2454-2455-2456-2457-2458-2459-2460-2461-2462-2463-2464-2465-2466-2467-2468-2469-2470-2471-2472-2473-2474-2475-2476-2477-2478-2479-2480-2481-2482-2483-2484-2485-2486-2487-2488-2489-2490-2491-2492-2493-2494-2495-2496-2497-2498-2499-2500-2501-2502-2503-2504-2505-2506-2507-2508-2509-2510-2511-2512-2513-2514-2515-2516-2517-2518-2519-2520-2521-2522-2523-2524-2525-2526-2527-2528-2529-2530-2531-2532-2533-2534-2535-2536-2537-2538-2539-2540-2541-2542-2543-2544-2545-2546-2547-2548-2549-2550-2551-2552-2553-2554-2555-2556-2557-2558-2559-2560-2561-2562-2563-2564-2565-2566-2567-2568-2569-2570-2571-2572-2573-2574-2575-2576-2577-2578-2579-2580-2581-2582-2583-2584-2585-2586-2587-2588-2589-2590-2591-2592-2593-2594-2595-2596-2597-2598-2599-2600-2601-2602-2603-2604-2605-2606-2607-2608-2609-2610-2611-2612-2613-2614-2615-2616-2617-2618-2619-2620-2621-2622-2623-2624-2625-2626-2627-2628-2629-2630-2631-2632-2633-2634-2635-2636-2637-2638-2639-2640-2641-2642-2643-2644-2645-2646-2647-2648-2649-2650-2651-2652-2653-2654-2655-2656-2657-2658-2659-2660-2661-2662-2663-2664-2665-2666-2667-2668-2669-2670-2671-2672-2673-2674-2675-2676-2677-2678-2679-2680-2681-2682-2683-2684-2685-2686-2687-2688-2689-2690-2691-2692-2693-2694-2695-2696-2697-2698-2699-2700-2701-2702-2703-2704-2705-2706-2707-2708-2709-2710-2711-2712-2713-2714-2715-2716-2

Ek: 3.17. Fanta İstanbul'da. Son Havadis, 10 Nisan 1963.

İstiklal Caddesi 123 numaradaki işsizin cephesini örten tahta perde kalktıktan sonra gelen geçen herkes diyor ki:

ŞİMDİ BEYOĞLU ESKİSİNDEN FARKLI

ZEMİN KAT

ERKEK KUMAŞLARI

ERKEK

BUTİK

GALERİ

ÇAY SALONU

İŞARPLAR

EMPRİMELER

KADIN KUMAŞLARI

Vakko BEYOĞLU

Hürriyet, 25 Nisan 1962.

AMERİKADA VE AVRUPADA ANANEVİ OLARAK TATBİK EDİLEN HAKİKİ MEVSİM SONU SATIŞLARI İLK DEFA, BEYOĞLUNDA

Vakko

MAĞAZASINDA

(10 Ağustos - 22 Ağustos)

Vakko, modanın damasıdır. Her mevsim değişen modayı en iyi şekilde yansıtan bir markadır. Bu mevsim sonu satışları ilk defa Beyoğlunda, Vakko mağazasında gerçekleştirilecektir. Bu fırsatı kaçırmayın. Her mevsim sonu satışları ilk defa Beyoğlunda, Vakko mağazasında gerçekleştirilecektir. Bu fırsatı kaçırmayın.

Hürriyet, 8 ağustos 1962.

Neyir

TRİKOLARI

ithal malı değil

İHRAC MALIDIR.

İLK PARTİ AMERİKA YOLUNDA...

DÜNYANIN EN BÜYÜK

MAĞAZALARINDA

Hürriyet, 4 ağustos 1963.

Muhir

Atıf

Tiğir

Atınyıldız

Bu isimler arasındaki ilişki nedir?

Atınyıldız, Türkiye'nin en büyük ve en kaliteli tekstil markasıdır. Her mevsim sonu satışları ilk defa Beyoğlunda, Vakko mağazasında gerçekleştirilecektir. Bu fırsatı kaçırmayın.

Atınyıldız

Hürriyet, 8 ağustos 1963.

Ek: 3.19. İstiklal Caddesi'nin moda ikonu Vakko Beyoğlu ve diğer giyim reklamları (1962-63).

BÜTÜN DÜNYANIN

hizmetine girdi

*5 KİTADA SATILAN İLK TÜRK SANAYİ MAMULÜ

HAYRETTİN KARACA v. KARDEŞLERİ
İstanbul - Tel: 22 04 87 - 21 31 29

Istanbul - tel. 22 04 87 - 21 31 25

400

Giyim, kuşamınız için Türkiyenin ve Avrupanın modern anlamda en büyük KONFEKSİYON FABRİKASI nı kurduk...

Öyle ya, daha önce giymeyen diye, umulmaz
olmuş olanlar... şifonolar, kumru, olumsuz olan
mekremlerden kurtulmuş diye, Türkiye ve Avrupa'nın en büyük
konfeksiyon fabrikası kuruldu. Konfeksiyon sanayinin
en büyük fabrikasında
Aralık, önce giyim ve kumaş... da konfeksiyon fabrikası
Çirkeç 102'ye, den... konfeksiyon fabrikası en iyi
en güzel, en kaliteli, en iyi...
en modern... konfeksiyon... 500'den fazla...
konfeksiyon... konfeksiyon... konfeksiyon... konfeksiyon...
konfeksiyon... konfeksiyon... konfeksiyon... konfeksiyon...

İGS

İSTANBUL GİYİM SANAYİİ
Giyimde tercihiniz

TOPTAN SATIŞ YERLERİ:
İSTANBUL: Akademi Caddesi 102/101
Kat: 1 - Tel: 21 52 10 04
İZMİR: Mimar Sinan Caddesi 34
Kat: 1 - Tel: 23 10 04
ANKARA: 1. Cadde, Çarşı - Tel: 21 52 10 04

Bir HA-ZET Kuruluşudur

LAZUR-A

Ek: 3.21. İstanbul Giyim Sanayi Tesisleri (20 Ağustos 1972). Hürriyet, 20 Ağustos 1972.

TÜRKİYEDE KURULAN İLK OTOBÜS FABRİKASI

MAGIRUS DEUTZ

OTOBÜSLERİNİ
TESLİME BAŞLAMIŞTIR

Belediye ve otobüs işletmecilerine önemi duyurulur

Satış yeri

ÜNVER TİCARET LTD. ŞTİ.

Tekirler Cumhuriyet Cad. Ünver Apt. No. 16 Tel: 48 02 43 Telg. ÖNVERLİMİT - İSTANBUL

Ek: 3.22. Türkiye'nin ilk otobüs fabrikası, Magirus Deutz (1963). Hürriyet, 9 Ağustos 1963.

Gövdesi fiberglas'dan yapılan iki kapılı otomobil saatte 125 Km. sürat yapıyor

Bugün satışa çıkarılan yerli araba
ANADOL, 26 BİN LİRA

Y. Koç, gayemiz her vatandaşı bir araba sahibi yapmaktır, dedi

YERLİ otomobil "Amadeo" bugün satışa çıkarılacaktır. Bu makasla dün bir kum topladılar tertip edilmiş ve "Amadeo" garajlarına götürülmüştür.

[illegible]

Yine, tırtılları yemeleri ve
kırt-kırtlar her gün devam ediyor.
Bununla da fazla 120 kilometre
sırtı geçebilir. Fakat, bu kadar
çok ve sıkı çalışmaları özenle
yaparak da sürdürülebilir. Bu, bu-
nları, aynı zamanda bu işi ko-
nuşta, bu kadar çok çalışmaları
da, bu kadar çok çalışmaları
da.

TAMERİ ÇOK KOLAY

"Atunda" Yehji Kojim ashili
salantafo "Koe Holding" in le
sind ulaz. Kachoy dolo "Oto-
lan" shikashili imbi shikashili
shikashili imbi shikashili "Koe Holding"

TALEP ÇOK FAZLA: Güneşin altında daha çok kışıl edilmeye, kışkırılmaya ya da oturmak "Aksel"
Aksel - Tırmak tırnaklara sürtme aradılar. Halkın içinde de bir, "Aksel" e. aynı anlam
ya oturmak olanların sayısız çok buldular. Entegral, tırmak edilmeye oturmakla girdiyse, (P. HA)

“Anadol” un pusu : 800 TL
 “Anadol” un utiye ciarctiman
 “Anadol” un utiye ciarctiman

100.000 leu, Tatyă și 18 lei 300 Tineri. Într-o zi 1200 lei înainte de a fi cota deosebită, pe 26 lei 100 leu. "Amici" și "Tineri" înainte de a fi cota deosebită sunt adăugate. Tamen pe 26 leu și mai adăugate.

— "Bu pirdəgisi stensablı
kəndəre pərəndə. Həzretli,
Bu pərəndə isəl eyni yə-
dərə sənəzi sənəzi ləpəli
dərəkli."

[illegible]

MOTOR 1000 cc
GÜÇ 12 HP
SÜRATİ 100 km/s
VİTES 5
FREN Diskli
SARFIYAT 100 km/lt
GÖVDE 2 kapılı
RENK Beyaz

ANADOLU'nun kütüphanesinin yarımdayı roma yalımlarındaki İslamlaştırma
gösteriyor. Otomahların İslamla erenli Türklerinle karıştığını
görmek mümkün değilmiş.

Memnun...
NACAR
DİKİŞ MAKİNESİ
kullanıyor.

40
sene
garanti

ACAR İTHALÂT Koll. Şti.
MUSTAFA VE HAKAN ACAR

Beyazırklar Caddesi No. 40 Telefon : 22 203 23 22 04 06 İskenderiye

Ek: 3.23. Koç Holding'in Kadıköy'de ürettiği yerli otomobil Anadol (19 Aralık 1966). Hürriyet, 20 Aralık 1966.

KARARNAME

ITEMS

CULTURBAŞKANI

MLC

KURULMASI düşünölen havai hat, resimde göröldüğü gibi, caddelerin ortasına dikilen beton direklerin üzerinden kaydırılan elektrikli vagonlardan ibarettir. (Foto: HA)

Haşim Işcan havai metro teklifini müspet karşıladı

Alman firması iki yılda İstanbul'a bir şebeke kurabileceğini söylüyor

Alman Krupp Fabrikalarının münessili, Belediye, İstanbul'da kredi ile bir "Havai metro" kurmayı teklif etmiştir.

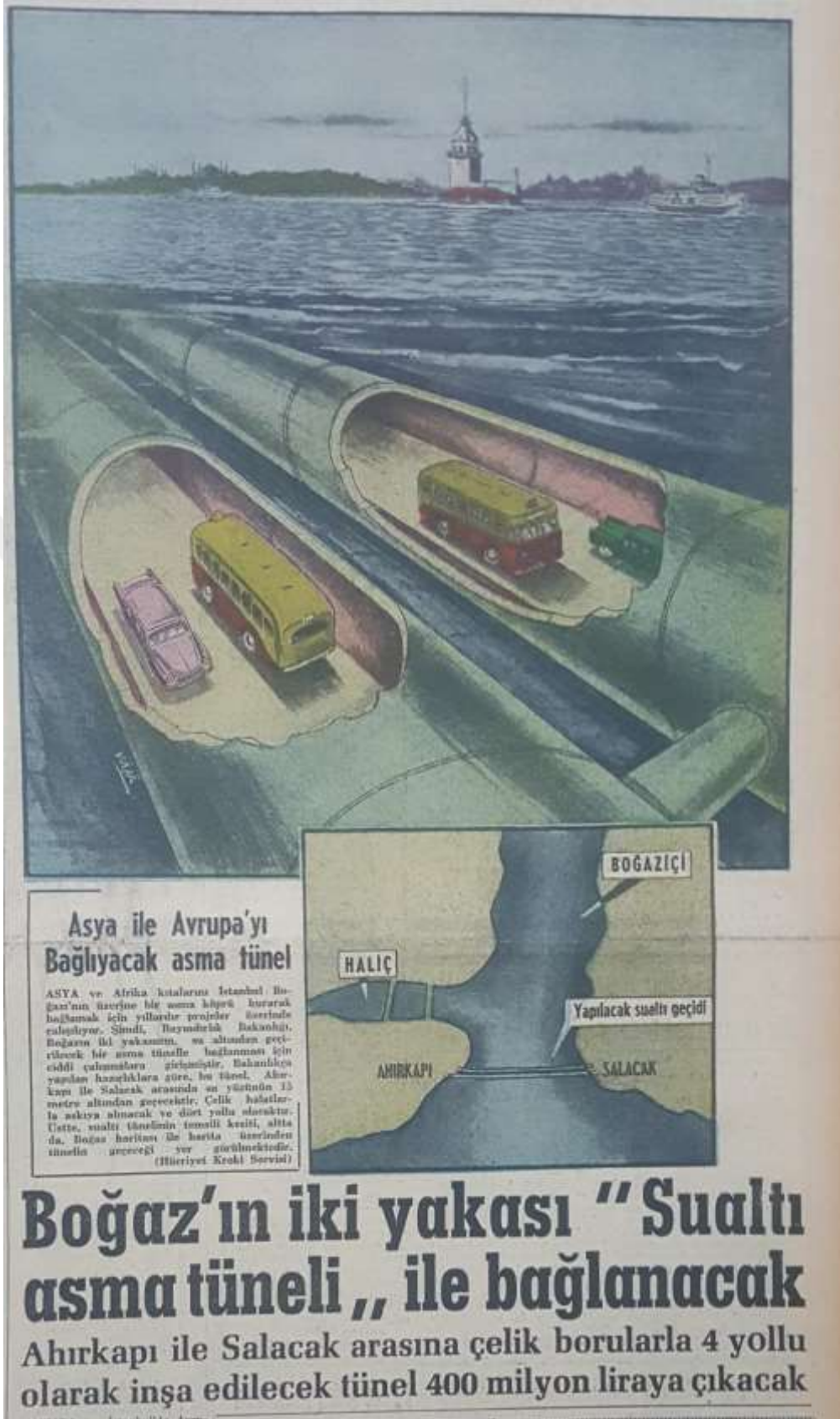
İlk defa 1957 yılında Amerika'nın Seattle şehrinde tatbik edilen havai hat, metro inşaatından 5 defa daha ucuza çıkmaktadır. Havai metronun beher kilometresi, 11 milyon 250 bin liraya malolmaktadır. İşletme masrafları ise,

hiç denecek kadar azdır. Beton raylar üzerinde ve yerden 4-5 metre yükseklikte yürüyecek olan vagonlar, lastik tekerlekli ve devrilme tehlikesi yoktur.

Bu şebekenin inşası da, şehrin trafğini hiç aksatmadan yapılmaktadır. Beton direkler ve beton raylar, başka bir yerde imâl edilmekte, daha sonra geceleri caddelere

(Devamı Sa. 7, Sü. 2 de)

Ek: 3.28. Şehrin akim kalan projeleri, havai metro projesi (1964). Hürriyet, 31 Mayıs 1964.

Ek: 3.29. Şehrin akim kalan projeleri, Ahırkapi – Salacak arası su altı tüneli projesi (1965). Hürriyet, 20 Şubat 1965.

GALATA KÖPRÜSÜ 126 YAŞINDA

ÇİLEKEŞ KÖPRÜ

BUNDAN 126 yıl önce bir Fransız mimarının çizdiği projeye göre yapılan Galata Köprüsü, İstanbul ile Beyoğlu'na yakınsa birbirine bağlanmıştır. Bu halde üzerine kurulan köprüden günde 17.848 kişi, 21.798 araç geçmektedir.

BİR ASIR ÖNCEKİ HALİ

ABDÜLMECİT tarafından 237 bin altına yaptırılan Galata Köprüsünün bundan tam bir asır önce, yani 1870 yılındaki hali görülmektedir. Zeminini tamamen tahta olan Galata Köprüsü, daha sonra parke taş ile döşenmiştir. O zamanlar köprüden geçen herkes ve her araç bir miktar para ödemek zorundaydı. Daha sonraları bu para ödemek zorunluluğu kaldırılmış ve geçişler serbest bırakılmıştır. (Foto: HÜRRIYET)

YIL 1930 - GALATA KÖPRÜSÜ...

ÖNCE atlı tramvay, daha sonra da elektrikli tramvayın geçtiği köprüün 1930 yılındaki hali görülmektedir. Tam 126 yıl içinde bu köprüden yukarıda görüldüğü gibi neler geçti, neler... Ve hâlâ yaşamak için çaba sarf ediyor...

ABDÜLMECİT tarafından 237 bin altına atlı tramvay olarak yaptırılan ve daha sonra çeşitli değişiklikler geçiren Galata Köprüsü 126 yaşına basmıştır. Bu tarih köprüden yapılan istatistiklere göre ortasına kadar bugün saatte 17 bin 848 kişi, 21 bin 798 araç geçmektedir. O zamanlar zemin tahta olarak yapıldı. Galata Köprüsü, daha sonra parke taşıyla döşenmiş ve bugünkü halini almıştır. Yapıldığı ilk yıllarda payaslıklar ve araklıklarla

geçiş parası alınan tarih köprüsü, daha sonra geçiş parası kaldırılmıştır. Bundan 126 yıl önce, yapılan ve bugün de aynı şekilde 3 bin kişiden geçtiği Galata Köprüsü, Minare 2, Vali adlı bir Fransızdır. Daha sonraları Alman, M.A.R. Fransız tarafından... restore edilen köprü, bugünkü halini almıştır. Herkes her gün köprüye karşı oryantasyon bulmanın bir simgesi tarafından... çekilmiş ve açıldıkları Galata Köprüsü, özellikle İstanbul Lisanından Hali'ye, Hali'ye İstanbul Lisanına girmek isteyen kişilerin geçiştir.

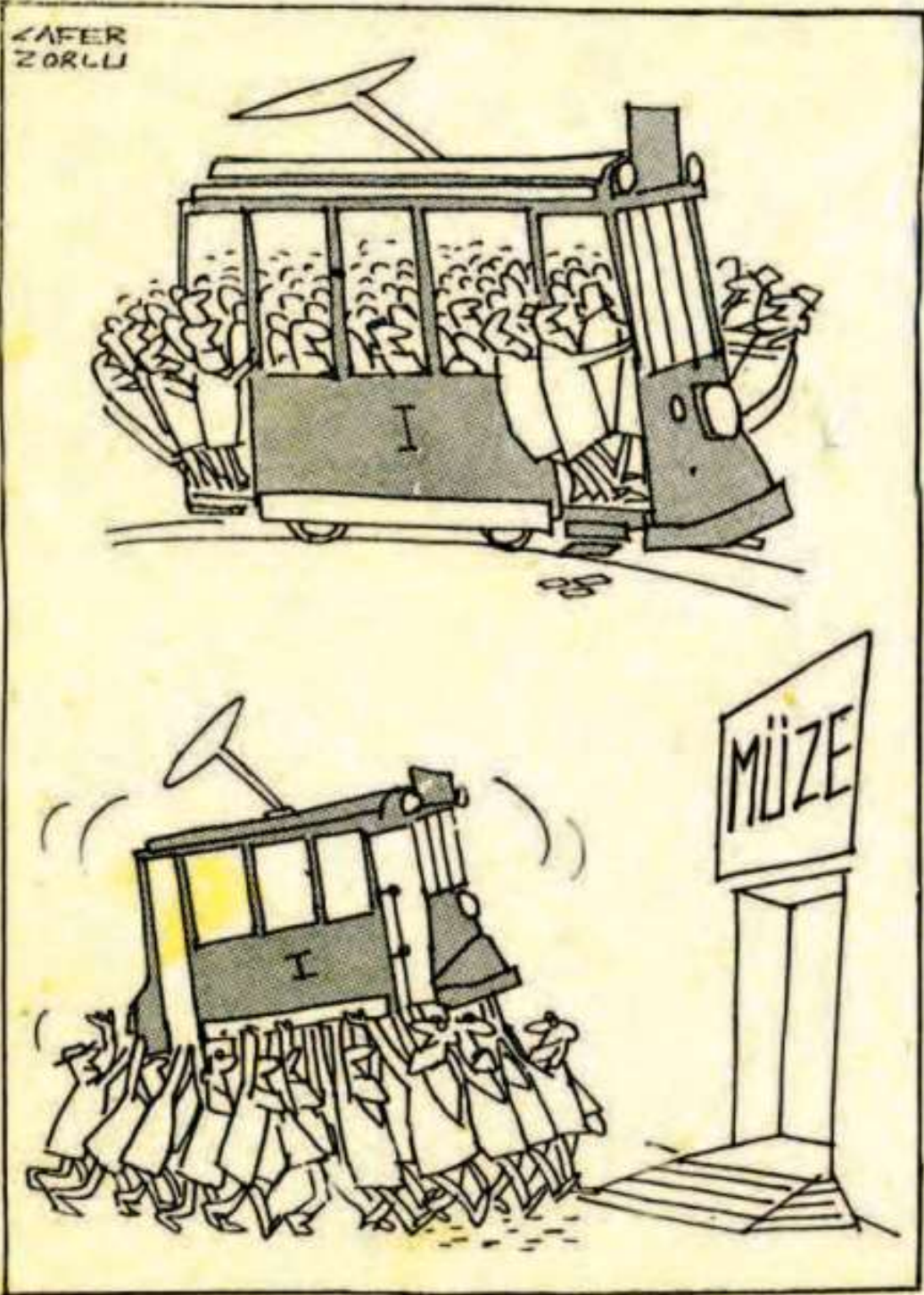
1844 YILINDAKİ GALATA KÖPRÜSÜ

BİRİNCİ Abdülmecid'in yaptırdığı atlı tramvay köprü o zamanın İstanbullularına büyük kolaylık sağladı ve Beyoğlu ile İstanbul yakasını birbirine bağlamıştı. 1844 yılında günde 3 bin kişiden geçtiği Galata Köprüsünden bugün saatte 17 bin 848 kişi geçmektedir. Yukarıdaki fotoğrafta, 1844 yılındaki köprü görülmektedir. (Foto: Hürriyet)

Ek: 3.30. İstanbul ve Galata arası ulaşımın bel kemiği, köprü. Hürriyet, 28 Aralık 1970.

İstanbul'da tramvaylar tarihe karıştı... (Gazeteler)

(Dün — Bu gün)

Ek: 3.31. Elveda yüzyıllık sevgili, Akbaba, 1 Haziran 1961. Şefik Memiş, Bize Belediye Baksın Belediye Hizmetlerinin Karikatürlerle 100 Yılı (1872-1972), 1.

Baskı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Kasım 2017, s. 176.

Istiklâl caddesinde trolleybüsler tek taraflı çalışıyor

ISTIKLÂL caddesini içinde bulunduğu trafik keşmekeşinden kısmen olsun kurtarmak için 1 temmuzda başlayan faaliyet iki vardiya halinde devam etmektedir. Eylül ayına kadar bitirilmesine çalışılan bu faaliyet sonunda, her iki taraftan trotuvar birer buçuk metre genişletilecek, şikâyet mevzuu olan tramvay rayları sökülecek ve buradaki bütün sokakların Istiklâl caddesine açılan kısımları trotuvara ilâve edilerek ara sokaklardan caddeye trafik intikali önlenecektir. Resimde, çalışmalar dolayısıyla tek tarafından istifade edilen yolun açılması için eastlerce bekliyen trolleybüsler görülmektedir. (Foto: H.)

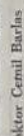
Ek: 3.32. Trolleybüslerin kullanımı, istiklal caddesi (1962). Hürriyet, 17 Temmuz 1962.

Trafik kazasında ölen bir şahsın kalbi 26 yaşındaki işçiye takıldı

[illegible]

A black and white photograph of a man lying on his back. He is wearing a long-sleeved shirt with horizontal stripes. His arms are extended outwards to the sides, and his hands are open. The man has a serious expression and is looking directly at the camera. The background is a plain, light-colored surface.

Hürriyet

ÇARŞIYI 17 Ekim 1970

GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

Müdürlük: SEDAT İMAMİ

Hürriyet diyor ki:

- Adaleti Partisinde kayınsayın kazan.
- Küçük bir çıkarsada İstanbul elektrikli kılın.

Sağmalcılar'ı tecrit etmek akıllarına gelmedi

KOLERA YAYILDI

Kimseden hayır yok kendi kendinizi koruyun

DUNKU GAZETEMİZDE

200 sağlık ekibi İstanbul'da kolera aşısı yapmağa başladı

DIYE YAZMIŞTIK

OKUYUCULARIMIZDAN ÖZÜR DİLERİZ. NE SAĞLIK EKİBİ VAR, NE DOKTOR, NE DE AŞI.

İstanbul'da kolera salgını hızla ilerliyor. Sağlık ekibi, hastaları tedavi ediyor. Hastaların iyileşmesi için ilaçlar veriliyor.

Ölüm sayısı 30'u aştı. Salgın üç semtte daha görüldü.

Ölü sayısı 30'u aştı. Salgın üç semtte daha görüldü

HÜRRIYET VE HABER AJANSI EKİPLERİ

SAGLIK ve Sosyal Yardım Bakanlığı, İstanbul'da kolera salgınına ilişkin olarak, "Kolera salgını, İstanbul'da üç semtte daha görüldü. Ölüm sayısı 30'u aştı. Salgın üç semtte daha görüldü." diye açıkladı.

İstanbul'da kolera salgınına ilişkin olarak, "Kolera salgını, İstanbul'da üç semtte daha görüldü. Ölüm sayısı 30'u aştı. Salgın üç semtte daha görüldü." diye açıkladı.

Ölümün sayısı 30'u aştı. Salgın üç semtte daha görüldü

SAGLIK ve Sosyal Yardım Bakanlığı, İstanbul'da kolera salgınına ilişkin olarak, "Kolera salgını, İstanbul'da üç semtte daha görüldü. Ölüm sayısı 30'u aştı. Salgın üç semtte daha görüldü." diye açıkladı.

Doktorların öldü raporu verdikleri çocuk teneşirde ağlamaya başladı

İstanbul'da kolera salgınına ilişkin olarak, "Kolera salgını, İstanbul'da üç semtte daha görüldü. Ölüm sayısı 30'u aştı. Salgın üç semtte daha görüldü." diye açıkladı.

Trabzon'a kaçırılan uçağın yolcuları Rusya'ya döndü

ANKARA, 18A1) — Trabzon'da kaçırılan uçağın yolcuları Rusya'ya döndü. Uçağın yolcuları, Trabzon'da kaçırılan uçağın yolcuları Rusya'ya döndü.

BABA-ÖĞÜL HAYA KORSANLARI TARAFINDAN TRABZON'A KAÇIRILAN UÇAĞIN TENNİSYERİ KÖNÜŞTÜ

"Bizi nasıl kaçırdılar,"

YABANCI ÜLKELER BİLGİ İSTİYOR

ANKARA, 18A1) — Trabzon'da kaçırılan uçağın yolcuları Rusya'ya döndü. Uçağın yolcuları, Trabzon'da kaçırılan uçağın yolcuları Rusya'ya döndü.

Ek: 3.34. İstanbul'da kolera salgını (17 Ekim 1970). Hürriyet, 17 Ekim 1970.

Ek: 3.35. Gece nöbeti tutmayan eczaneler (30 Eylül 1971). Hürriyet, 30 Eylül 1971.

Ek: 3.36. İstanbul'da bahar, Emirgan'da lale bayramı. Son Havadis, 21 Nisan 1980.

[illegible]

kullanılmaması için gerekli tedbirler alınarak, bir taraftan da bu meclisleri ilere
milletler arasında ambalajlanır. Hasan Fehmi, bu hakkı İstanbul Meclislerinden emekli
180 bin liras karşılığın satın alır; Sonunda, Hasan Fehmi'nin alt Colat Meclisindeki la-
zımlarına gruplara yardım gözetilmiştir. (Fatin Hürriyet - Muammer Tuncel)

HASAN, FERIDI KILICLARI

Hergün 115 bin apartman, 145 bin ev, 37 bin dükkân, 2686 lokantadan toplanan

İstanbul'un çöpleri bir kişiye ait: Hasan Fehmi

İstanbul'da, Belediye Tematik İşleri Müdürlüğü ekiplerince, sokaklar ile 300 bin 700 keredon her gün toplanan 3 bin ton yığın için bir ajansın malidir. Haasan Fehmi Kılbaş adında bir tüccar, üçer yığık başlar göydere, 3 sene maddetle İstanbul'un çöplere sahip-nada baskın kasasınıdır. Çöp deyiş gecmaysın! Haasan Fehmi, İstanbul'un çöplüğünü bir kuyumcu kasasına ile islemektir, başlar ile to kordurmamaktadır.

[illegible]

THEY: HARRY FRANKLIN

1. *Arthropoda* (insects, arachnids, etc.)
 2. *Chelicerata* (crustaceans, etc.)
 3. *Malacostraca* (mollusks, etc.)
 4. *Arachnida* (spiders, etc.)
 5. *Insecta* (beetles, etc.)
 6. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 7. *Arachnida* (spiders, etc.)
 8. *Insecta* (beetles, etc.)
 9. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 10. *Arachnida* (spiders, etc.)
 11. *Insecta* (beetles, etc.)
 12. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 13. *Arachnida* (spiders, etc.)
 14. *Insecta* (beetles, etc.)
 15. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 16. *Arachnida* (spiders, etc.)
 17. *Insecta* (beetles, etc.)
 18. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 19. *Arachnida* (spiders, etc.)
 20. *Insecta* (beetles, etc.)
 21. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 22. *Arachnida* (spiders, etc.)
 23. *Insecta* (beetles, etc.)
 24. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 25. *Arachnida* (spiders, etc.)
 26. *Insecta* (beetles, etc.)
 27. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 28. *Arachnida* (spiders, etc.)
 29. *Insecta* (beetles, etc.)
 30. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 31. *Arachnida* (spiders, etc.)
 32. *Insecta* (beetles, etc.)
 33. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 34. *Arachnida* (spiders, etc.)
 35. *Insecta* (beetles, etc.)
 36. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 37. *Arachnida* (spiders, etc.)
 38. *Insecta* (beetles, etc.)
 39. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 40. *Arachnida* (spiders, etc.)
 41. *Insecta* (beetles, etc.)
 42. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 43. *Arachnida* (spiders, etc.)
 44. *Insecta* (beetles, etc.)
 45. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 46. *Arachnida* (spiders, etc.)
 47. *Insecta* (beetles, etc.)
 48. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 49. *Arachnida* (spiders, etc.)
 50. *Insecta* (beetles, etc.)
 51. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 52. *Arachnida* (spiders, etc.)
 53. *Insecta* (beetles, etc.)
 54. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 55. *Arachnida* (spiders, etc.)
 56. *Insecta* (beetles, etc.)
 57. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 58. *Arachnida* (spiders, etc.)
 59. *Insecta* (beetles, etc.)
 60. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 61. *Arachnida* (spiders, etc.)
 62. *Insecta* (beetles, etc.)
 63. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 64. *Arachnida* (spiders, etc.)
 65. *Insecta* (beetles, etc.)
 66. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 67. *Arachnida* (spiders, etc.)
 68. *Insecta* (beetles, etc.)
 69. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 70. *Arachnida* (spiders, etc.)
 71. *Insecta* (beetles, etc.)
 72. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 73. *Arachnida* (spiders, etc.)
 74. *Insecta* (beetles, etc.)
 75. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 76. *Arachnida* (spiders, etc.)
 77. *Insecta* (beetles, etc.)
 78. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 79. *Arachnida* (spiders, etc.)
 80. *Insecta* (beetles, etc.)
 81. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 82. *Arachnida* (spiders, etc.)
 83. *Insecta* (beetles, etc.)
 84. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 85. *Arachnida* (spiders, etc.)
 86. *Insecta* (beetles, etc.)
 87. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 88. *Arachnida* (spiders, etc.)
 89. *Insecta* (beetles, etc.)
 90. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 91. *Arachnida* (spiders, etc.)
 92. *Insecta* (beetles, etc.)
 93. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 94. *Arachnida* (spiders, etc.)
 95. *Insecta* (beetles, etc.)
 96. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 97. *Arachnida* (spiders, etc.)
 98. *Insecta* (beetles, etc.)
 99. *Crustacea* (crustaceans, etc.)
 100. *Arachnida* (spiders, etc.)

[illegible]

stammende NY Ann Julia hat es
mutter. Interessa geblieben eher
Grosche, welche Barbara nachher.
Lina sollte eine Mutter werden
Klausenagel. Der nachher aus der
bei einem Arzt.

[illegible]

SYTE VÄRDÖS:
Kivall heikentynyt ja koulun sa-
mankin alle tuojan, osastomies
sitten jatkavilla koulutuksella koulun
alle koulun alle. Koulutuksen
koulutuksen koulutuksen ja koulun
alle koulun koulutuksen, koulun koulun
koulun koulun ja koulun koulun
koulun koulun koulun koulun koulun
koulun koulun koulun koulun koulun

TOMAS MULLINSON

By mail with instruments duly
certified copy Bureau Form No. 112

[illegible]

IMPUNTO SCHEDE
Una spedizione volante ha consegnato alle stazioni ferroviarie di tutta la regione le bustarelle per la compilazione delle schede di censimento. Le bustarelle sono state consegnate alle stazioni ferroviarie di tutta la regione. Le bustarelle sono state consegnate alle stazioni ferroviarie di tutta la regione.

— "Ardeia verde pomelo"
lindas lei moidas da ribeira
Fada tentava com amargura
Nuvens caídas do céu
kiss. Havia oite brar naves
nao eba na sua Fala
nemda histeria, com a
um lido de kisser...

[illegible][illegible][illegible]

COPIAR. Remedy for hemorrhoids by improved peritrochanic pump. First trial
with 1000cc. of fluid. Second trial with 1500cc. of fluid. The peritrochanic
pump is a new device. It is made of rubber and is used to draw out
the fluid from the hemorrhoids. It is used in the following manner:
1. The pump is placed over the hemorrhoids.
2. The pump is connected to a vacuum pump.
3. The vacuum pump is turned on.
4. The fluid is drawn out of the hemorrhoids.
5. The pump is removed.
6. The hemorrhoids are washed with warm water.
7. The hemorrhoids are dried with a clean cloth.
8. The hemorrhoids are covered with a clean cloth.
9. The hemorrhoids are covered with a clean cloth.
10. The hemorrhoids are covered with a clean cloth.

İSTANBUL DEFTERDARLIĞINDAN

[illegible]

Kayıp, Tehliye Kayımları 28 ve 29 nolu maddelerine
nefisane ilanen tebliğ olunur.

图 4.2.27 9404 的 1 脚接 0V

SATHLIK YAG PRESLERI

Travis was killed shortly before 3 a.m. after being struck twice in the chest. He was 30 years old when he died.

Ek: 4.1. İstanbul Festivali, Mengü Ertel Afişi, 1972. *Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, Ed. Ayla Ödekan, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul Mayıs 1999, s. 83.

Şehir Tiyatrolarında üç sahnede üç oyun

Vahi Öz
Çantada
Keklikli
Oyanıyor

A black and white photograph of a group of people, likely a family, in a domestic setting. A man stands on the left, and several women and children are seated or standing around him. The image is somewhat faded and has a vintage feel.

Miraslar, Mithatlık Ev, Cumhuriyetin Baş Çapı. 2 yasal tuncuk ayumu

Das ist die Antwort auf die Frage, ob die

meklēt uz nākošajiem mēnešiem pilsētās, kurās ir izveidoti jaunie rajoni, un
pārbaudīt, kā šie rajoni pilda savas funkcijas.

*Dorman de
Sahne Dul*

1. **Иван Иванович Пилипчук** (род. 1912 г., с. Пилипчук, Могилевская обл., Белоруссия). Член ЦК ВКП(б) с 1953 г., член Президиума Верховного Совета СССР с 1959 г.

2. **Василий Иванович Шенников** (род. 1912 г., с. Шенниково, Могилевская обл., Белоруссия). Член ЦК ВКП(б) с 1953 г., член Президиума Верховного Совета СССР с 1959 г.

Interns: Transcendentalism means better for everyone, says Nina Baym. Baym is a professor of English at the University of Minnesota. She is also a member of the American Transcendentalist Society.

[illegible]

Ayler Foray
ve arkadaşları
Pussy Cat
oynayacaklar

[illegible]

Nəjat Uygur
Ayyar Hamz
ve Rəh Kıl
ile mevsimə
girişor

[illegible]

Büyük İki ayın Exonlar ve Exileler
İki Anın Frank'in Hattın Belli

[illegible]

Shane W. Smith, Director
Laboratory of Public and Social
Policy

**iki yıldır Parisle oynayan Papu
T. Bernard ödülünü kazandı**

[illegible][illegible]

Ek: 4.5. İstanbul turizmin can damarı, beklenen kan bir türlü gelmedi. Son Havadis, 28 Haziran 1977.

Ek: 4.7. İstanbul ve şaheserleri. Suadiye Plajı (1965). Atatürk Kitaplığı Kartpostal Arşivi, 1965 - Krt-028573 İstanbul ve Şaheserleri. Suadiye Plajı.

Ek: 4.9. İstanbul'u ziyaret eden ünlüler, Papa VI. Paul (25 Temmuz 1967).
Hürriyet, 25 Temmuz 1967.

Ek: 4.10. Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle'ün İstanbul ziyareti (26 Ekim 1968). Hürriyet, 27 Ekim 1968.

Gözler Çankaya'ya çevrildi

Erim "Buhran bizi aştı,, dedi

- SÜKAY, DEMİREL'E, "SİZİN BU MEMLEKETTE YAPMIŞ OLDUĞUĞUZ HİZMETLERİ KİMSE İNKAR ETMİYOR" DEMİŞ
- ERHİNİN SAKI ÇUĞU İSTİFA EDİP, KABİNETİ TEKRAR KURMASI BEKLENİYOR

STAGLARA (Linn.) with numerous other
from Sweden; others found in other parts
of the same country; others from Sweden.

Komşu kızını öldüren kadın 15 yıl hapis yedi

[illegible]

100

Bir

Bir
Masal
Gibi...

İsrail'de
beşerler doğdu

1974-1980) — One more milestone was the election last winter of the first African American to the National Assembly, and the first time the Assembly has elected a woman. The Assembly is the highest legislative body in the country, and its members are elected by the people.

ALIND SYSTEM

[illegible]

These authors have shown that the polymeric nature of the polymeric material is not essential for the formation of the polymeric material. The authors have shown that the polymeric material is not essential for the formation of the polymeric material. The authors have shown that the polymeric material is not essential for the formation of the polymeric material.

**Belgrat'ta ölen
Kıvılcımlı
elbise ile
gömiildi**

[illegible]

Roma Büyükelçiliğimiz
Dr. Kravtsov'un sahte
pasaportunu bir yıl
müddetle aratmış
Tatiana CITTAS

[illegible]

BİR HAFTA SONRA
TAMİYE EDİLECEK
OLAN MAHKUM
OLDURULDU

Exhibition 1981 - The first four shows feature the artist's drawings, paintings and prints, including several monumental works, the largest being a 12-foot by 12-foot painting titled "The Great Wall of China".

İSTANBULLIYAR HEMERİVE SEVGİYLE KARŞILAR
Dolunay'da: İsmayil pın Kralia İfari Edaeth, her

gün'de yendi bütün sevgi güzellikleyle karıştırmış. Fotoğrafı, Sevilin, Beştaş'tan yukarıya çıkarıp elden geç. aramış.

İstanbul, Elizabeth'i karşıladı

KRALICE Hae-
Elizabeth, Del.
manibus referend
paludum: hic natu
merridem "Hog", di
baptista (H) aduoca
ato.

[illegible]

Kraliçenin sabah kahvaltısı: Çay, salam, sosiz, öze, reçel ve omlet

Did a broken mortgage put you, or your spouse, in a bind? If so, you're not alone. Millions of homeowners are in a bind because of a broken mortgage. The problem is that many homeowners are not aware of the options available to them. This article will discuss the options available to homeowners who are in a bind because of a broken mortgage.

[illegible][illegible]

STERN STYLIS: SOCCAL KOSTUMIERE: 2.000,- bis 4.000,-
 3.000,- bis 5.000,- 4.000,- bis 6.000,- 5.000,- bis 7.000,-

[illegible][illegible]

Hürriyet, 5 Haziran 1963.

6 Haziran 1963.

6 Haziran 1963.

6 Haziran 1963.

Ek: 4.12. Taksim Belediye Gazinosu, yaz programı I (1963).

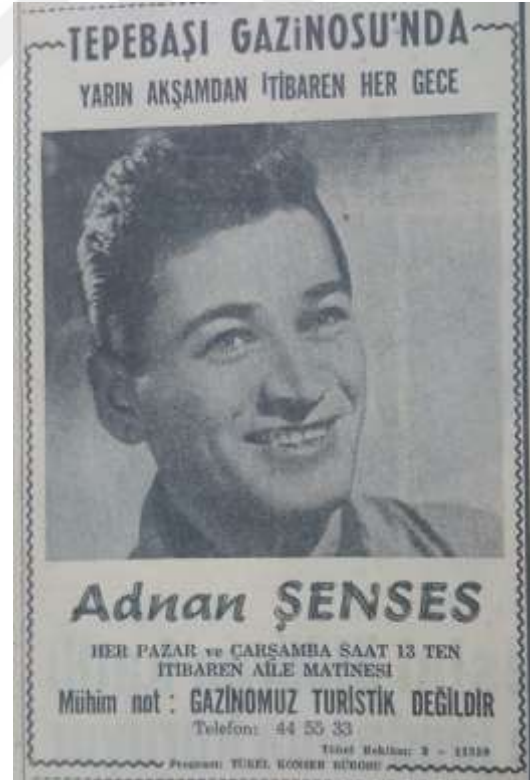
Hürriyet, 5 Haziran 1963.

Hürriyet, 10 Haziran 1963.

Hürriyet, 10 Haziran 1963.

Hürriyet, 10 Haziran 1963.

Ek: 4.13. Taksim Belediye Gazinosu, yaz programı II (1963).

Okuyucularımızın büyük alâka ile takip ettikleri anketin sonucu:

YILIN SPORCUSU

METİN OKTAY

Gönderilen 2 milyona yakın reyden 220,014 ünü Metin aldı. Cavkaytar 214.317 rey ile umumi klâsmanda ikinci

Metin Oktay <220.014 rey>

Kupalar G.Saray Milan maçında dağıtılabacak l.

BÜYÜK bir olayın önüne geçmek amacıyla futbol federasyonu tarafından bir kupanın dağıtılması için bir karar alındı. Bu kararın gereği olarak G.Saray ve Milan maçında dağıtılacak kupanın bir kopyası futbol federasyonu tarafından dağıtılacak. Bu kararın gereği olarak G.Saray ve Milan maçında dağıtılacak kupanın bir kopyası futbol federasyonu tarafından dağıtılacak.

Federasyon Milli Takım için ecnebi antrenör getirtmeyecek

Federasyon Milli Takım için ecnebi antrenör getirtmeyecek

Apak <Avrupadan antrenörler getirip kurslar açacak>
Futbol Federasyonu, Avrupa'dan antrenörler getirip kurslar açacak. Federasyon, Avrupa'dan antrenörler getirip kurslar açacak. Federasyon, Avrupa'dan antrenörler getirip kurslar açacak.

Zenith Beşiktaş Rusyaya çağırdı

Rus idarecileri, Beşiktaş'ı Rusya'ya çağırdı. Beşiktaş, Rusya'ya çağırdı. Beşiktaş, Rusya'ya çağırdı.

Kıbrıs - Milan Yenilmecektir

Takım değilse de... Kıbrıs - Milan Yenilmecektir. Takım değilse de... Kıbrıs - Milan Yenilmecektir.

Takımın ikinci Çallamaları

Çallamaları... Takımın ikinci Çallamaları. Çallamaları... Takımın ikinci Çallamaları.

Okçuluk Futbol Atletizm Güreş Yürme Boks

- Yücel Cavkaytar (214.317) rey
- Can Bartu (108.617) rey
- Cahit Önel (213.742) rey
- Cevdet Seçer (87.612) rey
- Uenal Fikirci (133.114) rey
- Yeter Sevinli (48.314) rey

Basketbol Voleybol Tenis Atıcılık Hıncılık Halter

- Onder Okan (16.217) rey
- Değir Eraybar (2014) rey
- Nazmi Bari (4644) rey
- Ersin Camoğlu (49.241) rey
- Salih Koc (874) rey
- Sadık Pekinli (2247) rey

Ekrım Ping-Pong Kayak

- Seyit Muhi (657) rey
- Koço Yuvandis (757) rey
- M. Demirhan (237) rey

Körək Bisiklet Yelken

- Kemal Cın (451) rey
- Aytakin İpek (1187) rey
- Erzin Demir (203) rey

F. BAHÇE'NİN DAVETLİSİ

PELE'li

BOKS Clay sayı ile galip

ÖNCE CHUVALO SONRA
M. ALİ ÜSTÜN DOĞUŞTU

Santos Mithalpaşa'da

ARADA SIRA

**Duvardaki
PELE**

Orhan Vahit BEYİNCİ

Orhan Vahit Beyinci, İstanbul'da yaşayan bir sanatçıdır. Pelé'nin duvarına resmini çizmiştir. Pelé, dünya futbolunun en büyük yıldızlarından biridir. Bu resim, Pelé'nin futbol hayatındaki başarılarını ve onun dünya çapındaki popülaritesini göstermektedir.

Sırası geldikçe

**Büyük
Santos
ve Pele**

Cetin ÖZCAN

Cetin Özcan, Pelé'nin futbol hayatındaki başarılarını ve onun dünya çapındaki popülaritesini anlatmaktadır. Pelé, dünya futbolunun en büyük yıldızlarından biridir. Bu yazı, Pelé'nin futbol hayatındaki başarılarını ve onun dünya çapındaki popülaritesini göstermektedir.

Saat 20.30'da başlayacak karşılaşmada Türk seyircisi ilk defa Brezilya'nın Siyah İncisini seyretme fırsatı bulacak

Metin KEMERTAS

**PELE dün krallar
gibi karşılandı..**

**Siyah İnci'yi otele kadar
ilk sivil polis götürdü**

Ender ASMAN

PELE'YE İLK KEZİNE İSTANBUL'DA: Pelé'nin İstanbul'da ilk kez sivil polis tarafından eskort edilmesi, onun dünya çapındaki popülaritesini göstermektedir.

**PELE dün krallar
gibi karşılandı..**

**Siyah İnci'yi otele kadar
ilk sivil polis götürdü**

Ender ASMAN

PELE'YE İLK KEZİNE İSTANBUL'DA: Pelé'nin İstanbul'da ilk kez sivil polis tarafından eskort edilmesi, onun dünya çapındaki popülaritesini göstermektedir.

TRİBÜNÖN BAKIŞI

**PELE'YE DEĞİL
TOPA VURUN.**

Aydın BAKANÖZÜ

Aydın Bakanözü, Pelé'nin futbol hayatındaki başarılarını ve onun dünya çapındaki popülaritesini anlatmaktadır. Pelé, dünya futbolunun en büyük yıldızlarından biridir. Bu yazı, Pelé'nin futbol hayatındaki başarılarını ve onun dünya çapındaki popülaritesini göstermektedir.

PELE'YE İLK KEZİNE İSTANBUL'DA:

1. Sekarya Balı' sını

Tokay - Çıpa çifti kazandı

Sıra	Adı	Skor
1	Tokay - Çıpa	2-1
2	...	...
3	...	...
4	...	...
5	...	...
6	...	...
7	...	...
8	...	...
9	...	...
10	...	...

Ek: 4.16. Ali Sami Yen stadı açılışı (1964). Hürriyet, 20 Aralık 1964.

T.C.
BELEDİYE BAŞKANLIĞI
İSTANBUL

22.5.1980

Hazırlayan D:Özel Kalem Md.
Yayınlayan D:Yazı İş.Md.

BİLDİRİ :45

KONU :27 Mayıs Hürriyet ve
Anayasa Bayramı Hk.

.....Müdürlüğüne

Hürriyet ve Anayasa Bayramı 26 Mayıs 1980 Pazartesi günü saat 12.00 de başlayacak ve 27 Mayıs 1980 Salı günü saat 24.00 de sona erecektir.Bayram süresince Resmi Daireler, Karargâh ve Kışlalar Bayraklarla donatılacak ve gece ışıklandırılacaktır.27 Mayıs Salı günü saat 12.00 de Doğu Garnizon K.lığına Selimiye'de, Batı Garnizon K.lığına da Batı yakasında 21 pare toplantısı yaptırılacaktır.Bayram nedeniyle aşağıda yazılı törenler ilgili Garnizon K.lıklarınca plânlanacak ve iara edilecektir.

TÖRENLER:27 Mayıs 1980 SALI

1-HARBİYE ORDUVİ KUTLAMA TÖRENİ

Tören Saati:10.00

Tören Yeri :Orduvi Şeref Salonu

Kutlama töreni 27 Mayıs Salı günü saat 10.00 da Ordu-
evi Şeref Salonunda Batı Garnizon K.lığına plânlanıp uygulanacaktır.
Kutlama töreni Sayın Ordu Komutanı ve beraberindekiler tarafından kabul
edilecektir.Protokola dahil zevatin ve tebrikats katılacakların daveti-
yeleri Batı Garnizon K.lığına bastırılıp dağıtılacaktır.

Kutlamalar, 1.nci Ordu Komutanı ve beraberindekiler
tarafından Protokol sırasına göre kabul edileceklerdir.

Bu törene Belediye Başkanı ile Başkan Yardımcıları,
Sayın Meclis Üyeleri, Merkez,Kurum ve Şube Müdürleri de katılacaklardır.
Törenlerde görevli bulunmayan Başkan Yardımcısı ve Şb.Md.de kutlama tö-
renine katılacaklar Saat:09,45'de Harbiye Ordu Evinde hazır bulunacak-
lar kendilerine ayrılacak yer,protokol sırasına göre Garnizon Komutan-
lığı görevlileri tarafından gösterilecektir.

Sayın Ordu Komutanı ve beraberindekiler Harbiye Ordu-
evinde yapılacak kutlama törenini müteakip TAKSİM Anıtındaki çelenk
koyma törenini enurlandıracaklardır.

Bando konserleri ve fener alayı ilgili Garnizon Komu-
tanlıklarınca tertiplenecek ve uygulanacaktır.

Törenlere katılacak askeri Personelin kıyafeti tören
kıyafetidir.(Günlük üniforma,beyaz gömlek,beyaz eldiven,sırma apolet,
sırma kemer ve kılıç) Tören kıyafeti olmayanlar Törenlere beyaz gömlekli
üniforma ile katılacaklardır.

ÇELENK KOYMA TÖRENLERİ

II-TAKSİM CUMHURİYET ANITINDA

Tören Saati : 11.00

Törende

Valisi,İstanbul Belediye Başkanı ile Belediyemiz ilgilileri katılacak-
lardır.

./.

Ek: 4.18. 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı, (1980). İBBA, Bel. No: 7002524,
Yazı İşleri Müdürlüğü, Bildiri No: 45, 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı, 22
Mayıs 1980.

İdari Daire: Eusul Kalem Md.
Yazı İşleri Daire: Yazı İşleri Md.

23/Eylül/1974

Bildiri: 121
Konu: Preveze Deniz Zaferinin
436. Yıldönümü Ek.

G.ç.İ.İ. Müdürlüğüne

1. Preveze Deniz Zaferinin 436. ncı yıldönümü 27. Eylül 1974 Cuma günü Taksim Cumhuriyet anıtında ve Beşiktaş Barbaros anıtlarında yapılacak törenlerle kutlanacaktır.

Taksim Cumhuriyet anıtında yapılacak tören :

TÖREN ŞEKLİ :

- a- Bağlama saati : 8.50
- b- 09.05 de İstiklal marşı ve Bayrağın toka edilmesi, çelenklerin anıta konulması, saygı duruşu ve Tİ İşareti ile saygı duruşunun bitiri, Kuşç. Deniz Saha Komutanı tarafından özel defterin yazılması;
- c- Bu tören ile aynı gün Beşiktaş Barbaros anıtında yapılacak törenlerde Başkan Yardımcısı Müzafer Yener hazır bulunacak,
- d- Taksimdeki törens Beyoğlu Şube Müdürü ve Muavimleri katılacak,
- e- Beşiktaş Barbaros anıtında yapılacak törende de Beşiktaş Şube Müdürü ile Muavimleri katılmış olacaklardır,
- f- Taksimde yapılacak törende Beyoğlu Şube Müdürü, Barbaros anıtında yapılacak törende de Beşiktaş Şube Müdürü yeterince temiz kıyafetli zabıta memurlarını merasim alanında hazır bulunduracaklardır. Bu memurlar yıldız fidanlığından gelecek çelenkleri teslim olarak anıta koyacaklardır.

2- Beşiktaş Barbaros anıtında yapılacak tören :

TÖREN ŞEKLİ :

- a- Bağlama Saati : 09.35
- b- Saat 10.00 da İstiklal marşı ve bayrağın toka edilmesi Barbarosun sancısına Eri Assubay tarafından tokası, çelenklerin anıta konulması, bir marga er tarafından İhtiram atışı ve saygı duruşu Tİ İşareti ile saygı duruşunun sona ermesi,
- c- Konuşmacıların konuşmaları, Bileşare Barbaros Türbesinin ziyareti Tümamiral F. İğmez tarafından Türbeyi buket konulması ve özel defterlerin yazılması ile törenin bitimi,

3- Beşiktaş Barbaros anıtında yapılacak tören için hoparlör tesisi ile konuşma kütüphanesinin zamanında yerine konulması Makeda Elektrik ve Sanayi İşleri Müdürlüğüne sağlanacaktır.

4- Taksim ve Beşiktaş Barbaros anıtında yapılacak törenler için Park ve Bahçeler Müdürlüğü Vilyet ve Belediye adına birer çelenk hazırlayacaktır. Çelenkler Belediye Sarayı Zabıta Amirliğince Yıldız fidanlığından alınarak merasim saatından en az yarım saat önce anıtlarda hazır bulundurulacaktır.

5- Çelenklerin tören mahalline sevkleri hususuna temin bakımından Atölye ve Garajlar Md. Müf. Eri vasıtasıyla 08.30'de birlikte saat 7.00 de Belediye sarayı garajında hazır bulundurulacaktır. Arabaların zamanında tören yerlerine sevk hususu Garaj Amirisi Yusuf Tanır tarafından sağlanacaktır.

6. Tören mahallerinin tanzimi, temizliği ve intizamı alakalı Şube Müdürlüğüne sağlanmıştır.

Yukarıdaki hususların aynen ve hassasiyetle ifazını önemle rica ederim.

DAĞITILIR :

Merkaz, Müessese ve Şube Md. Hüklerine

MUZAFFER YENER
BAŞKAN YARDIMCI

Ek: 4.19. Preveze Deniz Zaferinin 436. yıldönümü, (1974). İBBA, Bel. No: 7002740,
Yazı İşleri Müdürlüğü, Bildiri No: 121, Preveze Deniz Zaferinin 436. Yıldönümü,
23 Eylül 1974.

T. C.
BELEDİYE BAŞKANLIĞI
İSTANBUL

120

Hazırlayan Daire
Hususi Kalem Müdürlüğü

26/9/1973

Yayınlayan Daire :
Yazı İşleri Müdürlüğü

BİLDİRİ : 92

KONU : İstanbul'un kurtuluş yıldönümü hazırlıkları.

Yazı İşleri Müdürlüğüne

1. İstanbul'un düşman işgalinden kurtuluşunun 50 inci yıldönümü 6 Ekim 1973 Cumartesi günü aşağıdaki programa göre kutlanacaktır.
2. İstanbul'un düşman işgalinden kurtuluşunun 50 inci yılını geçen senelere nazaran daha parlak ve ogünü yansıtacak bir şekilde kutlamak üzere Belediye Başkan Yardımcısı Av. Orhan Ergüder Başkanlığında Ordu, Milli Eğitim, T. R. T., Emniyet, Trafik, Vakıflar ve bazı diğer kuruluşların iştiraki ile bir komite kurulmuş, muhtelif toplantılarla çalışmalarını sürdürmüştür.
3. İlgili Daire ve Kurumların, Bayramı canlandıracak şekilde programda kendilerine düşen görevleri dikkatle yerine getirmelerini ehemmiyetle rica ederim.

DAĞITIM

Gereği ve Bilgi

Valilik Makamına
Garnizon Komutanlığına
Maarif Müdürlüğüne
Vakıflar Baş Müdürlüğüne
Emniyet Müdürlüğüne
Emniyet Trafik Müdürlüğüne
Denizcilik Bankası T.A.Ş.
Merkez, Müessesat ve Şube
Müdürlüklerine
Belediye Meclis üyelerine
T.R.T. Haberler servisine

Dr. Fahri ATABEY
İSTANBUL BELEDİYESİ
İstanbul Belediye Başkanı

Yazı İşleri Müdürlüğü

Sayı : 1360

Tarih : 28.9.1973

Ek : -

Mahmutyazıcıoğlu
ve Bilgiye Başlıklarına
23/96

Ek: 4.20. İstanbul'un Kurtuluş yıldönümü, (1973). İBBA, Bel. No: 7002374, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bildiri No: 92, İstanbul'un Kurtuluş Yıldönümü, 26 Eylül 1973.

Yazı İşleri Müdürlüğü
BİLDİRİ: 58

14 / Haziran / 1973

Konu: Cumhuriyetimizin 50. Yıl
dönümü kutlama faaliyetleri
Hk.

Maddürlüğüne

I. Cumhuriyetimizin 50. Yıl dönümü/kutlama faaliyetle-
ri çerçevesinde Beldemizde; İstanbul Kültür ve San'at Vakfı Yönetim
Kuruluna; 20-Haziran + 15 Temmuz 1973 tarihleri arasında Dünyaca Ün-
sahibi sanatçıların da katılacağı bir festival düzenlenmiştir.

2. 14 Milletin sanatçılarının katılacağı, bu vesile
ile çeşitli Milletlere mensup turistlerin de izleyeceği bu festivalin
gün ve yerleri ile alınacak tertip ve tedbirler aşağıya çıkarılmıştır.

3. Tatbik edilecek program ve eserler :

a) AÇIK HAVA TİYATROSUNDA :

Opera (Küroğlu) 23.25 Haziran 1973
(London Festival) GISELLE ; 27 Haziran 1973
(Devlet Balesi) GISELLE ; 1 Temmuz 1973
Bale Bölümleri : London Festival ; 29 Haziran 1973
Türk Balesi : 3 Temmuz 1973- Bolşoy-Kirov Balesi 15 Temmuz 1973
Aida : 6.9 Temmuz 1973, My fair lady; 12,13,14 Temz. 1973

b) HARBİYE TİYATROSU :

Paul Taylor Dans Topluluğu; 22.23.24.25 Temmuz 1973
İlk Göz Ağrısı; 27.28.29.30 Temmuz, Keşanlı Ali; 2.3.4.5. Temz. 1973
Hastalık Hastası; 6.9.10 Temmuz, İnsan Denen; ...; 12.13.14.15 "

c) RÜKULİ HİSARI :

Fatih 22.23.24.26 Haziran 1973
Folter, Folklor ; 30 Haziran, 1 Temmuz 1973
OEDIPUS ; 4.5.6.7. Temmuz, Hisse-i Şayia; 11.12.13.14 Temmuz 1973

d) DARÜSSAFAKA KONSER SALONU :

(1) Cumhuriyet Başkanlığı Senfoni Orkestrası
22.26.28 Haziran 1973 : 8.11 Temmuz 1973
(2) Belgrat Flarmoni Orkestrası, 25. Haz. 1973
(3) Polonya Senfoni Orkestrası, 1.3. Temmuz 1973
(4) Budapeşte Flarmoni Orkestrası, 7.9. Temz. 1973
(5) Türk Musikisi Koro Konseri (Belediye Kon-
servatuarı) 6.10 Temmuz 1973
(6) Halk Türküleri ; 15 Temmuz 1973
(7) İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası 5 Temz. 73

e) İ.T.Ü. KONSER SALONU :

(1) Yunus Emre 21 Haziran 1973
(2) Orkestra (Şişek/Kan 24 Haziran 1973
(Erduran/Kan) 14 Temmuz 1973
(3) Oda Müziği, 25.26 Haziran, 6 Temmuz 1973
(4) Resital ; 27 Haziran, 1973
(5) Medrigal Korusu ; 29 Haziran 1973
(6) Oda Müziği (Zağrep Solistleri) 30. Haz. 1973
(7) Koro Konseri (Devlet Operası) 2 Temz. 1973.
(8) Resital (Menahin) 12 Temmuz 1973, (9) Resital (Navarra-Uğurata)
(10) İst. Devlet Senf. Ork. 14 Temz. 1973 13 Temmuz 1973

f) AYA İRİNİ :

(1) Medrigal Korusu, 26 Haziran 1973, (2) Oda Müziği (Zağrep Solist-
leri) 29 Haziran 1973
(3) Oda Müziği (Musica Antigua) 4 Temmuz 1973
(4) Resital (Y. Menahin) 10 Temmuz 1973

Ek: 4.21. Cumhuriyetin 50. yıl kutlamaları, (1973). İBBA, Bel. No: 7002310, Yazı
İşleri Müdürlüğü, Bildiri No: 58, Cumhuriyet'in 50. Yıl Kutlamaları, 14 Haziran
1973.

T. C.
BELEDİYE BAŞKANLIĞI
HUSUSİ

185

Hazırlayan Daire : Hususî Kalem Md.
Yayınlayan Daire : Yazı İşleri Md.

6 Kasım 1972

BİLDİRİ : 132

MÜDÜRLÜĞÜNE

Muhterem Mesai arkadaşlarım

Sadece Türkiye'mizin değil, doğal güzelliği tarihi zenginlikleriyle bütün Dünyanın hayran kaldığı İstanbul şehri ve bunun üzerinde yaşamakta olan nüfusu 3.000.000 civarındaki hemşehrilerinin türlü sorunlarına cevap verebilmek amacıyla müstahdemirden memuruna ve en üst kademede amirine kadar kutsal bir görevi omuzlarınıza yüklenmiş bulunduğumuz muhakkaktır.

Aziz İstanbul'a ne yapılsa ne kadar hizmet edilse yine de azdır. Sosyal Kültürel ve Ekonomik sorunlarımızı ihtiva eden çok yönlü meselelerimizin mevcut olduğu hepimizin malûmudur. Bunun içindir ki İstanbul'a ve onun üzerinde barındırdığı hemşehrilerine bundan böyle de en halisane duygularımızla ve içtenlikle gereken beledi hizmeti verelim. Kardeşlik havası içerisinde ve el ile vererek yapacağımız hizmetlerimiz muhakkak ki hepimizi gönül ferahlığına kavuşturacaktır. Unutmayalım ki bizler de bu kentin birer ferdi ve dolayısıyla hakiki hemşehrileriyiz. İşte arkadaşlarım yapacağımız görevimizi hiç bir hemşehrimizi inciltmeden ve hiç bir şikâyet sebebini vermeden lâıykı veçhile yerine getirelim, yapılan hizmet dolayısıyla aynı zamanda kendimizdir.

Bu inanç ve hisler içerisinde hepinizin Şeker Bayramınızı kutlar, muhterem aile efradınız ile birlikte nice bayramlarınızın refah mutluluk ve esenlikler içerisinde geçmesini diler muhabbetlerimi teyiden gözlerinizden öperim.

Dr. Fahri ATABEY

Dr. Fahri ATABEY
İstanbul Belediye Başkanı

Dağıtım

Merkez, Müessesat ve
Şube Müdürlüklerine

İSTANBUL BELEDİYESİ

Yazı İşleri Müdürlüğü

Sıra : 1679
Tarih : 6-11-1972
Zam : _____

Muhteremlere Tebliğ ve
Bildirim Dosyasına
7/11/72

Ek: 4.22. Ramazan bayramı kutlaması, (1972). İBBA, Bel. No: 7002245, Yazı İşleri
Müdürlüğü, Bil. No: 132, Ramazan Bayramı Kutlaması, 6 Kasım 1972.

Yazı İşleri Müdürlüğü

9 / Ekim / 1978

BİLDİRİ : 121

K o n u : Kurban Bayramı dolayısıyla
kurbanlık hayvan satışı
yerlerinin tesbiti Hk.

..... Müdürlüğüne

Kurban Bayramının yaklaşması dolayısıyla kurbanlık hayvan satış yerlerinin tesbit ve düzenlenmesine gereksinme duyulmuştur.

Satış yerlerinin gelişigüzel meydan, anacadda ve parklar civarına sokulmamasını, eski eser, cami, anıtlara yakın ve trafiği aksatacak genel arterlerde bulunmamasının azami itina gösterilerek ilimizin kirlenmesine engel olunmasını temin bakımından her Şube Müdürlüğü kendi bölgesini kurbanlık hayvan satışı yerlerini gitmeden tesbitle, kurbanlık hayvan satışı için müraaat edenlere yer gösterecek, bunun dışında satışa izin vermemektedir.

Satış yerleri 50 veya 100 hayvan alabilecek şekilde bölümlere ayrılarak görülecek biçimde numaralanacaktır.

Satış için gelecek kurbanlar bayramdan öncek gün önce Şube Müdürlüğüne tesbit edilen bu yerlere alınacak, bayramın bittiği gün ılgal kaldırılacaktır.

Tesbit edilen hayvan satış yerlerindeki bölümlere satış için illekleceyle bağlanmış güden itibaren yasal ılgalile ücreti alınarak bölümler satışa tahsis edilecek, ancak bayrama beş gün kala ılgal mücaresi verilecektir. Ayrıca ihtisap resmi de tarifesine uygun olarak tahsil edilecektir.

Satıcılara tahsis edilen bu bölümlerin temizliği kendileri tarafından yapılacak, pislikler bir yerde toplanarak temizlik erelerine verilecektir.

Satış bölümleri yapıldıktan sonra bu yerlerden istemde bulunan Üretici Kooperatiflere ucuz kurbanlık hayvan satışını temin bakımından öncelikle tahsis yapılacaktır.

Kurbanlık satışları bittikten sonra bu yerlerin bogaltılması Belediye Temizlik İşleri Müdürlüğüne yapılacağından bu hizmet karşılığı olarak her bölüm sahibinden 500 TL.-poginen tahsil edilecektir.

Layar Derneklerine (Türk Eya Kurumu, Kızılay, v.b.) gibi ayrıca çadar yeri tahsisi Şube Müdürlüklerinin takdir olacağı biçimde tahsis edilecektir.

Tüm bu çalışmalarda ve ılgalileci ödenmiş bölümlere Tagradan gelecek sürü sahiplerinin karışmaması, bu nedenlerle deçabilecek çhlaşmazlıkların gözölennesinde Zabıta Müdürlüğü Şube Müdürlüğüyle doçrudan doçruya temas ederek yukarıdaki esaslar dahilinde her Şube Müdürlüğünde tesbit ettiğı hayvan satış yerleri ve bölümlerini öğrenecek, Toplum Belediye Zabıtası ile Çubelerin bu çalışmalarnı takviye edecektir.

Gereğinin bu esaslara göre yapılmasını öncüle rica ederim.

B a k a t t ı m

Gereği ve Bilgi

14 Bel.Çb.Md.

Bel.Zabıta Md.

Başkan Yard.

Veteriner İşl.Md

Beclin Mü.

Aytokin KOTIL
İstanbul Belediye Başkan

Ek: 4.23. Kurban bayramı dolayısıyla kurbanlık hayvan satışı yerlerinin tespiti, (1978). İBBA, Bel. No: 7002317, Yazı İşleri Müdürlüğü, Bil. No: 121, Kurban Bayramı Dolayısıyla Kurbanlık Hayvan Satışı Yerlerinin Tespiti, 9 Ekim 1978.

1840

Türk Bilginlerinden Simav Kadısı İLÜ (Şeyh Bedreddin) in İstanbul-Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan kemiklerinin Sultan Mahmut Türbesi haziresine gömülmesine izin verilmesi; Millî Eğitim Bakanlığının 18/10/1961 tarihli ve 4382 sayılı yazısı üzerine, 1593 sayılı Kanunun 211 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 23 / 10 / 1961 tarihinde kararlaştırılmıştır.

0	10	01	162	57	8

Dosya No :
145/27
135/

442